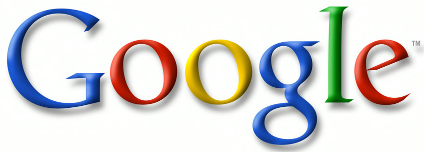

Google

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

23ste Jaargang.

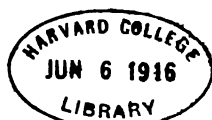
AFL. 7—12.

TWEEDE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

Dr. W. R. VAN HOËVELL.

ZALT-BOMMEL,
JOH. NOMAN EN ZOON.
1861.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

Zevende Aflevering.

Achtste Aflevering.

Negende Aflevering.

Tiende Aflevering.

Elfde Aflevering.

Twaalfde Aflevering.

Het sawah-bezit en de verpligte koffij-kultuur in de Preanger-regentschappen.

De toestand der Preanger-regentschappen, eene residentie die bijna een millioen zielen telt, is, te midden der overige provinciën van Java, geheel exceptioneel. Wij willen thans geene vergelijking maken van dat verschil van toestanden en niet onderzoeken, of de inwoner der Preanger-regentschappen gelukkiger is dan die van de overige Javasche landschappen. Zeker is het, dat één punt van verschil bijzonder in 't voordeel van den eerste is, namelijk, dat, terwijl elders het misbruik van opium-schuiven toeneemt en eene verbazende hoogte heeft bereikt, de Preanger-regentschappen van dat groote kwaad bevrijd zijn gebleven, dewijl er geen opiumpacht bestaat en de invoer van amfioen er verboden is.

Twee bijzonderheden van verschil zijn er waarop wij thans de aandacht willen vestigen en waarover wij eenige inlichtingen willen mededeelen. De eerste betreft het bezit van gronden of sawah-velden en de tweede de verpligte koffij-kultuur. Gelijk men weet, bestaat in een groot deel van het eiland het zoogenaamde gemeenschappelijke grondbezit. De akkers behooren aan de gemeenten en worden onder regthebbende ingezetenen der gemeente jaarlijks verdeeld. Bovendien is er gedurende het Engelsch tusschenbestuur eene direkte belasting ingevoerd, onder den naam van „landrente", bestaande in een zeker gedeelte van het produkt der velden, tot geld gereduceerd. Noch het een, noch het ander bestaat in de Preanger-regentschappen, en dat dit eene groote wijziging ten gevolge heeft van geheel den maatschappelijken toestand, zal ieder, bij eenig nadenken wel begrijpen. Ofschoon nu de direkte belasting der „landrente" er niet is ingevoerd, toch deelen de ingezetenen er ruimschoots in de algemeene lasten; en 't is vooral door de wijze, waarop de verpligte koffijkultuur er geregeld is, dat het Gouvernement eene vergoeding vindt voor 't gemis der inkomsten van de landrente. Beiden, zoowel het sawah-bezit als de verpligte koffij-kultuur verdienen daarom wel eene opzettelijke beschouwing.

Van de sawah-velden, welke in drie soorten verdeeld zijn, draagt elke soort een afzonderlijken naam. De eerste soort heet „sawah-tjarita" of ook wel „sawah-kaprobon"; de tweede heet „sawah-toeroenan"; en de derde „sawah-jassa."

De sawah-velden, onder den naam van „tjarita" of „kaprobon" bekend,

worden, wanneer in eenig regentschap, hetzij voor den regent zelven hetzij voor eenig ander hoofd, rijstvelden verlangd worden, bij eene overeenkomst door de ingezetenen ontgonnen en in gereedheid gebragt. Ook worden wel tot datzelfde doel van wege de ingezetenen en op hunne kosten, koeli's gehuurd, en te werk gesteld. Zijn de sawah's gereed, dan worden ze aan het belanghebbende hoofd in gebruik afgestaan, alsof ze hem in eigendom toebehoorden, met dien verstande evenwel, dat zij in geen geval door hem mogen worden verkocht noch aan zijne familie bij erflating of op eenige andere wijze mogen worden afgestaan.

Deze velden blijven toch ten allen tijde bestemd voor het tijdelijke hoofd. Zij moeten dus, bij eventuele verwisseling of afzetting van een hoofd, aan zijn vervanger worden overgegeven, op dezelfde voorwaarde als het vroegere hoofd ze had bezeten.

Op dezelfde voorwaarden worden insgelijks aan het tijdelijke hoofd van een distrikt afgestaan en tot gebruik gegeven, alle goederen en al het vee, welke bij sterfte worden nagelaten door personen, die volstrekt geene familie nalaten, aan wie ze anders zouden vervallen. Dusdanige goederen worden door de geestelijkheid aan het hoofd afgegeven. Deze geeft daarvoor aan de priesters, die met het verzamelen der goederen belast waren, niets anders dan een feest of „sedeka". Ook dusdanige goederen, die het tijdelijke hoofd in bezit heeft gekregen, voornamelijk die, welke niet aan verslijten en bederf onderhevig zijn, en vaste goederen, gelijk de rijstvelden „kaprabon", moeten, bij sterfte, verplaatsing of ontslag, aan zijn vervanger worden overgegeven.

De rijstvelden onder den naam van „sawah-toeroenan" of „poesaka" bekend zijn zulke rijstvelden, die door ouders aan hunne kinderen, of door andere familie-betrekkingen aan hunne naaste overblijvende bloedverwanten bij sterfte worden nagelaten, onverschillig of de overledene ze ook had geërfd, dan wel zelf ontgonnen of gekocht. Dusdanige rijstvelden blijven steeds aan den tijdelijken bezitter gewaarborgd. Zoowel aan de hoofden als aan de andere ingezetenen is het niet geoorloofd, daarvan eenig gebruik te maken of daarop eenige aanspraak te doen gelden. Daarentegen is het aan den bezitter vergund er zoodanig mede te handelen als hij zal verkiezen, hetzij hij deze wil verkoopen, aan anderen afstaan, of in een woord hoedanig hij zal goedvinden.

De rijstvelden, onder den naam van „sawah-jassa" bekend, zijn die, welke door de eigenaars zelve, dan wel op hunnen last en voor hunne rekening, door koeli's zijn ontgonnen. Met deze velden kan de eigenaar handelen, even als met die, welke den naam van „sawa-poesaka" of „toeroenan" dragen. Bij sterfte vervallen zij alzoo aan zijne naaste bloedverwanten. In geval echter een, tot verpligten arbeid bestemde persoon „tjatja" dusdanige rijstvelden of „sawa-jassa" in bezit heeft, vervallen zij, zoowel bij sterfte als bij verhuizing, aan dengene, die na zijn dood of verhuizing in zijne plaats als „tjatja" optreedt. Straks zullen wij zien wat eigenlijk zulk een „tjatja" is. In geval hij, als „tjatja" en tevens als bezitter

van dusdanige rijstvelden, zich buiten staat bevindt zijne verpligte werkzaamheden langer te verrigten, en als hij geene kinderen of bloedverwanten heeft, die ze voor hem kunnen doen, vervallen, in dit geval, zijne rijstvelden aan diegene, aan wie zijne werkzaamheden worden opgedragen.

Wij laten hier thans eenige mededeelingen volgen over de wijze waarop de velden tot sawah's ontgonnen worden.

In geval een hoofd of radhen, dan wel andere ingezetenen door personen die zij in hunne dienst hebben en die geenen verpligten arbeid behoeven te doen, sawah-velden laat aanleggen, worden tot dat einde door hem de benoodige buffels, ploegen en patjol's verstrekt. Deze voorwerpen blijven zijn eigendom. Maar wanneer de padi rijp en gesneden is, ontvangen de personen, die de velden ontgonnen hebben, een gedeelte dier padi. Dit is echter nog zeer verschillend. Er zijn namelijk bezitters van op deze wijze aangelegde rijstvelden, die zoodra de padi gesneden is, ze in drieën verdeelen, en daarvan een derde aan de bewerkers afgegeven. Anderen nemen het geheele padi-gewas in hun bezit, en geven aan de bewerkers hunner rijstvelden dagelijks den kost.

Eveneens bestaat er verschil in de verstrekking van kleederen aan de bedienden bij bovengenoemde personen. Zij namelijk, die voor hunne meesters dagelijks en onafgebroken werken, krijgen de kleedingstukken welke zij noodig hebben, terwijl anderen, die niet dagelijks voor hunne meesters werk verrigten, slechts die kleederen ontvangen, welke zij buiten staat zijn zich aan te schaffen.

Mindere ingezetenen, dan waarover wij tot dus ver gesproken hebben, leggen zelven hunne sawavelden aan, of laten dit doen door hunne kinderen of door boedjang's (huurlingen) indien zij in staat zijn die te onderhouden. Wanneer zij tot het aanleggen van rijstvelden geene buffels bezitten, worden deze door hen van andere personen gehuurd.

De verhuurders ontvangen dan gewoonlijk voor een span buffels twee, en ten hoogste twee en een halve tjaing padi.

Met de rijstvelden heeft in sommige opzigten hetzelfde als met de buffels plaats. Bezit namelijk een ingezetene geene sawah-velden, dan tracht hij die voor een jaar van een ander te huren. Gelukt hem dit, dan worden zij door hem bewerkt. Hij betaalt voor huur aan den eigenaar der velden zoodra de padi gesneden is, padi in natura, en wel gerekend van eene sawah, welke vier tjaing's padi opbrengt, eene hoeveelheid van drie tjaing's, dus drie vierde.

De bevolking der Preanger-regentschappen betaalt, gelijk wij reeds zeiden, geene direkte belasting aan 't Gouvernement, 't zij in geld of in produkten. Maar daarom is zij toch niet vrijgesteld van de algemeene lasten. Andere, naar 't ons voorkomt, niet minder drukkende, verpligtingen rusten op haar. Zij is onder anderen gehouden, om produkten aan het Gouvernement te leveren, tegen eene betaling, die in geene evenredigheid staat

tot de waarde van het produkt, en die nog oneindig lager is gesteld, dan in de overige residentiën, waar, sedert 1830, het kultuurstelsel is ingevoerd.

De verpligting, om op die wijze koffij en aren-suiker te produceren, lag reeds sedert bijna eene eeuw op haar. Nu voor een dertigtal jaren, kort na de invoering van 't kultuurstelsel, meende men ook in de Preanger eene schrede verder te kunnen gaan. In die distrikten, waar weinig of geen koffij geproduceerd werd, voerde men de indigo-kultuur in. Maar dit was voor de bevolking zoo drukkend en had voor haar zulke rampzalige gevolgen, dat men wel verpligt was, eenige jaren later die kultuur weder te laten varen.

De verpligte kultuur bestaat dus nu weder, als van ouds, in koffij en aren-suiker. Een gedeelte der bevolking is voor deze geforceerde leverantie afgezonderd, en verdeeld in „tjatja's". Oorspronkelijk werd het getal van zulke „tjatja's" bepaald op ruim 20,000. Dat waren de koffij-planters voor de geheele residentie.

Ieder „tjatja" is verpligt 1000 vruchtdragende koffij-boomen te onderhouden, en jaarlijks de vruchten er van, bij uitsluiting, in 's lands pakhuizen te leveren tegen *f* 7 de zoogenaamde „Bergsche" pikol van 225 ponden Amsterdamsch gewigt.

Ieder distrikt der regentschappen heeft een bepaald getal „tjatja's", naar gelang van zijne bevolking, welke echter, hoezeer de bevolking aanmerkelijk is toegenomen en de rijstkultuur sedert de laatste jaren aanzienlijk is uitgebreid, volgens de begrippen der regenten, nimmer vermeerderd kunnen worden, tenzij er volksverloop van het eene naar het andere distrikt plaats vindt. In dat geval wordt wel het distrikt werwaarts de verhuizing geschiedt, met „tjatja's" vermeerderd, maar daarentegen wordt ook het afnemende verminderd, zoodat het totaal „tjatja's" van het regentschap altoos hetzelfde blijft.

Ieder „tjatja" is te zamen gesteld uit een en meer huisgezinnen, naar gelang der bevolking en van zijne middelen. Hij (tjatja) is het hoofd van die gezinnen, aan wien regtstreeks toekomt de betaling van het produkt, hetwelk het aandeel der koffij-tuin afwerpt waartoe hij behoort. Hij is niet verpligt, om zijn aandeel in de koffij-tuinen zelf te bearbeiden; hij kan volstaan met iemand van zijn gezin, hetzij zijne zoons, of aangehuwde kinderen, dan wel zijne volgelingen, bekend onder de benaming van „panoekan" of „randoh", daartoe te bezigen. Hij heeft ook eene zekere uitgestrektheid rijstvelden, naar mate zijner middelen. Er zijn „tjatja's", wier sawah's tot 20 en meer kleine tjaing's padi afwerpen, welke hij of zelf bearbeidt, of die hij, op dezelfde wijze als de koffij-tuinen, door anderen laat bewerken, en waarvoor hij een gedeelte van het gewas aan de arbeiders afstaat. Dat af te stane gedeelte bepaalt zich tot *de helft* of tot *een derde* van het produkt, naar mate de „tjatja" zijne eigene buffels en gereedschappen daartoe bezigt, of de arbeider die levert.

Wanneer een „tjatja" komt te overlijden, treedt zijne weduwe in de regten van haren man. Dan berust de verpligting ook op haar wat betreft het onderhoud der koffij-tuinen, en de levering van het produkt, mits zij bemiddeld genoeg is, om door hare kinderen, of door volgelingen dat werk

te laten verrigten. Is dit echter het geval niet, dan treedt als „tjatja" op de naastbestaande der familie, of ook wel een ander die bemiddeld genoeg is, aan wien dan ook de vrije beschikking van de padi-velden wordt overgelaten die de overledene „tjatja" in bezit heeft gehad.

De „tjatja's" in ieder distrikt zijn gesteld onder „mandor's" en „petingi's" die hunne onmiddelijke eerste hoofden zijn. De gezamenlijke „tjatja's", die onder één petingi staan, dragen den naam van „troep"; en die „troep" draagt weder, om ze van andere „troepen" te onderscheiden, den naam van een der voornaamste kampong's, die er toe behooren, en ook wel den naam der kampong, waar de petingi woont. De hoegrootheid dezer „troepen" is zeer verschillend; zij wisselt af van 30 tot over de 100 „tjatja's". Wij zullen wel niet behoeven te betoogen, dat deze regeling niet behoort tot de oorspronkelijke Javaansche instelling, maar door het Nederlandsche Gouvernement, dat in de eerste helft der 18de eeuw de koffijkultuur invoerde, aldus is vastgesteld. Reeds de benamingen van „mandor", die Portugeesch en „troep", die zuiver Hollandsch is, duiden dit aan.

Wanneer het zeer druk loopt met de werkzaamheden in de koffij-tuinen, is het overige gedeelte der bevolking van de regentschappen, niet tot de „tjatja's" behoorende, verpligt, de „tjatja's" in het werk te helpen. Dit gebeurt echter niet dikwerf. Nogtans is ieder huisgezin gehouden, om op die wijze, een persoon gedurende 5 dagen in de maand te laten werken.

Een tiende gedeelte van het jaarlijksche padi-gewas van den „tjatja" staat hij aan den regent af, waarvan de regent $^2/_3$ gedeelten voor zich behoudt en het overige verdeeld wordt onder de distrikts-hoofden. De „loerah's" van de kampong's liggen ook onder deze verpligting wanneer zij padi-velden in hun bezit hebben, ook de distrikts-hoofden „djamat's", en mindere hoofden. Deze laatsten evenwel slechts voor een gedeelte hunner sawah's, namelijk: die velden van de distrikts-hoofden, welke meer dan 20 kleine tjaing's padi opleveren, en de velden van de loerah's welke boven de 15 kleine tjaing's afwerpen. Daarvan moet de „tjoekei", of $^1/_{10}$ gedeelte, aan den regent worden afgestaan.

Wat de verpligte heerendiensten voor 't Gouvernement, en de negeridiensten voor de regenten en mindere hoofden betreft, is de bevolking der regentschappen distriktsgewijze verdeeld in „bogor's". Ieder distrikt is voor een zeker getal „bogor's" aangeslagen, naar gelang van zijne bevolking. Elke bogor bestaat uit 50 huisgezinnen. Het regentschap Tjandjor alleen telt 243$^2/_3$ zulke „bogor's". Deze dienst wordt jaarlijks geregeld. De regent zendt er een staat van in aan den resident. Onder de „bogor's" zijn niet begrepen de volgelingen der regenten, de geestelijken, de distrikts- en mindere hoofden. Dezen zijn van die diensten bevrijd. Wanneer het echter met de werkzaamheden wat over de hand loopt, dan zijn deze laatsten ook gehouden om 5 dagen in de maand te komen arbeiden waar zulks vereischt wordt.

Bijdrage tot de kennis van de dessa-inrigtingen in Cheribon.

De inrigting der dessa's op Java en de betrekkingen en verhoudingen, tusschen de onderscheiden dessa-bewoners onderling, is een onderwerp, waarvan de kennis over den maatschappelijken toestand der inboorlingen van dat eiland veel licht kan verspreiden. Ofschoon in de laatste jaren, vooral ook door de invoering en werking van het kultuurstelsel, de aandacht daarop meer dan vroeger is gevestigd, is er toch nog veel, dat aan die kennis ontbreekt. Maar bovenal komt het ons voor, dat men zich geheel verkeerde denkbeelden schept van de vastheid en onveranderlijkheid dier dessa-inrigtingen, alsof zij sedert onheugelijke tijden juist zoo bestaan hadden gelijk men ze nu aantreft, en daarin nimmer eenige wijziging is gebragt. Wij voor ons zijn van meening, dat zij wel een algemeenen karaktertrek dragen, maar dat overigens het bestaade meer is toe te schrijven aan toevallige omstandigheden, aan stilzwijgende overeenkomsten, aan plaatselijke gebruiken, vooral ook aan ingeslopen misbruiken, als een gevolg van onderdrukking van den zwakke door den sterkere, — dan aan vaste en onveranderlijke wetten, die het uitvloeisel zijn van den volksaard, van godsdienstige begrippen of als heilig vereerde overleveringen. Ook de toestand van de dessa-inrigtingen in Cheribon, waarop wij thans een blik willen werpen, zal ons hiervan een bewijs geven, dat, wij houden er ons van verzekerd, door de resultaten van een naauwkeurig onderzoek in alle overige residentiën overal zou worden bevestigd.

Elke dessa in Cheribon wordt bestuurd door een hoofd, dat, door de bevolking gekozen, in gevolge de bestaande bepalingen van het Gouvernement, door den resident bevestigd wordt. De dessa-hoofden voeren, in de residentie Cheribon, over 't algemeen den titel van „koewoe".

Behalve den koewoe, bestaat er in iedere dessa, naar mate van de grootte der bevolking van de dessa, een minder of meerder getal andere hoofden, die respektivelijk de titels voeren van „ingebehi", „lambang", „raksa-boemi", „tjap-gawé", „kabajang", „babau", „lebeh" of priester en „schrijver van den koewoe". Aan deze hoofden gezamenlijk wordt de naam van „orang bali", dat is: *mannen van het raadhuis*, of „orang toewah", dat is: *oudsten*, gegeven.

Aan elk dezer hoofden is een afzonderlijke tak van het dessa-bestuur toevertrouwd; of liever, aan elk dezer hoofden worden door den koewoe zoodanige werkzaamheden aangewezen, als hij tot den geregelden loop van de dienst noodig acht.

Deze hoofden maken, met den koewoe, het dessa-bestuur uit. Alle za-

ken van eenig belang worden in hunnen raad behandeld en afgedaan, gelijk, bij voorbeeld, de verdeeling der sawah-velden, de omslag der landrenten, de verdeeling der heerediensten en dergelijken.

In verre het meerendeel der dessa's van deze residentie is het de gewoonte, dat de gewezen hoofden, hoezeer met geene bijzondere werkzaamheden meer belast, echter het regt behouden, om met de zoo evengenoemde hoofden op den „bali" zitting te nemen en over de belangen der dessa mede te beraadslagen. Zij blijven zich dan ook steeds onder de oudsten des volks („orang bali" of „orang toewah") tellen en zijn dien ten gevolge even als de werkelijke hoofden, van alle heeren- en andere diensten bevrijd.

In eenige andere dessa's, doch uiterst zeldzaam, keeren de hoofden, na hunne funktiën te hebben nedergelegd, of daar uit te zijn ontslagen, weder in de volksklasse terug waartoe zij behooren.

De leden van het dessa-bestuur kunnen geacht worden eene afzonderlijke volks-klasse uit te maken en tot den zoogenaamden hoogen stand der Javaansche maatschappij te behooren.

Op de leden van het dessa-bestuur volgen diegenen, welke tot hunne familie behooren, zoo mede zoodanige ingezetenen die, door eenige fortuin of door andere omstandigheden, zich bij de bevolking een zeker aanzien hebben weten te verwerven. Deze tweede voert gewoonlijk den naam van „priaji". Zij is mede van heerendiensten en andere lasten vrijgesteld.

Hierop volgt de klasse der „sikap's" of der sawah-houders, de eigenlijke burgerstand der Javanen. Zij zijn tot het bewijzen van alle diensten en tot het dragen van alle lasten gehouden.

Aan hen wordt het regt toegekend, om hunne hoofden, bij meerderheid van stemmen, te verkiezen en ook weder te ontslaan. Zij hebben dus allen de kans, om met der tijd in het dessa-bestuur te worden opgenomen en zoo doende als het ware tot eenen hoogeren stand te worden verheven.

De „woewoeng's" eindelijk maken de laagste of de dienstbare klasse der bevolking uit. Aan hen worden geene sawahvelden gegeven. Zij zijn dus verpligt, ten einde in hun levens-onderhoud te voorzien, om bij eene der drie eerstgenoemde klassen in eenen dienstbaren staat te blijven. Ieder sikap, ieder priaji en ieder hoofd heeft dan ook een zeker getal „woewoeng's", met hunne familiën, die geheel en al van hem afhankelijk zijn, hetzij dat het gezag over hen, hem, bij de toewijzing zijner sawahvelden, door het dessa-bestuur is toegekend, hetzij dat hij hen, door eene vrijwillige overeenkomst, aan zijne dienst heeft weten te verbinden. De woewoeng's zijn de ware lastdieren der bevolking; zij verrigten den zwaarsten arbeid en zij worden door hunne meesters verpligt, om voor hen die heeren- en andere diensten te verrigten, die deze zelve ongaarne op zich nemen, zoo als: het onderhoud der groote wegen, de nacht- en andere wachten, het transport van 's Gouvernements gelden en goederen en dergelijken.

Voor zoo ver men dit heeft kunnen nagaan, bestaat er niets dat een woewoeng zoude kunnen beletten, om zich boven zijnen stand te verheffen, maar wordt hem dit alleen moeijelijk gemaakt, zoo wel uit hoofde

van zijne mindere kennis en geringer doorzigt, als door het belang, hetwelk het overige gedeelte der bevolking er bij heeft, om hem in eenen staat van dienstbaarheid te houden. Evenwel bestaan er vele voorbeelden, dat woewoeng's, zoowel door huwelijksbetrekkingen als anderzins, tot den stand der sikaps en hooger zijn opgeklommen, gelijk het mede niet zonder voorbeeld is, dat sikaps, door het verlies hunner sawahvelden, verpligt zijn geworden, om tot den stand der woewoengs af te dalen.

„Boedjang's" worden in deze residentie genoemd jongelingen en jonge dochters, onverschillig tot welken stand of klasse zij behooren. Op hen rusten geene bijzondere verpligtingen. Zij zijn gehouden tot de diensten der sikah's of die der woewoeng's, naar mate hun vader tot dezen of genen stand behoord.

„Randa's" worden genoemd de weduwen der onderscheidene klassen.

Omtrent al hetgeen wij hier vermelden bestaan hoegenaamd geene wetten of bepalingen. Alles grondt zich op „adat" of oude gewoonten. Van daar dat men ook in deze residentie eene groote verscheidenheid en afwisseling van deze instellingen aantreft. Bijna in ieder distrikt en in iedere dessa zelfs, worden afzonderlijke gebruiken gevolgd. Ja, ieder dessa-hoofd of dessa-bestuur wijzigt en verandert die gebruiken naar welgevallen, zoo lang zulks geschieden kan, zonder dat de bevolking daartegen opkomt. Wij hebben dus niet meer gedaan, dan kortelijk de voorname gronden aangeven, waarop de inrigting der dessa-bewoners rusten.

't Zou zeer wenschelijk zijn, dat van de verschillende residentiën van Java dergelijke algemeene mededeelingen omtrent de dessa-inrigtingen konden worden gedaan. Men zou ze dan onderling kunnen vergelijken, en daaruit veel licht kunnen putten tot beantwoording der vraag, in hoe verre, zonder eenig bezwaar, daarin wijzigingen en veranderingen konden worden gebragt, zoo wel in 't belang der bevolking als tot ontwikkeling van landbouw en nijverheid.

De visscherijen in Indië.

Crawfurd zegt in zijn *Dictionary*, onder het artikel „*Visch en Visscherijen*", het volgende: „In de geheele wereld vindt men geene zeeën of wateren, waar grooter overvloed van goede vischsoorten bestaat, dan in die van den Indischen Archipel; sommige zijn zelfs heerlijk van smaak. Visch is dan ook het voornaamste dierlijke voedsel van alle bewoners van die eilanden, en overal vindt men visschers van beroep aan de kusten. Wat meer is, in de meeste tongvallen is de beteekenis van het vleesch en visch door hetzelfde woord uitgedrukt. Onder de beste vischwateren telt men de oostkust van het Maleische schiereiland, de Straits, de geheele noordkust van Java en al de kusten van Borneo en Celebes."

Wij zullen het niet wagen, in navolging van valentijn, de onnoemelijke vischsoorten van allerlei kleur en wonderbare gedaante op te noemen, waarvan de Indische Archipel wemelt. De meest bekende nuttige hoofdsoorten zijn de kakap, de bandang, de zeesnoek, de bot of het leenvischje, de melkvisch en de tong, oesters, garnalen, kreeften en krabben. In Indië treft men bijna alle voor Europesche tafel bekende en geschikte vischsoorten aan. Makassar is beroemd door zijn' visch, gelijk Holland door zijn' haring. Daar vindt men in overvloed de „tinoemboe" of de koningsvisch, de „leboelak" of het sardijntje en de „loeri" of het zoo algemeen bekende roode vischje.

De binnenwateren van Java en van de andere eilanden zijn niet minder rijk aan heerlijke vischsoorten.

De geleerde Dr. bleeker heeft in dit *Tijdschrift*, in het jaar 1849, een hoogst belangrijk opstel geleverd, getiteld: *Fragmenten eener reis over Java*, waarin hij, alleen voor oostelijk en midden Java, eene hoogst belangrijke lijst der Javaansche vischsoorten geeft. Wij zullen die hier niet herhalen, te meer dewijl die opsomming in het latijn geschreven is en dus voor den ongeletterde moeijelijk te volgen valt. In andere van even veel naauwkeurigheid als scherpzinnigheid getuigende, verhandelingen heeft hij niet minder dan 108 vischsoorten beschreven, die tot Celebes behooren, en waarvan men onder de tallooze visschen op Java, slechts 64 terug vindt, die aan beide eilanden gemeen zijn. De opgave van den rijkdom aan visch van Java, met zijne schoone rivieren, talrijke baaijen, vischvijvers en meeren, zou ons te ver voeren, vooral wanneer wij daaromtrent in bijzonderheden willen treden; voor het tegenwoordige is dit niet ons doel. Onder de zeevisch op Java noemen wij slechts de „krapoe" of Jacob-Everts-visch; de „kakap", de „pampel" en de „bronang", terwijl onder de riviervisch de „goerameh" en de „gaboes" zeer geacht zijn.

Wanneer men een blik slaat op het volksleven van den Javaan, dan ziet men, welk een aller belangrijkst bestanddeel van het volksvoedsel de visch uitmaakt. Wij behoeven onzen lezers niet te zeggen, dat de rijst het voornaamste en bijna eenige hoofdvoedsel is, zonder van de tweede gewassen te spreken. Nu moge de Europeaan keur van spijzen op zijne tafel kunnen brengen, en de vermogende Javaan in staat zijn, zijne tong door al wat afwisselend en aangenaam is, te prikkelen, het is niet tegen te spreken, dat de mindere Javaan en de meeste volkeren van den Indischen Archipel alleen bij feestelijke gelegenheden een karbouw slagten of kippenvleesch nuttigen. Indien gij daarentegen een warong nadert, zult gij daar al dadelijk ook visch zien. Visch is de toespijs, die de Javaan bij de rijst gebruikt; voornamelijk zijn dat garnalen, die, gedroogd, „trasi" genoemd, overal op de basar en in de straten der steden te koop aangeboden worden. Of die visch ons, Europeanen, niet oneetbaar toeschijnt en dikwijls half bedorven, een onaangenamen reuk verspreidt, laten wij daar. Het klimaat leidt tot spoedig bederf, en het zout is zoo duur op Java, dank zij het Gouvernements-monopolie.

Een feit is het, intusschen, dat de vischerijen in Indië moeten voorzien in het volksvoedsel, en dat de visch een hoofdbestanddeel daarvan uitmaakt. Wij laten aan geleerden, zooals Dr. MULDER en anderen, de vraag over, of vleesch, dan wel visch het meeste eiwit bevat; wij laten de vraag in 't midden, of de Javaan niet gaarne betere voeding zou genieten, wanneer eens het woord verwezenlijkt zou kunnen worden, hetgeen een HENDRIK IV voor zijne onderdanen uitsprak. Wij wenschen slechts het hooge gewigt van de visch, als volksvoedsel in Indië te doen uitkomen. Ondanks de bekende matigheid der Indische volkeren is het vischje, versch gedroogd of gezouten, voor de bewoners van den Indischen Archipel onontbeerlijk en heeft de natuur in ruime mate, ja op de meest onbekrompene wijze, in die behoefte voorzien. Zoo op Java en elders de visscherijen niet in den meest bloeijenden staat verkeeren; zoo er niet altijd daarvan overvloed aan den disch van den Javaan heerscht, dan ligt de oorzaak waarlijk niet in den natuurlijken toestand. De visscherijen in Indië konden aan duizenden en duizenden meer dan nu een ruim middel van bestaan geven; het volksvoedsel kon in dat opzigt oneindig vermeerderd en verbeterd worden; de welvaart van Indië kon in alle opzigten toenemen, wanneer geene belemmeringen aanwezig waren, die de uitbreiding van de vischerijen in den weg stonden.

Buiten de vischvangst, als middel om in de volksvoeding te voorzien, leverden de Indische zeeën nog schatten op, wier exploitatie voor Europeanen en inlanders eene groote bron van welvaart zou kunnen worden. In de wateren tusschen de Moluksche eilanden en Nieuw-Holland wordt veel kachelot of spermaceti-visch gevangen, waarvan de beroemde kaarsen van dien naam worden vervaardigd. Het ambergrijs wordt in de buik van de grootste soort gevonden, welke visschen, vooral in het oostelijk gedeelte van de zee van Banda, gevonden worden. De karet- of schildpad en de

tripang zouden belangrijke handelsartikelen kunnen worden. De heer H. J. LION heeft reeds, in het Januarij-nummer van den 17den jaargang (1855) van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, onder de schatten, die de Indische zeeën aanbieden, de aandacht gevestigd op het gewigt, dat de tripang-visscherij zou kunnen verkrijgen. „Er bestaat" zegt hij „nagenoeg geen eiland in den Indischen Archipel, waar de tripang niet gevonden wordt. Het grootste gedeelte wordt door Indische vaartuigen naar Makassar gebragt en van daar naar China uitgevoerd." Voor Java bedraagt de uitgevoerde hoeveelheid tripang (een zeeslak, die, gekookt, in de zon gedroogd en gerookt, door de Chinezen als een smakelijk artikel van weelde wordt beschouwd), die naar China gezonden wordt slechts 6,000, van Makassar 8 à 9,000 pikols, en aan de navraag kan nooit worden voldaan. De Amerikanen intusschen drijven dezen tak van nijverheid in het groot en geven ons daarin eene les, even als ten opzigte van de walvischvangst. Haaivellen en haaivinnen maken mede een tak van handel uit.

Wij hebben alleen op dit een en ander gewezen, om te doen zien, hoevele takken van nijverheid in direkt verband staan met de visscherij en de vischvangst in den Indischen Archipel. Een goed bestuur zou daarop natuurlijk zijne aandacht gevestigd houden en menige belangrijke opgave van regeringswege zou men daaromtrent in de jaarlijksche verslagen kunnen verwachten die aan de Staten-Generaal worden medegedeeld, om kennis te kunnen nemen van het beheer en den staat onzer overzeesche bezittingen, en op die wijze een grondwettig regt, maar ook een' pligt te kunnen vervullen. Wanneer wij het laatste, onlangs medegedeelde verslag inzien, dan vinden wij deze *belangrijke* (?) woorden, op bl. 129, onder het hoofdstuk *visscherijën*:

„Omtrent dit onderwerp zijn geene meldenswaardige berigten ontvangen," en dan volgt eene verwijzing naar de verslagen over 1854, 1855 en 1856. Wij zullen de vrijheid nemen deze opgave eenigzins aan te vullen. Ons doel is niet, eene volledige bewerking van het onderwerp te geven, maar slechts in korte trekken eene schets te leveren, ten einde de aandacht op het onderwerp te vestigen en zoo mogelijk belangstellenden uit te lokken ons eenige meerdere mededeelingen te doen.

De visch is een hoofdvoedsel in den Indischen Archipel. Wanneer de vischvangst in Indië nu niet in de ruimste mate beoefend wordt, wanneer de visch, als voedingsmiddel, als artikel van handel en vertier, niet op alle plaatsen in overvloed aanwezig is; wanneer de Javaan zich moet behelpen met een half verdroogde, half bedorven voedsel, dan kunnen daarvoor verschillende oorzaken bestaan. In alle zeeën, rivieren en meren, langs alle stranden, vindt men ontelbare vischsoorten en schelpdieren, nuttig en eetbaar. Zou nu het volkskarakter welligt beletten, dat de Javaan bovenal, en de Indiër in het algemeen, zich meester maakt van dien schat, welke de natuur zoo kwistig heeft verspreid? In geenen deele. De Javaan en alle bewoners van de eilanden van den Indischen Archipel, aan

alle stranden, zijn visschers, uit behoefte, maar ook uit smaak en neiging. De vischvangst wordt in alle vormen gedreven; groot is de verscheidenheid der middelen, waardoor de Indiër zich van den rijkdom der Indische wateren weet meester te maken. De natuurlijke aanleg van den Javaan maakt de vischvangst bovendien voor hem tot eene liefhebberij. De Javaan verschilt daarin niet van andere menschen, dat hij niet zeer gaarne op eene gemakkelijke wijze zijn' tijd zou willen doorbrengen, maar daarenboven uit eene aangename bezigheid voordeel zou willen trekken. Geduld en bedaardheid in het dagelijksch leven zijn kenmerken van zijn karakter. Het is dan ook een waar genot voor hem langs de stranden en in de wateren te gaan, er daar op zijn gemak een heerlijk maal of een zeker winstje te verkrijgen. Bij den overvloed van wateren zou de vischvangst misschien de meest geliefkoosde bezigheid voor velen zijn, zoo zij zich daaraan in de meeren, rivieren, tambak's en sawah's ongestoord konden overgeven.

Onze tegenstanders beweren altijd dat de Javaan indolent is. Het oude, afgezaagde referijn tegen vrijen arbeid, dat de minst deskundige ons voorhoudt, zelfs dan, wanneer hij nooit een werk over Indië heeft gelezen, misschien zelfs niet weet, wat eigenlijk Nederlandsch-Indië is, bestaat daarin, dat men ons toevoegt: de Javanen zijn zoo lui; wanneer zij zooveel in één dag kunnen verdienen, als zij in drie dagen noodig hebben, dan liggen zij de twee volgende dagen op den rug en willen niet werken. De een praat dan den anderen na, en wil het op goed geloof volhouden. Welnu, indien inderdaad de Javaan zoo ware, hetgeen de wezenlijkheid tegenspreekt, dan ware het goede staatkunde zelfs van de volksgebreken, in het belang van Indië, partij te trekken. De Leijdenaar, wiens fabriekmatige nijverheid, in onze dagen, nog wel eens over het hoofd wordt gezien en die als hartstogtelijk peurder wordt voorgesteld, zoodat hij een onderwerp van aardigheden wordt, zou dan tot model voor den Javaan kunnen strekken. Immers hoe lui onze goede eilander in 't oog der oudgasten moge zijn, zeker is het, dat door zijnen natuurlijken aanleg de visscherijen eene hooge vlugt zouden kunnen nemen. Er moeten dus andere oorzaken dan het volkskarakter bestaan, die beletten, dat dit belangrijke artikel van volksvoeding niet wijd en zijd verkrijgbaar is, altijd even goed en even goedkoop, zoodat de verkoop voor een talloos tal personen een middel van bestaan oplevert.

Volgens de mededeelingen, die de regering ons verstrekt, bevinden de visscherijen zich in geen bloeijenden toestand; verre van daar. Het is niet te ontkennen, dat de zee zoowel als de binnenwateren, ontzaggelijke schatten in hun' schoot bevatten, die slechts gebrekkig worden geëxploiteerd. Wat de zeekusten betreft, ligt eene oorzaak voor de hand. Zoolang de Indische zeeën onveilig worden gemaakt; zoolang de zeeroof daar niet uitgeroeid is, zullen de stranden nooit zoodanig bevolkt worden, als dit zonder die vreesselijke volksplaag ongetwijfeld het geval zou zijn. De meer winstgevende takken van visscherij, die op eenigzins grooter schaal en met een klein kapitaaltje gedreven moeten worden, kunnen op vele plaatsen in dien toestand bijna niet ondernomen worden. De inlander moet zich bepalen

tot het mindere, tot de vischvangst voor dagelijksch gebruik. En zoo hier en daar de visscherij tot een werkelijken tak van handel en nijverheid wordt gemaakt, dan zou zij voorzeker voor groote uitbreiding vatbaar zijn, wanneer veiligheid ven have en goed bestond. De tripang- en karet-visscherij kan in de toekomst eerst op grooter schaal gedreven worden.

Maar op Java is er dan toch veiligheid; in de onmiddelijke nabijheid van onze groote vestigingen op de andere eilanden, kon dan toch de visscherij in de ruimste mate in de behoefte voorzien. De Javaan zou, even als de bewoners van de residentie in het moederland, dagelijks en naar zijn vermogen, een zijner voornaamste voedingsmiddelen kunnen deelachtig worden. Is dat nu het geval? Het tegendeel is waar. Het verslag over 1858 verwijst ons naar vorige jaren. Wij willen dus de regering laten spreken en zien, welke de toestand der visscherijen in Indië is. Men kan ons dan voorzeker niet van eene onjuiste schildering beschuldigen, wanneer wij de officiële waarheid aannemen; zij moge wel eens niet de volle waarheid zijn; zij moge wel eens het hoofd doen duizelen door hare tegenstrijdigheid; de officiële waarheid, zooals de heeren PAHUD, MIJER en ROCHUSSEN ons die verkondigen, zal dan toch wel niet van Jakobijnsche omwentelingszucht en pessimisme te verdenken zijn; die heeren onderscheiden zich in de oogen van onze tegenstanders door geene roode kleur.

In het regeringsverslag over 1849 komt de navolgende korte mededeeling omtrent dit onderwerp voor:

„De inlandsche vischvijvers zijn onderworpen aan de belasting (landrente).

„De visch, over zee aangebragt, en andere, is onderworpen aan eene belasting welke verpacht wordt, en dus bij de verpachte belastingen en monopoliën te huis behoort.

„De vischvangst is een der voornaamste takken van nijverheid in de kustlanden.

„Alle statistieke opgaven, welke een denkbeeld van den omvang dezer industrie zouden kunnen geven, ontbreken."

Wanneer men het *Indisch Staatsblad* opslaat, dan vindt men eenige meerdere bijzonderheden, die tot de kennis van de belasting op de visscherijen kunnen leiden. Zij behoort tot de verpachte middelen. Van de vischvijvers, men heeft het gezien, wordt landrente geheven. Ook op den verkoop en den handel in visch, bestaat eene hoogst drukkende belasting. In het *Staatsblad voor* 1829 vinden wij de pacht-voorwaarden van de vischmarkt te Batavia, zooals die door den kommissaris-generaal DU BUS geregeld zijn. Van alle visch, zonder onderscheid, hetzij versch, heel of gesneden, gedroogd, gezouten, gepekeld, trassie of bladjang, en dus ook van alle soorten van garnalen, heeft de Chinesche pachter het regt eene belasting te heffen. Wij vinden daar, dat de pachter van alle versche visch eene belasting mag heffen van 10 cents op iederen gulden; dat de vischverkoopers een rekognitiegeld van *f* 5 per maand voor iedere bank op de vischmarkt moeten betalen; dat voor het schoonhouden van de markt een rekognitiegeld wordt betaald, door iederen vischverkooper van 40 cents en door

elken „toekan-tali" of touwverkooper van *f* 1 's maands, en dat de verkooper van visch langs de straten eene licentie moet nemen, die hem 7 centen per dag kost. De huur van tobben, bennen enz., die de pachter aan de visschers bezorgt, kost 7 centen des morgens en 7 centen des namiddags. De visch wordt bij afslag verkocht en de eigenaars of aanbrengers mogen dadelijk na den verkoop betaling eischen; maar dan mag de pachter 5 centen voor iederen gulden voor prompte betaling korten. De visscher mag slechts voor eigen gebruik een zootje ter waarde van *f* 1 behouden.

Onze lezers kunnen zich voorstellen, wat zulk eene belasting beteekent en hoe zij werkt. Wij laten de hoegrootheid der som daar; maar wanneer men het karakter van den Chinees, dien de pachter is, zich voor den geest stelt, dan zal men begrijpen, dat het geheel onzeker is hoeveel de inlander eigenlijk te betalen heeft, en tot welke knevelarijen die belasting aanleiding geeft. De pachtvoorwaarden bedreigen wel zware straffen tegen afpersingen en frauduleuse handelingen van den pachter, wanneer hij zich bij voorbeeld met de opkoopers mogt verstaan. Maar zulke strafbedreigingen beteekenen bij verpachte belastingen al zeer weinig. Men herinnere zich slechts de verpachte bazar-belastingen. Overigens bewijzen de bewoordingen van de verordening reeds, dat zulke knevelarijen en afpersingen inderdaad niet vreemd zijn.

Al verder vinden wij in het *Staatsblad voor* 1849 eene nieuwe regeling van de verpachting der belasting voor de residentiën op Java, daaronder niet begrepen de vischvijvers en andere stilstaande binnenwateren. Daardoor is in de regeling van den heer DU BUS, die wij zoo even bespraken, eene wijziging gebragt. De belasting, die te Batavia op de markt geheven wordt, bestaat thans uit een vijfde van de waarde in geld en in natura; van over zee aangebragte visch wordt een regt van zes ten honderd geheven; verkoopers in de straten zijn onderworpen aan het nemen van een licentie briefje, tegen 7 centen per dag en die elders dan op de vischmarkt vaste warongs, vischbanken of bali-bali's houden, betalen *f* 2 's maands. Deze zelfde bepalingen gelden voor Bantam en elders. Van de betaling der belasting zijn vrijgesteld tripang, agar-agar, vischlijmen en haaivinnen.

De belasting is in later tijd ook voor de buitenbezittingen nader geregeld. In het *Indisch Staatsblad over* 1857 vinden wij zeer in het breede de algemeene voorwaarden van de verpachting der middelen op alle buitenbezittingen. De pacht voor de visscherijen op Borneo en op Celebes vindt daaronder eene plaats. Alle visscherijen, welke in zee, langs de stranden of langs de rivieren, over het geheele gebied van Pontianak en Sambas, gedreven wordt, valt onder deze pacht; niets is uitgezonderd. Waar de bevolking vischt, zal een Chinees als uit den grond verrijzen en de pachtschat vorderen. Alleen de vischvangst met den hengel, tot eigen gebruik, en wanneer de visch eene waarde van 50 cents niet te boven gaat, wordt vrijgesteld. De belasting wordt vastgesteld op 10 ten 100 in geld of, zoo de heffing in natura geschiedt, 1 van de 10 visschen. De pachter neemt natuurlijk het kleinste en het minst lekkere vischje voor zich, en meet naauw-

keurig, of hij ook meer dan de tiend heft! Wat zou men anders van zulk een gemoedelijk mensch als een Chinesche pachter verwachten! De belasting kan ook worden afgekocht, hetzij bij drie maandelijksche termijnen. De visschers op de vischbasar te Makassar, waar vischloodsen zijn opgeslagen, moeten de zitplaatsen huren bij de maand of bij den dag. De vischvijvers zijn daar voorts verpacht, en de pachter bezit het uitsluitend regt om den visch te verkoopen; de verpachting geschiedt bij op- en afslag voor den tijd van 2 jaren.

Op Java heeft de regering in de laatste jaren de bevolking aangemoedigd tot den aanleg van vischvijvers. Maar ook die vijvers zijn, gelijk men gezien heeft, aan belasting onderworpen. Daar, waar heerendiensten en dwangkultures bestaan; waar de verkoop van visch aan zulke zware belastingen onderworpen is en van de vischvijvers landrente en pachtschat betaald moet worden; waar de bevolking voortdurend in aanraking komt met een Chineschen fiskus, daar kan het voorzeker geene verwondering baren, dat de visscherijen niet in zoo gunstigen toestand verkeeren, als de natuur en de rijkdom van stroomen, zeeën en meeren zouden doen verwachten. Het kwaad ligt voor de hand; de belasting is een druk voor de bevolking en belet, dat het volksvoedsel in Indië zoo ruim verkrijgbaar is als het zijn kon.

Wij overdrijven niet, wanneer wij dit feit konstateren. Indië is meermalen geregeerd door mannen, wie het welzijn van het moederland ter harte ging, maar die tevens de overtuiging in het hart droegen, dat het Nederlandsch gezag behoorde te strekken tot bevordering van de welvaart van onze overzeesche bezittingen. Onder die mannen zal eene regtvaardige nakomelingschap ongetwijfeld den heer DUYMAER VAN TWIST noemen. Moge ook zijn bestuur niet geheel vlekkeloos zijn geweest, moge ook hij wel eens een maatregel met de beste bedoelingen hebben genomen, maar waarvan de uitkomst te betreuren was; moge menig voorstel, dat hij tot heil van Indië aan het opperbestuur deed, zijn afgestuit op den onwil of de onverschilligheid van een onbekwaam en traag minister; toch heeft de Javaansche bevolking groote verpligtingen aan het bestuur van dien gouverneur-generaal, al ware het ook alleen wegens de afschaffing van de bazaarpacht. Aan zijn helderziend oog kon ook de druk van de belasting op de visscherijen en de vischbazaars niet ontsnappen. Hij liet opzettelijk onderzoek doen naar den staat der visscherijen en de werking der belasting. In het jaarlijksch verslag over 1854, komen omtrent de resultaten van dit onderzoek de volgende, „niet onbelangrijke bijzonderheden" voor:

„*Bantam.* In deze residentie is de visscherij reeds toenemend.

„*Batavia.* De visscherij schijnt minder gunstig te zijn dan in vroegere jaren. De opbrengst der vischpacht was althans minder dan in 1853.

„*Krawang.* De moerassen of rawa's en de binnenkreken zijn zeer rijk aan visch. Hij wordt gezouten en gedroogd uitgevoerd.

„*Pakalongan.* De vischvangst was vrij gunstig, waardoor de handel in gezouten visch aanzienlijk was.

„*Samarang. Indien de uitoefening der visscherij onbelast ware*, zou de bevolking zich meer op dezen tak van industrie toeleggen. Thans voorziet

zij gedeeltelijk in hare behoefte door het inkoopen van Siamschen gezouten visch, waarvan de invoer ook in 1854 weder zeer aanzienlijk was.

„*Japara. De visscherijen zijn afnemende.* De vischpacht bragt *f* 1790 minder op dan in 1853.

„*Soerabaja.* De visscherij verkeert in bloeijenden staat. In deze residentie bestaan vele vischvijvers, die goed worden onderhouden. De bevolking is in dit onderhoud door het Gouvernement te gemoet gekomen door het verleenen van magtiging (bij een besluit van 27 Januarij 1852), om aan eigenaren van vischvijvers en aan hen die zich op de vischvangst toeleggen, licentiën uit te reiken voor den vrijen aankap van de daarvoor benoodigde houtwerken in de tot dat einde opengestelde bosschen.

„In de afdeeling *Madura* is de visscherij een der hoofdtakken van het volksbestaan, waartoe de gunstige ligging allezins medewerkt. Zij zou echter nog meer toenemen, *indien de belasting, die ten voordeele van den panembahan (regent) wordt geheven door Chinesche bandhais, wierd afgeschaft.* Ten einde deze *drukkende belasting* te ontduiken, brengen vele visschers hunne vangst ter markt op de strandplaatsen aan den overwal.

„*Bazoeki.* Van de visscherijen kan *door de bestaande belasting* geene uitbreiding verwacht worden.

„*Banjoewangie.* Men is begonnen vischvijvers aan te leggen, en over het algemeen begint de bevolking meer werk te maken van de visscherij.

„BUITENBEZITTINGEN. *Sumatra's Westkust.* De visscherij en de handel in gedroogden visch leveren voor de strandbewoners een goed bestaan op.

„*Palembang.* In de benedenlanden is de visscherij zeer bloeijend, en aldaar wordt veel handel gedreven in gedroogden visch.

„*Blitong.* Het visschen naar *tripang* (zeeslakken) en het zoeken naar *agar-agar* (zeewier) zijn hoofdbronnen van bestaan voor de bevolking.

„*Riouw.* Een gedeelte der bevolking vindt zijn bestaan in de vischvangst.

„*Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo.* Vele kustbewoners leggen zich uitsluitend toe op het visschen naar garnalen.

„*Celebes en onderhoorigheden.* De visscherij is toenemende in bloei en blijft een voornaam middel van volksbestaan.

„De *tripang*-visscherij, die in andere jaren eene rijke bron van inkomsten is, was in 1854 ten gevolge van den Chineschen oorlog gedrukt en leverde veel minder op dan in vorige jaren.

„*Amboina.* De bevolking in den omtrek der hoofdplaats zocht haar bestaan in de visscherij.

„*Ternate.* De visscherij is eene der meest geliefkoosde kostwinningen van de bevolking. De omzet in visch wordt gerekend *f* 20 à *f* 30,000 's jaars te bedragen.

„*Menado.* Alleen de strandbewoners en de Christen- en Mohammedaansche burgers houden zich met de visscherij bezig. De meren en rivieren leveren enkele goede vischsoorten op, welke der bevolking in de binnenlanden tot voedsel dienen. Op sommige plaatsen vindt men ook vijvers, waarin visch voor dagelijksch gebruik wordt aangekweekt.

„Tot bevordering van de vischvangst werd door de bevolking gebruik gemaakt van eene bedwelmende en zeer vergiftige plant, genaamd *borri*. Ten einde deze schadelijke gewoonte tegen te gaan, werd door den resident een gestreng verbod uitgevaardigd, onder bedreiging van straffen voor de overtreders.

Timor. Volgens berigt van den resident leggen zich de Timorezen toe op de walvischvangst. Deze vischsoort is echter in de laatste jaren in de wateren van Timor zeer verminderd."

De kommissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer, in wier handen het verslag, waarin deze bijzonderheden voorkomen, werd gesteld, moest natuurlijk op deze gewigtige mededeelingen letten, vooral wat betreft de schadelijke werking der belasting. Zij vestigde daarop de aandacht van de regering, die in het verslag van het volgende jaar het navolgende mededeelde:

„Over het algemeen zijn de visscherijen niet toegenomen en leverde de vischvangst gedurende 1855 minder gunstige uitkomsten op, dan in het vorige jaar, hetgeen vooral wordt toegeschreven aan de langdurige droogte, welke in 1855 heeft geheerscht. In de residentie Bantam was zij echter vrij gunstig. Tegenwoordig vinden aldaar 8678 huisgezinnen in de vischvangst een middel van bestaan. Ook in de afdeeling Patjitan neemt de visscherij in bloei toe.

„De belasting op de visscherijen, die op Madura ten behoeve van den panembahan (regent), geheven wordt, blijft eene groote belemmering voor hare ontwikkeling.

„Volgens het verslag van den resident van Menado hebben de Engelsche en Amerikaansche walvischvaarders de havens van Menado en Kema minder bezocht dan in vorige jaren het geval was."

Het ingestelde onderzoek had ten gevolge, dat althans de belasting te Ternate, Amboina en Menado, die genoegzaam niets opbragt, verviel. Bovendien beloofde de regering de opmerking van de kommissie uit de Tweede Kamer omtrent de schadelijke werking der belasting niet uit het oog te zullen verliezen. Opmerkelijk is 't intusschen, dat sedert dien tijd geene of luttele mededeelingen meer omtrent de zaak voorkomen. In het verslag over 1855 vinden wij naauwelijks tien regels aan dit onderwerp gewijd en in een geheel anderen geest. In 1856 zegt de regering, dat er ditmaal weinig mede te deelen valt. Van Java wordt verhaald, dat er over het algemeen uitbreiding zigtbaar was, vooral in de residentiën Tagal en Rembang. De zeeroof deed op de Talaut-eilanden, residentie Menado, groote belemmeringen ondervinden. Voorts wordt het geringe voordeel van de visscherijen aldaar gedeeltelijk aan het weder toegeschreven. En eindelijk vinden wij het feit vermeld, dat de walvischvangst, door vreemdelingen gedreven, achteruitgaat. In de twee laatste jaarlijksche verslagen worden wij afgescheept met de verklaring, „dat er geene belangrijke bijzonderheden meer mede te deelen vallen". Intusschen zegt eene noot van het in Januarij 1860 ingediende verslag over 1857, dat in 1854 een onderzoek door den direkteur der middelen en domeinen is ingesteld, „waarvan het gevolg echter *nog niet* aan het opperbestuur is medegedeeld".

Zoodra dus de teugels van het bewind van Indië in andere handen overgingen, heeft men niet meer op dit belangrijke onderwerp gelet. Het ging daarmede als met zooveel; er is niets tot stand gekomen. Een der Gouverneurs-Generaal konstateert, dat er eene drukkende belasting bestaat, onder verschillende vormen en op de meest kwellende wijze van de bevolking geheven, die nadeelig terugwerkt op de voeding van den inlander, op zijne middelen van bestaan, op handel en vertier. Er wordt een onderzoek ingesteld — en zes jaren daarna is het resultaat daarvan nog niet eens aan het opperbestuur medegedeeld! Intusschen dagteekent de regeling van die belasting op de buitenbezittingen, op den voet, zooals die op Java zoo drukkend en nadeelig is afgeschaft, van 1857 en dus van *drie* jaren, nadat de aandacht op dat onderwerp was gevestigd en de volksvertegenwoordiging op verbetering had aangedrongen. Wij zien hierin al weder de oude onverschilligheid en werkeloosheid. De uitkomst van het onderzoek, op hoog bevel ingesteld, is niet bekend! en het bewijs ontbreekt, dat de regering in het moederland, van verschillende zijden opmerkzaam gemaakt op het bestaan van het kwaad, iets heeft gedaan om tot ijver en afdoening van zaken in Indië aan te sporen! 't Is al weder eene keurige bijdrage tot de kennis van de wijze, waarop Indië door de partij van het behoud wordt geregeerd.

En is nu het kwaad zoo onherstelbaar groot, dat de Gouverneur-Generaal of de Minister van Koloniën niet zouden hebben durven doortasten? Is nu de belasting op de visscherijen in Indië, hier van de vischvijvers, daar van de vischmarkten geheven, van zoo groot gewigt, dat men voor eene hervorming terugdeinst? Zijn de baten, die deze belasting afwerpt, zoo aanzienlijk, dat 's lands finantiën geene afschaffing van die belasting zou gedoogen? Loopt het batig slot gevaar, wanneer wij het eerste volksvoedsel op Java niet langer zouden belasten? Kan hier sprake zijn van sloopen, ondermijnen, afbreken? Och neen, lezer! Van de millioenen, die Indië ons oplevert, geldt het hier slechts een kruimpje, eene niets beteekenende som. De belasting, de pacht, voor zoover de schatkist die ontvangt, bedraagt slechts weinige duizenden. In de opgaven omtrent de ontvangsten, die de Indische administratie in Indië trekt, vinden wij de cijfers onder tweederlei benaming. Zie hier het resultaat:

1849.	Vischvijvers (tambaks)	*f* 187,104
1850.	〃 en het regt om vischnetten te stellen.	- 142,900
1851.	〃	- 138,876
1852.	〃	- 131,220
1853.	〃	- 130,548
1854.	〃	- 181,776
1855.	〃	- 179,438.81½
1856.	〃	- 163,877.31½
1857.	〃	- 183,062.44
1858.	〃	- 184,560.32½

Die cijfers doen eene welsprekende taal hooren. De opbrengst van de belasting en dus, volgens die cijfers, het verbruik van visch in Indië, is

achteruitgegaan. Tusschen 1849 en 1853 zien wij de belasting van jaar tot jaar in opbrengst verminderen. Naauwelijks is de bazarpacht op andere artikelen afgeschaft, of zij herstelt zich eenigermate, maar in de volgende jaren zien wij alweder òf achteruitgang, òf zeer weinigen vooruitgang. In het laatste jaar, waarvan wij de opbrengst kennen, heeft deze belasting op het verbruik nog niet weder het cijfer bereikt, waarop de pacht 9 jaren te voren stond, ofschoon ook op de buitenbezittingen eene nadere regeling heeft plaats gehad. En nu achten wij dit een zeer merkbaren achteruitgang, omdat de bevolking van Java, volgens de officiële opgaven, in dezelfde jaarverslagen voorkomende, ontzettend is toegenomen. In 1849 rekende men de bevolking op Java op nog niet 9½ millioen en in 1858 op bijna 12 millioen. Welnu, wanneer wij dan zien, dat de opbrengst van de belasting in die beide jaren nog niet gelijkstaat, dan is een van twee waar: òf de volksvoeding op Java is achteruitgegaan, omdat de belasting in evenredigheid ongeveer 25 pCt. minder opbrengt, òf het middel, waarvan hier sprake is, rust op zeer slechte grondslagen.

Bij eene toeneming van de bevolking van zooveel belang, moest, volgens alle regelen van de meest eenvoudige rekenkunde, de belasting meer hebben opgebragt. De Javaan en vele bewoners van den Indischen archipel gebruiken als eenig dagelijksch dierlijk voedsel een vischje, gedroogd of gezouten. Welnu, de bevolking is toegenomen, en toch brengt de belasting in 9 jaren tijds niet 25 percent naar evenredigheid meer op, hetgeen het geval behoorde te zijn, maar is zij stationnair gebleven of in opbrengst achteruitgegaan. Volgt hieruit, dat het verbruik is verminderd? Wij willen geen argument uit deze cijfers putten, om te beweren, dat de armoede is vermeerderd; wij houden het voor onmogelijk, dat het verbruik van visch in Indië in 9 jaren tijds met een vierde zou kunnen zijn afgenomen; zoo rijkelijk voedt zich de Javaan niet, dat hij een vierde gedeelte kan missen, van hetgeen hij vroeger nuttigde. Wij gelooven veeleer te mogen volhouden, dat de belasting geen gelijken tred houdt met het verbruik, en dat wij hier te doen hebben met eene van de slechtste belastingen, die in Indië bestaan. Immers de schatkist trekt er niet of luttel voordeel van, en toch is zij eene der meest drukkende heffingen, zoo drukkend, dat de regering in 1854 en 1855, de uitdrukkelijke verklaring heeft afgelegd: dat de bloei van dezen tak van nijverheid door de belasting wordt tegengewerkt. *De voordeelen van deze belasting op een der eerste levensbehoeften komen ten bate van de Chinezen, van de pachters.* Zij zijn het, die als gieren overal loerend rondwaren, om den Javaan en de overige volkeren van den Indischen archipel te beletten, aan het strand of in de vijvers een smakelijk maal, zonder verlof, te verdienen. Zij zijn het, die 25 percent meer dan vroeger van de bevolking heffen, van het één̈ig dierlijk voedsel, dat zij geniet; zij zijn het, die de volkeren van den Indischen archipel gedrukt doen gaan onder eene belasting, die door de wijze van heffing aanleiding geeft tot de meest mogelijke vexatiën, ook omdat zelfs de heffing in natura geoorloofd is. Ieder, die Indië kent, weet, dat de bevolking niet zoozeer

2*

gedrukt en uitgemergeld werd door de bazarpacht, dan wel door de Chinesche pachters, die geene enkele kunstgreep verzuimden, om hunne pacht produktief te maken. Het is blijkbaar, dat zij eene vergoeding hebben gezocht op de vischbazar. Maar wanneer de regering reeds zoover is gegaan, dat zij de belasting op de markten in het algemeen heeft afgeschaft en zoodoende eene der grootste weldaden aan handel, vertier en aan de bevolking heeft bewezen, dan is het onverantwoordelijk, die heffing op dezelfde wijze te laten voortduren op de visscherijen in Indië, die de bevolking een der meest belangrijke voedingsmiddelen moeten verschaffen. De belasting is toch erkend drukkend te zijn; zij levert aan het Gouvernement zeer weinig voordeel op; aan de heffing zijn alle mogelijke vexatiën verbonden en deze verbruikbelasting rust blijkbaar op verkeerde grondslagen, want de opbrengst neemt af, naarmate de bevolking en het verbuik toenemen.

Wanneer wij intusschen over de visscherijen in Indië spreken; wanneer, volgens de cijfers, het verbruik van visch in Indië eer af- dan toeneemt, dan mogen wij eene andere oorzaak niet voorbijzien, die belemmerend op de ontwikkeling en uitbreiding der visscherijen werkt. Het zout-monopolie, waardoor de Javaan eene ontzaggelijke zware belasting betaalt, heeft zijn aandeel in de redenen, die de welvaart in den weg staan en eene hoogere vlugt van de visscherijen beletten. Is voor elke spijs het zout noodig, bij het gebruik van visch kan men het voorzeker niet missen. Gekookt of gebakken, heeft de visch in de eerste plaats aan zout behoefte; maar in de tropische landen moet men het bederf van visch nog meer dan elders tegengaan door een behoorlijk gebruik van zout. En nu schijnt het ons uit cijfers bewijsbaar, dat in vergelijking met vroegere tijden, het zoutverbruik in de laatste jaren wel vermeerderd is, maar nog op verre na niet de hoogte bereikt heeft, waarop het eertijds stond.

Wij willen hier weder officiële cijfers noemen, waaraan men dan toch niet alle gezag zal ontkennen. De kommissie van onderzoek uit de Tweede Kamer, in wier handen in der tijd het jaarlijksch verslag over 1856 werd gesteld, heeft omtrent het zoutverbruik hoogst merkwaardige cijfers medegedeeld. In dat verslag, te vinden in de Bijlagen van het *Bijblad*, zitting 1858—59, bl. 1243, treffen wij eene vergelijking aan van het zoutverbruik, van 4 tot 4 jaren, met het oog op den aanwas van de bevolking. Wij zullen al die cijfers niet herhalen. Wij konstateren alleen het feit, dat de kommissie berekent, dat het gemiddelde zoutverbruik op Java van 1843 tot 1846 bestond uit 19,573 kojan's en dat de bevolking in het laatstgenoemde jaar, volgens J. C. BAUD, *Opiumhandel*, voor Java bedroeg 9,330,000; dat het verbruik van 1847 tot 1840 gemiddeld bedroeg 18,643 kojan's en de bevolking in 1850 9,392,000; dat het gemiddeld verbruik van 1851 tot 1854 bedroeg 18,328 kojan's, de bevolking 10,396,000.

Uit de officiële verslagen blijkt verder, dat het zoutverbruik sedert 1851, in vergelijking van de bevolking, het volgende heeft bedragen:

	kojan's.	pikol.	A. ponden.	Bevolking.
1851 . . .	18,594	$24^{12}/_{32}$	69,730,547	9,514,000
1852 . . .	17,738	$19^{20}/_{32}$	66,519,953	9,763,000
1853 . . .	18,569	$3^{24}/_{32}$	$69,634,218^{3}/_{4}$	10,104,000
1854 . . .	18,409	$6^{5}/_{16}$	69,034,549	10,896,000
1855 . . .	18,241	$25^{2}/_{8}$	68,406,958	18,729,000
1856 . . .	20,892	$9^{13}/_{32}$	78,346,172	11,105,000
1857 . . .	21,423	$3^{15}/_{16}$	80,336,736	11,594,158
1858 . . .	22,823	$4^{5}/_{32}$	$85,586,769^{1}/_{2}$	11,943,019

Wanneer men nu de midden-cijfers over de vier laatste tijdvakken, door de kommissie besproken, nagaat, dan verkrijgt men de volgende resultaten.

	kojan's.	bevolking.
1843—46 . . .	19,573	9,830,000
1847—50 . . .	18,643	9,392,000
1851—54 . . .	18,328	10,396,000
1855—58 . . .	20,845	11,943,019

Wij hebben de bevolking hier naar het laatste jaar genomen. Maar wij voegen daarbij, dat wij, in den vorigen staat der kojan's, berekend hebben op 37,150 Amst. ponden, d. i. op 30 pikols, ofschoon het niet te ontkennen valt, dat er zijn, die op goede gronden beweren, dat de gantang wel 10 kati's of $12^{1}/_{2}$ oude ponden moest inhouden, dus 125 pond per pikol, maar dat deze slechts 115 tot 118 pond bevat, omdat de verkoop bij de maat en niet bij het gewigt plaats heeft. Wij nemen evenwel de gunstigste berekening, in ons nadeel, aan.

De staten van de bevolking zijn in de latere jaren als een weinig naauwkeuriger te beschouwen dan vroeger. Wannneer men dan de 83,380 kojan's, in de vier laatste jaren verbruikt, over het zielental verdeelt, dan krijgt men een zoutverbruik van nog niet 7 oude ponden per hoofd, terwijl in het laatste jaar dat verbruik tot $7^{7}/_{11}$ pond ongeveer zou gestegen zijn. Maar in 1846 krijgen wij, bij dezelfde becijfering, voor 1846, een verbruik van 8 oude ponden, namelijk van 20,071 kojan's in dat jaar, op eene bevolking van 9,330,000 zielen. Al neemt men nu het gemiddelde cijfer van 19,573 kojan's van 1843—46 te zamen, dan nog is het verbruik, in dien tijd, volgens die opgave, grooter dan in 1858, naar evenredigheid van het zielental.

Onze lezers zullen zich misschien herinneren, dat in 1852 tusschen Dr. BOSCH en den heer H. J. LION een strijd in cijfers over de welvaart van den Javaan is gevoerd. Welnu, in de brochure van den heer H. J. LION over dat onderwerp, zien wij, dat voor de bevolking van Napels en Griekenland, dus volkeren van het zuiden van Europa, die dan toch ook matig in hunne levenswijze zijn, (hetgeen wel daardoor bewezen wordt, dat daar het minste zoutverbruik van geheel Europa gevonden wordt), het verbruik op 8 pond gemiddeld per hoofd wordt gesteld. Ondanks den vooruitgang van het zoutverbruik op Java in de laatste jaren, zijn wij echter noch niet gekomen tot dat cijfer, hetwelk de bevolking, steunende op cijfers van den heer J. C. BAUD, wel in 1846 zou ingekocht hebben. Wij zijn van oordeel, dat daaruit moet volgen, dat in het algemeen de welvaart niet zeer is toe-

genomen. Maar in elk geval is het onwederlegbaar, dat zoo de visscherijen in bloei zouden zijn, dit op het zoutverbruik van invloed moest wezen.

Goedkoop zout is de hoofdvoorwaarde van eene uitbreiding van de visscherijen. Wij weten zeer goed, dat klandestine aanmaak hier en daar in het te kort voorziet, maar dat kan toch voor de visscherij niet van zoo groot belang zijn.

Wij gelooven dat de konklusie van hetgeen wij boven ontwikkelden eenvoudig en kort kan zijn. Op Java en op andere eilanden van den Indischen Archipel zou de bevolking in ruime mate van dierlijk voedsel voorzien kunnen worden. Drie oorzaken beletten, dat in de visscherij, een ruimer bestaan voor duizenden te vinden is. Die oorzaken zijn niet op eens en niet alle plotseling weg te nemen. In de eerste plaats belet de zeeroof — de regering erkent dat zelve — de ontwikkeling van nieuwe takken van industrie in het vak der visscherij. Hij houdt ook de vestiging der bevolking aan alle stranden tegen en schrikt den visscher af, zich op eenigen afstand van de kust te wagen. Onze marine heeft reeds veel gedaan, om de plaag der Indische zeeën te beteugelen; maar er blijft nog oneindig veel te doen, niet alleen om de politie op de wateren te onderhouden, maar ook om de oorzaken van de zeeroof, waaronder wij slechts het bestaan van het pandelingschap willen noemen, weg te nemen. De organisatie van de Indische marine in Indië moet daartoe ook het hare doen. Bestaat er eenmaal veiligheid langs de kusten, de hoogere takken van visscherij, om het zoo eens te noemen, tripang- en karet-vangst en meer, zouden krachtig ontwikkeld kunnen worden, waarschijnlijk met inroeping van Europesch kapitaal.

Het zout-monopolie is eene andere oorzaak van de kwijning der visscherijen. Het werpt intusschen groote voordeelen af, en de krachtige hand der hervorming moet aan het Indisch belastingwezen geslagen worden, vóórdat wij ook daarvan kunnen spreken. Maar misschien ware er oneindig veel in het belang van de visscherij te doen, wanneer men daarvoor eenige kleine vrijdommen of verlaging van belasting toestond. Wij houden ons innig overtuigd, dat de oekonomische regel ook daar wet zou worden, dat de schatkist er baat bij vindt, wanneer de regten op voorwerpen van dien aard, waarvan de konsumtie zoo oneindig kan toenemen lager worden gesteld.

Eindelijk hebben wij voor ons de belasting op de visscherijen en de vischvijvers. Wij hebben bewezen, en het bewijs was niet moeijelijk te leveren, gesteund als wij zijn door de verklaringen van de regering, dat die belasting drukkend is op de volksvoeding, de bestaanmiddelen en de nijverheid in Indië. Die belasting is daarenboven slecht, wat de wijze van heffing betreft, want cijfers toonen aan, dat òf de konsumtie van visch in Indië afneemt, òf dat de belasting niet vloeit in de schatkist, — die telken jare naar evenredigheid van de vermeerdering van de bevolking, minder ontvangt, — maar in den zak van den Chineschen pachter.

Het bestaan van die belasting is in strijd met het beginsel, dat tot zegen van de Indische bevolking aangenomen is, om handel en nijverheid te ontslaan van den druk, de afpersingen en de kwellingen die aan de bazarpacht verbonden waren. Luttel is daarenboven de som, in vergelijking van de millioenen, die Indië ons oplevert, die eene zoo slechte belasting afwerpt; het zijn slechts eenige duizenden. Wij laten geheel het punt daar, dat de wetenschap eene dergelijke belasting op de allereerste levensbehoefte als onverdedigbaar beschouwt. Maar bij alle misbruiken, is dan toch wel het grootste, dat de Chinesche pachter het volk zal kunnen kwellen en afpersen, omdat de goede Javaan een vischje heeft gevangen voor zijn maal, zijn éénig dierlijk voedsel, zonder dat de staat zijn evenredig aandeel van de belasting krijgt. De druk van de bazarpacht was bij lang niet zoo groot, vergeleken met hetgeen de heffingen opbragten, dan wel door de gelegenheid, die de Chinezen hadden, om de bevolking op allerlei wijze af te zetten, iets waartegen geene kontrôle mogelijk bleek te zijn. Welnu, hetzelfde heeft hier plaats; de belasting is hier niet zwaar, maar de wijze van heffing maakt die ondragelijk en deed reeds vóór jaren de regering aan de volksvertegenwoordiging de verklaring afleggen, dat die belasting de oorzaak was van den achteruitgang der visscherijen in Indië. Hoe met het bestaan van die belasting, de aanmoediging van de bevolking om vischvijvers aan te leggen, te rijmen is, blijft ons al weder onverklaarbaar.

Zes jaren geleden, werd door de regering in Indië een onderzoek bevolen naar de werking van de belasting op de visscherijen. Is dat onderzoek ten einde geloopen? Wij weten het niet. Is de belasting niet zoo drukkend bevonden, als het Indisch bestuur vroeger plegtig verklaarde? Wij weten het niet. Wij weten alleen, dat alles bij het oude is gebleven. Een nieuw Minister van Koloniën is opgetreden, een nieuw Landvoogd zal waarschijnlijk spoedig de teugels van het bewind in handen nemen. Hier bevelen wij den Javaan en zijn volksvoedsel aan. En zoo zij tot het besluit komen, dat, met opoffering van eene nietige som, de visscherijen in Indië van de belasting ontslagen behooren te worden, dan zullen zij eene daad verrigt hebben, waarvan wij de hoogst gewigtige weldadige gevolgen voor de volksvoeding, de welvaart, voor den handel en de nijverheid, durven voorspellen. Indië is *zóó* rijk aan hulpbronnen, dat de groote uitbreiding niet kan worden gemeten, die de visscherijen daar kunnen bereiken. En zoo men het mogt verzuimen, na zeven jaren tijd, onze stem te hooren, dan zal het volk van Nederland, naar wij hopen, in de pers, in de vertegenwoordiging, overal waar het kan, zich het lot van den onder den Chineschen vischpachter zuchtenden Javaan aantrekken, nu het weet, wat hij onder die ijzeren hand heeft te lijden. Wij verwachten dat van eene natie die zelf in de visscherijen zulk een schoon verleden heeft en thans nog zulk een rijke bron van welvaart geniet. Zij zal de regering toeroepen: laat den Javaan voor het moederland arbeiden, maar gun hem dan ten minste het gedroogde of gezouten vischje bij zijne rijst.

Lessen over den vrijen arbeid.

De heer D. L. WOLFSON, kapitein-luitenant ter zee titulair bij het Indische zeewezen, heeft een allerbelangrijkst *Verslag* geschreven *van de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaja in* 1858. Een uittreksel daarvan is door het departement van marine ter plaatsing ingezonden in de *Verhandelingen en berigten betrekkelijk het zeewezen* enz. van JACOB SWART. Jaargang 1861, n°. 1.

Onder eenen grooten rijkdom van wetenswaardige bijzonderheden, allen getuigende van de kennis en ervaring van den hoogst verdienstelijken verslaggever, hebben bovenal twee mededeelingen in hooge mate onze belangstelling opgewekt. Zij hebben betrekking op het personeel, dat bij deze inrigting werkzaam is, en meer bepaald twee elementen van dat personeel, de zoogenaamde „inlandsche kinderen" en de inlanders.

Van de eersten wordt gezegd: „De personen van gemengde afkomst, in de ambachten werkzaam als baas, onderbaas of vast werkman, deden zich gunstig kennen, en gaven reden tot tevredenheid. Een aantal knapen en jongelieden van gelijken oorsprong, waaronder weezen, voorts ook zonen van welgestelde Europesche huisgezinnen, werden in de teekenkamer opgeleid. Op die wijze tot nuttige leden der maatschappij bestemd, vormen zij tevens eene kern van ambachtslieden en machinisten voor de fabriek en voor Indië in het algemeen."

Men ziet welk eenen heilzamen invloed deze schoone inrigting op de Indische maatschappij uitoefend. De heer WOLFSON werpt een zeer juisten blik in de behoeften van dat gedeelte harer leden, waarvan hier sprake is. Opleiding tot nuttige ambachten is sedert vele jaren voor deze jongelieden een noodzakelijk vereischte. De regering heeft op onverantwoordelijke wijze verzuimd, daarin te voorzien. Zij heeft allerlei schoone beloften gedaan — maar bij beloften is het gebleven. 't Verblijdt ons, dat zij, die met het beheer en de leiding van de fabriek voor de marine en 't stoomwezen te Soerabaja belast zijn, zulk eene rigting daaraan geven, dat onder eene al te zeer verwaarloosde klasse der Indische maatschappij, op praktischen weg, goede ambachtslieden vormen, en dat van de jongelieden zelve getuigd wordt, „dat zij zich gunstig doen kennen en reden tot tevredenheid geven." Daardoor wordt het vooroordeel, alsof de Indische kinderen voor geene hoogere ontwikkeling vatbaar zouden zijn, op treffende wijze bestreden.

Nog een ander vooroordeel, dat maar al te diepe wortelen heeft geschoten en dat als een politieke hefboom, vooral in 't moederland, maar al te zeer misbruikt wordt, vindt in 't geen de heer WOLFSON ons mededeelt eene krachtige wederlegging. 't Betreft de inlanders; 't betreft het dwaze

beweren, alsof de Javanen alleen geschikt zouden zijn om door dwang tot den arbeid te worden gedreven. Ziehier wat ons in 't verslag wordt berigt: „Behoudens een paar gevallen van kleinen diefstal was het gedrag der *vrije inlandsche werklieden* zeer goed. *Hunne vorderingen in de ambachten zijn merkwaardig*, *ook als bijdrage tot beoordeeling van hunne geschiktheid en lust tot allerlei arbeid*, wanneer hun belang daarbij betrokken wordt, en zij zich aan het werk gaan hechten. Het graveerwerk wordt door een Javaan bij uitstek goed verrigt, en de kopergieterij op voldoende wijze door den Javaanschen mandoor bestuurd.

„Gelijk overal te Soerabaja, werd het ook hier toenemend moeijelijk, om den werktuigelijken arbeid van een man voor 30 duiten daags te verkrijgen; voor dat loon komen alleen de niet meer of nog niet werkbaren op. Een dertigtal tot dwangarbeid veroordeelden is tot verschillende einden werkzaam.

„Er is voorgesteld om de inlandsche werklieden dagelijks met geld uit te betalen, in stede van met loonkaartjes, welke zij aan het einde der week inwisselen, als tot hiertoe.

„Eene opgave van hunne herkomst toont aan, dat, op een gemiddeld getal van 662, in Soerabaja 545, in Grissee 10, in Madura 102 (meerendeels koeli's) en 5 in andere residentiën te huis behoorden.

„Meermalen deed zich de gelegenheid op, om hun tegenzin ter verplaatsing naar andere oorden, en de gehechtheid van sommige bekwamen aan dit etablissement, alwaar zij opgeleid zijn, weder waar te nemen. Voor arbeid aan de oprigting van een hulpatelier te Onrust was geen enkel man over te halen. Twee partikuliere industriëlen van Batavia beproefden te vergeefs om, met dezerzijdsche voorkennis, ambachtslieden uit de fabriek op zeer gunstige voorwaarden aan te werven. Met moeite kon men aan eene suikerfabriek in westelijk Java drie man voor eenige maanden afstaan, tegen *f* 4 loon per hoofd daags, voorschot, vergoeding en overtogt.

„Bij de toename in Soerabaja en zijne omstreken van het aantal kleine ateliers van de stoomvaart, de nijverheid in het algemeen, en de ruimere gelegenheid tot verdienen van hoog loon, werd echter door de mededinging wel eenig verloop van goed werkvolk ondervonden. Het is vooral de aanbieding van voorschot dat den ligtzinnigen Javaan verlokt, en dat aan het rijksetablissement niet ten dienste staat. Ieder bekwaam ambachtsman, dien de fabriek moet ontslaan, wordt dadelijk elders verbonden op eene wijze, dat hij de overeenkomst zijnerzijds niet ligt meer kan losmaken. Alle pogingen werden bij schaarschte van werk aangewend, om het afdanken van dezulken zoolang mogelijk te voorkomen.

„In sommige maanden had traagheid in de opkomst plaats, wegens trouw- en andere feesten. Om hen aan het werk en de instelling te hechten, is eenig oordeelkundig toegeven aan hunne geaardheid, zeden en gewoonten noodig."

Waarlijk, er is veel uit deze korte mededeeling te leeren, en wij zullen trachten er eenige lessen uit te verzamelen.

De Javaan is geschikt voor allerlei arbeid; merkwaardig zijn de vorde-

ringen die hij in de ambachten maakt; hij heeft lust in het werk, wanneer zijn belang daarbij wordt betrokken. Ziedaar de eerste les. Ziedaar dus den Javaanschen werkman, volkomen geschikt om den dwang, die hem als een lastdier tot den arbeid noodzaakt, te missen. Is het te verwonderen, dat de heer WOLFSON bij het loffelijk getuigenis, 't geen hij van zijne inlandsche vrije arbeiders geeft, de voorwaarde voegt, „dat hun belang daarbij betrokken wordt?" Hebben zij dat niet gemeen met alle werklieden in geheel de wereld? Is het wel te verwonderen, dat de Javaan traag, onverschillig, lui is, wanneer hij heerendiensten moet verrigten of aan den dwangarbeid bij de kultures wordt gesteld, zonder loon, of met eene niet noemenswaardige betaling, in geen de minste verhouding staande tot het werk dat hij verrigt? Acht of zes gulden voor den arbeid van een geheel jaar door een huisgezin aan de indigo-kultuur besteed!

Een tweede les is, dat ook onder de Javaansche vrije arbeiders het loon zich regelt naar den gewonen maatstaf, dien men overal aantreft, naar vraag en aanbod. In de laatste jaren is in de residentie Soerabaja een groote vraag naar arbeiders ontstaan. Niet alleen de fabrijk voor de marine en het stoomwezen aldaar, ook de konstruktie-winkel, ook de fabrijk van den heer BAIJER hebben meer en meer behoefte aan werklieden. Voeg daarbij de groote havenwerken en de fortifikatiën, die sedert lang in aanbouw zijn en in de laatste jaren alleen vrije arbeiders hebben gebezigd. Voeg er bij de behoefte aan vrije werklieden van zoo vele partikuliere ondernemers en suikerkontrakten. Voeg er vooral bij den dwangarbeid, de heerediensten, het kultuurstelsel, die zooveel duizenden Javanen vereischen en dus het getal vrije werklieden aanzienlijk verminderen. Is het te verwonderen, dat meer en meer de vraag naar vrije arbeiders toeneemt in grooter mate dan het aanbod? Is het dus te verwonderen, dat wij bij den heer WOLFSON het berigt lezen: „Gelijk overal te Soerabaja, werd het ook hier toenemend moeijelijk om den werktuigelijken arbeid van een man voor 30 duiten daags te verkrijgen?" Het dagloon is rijzende, omdat de navraag naar arbeiders gedurig vermeerdert. Daarin is niets verontrustends gelegen; zoo men de zaak maar aan zich zelve en haren natuurlijken loop overlaat. Maar wanneer maatregelen van de overheid daarin verstorend tusschenbeide treden, dan kunnen de gevolgen zeer verderfelijk zijn. Zoo schijnt het Gouvernement het voornemen te hebben, om, nu vrije werklieden niet anders dan tegen hoog loon te verkrijgen zijn, op nieuw den dwangarbeid bij de vestingwerken in te voeren. Geschiedt dit en worden op die wijze dagelijks op nieuw eenige honderden arbeiders aan de vrije konkurrentie onttrokken, omdat zij voor den dwangarbeid worden geprest, dan zullen de loonen voor den vrijwilligen arbeid nog hooger worden, en dan is eene zeer gevaarlijke krisis te voorzien. Maar gebeurt dit niet, en krimpt het Gouvernement, overeenkomstig de voorschriften van het regeringsreglement, de heerediensten en den dwangarbeid bij de kultures zooveel mogelijk in, dan zal het vraagstuk der dagloonen eene zeer geleidelijke en geene belangen kwetsende oplossing vinden.

De Javaansche arbeider heeft zeer beminnelijke eigenschappen. Ziedaar eene derde les, die wij uit het berigt van den heer WOLFSON trekken. Behalve dat hun gedrag goed is, dat hunne vorderingen in de ambachten merkwaardig zijn, dat zij geschiktheid en lust hebben tot allerlei arbeid, hebben zij tegenzin tegen verplaatsing naar andere oorden en bezitten zij groote gehechtheid aan het etablissement, waar zij zijn opgeleid. Men noemt den Javaan zoo dikwijls onverschillig voor bewezen weldaden en ondankbaar; maar is dat niet in volslagen strijd met hetgeen de heer WOLFSON ons mededeelt? En deze karaktertrek is voor de vrije industrie en de partikuliere ondernemingen niet zonder gewigt. Daardoor kan men er op rekenen, dat men de werkman, dien men gevormd heeft en bezit, bij goede behandeling, zal behouden. Al die schrikbeelden, als of men voor groote ondernemingen altoos dwangarbeid noodig zou hebben, dewijl men anders nimmer zeker zou zijn van zijne arbeiders en ze ieder oogenblik zou verliezen en weder nieuwen zou moeten trachten te verkrijgen, al die verhalen blijken, uit de berigten van den heer WOLFSON, niets dan sprookjes te wezen. De fabrijk voor de marine en het stoomwezen te Soerabaja heeft met zulke moeijelijkheden niet te worstelen gehad. Integendeel zij behield niet alleen in den regel de werklieden die zij bezat; maar zij behield ze, ofschoon zij aan partikuliere industriëlen verlof gaf, om ambachtslieden uit de fabrijk op zeer gunstige voorwaarden aan te werven.

Nog eene les geeft het berigt van den heer WOLFSON, die opmerking verdient. Onder allerlei bezwaren, die tegen den vrijen arbeid en voor 't behoud van den dwang worden ingebragt, behoort ook de klagt, dat de Javaan in zekere tijden van 't jaar niet werken wil. In den vasten tijd, wanneer feesten gevierd worden, bij huwelijken, kan men hem niet aan den arbeid houden. Zoo zal, als geen dwang hem van die feesten naar het veld of de fabrijk drijft, het werk in de inrigting of op den akker moeten stilstaan, tot groot nadeel, ja, tot ondergang van elke onderneming.

En wat heeft nu de fabrijk voor de marine en het stoomwezen te Soerabaja ondervonden? „In sommige maanden had traagheid in de opkomst plaats, wegens trouw en andere feesten". Maar was dit in die mate het geval, dat daardoor de fabrijk moest stilstaan of de schoone onderneming met ondergang bedreigd werd? In geenen deele. 't Was een ongerief, en niet meer. Er zijn allerlei middelen, om bij een goed beheer zich op andere wijze te redden, en men deed dat. De heer WOLFSON voegt bij zijn berigt de verstandige en menschkundige opmerking: „Om hen aan het werk en de instelling te hechten, is eenig oordeelkundig toegeven aan hunne geaardheid, zeden en gewoonten noodig". 't Is waar, wanneer men door dwangarbeid eene onderneming drijft, dan is dat niet noodig; dan ontziet men niets; maar 't gevolg is ook, dat de Javaan zich niet ligt op die wijze aan eenig werk of eene fabrijk zal hechten. Een verstandig ondernemer, die zijne arbeiders alleen verkrijgt, door aanbod van behoorlijk loon en goede behandeling, zal het voorbeeld van de fabrijk voor de marine volgen, en hij zal er zich wel bij bevinden.

Eindelijk nog eene opmerking. Wij leeren uit het berigt van den heer WOLFSON op nieuw, hoe wenschelijk het is, dat meer en meer het stelsel van 't geven van voorschotten aan Javaansche arbeiders verminderre en worde afgeschaft. „Het is vooral de aanbieding van voorschot", zegt hij, „dat den ligtzinnigen Javaan verlokt". Nu weten wij wel, dat er fabrikanten en ondernemers zijn, die van dit middel volstrekt geen misbruik maken en 't alleen op eene verstandige wijze bezigen, om den arbeider tot werkzaamheid over te halen en aan te sporen. Maar misbruiken kunnen er in alle geval bij plaats hebben; en een toestand, die de heer WOLFSON zeer te regt schetst, dat de Javaan aan eenen ondernemer verbonden wordt „op eene wijze, dat hij de overeenkomst zijner zijds niet ligt meer kan losmaken", is zeer af te keuren.

De Nederlandsche vertegenwoordiger in Japan.

Sedert lang hebben wij over de behandeling der Japansche aangelegenheden in dit Tijdschrift onze zienswijze doen kennen. Wij zijn van oordeel geweest, dat de politiek van Nederland tegenover Japan noch met den klem, noch met de waardigheid volgehouden wordt, die onze voormalige positie in dat rijk medebragt. Wij gaven daarbij de vrees te kennen, dat, als een gevolg daarvan, onze handelsbelangen den terugschok zouden ondervinden. Men heeft den redakteur van dit tijdschrift, die deze meening persoonlijk evenzeer toegedaan was, zijne gevoelens zeer euvel geduid en hem daarover hard gevallen. Onze overtuiging is intusschen niet gewijzigd, en hoe meer de gebeurtenissen zich ontwikkelen, des te treffender zien wij onze meening geregtvaardigd, dat de koloniale regering, die tot dusverre het bestuur in handen had, ook in dat opzigt is te kort geschoten. Wij achten ons verpligt, in het belang der zaak, telkens op de feiten te wijzen, die zich in het ontwikkelingsproces der aanraking van dat groote rijk met den wereldhandel voordoen, omdat in dat gedeelte van het Oosten de oplossing van hoogst belangrijke vraagstukken zich voorbereidt. Nederland moet met de meest mogelijke omzigtigheid te werk gaan, om zijn' invloed te behouden, want andere magtiger mogendheden ontzien geene pogingen, om zich te vestigen in de landen, die onzen Indischen archipel omringen. Ons politiek belang eischt dit evenzeer als het belang van den handel. Frankrijk, Engeland en Noord-Amerika hebben niet alleen vasten voet in China, maar schijnen zich daar, op den duur, te willen nestelen. Frankrijk voert gezamenlijk met Spanje een oorlog tegen Cambodja, en alles gaat daarheen, om aan dat rijk in Cochin-China vasten voet te geven. In Japan heeft men het zoo ver weten te brengen, dat daar het stelsel van afsluiting is verlaten, en de gezanten, zoowel als de handelaren, van allerlei vreemde natiën zijn derwaarts gekomen. Om ons heen, waar wij het oog wenden, heeft eene merkwaardige beweging plaats, die Nederland tot krachtsinspanning moest nopen.

Wij zullen niet terugkomen op al hetgeen wij vroeger schreven. Wij zullen niet herhalen, dat, naar onze innige overtuiging, door de Nederlandsche regering niet de positie in Japan werd ingenomen, die ons toekwam. Wij zullen de geschiedenis van het traktaat niet weder ophalen, dat ons het laatst van allen werd toegestaan. Men heeft dat alles verdedigd met hoogklinkende woorden. Men heeft beweerd, dat, Nederland, ten gevolge van oude vriendschap en overtuiging, had verkregen, hetgeen

aan anderen met tegenzin en bukkende voor geweld was toegestaan. Men heeft hoog opgegeven van de positie van den Nederlander in Japan, aan wien de taak was weggelegd, om daar de Westersche beschaving in te voeren, eene weldaad waarvoor de Japanees ons zoo dankbaar zou zijn. Die dank bestond in de eerste plaats in de ongeregelde betaling der bestellingen, waarmede ons Gouvernement zich had belast; in de tweede plaats daarin, dat men ons nog steeds als koopman beschouwde en met kopjes en schoteltjes, in plaats van klinkende munt, overstelpte. Wij willen op dat alles niet terugkomen; wij zullen het als een *fait accompli* beschouwen; wij slaan het oog op de handelingen en de positie van den Nederlander in Japan, na het sluiten van het traktaat en na de vervanging van den heer DONKER CURTIUS door den heer DE WIT, die, op gelijken voet als de vertegenwoordigers van andere natiën, zich te Jedo ging vestigen.

Het Japansche Gouvernement had dan tot de toelating van vreemdelingen besloten. Als eene natie plotseling van eeuwenoude gewoonten afstand doet en vreemde volkeren met elkander in aanraking komen, is het voorzeker niet aannemelijk, dat dit alles zonder botsingen en schokken zou kunnen geschieden, vóórdat alle relatiën op behoorlijken voet geregeld zijn? Men miskent het karakter van de Japanners geheel en al wanneer men eene uitzondering op den algemeenen regel ten hunnen opzigte zou verwachten. In Japan bestaat meer dan elders wêerzin tegen verandering in ieder opzigt; in Japan bestaan meer redenen van wantrouwen tegen den vreemdeling, dan in eenig ander land; in Japan was natuurlijk eene magtige partij, die de wraak der goden inriep over de verdorvenheid van het tegenwoordig menschengeslacht, dat de wetten had veranderd, waarbij de vreemde barbaren werden uitgesloten. Van daar, dat het Japansche Gouvernement zich tot het laatste oogenblik gekant had tegen de toelating der vreemde gezanten te Jedo, de geheiligde verblijfplaats van het oppergezag. Het deed dat niet alleen uit een politiek oogpunt, maar ook om aan de Japanners van den ouden stempel zoo min mogelijk aanstoot te geven. De regering was bovendien van oordeel, dat de gezanten en alle vreemdelingen meer veiligheid van persoon en goederen zouden genieten, wanneer zij zich in de havenplaatsen bevonden, waar de voortdurende aanraking met vreemdelingen de scherpe punten spoediger zou doen slijten en men tevens meer onmiddellijk voordeel van hunne aanwezigheid trok. Die poging echter mislukte; de gezanten vestigden zich te Jedo, en het gevolg daarvan was, dat het Gouvernement de meest mogelijke voorzigtigheid aan de Europeanen aanbeval.

Men moet hierbij in het oog houden, dat, ondanks despotische vormen, centralisatie van het bestuur, in den waren zin des woords, in Japan onbekend is. Het land is verdeeld in een tal van gouvernementen, door verschillende prinsen en vorsten geregeerd. Die landheeren bekommeren zich niet altijd om de bevelen van het centraal gezag, en er bestaat zulk een wantrouwen van beide zijden, dat de post van verspieder of spion aan het hof, of bij een der kleinere hoven, door honderden wordt uitgeoefend. Be-

spieding is een element van regering, misschien ook een kanker voor den staat. Maar ieder openbaar ambtenaar is daaraan onderworpen. Het centraal gezag te Jedo kan dus niet op dezelfde wijze werken en handelen, als dat van Parijs of Londen.

Het spreekt van zelf, dat een levendige handel en de aanraking met vreemdelingen invloed hadden op den prijs van goederen en voorwerpen van verbruik. Een van de meest karakteristieke eigenschappen van het Japansche Gouvernement in vroegere tijden, toen het eertijds handel dreef met den vreemdeling, bestond daarin, dat, bij gebrek aan ekonomische begrippen, de vrees in hooge mate werd gekoesterd, dat het edel metaal uit Japan zou verdwijnen. In vroeger en later tijd treffen wij in dat land dan ook strafwetten en beperkende bepalingen aan, op den uitvoer van goud en koper. Toen nu de Europeanen en Amerikanen met goederen en zilver kwamen, ontstonden al dadelijk verwikkelingen in het muntwezen, waaromtrent wij den lezer, die de zaak meer in bijzonderheden zou willen nagaan, naar de openbare brieven van den heer VON SIEBOLD verwijzen. Die verwikkelingen zouden intusschen wel door den invloed der vreemde gezanten en de belangen van den handel van Japan zelf geregeld zijn, maar er ontstonden vraagpunten van meer ernstigen aard, die in den laatsten tijd de aandacht hebben getrokken.

In het nieuw opengestelde rijk zijn kooplieden van alle natiën gekomen, en met hunne schepen de matrozen onder allerlei vlag. Wie nu eenigzins met Japan en zijne vorige geschiedenis bekend is, zal toegeven, dat de komst van zoovele „barbaren" niet alleen de oude partij in den lande, maar zelfs den meer verlichten Japanner met een zeer gemengd gevoel moest vervullen. Al wat hij sedert twee eeuwen had gezien, had hem vervreemd van de zeden, gewoonten en handelingen van den westerling. Indien de Europeaan ook de grootste zorg had gedragen, om den inwoner van dat rijk niet te willen kwetsen, toch zouden er botsingen zijn ontstaan. Maar die botsingen ontstonden als van zelve en zonder die aanleiding noodig te hebben. De vreemde handelaren, die zich daar vestigden, waren niet altijd het puikje der volkeren, om het zoo eens uit te drukken. Bij de verwikkelingen in het muntwezen, hadden reeds velen zich door hunne schraapzucht doen kennen. Wij willen niemand kwetsen, maar wij beroepen ons op de berigten uit het Japansche rijk, om te konstateren, dat in den handel niet altijd goede trouw op den voorgrond heeft gestaan. Bovenal waren de handelingen van Europeanen en Amerikanen van dien aard, dat zij een Japanner diep moesten grieven. Wij beroepen ons op het werk van den tegenwoordigen Minister van Marine, Jhr. HUIJSSEN VAN KATTENDIJKE; uit menige bladzijde zouden wij het bewijs kunnen putten, dat de vreemdelingen in Japan zich aan uitspattingen hebben schuldig gemaakt, dáár waar zelfs bloot hunne tegenwoordigheid voldoende zou geweest zijn, om een van overheidswege sedert eeuwen met zorg gekweekt volksvooroordeel levendiger te doen worden en tot uitbarstingen aanleiding te geven. De treurige gevolgen bleven niet uit. Eigendom en leven werden in Japan onveilig, en

brave mannen, geheel onschuldig aan al wat vroeger in Japan kon gebeurd zijn, van allerlei natiën en somtijds zoo even aangekomen, stonden aan aanvallen bloot, of vielen zelfs onder het moordstaal, dat hier en daar tegen den Europeaan gewet was.

Wie was nu de natuurlijke tusschenpersoon bij alle mogelijke ongelegenheden? Van wien mogt men verwachten, dat hij overal en in alles op den voorgrond zou staan, bemiddelend en bevredigend, als bondgenoot in belangen voor den een, als oude trouwe vriend voor den ander? Het was de vertegenwoordiger van Neêrland's Koning. Onze relatiën met Japan dagteekenen toch van een tijd, toen de Franschen geene marine hadden en de Amerikanen als zoodanig nog niet bestonden. Ons was de toestand van Japan; ons waren de vooroordeelen, hartstogten en goede eigenschappen van het volk bekend; althans zij konden en zij moesten het zijn. Ons volk had handel gedreven, toen iedereen was verjaagd; alleen onze taal was door de Japanners buiten de hunne aangeleerd, ten einde daardoor met de overige wereld eenigermate in aanraking te blijven; ons, verklaarde de regering, was de taak opgedragen westersche beschaving over Japan uit te storten.

En wat is er gebeurd? Nederland schijnt zich in niets boven Frankrijk en Engeland te hebben onderscheiden; onze vertegenwoordiger in Japan schijnt zijn' invloed niet meer dan een ander te kunnen doen gelden, en hij sluit zich aan bij alle handelingen van zijne ambtgenooten, waarvan het natuurlijk gevolg is, dat hij zoo doende op den achtergrond geraakt. Toen toch het moordstaal in Japan meerdere slagtoffers maakte; toen botsing op botsing plaats had, begonnen de gezanten te Jedo het gevaarlijke van hunne positie in te zien. Zij verlangden nieuwe voorzorgen van het Japansche Gouvernement; maar dit verklaarde niet bij magte te zijn, meer te doen dan het reeds verrigt had, en raadde den gezanten dan ook alleen aan, zich strikt te gedragen, naar hetgeen de Japansche grooten deden, namelijk voor zich zelve te waken.

Het schijnt, dat die raad niet in allen deele werd opgevolgd, want in de maand Januarij viel een Nederlander van geboorte, destijds geattacheerd als tolk bij de Amerikaansche legatie, de heer HEUSKEN, als slagtoffer van moordenaars. Daarop zijn den 19 en 21 Januarij van dit jaar, door de gezanten en vertegenwoordigers der vreemde mogendheden te Jedo, vergaderingen gehouden, waarvan het gevolg was, dat zij aan het Japansche Gouvernement te kennen gaven, niet uit persoonlijke vrees — en die onderstellen wij in geen enkel opzigt, — maar om grootere moeijelijkheden te voorkomen, de hoofdstad te zullen verlaten en te Yokuhama, te midden hunner landgenooten, zich te zullen vestigen, ten einde zoo doende zich beter te kunnen beschermen. Alleen de gezant der Vereenigde Staten van Noord-Amerika weigerde halstarrig zich met zijne ambtgenooten te vereenigen, en hier en daar liet men doorschemeren, dat, even als in China, de Yankee zijne intrigues zoo wist te leiden, dat hij zich boven zijne ambtgenooten een wit voetje maakte.

Wij hebben tot ons leedwezen de protokollen van die vergaderingen niet

voor ons; de Nederlandsche regering publiceert eerst in den laatsten tijd officiële stukken omtrent Indische zaken. Zooveel is zeker, dat de gezanten vertrokken; maar kort daarna was de geheele zaak geschikt en zij keerden weder; het scheen, dat de Amerikaansche gezant zoo verkeerd niet had gezien, althans de zaak heeft al het uiterlijke daarvan. Dit betreft de uitkomst. Maar de heer TOWNSEND HARRIS heeft in „de *Straits Times*", zijne handelwijze toegelicht in eene nota, die hij aan zijne ambtgenooten had toegezonden. Daaruit ziet men de motieven van het besluit tot vertrek, vrij duidelijk uiteengezet, ofschoon niet geheel volledig, en het zou ons daarom aangenaam geweest zijn, ook de protokollen van vroegere dagteekening in hun geheel hierbij te kunnen voegen. Thans moeten wij ons bepalen tot de vertaling van nevensgaand stuk, dat de Amerikaansche gezant aan elk zijne kollega's heeft gezonden:

Mijnheer! Ik heb de eer u kennis te geven van de ontvangst van uwe nota van den 22 ult°., bevattende een *compte rendu* van de konferentiën, op den 19 en 21 Januarij bij H. B. M's legatie alhier door de daar aanwezige vertegenwoordigers der vreemde magten gehouden.

De *compte rendu* zegt zeer juist, dat de Amerikaansche Minister *niet* tegenwoordig was bij de konferentie van den 21 Januarij, doch verzwijgt dat hij niet uitgenoodigd was om de vergadering bij te wonen. Gij verzoekt mij om het protokol te teekenen, ten einde te verklaren, dat dit *compte rendu* een juist en naauwkeurig verhaal bevat van de daarin voorkomende feiten. Ik merk echter op, dat ik niet bij magte ben eene verklaring af te leggen omtrent de juistheid van het rapport der konferentie, op den 21 Januarij gehouden, daar de kennis, die ik van deze konferentie draag, mij door het *compte rendu* zelfs moest gegeven worden.

De konklusiën waartoe gij en mijne andere kollega's komen, kunnen als volgt zamen gevat worden:

Dat geen vertrouwen kan gesteld worden in de goede trouw van het Japansche Gouvernement; dat de leden der verschillende legatiën blootgesteld zijn aan moorddadige aanrandingen door langer verblijf in deze stad, en dat voor het dubbele doel, om persoonlijke veiligheid te verzekeren en een klaarblijkelijk bewijs onzer meening aan deze regering te geven het raadzaam is dat de legatiën naar Yokohama worden overgebragt.

Het Japansche Gouvernement heeft voortdurend de verschillende diplomatieke vertegenwoordigers voor het bestaande gevaar gewaarschuwd, van af den eersten dag hunner aankomst in deze stad, en zich steeds beijverd hun bescherming te verleenen. Men heeft den wensch te kennen gegeven, dat intusschen de vreemdelingen van dezelfde middelen van bescherming en voorzorg zouden gebruik maken, die de Japanners steeds voor zich zelven bezigen. Het is toch zeer goed bekend, dat zij, die eenen rang bekleeden, gelijk staande aan dien van eenen vreemden gezant, hunne huizen omringd hebben door een sterke wacht en dat zij nimmer uitgaan zonder zich te doen vergezellen door eenen talrijken trein gewapende dienaren. Is het dan billijk van de Japanners te verlangen, dat zij ons op eene andere wijze beschermen dan door hen zelven betracht wordt? Indien de Japanners kwade trouw wilden plegen; — indien het werkelijk hun voornemen ware, de vreemde vertegenwoordigers van het leven te berooven — dan zoude *één* uur tijds genoegzaam zijn, om hunnen wensch ten uitvoer te brengen. Wij hebben thans 19 maanden veilig te Jedo doorgebragt, en dit feit is een genoegzaaam bewijs voor de zucht van het Gouvernement, om ons bescherming te verleenen. De moord op den heer HEUSKEN, den bekwamen en getrouwen tolk der legatie gepleegd, wien allen beklagen en wiens dood ik betreur, moet alleen toegeschreven worden aan het veronachtzamen zijnerzijds van de herhaalde waarschuwingen van de Japansehe regering, om zich niet te veel des nachts bloot te stellen; zijn dood verwezenlijkt hetgene ik steeds gevreesd heb, sedert mijne aankomst te Jedo.

Wanneer men de daden dezer regering beoordeelt, dan dient men ten eerste hare staatkundige antecedenten in overweging te nemen. Gedurende meer dan twee eeuwen was dit land hermetisch voor alle vreemdelingen gesloten. Die zoo streng bewaakte slagboom is plotseling

opgeheven en het land voor vreemden invloed opengesteld. Het is bekend, dat eene magtige partij uit de grooten van het land zich kant tegen de nieuwe orde van zaken, die daardoor in het leven is geroepen, dat in deze stad de oppositie haar middenpunt heeft en zich in hare grootste kracht doet gevoelen. De bewijzen van onwil komen hoofdzakelijk van de zijde der volgelingen van den Dimio, die slechts hun opperhoofd daarin volgen. De overtuiging staat bij mij vast, dat de prijsverhooging van artikelen voor algemeen gebruik, ten gevolge der toelating van den vreemden handel, dien onwil in hooge mate heeft aangevuurd. Een Gouvernement kan nu wel traktaten sluiten en de voorwaarden daarvan in acht nemen, maar het ligt buiten de magt van iedere regering, welke ook, de openbare meening te fnuiken. Het verwondert mij, dat al de feiten, waarop door u gewezen wordt, gebaseerd zijn op de onderstelling, dat het Japansche gouvernement op dezelfde lijn van beschaving met de Westersche mogendheden geplaatst kan worden; dit is eene groote dwaling; de Japanners zijn niet eene beschaafde, maar eene half beschaafde natie; de toestand van dit land is volmaakt dezelfde als die van Europa gedurende de middeleeuwen. Om nu van de Japansche regering dezelfde oplettendheid, dezelfde spoedige regtsbedeeling als in beschaafde landen te eischen, dit acht ik onmogelijk; die regering verantwoordelijk voor de daden van enkele individuen te willen stellen, kan, naar ik geloof, op geene enkele internationale wet gegrond worden. Trouwens dit is in onze Westersche wereld onbekend. Niet lang geleden heeft toch een Londensche jury, met eenparige stemmen, een zamenzweerder tegen het leven van den Franschen Keizer vrijgesproken, en ik heb niet vernomen, dat de Fransche legatie te Londen, ten gevolge van deze regterlijke uitspraak, naar Dover vertrokken is. Een tweede voorbeeld: In eene van de hoofdstraten van Napels wordt de Fransche gezant, op klaarlichten dag, op ruwe wijze aangerand, en hoewel honderden hiervan getuigen waren, ontsnapten de misdadigers; tot op den huidigen dag zijn zij ongestraft gebleven. Verliet de Fransche legatie Napels ten gevolge van het niet vervolgen der aanranders? In Maart ll. werd de regent van Japan vermoord. Slechts enkelen der moordenaars zijn gevat geworden, en van hen is er nog geen enkel gestraft. Dit uitstel van straf voor moordenaars van eenen zoo hoog geplaatsten regent toont duidelijk aan, dat de Japansche wetgeving verschilt van de Westersche.

Ik wensch, dat er aanteekening worde gehouden van mijne gevestigde meening, dat zoo lang ik de voorzorgsmaatregelen zie nemen, door het Japansche Gouvernement aanbevolen en door de Japanners in praktijk gebragt, ik mijn verblijf in deze stad veilig kan noemen. Ik noem het eene dwaling, eene grove fout, om naar Yokohama te vertrekken, met het doel om daardoor iets op het Japansch Gouvernement uit te werken. Er was geen artikel in het Amerikaansch traktaat moeijelijker op te nemen dan dat, waarbij een verblijf te Jedo aan eenen diplomatieken vertegenwoordiger der Vereenigde Staten werd toegestaan. De Japansche ministers hebben mij toen gewaarschuwd voor het gevaar, dat voor de vreemde gezanten voortsproot uit hun verblijf binnen Jedo, en zij hadden gaarne gezien, dat ik te Kanagawa of te Nagasaki een vast verblijf had gekozen, met het regt om te Jedo te komen telkenmale, wanneer ik dit noodig zoude oordeelen.

Het vertrek van de vreemde legatiën naar Yokohama is juist wat het Gouvernement verlangt, daar het de regering van groote angst, verantwoordelijkheid en uitgaven bevrijdt, omdat, volgens haar oordeel, de Legatiën beter te Yokohama dan te Jedo kunnen beschermd worden. Instede dus dat dit vertrek eenige schok aan het Japansche Gouvernement zou veroorzaken, zal het dit integendeel als een zeer wenschelijk resultaat beschouwen. Ik ben evenwel verzekerd dat het verblijf aldaar den Japanner aanleiding zal geven, om den vreemden gezant met den vreemden handelaar te verwarren, hetgeen niet anders dan ten nadeele van ons prestige en van onzen invloed zal wezen. Om de boven aangehaalde en kortelijk door mij uiteengezette redenen keur ik de handeling mijner kollega's af, daar ik geloof, dat deze niet de minste uitwerking zal hebben, zoo het niet een stap nader is tot eenen oorlog met dit land. De Japansche natie kan onmogelijk door ééne diplomatieke pennestreek tot de hoogte onzer beschaving opgevoerd worden, zelfs niet door het onderwijs van 50,000 bajonetten; alleen tijd, geduld en toegevendheid kunnen dit gewenschte resultaat tot stand brengen. Ik had gehoopt, dat de toekomstige geschiedbladen het grootsche feit zouden kunnen aanwijzen, dat er ten minste ééne plaats in de Oostersche wereld is geweest, waar de komst der christelijke beschaving zonder bloedvergieten en roof had plaats gevonden. Ik vrees, dat ik mij hierin teleurgesteld zal zien.

Liever zag ik al de traktaten met dit land vernietigd, en Japan tot zijnen vroegeren staat

van afscheiding teruggaan, dan getuige te moeten zijn, dat de afschuwelijkheden van den oorlog over dit vredelievende volk en dit gelukkige land worden uitgestort.

Vergun mij u te verzoeken, om een afschrift dezer nota aan uw Gouvernement in te zenden, als bijlage van het *compte rendu* der op 19 en 21 Januarij gehouden konferentiën.

Ik heb de eer te zijn,

UEd. Dw. Dienaar
TOWNSEND HARRIS,
Minister-Resident der Vereenigde Staten in Japan.

Als wij den inhoud van dit stuk nagaan, dan blijft ons niets over, dan in gemoede te verklaren, dat zoo het gezantschap van Noord-Amerika zorgt dat de moord, aan den heer HEUSKEN gepleegd, vroeg of laat gewroken worde, die houding waardig is. De Amerikaansche gezant spreidt eene kennis van den toestand van Japan en een zoo juist begrip van zaken ten toon, dat wij ons niet genoeg daarover kunnen verwonderen. Indien zijne ambtgenooten geene alles afdoende redenen aan hunne regeringen kunnen kenbaar maken, hebben zij ongelijk gehad. Het zou ons hoogst aangenaam zijn daarover een oordeel te kunnen vellen; thans kunnen wij slechts oordeelen over hetgeen ons bekend is.

Maar hetgeen ons diep en pijnlijk heeft getroffen, is het feit, dat het een vreemdeling voor Japan en voor Nederland is, die de edele taal heeft doen hooren, welke het besluit moest motiveren om te Jedo te blijven. Zoo iemand op zijn' post gevaren had moeten trotseren, ten einde als bemiddelaar te kunnen optreden, dan was het de vertegenwoordiger van den overouden bondgenoot en vriend van Japan. Zoo iemand in staat moest gerekend worden om die rol te vervullen, door zijne kennis van den waren stand van zaken, dan was het de Nederlander. Wij kunnen begrijpen, dat de Franschen en Engelschen een min juist inzigt hebben in de verhoudingen van een land, waar zij nog slechts sedert kort zijn gekomen; wij kunnen begrijpen, dat de gezanten van zulke magtige staten somtijds eene andere taal doen hooren, dan men in het Oosten gewoon is te vernemen; wij onderstellen bovendien bij de vertegenwoordigers van die mogendheden geen enkel oogenblik, wij herhalen dit, kleingeestige bezorgdheid voor hunne personen, maar de wezenlijke zucht om alles te vermijden, wat het Japansche rijk een stap nader tot den oorlog zou laten doen. Maar ook het laatste op onzen vertegenwoordiger toepassende, moesten wij van hem eene andere positie eischen, dan van de vertegenwoordigers van Frankrijk en Engeland. Wanneer de gezant van Noord-Amerika blijft, had die van Nederland dit ook kunnen doen. Het spreekt van zelf, dat wanneer onze vertegenwoordiger eenvoudig die van andere grootere mogendheden volgt, wij niet meer in de eerste plaats tellen. Maar bovendien hebben wij verpligtingen tegenover het Japansche rijk te vervullen gelijk de regering in hoogdravende bewoordingen dat heeft verkondigd, die het blijven te Jedo noodzakelijk maakten.

Wij vreezen meer en meer, dat onze handelingen in Japan zullen leiden tot het verlies van het overwigt, dat wij daar hadden kunnen en moeten handhaven. Het is ons niet gegeven elders dezelfde rol te vervullen, die

andere vreemdelingen daar spelen; misschien zal de wereldgeschiedenis ook eenmaal een afkeurend vonnis vellen over de wijze waarop men beschaving en handelsbelang in andere landen van het Oosten ingang doet vinden, al geraakt men ook tot het doel. Maar wanneer wij nagaan, wat de gezant van Noord-Amerika te Jedo verrigt heeft, dan vreezen wij te meer voor onzen invloed in Japan, omdat onze plaats daar door hem werd ingenomen. Die invloed was moeijelijk te handhaven, zoodra magtiger mededingers naast ons stonden; maar wij hadden in het oog behooren te houden, en wij moeten dit nog doen, dat wij ons in eene exceptioneel gunstige positie bevonden.

Thans evenwel is reeds veel verloren, en met den dag gaat de invloed van Nederland achteruit. Onze handelsbelangen lijden natuurlijk, evenzeer als die van vreemdelingen, door de voortdurende botsingen. Onze berigten daaromtrent uit Japan — en wij hebben die uit zeer goede bronnen — luiden niet zeer gunstig, wat dit punt betreft. Maar daarenboven schijnt de taak om de beschaving ginds in te voeren, ook meer en meer in handen van vreemdelingen te komen. Onze taal was eertijds de officiële taal; maar de Japanner is schrander en zal spoedig begrijpen, hoe het daarmede gaat, vooral indien zijn belang daarmede gepaard is. En nu deelt men ons mede, dat de Engelschen te Nagasaki binnen kort een dagblad in hunne taal zullen uitgeven. Wij erkennen, dat dit niet van het gouvernement kan of moet uitgaan; maar het feit is beteekenisvol en moet te meer noopen, om toch geene pogingen te verzuimen, die onzen invloed op andere wijze kunnen staande houden.

Het Nederlandsche Gouvernement behoort vooral te waken, dat het niet langer zich als koopman in Japan laat beschouwen, en dat het officieel karakter van onzen vertegenwoordiger juist uitkome. Maar bovenal behoort het oog te worden gehouden op de handelingen van onze vertegenwoordigers in Japan, met welk karakter zij ook bekleed zijn. Reeds nu hebben de Amerikanen de taak in handen genomen, die de onze was. Reeds nu staan wij op den achtergrond, en het zal oneindig veel moeite kosten, om die plaats te herwinnen, die ons natuurlijk is aangewezen. Wij zullen daartoe voorzeker niet geraken, wanneer onze vertegenwoordiger zou moeten erkennen, dat de heer TOWNSEND HARRIS gelijk heeft, en toch vreezen wij, dat dit maar al te zeer het geval zal zijn. Onze rol kan in de eerst volgende tijden intussschen nog van groot belang worden; want uit onze premissen volgt, dat er menige botsing, ja menige schok zal te weeg gebragt worden, voor dat de relatiën der vreemdelingen met Japan op goeden voet geregeld zijn. Mogten wij van die gelegenheid geen gebruik maken om ons standpunt te handhaven en te versterken, mogten wij ons het werk uit de handen laten nemen door miskenning van of onbekendheid met den waren toestand des lands, dan is onze invloed in Japan als verloren te beschouwen, iets dat dagelijks van grootere beteekenis wordt, met het oog op de beweging in alle landen van den Indischen archipel.

V. L.

Het landelijk stelsel.

Sedert het jaar 1816, tijdstip waarop de Oost-Indische bezittingen onder het Nederlandsch gezag terug gekeerd zijn, is de belasting algemeen bekend onder den naam van *landrente*, tot op den huidigen dag, geregeld naar de grondstellingen, aangenomen bij de *Revenu Instruction*, door het Engelsch tusschen bestuur gearresteerd den 11 Februarij 1814. Deze grondstellingen hadden de strekking om de grondbelasting op eenen voor het gouvernement voordeeligen en duurzamen voet te regelen; maar in het tijdvak van bijna eene halve eeuw, dat het Nederlandsch gezag in Indië hersteld is, werd er niets gedaan om dat doel te bereiken. Integendeel heeft men steeds het lot van de landbouwende klasse geheel overgelaten aan het toeval en aan de knevelzucht van de inlandsche hoofden.

Al de bevoegde hoofd-ambtenaren van Java erkennen, dat de regeling van den aanslag der landrente niet allen gebrekkig is, maar ook dat de landbouwers meer opbrengen dan de regering van hen vordert, dat deze meerder geheven gelden ten buit strekken van de mindere inlandsche hoofden, dat het stelsel van landrente, zoo als het thans werkt, eene bron is van kwelling en een middel tot ondermijning van den landman.

Daar waar produkten voor de Europesche markt worden aangekweekt, bespeurt men niet dadelijk de kwade gevolgen van de invordering eener belasting, die, zonder orde en vaste grondslag, aan de bevolking opgelegd wordt, omdat meestal, bij de uitbetaling van kultuurloonen, die belasting dorpsgewijze ingehouden en daarmede de verantwoordelijkheid van de ambtenaren voor geëindigt geacht wordt; doch zoo die ambtenaren zich in de dorpen wilden begeven en aldaar de werking van het stelsel bij de individuen nagaan, dan zouden zij ontwaren, dat de beste velden, voor zoo ver die niet door de Europesche kultures in beslag zijn genomen, het aandeel uitmaken van het een of ander inlandsch hoofd, zijne aanverwanten of gunstelingen, die daarvoor of in het geheel geene of slechts zeer weinig belasting betalen; — dat aan de min gegoede, dat is aan de meest arbeidende, klasse, de schraalste stukken grond en nog wel meestal van ontoereikenden omvang te beurt gevallen zijn; — dat niettemin de belasting gelijkmatig verdeeld is, zoodat de meest bevoordeelde klasse niet meer opbrengt dan de slecht bedeelde; — dat de dorpshoofden, door aan de onvermogenden steeds een gering aandeel te geven in den rijstbouw, eene zekere hoeveelheid velden weten aan te houden, waarvoor schijnbaar geene bewerkers in hunne dorpen gevonden worden; — dat zij deze verdeeling van den grond verantwoorden met de bij de ambtenaren aangenomen stelling: „dat de sawahvelden, onder de ingezetenen, naar hun vermogen zul-

„ len worden verdeeld en de dorpshoofden verantwoordelijk zijn voor de „ belasting hunner onderhebbenden (art. 13 *Staatsblad* 1816 n°. 14)"; — dat zij, langs dien weg, middelen hebben gevonden om een gedeelte der ingezetenen in eene van hen volstrekt afhankelijken, over het algemeen onderdrukten, toestand te houden en onvermogend te maken een ruimer aandeel in de sawah-velden te bewerken; — dat zij de overgebleven stukken grond verhuren tegen eene voorafgaande betaling doorgaans 5 of 10 pCt. overtreffende de taxatie der belasting die het gouvernement uitschrijft; — dat het bedrag der ontvangen gelden voor sommige dorpen aanzienlijk is, die sommen door de dorpshoofden worden verbruikt en dat zij, bij het einde van het jaar, het bedrag nogmaals door het minst vermogende deel hunner dorpsgenooten laten uitkeeren.

Wanneer men zich had voorgenomen een stelsel van belasting uit te denken, waaronder de mindere man gebukt moest gaan, waarbij de hoofden zich verrijken en de regering den blaam van schraapzucht op zich moest halen, dan zou men geene betere instelling hebben kunnen uitdenken, dan het landelijk stelsel, niet zoo als het door de Engelschen is ontworpen, maar gelijk het door ons in praktijk gebragt wordt. Wat de kommissarissen-generaal voor Nederlandsch Indië in 1818 (*Staatsblad* n°. 14) getuigden, is thans nog eene droevige waarheid. „ In den aanslag, de regeling, „ de ontvang, ja de geheele beheering van het landelijke stelsel, bestaat „ de grootste onzekerheid, onnaauwkeurigheid en wanorde. De algemeene „ verordeningen ten jare 1813 en 1814 en later gemaakt, wel verre van „ eene algemeene en geregelde werking te hebben, zijn integendeel nimmer „ na behooren nagekomen, maar naar de zinnelijkheid der onderscheidene „ residenten en andere ambtenaren, onderscheidenlijk uitgelegd en toegepast, „ of wel geheel voorbij gezien." De berekening van de landrente of de wijze van aanslag der belasting is, in elke residentie, verschillend, en zelfs treft men gewesten aan waar tweederlei methodes in zwang zijn. Onder zulke omstandigheden, valt het moeijelijk in weinige woorden een volledig overzigt te geven van de heffing dezer belasting. Men zal zich daarom bepalen tot een beschrijving der meest algemeen gevolgde praktijk met vermelding van de grove afwijkingen. Overigens zij hier opgemerkt, dat de beste door de ambtenaren aangenomen methode, door de gebrekkige en onvolledige uitvoering, op de slechtste niets vooruit heeft.

De meest gevolgde praktijk is deze:

De distrikts-hoofden doen aan de kontroleurs opgave van de hoeveelheid pikols padi, welke van de verschillende dorpen van hun distrikt verwacht wordt of geoogst is, waarvan echter reeds $^1/_5$, $^1/_4$ of $^1/_3$ is afgetrokken, dat de planters als snijloon afstaan.

Deze opgave is opgemaakt volgens mededeelingen van de dorpshoofden; of ook wel naar eigendunkelijke schatting van de distriks en mindere hoofden, in beide welke gevallen, trouwens, hunne naaste belangen nimmer uit het oog verloren worden.

Na de ondervinding, die van het karakter en de gewoonten der inland-

sche hoofden verkregen is, komt het overtollig voor breed aan te wijzen hoe bedriegelijk die opgaven zamen gesteld worden, en schijnt het voldoende te doen opmerken, dat immer minstens ⅙ van het werkelijke produkt verzwegen wordt, misgewas daarbuiten gerekend.

De kontroleurs bij de landelijke inkomsten hebben somwijlen tijd en lust om de opgaven der distriks-hoofden te verifiëeren en dan begeven zij zich naar eenige rijp geworden velden. Zij laten 1, 2, ja soms zelf 3 □ roeden padi snijden, wegen het produkt, berekenen de spillage en nemen de zuivere opbrengst van deze 5 □ roeden aan tot basis voor de schatting van de produktie van soms 15,000 bouws padivelden *). Enkele kontroleurs zijn verder gegaan, en hebben menigmaal grooter uitgestrektheden van het gewas als proeven laten snijden, doch, daar de zaak nimmer stelselmatig werd behartigd, loste de dienstijver en werklust van den eenen, zich bestendig op in de onverschilligheid van een ander.

De aldus fictive cijfers van het bedrag van den oogst, worden, in elk geval, omdat een aanslag geschieden moet, door de kontroleurs in eenen algemeenen staat (welke zij legger noemen) overgebragt, en in vijf deelen gesplitst, waarvan vervolgens twee deelen of ⅖ met den vermeenden marktprijs vermenigvuldigd worden. De aldus verkregen uitkomst (met bijtelling van de schatting der *tegal* of onbesproeide velden) wordt als cijfer voor de belasting van het betrokken dorp aangenomen.

De cijfers geven echter menigmaal een verschil met de aanslagen van vroegere jaren, die in de meeste gevallen, voor de residenten, even als zoo vele orakelspreuken gelden, en dus door de kontroleurs bestendig in het oog moeten gehouden worden. Daar nu deze ondergeschikte ambtenaren zoo maar niet willekeurig geldsommen durven opschrijven, die, hoewel de aanslag van vroegere jaren nabijkomende, echter niet voortvloeijen uit de vooafgegane berekeningen van het in het loopende jaar verkregen produkt, zoo bedenkt de kontroleur, dat de marktprijs in het betrokken dorp welligt lager of hooger is dan elders, en rekent en cijfert daarop zoo lang tot dat hij eindelijk het belastingscijfer van het voorgaande jaar of de cijfers van verschillende voorgaande jaren nabij gekomen is. Mogt echter zijne onhandigheid in deze knoeijende werkwijze te weeg brengen, dat hij, door middel van den marktprijs, het verlangde cijfer nog niet verkrijgen kan, dan valt hem doorgaans in, dat de velden van het betrokken dorp of van eene uitstekende of van eene inferieure kwaliteit zijn; en nu neemt hij als aandeel van het Gouvernement, in plaats van ⅖, de helft of een derde van het gewas en bekomt daardoor in zijne berekeningen eene gewenschte uitkomst.

Andere behandelen de zaak oneindig eenvoudiger. Zij verzamelen de dorpshoofden, vragen hun af, hoeveel zij in het loopende jaar betalen kunnen, bepraten hen om *f* 5, *f* 10 of *f* 20 meer te betalen dan in het voorgaande jaar, en wanneer de zaak op die wijze geklonken is en de kontroleur

*) Bouws van 500 □ roeden ieder.

al de dus vastgestelde geldsommen in zijn *legger* opgenomen heeft, keert hij huiswaards, neemt dien staat voor zich en begint de nog in *blanco* gebleven rubrieken in te vullen, op de volgende wijze:

In de achterste rubriek van den zeer rubriekrijken legger vindt men alleen het cijfer van de belasting, die het dorpshoofd beloofd heeft te zullen betalen, — dat cijfer bedraagt b. v. *f* 400. Nu zegt de kontroleur: „Als „de geldswaarde van $^{2}/_{5}$ beloopt *f* 400, dan bedraagt het geheel *f* 1000.". (Een rubriek ingevuld.) „Als *f* 1000 de geldswaarde van de padi is, en „de pikol kost *f* 2, dan bedraagt het $^{2}/_{5}$ gedeelte in de padi-oogst 200 „pikols." (Tweede rubriek ingevuld.) „Als het $^{2}/_{5}$ beloopt 200 pikols, „dan *zijn* er 500 pikols geoogst;" en hiermede wordt de derde rubriek ingevuld. Wanneer de legger eenigzins uitvoerig is en eene aantooning inhoudt van de *geslaagde*, *minder geslaagde* en *niet geslaagde* velden, of ook 1^e, 2^e en 3^e soort, dan blijft hem nog te bepalen, hoeveel pikols van elk dezer soorten aan gewas, voor elke bouw, *geloofwaardig* opgebragt kunnen worden, om van het geheel de denkbeeldige oogst van 500 pikols te verkrijgen.

Het zijn deze opgaven (leggers) waaruit, na de goedkeuring van den resident te hebben verworven, de huurcedulen (*piagems*) opgemaakt en aan de dorpshoofden uitgereikt worden. Het zijn dezelfde staten, naar welke, onder anderen, de direkteur der kultures, in 1847, aan den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN, betoogde, dat de padi-kultuur, sedert de invoering van het kultuurstelsel, in de laatste jaren, *vooruit* gegaan was, niettegenstaande alle kenteekenen van een groot verval alom werden aangetroffen. Het zijn mede diezelfde staten waarop soms de berekeningen van produktie en consumtie gegrond worden, in weerwil dat dikwerf de oogst van een aantal dorpen gedeeltelijk mislukt is, doch, omdat de hoofden evenwel den aanslag van een goed geslaagd jaar op zich genomen hebben, dan ook prijken met eene hoeveelheid geoogste padi, die, in zulke gevallen, het dubbel bedrag van den werkelijk verkregen oogst overtreft.

Wanneer residenten of kontroleurs eenmaal besloten hebben, dat de landrente moet stijgen, dan zal hun niets beletten, dat doel te bereiken. In de residentie Samarang gebeurde het meermalen, dat, des noods, het ambt van dorpshoofd, bij gelegenheid van den aanslag, openlijk onder de verzamelde dorpsbewoners opgeveild en aan de meestbiedenden afgestaan werd; in welke gevallen, de opgeofferde dorpelingen, binnen twee jaren, soms in minder tijd, voor het grootste gedeelte uitgeschud waren, want de kooper had *en* het bestuur voldaan *en* zich zelf niet vergeten. Andere weder hebben opgemerkt, dat er 1^e, 2^e en 3^e soort sawah-velden bestaan en stellen willekeurig geldsommen vast, die door de bewerkers dier sawah's moeten worden opgebragt, namelijk van *f* 9 tot *f* 6 voor de 1^e soort, van *f* 7 tot *f* 4 voor de 2^e soort en van *f* 5 tot *f* 2 voor de 3^e soort. Die bepaling is willekeurig omdat, welke gronden ook voor schatting mogen genomen worden, nergens daarvan opgave geschiedt, noch daarop eenige gouvernements dispositie wordt verleend.

De boven omschreven aanslag der sawah-velden, door de ambtenaren

aan de dorps- en verdere kompetente inlandsche hoofden medegedeeld zijnde, wordt vervolgens door hen, met of zonder vergrooting van het cijfer, aan hunne onderhebbende dorpelingen medegedeeld en onder ieder landbouwer verdeeld. Bij deze verdeeling wordt wel degelijk gelet op hen, die de beste velden bewerken, niet om hen daarvoor meer te laten betalen; maar, omdat zij, of inlandsche hoofden, adelijken of gunstelingen van de regenten, distrikts of dorpshoofden zijn, zoo min mogelijk, en, is het eenigzins doenlijk, in het geheel niet te belasten.

De schraalste velden vallen bestendig de armste en meest arbeidende klasse ten deel, en het zoude geheel tegen het belang der dorpshoofden aandruischen, in dien regel eene verandering te maken en die arme menschen ook eens rijke gronden te laten bewerken, want daardoor zouden zij zich van hunnen afhankelijken toestand kunnen losmaken, eenig meerder vermogen verwerven, zich misschien twee buffels aanschaffen en dan een grooter aandeel in den rijstbouw vorderen, hetgeen dan niet meer geweigerd kan worden. Uit zoodanig eene toenemende welvaart van den geringen landbouwer zoude onvermijdelijk eene vermindering van den overvloed der dorpshoofden moeten volgen, want hun belang brengt mede dat zij (is de lokaliteit daartoe geschikt en zulks is meestal het geval) een aantal bouws onverdeeld laten, zoodat zij al die meerdere bouws kunnen opgeven als niet te zijn bebouwd. Hunne baatzucht, verscholen achter het masker van aktiviteit en bezorgheid voor 's lands inkomsten, gedoogen echter niet, dat daardoor eene vermindering van belasting (padjek) ontstaat; zij verhuren dus die gronden onbewerkt en onvoorwaardelijk, ontvangen onmiddelijk het bedrag daarvoor, zien zich op die wijze in eens in het bezit eener som geld (*f* 100, *f* 200, *f* 300, ja niet zelden *f* 1000) gesteld, haasten zich om met een deel daarvan hunne, tot aanzuivering van landrente in het vorige jaar, verpande goederen te lossen, koopen zich voor het overschot een mooi paard of gouden krisschede of huwen ten tweede of derden male en helpen, bij het einde van het jaar, wanneer men met de landrente achterstallig is, de policie-beambten de karbouwen of de padi hunner dorpgenoten in beslag nemen tot dat deze zich geld hebben weten aan te schaffen om de door hunne hoofden verkwiste sommen in 's lands kas te bezorgen.

Men zou kunnen onderstellen, dat de landbouwers, in de overtuiging, dat zij hunne „padjek" betaald hebben, zich tegen dusdanige afpersing zouden verzetten; in werkelijkheid geschiedt dit echter niet. Hoe zou ook dat denkbeeld bij den goeden Javaan opkomen! Wanneer hij zijn hoofd naar den distrikts lombard ziet spoeden, daar zijne gouden krisschede, gouden knoopen, enz. enz. achterlaten en met eenige zakken geld terugkeeren, kan hij immers geen oogenblik twijfelen of de brave man heeft zich voor hem opgeofferd!

De geringe Javaan kan zich bezwaarlijk eene andere voorstelling van die zaak maken. Hij weet het bedrag van zijnen „padjek," of hij weet het niet; — weet hij het; dan vergeet hij, in den loop van 8 of 10 maanden,

hoeveel het gezamenlijke bedrag is van de door hem bij enkele guldens, dubbeltjes, niet zelden bij duiten afgedragen belasting; — weet hij het niet, dan is hij er niet beter aan toe, want in beide gevallen gaat hij steeds voort, met, op aanmaning dan eens van het dorpshoofd, dan eens van den schrijver, dan weder van den „kabagan," guldens, dubbeltjes en duiten af te dragen, tot dat eindelijk, ongeacht zijne eenvoudigheid, deze als een stroom voortgaande geldheffingen, hem verschrikken, hij daarover met eenen buurman gaat spreken, en zoo doende tot de konkluzie komt om zijn dorpshoofd te vragen of hij zijn „padjek" nog niet ten volle aangezuiverd heeft, hoewel, in de meeste gevallen, dan reeds 50 pCt. te veel door hem betaald is.

Overigens, moet ter eere van de dorpshoofden gezegd worden, dat zij in de moeijelijke omstandigheden waarvan hier gewaagd wordt, zich haasten den Chineschen pandhouder op te zoeken en dezen alles overleveren wat blinkend en aanneembaar is, middelerwijl berekende, dat zij, over drie of vier maanden, voor deze oogenblikkelijke opoffering, schadeloosstelling zullen vinden in de penningen (dank zij hunne onfeilbare praktijk in het te kort houden hunner onderhebbenden) van de *bijzondere gebruikers* voor de *quasi* niet verdeelbare gronden te ontvangen.

Zijn de landbouwers eindelijk tot de kennis gekomen, dat zij voor het loopende jaar niets meer behoeven te betalen en kunnen zij nog iets missen, dan leent het dorpshoofd hun die sommetjes af, als voorschotten op de „padjek" van het *volgende jaar*, waarvan natuurlijk niemand weten kan of daarin wel geoogst zal worden; — en daaraan is dan ook, in de meeste gevallen, te wijten, dat de landbouwers, bij een misgewas, ongeschikt de daling der landrente, evenwel nog te veel betalen, omdat zij reeds in voorschot waren, en hunne hoofden, die nimmer vergeten iets van hen te vragen, in den regel vergeten terug te geven.

Sommige hoofden kwellen de bevolking, op last van het bestuur (art. 6 *Staatsblad* 1819 n°. 5, — *Staatsblad* 1827 n°. 96) of uit zucht naar gewin, met aanmaningen tot betaling, op tijdstippen, waarop de landbouwer geen geld bezit, zijn tweede gewas (zoo hij dat heeft) nog te velde staat, of waarop hij voor de Europesche kultures (zoo die er zijn) nog geen betaling heeft genoten, en zijne padi (zoo hij daarvan overgehouden heeft) die hem tot dagelijks voedsel strekt, in de schuur ligt. Geschieden die aanmaningen op last van het bestuur, dan is zulks een gevolg van den aangenomen regel, dat de landrente onder ultimo December van elk jaar moet zijn aangezuiverd; geschieden ze uit zucht naar gewin van de dorpshoofden, dan gebruiken deze niettemin den naam van den wedhono, van den kontroleur, van den regent, van den resident, kortom van het geheele bestuur (negerie) om de menschen begrijpelijk te maken, dat zij dat hebben te betalen, en wanneer geen geld wordt gevonden, waarop natuurlijk is gerekend, dan nemen die dorpshoofden zeer gewillig tegen den prijs van den aanslag (de goedkoopste) van ieder één of meer pikols padi in betaling aan, brengen die, zonder eenigerlei storting in 's lands kas te doen, in hunne

schuren over en verkoopen ze ter gelegener tijd met 100, 200 tot 300 pCt. winst, dikwerf aan dezelfde personen van wien zij de padi tegen de laagste prijs ontvangen hebben; want zoo zij hun later, van hun eigen padi, een pikol leenen hetzij voor inzaad of consumtie, dan moeten daarvoor bij de oogst 2, 2½ of 3 pikols worden teruggegeven. Deze wijze van afrekening heeft nog, voor de spekulerende hoofden, het bijzonder voordeel, dat hun slagtoffers het volgende jaar, als een gevolg dezer afrekening in natura, zoo veel te spoediger weder gebrek hebben, waarvan zij dan op nieuw partij kunnen trekken.

De gevolgen van dusdanig stelsel van belasten en heffen, zijn niet moeijelijk te berekenen. De landbouwers, gedurig uitgeput en niets overhoudende dan hetgeen even toereikend is om te leven, — dat nog niet eens van allen gezegd kon worden, — moeten noodzakelijk in hongersnood geraken, zoodra zich in hun distrikt eenig misgewas vertoont, omdat in zulke gevallen hunne aanverwanten, op wien zij immer in nood blijven rekenen, in denzelfden toestand verkeerende, geene hulp kunnen bieden. Als dan worden de karbouwen verkocht voor zeer lage prijzen, en zijn de eigenaars gelukkig genoeg om met de opbrengst daarvan zaadpadi te kunnen inkoopen en hun leven te rekken tot den volgenden oogst, dan zijn zij daarom niet te min in een staat van verval geraakt, waaruit zij zich, zonder tusschenkomst van partikulieren, nimmer meer kunnen opheffen; daar zij toch hun ploegvee verkocht hebben, bekomen zij nu een geringer aandeel in de sawahvelden, waarvan de opbrengst niet toereikend is voor hun onderhoud gedurende een jaar.

Onder deze omstandigheden, blijft den ongelukkige niets anders overig dan zijn veld te verlaten, waardoor het dorpshoofd zijnen handel met de *bijzondere gebruikers* uitgebreid ziet. De verarmde landman echter verlaat zijn dorp en begeeft zich tot den eenen of anderen aanverwant of bekende in een ander distrikt, regentschap of residentie woonachtig, en wanneer hij gezocht werd, zoude hij daar teruggevonden worden onder den bekenden naam van „mondok" *), om voor de kost zonder loon al de heerendiensten, soms ook veldarbeid te verrigten, voor hem die zich zijne verlaten toestand aangetrokken en huisvesting verleend heeft.

Deze toestand der bevolking vloeit nog maar voort uit de werking van het belastingstelsel, maar verergert schroomelijk, door bijkomende bezwaren en misbruiken. Zoo wordt, onder anderen, geen dorpshoofd aangesteld, zonder dat hij eene schatting van ƒ 50, ƒ 100 tot ƒ 300, naar gelang van de belangrijkheid van het dorp, uitkeere aan den regent of wedhono, welke sommen later op de landbouwers verhaald worden. Zoo hebben zich sommige hoofden niet ontzien met de huurcedullen eenen handel te drijven, waardoor de bevolking als het ware aangezegd werd, dat zij zich tot de laatste duit en des noodig met verkoop van hunne geringe bezitting moes-

*) „Mondok" is die klasse van menschen in de dessah's welke gerekend wordt de zoogenaamde overbevolking uit te maken; zij worden bij de volkstelling (opgave) niet gerekend.

ten laten uitputten. Deze handel bestaat daarin, dat een dorpshoofd, de geïnde belasting verkwist hebbende, de vlucht neemt of wel zijn ontslag vraagt, in beide gevallen zich een vreemdeling opdoet, die, tegen betaling van de opgestoken som, tot dorpshoofd wordt aangesteld, welk uitschot hij onmiddelijk door buitengewone heffingen van zijne nieuwe dorpelingen terug vordert. Aan die afpersing onderwerpen zich de landbouwers, omdat zij weten welk offer hun dorpshoofd aan den lande, ter verkrijging van zijn ambt, gebragt heeft, zoodat zij in de meening verkeeren, dat geheel in den regel en op last van het Gouvernement gehandeld is.

Men bedenke verder, dat geen ambtenaar of reiziger zich in een distrikt vertoonen kan, of de bevolking moet rijst, kippen, olie, brandhout, gras, water, kortom alles leveren wat tot dagelijksch onderhoud noodig is, welke gelegenheden zoo wel de dorps- als distriktshoofden zich ten nutte maken om, ten koste van den goeden naam van het Nederlandsch gouvernement en den reizenden persoon, zich voor den tijd van 2, 3 à 4 weken van allerlei soort van levensmiddelen te voorzien; dat door geen ambtenaar of hoofd een feest gegeven wordt, of de bevolking wordt aangesproken om bijdragen, waarbij dan weder dezelfde methode gevolgd wordt; dat dergelijke feesten meestal worden gegeven bij trouw- of besnijdenis plegtigheden van kinderen van inlandsche hoofden, en voor 75 van de 100, niet om de plegtigheid luister bij te zetten, maar om eene buitengewone belasting over de bevolking te kunnen inschrijven en voor eenige maanden voorraad op te doen; dat een dorpshoofd die heffing doet over al de ingezetenen van zijn dorp, een wedhono over al de onderhebbenden van zijn distrikt en een regent over zijn geheel regentschap. Bij al deze praktijken voege men nu nog, dat het geheele inlandsch personeel brandhout, water, gras enz. enz. ontvangt, de paarden opgepast, zoomede een gedeelte der huisselijke diensten verrigt worden zonder betaling, waarvoor soms, hoewel zeldzaam voedsel verstrekt wordt; dat deze hoogst onkostbare levenswijze door meenig Europeesch ambtenaar wordt nageleefd; dat al de heerendiensten voor het gouvernement kosteloos verrigt worden en het bedrag daarvan in geld berekend kan worden het hoogste cijfer van landrenten 100 pCt. te overtreffen; dat hier alleenlijk aangegeven zijn de grofste misbruiken welke aan elk ingezeten van Java bekend zijn, en eene opsomming van de ontelbare kleine knevelarijen en afpersingen achterwege is gelaten.

Zoude het dan nog wel eenige verwondering kunnen baren, als men een deel der bevolking, bij een gedeeltelijk en plaatselijk misgewas van slechts een oogst, ongeacht de prijs per pikol rijst zes gulden niet te boven gaat, aan hongersnood ten prooi gegeven zag, niet omdat het land geen levensmiddelen bezit, maar omdat de bewoners uitgezogen en te arm zijn om die levensmiddelen te kunnen koopen. Het aantal menschen, die, onder zulke omstandigheden, b. v. in de maand Oktober hunne dorpen verlaten om bedelende hun leven te rekken, zal steeds voor drie vierden verloren zijn, omdat, zonder buitengewone hulpmiddelen, dat deel den hongerdood moet

sterven, zoo als zulks in 1845 en 1846 in Cheribon, en in 1849 en 1850 in Samarang, Bagelen, Japara, Rembang, Pakalongan en Tagal meer of minder het geval is geweest. Eene dergelijke van alles beroofde menigte moet gevoed, en zoodanig gevoed worden, dat zij de velden zal kunnen bewerken en wel met de patjol, omdat, in het gegeven geval, de karbouwen verkocht zijnde, de opbrengst verteerd is, en opdat zij verder van de haar te verstrekken zaaipadi gebruik zal kunnen maken en den oogst onbekommerd afwachten die in Maart of April kan invallen, zoodat nagenoeg voor zes maanden levensmiddelen benoodigd zijn.

Rijk zou de toekomst zijn aan ellende wanneer de padi oogst in eenige distrikten eener residentie geheel of gedeeltelijk mislukt, omdat de landbouwer, tot de laatste duit uitgeschud, geen middelen zal hebben, om zonder hulp van het bestuur, gedurende eenige maanden van het jaar zijn leven te rekken. Ook de landen waar de Europesche kultures bestaan, en waaruit men zegt dat de landbouwers hunne belasting betalen, zullen van die rampen, in geval van misgewas, niet verschoond blijven, want, bij eene aandachtige raadpleging van de staten der landrenten, zal men bevinden, dat die belasting trapsgewijze met de vorderingen van het kultuurstelsel gestegen, en veelal het natuurlijk maximum, dat elke belasting hebben moet, overschreden is. Dit punt vereischt eenige nadere toelichting:

Bij geene enkele bepaling van het Nederlandsche Gouvernement, is uitdrukkelijk voorgeschreven, dat als belasting van de sawah's geheven zal worden, de helft, twee vijfde of een derde. Daar echter de regeling dezer belasting gegrondt moet worden op de Engèlsche instructie van 11 Februarij 1814, zoo is het waarschijnlijk, dat de ambtenaren, daarom aanvankelijk den zoo even bedoelden *tax* gevolgd hebben. Het schijnt echter, dat deze regel al spoedig verlaten is, hetzij ter vereenvoudiging van de werkzaamheden of om andere minder bekende redenen. Zoo veel echter schijnt zeker, dat reeds in de jaren 1831 en 1832 de berekening van ²/₅ algemeen in gebruik was. Hierdoor was het werk zeer vereenvoudigd en werd oogenschijnlijk de bedoeling bereikt, want door het midden getal van ²/₅ had men de mindere opbrengst van de 3e soort willen doen opwegen tegen de meerdere opbrengst van de 1e soort. Daar evenwel de meeste dorpen slechts een gering gedeelte 1e soort, een grooter gedeelte 2e soort, en een nog grooter gedeelte 3e soort sawah's bezitten, en den dorpshoofden de volle magt van verdeeling naar hun goedvinden, gegeven is, was het aangenomen beginsel voor geene algemeene toepassing geschikt en werd daarbij een zeer grove misslag begaan die aanleiding zou geven tot groote ongeregeldheden.

Deze staat van zaken is, op kleine uitzonderingen na, blijven voortduren en de landrente dus algemeen berekend geworden op ²/₅ van het gewas. Zien wij hoedanig de toepassing daarvan op de individuën werken moet. Als ²/₅ het midden getal voor die belasting is, dan kan, als grondslag, ook alleen een midden getal dienen. Stellen wij dus de volgende berekening:

10 hamatten padi of 10 pikols rijst per bouw *). Van die tien pikols gaat af:

1/5 snijloon	2	pikols.
1/10 djagat	1	"
1/20 inzaad	0 1/2	"
2/5 belasting	4	"
	7 1/2	pikols.

rest 2 1/2 pikols, of 250 katti's rijst, waarvan een huisgezin (gemiddeld 5 zielen), 365 dagen moet leven.

Een dergelijke uitkomst, gedoogde niet dat 2/5 geheven werd, en daar niet te min de aanslag eenigerlei schijn van berekening moest hebben, is in de staten het deel der belasting als 2/5 opgebragt, doch heeft men, door of de produktie of de marktprijs lager te stellen dan inderdaad het geval was, steeds een cijfer weten te verkrijgen, dat min of meer gelijk stond aan de belasting van vroegere jaren.

Daar echter de landrente trapsgewijze met de vorderingen van het kultuurstelsel gestegen is, zoo is het moeijelijk te verklaren waartoe de evengemelde wijze van aanslag geleid heeft, te meer omdat de fout niet overal alleen in de berekeningen zit, maar tevens in de toepassing van het landelijk stelsel. Dat de fout evenwel ook op vele plaatsen in de berekeningen ligt, zal blijken als men nagaat, dat er dorpen zijn, welker velden met *f* 15 en *f* 20 aangeslagen worden, hetgeen ontegenzeggelijk te veel is en ook niet geïnd zoude worden, werd niet gemakkelijkshalve die belasting van de indigo- of suikergelden afgehouden.

De droevige uitkomsten van de bestaande wijze van omslag der landrente, zijn hoofdzakelijk toe te schrijven:

1°. aan gemis van kennis van de waarde der gronden en van de middelen van de landbouwers;

2°. aan de daaruit voortvloeijende verwarde wijze van omslag;

3°. aan de knevelarij der inlandsche hoofden welke zoo verre gaat, dat, daar waar het belastingstelsel, hetzij door toeval of andere oorzaken, den landbouwer overvloedig heeft overgelaten, hij, met enkele gunstige uitzonderingen, niet te min even arm en berooid is als zij die de gebrekkige werking van het stelsel in alle hare kracht ondervonden hebben.

Het Gouvernement van Nederlandsch Indië heeft den naam van de opgaarder te zijn van al de gelden, welke den geringen man worden afgenomen onder de benaming van „padjek", van welke sommen het halve of drie vierde gedeelte slechts gelijk staat aan het bedrag van den aanslag, terwijl het overige halve of een vierde gedeelte een buit wordt van de dorpshoofden.

Dertig en meer jaren geleden kon zulk een verwarde staat van zaken

*) Deze berekening van 10 pikols rijst per bouw is niet te laag gesteld. Bijna geheel Demak levert niet meer op; voor Samarang, Madioen, Rembang, Bagelen en Pakalongan zal bezwaarlijk gemiddeld 10 pikols rijst van de opbrengst van alle sawahvelden kunnen genomen worden.

onopgemerkt bestaan, omdat de tijdsomstandigheden van eenen geheel anderen aard waren als die, welke thans aanwezig zijn. Toen bestonden er geene gedwongen kultures voor den Europeschen markt, die den landbouwer thans bijna geene rust meer laten. Toen bouwde men geene vestingwerken, werwaarts de Javaan op dagreizens afstanden, met achterlating van vrouw en kinderen en staking van zijnen veld-arbeid zich begeven moet om voor een ontoereikend loon gedurende vele dagen te arbeiden. Toen was de zucht om door uiterlijk vertoon van werkdadigheid, door het aanleggen van noodelooze wegen en het kwistig verfraaijen van steden en hoofdnegorijen de opmerkzaamheid der regering tot zich te trekken, nog niet tot eene *manie* geworden. Toen trokken niet onophoudelijk ambtenaren en begunstigde partikulieren in allerlei rigtingen door het land om gedurende hunne rondreis op kosten van den minderen Javaan te leven. Toen bouwde men geene steenen pasangrahans die, met hun ameublement, op eene hoofdplaats, eene waarde van *f* 8 tot *f* 10,000 zouden bezitten en zonder de onbeschaamdste geldheffingen van de bevolking nimmer tot stand hadden kunnen komen. Toen bestonden er geen door ongeoorloofde geldheffingen onderhouden wordende partikuliere postpaarden en korpsen lansiers om de door procento's ruimer dan ooit bezoldigde ambtenaren, kosteloos in praal en pracht ginds en herwaarts over te voeren. En men zal toch niet willen vorderen, dat de Javaan voor alle die lasten zich schadeloos gesteld kan achten met de geringe in sommige opzigten niet noemenswaardige voordeelen welke hem het zoo drukkend stelsel van gedwongen kultures aanbrengt; maar veleer moeten toestemmen, dat het lot van den armen geringen Javaan dermate beklagenswaardig is, dat een herstel van de grieven, die hij gevoelt, maar in stille onderwerping verduurt, niet langer mag worden uitgesteld.

Eene eerste en beslissende stap daartoe bestaat in het onttrekken van den Javaan aan de knevelarij, de onderdrukking en het despotisme zijner hoofden. Door de meerdere hoofden, aan den eenen kant, eene betere bezoldiging in geld toe te kennen, zal men met meer klem, van den anderen kant, iedere afzetterij en ongeoorloofde handeling van hunnentwege kunnen bestraffen.

Vervolgens dienen de heerendiensten juist omschreven te worden. Het Gouvernement zal moeten bepalen wat heerendiensten zijn en *niet* zijn, welke diensten door de bevolking *kosteloos*, welke *tegen betaling*, en welke *in het geheel niet* zullen verrigt worden.

Eene grondige herziening van het landelijk stelsel prijst zich als van zelf aan. Hierbij ontstaat de vraag of die belasting slechts van de produktie der sawah-velden geheven moet worden of dat zij over alle takken van industrie van den Javaanschen landbouwer moet worden ingevorderd. Volgens den geest van de Engelsche instruktie, waarop alle bepalingen van het Nederlandsche Gouvernement ten deze gegrond zijn, kan het niet twijfelachtig zijn, dat de heffing alleen van de sawah- en tegal-velden, naar evenredigheid van het produkt, geschieden moet. Het denkbeeld van eene meer op de middelen in het algemeen rustende belasting behoeft echter niet te worden

uitgesloten; maar men zal moeten beginnen met onderzoekingen en opnamen geschikt om de uitgestrektheid en de waarde der gronden te leeren kennen; de bijzondere middelen der bevolking zullen dan van lieverlede in alle bijzonderheden, ten gevolge van den aanslag der landrente, bekend geraken, en daarna zal het eerst tijd zijn, om te oordeelen wie hunner eene hoogere belasting dan de gestelde grondlast moet opbrengen, en of deze meerdere betaling als eene bijzondere heffing, hetzij van tuinen of gewassen, of wel bij wijze van verhooging van den grondlast, geheven moet worden.

Bij alle gedwongen kultures zou de landbouwer ontheven moeten worden van de landrente belasting. Zoo als het kultuurstelsel werkt, is de Javaan genoodzaakt produkten te teelen, waarin hij onmogelijk eenig belang kan stellen. Hij wordt voor dien arbeid niet alleen sober, ja veelal te karig beloond; maar men ontneemt hem nog een gedeelte van zijnen grond en wel de beste velden, zoodat een landbouwer die bij de gedwongen kultures ingedeeld is, nimmer een geheele bouw rijst beplanten kan, moetende het grootste gedeelte hunner met een halve of drie kwart bouw te vreden wezen.

De aloude instellingen des lands zeggen: „De vorst neemt een vijfde „van de opbrenst der gronden, *of wel* vordert persoonlijke diensten van „een vijfde der bevolking.” Het Nederlandsch Gouvernement trekt niet alleen beide soorten van inkomsten te gelijk; maar beschikt nog buitendien over de helft, een derde of een vierde, minstens een vijfde van den grond en over *al de arbeiders te gelijk.* De bevolking van bijna geheel Java wordt allengs tot den staat van armoede en ellende gebragt, waartoe sommige gewesten onder het kontingenten stelsel der O. I. Kompagnie vervallen waren. Zou het te verwonderen zijn zoo, bij gemis aan krachtige en doortastende hervormingen, eindelijk, even als in de vorige eeuw, ook het moederland de noodlottige gevolgen ondervondt eener staatkunde die te regt met eenen arglistigen en snooden „*vampirus*” kan vergeleken worden?

(*Ingezonden.*)

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

I.

Levensschets van den vice-admiraal A. W. DE MAN, door jonkh. H. A. VAN KARNEBEEK, gepensioneerd schout-bij-nacht, adjudant in buitengewone dienst van Z. M. den Koning. Met portret en fac-similé. 's Gravenhage, DE ERVEN DOORMAN, 1860.

Met genoegen nemen wij steeds een boek in handen, waarin over de Nederlandsche marine en over de verrigtingen onzer zeelieden, in vroeger of later tijd, gehandeld wordt. Zonder ons te willen verplaatsen in de dagen van vervlogen grootheid, vooral wat het zee-wezen aangaat, is voor ons nog altijd de marine een steunpilaar van onze welvaart en van ons aanzien. Bij het bezit van onze kostbare koloniën, heeft de marine een gewigt, dat niet altijd genoeg gewaardeerd wordt. In Indië speelt zij eene allergewigtigste rol, niet alleen met het oog op de ontwikkeling van bloot materiële kracht tegenover de inlandsche maatschappij, maar vooral met het oog op de beveiliging van de wateren, zonder welke geene ontwikkeling, geen vooruitgang, geene beschaving denkbaar is. Het leven van onze zeeofficieren en der schepelingen is rijk aan afwisseling, niet minder dan dat van hen, die tot het leger in Indië behooren. Talrijk zijn de diensten, die de zeemagt aan Indië bewijst. Wanneer wij daarbij herdenken, van welk gewigt zij is voor een staat, waarvan de handel een hoofdtak van volksbestaan uitmaakt, en die dus behoefte heeft zijne vlag nu en dan in verre gewesten te laten zien en des noods te doen eerbiedigen; dan kan het niet anders, of onze belangstelling moet opgewekt worden voor al wat het zeewezen betreft.

Uitstekende mannen worden onder de zeeofficieren van lateren tijd geteld ofschoon zij tegenwoordig niet meer zeeslagen te leveren hebben. Schooner triumfen, meer belangrijk voor de menschheid, behalen zij niet zelden op het gebied der wetenschap en der beveiliging van weerloozen en bedreigden. Zoo nemen wij met genoegen het aangekondigde boekske ter hand, geschreven door een verdienstelijk vlag-officier, die, als een blijk van hulde aan de nagedachtenis van een door hem geëerd en bemind vriend, het leven van een zijner wapenbroeders schetst. Jhr. H. A. VAN KARNEBEEK heeft in een kort bestek een man geschetst, die wel de dagen niet meer beleefde, toen Nederland door zijne zeemagt groot en beroemd was, maar die medegewerkt heeft, om de door de Fransche overheersching vernietigde vloot weder in het leven te roepen en het voorledene waardig te maken. Hij

geeft in korte, maar krachtige en sprekende trekken, een overzigt van het leven, de verrigtingen en het karakter van een' man, die geheel en al zeeman was, gedurende 55 jaren met hooge eer aktief diende en een sieraad van de Nederlandsche marine uitmaakte. Bezield door de herinnering aan de reizen en wapenfeiten, met en onder den vice-admiraal DE MAN verrigt, wenschte hij de nagedachtenis van dien echten zeeman aan de vergetelheid te ontrukken. Niemand is beter daartoe geschikt, want de heer VAN KARNEBEEK was veelal getuige van de voornaamste daden, die hij vermeldt. Een vlugtige blik op het leven van den vice-admiraal DE MAN zal onze lezers doen zien, dat den schrijver van dit boekske eene waardige taak op zich heeft genomen.

ANTHON WILHELM DE MAN werd den 1 Oktober 1773 te Nijmegen geboren. Reeds op zijn 12e jaar trad hij als stuurmans-leerling bij de marine in dienst en vertrok toen met *de Jonge David*, kapitein REUTERS, naar de West-Indiën. Den 7 April 1789 werd hij als jonker op *de Vrijheid* geplaatst en deed, onder bevel van kapitein L. ABERSON, verschillende kruistogten. In December 1791 embarqueerde hij als luitenant-titulair op het fregat *de Dolfijn*, waarmede hij de Kust van Guinea en Suriname bezocht, tot dat hij op *de Argo* overging. In Mei 1794 werd hij als scheepsluitenant 2e klasse op het fregat *Thetis*, kapitein FISSCHER, overgeplaatst, welk schip herhaaldelijk koopvaarders naar West-Indië konvoijeerde; te Demerary gestationneerd, ging het fregat in Maart 1796 met de kolonie aan de Engelschen over, waardoor DE MAN een jaar krijgsgevangen bleef. In Maart 1799 weder in dienst gesteld, werd hij in Julij tot luitenant der 1e klasse bevorderd en deed als zoodanig verschillende reizen. In April 1803 werd hem het bevel over eene divisie kanonneerbooten opgedragen en den 12 April 1804 werd hij tot luitenant-kolonel bevorderd. Den 26 April 1808 werd hij belast met het kommandement van het fregat *Vriesland*, op hetwelk de ramp van het springen der kruidkamer voorviel; in dat kommando werd hij den 12 December 1810 tot kapitein-ter-zee benoemd. Achtervolgens werd hij toen op verschillende schepen overgeplaatst. Wij vinden hem in 1812 bij het eskader van de Schelde, waar hij door koning LODEWIJK en keizer NAPOLEON als een der flinkste officieren werd onderscheiden.

Bij de herstelling van Nederland's zeemagt, waarvan het verval door een officier als DE MAN met het bitterste leedwezen werd opgemerkt, werd hij den 5 Julij 1814 tot kapitein-ter-zee in het korps der marine opgenomen.

Dadelijk viel hem het bevel over het linieschip *de Zeeland* te beurt, dat met andere schepen voor het eerst weder onze vlag in de Middenlandsche Zee zou vertoonen. *De Zeeland* werd intusschen door storm zoozeer geteisterd, dat het schip naar het vaderland moest terugkeeren, maar men kende DE MAN te goed, om van zijne bekwaamheden niet dadelijk partij te trekken. Hij vertrok onmiddelijk weder, om het bevel in de Middenlandsche Zee over te nemen van *de Melampus*, een der twee fraaije en geheel vernieuwde oorlogsfregatten, die wij van het Engelsche Gouvernement hadden overge-

nomen. Het was aan boord van dit fregat, dat de vice-admiraal VAN CAPELLEN zijne vlag heesch. Weldra verkreeg dit schip, het „nobele fregat", zooals de heer VAN KARNEBEEK het noemt, onder bevel van kapitein DE MAN, zekere vermaardheid onder de talrijke oorlogsbodems van alle natiën, die destijds in de Middenlandsche Zee bijeengekomen waren. Het was natuurlijk, dat de dappere en bekwame vlag-kapitein van den admiraal zeer veel bijbragt tot de overwinning, die de gekombineerde Engelsche en Nederlandsche eskaders op den Deij van Algiers behaalden. Als getuige van dat wapenfeit, schetst de heer VAN KARNEBEEK in warme kleuren de verrigtingen van zijn chef.

Terwijl de overige schepen daarna naar het vaderland terugkeerden, bleef de onvermoeide DE MAN in de Middenlandsche Zee, om ook met Tripoli eenige geschillen te vereffenen. In 1817 in 't vaderland teruggekeerd, koos men den man, wiens ijver en vastheid van karakter bekend waren, om op nieuw naar de Middenlandsche Zee terug te keeren en daar de tucht op *de Willem I*, waar die verslapt was, te herstellen. Na een nieuw tweejarig verblijf in de Middenlandsche Zee en eenige korte afwisselingen, ontving hij den 20 November 1819 op nieuw het bevel over zijn geliefkoosde *Melampus* thans naar Oost-Indië bestemd.

De schrijver, meestal ooggetuige, geeft ons nu het verhaal van de onafgebroken diensten, die van het schip en zijn' kommandant gevorderd werden. Naauwelijks van eene expeditie teruggekeerd, koos men hem telkens uit om nieuwe diensten te bewijzen, en de rustelooze ijver van den kommandant stelde het schip steeds in staat om aan alle eischen, hoe hoog somtijds ook gespannen, te voldoen. Nu eens tegen Kweda, dan weder in den Molukschen Archipel, dan weder elders, overal vertoonde *de Melampus* onze vlag. In 1822 te Makassar geankerd, vertrok hij naar het rooversnest Tontol, dat hij vernietigde.

De *Melampus* was, zonder verpozing, zeer lang in aktive dienst geweest en men besloot toen tot reparatie te Batavia; maar naauwelijks was het schip ledig, toen het bevel kwam, om zich naar Padang te begeven en ter Westkust van Sumatra de operatiën van de landmagt tegen de Padri's te ondersteunen. Met ongeloofelijke snelheid werd het schip weder opgetuigd en de krachtdadige medewerking van de marine en van gedebarkeerde detachementen vinden wij in het bekende werk van den heer LANGE opgeteekend. De flinke handelingen van den heer DE MAN, in overeenstemming met den overste RAAFF, hebben vooral de ontwerpen van den vijand verijdeld, om de gemeenschap tusschen de Boven- en Benedenlanden af te snijden. De *Melampus* kwam den 24 Junij 1823 ter reede van Batavia terug. Het Indisch bestuur en de kommandant van het eskader, de schout-bij-nacht baron MELVILL VAN CARNBÉE, betuigden den heer DE MAN op schitterende wijze hunne tevredenheid. Maar hij had het verdriet zijn fregat tot wachtschip te Soerabaja te zien aanwijzen, daar het door het te lang nalaten van de reparatie, geene aktive diensten, zonder te groote herstellingen, kon doen.

De heer DE MAN keerde toen naar het vaderland terug, maar genoot in

Augustus 1825 de onderscheiding, tot kommandant van de marine in Oost-Indië te worden benoemd. Zijn kommandement duurde van 1 Mei 1827 tot 31 Maart 1830 en omvatte ook de destijds bestaande koloniale marine. De heer VAN KARNEBEEK geeft ons een overzigt van de verrigtingen der zeemagt in dat tijdperk; hij was een tijd lang adjudant van den kommandant. Hij zegt omtrent het beheer van den heer DE MAN het volgende:

„De oorlog, die destijds op Java gevoerd werd, beperkte noodwendig de dienst van de marine tot het uiterst noodzakelijke ten aanzien van de buiten-etablissementen, zoodat aan geene buitengewone expeditiën kon worden gedacht en de zeemagt zooveel mogelijk nabij Java gekoncentreerd moest blijven; — ook dient aangemerkt te worden, dat hij zijn kommandement voerde in eenen tijd, toen de groote bezuinigings-maatregelen van den kommissaris-generaal burggraaf DU BUS DE GISIGNIES plaats hadden, onder welke omstandigheden van alle hoofden van bestuur in Oost-Indië werd gevorderd, dat met de minste kosten voor het Gouvernement het meest mogelijke zoude voortgebragt worden. Inspanning van geest werd tot zoodanig overleg vereischt; — de medewerking van den werkzamen administrateur RULOFFS deed DE MAN in deze moeijelijkheden slagen.

„Ik zal in 't kort ook opteekenen eenige der nuttige beschikkingen in het administratief gedeelte van dit beheer daargesteld; — zoo werd er verbetering gebragt in de verpligting der schepelingen behoorende tot het Nederlandsch-Oost-Indisch eskader; bezuiniging ingevoerd omtrent de verlofs-tractementen der koloniale zee-officieren; gezorgd voor de belangen van het weduwen- en weezenfonds van dat korps en geslaagd in de veelvuldige daartoe in 't werk gestelde pogingen; verbeteringen in het beheer van het maritiem etablissement op het eiland Onrust ingevoerd, en deze inrigting op eene mindere schaal van uitgaven gebragt, zonder iets van hare belangrijkheid te doen verliezen; wijders, in verband met de bevolen maatregelen tot vermindering van de uitgaven in Oost-Indië, op het jaarlijksch budget der koloniale marine eene bezuiniging van cirka vier en een halve tonne gouds daargesteld.

„Niettemin werden er door den kapitein ter zee DE MAN aan den kommissaris-generaal vertoogen gedaan, nopens den toestand en de toekomst van de koloniale marine, en middelen tot versterking en verbetering aangewezen, hetgeen onder anderen ten gevolge had den aanbouw van nog zes Bermudasche schooners, naar het model (met eenige verbeteringen) van den schooner *Windhond*, onder den vorigen bevelhebber der zeemagt tot eene proeve te Bantjar gebouwd en door schrijver dezes een tijd lang gekommandeerd; van deze schooners, genaamd *Pilades*, *Janus*, *Sirene*, *Argo*, *Kameleon* en *Krokodil*, heeft men veel dienst gehad.

„Eindelijk werden door hem voorstellen ingediend tot de afscheiding van het administratief beheer der marine in Oost-Indië van het militair gedeelte, welke werden aangenomen en in werking gebragt; — om deze maatregelen tot stand te brengen werd noodzakelijk veel arbeid vereischt, en alzoo tevens de daarstelling van afzonderlijke instruktiën voor den kommandant en direkteur en voor den hoofdadministrateur der marine."

Men ziet, dat de ijverige DE MAN, wiens helderziend oog over alle andere takken van administratie ging, in een hoogst moeijelijk tijdperk de betrekking van kommandant der Indische zeemagt vervulde. Den 31 Maart 1830 keerde hij naar het moederland terug.

Nog in hetzelfde jaar werd hij, tijdens onze verwikkelingen met België, tot kommandant van de 3e afdeeling onzer linie van defensie te water benoemd. Na korte rust, werd hij den 1 April 1831 tot schout-bij-nacht bevorderd, en wij zien hem vervolgens van Julij 1837, zes jaren lang, als kommandant en direkteur der marine in het hoofddepartement van de Zuiderzee, in welke betrekking hij op den 28 December 1840 tot vice-admiraal werd bevorderd. De drang der omstandigheden noodzaakten de regering in 1843 tot het pensioneren van eenige vlag-officieren, en onder de vier oudste vice-admiralen werd de heer DE MAN begrepen.

Na dien tijd bewoonde hij een klein buitenverblijf *Rusthove*, bij Amsterdam, zijn genoegen vindende in het gadeslaan van al wat het zeewezen betrof. In 1850 mogt hij het voorregt smaken met den schrijver nog het 35 jarig jubilé te vieren, dat de toen nog levende deelgenooten van den togt naar Algiers feestelijk herdachten. In de rust, die het huisselijk leven hem bood, (daar de heer DE MAN in 1798 met ADRIANA VAN DALEN, in 1774 te Geertruidenberg geboren en den 22 Maart 1859 overleden, gehuwd was, uit welk huwelijk 7 kinderen gesproten waren), ontwikkelde zich het aangename karakter van den vlootvoogd. De schrijver zegt omtrent zijn aard en karakter het volgende:

„Om van zijn karakter een min of meer juist denkbeeld te geven, is het bijna noodig zijne officiële bedrijven van zijnen partikulieren omgang af te scheiden, want zij, die hem in de kracht van 't leven het oorlogschip zagen kommanderen en tevens met zijne intimiteit vereerd waren, zullen voorzeker verwonderd zijn geweest, dat zulk een strenge, ja, soms barre toon gedurende zijne dienstverrigtingen kon bestaan in denzelfden persoon, die in het partikulier of afgetrokken leven zooveel minzaamheid en goedheid aan den dag legde en daarvan altoos blijken gaf, wanneer hij van dek of rustig in zijne kajuit was teruggekeerd, of den officiëlen toon op zijde had gezet. Of hem eerstgemelde hoedanigheid of zwak, als eene deugd dan wel als eene minder noodzakelijke gewoonte (waarvan hij echter zeer zeker veel partij trok) moet worden aangerekend, wil ik dààr laten, maar onbetwistbaar is het dat, in weêrwil van zijne groote, ik mag zeggen soms zonderlinge gestrengheid, en de moeijelijkheid die men ondervond om hem te bevredigen, wanneer het de activiteit van de dienst gold, de matrozen in het algemeen gesproken gaarne onder hem dienden, omdat hij tevens was een strikt regtvaardig en in den grond goedhartig zorgzaam chef voor zijne ondergeschikten, die ongetwijfeld veel van de menschen vergde, wanneer de dienst het eischte, maar toch ook overigens hunne belangen zeer behartigde en veel voor een goed matroos over had.

„Hij had zich eene bijzondere studie van het matrozen-karakter gemaakt; sloeg hen met een doordringend oordeel, in hunne deugden en zwakheden gade; kende altoos spoedig de manschappen van zijne onderhebbende equipage, waardoor hij hen ook naar gelang hunner bekwaamheden ten meesten nutte van de dienst liet emploijeren. Hij kende het détail van ieders werk aan boord. Hij waardeerde den bekwamen onder-officier of matroos naar behooren, hij besefte, ja eerbiedigde het devouement, de zelfverloochening van zoo menig braaf en kundig schepeling; de bekwamen en ijverigen hadden derhalve niets bij hem te vreezen, daar hij, zooals ik zeide, regtschapen en billijk was, en dezen bespeurden zulks spoedig, terwijl hij ook de minder knappen of prijzenswaardigen, als zij maar goedwillig waren, emulatie en vertrouwen wist in te boezemen. Maar, voor de onverbeterlijken, voor de luijaards, onverschilligen en vooral voor dronkaards, was hij ongemakkelijk en zekerlijk weinig genadig. Zij *moesten* veranderen .... van daar misschien afkomstig het toenmalig gezegde van *Jan-maat*, dat „*een jaar dienen bij kapitein* DE MAN, *voor drie jaar bij den d.... kon gelden.*" In slotsom, hij maakte veel werk van zijn scheepsvolk, verbeterde hen voortdurend en zorgde voor eene goede godsdienstoefening aan boord; hij genoot de eigenlijke scheeps-populariteit en een knap matroos, als zijn tijd van dienst was verschenen, reëngageerde zich voor *zijn* schip.

„Het was een lust om te zien, welk een onbegrensd vertrouwen hij bij gevaar en in het gevecht aan allen inboezemde; zijn kalm gelaat, zijne korte en bondige bevelen, alles werkte zamen om dit vertrouwen steeds te versterken. Zijne officieren konden veel van hem leeren."

Den 8 Januarij van dit jaar overleed de waardige man, die eene zoo langdurige en bedrijvige loopbaan had gehad. Het had hem niet aan onderscheiding ontbroken. Zijne borst was versierd met het kommandeurskruis van den Nederlandschen Leeuw en van de Militaire Willemsorde; de bronzen medaille van den oorlog op Java, het Metalen kruis en de medaille

van Ste. Helena, terwijl hij van Koning LODEWIJK het kruis der Unie, met juweelen omzet, had ontvangen.

Met warmte beschrijft de heer VAN KARNEBEEK ons het leven van zijn' vriend. Men moet zelf doordrongen zijn van den echten zeemansgeest, om zoo juist en goed al de uitstekende hoedanigheden van den waren zeeman te doen uitkomen, waarvan wijlen de heer DE MAN ons hier het beeld zoo naauwkeurig voorstelt. De heer VAN KARNEBEEK heeft zijn doel bereikt, wanneer hij in weinige bladzijden eene eerezuil wilde stichten voor een' wapenbroeder, wiens herinnering hem nog dierbaar is. Indien hij verschooning vraagt, „omdat de pen niet het wapen is, waarmede de zeeman bij voorkeur omgaat", dan doet hij zich zelf onregt, zoowel wegens den aard van het onderwerp, als wegens de wijze, waarop hij zijne taak verrigt heeft. Velen zullen toch, gelijk wij, met genoegen dit boekje doorlezen hebben. Men behoeft geen' zeeman te zijn, om met belangstelling kennis te nemen van de daden van een zoo verdienstelijk vlag-officier van lateren tijd, wiens levensloop met zooveel warmte geschetst wordt. Aan deze uitgave is bovendien niets gespaard. De keurige uitvoering van dit in groot formaat en met fraaije letter gedrukte boekje, prijkende met een sprekend lithographisch portret van den heer DE MAN, naar eene schilderij van N. PIENEMAN, gevoegd bij den uiterst matigen prijs, slechts 50 cents, zal gewis dit boekdeeltje in veler handen doen komen en de nagedachtenis van den heer DE MAN bij zijne vrienden levendig houden. De heer VAN KARNEBEEK heeft niets verzuimd, wat daartoe bij deze uitgave strekken kon.

II.

Alphabetische opgave van onderwerpen over staatkunde, staathuishoudkunde, koloniale aangelegenheden enz. behandeld in het Bijblad van de Nederlandsche Staats-Courant, tijdschriften en dagbladen; bewerkt door J. BOUDEWIJNSE, stenograaph bij de Kamers der Staten-Generaal. (Eerste aflevering). 's Gravenhage, G. DE GEUS, 1861.

De drukpers, die de publieke opinie vertegenwoordigt, spiegelt ons het leven van volkeren en individuen af. Bezit gij eene verzameling dagbladen of periodieke geschriften uit vroeger of later tijd, dan is het merkwaardig, in welk land gij u ook bevindt, die bladen eens na te gaan, want gij zult daaruit de hartstogten van den tijd, waarover die periodieke geschriften handelen, de „*topics of the day*", de rigting op godsdienstig, wetenschappelijk of staatkundig terrein, ja de zeden, de gewoonten en den smaak der menschen kunnen leeren kennen. In onze dagen, waarin men in Nederland meer en meer het gewigt der koloniale belangen leert inzien, is het dan ook uit dat oogpunt belangwekkend, niet alleen de geschriften van meer blijvenden aard na te slaan, maar ook eens te onderzoeken, wat aan het volk in dagelijksche geschriften zoo al wordt medegedeeld. Voor den staatsman en den publicist niet alleen, maar ook voor allen, die in een of ander tijdperk een onderwerp bestuderen, is de kennis van hetgeen men vroeger daarover dacht en schreef, dikwijls van het uiterste gewigt.

Indien gij intusschen tijdschriften en vooral dagbladen met een bepaald

doel moet raadplegen, dan deinst gij veelal terug voor het doorbladeren van den stapel, die men voor u legt en menigeen wordt daardoor afgeschrikt van het zoeken naar bronnen, die hij welligt met vrucht zou kunnen raadplegen, te meer, omdat zij de indrukken van den dag teruggeven, die vooral in een konstitutionelen staat niet onopgemerkt mogen blijven. 't Is dikwijls niet voldoende, over velerlei onderwerpen, wetten, reglementen of wetenschappelijke verhandelingen na te slaan; bij het bestaan van partijen, is de pers, in de konstitutionelen staat, de uitdrukking van het volk en het volksleven.

Hoe zult gij, bij het zoeken naar feiten, een' of ander' persoon betreffende, of van beschouwingen over bepaalde onderwerpen, u een weg vinden? Gij hebt een register noodig. Nu moogt gij een register een *pons asinorum* noemen; nu moogt gij terugdeinzen voor het dorre en drooge werk om er een zamen te stellen, waartoe ondertusschen meer doorzigt en takt noodig is dan gij vermoedt; nu moogt gij met afschuw aan het systeem van streepjes en haaltjes, in elk register, denken, die de zamensteller in den tekst moet plaatsen; gij moogt den korrektor beklagen, in een woord gij moogt huiveren als gij aan de zamenstelling van een register denkt, — toch heeft het register zelf zijn wezenlijk en onmiskenbaar nut.

Stel u bij voorbeeld eens voor, dat gij over de suikerregeling niet alleen den stapel brochures, die gedurende een paar jaren verschenen zijn, maar ook de dagbladpers zoudt moeten raadplegen, hoe zoudt gij, zonder een register te bezitten, u er door redden?

Met genoegen hebben wij de proeven van een werk gezien, om daarin voor het vervolg te gemoet te komen. De eerste aflevering loopt over de maanden Januarij en Februarij en de uitgave zal verder geregeld om de drie maanden worden voortgezet. Reeds zien wij daarin, buiten het Bijblad, zes tijdschriften en zeventien dagbladen behoorlijk geregistreerd, waaronder aan dit tijdschrift de eer te beurt valt, bovenaan genoemd te worden. Onder de periodieke geschriften, die zich meer bepaald met koloniale belangen bezig houden, ontmoeten wij *de Indiër*, het *Bataviaasch Handelsblad*, de *Nederlandsch-Indië* en het *'s Gravenhaagsch Weekblad.* De zamensteller, die de onvolledigheid van zijn werk erkent en daarom deze eerste uitgave slechts als eene proeve wil beschouwd hebben, roept de algemeene medewerking in, ten einde op uitgestrekt gebied te kunnen voortarbeiden. Hij wenscht zelfs afzonderlijke werken en politieke brochures in zijn register op te nemen. Wanneer men meer dan 30 hoofden van het register aan de aanduiding van de bronnen gewijd ziet, waaronder in de twee eerste maanden van dit jaar bepaald koloniale belangen behandeld zijn, dan zal voorzeker zulk een register de studie en nasporingen van Indische belangen krachtig in de hand kunnen werken. Bij volledigheid is deze arbeid zeer verdienstelijk. Hij eischt zoowel een taai geduld als veel ijver voor de zaak. Wij wenschen, dat de zamensteller daartoe tijd en lust moge vinden.

Varia.

De heer VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, mijn „oude bondgenoot", heeft ook bij de behandeling der begrooting in de Eerste Kamer, zijne insinuatiën tegen mij en anderen voortgezet. Ten einde de valsche positie, waarin hij zich, door 't verlaten zijner vorige vrienden, gebragt heeft, zoo veel mogelijk te redden, stelt hij nu die vrienden in een geheel verkeerd daglicht voor. Hij smaalt op hen, als of zij „afbrekers" en „vernielers" waren. Hij schrijft hun bedoelingen en beweegredenen toe, waarvan hij, door zijnen intiemen omgang met hen, vele jaren lang, zeer goed weet, dat die nimmer bij hen bestonden. En ook nu nog, na daaromtrent in de Tweede Kamer zoo gevoelig te zijn te regt gewezen, tracht hij eene scheuring te brengen onder zijne voormalige vrienden, en de oppositie te verdeelen in gematigden en revolutionairen. 't Spreekt van zelf, dat hij voor zich eene plaats bespreekt onder de eersten. Zie hier, bij voorbeeld, op welke kurieuse wijze hij de schapen tracht te scheiden van de bokken:

„Het is u allen bekend, welke de aanleidende oorzaak was tot de aftreding van het kabinet, hetwelk het tegenwoordige voorafging. Het was de verwerping van hoofdstuk XI der staatsbegrooting in de Tweede Kamer, die tot die aftreding de eerste impulsie heeft gegeven. Het was derhalve voor het kabinet van het hoogste belang, zich te vergewissen welke beteekenis men aan dat votum moest hechten. Dat was van belang, omdat — het zal zeker de aandacht van de leden dezer Kamer niet ontgaan zijn, — toen dat hoofdstuk verworpen werd, er een juichtoon was opgegaan van den kant van de zoogenaamde koloniale oppositie, die daarin meende hare zegepraal te zien. Nu meen ik, dat wij hier moeten onderscheiden tusschen oppositie en oppositie. Er is eene koloniale oppositie, gerigt tegen enkele handelingen, laat men het noemen misbruiken, die nu en dan op koloniaal terrein zijn gepleegd. Er is eene koloniale oppositie, die verbeteringen wenscht in hetgeen bestaat. Maar ik moet het herhalen — ik heb het in de andere Kamer gezegd en het is mij euvel geduid, maar mijne overtuiging is dienaangaande niet gewijzigd — er is ook eene koloniale oppositie, die meer wil en die verder wil gaan, die de omverwerping verlangt van het bestaande koloniaal systeem en een ander daarmede lijnregt strijdig stelsel aankleeft. Deze oppositie zal waarschijnlijk niet te vreden worden gesteld, dan wanneer, hoe dan ook, bedektelijk of openlijk het bestaande stelsel omvergeworpen zal zijn. Nu komt het mij voor, dat bepaaldelijk van de zijde van *die* oppositie een juichtoon was opgegaan en dat men den val van den toenmaligen Minister van Koloniën heeft voorgesteld als eene zegepraal van die partij".

Is het niet als of men *de Nieuwsbode* hoort? Is het te verwonderen, dat de *de Nederlandsch Indië* juichtoonen aanheft over zulk een afval? Is het niet natuurlijk, dat de heer VAN ZUYLEN onmiddelijk de kandidaat is geworden voor het Gouverneur-Generaalschap van Indië, die door deze partij met alle kracht wordt voorgestaan, als de waardigste en meest geschikte voor die betrekking?

De rol, die de heer PAHUD met zulk voordeelige uitkomsten heeft gespeeld, schijnt op nieuw te zullen worden opgevoerd.

De heer VAN ZUYLEN, die, zoo lang hij lid der Kamer was, nimmer zich over Indische aangelegenheden anders heeft uitgelaten, dan door 't uitbrengen zijner stem, schijnt als Minister van Buitenlandsche Zaken nu plotseling eene Indische specialiteit te zijn geworden.

Zoo bragt hij onlangs, bij de behandeling der begrooting in de Eerste Kamer, een advies uit over het individueel grondbezit op Java. Hij zeide:

„Men zal vragen: wie begeert revolutie op Indisch gebied? Niemand zegt het uitdrukkelijk. Maar ik heb toch wel eens stellingen hooren verkondigen en eischen hooren instellen op koloniaal gebied, die, als daaraan werd toegegeven, met eene algeheele omkeering van het bestaande zoude moeten gepaard gaan. Ik heb niet lang geleden eens gelezen, dat eene algemeene toepassing van het beginsel van vrijen arbeid in Indië zeer wel te bereiken is, indien men slechts met kracht het individuëel grondbezit wist doortezetten. Maar ik heb, zoo ik meen door zeer bevoegde beoordeelaars, hooren verzekeren, dat het vestigen van het beginsel van individuëel grondbezit eene omkeering in den maatschappelijken toestand onderstelt, grooter dan door de Fransche omwenteling in dit werelddeel is te weeg gebragt. Eischen, die zoo ver gaan, noem ik revolutionaire eischen".

Wie zijn die „bevoegde beoordeelaars", van wie de heer VAN ZUIJLEN dat heeft hooren verzekeren?

De heer J. C. BAUD behoort niet onder hen. Hij behoort onder de revolutionairen, die, gelijk wij, het individueel grondbezit op Java langzamerhand willen invoeren. Zie hier zijne eigen woorden, uitgesproken in de Tweede Kamer, den 9 December 1851.

„Hetgeen bestaat kan niet aldus blijven bestaan, om de eenvoudige reden, dat in elke maatschappij de kiem ligt van verandering en ontwikkeling. Ook zonder dat daartoe eenige poging van regeringswege wordt aangewend, zal de maatschappelijke toestand der Javanen zich van lieverlede wijzigen. Eene verstandige regering zal er op bedacht zijn, aan die verandering den weg te wijzen, die de beste voorkomt; maar verandering heeft er plaats, hoewel langzaam, al zit de regering stil. Aan de ontwikkeling der Javaansche maatschappij staat, mijns inziens, in den weg, dat men geen individuëlen eigendom onder de Javanen kent, en dat alle gronden als gemeentegronden worden bearbeid. *Wil men ontwikkeling door eigen kracht, dan schijnt die gemeenschappelijke bearbeiding langzamerhand te moeten vervangen worden door individuëlen eigendom*".

Duidelijker kan wel niet worden gezegd, dat ook de heer BAUD het individuëel grondbezit op Java wilde invoeren. En zulke eischen worden nu door den heer VAN ZUYLEN „revolutionaire eischen" genoemd, waartegen zijn ministerie gekant is! Mij dunkt de heer BAUD heeft in zijn leven niet kunnen voorzien, dat hij nog eens na zijnen dood in zulk eene verhouding tot den heer VAN ZUYLEN zou gebragt worden.

In de Eerste Kamer heeft de heer HARTSEN, wiens koloniaal stelsel volgens den minister van koloniën, „*reeds gecondemneerd is door de wet*", ook

een aanval gedaan op het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.* De beleefdheid brengt dus mede, dat wij daarop met een enkel woord antwoorden.

De heer HARTSEN zeide, in zijne redevoering, die onder de Droogstoppelsche meditatiën van MULTATULI eene waardige plaats zou innemen, het volgende:

„Ik wensch nog eene misschien ondergeschikte vraag te doen. De minister heeft in de Tweede Kamer gezegd, dat bij het te ontwerpen drukpers-reglement bepalingen zouden worden voorgesteld, waardoor zou komen te vervallen het besluit van 13 Januarij 1854, betreffende het gebruik maken en publiceren van stukken uit het Indische gouvernements-archief. Ik geloof niet, dat het de bedoeling der regering kan wezen, een besluit buiten werking te stellen, dat een gevolg is van een verregaand misbruik, in 1853, van het publiceren van gouvernementsstukken, gemaakt. Men heeft toen eene geheime briefwisseling over eene teedere zaak gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, en het besluit dat toen genomen werd, is gegrond op de overtuiging, dat het regeren in Indië onmogelijk zou zijn, zoo de regering niet bij magte was, om hare geheimen te bewaren."

'tKomt ons voor, dat de heer HARTSEN, in zijn eigen systeem, eene herziening van het beruchte besluit van 13 Januarij 1854 zou moeten verlangen. Immers de ondervinding heeft geleerd, dat dit besluit, met welke vreesselijke straffen het de overtreders ook moge bedreigen, toch niet bij magte is, om het „verregaand misbruik", gelijk de heer HARTSEN het noemt, tegen te gaan. Ook na dat besluit is men voortgegaan, zaken aan het licht te brengen, die de regering gaarne *geheim* zou willen houden. Zelfs het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, waartegen, naar de meening van den heer HARTSEN, het besluit speciaal gerigt was, is daarmede onafgebroken bezig gebleven. 't Blijkt dus, dat het besluit niet in staat is, om het doel te bereiken, dat de heer HARTSEN in 't oog heeft, en 't moest hem dus aangenaam zijn, dat de minister van voornemen is om, bij gelegenheid der vaststelling van het drukpersreglement, er op terug te komen.

Onder de leden der Eerste Kamer, die zeer verouderde begrippen over koloniale aangelegenheden hebben te kennen gegeven, neemt ook de heer VAN ANDRINGA DE KEMPENAER eene eerste plaats in. De Minister van justitie noemde hem „eene uitstekende specialiteit op het gebied van het gevangeniswezen." Tot dus verre zouden wij hem dien eerenaam niet durven geven op het koloniaal gebied. Een enkel voorbeeld. Hij zegt:

„In het programma heeft mijne aandacht getrokken, waar de Minister van Buitenlandsche zaken over de drukpers spreekt. Ik lees daar toch, „dat er behoefte is aan eene wet op de „drukpers, ook met het doel, om de uitspattingen daarvan te keer te gaan. Wij achten zoo„danige wet noodig, vooral ook in het belang van Indië zelf, want groote onheilen zouden te „wachten zijn, indien sommige denkbeelden, die daar op den voorgrond beginnen te treden, „verder wortel schoten." Uit die woorden schijnt dus te blijken, dat er reeds verkeerde denkbeelden *wortel hebben geschoten*. De pers is een geweldige hefboom die ten nutte, maar ook veeltijds ten kwade kan gebruikt worden en bij dit gedeelte van het programma, waarbij de rust en dus de welvaart van die kostelijke koloniën betrokken zijn, was het mij aangenaam, dat het Ministerie dit belangrijke punt heeft besproken, en beperking of liever verhindering van het schadelijk toezegt.".

Nu wenschen wij den geachten afgevaardigde eene vraag te doen: wanneer hebben plakkaten, wetten of reglementen de overwinning behaald in den strijd tegen denkbeelden, 't zij dan goede, 't zij verkeerde?

Hebben de plakkaten van KAREL V en PHILIPS II de reformatie kunnen stuiten?

Hebben de wetten, door Engeland uitgevaardigd tegen de denkbeelden, die in de Amerikaansche koloniën wortel schoten, de afscheiding belet of verhaast?

Heeft het Eeuwig Edikt het vermogen gehad, om aan het huis van Oranje de regering over ons vaderland te onthouden?

Hebben de verbanningswetten tegen de BONAPARTE's in Frankrijk het doel bereikt?

Hebben de drukpersvervolgingen in België en Nederland de revolutie van 1830 en de grondwetherziening in 1848 kunnen beletten?

Denkbeelden, als zij verkeerd zijn, bestrijdt men alleen, door ze ter toetse te brengen en het verkeerde aan te toonen. Openbaarheid is de grootste vijand van verkeerde denkbeelden, getuige de strijd tegen het socialisme onder de Fransche republiek. De oekonomisten hebben aan het socialisme de zwaarste slagen toegebragt.

Indien in Indië verkeerde denkbeelden wortel hebben geschoten, dan ware het een niet minder verkeerd denkbeeld, die door strafwetten en drukpersvervolgingen te willen verkeeren.

Zij kunnen alleen gekeerd worden door de verkeerdheid er van aan te toonen en door een regtvaardig bestuur.

Tot veler genoegen heeft de Minister van Koloniën dan ook door geen enkel woord zijne goedkeuring van dezen eisch des heeren DE KEMPENAAR's te kennen gegeven. Zulke eischen worden door de geschiedenis en de ondervinding beide veroordeeld.

Na twintigjarige ijverige en onafgebrokene dienst verlaat een der uitstekendste landsdienaren Indië. Alleen dienstijver en liefde voor de kolonien kon zoo lang den man daar houden, dien wij bedoelen. Hij had zijne loopbaan alleen aan zich zelven, niet aan gunst of kruipen te danken, en dan is het niet altijd even gemakkelijk vooruit te komen. Menige miskenning, vooral onder het bestuur in de laatste jaren, was dan ook zijn deel, en leidde hem ten slotte tot het besluit, om zijne betrekking neder te leggen. Indië brengt intusschen hulde aan den man, wiens kunde, gepaard aan een liberaal karakter en vastheid van beginselen, hem bij hovelingen en vleijers gevreesd, niet bemind deed zijn.

De heer UHLENBECK keert naar het moederland terug. Als genie-officier onderscheidde hij zich reeds twintig jaren geleden. Toen in 1842 van spoorwegen in Indië sprake was, en plannen op het papier werden ontworpen, (in 1861 *gaat men onderzoeken* naar de uitvoerbaarheid van spoorwegen op Java!) droeg het Indisch bestuur aan UHLENBECK, in dien tijd

nog een jong mensch, de taak op, om het plan van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden te ontwerpen. Toen reeds en later, als direkteur der openbare werken, onderscheidde UHLENBECK zich door kennis, ijver en gezond oordeel.

Hij was steeds als een man van vrijzinnige begrippen bekend. In Mei 1848 nam hij deel aan de bekende demonstratie; en wat meer zegt, UHLENBECK bleef zijne beginselen later getrouw, ondanks het gefronsde voorhoofd onzer Indische Jupiters, ondanks zoovele voorbeelden van onderwerping aan koterie-geest en afval. Maar de straf bleef niet uit. Al klom UHLENBECK tot direkteur der openbare werken, eene hoogst belangrijke betrekking, op; al onderscheidde hij zich daar door warmen ijver voor al wat goed was; al toonde hij, als voorzitter der maatschappij van nijverheid, zijne veelzijdige talenten, — met menige moeijelijkheid moest hij kampen. Elk voorstel, van zijn bureau afkomstig, moest op de algemeene sekretarie, sedert de optreding van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal, de ware vuurproef ondergaan. Wilde hij eene waterleiding, een weg, eene brug, eene verbetering, hoe gering ook, dan werd de zaak vertraagd, op sleeptouw gehouden, gekommentarieerd en gerenvoijeerd. Maar hij liet zich niet afschrikken. Vastheid van karakter was eene zijner voornaamste eigenschappen. Als hij een plan voorstelde — en geheel Indië weet hoeveel ten nutte van de Europesche maatschappij en den inlander tot stand kwam, ondanks openbare en geheime tegenkanting, — dan was het goed doordacht, en hij liet niet af; elke tegenwerping werd beantwoord, elk bezwaar was voorzien. Sedert 1853 bespaarde hij dan ook ruim een half millioen door vereenvoudiging en doelmatige inrigting van werken, tot zijn departement behoorende.

Maar zulk een man, een liberaal, een voorstander van vrijen arbeid, kwam natuurlijk niet verder vooruit. Toen VAN DER WIJCK tot raad van Indië benoemd werd, verklaarde iedereen dat men UHLENBECK gepasseerd had.

Onder het ministerie ROCHUSSEN liep de maat over. Als hoofd-ambtenaar werd hij in zijne betrekking en in zijne belangen gekrenkt. De direkteur der openbare werken geniet *f* 1500 's maands; al zijne ambtgenooten, voor finantiën, kultures, enz. ontvangen *f* 100 's maands meer. Intusschen was UHLENBECK, als oudste direkteur, voorzitter van hun kollegie. Eenigen tijd geleden stelde de voorzitter dan ook voor, het traktement gelijk te maken, want de leden van een kollegie, waarvan een ieder gelijk in rang is, genieten meer traktement dan de voorzitter. Eerst wilde men dat voorstel als een verzoekschrift behandelen, maar gaf later toe, om het als een voorstel aan den Minister op te zenden. En wat was het ministerieel antwoord? Dat er geene termen waren om in dat *verzoek* te treden!

Dit staaltje zou voldoende zijn, om de miskenning van 's mans verdiensten te doen uitkomen, waaraan hij zich echter niet stoorde, zoolang hij begreep veel goeds te kunnen doen. Belangloosheid is toch veelal het kenmerk van wezenlijke verdiensten.

Maar er gebeurde in den laatsten tijd meer. De spoorwegplannen voor

Indië kwamen meer en meer op den voorgrond. Zoo iemand, dan was UHLENBECK, wiens talent en voortvarendheid door een ieder erkend werden, de man, om Java met spoorwegen te begiftigen. In 1842, wij hebben het reeds gezegd, was hij daarvoor werkzaam gesteld. En wat gebeurt? Eerst raadpleegt men ingenieurs van den waterstaat in Nederland, die Indië niet kennen en die tot de konklusie komen, dat men beter doet buffels in plaats van stoom te gebruiken. En eindelijk worden de heeren STIELTJES en DIXON in kommmissie gezonden, ten einde eens een kijkje te nemen en te oordeelen over de mogelijkheid (*sic*) van spoorwegen op Java. Maar UHLENBECK moest zich als direkteur der openbare werken bovenal gekrenkt gevoelen door een besluit, waarbij de heer STIELTJES, benoemd tot hoofdingenieur der burgerlijke openbare werken, regtstreeks zijne bevelen van den Gouverneur-Generaal moest ontvangen en niet van den direkteur. Deze krenking ging te ver; UHLENBECK vroeg om van zijne betrekking ontheven te worden.

Ondank is 's werelds loon. Dat is in Indie menigmaal toepasselijk en ook hier waar. Indië verliest in UHLENBECK een liberaal en kundig man, die niet had geleerd den rug te krommen. Dat moge tot groote vreugde van de koterie strekken, voor wie zulk een man een doorn in het oog was; het algemeen belang zal bij de uittreding van ambtenaren, om zulke redenen, niet kunnen winnen. En dan durft men nog spreken van geschriften, die de oorzaak van zeker *malaise* in Indië zouden zijn! Niet geschriften, maar nepotisme en miskenning van ware verdiensten, zijn daarvan de oorzaak.

Van 1840 tot 1844 werden door de Fransche regie, bij wijze van proefneming, kleine partijen van 100 tot 600 pakken Java-tabak gebruikt, welke proefnemingen (gevolgd door eene vrij belangrijke aanbieding in 1844) aanleiding gaven, dat de regie in het laatste gedeelte van 1844 eene levering van 1800 pakken bij inschrijving aanbood. Deze levering werd door een Amsterdamsch handelshuis in 1845 aangenomen en op die wijze uitgevoerd, dat niet alleen de regie het kwantum van 1800 pakken ontving, maar de levering met 500 pakken vermeerderde (dus 2300 pakken in 't geheel), waardoor ten duidelijkste bewezen werd, dat zoowel de regie als de koopman tevreden waren.

Deze eerste belangrijke levering werd in het jaar 1849 gevolgd door eene uitschrijving van ongeveer 2000 pakken. Zij werd door het huis M. ROTSCHILD te Parijs aangenomen. Daarvan is echter het resultaat geweest, dat de geleverde tabak, hoewel, wat kleur en grootheid van blad betreft, schijnbaar aan de monsters voldoende, zoodanig slecht van brand was, dat de regie later nimmer heeft kunnen besluiten op nieuw eene proef met deze tabakssoort te nemen.

Ongelukkig was dit voor de regie, die zich in de kwaliteit der schijnbaar goede soorten zoodanig bedrogen had; doch dubbel treurig was het voor Nederland en zijne koloniën, die daardoor een débouché misten, dat

zich, bij eene goede uitvoering, waartoe de produktie der tabak op Java zoo ruimschoots aanleiding geeft, had kunnen vertienvoudigen.

Het grootste gedeelte der partij van genoemde levering bestond uit tabak der plantage SEN VAN BASEL, die in 1848 tot 16½ c., omdat zij niet brandde, verkocht was, en voor de levering aan de regie tot 85 c. verkocht werd.

Deze omstandigheid doet het verklaarbaar zijn, dat de regie afgeschrikt werd iets verder in deze tabakssoort te ondernemen; doch aan den anderen kant zal een juist en naauwkeurig onderzoek van alle kwaliteiten tabak, welke Java produceert, haar tot eene geheel tegenovergestelde overtuiging brengen, en zullen zoowel de regie in Frankrijk als het kontrakterende gouvernement in Nederland hierdoor gebaat worden.

Hoogst wenschelijk is, in den tegenwoordigen tijd, een dergelijk débouché voor Nederland, daar de Oostenrijksche regie, bij de vermindering van hare staten, ook minder behoefte aan tabak heeft, terwijl de uitbreiding der tabakskultuur in Nederlandsch Indië een grooter en meer uitgebreid débouché vordert, en handel en reederij hierdoor zeer bevoordeeld kunnen worden.

Daarenboven bezit de Java-tabak juist die kwaliteiten, welke voor het gebruik in Frankrijk geschikt zijn, daar de Franschman gaarne rookt, doch door de fijne lucht en den droogen grond over het algemeen niet die zware soorten van tabak kan konsumeren, welke voor Engeland, Noorwegen, Zweden en het Noorden van Duitschland geschikt zijn: en juist daarom is de Java-tabak voor den Franschman aanbevelenswaardig, omdat zij ligt van smaak en zacht van geur is.

Om al deze redenen zoude een handels-overeenkomst tusschen Frankrijk en Nederland, ook dit punt betreffende, zeer wenschelijk zijn. In alle geval zou het Gouvernement, door zijne agenten, de aandacht der Fransche regering op dit onderwerp kunnen vestigen.

Het besluit van den Gouverneur-Generaal van 12 April 1861, betrekkelijk de heeren BEKKING en VAN LAWICK VAN PABST, dat, door middel van de *Javasche Courant*, ter kennisse van het publiek is gebragt, komt ons voor weder eene van die lakenswaardige handelingen te zijn waarvan het Indisch bestuur, trots alle bittere ervaring, nog geen afstand schijnt te willen doen. Het is eene daad van autokratische overmoed, eene wraakoefening eener regering onwaardig, eene nieuwe vijandige demonstratie tegen den vrijen loontrekkenden arbeid en tegen de ontwikkeling van den partikulieren ondernemingsgeest op Java.

Wij onthouden ons voor alsnog in de bijzonderheden van het besluit te treden, maar meenen al dadelijk te moeten wijzen op de zonderlinge betoogen die men daarbij heeft meenen te geven. De Gouverneur-Generaal PAHUD neemt daarin de houding aan van een' onverzettelijken bestrijder van inkonsekwentie, van monopolie, van dwang, van gunstbetoon, van geheimhouding, kortom van alles wat wij, jaren lang, verpligt waren in het zon-

den-register van het behoud op te schrijven en waaraan de heer PAHUD zeker niet de minst gedienstige, de minst behulpzame hand geboden heeft.

Geene enkele beschuldiging wordt, in het besluit van 12 April 1861, tegen de heeren BEKKING en VAN LAWICK VAN PABST ingebragt, die niet met oneindig meer klem tegen de Indische regering, in het algemeen, en tegen het bestuur van den heer PAHUD, in het bijzonder, kan worden aangevoerd. Of zou zich de heer PAHUD er op durven beroemen, dat hij zich nimmer aan inkonsekwentie en aan geheimhouding heeft schuldig gemaakt, dat hij zich nimmer voor dwang en monopolie ten nadeele van de inlandsche bevolking leende, dat hij nimmer zijne familiebetrekkingen en bloedverwanten begunstigde? Dat zou het ontkennen van wereldkundige feiten, wat al te ver gedreven zijn!

Wij gaan verder en beweren, dat, terwijl de aan de heeren BEKKING en VAN LAWICK VAN PABST ten laste gelegde feiten, nog, ondanks het besluit, moeten bewezen worden; ontelbare soortgelijke feiten, door Ministers van Koloniën en Gouverneurs-Generaal, willens en wetens, gepleegd, onloochenbaar en op de meest authentieke wijze gestaafd werden, dat tot op den huidigen dag in het openbaar geijverd wordt voor monopolie, dwang, gunst en geheimhouding en dat de grootste ijveraars tevens diegenen zijn die hunne staatkundige loopbaan in de gedaante van den *cameleon* maken.

Zijn dwang, monopolie, familiebegunstiging, geheimhouding, inkonsekwentie, zelfs, volgens den heer PAHUD, zoo verkeerd, zoo afkeurenswaardig, dat het personen, die daarvan slechts beschuldigd of verdacht worden, ongeschikt maakt om den Staat als ambtenaren te dienen, — welk oordeel zal dan de natie moeten vellen over een stelsel van regeren dat van al die verkeerdheden zamenhangt en over bewindhebbers die deze verkeerdheden trachten zoo lang mogelijk in stand te houden? Mag zij, kan zij zulk een stelsel dulden en de toepassing daarvan aan zulke bewindhebbers overlaten?

Wij weten niet of men het konsekwent zal willen noemen; maar zeker zou het logisch zijn, dat men niet langer den heer PAHUD en *tutti quanti* late doen, wat hij zelf in anderen afkeurt. Dwang, monopolie, familiebegunstiging, geheimhouding, inkonsekwentie zullen toch wel niet enkel laakbaar zijn, wanneer het residenten of mindere ambtenaren geldt, en onschuldige bedrijven als Ministers en Gouverneurs-Generaal daaraan de hand leenen. Wij gelooven veeleer dat verkeerdheden des te meer afkeuring verdienen, naar mate de personen, die haar in het leven roepen of bestendigen, hooger geplaatst zijn en meer invloed op de algemeene zaak kunnen uitoefenen.

Trouwens, het besluit van 12 April 1861, is een bewijs te meer van de schromelijke verwarring van begrippen en handelingen, die het koloniaal bestuur kenschetst sedert de heer PAHUD den Indischen troon beklauterd en het merk zijner onbekwaamheid en stelselloosheid op het Indisch Gouvernement gedrukt heeft.

V. S.

Het bovenstaande was reeds geschreven, toen ons eene uitvoerige brochure van den heer BEKKING ter hand kwam. Dit merkwaardig geschrift spreidt een helder licht over de Rembangsche aangelegenheden, over de gedwongen en de vrijwillige tabaks-kultures in dat gewest en over de handelingen van dien oud-Indisch ambtenaar. De krachtige maar tevens bezadigde taal van den schrijver draagt de stempel der waarheid en opregtheid. Niet alleen worden de overwegingen van het besluit van 12 April 1861 ontzenuwd en de daarin voorkomende aantijgingen geheel vernietigd, maar de heer BEKKING heldert tevens de oorzaken op die tot dat besluit aanleiding hebben gegeven.

Wij durven de voorspelling wagen, dat de brochure van den heer BEKKING eenen diepen indruk zal maken en eenen gewigtigen invloed op de beslissing van het vraagstuk van den vrijen arbeid zal uitoefenen. Wij wenschen haar in aller handen en komen er, in eene volgende aflevering, op terug.

Men schrijft ons, met de laatste mail, van Batavia, dat de direkteur der kultures reeds begonnen is met het besluit van 12 April jl. tegen de vrijwillige tabaks-kultuur te gebruiken als een middel om die kultuur in dwang te versmoren.

De tabaks-kontraktant VAN DER SLUIJS, uit Nederland naar Indië vertrokken om het Gouvernement een proces aan te doen ter erlanging van schadevergoeding voor minder aanplant dan het met hem gesloten kontrakt bepaalde, en bovendien de nakoming van dat kontrakt te eischen, — zou nu van dat voornemen hebben afgezien, nadat de direkteur der kultures hem officieus zou hebben beloofd, dat zijn kontrakt zal worden uitgebreid en verlengd.

Men wil weten, dat, ten gevolge van die toezegging, de heer VAN DER SLUYS in de rigting van den direkteur der kultures werkzaam is en pogingen doet om eenige tabakskontraktanten over te halen tot het indienen van een adres waarin betuigd wordt, dat de vrije arbeid niet vrij is en een kontrakt, vooral voor veel aanplant en een zeer langen termijn, verreweg de voorkeur verdient.

Dat denkbeeld is echter niet nieuw. Men herinnert zich zeker nog, dat de resident van Cheribon, wiens bestuur zich kenmerkte door verwoesting van vrijwillig aangeplant suikerriet, zich veel bewijskracht voorspiegelde van eene dergelijke verklaring van suikerfabriekanten.

Of er echter inderdaad nieuwe tabakskontrakten zullen uitgegeven en de geexpireerde kontrakten vernieuwd zullen worden, betwijfelen wij niet alleen; wij zijn overtuigd, dat eene dusdanige ongerijmdheid zelfs van dit Gouvernement niet verwacht kan worden. Veeleer zou hier moeten gedacht worden aan eene herhaling van het gebeurde met den heer VAN LAWICK VAN PABST, die ook de vrije tabakskultuur als *vrij* en *niet vrij* voorstelde en desniettemin zoo onbarmhartig door de reaktie wordt behandeld.

De Nederlandsche staatkunde in de Vorstenlanden na den Javaschen oorlog.

Men kent de omstandigheden waarin, in het begin van het jaar 1830, een einde aan den Javaschen oorlog werd gemaakt. Na eenen heldhaftigen tegenstand van niet minder dan vijf jaren, gaven zich de drie hoofden der opstandelingen, DIPO NEGŌRO, KIAI MODJO en SENTOT, onder toezegging van levensbehoud, aan den generaal DE KOCK over. De twee eerstgemelden werden naar Menado op het eiland Celebes verbannen; SENTOT trad in dienst van het Nederlandsche gouvernement en bekwam het bevel over een legioen ruiterij van omtrent 800 man, uit aanmerking van de buitengewone dapperheid die hij tijdens den oorlog had getoond. De landen, waar de bevolking in oproer was gekomen, werden gedeeltelijk van de inlandsche rijken afgescheurd, in vier nieuwe residentiën verdeeld en onder het direkt bestuur van het Nederlandsch gouvernement gebragt.

Ten gevolge van die gebeurtenissen keerde de bevolking tot hare vreedzame bedrijven terug. Maar men meende daarin niet eenvoudig te mogen berusten; met het oog op de mogelijkheid van toekomstige gistingen, besloot het gouvernement met de hoven van Soerakarta en Djokjokarta nieuwe schikkingen aan te gaan, die het Nederlandsch oppergezag op hechter grondslagen zouden vestigen. Het is ons onbewust, dat tot dus verre ergens volledig melding werd gemaakt van de overwegingen die, onmiddelijk na het einde van den Javaschen oorlog, bij het Indisch bestuur omtrent deze aangelegenheden gegolden hebben en van de regelingen die daaruit zijn voortgevloeid. Wij achten het daarom van belang eenige uit officiele bronnen geputte inlichtingen deswege te verstrekken.

De regering oordeelde, dat de verwikkelingen waarvan men, na eenen langen strijd, eindelijk in 1830 eene gewenschte uitkomst gewaar werd, slechts hare verklaring vonden in de politieke gesteldheid der Javasche bevolking, en zij achtte het daarom van belang, dat daarop de aandacht zijner vertrouwde agenten en ambtenaren gevestigd werd. Zij meende deswege nagenoeg de volgende beschouwingen te kunnen geven.

Priesters van Arabische afkomst hebben onder de bevolking de Mohammedaansche godsdienst ingevoerd en bijna al de regerende huizen zijn van die priesters afkomstig. Aanvankelijk vereenigden dezen in zich het we-

reldlijk en geestelijk gezag, terwijl hunne nakomelingen als eene vorstelijke priesterkaste kunnen worden aangemerkt, die wel, volgens den geest van het Oostersche despotisme, geene eigenlijke regten onafhankelijk van de willekeur des despoots bezit, maar aan wie niet te min in de meening des volks eene groote onderscheiding toekomt. Het opperhoofd van zoodanigen staat, alle gezag in zich vereenigende, is uit den aard der zaak despoot (onbepaald alleenheerscher), en geen erfelijke adel, dat is een stand buiten zijne familie aan welken aangeboren regten zouden kunnen worden toegekend, kan onder hem bestaan, gelijk deze dan ook nergens gevonden wordt waar de Mahomedaansche godsdienst een beslissend overwigt bekomen heeft.

Afscheiding van gezag bestaat niet onder zulk eenen regeringsvorm; het is uit zijnen aard een en onverdeeld, en daar de Oostersche despoot zelden zoo immer zijne staten zelf regeert, maar zijn gezag aan eenen ondergeschikten delegeert, gaat het dan ook onverdeeld op dezen over. Van daar dat de regenten zoo wel de opperbeschikking over de priesterlijke en regterlijke autoriteiten, als het civiel gezag in zich vereenigen. Ieder hoofd op zich zelven beschouwd is dus een uitvloeisel van het despotisme of een klein despoot.

De vorsten op Java kunnen niet gezegd worden een staand leger te onderhouden. Ieder regent is verpligt het opperhoofd van den staat met een zeker aantal manschappen, door zijn regentschap te leveren, bij te staan, zoodat de middelen van verdediging en aanval in handen van deze berusten. De magt aan eenen regent verleend is derhalve zeer uitgestrekt, en men zou denken dat hij daardoor dikwerf in verzoeking zou kunnen geraken, om die in zijn eigen belang aan te wenden, bij voorbeeld om zich tot een onafhankelijk vorst te verheffen. Hierin echter wordt hij verhinderd door den geest van het islamisme en den invloed der priesters, welke genoegzaam is om de publieke meening te leiden en die, volgens hun geloofsbegrip, onbepaalde gehoorzaamheid aan den oppervorst gebiedt. Van daar, dat de regent zoo zeldzaam de hem toevertrouwde magt in zijn belang kan aanwenden, tenzij hij door zijne geboorte tot de kaste der opperpriesters behoort en daardoor eenen grooten invloed op de priesterschaar en dien ten gevolge op de opinie des volks uitoefent. Van daar tevens, dat alle opstanden der vorsten van Mataram ten allen tijde zoo moeijelijk te beteugelen zijn geweest, en daarentegen die van bijzondere opperhoofden zeldzaam belangrijke gevolgen gehad hebben.

De mindere priesters echter, die over het algemeen wel bijgelooviger, doch weinig beter onderwezen zijn dan de Javanen, spelen in alle volksopstanden eene gewigtige rol, namelijk dan wanneer in hunne denkwijze door de hoofden gedeeld wordt, die alleen de magt bezitten om de manschappen te wapen te roepen en alleen eenheid aan eenen maatregel geven kunnen. Daar echter die priesters aanvankelijk, hetzij met opzet of ten gevolge hunner eigen dweeperij, veel meer belooven dan de doorgaande ondervinding verwezenlijkt, bezitten zij wel het vermogen om in de eerste oogenblikken eene groote opgewondenheid te doen ontstaan en veel volk

op de been te brengen, doch niet om het op den duur onder de wapenen te doen blijven, althans niet zoo zij onmiddelijk tegen eene min of meer aanzienlijke krijgsmagt te strijden hebben, daar zij, uit onkunde en vermetelheid, zich dan doorgaans aan groote verliezen blootstellen, die weldra het zelfvertrouwen uitblusschen en den openlijken oorlog in eenen meer inerten tegenstand doen overgaan, dat is zoodanig eenen waarin geen gehoorzamen aan gegeven bevelen plaats heeft, tenzij dit onmiddelijk, door kracht van wapenen plaatselijk voorhanden, kan worden afgedwongen.

De hoofden van den opstand, na eenige verliezen en dien ten gevolge verloop van volk ondervonden te hebben, doen zich dan door eene min of meer sterke lijfwacht, veelal uit priesters bestaande, omringen, ontwijken met deze bij herhaling onze krijgsmagt, en de lokaliteit maakt hen, onder die omstandigheid, voor ons als het ware onbereikbaar.

De bevolking, intusschen, lijdt dan zeer veel. Hare dorpen worden niet zelden door beide partijen verwoest, hare velden blijven onbebouwd liggen; gebrek en sterfte zijn hiervan het gevolg. Van daar, dat de gegoede Javanen, namelijk de dorpsbewoners die een aandeel in de rijstvelden hunner dorpen, buffels en een huisgezin bezitten, het spel spoedig moede worden en zich gaarne onder onze bescherming plaatsen, zoo wij hun slechts zekerheid en bescherming verschaffen kunnen. Behalve de gegoede landbouwers, is er een ander soort van dorpsbewoners, de zoodanigen namelijk die alleen als arbeiders kunnen worden beschouwd, en die op vele plaatsen onder de gegoede landbouwers verdeeld zijn, welke hun arbeid verschaffen en hun doorgaans daarvoor een karig onderhoud toestaan. Onder het jonge volk van deze klasse heerscht veel losbandigheid; men treft hen veelal op de bazar's, bij ronging-spelen, hanen-vechterijen enz. in menigte aan. Zij bezitten eenen avontuurlijken geest, veel overeenkomende met dien van de dolende ridderschap der middeneeuwen, maar door plaatselijke omstandigheden gewijzigd. En die geest wordt bij hen aangekweekt en onderhouden door eene menigte van legenden of volksverhalen, door de geschiedenis van avonturiers, die door heldenmoed en rooverijen zich eenen naam hebben gemaakt en niet zelden tot den vorstenstand verheven zijn of de dochters van vorsten verlost en gehuwd hebben; alle welke gebeurtenissen veelal de onderwerpen hunner spelen, eenigermate met onze tooneelspelen overeenkomende, uitmaken.

Het is deze soort van volk, die, bij de bestaande orde van zaken, niets te verliezen heeft, maar in den oorlog ten koste van de gegoede inlanders bestaat, en die zich gaarne aan de oproerige hoofden aansluit en de verliezen der zoogenaamde lijfwacht gemakkelijk herstelt. Hun getal vermeerdert van zelf gemakkelijk, wanneer de gelegenheid voor eenen voordeeligen slag zich voordoet of de hoeveelheid van levensmiddelen het onderhouden van een groot getal manschappen veroorlooft. In dat geval worden tevens de ingezetenen van rustige of onderworpen en onbezette dorpen dikwerf verpligt, zich naar de bevelen der oproerige hoofden te schikken en hun bijstand in geld en middelen te leveren, terwijl zij zich, in

geval van tegenkanting of ongehoorzaamheid, aan eene geduchte en bloedige wraak blootstellen.

De schuilplaats te ontdekken van een opperhoofd, voorzien van eene lijfwacht, is moeijelijk, en al ontdekt men ze, dan is het nog moeijelijker hem tot een beslissend treffen te dwingen. Gelukt dat niet, dan hernieuwt zich alle oogenblikken de opstand in alle distrikten van een toereikend aantal troepen ontbloot, om het even of die tot de Vorstenlanden of tot gouvernementslanden behooren, gelijk de gebeurtenissen in den laatsten oorlog, zoo in Kadoe als in het Rembangsche, genoegzaam hebben doen zien.

Zijn echter de oproelingen uit een distrikt verdreven, dan ook keert de orde even spoedig terug, omdat de oorzaak, die den opstand voortbrengt of vernieuwt, zich naar elders heeft verplaatst. Daar de magt, die een opperhoofd op die wijze onderhouden kan, hoe veel werk zij dan ook verschaft, echter te gering is om voor eene wel zamengestelde en eenigzins talrijke krijgsmagt gevaarlijk te zijn, ontstaat de overtuiging bij de hoofden, dat de Europeanen door hen niet kunnen worden overwonnen. Het onrustige leven, waarbij niet zeldzaam hunne vrouwen en bloedverwanten in onze handen vallen en zij onafgebroken vermoeijenissen moeten doorstaan, doet hen afkeerig worden van omstandigheden, die tot geene uitkomst kunnen leiden en hen eindelijk met gemeene roovers gelijk stellen. Het bewustzijn daarvan doet hen naar den vrede verlangen, en bijna altijd, wanneer men hun billijke voorwaarden aanbiedt, zijn zij genegen zich te onderwerpen. Hun dit te weigeren leidt tot geen doel, daar zulks den oorlog onbepaald verlengt, en deze van onze zijde met groote opofferingen van geld en manschappen moet worden gevoerd. Van daar dan ook, dat alle oorlogen, welke tot dus verre hebben plaats gehad, doorgaans door eene minnelijke schikking met hen, die de wapenen tegen ons hadden opgevat, geëindigd zijn, terwijl te gelijk het gezag van het Europesche Gouvernement meer en meer bevestigd is geworden, omdat zoo wel bij de hoofden als mindere klassen de overtuiging zich vernieuwde, dat hunne middelen ontoereikend zijn om de Europeanen te verdrijven, en de poging daartoe zeer groote en persoonlijke opofferingen van hunne zijde vordert, opofferingen van dien aard dat zij de verkregen voordeelen verre overtreffen. Van daar tevens dat door die overeenkomsten met de hoofden de vrede veelal dadelijk wordt hersteld, omdat de gegoede dorpbewoners den oorlog reeds lang moede geworden zijn, aan de meer onrustige niet geërfden geen vereenigingspunt overblijft, en deze bovendien door het gezag der hoofden en den invloed hunner meesters in toom worden gehouden.

Het is dan ook in dezen geest, dat de jongste oorlog werd gevoerd. Men begon met aan de dorpbewoners bescherming te verleenen, na de talrijke scharen door hen bijeengebragt eenige verliezen van belang te hebben doen lijden, en daardoor den vijand de hulpmiddelen benomen te hebben die hij tot de voeding van een talrijk gevolg noodig had. Dit maakte velen zijner hoofden al spoedig afkeerig van den opstand; het deed de aangeboden voorwaarden aannemen en ontblootte eindelijk DIPO NEGORO geheel van zijnen

aanhang. Het is voorzeker zeer twijfelachtig, of langs eenen anderen weg het doel zoude zijn bereikt geworden. Niet het verlies van manschappen is voor den vijand belangrijk; een paar duizend manschappen is alles wat hij noodig heeft om zijne rol te blijven spelen, en de verliezen onder deze worden ligtelijk onder eene zoo talrijke bevolking hersteld. Hem zelven in handen te krijgen is bijna altijd onmogelijk bevonden, omdat hij zelden bij de massa zijner troepen wordt aangetroffen, maar zich doorgaans van het veld des oorlogs verwijderd houdt; omdat verder zijn verblijf moeijelijk te ontdekken is, en het godsdienstig vooroordeel der bevolking haar terughoudt om het op te geven, veel minder dat zij te bewegen zoude zijn, tot wat prijs ook, hem op te vatten. De nutteloosheid van alle pogingen vroeger en in den jongsten oorlog in het werk gesteld, heeft zulks overtuigend doen zien. Dipo negoro, of ieder ander prins van Mataram, als een gemeen Javaan verkleed, zou de geheele Vorstenlanden hebben kunnen doorreizen, zonder gevaar te loopen van door zijne landslieden te worden aangehouden.

Niet altijd, intusschen, zijn de oorlogen op Java het gevolg geweest van den opstand der hoofden; meermalen zijn zij ook ontstaan ten gevolge van hunne onvoorzigtige vernedering. Zoo, bij voorbeeld, zijn de oorlogen in het Bantamsche en het Cheribonsche vroeger het gevolg geweest van soortgelijke handelingen. Zoodanige opstand onderscheidt zich hierdoor van de voorgaande, dat hij, naar het uiterlijk aanzien, minder algemeen en minder geweldig is; maar daarom is hij niet minder moeijelijk te beteugelen, daar dan diezelfde inerte tegenstand, waarvan reeds vroeger gesproken is, standvastiger wordt volgehouden. De oproerlingen, die de wapenen hebben aangegord, worden ligtelijk uiteengejaagd, maar het Gouvernement wordt nergens gehoorzaamd dan daar waar de militaire magt tegenwoordig is; de kultures worden verwaarloosd, de belastingen niet opgebragt; gestrengheid strekt alleen om het getal der ongelukkigen te vermeerderen, en het volk stelt eene onwankelbare lijdzaamheid tegen alle gestrengheid over, en verlaat zijne dorpen bij het naderen der troepen. De pogingen van eenen daendels, die niets spaarde als het strekken kon om zijn oogmerk te bereiken, waren zelfs, met de talrijke krijgsmagt daartoe gebezigd, onvoldoende om de geringe bevolking van Bantam te dwingen, — en diezelfde bevolking zou door een bataillon in het open veld verdreven zijn! Daarom is men ook hier zoo wel als elders verpligt geweest, zou er een einde komen aan de zaak, om aan het verlangen der bevolking toe te geven, of haar, gelijk vroeger in het Balemboangsche, uit te roeijen en een rijk in eene woestenij te herscheppen, welke tot op den huidigen dag van inwoners is ontbloot. Eerst dan wanneer de hoofden aan de bevolking teruggegeven werden, heeft men met haar kunnen handelen en aan die terugroeping dan ook doorgaans voorwaarden kunnen verbinden, die onze belangen bevorderden, daar de kortzigtige Javaan, zijnen hoofdtrots voldaan ziende, het overige weinig telt en geene scherpzigtigheid genoeg bezit om de toekomst te berekenen. Van den teruggekregen vorst verwacht hij dan tevens

eene verbetering in zijn lot, welke deze niet verwezenlijken kan; daarom wordt hij weldra met hem ontevreden en neemt, wanneer de zaak met beleid bestuurd wordt, gaarne genoegen in alle maatregelen die strekken kunnen om het gezag van den vorst in zijn belang te beperken, althans zoo daarbij zijne vooroordeelen gespaard worden. Daarom heeft men de vorsten van Bantam en Cheribon kunnen pensioneren, omdat men hun den uiterlijken glans gelaten en tevens gezorgd heeft, dat de Javaan, door zijne mindere hoofden, door verhoogde inkomsten aan ons verbonden, beter bestuurd werd dan onder zijne eigene vorsten.

Ziedaar de inzigten en beschouwingen van de regering na den Javaanschen oorlog. Volgens hare meening, op die beschouwingen gegrond, kan dus in Indië veel, zelfs met eene ontoereikende krijgsmagt, met geweld weinig worden gedaan; en deze stelregel moet, altijd naar hare opvatting, den weg wijzen dien wij in het vervolg te bewandelen hebben, te meer daar al deze oorlogen veel manschappen en geld kosten en door openbaar geweld niet tot eene spoedige beslissing gebragt kunnen worden. Men was bij gevolg bedacht geweest op het beramen van maatregelen, waardoor die oorlogen in de toekomst zouden worden voorkomen. Die maatregelen vinden wij verder in de volgende bijzonderheden omschreven.

Het Indisch Gouvernement hield het, in 1831, voor voldoende uitgemaakt, dat het vermogen om opstanden aan te vangen bij de hoofden of regenten berust, dat deze verder ondersteund worden door den invloed der priesters, en dat het middel, om de ongeregeldheden te doen voortduren, in den staat der niet geërfden in de dorpen moet gezocht worden. Het stelde zich, bij gevolg, slechts de vraag: door welke inrigting kunnen de hoofden en priesters in ons belang worden gestemd, de uitwerkselen eener algemeene ontevredenheid voorkomen of wel, zoo dat niet mogelijk is, voor ons onschadelijk gemaakt?

Het lot der niet geërfden op Java bleek der regering alleen van lieverlede te kunnen verbeterd worden. Welke pogingen daartoe ook worden aangewend, zou Java nog zeer lang een aantal ledigloopers opleveren, geneigd om bij iedere gunstige gelegenheid een rooversrol te spelen, daar niet alleen plaatselijke omstandigheden, maar ook volksbegrippen dat begunstigen. Zonder opperhoofd zijn die menschen voor de algemeene rust weinig gevaarlijk, daar het belang der goede ingezetenen, dat der priesters en der hoofden, hun meestal in den weg staat.

De priesters in ons belang te stemmen achtte het Gouvernement onmogelijk. De dweeperij beschouwde het als een onoverkomelijke hinderpaal. Aan die dweeperij der priesters moeten wij slechts door ongepaste maatregelen geen voedsel geven, zoo min door hun bezorgdheid voor het islamisme in te boezemen als door ons van hunne begrippen afhankelijk te toonen of daarop hoogen prijs te stellen, vooral niet omdat, hoe groot hun invloed ook zijn moge wanneer zij in overeenstemming met de hoofden handelen,

die invloed luttel is zonder die overeenstemming, althans zoo het gezag der hoofden die tegenwerkt.

Men hield het er voor, dat het misnoegen der bevolking zich alleen dan tegen het Gouvernement rigt, als haar hare hoofden tegen haren wil ontnomen worden; zonder dat moet haar misnoegen steeds tegen de hoofden gerigt zijn, omdat deze als de onmiddelijke bestuurders der publieke aangelegenheden beschouwd worden; — en is het misnoegen tegen de hoofden gerigt, dan is de vrede ligtelijk door hunne vernedering te herstellen.

Het Gouvernement was dus van gevoelen, dat men moest streven om meer uitsluitend de hoofden aan ons belang te verbinden; en dit doel meende men het beste te verkrijgen door eene erfelijke aristokratie in het leven te roepen, die, gedeeltelijk in landbezit, gedeeltelijk in een billijk jaarlijksch traktement, door het Europeesch Gouvernement te verleenen, haar bestaan zoude vinden.

Eene dusdanige aristokratie dacht men dat onbestaanbaar met het oostersch despotisme zou wezen; men verwachtte van haar, dat zij wel nimmer zou zamenspannen met den sulthan of den keizer, en evenmin dat een enkel aristokraat zich tot alleenheerscher zou opwerpen, daar aller belangen, buiten dien eenigen, daardoor zouden worden gekrenkt. Hunne instandhouding zou geheel afhangen van het Europeesch gezag; zij zouden de natuurlijke bondgenooten daarvan wezen. Deze stelling achtte men volkomen bewezen door de gedragingen van MANGKOE NEGORO en PAKOE ALAM, van de vorsten van Madura, en zelfs door het gedrag der strandregenten in den Javaschen oorlog, die altijd onze belangen zoo tegen binnen als tegen buitenlandsche vijanden hebben voorgestaan en verdedigd met alle middelen ter hunner beschikking. De ondervinding had almede doen zien, dat in de Preanger Regentschappen de rust onafgebroken, ondanks de vele oorlogen aldus gevoerd, niet alleen voortduurde, maar dat ook, in den laatsten oorlog, de hoofden en het volk alle krachten inspanden om den aanval, waarmede DIPO NEGORO deze distrikten bedreigde, af te weren, en dat wij in hen eene sterke en zekere voormuur zouden gevonden hebben, indien de vijand zich naar den kant van Batavia had willen uitbreiden. Men was immers volkomen van de gehechtheid der Preanger-volken aan ons bestuur overtuigd, toen men voor de trouw der inwoners van de strandregentschappen beefde en men in Kadoe en het Rembangsche ondervond, dat de gemeene man maar al te zeer genegen was, zich bij de muitelingen te voegen in weerwil, dat de hoofden in die distrikten ons getrouw bleven, — een feit dat het Gouvernement meende te moeten toeschrijven aan de omstandigheid, dat men den minderen Javaan, in laatstbedoelde provinciën, te veel aan den invloed der hoofden had onttrokken.

Het Gouvernement, van het beginsel uitgaande dat de Montjonegorosche landen niet door prinsen, maar door ambtenaren van de beide Javaansche hoven bestuurd werden, besloot de regenten dezer landen in rang te verheffen en het bestuur aldaar in te rigten op den voet en de wijze zoo als zulks in de Preanger Regentschappen plaats had. Hun gezag werd dan

ook niet verzwakt, omdat men van meening was, dat de invloed der regenten, wanneer die betrekking als erfelijk in hun geslacht kon worden beschouwd, als het ware in het kleinste distrikt, aan hun bestuur onderworpen, gevoeld werd, doordien de mindere hoofden en zelfs velen der voornaamste priesters doorgaans tot hunne familie behooren, en hierdoor de bevolking om zoo te zeggen altijd onder hun oog is. Zij komen te weten alles wat bij onlusten en andere aangelegenheden gebeurt, en de Javaan is overtuigd, dat hij bestendig gevaar loopt van later tot rekenschap van zijn gedrag geroepen te worden en moeijelijk eene wel verdiende straf zou kunnen ontgaan.

Een regent, die alleen als ambtenaar wordt aangemerkt, kon, volgens het Gouvernement, den invloed niet bezitten, dien hij noodig heeft in ons belang; daartoe achtte het een erfelijk hoofd noodig, dat door eene talrijke familie grooten invloed op de bevolking kon uitoefenen, en in zijn belang eene aansporing vindt om dien invloed in het onze uit te oefenen. Men gaf echter toe dat het misbruik daarvan, zoowel in het voordeel van den geringen man, als op grond van regtvaardigheid, behoorde te worden geweerd; maar dit zou door eene inrigting, als die der Preanger Regentschappen, kunnen geschieden, althans zoo men niet als misbruiken van gezag rekenen wilde die *kleine aanmatigingen* van hoofden, die door het gebruik *gewettigd* zijn en eerst onder eene verhoogde beschaving verdwijnen.

Het Gouvernement hield zich ook overtuigd, dat de in de Preanger gevolgde vorm van bestuur zich tevens door mindere kostbaarheid aanprees. De tolpoorten in de Montjonegorosche landen, zoo drukkend en krenkend voor den gemeenen man, zouden afgeschaft en door een billijker stelsel van belasting kunnen vervangen worden; maar de regering achtte het ongerijmd dit *à priori* te willen vaststellen, daar hiertoe plaatselijke omstandigheden en gewoonten in het oog moesten gehouden worden, en zij (de regering) van oordeel was, dat de inrigtingen met meer gemak naar de omstandigheden dan deze naar de inrigtingen kunnen geplooid worden.

Het toepassen van alle kapitale straffen, zoo wel in de landen aan de prinsen af te staan als in de Montjonegorosche, behoorde aan ons geheel te worden voorbehouden, of althans niet zonder onze toestemming en invloed plaats te hebben. Hierin vreesde het Gouvernement het grootste misbruik van gezag, omdat het dikwerf onherstelbaar is, en ook omdat wraakzucht en vooroordeel er eene hoofdrol in spelen, en deze „ondeugden zeer eigen zijn aan het Javaansche karakter."

Zijn eenmaal de prinsen van Java in het bezit hunner landerijen gesteld en door hun personeel belang aan het Nederlandsche Gouvernement verbonden, de Montjonegorosche landen op den voet der Preanger Regentschappen ingerigt, en het volk door het afschaffen der tolporten en het invoeren van een billijker stelsel van belasting en verbeterde regtspleging met hun lot te vreden, dan, meende men, zou de invloed der hoven nagenoeg tot niets zijn gebragt. Het Gouvernement was echter van oordeel, dat de opgegeven slotsom niet plotseling kon worden verkregen, maar dat daar-

toe voorbereiding en tijd gevorderd werden. Als men dit in aanmerking nam, dan moest men reeds de overtuiging hebben, dat geene maatregelen behoorden beraamd te worden, die de vooroordeelen van den Javaan zouden kunnen kwetsen en hem wantrouwen omtrent onze bedoelingen zouden kunnen inboezemen. Immers, er bleef altijd bij den Javaan een groote eerbied voor zijne vorsten bestaan, een eerbied, deels op gewoonten, deels op zijne godsdienstige veroordeelen berustende. Betoonden zij hunne verkleefdheid en ontzag aan eenen DIPO NEGORO en andere prinsen van den bloede, hoe veel meer moest men dan niet aannemen, dat zij eerbied voeden voor de oppervorsten zelve; en waarom zouden wij dat gevoel krenken, indien door doelmatige inrigtingen, zonder dat, het doel toch kon worden bereikt?

Bovendien had, volgens de Indische regering, de jonge vorst van Djokjokarta regt op onze bescherming. Zij noemde het onregtvaardig hem van eenen stand te berooven, dien hij door niets had verbeurd. Zij was van gevoelen dat, onder een vaderlijk bestuur, gelijk dat van onzen Koning (WILLEM I), het bijzonder belang *kon* en *zelfs behoorde* aan het algemeen belang ondergeschikt te worden, maar ook alleen in zoo verre als zulks volstrekt noodig was, en dan nog alleen met de meest mogelijke vergoeding van den daarbij lijdenden. Eene andere handelwijs kon dan ook geen onderwerp van overweging uitmaken, en er moest dus niet gevraagd worden, wat hier ons belang zou kunnen vorderen, maar alleen wat wij naar regt en billijkheid aan den jongen vorst verschuldigd zijn en voor hem kunnen doen.

Hem in het onbeperkt gezag te stellen, dat zijne voorvaders hebben uitgeoefend, was niet mogelijk, omdat dan onfeilbaar nieuwe oorlogen zouden te gemoet gezien worden. Hoe toch zou hij de zaken schikken met zoo vele prinsen die tegen hem zijn opgestaan en die hem, was hij in hunne handen gevallen, waarschijnlijk zouden behandeld hebben zoo als zij zijne voogden en bloedverwanten hebben gedaan, en die bovendien aan een ander sulthan, ten koste van zijne regten, trouw zwoeren? Op wat wijze zou hij den vrede, tusschen deze en hen die hem trouw bleven, bewaren of in het onderhoud van deze meestal totaal geruïneerde prinsen voorzien? Zijn belang vorderde dus gebiedend, dat wij deze taak op ons namen. Maar hoe kon zulks geschieden zonder groote opoffering van onze zijde, boven al de lasten des oorlogs reeds gedragen? Waarom zouden deze komen ten laste der andere onderdanen van Nederland? Ook dat ware onregtvaardig geweest, en daarom behoorden de Montjonegorosche landen onder ons bestuur gebragt te worden, daar langs dien weg de middelen verkregen konden worden, om in de behoeften der prinsen te voorzien en den vrede duurzaam te vestigen; — en deze middelen zouden verkregen worden, niet door de inwoners meer te drukken, maar door eene geregelde orde van zaken in te voeren.

Men zou dan aan den jongen vorst den titel van sulthan laten en hem al die eerbewijzen door de prinsen van den bloede doen bewijzen, waartoe deze gehouden zijn; men zou hem de inkomsten, bij kontrakt beloofd, ver-

zekeren; men zou hem de geldelijke voordeelen betalen welke het hof van de Montjonegorosche landen genoot; men zou hem bovendien in den omtrek van Djokjokarta zoodanig grondgebied en zoo veel volk toestaan, als voor zijnen staat en dagelijksche behoeften noodig is. Op die wijze zou men hem alles laten wat zijn lot kon veraangenamen en hem alleen het bestuur van het overige gedeelte van zijn rijk ontnemen, dat toch nimmer door een Indisch vorst in persoon wordt uitgeoefend, maar altijd aan eenen zaakgelastigde of rijksbestierder wordt overgelaten. Hij zou aldus veel behouden en weinig verloren hebben; het eerste zou hij geheel aan het Nederlandsch Gouvernement verschuldigd zijn en het laatste alleen in zijn eigen belang hebben afgestaan, daar, zonder onzen bijstand, zijn troon onfeilbaar zou instorten.

Ten aanzien van den keizer, beschouwde zich het Gouvernement, strikt genomen, aan mindere toegevendheid gebonden. Door zijn weifelend gedrag, had de keizer zijne pligten als bondgenoot verkracht en tevens in meerdere gevallen de kontrakten geschonden en zoodanig gehandeld, dat niet alleen zijne bloedverwanten zijne afzetting verlangden, waar zulks zelfs een punt van overweging bij het Gouvernement had uitgemaakt. Daar hij echter, sedert eenigen tijd, zijn gedrag scheen te verbeteren, zou men, uit een beginsel van *menschelijkheid*, hem gelijke voordeelen als aan den sulthan toestaan, en daardoor meteen, bij het invoeren der voorgenomen inrigtingen, de kwetsing van volks-vooroordeelen vermijden.

Wij zullen thans nagaan, hoedanig de Indische regering verlangde, dat de voorgenomen regelingen en schikkingen zouden tot stand worden gebragt. De staat van zaken in de Vorstenlanden begunstigde zeer hare plannen. De oproerige prinsen, die tot ons overgekomen waren, hadden in het algemeen het behoud van hunnen rang bedongen, en allen verlangden een bestaan zoo veel mogelijk onafhankelijk van de willekeur des sulthans. Met deze zou dus het eerst worden onderhandeld, en met dat doel werd eene kommissie benoemd, die uitsluitend met de onderhandelingen zou belast blijven. Het kommando der troepen verbleef aan den generaal DE KOCK, die echter geen direkt aandeel nemen zou aan de onderhandelingen en schikkingen. Daar hij het vertrouwen der prinsen en grooten bezat, beschouwde men het van belang, dat de onderhandelingen het uitvloeisel waren van den Gouverneur-Generaal, waarmede de kommandant der troepen niet direkt gemoeid was. Op die wijze zou de heer DE KOCK bij voorduring kunnen optreden als de beschermer der prinsen, door te trachten, daartoe aangezocht, voor hen de beste voorwaarden te bedingen, en, zoo doende, een vertrouwen bewaren dat dienen kon om de prinsen zoodanig te leiden als ons belang vorderde. Tevens zou het Gouvernement daardoor bestendig onderrigt zijn van de gevoelens dier vorsten en grooten, iets dat anders moeijelijk uit te vorschen ware, en niet te min van het hoogste belang geacht werd.

Den kommissarissen werd in het algemeen aanbevolen, indachtig te zijn,

dat alle prinsen, zoo wel zij die aan den opstand hadden deelgenomen en teruggekomen waren, als degenen die rustig waren gebleven, in eenen staat werden gebragt waarmede zij te vreden konden zijn, elk naar zijnen stand en naar den invloed dien hij heeft; dat ook op gelijke wijze te vreden moesten gesteld worden andere grooten, de regenten en belangrijke hoofden; dat de sulthan zijne waardigheid moest blijven behouden en dat hem de middelen voor zijne hofhouding, voor zijne uiterlijke staatsie en voor zijn bestaan op eenen voldoenden voet zouden verschaft worden. Evenwel mogten de kommissarissen nimmer het finantieel belang van het Gouvernement uit het oog verliezen. In geen geval zou een grooter inkomen mogen toegestaan worden, dan het hof vroeger uit de landen en van het Nederlandsch Gouvernement had genoten. Buitendien moest er gezorgd worden, dat aan het Gouvernement de inkomsten verzekerd bleven, die het bij vroegere kontrakten zich had voorbehouden. De voordeelen, welke het Gouvernement naderhand van de nieuwe regelingen kon verwachten, moesten voortvloeijen uit de belastingen in de Montjonegorosche en andere regentschappen en uit de toenemende welvaart. Verder dan de opgegeven maatstaf mogten de kommissarissen in geen opzigt gaan; ook mogten zij tot deze aangewezen hoogte niet anders komen dan wanneer de noodzakelijkheid het gebood. In een woord, hoe zeer hun geen te groote karigheid werd voorgeschreven, werd hun niet te min ernstig aanbevolen, om met beleid en voorzigtigheid voor 's lands financiën te waken. Bij te dringende aanzoeken, konden zij aan de belanghebbenden doen opmerken, dat het Gouvernement het regt heeft om de oorlogskosten te vorderen en dat, wanneer het daarvan gebruik maakte, men zich met veel geringer middelen tot onderhoud zoude moeten vergenoegen.

Het bleef vooreerst nog onbeslist of de prinsen, aan wie landen zouden worden toegewezen voor hun onderhoud, zich daarop zouden mogen vestigen en wonen, dan wel of zij in de hofplaats Djokjokarta zouden moeten verblijven; zoomede of dit slechts aan sommigen zou worden toegestaan. Verder zouden vooralsnog geene bepalingen worden vastgesteld ten aanzien der erfopvolging, zoo van hunne landen als van hunne titels, omdat het Gouvernement behoort te zorgen, dat het getal adelijke personen niet te groot worde. De afgestane landen zouden, in dat geval, niet toereikend zijn om hen te onderhouden, de bevolking zou te veel onder hen lijden en de bedoelde personen zelf zouden met er tijd gevaarlijk kunnen worden. Als de verrigtingen van kommissarissen zoo ver gevorderd waren dat hierin beslist kon worden, dan zouden zij omtrent deze onderwerpen van hunne konsideratiën en adviesen dienen aan den Gouverneur-Generaal.

De onderhandelingen zouden aanvankelijk, hoofd voor hoofd en onder belofte van geheimhouding, plaats hebben; niet dat men op die geheimhouding rekenen moest, maar om in den beginne algemeene diskussiën te voorkomen, dewijl anders het tegenstreven van den eenen dat van den anderen versterkt; — zij zouden tevens aangevangen worden met de hoofden die den meesten invloed bezaten.

Bij de eerste bijeenkomsten, zouden slechts de algemeene voorwaarden worden bepaald, namelijk dat aan ieder hoofd, in evenredigheid van den rang die hem is toegestaan of van hetgeen hij vroeger bezat, eene streek gronds en een zeker aantal huisgezinnen, benevens een maandelijksch inkomen, zou worden toegestaan, waarvan de juiste hoegrootheid later zou worden geregeld.

Had men alle prinsen en hoofden, die de partij van DIPO NEGORO volgden en zich naderhand onderwierpen, hierin doen toestemmen, dan zou men op diezelfde wijze handelen met hen die ons trouw gebleven waren en met den rijksbestuurder. Men zou dezen kennis geven van het voornemen van het gouvernement ten aanzien der prinsen van Djokjokarta, en hun de noodzakelijkheid om op die wijze de rust van het rijk duurzaam te verzekeren doen begrijpen, en tevens hen doen opmerken, dat het Gouvernement wel niet minder kon doen voor de vorsten en hoofden die ons trouw gebleven waren, dan voor hen die tegen ons den oorlog hadden gevoerd, dat onze eer evenzeer als ons belang zulks medebragt.

Wanneer de toestemming tot deze algemeene voorwaarden was verkregen, en de rijksbestuurder en hoofden in ons belang waren overgegaan, dan zou men met de regenten moeten handelen. Den hoofdregent van Madioen zou men een landgoed kunnen aanbieden en hem voorstellen om, met verhooging van rang en inkomsten, op dezelfde voorwaarden als de regenten van de Preanger-landen, dat is erfelijkheid van de betrekking van regent van Madioen in zijn geslacht, onder de onmiddelijke bescherming van het Gouvernement geplaatst te worden.

Als de zaken tot hiertoe gevorderd waren, zou men eene kommissie uit de rijksgrooten, die onze belangen toegedaan waren, en waaronder de rijksbestuurder, moeten benoemen, ten einde met deze de schikkingen tot stand te brengen, verder in het belang van den jongen sulthan noodig. De vereischte volmagten hiertoe zouden door de voogden en moeder des sulthans verleend worden. Aan die kommissie zou men dadelijk kunnen doen opmerken, dat, vermits vele regenten partij gekozen hebben voor en tegen den jongen sulthan, het thans noodig was, ten einde alle schadelijke gevolgen daarvan voor de toekomst te voorkomen, dat de regenten gelijkelijk onder bescherming van het Nederlandsch Gouvernement werden gesteld, met toezegging, dat zij, zonder toestemming van datzelfde Gouvernement, niet door het hof zouden kunnen worden afgezet, en onder verzekering tevens, dat, voor zoo verre zij zich wel gedroegen, de waardigheid van regent in hunne familie erfelijk gemaakt zou worden en daarvan opene brieven van aanstelling zouden worden verleend.

Was deze zaak in orde, dan moest de rijksbestuurder daarvan alle regenten verwittigen en hun de eed van trouw aan het hof van Djokjokarta en aan het Nederlandsche Gouvernement worden afgenomen. De opene brieven echter zouden eerst later worden verleend, daar die uitsluitend door het Nederlandsche Gouvernement, als „garant" voor het kontrakt, behoorden te worden uitgevaardigd.

Daarna zou men der vorstelijke kommissie doen opmerken; dat de inkomsten uit de Djokjokartsche landen met geene mogelijkheid kunnen toereiken om daaruit de traktementen voor de prinsen te betalen; dat bovendien de tolpoorten eene voor den gemeenen Javaan zeer drukkende belasting zijn; dat het Gouvernement besloten heeft zich met de betaling der eerste te belasten en de laatste af te schaffen; maar dat het dezen last zonder vergoeding niet op zich nemen kan, en buitendien, volgens de bestaande kontrakten, de oorlogskosten te vorderen heeft; dat het dus voorstelt de belasting in de Montjonegorosche landen te regelen, en speciale kommissarissen te benoemen om de zaken aldaar op eenen beteren voet in te rigten en duurzaam daarover het toezigt te blijven uitoefenen; dat deze kommissarissen in overleg met de regenten zullen handelen, en door deze de schikkingen zullen doen uitvoeren, nagenoeg op dezelfde wijze als thans de rijksbestuurder in overleg handelt met de residenten.

Mogt dit voorstel eenige tegenkanting ontmoeten, dan zou men de kommissie doen opmerken, dat alle inrigtingen, tot dus verre ingevoerd, geheel zijn in het belang der prinsen en Javanen; dat men met geene billijkheid vorderen kan, dat het Gouvernement daarvan den last alleen zou dragen; dat het reeds veel doet met zulk een aanzienlijk aandeel te bekostigen. De luitenant-generaal DE KOCK zou gelijktijdig, door zijne bijzondere raadgeving aan de vorsten, de bedoelingen van het gouvernement in de hand werken, en bepaaldelijk de hoofden van invloed zoo naauw mogelijk aan ons trachten te verbinden, door hun het vooruitzigt op gunstige schikkingen in hun persoonlijk belang te openen, naar mate zij onze oogmerken bevorderlijk zouden zijn geweest.

Zoo dikwerf de belangen van den jongen sulthan ter sprake zouden komen, voor en aleer die het onmiddelijk onderwerp der onderhandelingen uitmaken, zou men op den voorgrond plaatsen, dat deze in het bezit behoort te blijven van alle inkomsten die hij tot dus verre genoot en dat de kraton blijven moest wat hij was, zoodat het aanzien van het regerend huis niet zou verminderd worden. In algemeene bewoordingen zou men zulks stellig kunnen toezeggen.

Als de algemeene regeling der Djokjokartasche aangelegenheden vastgesteld was, zou men doen opmerken, dat die regeling haar volle beslag niet verkrijgen kon, zonder eene gepaste scheiding tusschen de landen des keizers en die des sulthans tot stand te brengen; dat wij regt hadden, volgens de aangegane kontrakten, dit te vorderen, en dat, daar dit welligt eenige onlusten onder den gemeenen man kon te weeg brengen, het van belang was zulks door eene gepaste plaatsing onzer krijgsmagt voor te komen.

Inmiddels werd het leger gebragt op 15 mobiele kolonnes, ieder zamengesteld uit eene kompagnie Europeanen, 2 kompagnieën inlanders en 50 man kavallerie, te zamen 425 man sterk, met twee stukken geschut. Deze 15 kolonnes werden dermate geplaatst, dat het gezamenlijke land van Solo en Djokjokarta zoodanig tusschen hen verdeeld was, dat altijd eene kolonne, in eene marsch, dat punt bereiken kon, waar de opstand mogt uitbreken.

Hiertoe werden 6 of 7 kolonnes noodig geacht in de landen beoosten de Madioensche rivier, 3 of 4 in het Mataramsche, ongerekend de bezettingen van Djokjokarta en Soerakarta, en 2 of 3 in Bagelen en Banjoemas; de overige zouden vereenigd in reserve blijven ten einde naar gelang van omstandigheden te worden gebruikt. De bestaande bentings werden behouden, schoon het alleen noodig scheen bezetting te houden in die, welke bij hoofdnegerien gelegen waren, en nieuwe te bouwen bij de standpunten der kolonnes, zoo veel mogelijk bij de hoofdplaatsen der regentschappen, ten einde bij het oprukken der troepen, deze dorpen niet aan hun lot werden overgelaten, en tevens om op die wijze zoo veel mogelijk ons van de trouw der regenten te verzekeren. Bij den aanvang der onderhandelingen, zouden buitendien al dadelijk, in het Cheribonsche en verdere strandregentschappen, de noodige maatregelen genomen worden, om die gewesten te beschermen, zoo onverhoopt door het een of ander toeval op nieuw onlusten in de Vorstenlanden mogten ontstaan. De barissans uit de strandregentschappen zouden dus teruggezonden worden uit Soerakarta, gelijk mede die van de vorsten van Madura en Sumanap en andere hulptroepen, hetgeen, volgens het Gouvernement, te eerder kon geschieden, daar het voorhanden zijnde aantal troepen voor het doel voldoende was.

Waren eenmaal de landen, onder het opgegeven voorwendsel dat de bewaring van de inwendige rust zulks vordert, op de voorgestelde wijze bezet, dan kon van den kant der Solosche prinsen niets met goed gevolg worden ondernomen. De troepen zouden, inzonderheid zoo men eene goede spionage invoerde, te zeer nabij zijn, dan dat er eene belangrijke zamenspanning zoude kunnen ontstaan. Men zou alsdan kunnen overgaan om de grensscheiding te vorderen en deze aanvankelijk in Mataram tot stand brengen.

Deze grensscheiding zou met billijkheid worden geregeld, en daarbij zoo wel de oppervlakte des gronds als de bevolking in het oog gehouden. De scheiding moest door de Nederlandsche kommissarissen geschieden en aan ieder der hoven het aandeel worden toegewezen, na de beide partijen te hebben gehoord.

Aan het Solosche hof zou men de verdere beschikkingen, met het Djokjokartasche hof beraamd, kennelijk maken en het doen opmerken hoe zeer aller belangen daardoor zijn verzekerd, dewijl zonder deze de sulthan slechts op eenen wankelenden troon zou zijn gezeten en altijd onze tusschenkomst zou behoeven om daarop staande te worden gehouden.

Aan PROBOIJO en zijne partij in het bijzonder, zou men kennis kunnen geven, dat hun voorstel om den keizer te onttroonen ter kennis van den Koning in Nederland is gebragt, en Zijne Majesteit voor als nog niet goedgevonden heeft, om hierin toe te stemmen; maar echter wel heeft gelieven te bevelen, dat de noodige maatregelen zullen genomen worden om de prinsen en het volk tegen beledigingen en armoede te beveiligen; dat hiertoe geene betere middelen beraamd kunnen worden dan die te Djokjokarta genomen zijn, namelijk om de prinsen eigen land en eigen inkomsten toe te

staan, op den voet en de wijze als zulks met MANGKOE NEGORO plaats heeft, en hen onder de onmiddelijke bescherming van het Nederlandsche Gouvernement te stellen.

Is die partij hiermede te vreden, dan zou men ook met de overige prinsen de zaak ligtelijk kunnen schikken. In alle gevallen zou men, bij eenen ernstigen tegenstand, PROBOIJO aanzeggen, dat deze maatregel aan den keizer zou worden aangekondigd, als eene schikking van hooger hand bevolen, ten einde zijne onttrooning voor te komen, door zijne bloedverwanten begeerd en door zijne wangedragingen verdiend, en dat dus de keizer en de vorsten zich slechts kategorisch te verklaren hebben, of zij daarin genoegen nemen, dewijl anders het Gouvernement gedwongen zal zijn, andere maatregelen te nemen om de rust op Java te verzekeren. Tot dusdanige verklaring behoorde echter niet te worden overgegaan, dan nadat men vruchteloos getracht zou hebben de prinsen te overreden, die wel in hun belang geene drijfveer konden vinden om het plan van het Gouvernement te weêrstreven, maar wel in hunne achterdochtige geaardheid.

Zijn de prinsen, rijksbestuurder en verdere grooten op de eene of andere wijze in ons belang overgehaald, dan zou men den keizer onbewimpeld kennis geven, van de ontevredenheid die zijn dubbelzinnig gedrag als bondgenoot en zijne misdrijven hebben doen ontstaan, benevens van de klagten zijner familie, en hem doen opmerken, hoe ondankbaar hij zich gedragen had, daar hij den troon alleen aan ons verschuldigd was; dat wij dus alleen hem als keizer kunnen blijven erkennen, als hij genoegen neemt in zoodanige schikkingen welke de rust des rijks kunnen verzekeren, gelijk die te Djokjokarta ingevoerd zijn, en dat, zoo hij hiertoe onwillig is, wij andere maatregelen moeten nemen om tot ons doel te geraken. De keizer, ontbloot van de medewerking zijner prinsen en door hen gehaat, alsmede van die van zijnen rijksbestuurder, kon op zich zelf niets ondernemen, en met dezen zouden dus de zaken ligtelijk kunnen worden geschikt. Men zou dan voor de prinsen en regenten dezelfde overeenkomst treffen als voor die van Djokjokarta plaats vond. Na zich ook van de laatsten te hebben verzekerd, en bij hunne hoofdnegerien de noodige bentings te hebben aangelegd, zou worden overgegaan tot eene meer bepaalde toewijzing van gronden aan ieder der prinsen en aan ieder der hoven.

Aan ieder der hoven, zouden ongeveer 100,000 zielen kunnen worden toegestaan voor de onmiddellijke dienst van den „dalem" en 4 of 500,000 zielen zou men kunnen verdeelen tusschen de gezamenlijke prinsen van Djokjokarta en Solo. Tevens zou men het gebied van MANGKOE NEGORO eenigermate vergrooten, waarvan men hem al dadelijk de toezegging doen kon, ten einde men zich daarop beroepen kon als een bewijs, dat wij de vorsten, die ons trouw dienen, weten te beloonen. Ook kon hem de hoop worden gegeven, dat het Gouvernement schikkingen zou maken, om althans voor de rente-betaling van een gedeelte zijner schulden te zorgen.

De opgegeven bevolking zou waarschijnlijk gevonden kunnen worden in Mataram en in het Padangsche, dat is in de landen tusschen de Progo

langs de grenzen van Kadoe, het Samarangsche en Damaksche, en vervolgens zoo ver oostwaarts van de rivier van Solo, als noodig zou zijn; zoo veel mogelijk zorgende, dat alles wat beoosten de rivier van Madioen en beoosten Ponogoro en Patjitan gelegen is, als regentschappen beschouwd wordt, terwijl ten westen alles wat westelijk van de Progo en Kadoe ligt, mede als regentenland zou worden beschouwd.

Als de zaken op deze hoogte gebragt zijn, zou de Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH zelve overkomen, om van de prinsen den eed van trouw aan den Koning af te nemen en hen in het bezit te stellen van de gronden die hun toegewezen waren. Bij deze gelegenheid zou wijders het kontrakt tusschen het gouvernement en de hoven definitivelijk worden geteekend en bekrachtigd.

Het Gouvernement hield zich eindelijk overtuigd, dat, zoo de zaken te Djokjokarta eenmaal haar vol beslag verkregen hadden en die landen door onze troepen bezet waren, van het Solosche hof weinig te vreezen was. Intusschen maakte het zijne speciale kommissarissen oplettend op het belang, om den argwaan van dat hof niet op te wekken voor en aleer de onderhandelingen te Djokjokarta waren afgeloopen. Met dat doel werd aanvankelijk aan de te benoemen kommissie ostensibel geene andere bestemming gegeven, dan voor het laatst genoemde rijk, gelijk zulks plaats vond bij de herstelling van sulthan SEPOE; en werden voor het overige de zaken in statu quo gelaten. Eerst later zou de kommissie haren werkkring tot het Solosche uitbreiden. Hierdoor dacht men alle direkte onderhandelingen en uitvorschingen van het Solosche hof te kunnen afsnijden; men zou het gedurig in slaap wiegen door de verzekering, dat de instruktie aan de kommissie gegeven zich alleen bepaalde tot het rijk van Djokjokarta. Die instruktie werd dan ook zoodanig ingerigt, dat dit beweren allezins kon bevestigd worden.

Java in 1858 en 1859.

FRAGMENTEN EENER KORRESPONDENTIE.

TWEEDE FRAGMENT.

Spoorwegen, Vaderlandsliefde, Geldzucht.

Gij zult vernomen hebben, dat onlangs eene marmergroef in Patjitan is ontdekt. Men hoopt hier zeer, dat hare exploitatie van algemeene, openbare mededinging zal worden afhankelijk gemaakt. Onze Minister van Koloniën *) zal vermoedelijk dien wensch niet vervullen. Zijne antipathie tegen de uitbreiding der partikuliere industrie is bekend. Uit zeer goede bron kennen wij zijn bepaalden wil, om geene spoorwegen op Java te dulden, gegrond op de twee volgende klemmende redenen:

1o. de spoorwegen zouden niet dadelijk voordeel afwerpen, en dus het batig saldo doen afnemen.

2o. zij zouden de vestiging van Europeanen bevorderen, en den invloed van het gouvernement op den inlander doen dalen.

Vergelijkt men hiermede de woorden van denzelfden minister, voorkomende in de *Memorie van Beantwoording* van het *Voorloopig Verslag* over het wetsontwerp tot regeling van het gebruik van het koloniaal batig slot over 1856:

„*Ten aanzien van de vraag, welk stelsel de regering heeft aangenomen omtrent het aanleggen van spoorwegen op Java, neemt de ondergeteekende de vrijheid te verwijzen naar het besluit van den Gouverneur-Generaal van* 26 „*Januarij* 1853 *no*. 5, *opgenomen in het Indisch Staatsblad van dat jaar* „no. 4, *waaruit blijkt, dat tot zoodanige ondernemingen, in Nederland of* „*Nederlandsch Indië gevestigd, vergunning kan worden verleend*", —

dan denkt men onwillekeurig aan het woord van een ander kabinetshoofd, dat hij de beste Minister is, die de volksvertegenwoordiging het best bij den neus weet te leiden.

In Nederland, een der rijkste landen van de wereld, bedelt ieder stad of dorp om een' spoorweg, en men weet niet, hoedanig zich in te spannen om toch maar ieder genoegen te geven. Aan Indië weigert men spoorwegen, omdat men eene *oogenblikkelijke* winstderving vreest. *Daar* wordt uit de Indische baten in een enkel jaar over meer dan een en dertig millioenen beschikt (men splitst de som eigenlijk in twee jaren, dewijl zij te groot

*) Men zal zich uit het eerste gedeelte dezer „Fragmenten eener korrespondentie", voorkomende op blz. 372 en volgenden van 't eerste deel van dezen jaargang, herinneren, dat zij reeds voor eenigen tijd zijn geschreven. Wanneer er dus van den „Minister van Koloniën" wordt gesproken, bedoelt men den heer LOUDON natuurlijk niet.

is om ze in eens op te maken), ten einde het gebrek aan ondernemingsgeest te gemoet te komen. *Hier*, waar de partikuliere krachten onmogelijk een' spoorweg tot stand kunnen brengen, laat men de zaak aan de magtelooze energie van een handvol Europeanen over.

Met een onbeschrijfelijk gevoel herdenkt men hierbij het beroep in de troonrede op de *vaderlandsliefde* der Indische burgers. Moge een volgend jaar aanleiding geven tot een beroep op onze *dankbaarheid.* Tot heden bestaat daarvoor weinig stof. Zoo de vaderlandsliefde niet door dankbaarheid gevoed wordt, moet zij, volgens den natuurlijken loop der dingen, beginnen te kwijnen en eindelijk den hongerdood sterven.

Wel is wáar, nog blaakt die deugd in ons aller harten; nog is de krijgsmagt getrouw en stil; nog verwinnen onze dapperen te land en te water de onmogelijkheden, tot dat het batig saldo zich zal oplossen in hun kostbaar bloed. Nog kunnen onze broeders aan de overzijde van den oceaan er op rekenen, dat onze liefde gelijken tred houdt — hoe moeijelijk ook — met hunne mêedoogenlooze geldzucht. Maar het zoude kunnen gebeuren, dat onze zoonen ontaardden van de deugden hunner vaderen, en, door miskenning getergd, in blinden wrevel het beroep op hunne vaderlandsliefde met een ander gevoel beantwoordden dan wij.

Wij zouden gaarne een paar vragen willen doen. Het spreekt van zelf, dat wij daarop geen antwoord zullen bekomen. Doch welligt ziet gij kans om te bewerken, dat een enkele der weinige volksvertegenwoordigers, die in Indië belang stellen, de vragen in 's lands vergaderzaal herhalen. De Minister zal zich dan misschien moeten verklaren, en wij zullen daarvan kennis kunnen nemen. Een groot deel van het Nederlandsche volk zal natuurlijk in het antwoord even weinig belang stellen als in de vraag. Het ware ook wel dwaasheid, zoo lang Indië jaarlijks dertig of veertig millioenen voor spoorweg-spekulanten afwerpt, zich te bemoeijen met een land, dat een onzer grootste staatsmannen, die zich anders zoo hoog weet te verheffen boven provincialisme, protektionisme en andere volksvooroordeelen, nog vóór twaalf jaren karakteriseerde, door aan een' doctor in de regten, die het voornemen te kennen gaf naar Java te gaan, toe te voegen: „Gaat gij ook al naar dien knoeiwinkel?"

De vragen zijn deze: Is de Minister tegen partikuliere ondernemingen uit vrees voor rustverstoring? Waar was men dan in den Javaschen oorlog gerust, te Batavia, Samarang en Soerabaja, waar de meeste Europeanen worden gevonden, of in de binnenlanden, waar zij veel zwakker zijn? Waar nam de krijg een' aanvang? Behoorde de intrekking der landverhuringen aan Europesche partikuliren niet tot de oorzaken, althans de aanleidingen, van dien oorlog? Heeft de Britsch-Indische opstand gewoed in Calcutta, Bombay en Madras, welke hoofdsteden ieder ongeveer 10 of 11000 Europeanen met hunne afstammelingen tellen, of in Oude en Noordwestelijk Indië, waar zij zoo gering in getalsterkte waren?

Wat wil men dan toch? Wil men een nog grooter batig saldo zonder meer Europesche partikulieren? Droomt men zich een Luilekkerland, waar

de gebraden duiven opperbestuur en onderbestuur, spoorweg-sollicitanten en kanaalbedelaars in den mond vliegen?

Men weet uit blinde geldzucht niet, wat men wil. Er wordt niets gedaan voor de toekomst maar alleen oogenblikkelijke winst bejaagd. De oude fabel van de hen met de gouden eijeren blijft hier altijd nieuw. Daarom weigert men ons een' spoorweg. Wij vragen een gedeelte van het geld, dat wij zelven hebben opgebragt —, niet alleen om de Javanen en ons, maar ook om onze broeders in het moederland te verrijken. Wij toonen aan, dat men, door ons dien spoorweg te onthouden, Java doet achteruitgaan, en dus de bron doet opdroogen, waaruit het batig saldo vloeit. Overal gaan klagten op over den kwijnenden veestapel. De trekdieren worden schaarsch en duur. Paarden en ossen ziet men op den grooten weg bezwijken onder onmatige lasten. Vóór een paar jaren verklaarde reeds een kundig veearts, in een officieël stuk, dat er nog slechts ééne schrede op den weg van achteruitgang noodig is, om het Javaansche paard tot niets te herleiden. De openbare aanbesteding der transporten leidt ieder jaar tot hoogere uitgaven. Het ongerief, nu eens hier dan weder daar ontstaan door gebrek aan muntspetie, belemmert de handelstransakties. De ontwikkeling van den landbouw wordt onderdrukt door het getal menschen en dieren, voor het vervoer van allerlei goederen benoodigd, en door de hooge kosten, hieraan verbonden. In een adres der kooplieden van Samarang werd dezer dagen geklaagd, dat het vervoer van een' pikol rijst uit Solo, dus over een' afstand van 20 uren gaans, $2^1/_2$ gulden kost. Is het wel mogelijk, dat, onder dien druk, de rijstbouw toeneme? Wat beduiden dan kabinetscirkulaires om de residenten in te prenten, dat rijst het hoofdvoedsel der bevolking is? Zij beduiden evenveel als al die officiëele redevoeringen, waarin de landbouw de eerste der kunsten heet, ofschoon de daden bijna overal met de woorden in strijd zijn. Zij beduiden evenveel als die vergelijking van Indië met „de schoonste parel aan de kroon van Nederland", die men onze overzeesche landgenooten tot vervelens, ja tot walgens, hoort opsnijden, ofschoon zij de parel verwaarloozen als ware 't slechts een ruwe keisteen.

Wij toonen aan, dat een spoorweg het verdedigingsvermogen van Java verhoogt, meer dan de uitzending van honderden Zwitsers. Maar op al onze klagten over kwijnenden veestapel, stilstaanden landbouw, kostbaar vervoerwezen, ontoereikende weerbaarheid, antwoordt men: „het batig saldo zoude tijdelijk dalen".

En niettemin spreekt de troonrede van offers, die niet kariglijk worden gebragt om Indië te behouden en *te ontwikkelen!* Hoe naïf! *La langue est donnée pour déguiser la pensée.* De Javanen en wij brengen honderd twintig millioenen op; de minister beveelt, dat daarvan veertig millioen aan Nederland moeten verblijven. Maar zie, daar gaat uit het *Bataviaasch Handelsblad* van 7 Junij 1859 een onaangename kreet op, eene waarschuwing, die de zoete spoorwegdroomers in het moederland verontrust; zij vragen den Minister opheldering. Hij sust hen: „dit is de meening van

een' overdreven liberaal; het is niet goed, dat die rigting in Indië bestaat; ook de volksvertegenwoordiging moest zich minder met onze overzeesche bezittingen bemoeijen. Maar zijt niet beangst. Dit jaar gaan 2000 Zwitsers derwaarts. Bij de firma VAN VLISSINGEN en VAN HEEL heb ik vier stoombooten voor Indië besteld. Zoo dit alles niet toereikende is, reken ik op de vaderlandsliefde der Indische burgers!"

En dat noemt men *ontwikkelen*, *met milde hand ontwikkelen!*

On peut être plus fin qu'un autre, *mais on ne peut pas être plus fin que tous les autres.*

De Minister bezit in zekere mate de gave, die men DEMOSTHENES toekende: *hen mede te slepen*, *die hij niet vermag te overtuigen*, *noch te overreden.*

De Minister moge zich onder het genot dier tijdelijke triumfen met welgevallen over den buik strijken, wij gunnen hem die voldoening. Maar de naneef, misschien reeds de tijdgenoot, zal vragen, of hij niet met de „schoonste parel aan Nederland's kroon" een gevaarlijk spel gespeeld heeft.

Wij hebben reeds gezien, hoe de Minister in de zaak der spoorwegen zijn „*tweede vaderland*" bejegent. Laat ons hem nu volgen in de behartiging van andere onderwerpen, dan zal het blijken, waarin het streven naar *behoud* en *ontwikkeling* van deze schoone bezitting bestaat.

Bij het militair departement komt ieder belangrijk voorstel uit den Haag terug met de afwijzende beschikking: „Ik beaam ten volle het wenschelijke „der voorgestelde verbetering, maar zij kost geld."

Bij het marine-departement ziet men sinds twee jaren de organisatie van een personeel voor het étublissement te Onrust te gemoet, waar de werktuigen reeds zijn aangevoerd, maar op handen wachten.

Indië heeft 4000 geographische mijlen kustlengte te verlichten, en daartoe 800 lichttorens noodig. Een' is daarvan gereed, die te Anjer. Met den opbouw van den tweeden is zelfs nog geen aanvang gemaakt.

Wijlen den admiraal BOURICIUS geraakte door de karigheid van het opperbestuur zoo buiten zich zelven, dat hij in een' officiëelen brief schreef: „Gij werpt in Nederland het geld weg met schepels, en ons gunt gij het licht niet in de oogen."

Reeds heeft Engeland ééumaal gedreigd de onmisbaarste torens zelf te zullen bouwen; toeft men, tot dat het voor de tweede maal dreigt?

Over de grieven van het leger zal ik niet spreken. Juist had ik daarover eenige regelen op het papier gebragt, toen de mail de besluiten bragt, waardoor al deze grieven in eens worden weg genomen. Zulk eene lekkermakerij is in de geschiedenis van het Behoud zonder voorbeeld. Zulke concessies aan het leger beschamen zelfs NAPOLEON III. Men fluistert hier dat zij gedaan zijn *sous le règime de la peur.* Tot ééne opmerking geven zij aanleiding. Zij bewijzen, dat de zoo vaak geuite klagten over miskenning van het leger allen juist waren. Misschien zal dit ook aan onze klagten over gebrek aan ontwikkeling van deze overzeesche bezittingen eenig krediet geven.

Maar zoo nu al aan het personeel, dat voor het behoud dezer bezittin-

gen waken moest, eindelijk, ofschoon laat, regt is verschaft; wat het materieel betreft blijven de oude klagten bestaan. Ziedaar dus hoe de minister zorgt voor het *behoud*. Spreken wij thans over de *ontwikkeling*.

Er is slechts *één* stem over de ontwikkeling der heerendiensten. En toch verneemt men nog niets omtrent afschaffing of regeling. Hoe is het mogelijk, dat een partikulier eenige overeenkomst van waarde met Javaansche landbouwers sluite, zoo lang het bestuur de magt heeft dezen op te roepen, nu eens voor arbeid aan de groote wegen, dan weder tot het bouwen van bruggen, heden tot het vervoeren van gevangenen, morgen tot het dragen van de bagaadje der reizende ambtenaren? De kultuurpercenten of premiën zijn een onzedelijke prikkel tot opvoering van de hoeveelheid stapelprodukten. Hoe zelfs de kleine man daarover denkt, moge blijken uit eene door een' inlander vervaardigde spotprent, waarin de resident als koetsier op den bok zit, de suikerkontraktant in den wagen, de regent als postillon op het vandehandsche voorpaard, en de kontroleur als „looper" achterop staat. En toch zál het onmogelijk zijn vrije kultuur algemeen te zien, zoo lang voor de kultuur-percenten geen equivalent wordt in de plaats gesteld. Zij dienen om het karige inkomen van wedhåna's, bĕkels en mantri's bij te ronden; voor de dessa-hoofden, die ze ontvangen, zijn zij de eenige geldelijke bezoldiging; in de Preangerregentschappen brengt deze premie menig regent honderd duizend gulden op; enkele residenten trekken daardoor *ƒ* 10,000 tot *ƒ* 15,000 's jaars en meer. Het belang van alle ambtenaren brengt dus de instandhouding dezer onzedelijkheid mede. Zij vormen daardoor eene *ligue*, om de vergelijking van den heer SLOET TOT OLDHUIS te bewaren, oneindig veel magtiger dan die der suiker-kontraktanten.

Eveneens is de karige bezoldiging der geringe inlandsche hoofden een slagboom tegen vrije kultuur. Werken zij deze niet in stilte tegen, zoo zullen de daglooners spoedig hunne meesters verlaten, bij wie zij thans wat rijst en zout voor hunnen arbeid ontvangen, om bij Europesche partikulieren 30 of 40 duiten 's daags te verdienen. Reeds nu ontvangt menige mandor of koeli meer traktement dan de adellijke, door het Gouvernement bezoldigde, bĕkel of mantri.

Uit de vlugt der vrije tabakskultuur in Rembang blijkt het nadeelige der kultuur-percenten. Daar ontvangt de Europesche en inlandsche ambtenaar luttel of niets voor hunne zorg, aan gouvernements-produkten besteed. Integendeel, zij hebben er veel last, weinig voordeel van. Zij laten daarom ook de vrije kultuur haren gang gaan, dewijl hunne inkomsten bijna niet dalen kunnen, en hunne verantwoordelijkheid, bij afschaffing van alle dwangkultuur, aanmerkelijk ligter zoude zijn *).

Alle suikerkontrakten worden ingekrompen, maar geene nieuwe gesloten. Men wil als hoofddoel: *suiker*, maar het middel: *suikerriet* wil men niet.

---

*) Dat zou 't geval geworden zijn, indien van hooger hand geen kruistogt tegen de ontwikkeling van Rembang bevolen was!

Tal van ambtenaren bij de kultures nemen hun ontslag, en rigten dan partikuliere ondernemingen op, waarin zij met vrije arbeiders moeten werken! Bij de direktie der landelijke inkomsten en kultures ontbreken niet meer of minder dan 33 kontroleurs.

Gaan wij over tot de burgerlijke openbare werken. Op last van den Minister wordt met een' enkelen pennestreek eene som van twee millioen gulden geschrapt op eene begrooting van vijf millioenen, ten behoeve eener bevolking van twintig millioenen. Voor het presidentschap Madras alleen besteedt men 10 millioen gulden 's jaars. Hier beknibbelt men zelfs produktive uitgaven, zooals voor bevloeijingswerken, die de rijst- en suikerkultuur zouden bevorderen, totdat regeerders en geregeerden weder door de vervloekingen en stervenskreten van honderdduizend uitgehongerde Demakkers worden opgeschrikt.

Honderden bruggen zijn hier in vervallen toestand, terwijl men er in Nederland aan denkt spoorwegbruggen te bouwen, die ieder een millioen gulden zullen kosten.

De bevolking der noordkust van de residentie Rembang en van de regentschappen Sidajoe en Grissee mist goed drinkwater, terwijl Nederland zich baadt in goud. Voor artesische putten is geen geld te vinden.

Bij de direktie der middelen en domeinen liggen, door gebrek aan personeel, tien wetsontwerpen onafgedaan. Wanneer zullen deze gereed komen? Hoeveel wetsontwerpen doen 68 volksvertegenwoordigers soms in ééne zitting af!

Bij de direktie der produkten en civiele magazijnen ziet het er, zoo mogelijk, nog treuriger uit dan bij de andere. Het postwezen is hier even ellendig als het in Nederland voortreffelijk is, alsof wij onder een' anderen Koning stonden en alsof in koloniën de onkunde den troon behoort te bestijgen.

De stoompakketvaart tusschen Java en de buitenbezittingen zal spoedig ophouden, zoo men niet om alles te behouden alles verliezen wil. Door eigene *imprévoyance* hangt men geheel van den heer CORES DE VRIES af, en toch wil men de voorwaarden, die hij stelt, niet onderschrijven. Men wil niet boeten voor eigene schuld. De regtstreeksche stoomvaart tusschen Nederland en Java is even ver gevorderd als vroeger.

De strafwet houdt nog altijd hare klaauwen opgeheven tegen den armoedigen kustbewoner, die aan den oceaan eene handvol zouts vraagt; nog altijd zuchten twintig millioen eilandbewoners onder een vloekwaardig monopolie, als beschimping van het: *in sale salus.*

Alle burgerlijke ambtenaren zijn ontevreden over het reglement op het weduwen- en weezenfonds van 1854, aan welks herziening evenwel niet gedacht wordt. Die verordening wettigt den diefstal, door den staat aan de burgers gepleegd, en moedigt den ambtenaar, die 's lands dienst wil

verlaten, en zich meer bekommert over de toekomst zijner vrouw en kinderen dan óver het oordeel van het Gouvernement, tot wangedrag aan. Want alleen in geval van *niet*-eervol ontslag (bij minder dan twintig jaren dienst), genieten zijne achtergeblevene bloedverwanten bij zijnen dood een pensioen. Hij, die vóór den bepaalden tijd vrijwillig een eervol ontslag verzoekt, verbeurt dat voorregt, of liever dat regt, want het is de rente der jaren lang door hem bijgedragen gelden.

Het bovenstaande moge een denkbeeld geven van de noodzakelijkheid tot verbetering. En terwijl zulke groote belangen onbehartigd blijven, noemt de Minister zijn gouvernement *vaderlijk*. Ach, mogte het wat meer *broederlijk* worden! Wij hebben genoeg van vaderlijke besturen, en denken daarbij aan het woord van den eersten NAPOLEON: „*Il n'y a souvent rien de plus tyrannique qu'un Gouvernement qui a la prétention d'être paternel.*"

Nog in een ander opzigt gelijkt het Gouvernement op andere vaderlijke besturen. Terwijl zulke gewigtige aangelegenheden worden verwaarloosd, overstelpt men ons met reglementen omtrent begraafplaatsen, brandspuitwezen, landsdrukkerij enz. Onwillekeurig brengt men zich hierbij Oostenrijk in de gedachte, dat in het bewogen jaar 1813 gelegenheid vond eene schoolwet zamen te stellen, waarin — volgens GERVINUS — den kinderen werd voorgeschreven, welke houding aan te nemen op het geheim gemak!

Er is echter misschien eene verontschuldiging voor den heer ROCHUSSEN te vinden in de homogeneïteit van zijn ministerie. Zijn ambtgenoot voor finantiën behandelt ons niet beter. Wie had ooit gedacht een man, die eenmaal een sieraad was van THORBECKE's kabinet, zitting te zien nemen in een ministerie ROCHUSSEN. Hij bevestigt de opmerking van een Fransch staatsman: „*C'est une des plus graves plaies de notre temps, que très-peu d'hommes conservent assez de fermeté d'esprit et de caractère, pour penser librement et agir comme ils pensent; l'indépendance intellectuelle et morale des individus disparâit sous le poids des évènements et devant la fougue des clameurs ou des désirs populaires. Et dans cet asservissement général des pensées et des actions, il n'y a plus d'esprits justes ni d'esprits faux, plus de prévoyants ni de téméraires, plus de chefs ni de soldats; tous cèdent à la même pression, se courbent sous le même vent; la faiblesse commune amène le nivellement; toute hiérarchie et toute discipline disparaissent entre les hommes; ce sont les derniers qui mènent les premiers, car ce sont les derniers qui pèsent et poussent, poussés eux-mêmes par cette tyrannie du dehors dont ils sont les plus aveugles instruments.*"

Het is echter onbillijk alles aan het Gouvernement te wijten. „*Le pouvoir n'est pas libre d'être excellent à lui tout seul. Il ne fait pas la société, il la trouve; et si la société est impuissante à le seconder, si des principes anarchiques la possèdent, si elle renferme en son propre sein les causes de la dissolution, le pouvoir aura beau faire; il n'est pas donné à la sagesse humaine de sauver un peuple qui ne concourt pas lui-même à son salut.*"

Daar ligt de schuld; de blinde geldzucht van ons volk! Zijne belangstelling in zijne overzeesche bezittingen bepaalt zich tot den lastbrief: „*Maak geld; zoo het kan op eene eerlijke manier, maar — maak geld!*"

De ministers weten en gevoelen dit, en zijn helaas! gehoorzaam aan den lastbrief.

Ons volk hinkt op twee gedachten: het evangelie en het batig saldo. Overal ziet men het dobberen tusschen twee gedachten. Letten wij slechts op de beurtelingsche huldiging van vrijheid en dwang.

Langzamerhand dringt de overtuiging door, dat vrije arbeid op Java mogelijk is. Men begrijpt, dat tot algeheele invoering tijd en geduld noodig zijn. Men beaamt het juiste woord van MONTÉGUT: „De eenige leertijd der vrijheid is het bezit der vrijheid zelve." Men doet zelfs in het regeringsreglement de bepaling opnemen, dat de gedwongene kultuur trapsgewijze tot vrije kultuur moet overgaan. Maar men vergenoegt zich met een' Minister, die openlijk tegen den vrijen arbeid predikt; met een' Gouverneur-Generaal, die er evenmin aan gelooft. De direkteur der kultures verkondigt luide aan wien het hooren wil, dat de vrije arbeid mogelijk is, zoo men de Javanen een' herfst en een' winter bezorgt, en hun de behoefte inprent aan ingemaakte snijboonen en gezouten spek. Al de ambtenaren bij de landelijke inkomsten hebben er belang bij de vrije kultuur tegen te werken. Zij zal een tijdelijk offer vergen, en het Nederlandsche volk berust er dus in, dat zijne wetten geschonden worden en de dwang in volle kracht blijve bestaan.

Men wil vrijen arbeid, maar, uit vrees voor opvoering der loonen, handhaaft men de *anomalie*, dat bij 's lands werken het dagloon het *maximum-dagloon* van 30 duiten niet mag overschrijden.

Men wil vrijen handel en nijverheid, maar naauwelijks is de verordening omtrent de openstelling der 19 havens bekend, of de Nederlandsche kamers van koophandel, zamengesteld uit liberalen, die „*lieber alles*" willen hebben, in tegenstelling van de servielen, die slechts „*sehr viel*" verlangen, bewerken eene intrekking, dewijl de Nederlandsche nijverheid met die van andere rijken in onbeschermde mededinging zoude moeten treden.

Het ministerie wilde, gelijk een logisch en consequent despoot betaamt, dat alle in Indië te verspreiden drukwerken vooraf aan censuur wierden onderworpen. Maar zie! daar beginnen de Hollandsche boekhandelaren de alarmklok te luiden, en de onafhankelijke volksvertegenwoordigers bepalen, dat men in Indië de meest teugellooze oppositie-bladen en dergelijke zonder andere beperking zal mogen lezen dan deze, dat zij eerst *vià* Singapoera tot ons gekomen zijn. — Men schijnt niet te begrijpen, dat zulk eene vrijheid, gevoegd bij het telegraafwezen, een schreeuwend kontrast vormt met de hardnekkige vereering van het dwangstelsel.

Men wil, uit pligtgevoel, den inboorling beschaven, maar het geld voor scholen wordt met karige hand, dat voor opvoedingsinrigtingen van de zonen der regenten in het geheel niet toegekend. Alleenlijk wil men den inlander zoo afgerigt hebben, dat hij ons gemak aanbrenge en door verslapping van ligchaam en geest ligter te onderwerpen zij. Zijne vorderingen bepalen zich dan ook uitsluitend tot het netter trekken van nominatieve en „negatieve" staatjes, het stijven van de opiumkas, het zuiverder uitspreken

van Hollandsche vloekwoorden, het ademlooze leegdrinken van groote glazen Hoboker-jenever en het oordeelkundiger proeven van in varkensvet bewaarde vleeschspijzen en groenten, die de „hoogepriester *der blikken-consumtie*" hem met milde hand toezendt.

Ieder predikt tegen de opium, dat „ligchaam- en zielbedervend heulsap", maar van het lieve geld, dat zijne pacht opbrengt, wil men geen afstand doen. En de regering, die voorgeeft het misbruik te willen tegengaan, verkoopt een groot gedeelte van het vergif tegen den laagst mogelijken prijs!

De onverschilligheid omtrent Indië, de miskenning van Indië blijkt niet alleen uit de onkunde in Indische zaken, maar zelfs uit de onmeedoogendheid van onze overzeesche broeders, telkens wanneer van hier een beroep op hunne zoo geroemde liefdadigheid wordt gedaan, terwijl hier harten en handen immer geopend zijn om hun leed te verzachten. Ik las onlangs in eene courant, dat er voor eene doofstommen-inrigting in Nederland gedurende een geheel jaar *f* 8000 was bijgedragen, waarvan niet minder dan *f* 2700 uit Indië! En wat heeft men in Nederland bijgedragen tot leniging der rampen van Demak en Grobogan, Banda, Sangir-eilanden, Banjermasin? Wat voor de oprigting van het instituut voor jongens-weezen? Wie, behalve onze Koning als partikuliere persoon, doet iets voor Indische invaliden? Welke belangstelling heeft Nederland getoond in de nagelatenen van de op Bali, Boni en elders gevallen helden? Vergelijk nu eens daarmede de Indische bijdragen na watersnooden in het moederland (1825 en latere), — en let dan op de getalsterkte der Europeanen hier en daar!

En wat zijn nu de vruchten dier onverschilligheid en stelselloosheid?

Nog altijd wordt met ongeduld een Gouverneur-Generaal verbeid, die als een konstitutionele DAENDELS, een THORBECKE, inwendigen bloei weet te huwen aan uitwendig aanzien, en zijne waardigheid niet aanvaardt, alvorens een grens te hebben zien stellen aan de heerschzucht van het ministerie en de geldzucht der natie.

Nog altijd vreest men weder een' afvallige tot landvoogd verheven te zien, wiens verraad een' zekeren waarborg biedt voor dubbelen ijver tegen vooruitgang.

Nog altijd ziet de regering over het hoofd, dat hier twee maatschappijen naast elkander staan, de eene meerderjarig, de andere minderjarig, maar uit blinde vrees blijft de landsvaderlijke tucht voor alle kinderen even streng.

Nog altijd vormen de Europeanen in Indië één staatkundige partij, die, hare onvrijheid en gedwongene onmondigheid moede, slechts één levensdoel heeft, namelijk om zoo spoedig mogelijk met zooveel geld mogelijk naar het moederland terug te keeren, ofschoon zij weten, dat kleingeestigheid, onverdraagzaamheid, nijd en wangunst hen daar wachten.

Nog altijd schuwt de regering de verlichting der aan hare zorg toevertrouwde volken, alsof niet de pupil den grooten en onvermijdelijken dag der meerderjarig-verklaring te bloediger zal inwijden, naarmate het beheer van den voogd onredelijker is geweest.

Nog altijd kleeft op ons eene schuld van zweet en bloed en geld, met tweehonderd zestig jaren rente.

Nog altijd wordt met den oosterschen buffel gespot, totdat hij zijnen drijver op de horens nemen en te morsel werpen zal.

Nog altijd plant de inboorling gehoorzaam suiker en koffij, maar zijne voorstelling van souvereine waardigheid wordt verward, wanneer hij onder de kroon de gele boorden van een' planters-stroohoed en onder den hermelijnen mantel de tippen van een kruideniers-voorschoot ziet uitsteken.

Nog altijd deinst de regering voor landverkoop terug, alsof zij een ander middel bezate om, bij verlies der kolonie, zooveel mogelijk te behouden wat zij heeft.

Nog altijd vreest zij vreemde handen voor den arbeid te lokken, ofschoon het getal eigene handen ontbreekt.

Nog altijd lijdt zij aan Sinophobie.

Nog altijd slaakt men onmannelijke klagten over gebrek aan vrijwillig werkvolk, omdat men de barensweeën van den nieuwen toestand niet durft te gemoet te gaan, en zonder opofferingen zich in genot wil baden.

Nog altijd schrikt de regering terug voor krachtige maatregelen tegen opruijende priesters, omdat zij in de vaderlandsche geschiedenis geleerd heeft, dat martelaars-bloed bekeerlingen wekt; alsof niet de meeste oosterlingen zich aan gevallen grootheden vergasten, gelijk een roofvogel aan een kreng. Eene vuurzee rolt onder onze voeten, waarvan men de uitbarstingen heeft waargenomen te Konstantinopel, Djeddah, Palembang, Banjermasin. Maar wij vlijen ons zorgeloos neder onder de schaduw der palmen en op het mollig mos, dat de wanden der vuurbergen tooit en de spleten aan het oog onttrekt. Ook wij zouden de zamenspraak kunnen herhalen, kort vóór de Julijrevolutie gehouden:

Nous dansons sur un volcan! — Oui, nous décadençons sur un volcan.

Nog altijd tast de regering als een blinde in het muntwezen rond, alsof het geld geene koopwaar ware, en vernedert, door bekrompen bevelen, den direkteur van finantiën tot een' wisselaar of *toekang reaal.*

Nog altijd blijft aan de hoogere staatsdienaren, waarvan de meesten even onervaren zijn in de vrijheid als in de staatshuishoudkunde, de toepassing overgelaten van de milde en oekonomische beginselen, waaraan VAN BOSSE in het moederland ingang wist te verschaffen.

Nog altijd miskent Nederland de regten zijner zonen in Indië, tot dat op bloedige wijze de band ontknoopt wordt, waarmede het batig saldo zal verloren gaan.

Nog altijd schijnen wij, met zoo gedwee een volk als de Javanen en zoo rijk een' grond als den hunnen, de *ééne* oogappel der Voorzienigheid te zijn, gelijk vroeger Israël de andere, — tot dat ook ons volksbestaan, als straf onzer brooddronkenheid, vernietigd wordt.

Nog altijd verzuimt men de bakens te verzetten, ofschoon het getij verloopt.

Nog altijd verliest Nederland uit het oog, dat, zoowel zedelijk als stoffelijk, zoowel in staatkunde als in krachtkunde, men valt naar den kant, waarnaar men overhelt.

Nog altijd blinkt het Nederlandsche volk meer uit door eerlijke staatslieden dan door bekwame, meer door het hart dan door het hoofd, meer door geloof dan door rede, meer door godsdienstijver dan door wereldburgerzin, meer door goede trouw dan door helder inzigt, meer door weldadigheid dan door een' scherpen blik in de toekomst, meer door zuinigheid dan door ruime denkbeelden, meer door zindelijkheid dan door stoute vlugt van den geest.

Nog altijd blijft Nederland voor de teekenen des tijds blind en voor de alarmkreten uit Indië doof.

Nog altijd vreest men, dat reeds in eene volgende eeuw de geschiedschrijver met een gebroken hart het droevig en beschamend vonnis zal moeten onderteekenen:

Nederland is tweemalen groot geweest, maar is tweemalen door geldzucht gevallen.

De vrijwillige suikerkultuur in de residentie Cheribon.

De residentie Cheribon heeft, in den laatsten tijd, bijzonder de aandacht getrokken. In den jongsten kruistogt tegen den vrijen arbeid en de partikuliere nijverheid, was dat gewest het tooneel eener daad van ruw vandalisme, die, met verontwaardiging door de Indische pers bekend gemaakt, tot in het moederland eenen pijnlijken indruk te weeg bragt. Een zeker aantal bouws, door de bevolking vrijwillig, ten behoeve van bijzondere ondernemers, geplant suikerriet, werd aan verwoesting prijs gegeven. Door die gewelddadigheid had spoedig de overtuiging vrij algemeen veld gewonnen, dat de koloniale reaktie zich niet, in Indië, bij groote woorden bepaalde, dat zij daar handelende was opgetreden en reeds een klimax had bereikt zoo gevaarlijk, dat de tijd meer dan gekomen scheen om aan het vernielingswerk paal en perk te stellen.

In verschillende afleveringen van dit maandschrift, hebben wij herhaaldelijk de bijzonderheden opgeteekend van de vijandige houding, die het Indisch gouvernement, onder de achterwaardsche rigting van den minister ROCHUSSEN, tegen den vrijen arbeid en de partikuliere nijverheid had aangenomen. Op grond van gemis aan volledige inlichtingen, hebben wij ons destijds zeer behoedzaam over de Cheribonsche aangelegenheden uitgelaten en waren wij verpligt eene zekere leemte in onzen arbeid te laten bestaan. Wij zien ons thans in staat gesteld om in die leemte te voorzien en, zoo als wij hopen, eene niet onbelangrijke bijdrage te leveren tot de kennis van een der belangrijkste gewesten van het eiland Java.

I.

Cheribon was, eeuwen herwaarts, een der bedrijvigste landen in den Indischen Archipel. De historische overleveringen en overblijfselen van het hindoeïsme toonen aan, dat; reeds lang vóór de vestiging van het Cheribonsche rijk, eene zeer talrijke en krachtige bevolking zich daar gevestigd had. De vele, nu nog door het volk geëerbiedigde, keboejoetans (heilige plaatsen) getuigen daarvan. De overblijfselen van den kraton van den eersten sulthan van Cheribon, SECH MOELANA, de nog bestaande kratons van de drie sulthans, die later het gebied over Cheribon voerden, de vele lusthoven in de schoonste streken van het land, zoo als het beroemde Soenia-ragi, Lingar-djati, Darma, Tjigoegoer, Panjaloe en vele andere meer, strekken ten bewijze hoe zeer van oudsher de Cheribonsche bevolking de kunsten der beschaving wist te beoefenen.

In latere tijden; waren er nog vele sporen overgebleven van de zelfontwikkeling van Cheribon. Onder de Oost-Indische Kompagnie, was het een der belangrijksche gewesten voor handel en nijverheid. De koffij en indigo van Cheribon waren destijds al bekend onder de beste soorten. In het begin dezer eeuw, werden de Cheribonners, in den landbouw, nog door geene der overige bewoners van den Archipel overtroffen. De geweven en gebatikte katoen, vooral de „batiks-Indramajoe" waren niet alleen over geheel Java, maar ook elders zeer gewild. De aardewerken, potten, pannen, gendi's enz. van Indramajoe hadden eene zekere vermaardheid, evenzeer als de kopergieterijen en smederijen. In een woord, allerwege vond men er sporen van de hooge mate van welvaart en voorspoed die er reeds heerschte, lang, zeer lang, voor de invoering van het kultuurstelsel.

Dat de Cheribonners, te midden van die welvaart en voorspoed, een krachtig, energiek volk bleven, kan blijken uit den moed, waarmede zij zich herhaalde malen verzetten, zoo wel tegen het Europeesch als tegen het inlandsch bestuur. De daden door hen gepleegd, om met kracht verkregen regten te handhaven, zijn ontelbaar. Vele zijn door hen zelf beschreven en worden nog herdacht. Het tegenwoordige geslacht hoort ze gaarne verhalen en beroemt er zich op. De erkende afstammelingen van de voorname hoofden der volksbewegingen worden soms nog, door de voornaamste van Gouvernementswege aangestelde regenten, ontzien en gevreesd. Dit kan, onder anderen, blijken uit de angst, die zich zoo wijd en zijd verspreidde in 1859, en hoofdzakelijk uitging van den regent van Madjalengka, omdat een oude blinde dorpspriester, tevens „doekon", wat veel bijval vond onder de inlandsche bevolking en, bij het naderen van den „sedekah moeloed", van velen bezoeken en giften ontving. Die blinde dorpspriester was een welgesteld inlander. Zijne zonen werden als wakkere landbouwers en veehoeders in hun distrikt ontzien en geacht. Er viel niets op hunne handelingen aan te merken; maar het waren afstammelingen van den hoofdmuiteling BAGOES RANGIN, die in der tijd het Gouvernement veel moeite en zorgen verwekte, zoodat niets minder dan de moed en de volharding onzer militaire magt noodig was om hem onschadelijk te maken.

Van oudsher waren het, bij voorkeur, Cheribonners, die gezocht en gebezigd werden als werklieden op de landerijen en suikerriet-aanplantingen in de Bataviasche Ommelanden, in Buitenzorg en Krawang. In Cheribon zelf bestonden, jaren voor dat het kultuurstelsel werd ingevoerd, drie suikerfabrieken, opgerigt en werkende geheel met eigen middelen buiten bemoeijenis van ambtenaren en hoofden. Die fabrieken, aangelegd op door het Gouvernement in huur afgestane gronden — meest uitgekapt djatibosch —, leverden aanvankelijk ter naauwernood genoeg suiker voor het binnenlandsch verbruik; evenwel beliep de uitvoer van suiker in 1828, blijkens het verslag van de hoofdkommissie van landbouw, nog 550 pikols van 125 Amsterdamsche ponden. Hoe groot de uitvoer van dat produkt reeds was, toen het kultuurstelsel werd ingevoerd, wordt nergens opgege-

ven, maar men mag gerust aannemen, dat die, in 1831, reeds belangrijk was toegenomen.

In Cheribon althans was het kultuurstelsel niet noodig, om de bevolking tot de teelt van stapelprodukten, geschikt voor de Europesche markt, aan te zetten. Het had, in dit gewest, veeleer eene alle zelfontwikkeling doodende werking en, in verband met andere administratieve misgrepen, allernoodlottigste uitkomsten. De vrijwillige nijverheid der Cheribonners had een zeer belangrijk peil bereikt vóór de invoering van het kultuurstelsel, en zoo wij thans de bewering der behoudspartij voor waar moesten aannemen, namelijk dat de bevolking niet voor zich zelve zonder dwang kon werken, dan zouden wij tot de droevige slotsom geraken, dat het kultuurstelsel in Cheribon de gruwelijke uitwerking heeft gehad, een nijver volk zoodanig te ontzenuwen, dat het tegenwoordig nagenog in eenen toestand verkeert die, uit een zedelijk oogpunt, geen verschil met afgemartelde slaven oplevert; dan zouden wij het kultuurstelsel, als middel van opleiding, met huivering moeten aanzien en zoo spoedig mogelijk de Javanen verlossen van regelingen die de strekking hebben hen te verdierlijken. Die slotsom zou echter even overdreven zijn, als de premissen der behoudspartij, waaruit zij konsekwent kon getrokken worden. Het kultuurstelsel was eene zware beproeving voor Cheribon; het had echter, gelukkig, niet de uitwerking om de bevolking ongeneigd en ongeschikt voor vrijwilligen landbouw en nijverheid te maken. Integendeel, strekte het veeleer om de betrekkelijk meerdere waarde van de vrije teelt duidelijk voor den inlander te doen uitkomen.

Andere oorzaken, dan de verpligte teelt van stapelprodukten, werkten overigens daarmede te zamen, om de vroeger zoo welvarende bevolking van Cheribon in armoede, ellende, kommer en gebrek te sleepen. In 1835

beliepen de landrenten	*f* 469,000
de belasting op het bedrijf.	28,500
In 1845:	
landrenten	826,000
belasting op het bedrijf.	28,300

Die verhoogde belastingen, gegrond op de opvoering van de gedwongen kultures, vooral van de indigo-kultuur, de verpligte en onbeloonde leveringen van allerlei aard, de toenemende heerendiensten, de hand over hand toenemende misbruiken en knevelarijen van velerlei aard, voerden, niet minder dan de dwangkultures, dit rijke gewest tot den bekenden rampzaligen toestand van 1844—1847, welke nog verergerd werd door herhaalde misgewassen van de rijst. Alles liep destijds zamen, om het voorheen zoo bloeijende Cheribon te teisteren en de bevolking uit te putten. In de rijkste rijstlanden werd bij Gouvernements kontrakt eene rijstpelmolen opgerigt, waarvan de ongelukkige geschiedenis nog niet geheel bekend is. Bij het tot stand brengen van die onderneming beging men dezelfde fouten, die bij zoo menige kultuuronderneming, van Gouvernementswege ondernomen, tot groot nadeel en verlies voor de bevolking, werd begaan. Men verzuimde daarbij het eenige rationele uitgangspunt, te weten een goed prak-

tisch onderzoek naar lokale omstandigheden en bijzonderheden; men stelde zich tevreden met eenige algemeene ongekontroleerde gegevens, waarop dan, met de meeste ligtvaardigheid, regelingen vastgesteld en kontrakten met partikulieren gesloten werden, waarvan eene rampvolle ondervinding eerst de verkeerde werking zou aan den dag brengen. De grootste, de onverklaarbaarste fout, bij het oprigten der zoo berucht geworden rijstpelmolen, was, dat aan den kontraktant werd toegezegd een vijfde van de opbrengst der padi *in natura*, dus van het wettig eigendom der bevolking, tegen eenen marktprijs door het bestuur vastgesteld. Dat een vijfde zou dienen tot betaling der verschuldige landrenten, die nu de kontraktant, in plaats van de bevolking, aan het Gouvernement zou kwijten. Op die wijze — dacht men — was de bevolking zeker van minstens voor een vijfde van haar padi-produkt een matigen prijs te bekomen, en zou zij dus geen padi behoeven te verkoopen om de landrenten te betalen. De kontraktant was ook geholpen — zoo redeneerde men verder — want hij zou verzekerd zijn altijd volop padi tegen een matigen prijs te zullen hebben om zijn molen te laten werken. Door betere bewerking, zou hij uit de padi meer en betere rijst verkrijgen en eene belangrijke produktie in den handel kunnen brengen.

Bij die redenering zag men echter zeer gewigtige feiten eenvoudig over het hoofd. Vooreerst, in de distrikten, waaruit de onderneming het een vijfde van de padi zou trekken, stonden de tot dus ver betaalde landrenten ter naauwernood gelijk aan een tiende van de waarde der geoogste padi, zoodat het effekt der weldadige inrigting voor de bevolking gelijk stond aan de verhooging der voornaamste belasting met 100 pCt., zonder dat het middel werd aan de hand gegeven, om hare verdiensten te vermeerderen, of andere bronnen van bestaan werden geopend. Behalve die zeer drukkende verhooging van de voornaamste, ten behoeve van het Gouvernement geïnd wordende belasting, vermeerderde de last der heerendiensten met al den zwaren arbeid, gevorderd voor de levering der materialen en de oprigting der pelmolen en pakhuizen, alles tegen matig loon door het bestuur geregeld. De maatstaf dier regelingen, vooral in dien tijd, is bekend. Buitendien moesten vermeerdering van misbruiken, knevelarijen, eigenmagtige beschikking over de bevolking en hare bezittingen, van de zijde der inlandsche hoofden, als gewoonlijk, hand aan hand gaan met de vermeerderde eischen van het bestuur.

Bij vermeerdering van dienstpligtigheid of van verpligte diensten en leveranciën van verschillenden aard, raakte dus de bevolking van eenige der uitgestrekte distrikten, waar het meeste padi werd geproduceerd, 100 pCt. meer kwijt van haar produkt, dan zij anders zou hebben behoeven op te offeren voor de betaling harer landrenten.

Eene andere vraag was of de geheele bevolking van al die groote distrikten er wel mede gediend kon zijn, om zoo maar in eens een vijfde van de geheele oogst *in natura* af te staan. Het is toch overbekend, dat juist in die streken, waar overvloed van sawah-velden bestaat, de beplanting en het oogsten den sawah-bezitter veel grooter opofferingen kost dan elders.

Voor „pånen" of „drep", snijloon, wordt soms de helft afgestaan. De priesters heffen geregeld een tiende. De landbouwer houdt dan voor zich niet meer dan drie tienden bruto, waarvan nog de kosten af moeten van bewerken, „bibit", „panandoer", „rambet", „geugeus-oendjal" of het vervoeren van zijn volumineus produkt.

In weerwil van die gemakkelijk te doorgronden bezwaren, werd de bevolking van Cheribon aan de onderneming gewaagd. Het was eene noodlottige proef, waaronder de landbouwer het meest lijden moest. Het Gouvernement ondervond bij gevolg ook nadeel, direkt en indirekt nadeel bij het waagstuk. De kontraktanten hebben welligt niet hunne berekeningen zien uitkomen, maar zij profiteerden toch ten minste.

Eene bijna even rampzalige proef werd, omstreeks denzelfden tijd, genomen met de invoering van de tabakskultuur in kontrakt met de heeren B. B. Op de gewone, door het Gouvernement vastgestelde, voorwaarden, zou de bevolking van Indramajoe voor die heeren tabak planten. Alleen zij, die land en volk daar kennen, vooral zoo als het destijds was, kunnen het verbazende van die proef gevoelen en begrijpen. Ook daarvan torschte de bevolking de zwaarste lasten, en was het Gouvernement almede de verliezende partij. De djati-bosschen werden, onder anderen, op eene schromelijke wijze geteisterd door onoordeelkundige en roekelooze aankappingen van hout, waarvan het grootste gedeelte in de bosschen bleef liggen bederven en andere gedeelten voor spotprijzen werden verkocht.

Al deze oorzaken werkten te zamen, om het vroeger zoo welvarende gewest ten gronde te rigten. Hongersnood en epidemiën rigtten er voorheen ongekende verwoestingen aan, en geheele dessa's stierven als het ware uit. Duizende menschen namen de vlugt naar elders en vestigden zich in ver verwijderde streken als huurlingen en handlangers. Te midden van de jammeren, die de residentie Cheribon bezochten, toen een groot gedeelte der bevolking door den honger gekweld werd en velen van gebrek bezweken, de lijken soms op de groote of publieke wegen gevonden werden — wat achter af gebeurde kan men hieruit opmaken — in die bange stonden die met een smartelijken dood elk oogenblik bedreigden, verloochende de Javaansche landbouwer nimmer zijn eerlijk en regtgeaard karakter. De padi-schuren of loodsen, opgevuld met de door de bevolking geleverde padi, stonden in de meest verarmde distrikten, in de nabijheid van de dessa's, waar de nood het ergste prangde. Het waren allen gebouwen, die met gemak geopend konden worden, en ze werden weinig of niet bewaakt en dan nog wel slechts door inlandsche kemiets en mandoors. Niets was gemakkelijker geweest dan daaruit te nemen hetgeen zoo hoog noodig was om in de behoefte te voorzien. In menig ander land zou de bevolking met geweld de voorraadschuren hebben aangevallen en uitgeplunderd, zelfs al waren de voorhanden levensmiddelen haar niet, zoo als hier, met zulke noodlottige gevolgen ontnomen. De Cheribonners waren daartoe te goed, te edelhartig. Kinderlijke gehoorzaamheid en onderwerping aan den wil van den Grooten Heer hield hen terug. Zij zagen hun vrouwen en kinderen van gebrek en

ellende omkomen; zij bezweken zelf; zij hadden maar de hand uit te strekken, te willen, — en zij konden zich van het noodige voorzien; maar hetgeen ze eens afgestaan hadden, wilden ze niet terugnemen. Geen enkele ontvreemding werd in de groote voorraadschuren gepleegd.

Een ander feit uit den hongersnood van Cheribon pleitte voor de uitmuntende eigenschappen, voor het eergevoel van het volk. Eenige voorname ingezetenen, begaan met het lot der bevolking, hadden besloten voor eigen rekening de behoeftigen te gemoet te komen, en lieten dagelijks uitdeelingen doen van rijst met of zonder toespijzen. Sommige Chinezen gaven een prijzenswaardig voorbeeld. Een hunner liet dagelijks tien pikols rijst, bij maten van een kati per hoofd, uitdeelen aan de behoeftigen, en dat zoo lang als de hongersnood duurde. Vele landbouwers echter bleven liever gebrek lijden, dan zich te voeden uit de bedeelingen die er dagelijks, vooral te Indramajoe, gedaan werden. Hoezeer door gebrek en ziekte uitgeput, schaamden zij zich als een „kekeri" om niets voedsel te gaan ontvangen of van genadebrood te leven.

Toen eindelijk de nood ten top gestegen was, zag men in, dat een andere weg moest ingeslagen worden. De kontrakten voor de rijstpelmolen en voor den aanplant van tabak te Indramajoe werden, het een na het andere, vernietigd. De veel te hoog opgevoerde indigo-kultures werden verminderd, in sommige streken geheel ingetrokken, in anderen door de suikerkultuur vervangen. De wijze, waarop die verwisseling geschiedde, liet veel te wenschen over, en veroorzaakte der bevolking weer al de last en kommer, die verbonden was aan het oprigten van groote suikerfabrieken, door van wege het bestuur vastgestelde werkloonen. De djati-bosschen hadden weer eenen hevigen aanval door te staan. Vijf groote fabrieken moesten als het ware in eens opgetrokken worden; maar toch gaf het verademing, want de zware lasten, die de indigo-kultuur met zich bragt, hielden op. Vroeger was die kultuur niet zoo drukkend; maar op het laatst, was zij, door een zamenloop van omstandigheden, onhoudbaar geworden. Hoe zwaar dan ook de taak was aan de verwisseling verbonden, ze werd ten uitvoer gebragt, en hoe gering aanvankelijk ook de uitkomsten van de suikerriet-kultuur bleven, ze waren toch gunstiger dan die van de indigo-kultuur. De bevolking van de betrokken distrikten onderging dus eene lotsverbetering, en de kennis van de suikerriet-aanplanting kreeg een zeer groote uitbreiding evenzeer als van alle, daarmede in verband staande, takken van nijverheid.

De zoo hoog gestegen volksrampen hadden ook eenige doelmatige regelingen van het plaatselijk bestuur ten gevolge. Er werden strenge bevelen gegeven tegen eene reeks van bekend geworden misbruiken. De willekeurige beschikking over de werkbare bevolking werd verboden en, zoo veel men toen mogelijk achtte, geregeld. Noodelooze heerendiensten werden afgeschaft. Het loon, aan de gedwongen werklieden op de fabrieken en bij dergelijke ondernemingen, werd verhoogd tot 20 duiten per dag of 15 duiten met een kati rijst. De prijzen, voor te leveren materialen, werden verhoogd en meer in verband gebragt met de werkelijke waarde.

Men maakte meer werk van het verbeteren der bestaande irrigatie-kakanalen en het uitvoeren van nieuwe werken, als dammen, sluizen ens. Ook daaraan werd zeer veel mislukte arbeid verrigt en schatten werden er verspild, want de voornaamste werken bleken onvoldoende te zijn ter bereiking van het voorgestelde doel.

De kolossale opdamming van den Tjisan-garoeng, een werk waaraan reeds in 1837 of 1838 een begin was gemaakt, kwam eindelijk tot stand onder de leiding van den ingenieur K., een reuzenwerk vooral met het oog op de plaatselijke omstandigheden. Kolossale gemetselde landhoofden, aan weerszijde van de rivier opgetrokken, moesten de zachte boorden van den bergstroom bevestigen; en een raamdam van uitgezocht djati-hout, met ijzeren bouten op elkander geklonken, aangevuld met riviersteenen, zou den stroom opstuwen tot de gewenschte hoogte, om van daar het water in de leiding te brengen. Het plan was overheerlijk en grootsch. De suikerfabrieken van Tjiledoek en Tersana zouden nu altijd volop water hebben, en geheel de uitgestrekte vruchtbare vlakte van Lossari, waar ongeveer 12000 bouws sawah's liggen, zou ruimschoots water ter besproeijing bekomen. Men had echter buiten den waard gerekend, of liever niet genoeg gezorgd met het laatste werk aan den dam volkomen gereed te zijn vóór dat de bandjirs invielen. Ééne bandjir verwoestte het geheele werk en wel zóó dat er aan geen herstel te denken viel. De hoofdingenieur van den waterstaat ijlde van Batavia naar de hoofdplaats Cheribon, en begaf zich van daar naar het tooneel der verwoesting, vergezeld van den resident, den ingenieur K. en andere afdeelings-ambtenaren. Op het terrein bewees de ingenieur K. duidelijk, dat het zijn schuld niet was — ook niet van den resident, noch van den regent of iemand anders; het was eenvoudig *force majeure* of ..... een zeer onbeleefde bandjir. De inlanders waren, daartegen, van gevoelen, dat de Tjisan-garoeng boos was geworden, dat men haar zoo plomp in haren loop wilde stuiten. Zij had in vroegere eeuwen zich wel een weg weten te banen dwars door het Kendangsche gebergte, het werk van den Almagtigen, en nu zou een Hollandsche „oeloe oeloe" haar zoo maar in eens den weg afsluiten. Dat kon niet lukken!

Met de gemetselde raamdam in de Tjikroe liep het even ongelukkig af. Een der gemetselde landhoofden zakte in, en het water baande zich een weg onder en bezijden de raamdam. Alle pogingen om het werk te herstellen waren vergeefs. Eindelijk, toen de nood begon te dringen en de middelen tot herstel achterwege bleven, waagde de verdienstelijke raden ranga MANGKOE DERDJA om het noodige, op inlandsche wijze, te laten verrigten ten einde in de behoeften te voorzien, zonder in kostbare kunstwerken te vervallen. Daaraan is het te danken, dat Indramajoe in 1857 en 1858 van de herhaling van schromelijke misgewassen werd verschoond.

De kolossale inlaatsluis te Boeta-mati, een prachtig werk, beantwoordde helaas! ook maar zeer gebrekkig aan hare bestemming.

Eindelijk, was de geschiedenis van de Rambatan niet minder droevig en noodlottig.

Hoe ongelukkig nu ook de uitkomsten waren van de groote werken die aangevangen werden om het lot der bevolking te verbeteren, toch waren het doorslaande blijken, dat de rigting van het bestuur eene groote verbetering had ondergaan. Er waren enorme fouten begaan; dat zag men nu in, en men trachtte die, zoo veel de stand der zaken het gedoogde, te herstellen. De komst van den heer DUIJMAER VAN TWIST aan het hoofd van het gouvernement van Nederlandsch Indië, zette aan die rigting nieuwe kracht bij. De klem en ernst, waarmede elke bekend geworden ongeoorloofde handeling werd tegengegaan en gestraft; zijn vaste wil, om door strenge regtvaardigheid, zonder aanzien van personen, allerwege, tot in het afgelegenste hoekje van de binnenlanden, onvermoeide ijverige pligstbetrachting en eerlijke uitvoering van bestaande en gegeven voorschriften te verzekeren, hadden weldra een gewenscht gevolg. Het streven naar verbetering van het lot der bevolking werd meer en meer algemeen. De afschaffing der bazaarpachten, waarover zoo veel vruchtelooze verhandelingen waren geleverd, was voor geheel Nederlandsch Indië een doorslaand bewijs, dat deze landvoogd niet voor opofferingen terugdeinsde, wanneer hij die in het welbegrepen algemeen belang van den inlander oordeelde. Iedereen wist spoedig, hoe ernstig de heer DUYMAER VAN TWIST verlangde, paal en perk te stellen aan nog bestaande willekeurige beschikkingen over de krachten en bezittingen der bevolking. Zijn afkeer van alle onwettige en onregtvaardige dwang en gedwongen leveringen kende iedereen; men beoordeelde die verschillend; men stak er vaak den draak mede; maar men wachtte zich toch wel, om openlijk eene andere rigting dan de zijne in dienstaangelegenheden te volgen. De slotsom was, dat over het algemeen de regten der bevolking meer werden geëerbiedigd, dat zoo veel mogelijk haar de vrije beschikking over haar persoon en bezittingen werd verzekerd, behoudens verpligting om de op haar rustende taak of lasten behoorlijk te volbrengen.

Onder die voorbereidende rigting werd het thans vigerende regeringsreglement door den Gouverneur-Generaal plegtig afgekondigd. Naauwelijks had dit plaats gevonden, of alle algemeene voorschriften regelden zich naar eene eerlijke toepassing van de in dat reglement aangegeven beginselen. De heerendiensten moesten op nieuw worden geregeld, onder strikte vermijding van allen noodeloozen druk. De cirkulaire ter zake aan de hoofden van gewestelijk bestuur gerigt, gaf de hoofdtrekken aan die daarbij moesten geregeld worden. De gebreken van het kultuurstelsel werden op nieuw opgespoord, in den zin van art. 56 van het regerings-reglement. De gedwongen kultuur werd, daar waar ze nog te hoog was opgevoerd, verminderd, zelfs daar waar geen direkte behoefte aan die vermindering scheen te bestaan. In één distrikt werd, binnen de twee jaren, de gedwongen suikerriet-aanplant met 475 bouws verminderd. De gouvernements kontrakten voor landbouw- en fabriekmatige ondernemingen, vooral de suikerkontrakten, werden, bij ieder voorkomende gelegenheid, zoodanig gewijzigd, dat ze minder bezwaren voor de bevolking opleverden. De vroeger meer verpligte levering van werkvolk in de fabrieken werd aldus gewijzigd, dat het aan de beoordeeling van de

residenten werd overgelaten, om in den vervolge al of niet gedwongen koeli's aan de fabriekanten tegen vast loon te laten leveren, en slechts dan daartoe moest worden overgegaan, wanneer overtuigend bewezen was, dat op geen andere wijze in de behoefte kon worden voorzien.

Voor Cheribon hadden die maatregelen eene groote vermindering der gedwongen leveringen ten gevolge. Sommige fabrikanten vielen het bestuur daarover zeer hard, maar ten minste aanvankelijk zonder hun doel, voortduring van gedwongen leveringen, te bereiken. De gedwongen levering van materialen hield geheel op. De leveringen van werkvolk om, tegen vast loon ten behoeve der fabrikanten, hout te kappen in 's lands djatibosschen, werden geheel gestaakt; de fabrikanten werden daardoor genoodzaakt, zich het benoodigde hout aan te schaffen bij de partikuliere handelaren, die spoedig groote voorraden te Cheribon aanvoerden. Hieruit ontstond natuurlijk eene enorme besparing voor de bevolking, die nu niet meer uit hare, meestal ver van de bosschen gelegen, woningen werd gehaald, om ten gerieve van de fabrikanten de bosschen te gaan bederven, en ook haar vee niet meer behoefde te bezigen om zware balken, door dik en dun, naar de fabrieken te sleepen, zonder sleeptoestellen, dikwerf langs ongebaande rigtingen.

Dat alles was nu uit. De fabrikanten schaften zich het noodige brandhout aan, door vrijwillige overeenkomsten met de gemeenten die in het bezit waren van de bosschen. Het snijden en vervoeren van al het suikerriet naar de fabrieken, de afvoer van suiker naar de Gouvernements-pakhuizen, geschiedde reeds bij vrijwillige overeenkomsten, — aanvankelijk niet zonder bemoeijenis en aansporing van het bestuur, dat zelfs de inlandsche hoofden aanmoedigde daarin deel te nemen. De meeste hoofden hadden, ten gevolge van die aansporing, eenige karren voor hunne rekening genomen, ten einde de zaak ingang te doen vinden bij de bevolking. De oordeelkundige bemoeijingen van den kontroleur CASPERS en de ondersteuning, die hij bij den resident AMENT vond, hebben veel bijgedragen om in Cheribon de grondslagen te leggen van dezen tak van volks-nijverheid, die vroeger niet dan door een, voor de bevolking zeer drukkenden, dwang werd uitgeoefend.

Toen de voorlaatste resident, de heer DE SERIÈRE, aan het bestuur in Cheribon kwam, was de zaak genoeg gevorderd om, zonder vrees voor achteruitgang, te gelasten, dat voortaan in 's lands dienst bezoldigde hoofden niet meer in de ondernemingen van transportmiddelen zouden mogen deelen.

De vele noodelooze arbeid aan de gedwongen kultuur werd gaande weg zeer verminderd. Vroeger werden, bij voorbeeld, om de tuinen paggers (omheiningen) gemaakt die in de distrikten, welke rijk aan hout waren, veel overeenkomst hadden met palisaderingen en enorm veel hout, bamboe en handen-arbeid vereischten. Eindelijk ontbrak het in de meest bebouwde distrikten aan materialen om de paggers te maken; ze werden al dunner en dunner, tot dat men ten laatste begreep, dat men het ook wel zonder paggers kon doen. Als regel werd dus aangenomen — geen paggers; de uitzondering was — paggers daar, waar de nabijheid van bosschen met vele wilde zwijnen ze

nog noodig deed achten. Dit was geene geringe bezuiniging van handenarbeid en materialen, want jaarlijks moest bijna alles vernieuwd worden.

Vroeger bestond de gewoonte om, bij wijze van spillage, eenige pCt. meer te laten planten dan, volgens kontrakt, verpligtend was. De uitgestrektheid der spillage of het surplus der aanplantingen regelde zich naar het terrein waarop de aanplant moest worden bewerkstelligd. Was dat terrein ongelijk, vorderde het veel sloten of andere openingen, dan werd het surplus verhoogd. Dit was een misbruik van oude dagteekening, dat vroeger, toen onbepaald over de werkkrachten der bevolking beschikt werd, niet veel te beteekenen had, maar dat natuurlijk moest ophouden, toen het er op aankwam aan alle noodelooze lasten een einde te maken. De fabrikanten vonden echter in die verandering aanleiding tot nieuwe grieven; treffend bewijs hoezeer een verlicht Gouvernement zich behoort te ontrukken aan den invloed van personen, die slechts hun eigen belang beoogen en daaraan alle andere overwegingen ondergeschikt maken!

Vroeger werden de vele wegen en sloten niet begrepen onder de uitgestrektheid van den aanplant. Ook eene oude maar zeer groote fout. De bevolking bleef de hoogste landrenten betalen over de geheele uitgestrektheid der suikertuinen, wegen en sloten daaronder begrepen; maar ontving slechts betaling voor de werkelijk beplante uitgestrektheid. Bij Gouvernements besluit werd bevolen, voortaan de wegen, sloten enz., voor zoo verre die uitsluitend ten dienste van den aanplant waren aangelegd, te begrijpen onder de bij kontrakt bepaalde uitgestrektheid.

De in de laatste jaren verslapte policie werd met nieuwe kracht gehandhaafd, en de veiligheid van persoon en goederen zoo veel mogelijk verzekerd. De regenten werkten daartoe krachtig mede en hunne ondergeschikten volgden hun voorbeeld. Vooral de nu overleden hoofd-djaksa raden demang NITI NEGARA maakte zich, hoezeer een doodelijke borstziekte zijn ligchaam uitputte, bijzonder verdienstelijk. Acht dagen voor zijn dood, zat hij nog met zijnen gewonen ijver in den landraad.

Voornamelijk was het streven van het bestuur, om de voor de landbouwende bevolking zoo noodlottige vee-diefstallen te doen ophouden. Deze misdrijven waren aan de orde van den dag. De landman, die betrekkelijk welvarend ter ruste ging, was zeer dikwerf bij zijn ontwaken geruïneerd. De buffels werden door brutale veedieven, soms terwijl de bewakers het aanzagen, uit de weide gedreven, en eer de policie kwam opdagen, waren de dieven meestal spoorloos verdwenen. Eene uitgebreide bende had zich gevormd en dreef haar gevreesd bedrijf, van af de zuid-oostelijke grenzen van het regentschap Cheribon tot op de grenzen ten noordwesten bij Pamanoekan, afdeeling Krawang. Aan haar hoofd bevond zich een raden, broeder van een vorig distrikts-hoofd. Zes en twintig deelgenooten van die benden werden opgevat en stonden teregt voor den ommegaanden regter. Allen werden verbannen voor korteren of langeren tijd, naar gelang van het gewigt hunner misdaden. Een andere troep van zestien veedieven, die allen met elkander in overeenstemming handelden, werd evenzoo aangehouden en

schadeloos gemaakt. Andere voorname misdadigers met hunne medepligtigen vielen bovendien de policie in handen en werden teregtgesteld.

Eenige bekend geworden knevelarijen, gepleegd door distrikts- en andere hoofden, werden ten strengste en zonder aanzien van persoon gestraft. Een eigen broeder en een schoonzoon van een regent, beiden distriktshoofden werden, wegens misbruik van gezag en knevelarijen, ontslagen uit 's lands dienst. Vele anderen deelden in hetzelfde lot of werden strafregterlijk vervolgd.

De ernst waarmede het bestuur naar de uitroeijing van diefstal, knevelarijen en andere misbruiken streefde, werd eindelijk met gunstig gevolg bekroond. De dieven-benden waren ontbonden; de belhamels onschadelijk gemaakt; de veediefstallen behoorden weder tot de groote zeldzaamheden, en dan nog werden meestal de gestolen buffels en paarden achterhaald. Alle andere misdrijven verminderden aanmerkelijk. De openbare veiligheid van personen en goederen was nu meer dan ooit te voren verzekerd. De hoofden eerbiedigden de bezittingen van den landbouwer, omdat zij bij het Europesche bestuur de vastberaden zucht bespeurden, om de werkkrachten der bevolking te besparen en hare regten te doen eerbiedigen.

II.

Het moet voor ieder begrijpelijk zijn, dat de verbeteringen, zoo wel in het bestuur als in de gedwongen suikerkultuur van Cheribon ingevoerd, tot onvermijdelijk gevolg moesten hebben, de plantende bevolking tijd en lust te geven, om voor eigen rekening te arbeiden en door vlijt haar lot te verbeteren. Onder die omstandigheden ontstond buitendien de vroeger nooit gekende prijsverhooging van de suiker, die van *f* 12 en *f* 15 per pikol, tot *f* 20 en *f* 22 steeg. Eenige, reeds als suikerfabrikanten en andere landbouw-ondernemers in Cheribon bekende, partikulieren kwamen daardoor op het denkbeeld, om van die buitengewoon gunstige zamenloop van zaken gebruik te maken. Zij raadpleegden de ambtenaren en hoofden over het aanleggen van vrijwillige riet-aanplantingen boven en behalve den Gouvernements aanplant, en hielden der bevolking de voordeelen voor oogen, die daaruit voor haar moesten voortvloeijen. De ambtenaren, voornamelijk in de afdeeling Cheribon, zagen daarin volstrekt geen bezwaar. Het strookte volkomen met de bedoelingen der regering en kon in geen geval ten nadeele strekken van de Gouvernements-kultuur, nog veel minder van de bevolking, terwijl de bestaande bepalingen de ontwikkeling van vrijwilligen arbeid en landbouw niet verhinderden, daar waar overvloedige werkkrachten en gronden voorhanden waren. En dit was het geval in Cheribon, na de invoering der verbeteringen waarvan hiervoren melding is gemaakt.

De afgeloopen volkstelling toonde aan, dat in de distrikten Sindang-laut en Lossari 60 pCt. meer bevolking was, dan te boek stond voor de telling. Van omtrent 25,000 bouws sawah's werden slechts 1510 bouws voor de Gouvernements riettuinen gebezigd.

De aangrenzende distrikten Loear Kotta en Kotta Cheribon, met eene bevolking van bijna 50,000 zielen en 10,689 bouws sawah's, ongerekend

de boschgronden, waren geheel vrijgesteld van gedwongen kultuur-diensten. Vroeger moest eerstgemeld distrikt koeli's leveren, tegen door den resident vastgesteld loon, aan de fabriek Tersana.

Beber moest koeli's leveren aan de fabrieken Sindang en Karang Samboeng.

Tjiawie, van het regentschap Koeningan, een door berg en dal van de vlakte gescheiden distrikt, moest tot 350 koeli's daags leveren aan de fabriek Tjiledoek.

Al de gedwongen leveringen uit andere distrikten, ten behoeve van de suikerfabrieken in de distrikten Sindang en Lossari, waren afgeschaft. De fabriekanten kregen slechts zoo veel, als uit de bij hunne fabrieken ingedeelde dessa's kon worden getrokken, zonder te groot bezwaar voor de bevolking. De ontbrekende arbeiders moesten zij zelf zoeken, door vrijwillige boedjangs in dienst te nemen, en, het zij ter hunner eere gezegd, zij wisten zich in die, door regt en billijkheid geboden, regeling te schikken. Daar waar met overleg en kennis werd gehandeld, ondervond men weldra het nut van dezen maatregel, en het lijdt geen de minste twijfel, dat, als men maar voortgegaan ware met de gedwongen leveringen en dienstverrigtingen stelselmatig te beperken en, daar waar het kon, geheel te doen ophouden, er nog oneindig veel handenarbeid uitgewonnen en bovendien eene klasse van bekwame fabriek-arbeiders gevormd zou zijn geworden.

Intusschen kwamen twee Gouvernements kontrakten van huur en verhuur van woeste gronden Blender en Kadipaten, in de distrikten Lossari en Madjalangka, te expireren, waarop twee suikerfabrieken, geheel met vrijwillige middelen werkende, waren gevestigd. De eigenaren verzochten te vergeefs verlenging. Het Gouvernement meende, op grond van het nieuwe regeringsreglement, die gronden niet meer te mogen of te moeten verhuren. Een vreemd verschijnsel. Het waren de twee overgebleven oude huurkontraktjes, die reeds voor de invoering van het kultuurstelsel bestonden en sedert, herhaaldelijk, bij elke expiratie, verlengd waren. De nabij gelegen dessa's waren zoo gewoon geraakt aan de voordeelen, die zij uit deze ondernemingen indirekt behaalden, dat de vernietiging voor haar een ware ramp zou zijn. Maar niets baatte. De voorschriften, vervat in art. 62 van het regeringsreglemt, gedoogden nu, naar de meening van het Gouvernement, de verhuur van die gronden niet meer. De ondernemers stonden aan den rand van het verderf. Er werd bij Gouvernements besluit gelast, dat een der fabrieken binnen een jaar moest worden gesloopt en dat, zoo de eigenaren niet daartoe overgingen, de slooping door het bestuur voor hunne rekening zou moeten geschieden *).

De gronden moesten aan de regthebbende bevolking worden terug gegeven om er sawah's van te maken. Maar de bevolking had reeds sawah's

*) Eene dergelijke onderneming, Waled, toebehoorende aan de erfgenamen van den oorspronkelijken oprigter, den majoor Chinees TAN HONGIAN, was, krachtens de in 1853 uitgevaardigde bevelen, reeds vernietigd. Men meent te weten, dat de toenmalige resident pogingen deed, om den ongelukkigen en ten eenenmale doelloozen maatregel te voorkomen; maar te vergeefs. De gronden konden voor de rijstkultuur benuttigd worden; de fabriek behoorde aan Chinezen; dus weg er mee!

en tegal-velden in overvloed. Zij verlangde die gronden niet terug als het moest geschieden ten koste der verdwijning van de fabriek, waar zoo veel geld viel te verdienen. Wel zou zij gaarne de huur hebben ontvangen, die het gouvernement sedert 1828 door de ondernemers in suiker had laten betalen, boven en behalve de landrenten; maar op het bezit van die gronden, onder verpligting om ze met padi te beplanten en er de landrenten van te betalen, was ze volstrekt niet gesteld. Maar wat beteekent de wensch eener goede, getrouwe, onderdanige bevolking in zulke gevallen... Zij wordt immers verondersteld haar eigen belang niet te kennen. Het gouvernement wordt immers geacht het beter te weten.

Nog twee andere ondernemingen, Tjigobang en Leuwung-gadja, die binnen kort zouden expireren, stond hetzelfde lot te wachten. Maar de omstandigheden waren toch gekeerd. De publikatie opgenomen in *Staatsblad* 1838 n°. 50, waaraan allengs eene mildere uitlegging werd gegeven †), scheen nu het middel aan de hand te doen om, door overeenkomsten met de betrokken bevolking, het voortbestaan der ondernemingen te verzekeren. Daarnaar werd nu gestreefd. Het gouvernement verkondigde echter de meening, dat die publikatie niet mogt leiden tot verhuur van gronden, en in geen geval zonder vergunning van den Gouverneur-Generaal. Die vergun-

---

†) Onder de verschillende aanschrijvingen, die van deze rigting getuigen, vermelden wij hier slechts eene circulaire van den direkteur der kultures aan de residenten op Java, dd. Batavia den 2 Junij 1858, te vinden in het *Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indië*, deel II, onder n°. 490. Die circulaire is van den volgenden inhoud.

„Het in den laatsten tijd algemeen zich openbarende streven van de partikuliere nijverheid op Java, om, overeenkomstig het beginsel aangewezen bij art. 56 van het vigerende reglement op het beleid der regering, wáár mogelijk, buiten de tusschenkomst van het bestuur, vrijwillige arbeiders te verkrijgen, heeft de vraag doen ontstaan, of de registratie der met de inlandsche bevolking aangegane overeenkomsten, voor het verrigten van arbeid in eene naburige residentie, niet behoort te worden geweigerd, wanneer het blijkt, dat de daarbij bedongene voorschotten hooger zijn dan die, welke in het gewest, waar de kontrakterende inlanders gevestigd zijn, gegeven worden.

„Bij een soortgelijk geval, hetwelk zich onlangs voordeed, werd eene speciale Gouvernements magtiging verzocht, tot weigering der registratie van zoodanige overeenkomsten.

„De regering heeft gemeend die autorisatie *niet* te moeten verleenen.

„Zij is van oordeel, dat de regeling dezer aangelegenheid, in het welbegrepen belang van alle partijen, behoudens inlichting en teregtwijzing, des vereischt van hooger hand, behoort overgelaten te blijven aan het beleid van de hoofden van gewestelijk bestuur, ingevolge de bedoeling van *Staatsblad* 1838, n°. 50.

„De bepalingen van dit *Staatsblad* geven aan de besturende ambtenaren voldoende ruimte, om de registratie, waarvan sprake is, te weigeren, bij aldien het overtuigend blijkt, dat de betrokkene inlanders, tot voor hen nadeelige verbindtenissen worden overgehaald.

„Een onvoorwaardelijk verbod nogtans aan de inlandsche bevolking, om overeenkomsten aan te gaan voor het presteren van arbeid in naburige gewesten, komt weinig doeltreffend voor, *en is buitendien geenszins strookende met het vrijzinnig beginsel, te dezer zake nedergelegd in art.* 56 *van het reglement op het beleid der regering*.

„Natuurlijk dient te worden gewaakt, dat geene opgezetenen, met name geërfden en aandeelhebbers in de bebouwde velden, zoomede hoofden van huisgezinnen, die, alhoewel op eigen grond en in eigen huis wonende, echter niet onder de landbouwers behooren, hunne dessa's verlaten om tijdelijk elders te gaan arbeiden, alvorens gezorgd zij, dat in al de op hen rustende verpligtingen, gedurende hunne afwezigheid, kunne worden voorzien.

„Langs dien weg zal verloop naar aangrenzende gewesten, waarvoor van sommige zijden vrees is gekoesterd, van zelven worden te keer gegaan.

„Ik heb de eer, op daartoe bekomen last, Uw EdG. te verzoeken, bij voorkomende gelegenheid, in den geest der bovenomschrevene zienswijze der regering te willen handelen.

De direkteur der kultures,
(w. g.) S. D. SCHIFF.

ning werd te vergeefs gevraagd voor de perceelen, waarvan de huur nu eindigde en die, sedert 1828, door de eigenaren met inlandsche boedjangs en koeli's, voor eigen rekening buiten bemoeijing van het bestuur, met suikerriet waren beplant.

Er werd op de meest overtuigende wijze aangetoond, dat de regthebbende dessa's de gronden, waarop tot dus verre vrijwillig riet werd geplant, niet terug verlangden, niet noodig hadden en zelfs niet zouden kunnen benuttigen; dat ook de omliggende dessa's ze niet noodig hadden; dat het belang van land en volk het in stand houden der suikerriet-aanplantingen en fabrieken dringend vorderde. Maar de regering bleef onverzettelijk bij hare weigering tot verlenging der gouvernements-huurkontrakten, even zeer als tot verhuur der gronden door de bevolking. Om het onverklaarbare van die houding te beseffen, dient in aanmerking te worden genomen, dat, een paar jaren te voren, de resident van Cheribon gemagtigd werd, om een door den eigenaar van Tjigobang met de bevolking der nabij zijne fabriek gelegen dessa Tondjong gesloten kontrakt te registreren, voor de huur van 200 bouws tot die dessa behoorende woeste gronden. Als het ware op hetzelfde oogenblik dat Waled moest vernietigd worden, verleent men vergunning tot uitbreiding der aanplantingen van Tjigobang; en twee of drie jaren later, worden verschillende verzoeken en voorstellen, om de aanplantingen en fabrieken op de eene of andere wijze te laten voortduren, van de hand gewezen. In 1853 last tot vernietiging van Waled. In hetzelfde jaar vergunning tot huur van 200 bouws woeste gronden bij Tjigobang; en in 1856 zouden Tjigobang en andere ondernemingen, even als Waled, te niet moeten gaan!!!

De eigenaar van Tjigobang, een bekwaam en ondernemend industriëel, zat intusschen niet stil, en spaarde moeite noch kosten om den ondergang zijner onderneming te voorkomen en een einde te maken aan den onhoudbaren toestand waarin hij was gebragt. De uitkomst zijner onvermoeide pogingen was voor geheel Cheribon van groot gewigt. Hij vernam, dat in de residentie Madioen een suikerfabrikant met de bevolking van een of meer in de nabijheid zijner fabriek gelegen dessa's overeenkomsten had aangegaan en, krachtens die overeenkomsten, een groot gedeelte der daarin vermelde gronden door huurlingen liet beplanten. Het werd verder bekend, dat de resident van Madioen had belet, dat die gronden door boedjangs of koeli's werden bewerkt en dat zijne handelingen door de regering waren afgekeurd, en de bewerking der suikerriet aanplantingen sedert ongestoord en met goed gevolg werd voortgezet. Dit moedigde den eigenaar van Tjigobang aan, om zijne pogingen tot het voortzetten zijner onderneming te vervolgen. Hij kwam te Batavia in het bezit van een afschrift van een, door den ondernemer te Madioen met de bevolking gesloten, overeenkomst, en keerde daarmede naar Cheribon terug. Hij vond de bevolking zeer genegen om zulk eene overeenkomst met hem te sluiten en ging daartoe over.

Bij dat kontrakt verbonden zich eenvoudig de bewoners, eene zekere uitgestrektheid tot hunne dessa behoorende gronden met suikerriet te beplanten,

gedurende vijf achtereenvolgende jaren. De ondernemer nam wederkeerig de verpligting op zich, voor het riet te betalen *f* 5 koper voor elke pikol suiker, behoudens de verpligting om, wanneer de krachten der bevolking mogten te kort schieten, om de bedoelde uitgestrektheid met suikerriet te beplanten, haar de benoodigde koeli's te verstrekken en die te betalen ter nadere verrekening; onder dien verstande, evenwel, dat, zoo de koelilooncn meer mogten bedragen dan *f* 5 koper per pikol suiker, de bevolking in allen geval als premie zou moeten genieten *f* 5 recepis voor iedere bouw. De ondernemer nam buitendien bij die overeenkomst op zich de betaling der landrenten voor de met suikerriet beplante sawah's.

De bestaande wettelijke bepalingen, in welken beperkten zin ook uitgelegd, konden niet leiden tot het beletten van het aangaan van zulke overeenkomsten. Later heeft men goedgevonden ze te bestempelen met den naam van „vermomde huurkontrakten", eene benaming echter die niet geheel juist is; want, zoo als ze daar liggen, behoudt de regthebbende bevolking ten allen tijde het regt, om de gronden geheel en al met eigen middelen en zonder bemoeijing van den fabrikant te beplanten en de voordeelen van den aanplant voor zich te behouden. Bij het bestaan van zeer veel overtollige sawahvelden — een gevolg van buitensporige ontginningen, vroeger op last van het bestuur bewerkstelligd — en die toch alle jaren voor een spotprijs aan allerlei vreemdelingen verhuurd werden, waren hier die overeenkomsten blijkbaar geheel in het belang der regthebbende bevolking. Zij kreeg zoo doende 50 tot 100 pCt. meer voordeel van hare gronden dan vroeger, en bovendien konden voor handel en nijverheid hoogst belangrijke ondernemingen in stand blijven.

Spoedig werd dan ook bekend, dat de overeenkomst, door den eigenaar van Tjigobang met de bevolking gesloten, door den resident, als genoegzaam beantwoordende aan de voorschriften vervat in *Staatsblad* 1838 nº. 50, na voorafgaande raadpleging van den direkteur der kultures, was geregistreerd. Het redmiddel was gevonden; het vond allerwege grooten bijval. Weldra volgden verscheiden ondernemers het voorbeeld van Tjigobang; en in korten tijd verrees als met een tooverslag de eene nieuwe onderneming na de andere. Het vernietigde Waled werd weer in het leven geroepen. Een ondernemend Europeaan rigtte, geheel uit eigen middelen en zonder eenige hulp of tusschenkomst van het bestuur, in de nabijheid van de plaats waar de vorige fabriek had gestaan, een nieuwe op, en ging met de bevolking overeenkomsten aan voor den aanplant. De oude fabriek Leuwung-gadja werd op dezelfde wijze voortgezet. Kalimaro, Djati-piring, Kali-sapoe en Kali-tandjong volgden. Nog twee oude fabriekjes te Tjikleng en Tjikantjas, aan Chinezen toebehoorende, werden aan Europeanen verkocht. De steenen trekmolen op eerstgemelde werd vervangen door een stoommolen. De geheele fabriek werd ingerigt naar de verbeterde methode te Mauritius in gebruik. Een kundige Europeaan, die vroeger als machinist reeds vele bewijzen van zijne bekwaamheid gaf, maakte daar, met behulp van inlandsche werklieden, zelf de machineriën die hij noodig had om zijn fa-

briekje in werking te brengen. Vroeger leverde het nooit meer dan 500 pikols. Hij hoopte nu spoedig 2 of 3000 te maken, geheel buiten bemoeijenis van het bestuur. Tjikantjas zou nog grooter verbeteringen ondergaan.

De omstandigheden waren nu geheel in het voordeel der partikuliere nijverheid gekeerd. Het Gouvernement zag de uitkomsten er van met welgevallen aan, en het gaf bij verschillende aanschrijvingen aan de gewestelijke besturen te kennen, dat zij de ontwikkeling van de vrije industrie niet zouden belemmeren. De Gouverneur-Generaal PAHUD volgde lijdzaam de rigting, die tot dus verre was aangegeven. Op last van hem, werd aan de residenten de hiervoren gedrukte cirkulaire verzonden, waarbij zelfs aan de landbouwers vrijheid werd gelaten, om in naburige gewesten hunnen arbeid tegen een hooger loon te verruilen dan die hun op de plaats hunner inwoning aangeboden werd. Bij eene andere cirkulaire, gelastte hij bepaaldelijk, vrijwilligen arbeid en partikuliere ondernemingen zoo veel mogelijk te bevorderen, door eene milde toepassing der bepalingen van *Staatsblad* 1838, nº. 50.

Bij eene verordening, even zoo in den loop van het jaar 1858 uitgevaardigd, werden de regels vastgesteld, die bij het verleenen van regt van opstal moeten worden opgevolgd. Dat reglement is omslagtig en onduidelijk, maar het bewees alweer, dat men wettige vestiging van partikuliere ondernemingen wilde bevorderen *). Het werd dan ook door de meeste partikulieren gretig aangenomen. Het eene verzoek voor regt van opstal volgde het andere. Voor al de nieuw opgerigte suiker-fabrieken, zoo wel als voor de oude, werd regt van opstal verzocht en bij speciale Gouvernements-besluiten verleend. Hetzelfde geschiedde voor eenige rijstpelmolens, voor katjang-olijslagerijen, voor verschillende pakhuizen en andere gebouwen. In een woord, overal waar partikuliere ondernemers het benoodigde terrein niet in koop konden bekomen, werd het wettig bezit door regt van opstal gevraagd en verkregen †).

Eenige in kontrakt met het Gouvernement werkende suiker-fabrikanten, aangemoedigd door de houding der regering en opgewekt door de buitengewoon hooge suikerprijzen, gingen met de regthebbende bevolking overeenkomsten aan om, boven en behalve den verpligten aanplant, ook nog voor eigen rekening suikerriet te planten, deels geheel nieuwen aanplant, deels ratoen. De zeer groote voordeelen, daaraan verbonden, deden ook deze nieuwe poging tot vermeerdering van stapelprodukten buitengewonen bijval vinden. Zeer belangrijke vermindering van gedwongen kultuur, heerendiensten en gedwongen leveringen van allerlei aard, dus veel meer vrije beschikking van tijd en werkkracht, kwam als het ware te gelijk met de gelegenheid om der bevolking voor haar eigen vrijwilligen arbeid belooningen aan te

*) In dat reglement wordt, onder anderen, het beginsel gehandhaafd, om niet te beschikken over dessagronden zonder toestemming der regthebbende dessa's, en niet dan tegen billijke schadeloosstelling.

†) In 1859 veranderde de rigting alweer in zoo verre, dat het verzoek van Chinezen om regt van opstal buiten de wijken, waar men plan had hen voortaan te laten wonen, werd afgewezen. Zij mogten dus niet alleen niet buiten die wijken wonen, maar ook daarbuiten geene bezittingen hebben.

bieden die, eenige jaren te voren, fabuleus of onmogelijk zouden zijn voorgekomen en waaraan vroeger zelfs niet gedacht kon worden.

De oude regel was, dat alle sawah-velden *quand même* met padi moesten worden beplant, en daarvan voor de kultuur van suikerriet of indigo slechts zoo veel werd genomen als, krachtens de „prentah" van hooger hand, gevorderd werd. Bleek het, dat de bevolking nog veel tijd voor zich overhield of dat ze sterker was dan men dacht, zoo werd de Gouvernements kultuur uitgebreid of er werd eene andere onderneming aangevangen, om de nog beschikbare krachten der bevolking te benuttigen. Dat de bevolking, — na aan hare verpligtingen bij de Gouvernements-kultuur, heerendiensten enz., in een woord aan alle op haar rustende servituten behoorlijk te hebben voldaan, — voor eigen rekening vrij zou mogen beschikken over haren tijd en krachten, zelfs over hare velden, scheen als of het niet bekend was. Er heerschte een zekere twijfel, ontstaan door de alles overheerschende inmenging van Gouvernementswege en door het hand aan hand toenemende overwigt van het regeringsmonopolie. Wel mogt zij dat doen in den gewonen zin, naar de oude sleur; maar het was onzeker, of zij ook wat anders, wat meer zou mogen doen. Voor eigen rekening suikerriet te planten naast en bij de Gouvernements aanplantingen.... daaraan dacht men volstrekt niet. Vroeger viel er trouwens ook geen denken aan. De bevolking had ter naauwernood tijd genoeg voor haar eigen meest dringende bezigheden. En later, toen zij wat meer tijd beschikbaar kreeg, was het de vraag, of het haar wel geoorloofd zou zijn de produkten te teelen die zij goedvond. Het kon aanleiding geven tot klagten van de Gouvernements kontraktanten, die, voorzeker, als het riet uit de, nabij hunnen gedwongen aanplant gelegen, partikuliere tuinen niet aan hen verkocht werd, zouden beweren, dat zij bestolen werden, dat het riet uit hunne tuinen aan anderen wierd verkocht enz. Welk een nieuw veld voor beslommeringen! Die magtige, invloedrijke kontraktanten zouden naar Batavia schrijven aan hunnen vriend den algemeenen sekretaris, of den raad van Indië of soms regtstreeks aan den Gouverneur-Generaal. Wat al onaangename gevolgen zou dat kunnen hebben: verplaatsingen naar slechte afdeelingen, naar andere residentiën enz. Het was daarom veel gemakkelijker en zekerder maar niet van de verboden vrucht te laten plukken.

Maar nu werd alle twijfel opgeheven. Het Gouvernement verkondigde, vooral sedert 1855, andere beginselen. De oude gemakkelijke routine moest verlaten worden. De bepalingen van art. 56 van het regerings-reglement werden langzamerhand, maar ter goeder trouw, toegepast. Het was niet langer te doen om zeer veel koffij, suiker en indigo *à tout prix* te bekomen; maar slechts zooveel, als met het werkelijk belang en welzijn der bevolking bestaanbaar was. Het waarachtig belang der inboorlingen kwam nu meer dan ooit op den voorgrond. Art. 55 van het regerings-reglement, dat de bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur, van wien ook, tot een der gewigtigste pligten van het Indisch bestuur maakt, werd waarheid; en art. 60, waarbij aan handel, nijverheid en landbouw de aanmoediging

van het bestuur verzekerd wordt, scheen geene doode letter meer te zullen blijven.

De fabrikant te Tersana, wiens gedwongen aanplant het eerst eene belangrijke vermindering onderging, niet zoo zeer omdat dit onvermijdelijk bleek te zijn, maar alleen omdat de regering oordeelde, dat daar de dwangkultuur te hoog was opgevoerd, — was de eerste, die met de inlandsche landbouwers eene zeer doelmatige en voor de bevolking zeer voordeelige overeenkomst aanging voor den aanplant van 185 bouws. Deze overeenkomst strookte gaaf zelfs met den strengsten en beperktsten zin van *Staatsblad* 1838 no. 50. Zij werd zonder bezwaar geregistreerd en kwam in werking. De gemiddelde lengte van het riet per bouw zou met wederzijdsch goedvinden worden geschat of gemeten na vollen wasdom, en zou tot maatstaf dienen van de betaling per bouw. Die betaling was zoo ruim, dat de laagste prijs bijna gelijk stond aan de hoogste betaling voor Gouvernements aanplanting te goed gedaan.

De eerste vrijwillige aanplantingen waren lang zoo schoon niet als de Gouvernements tuinen; maar dat was te voorzien. Aan de eerste werd slechts het hoogst noodige, aan de laatste veel meer dan het noodige verrigt. Maar dat zou van lieverlede beter worden.

Het volgende jaar werd, om hetzelfde Gouvernements beginsel, de gedwongen aanplant bij de groote fabriek Tjiledoek, die sedert eene reeks van jaren op 705 bouws was gebragt, verminderd tot op 400 bouws. De eigenaar, een zoogenaamd inlandsch kind, maar die doorslaande blijken had gegeven van zijne zaakkennis en allengs eigenaar was geworden van drie der grootste en beste suikerfabrieken van Cheribon, een man die zijne ruime middelen met voordeel wist aan te wenden om de bevolking en de hoofden tevreden te stellen, verzette zich niet tegen die zoo belangrijke vermindering, hoe ongaarne hij die ook zag. Hij was geen voorstander van de vrije kultuur; hij had liever Gouvernements aanplant, die hem vrij wat meer gemak en wat minder risico bezorgde. Maar hij onderwierp zich en maakte met de bevolking overeenkomsten als die voor Tersana, doch betaalde voor ieder der vier klassen van schattingen *ƒ* 10 per bouw meer. Door verschillende dessa's werd gekontrakteerd voor een vrijwilligen aanplant van circa 240 bouws.

De eigenaren der op Gouvernements kontrakt werkende fabrieken Sindang en Karang Samboeng volgden dit voorbeeld. Ook te Ardjawinangon en Glagamidang werden vrijwillige aanplantingen bewerkstolligd. Bij de twee laatsten waren echter de planters slechts koeli's of boedjangs die, tegen vast dagloon, de afgestane dessa-gronden bewerkten voor rekening en risico van den fabrikant.

De fabrikant te Ploembon nam ook eene proef, die echter even ongelukkig uitviel als eene menigte andere door hem reeds genomen proeven.

Van de tien Gouvernements suikerfabrieken waren er dus zes, die bij hun gedwongen ook vrijwilligen aanplant hadden.

Te Gempol en Parong-djaja, beide behoorende aan den toenmaligen

eigenaar van Tjiledoek, en te Djati-wangi kwam nog geen vrijwillige aanplant tot stand. Die fabrieken liggen in het regentschap Madjalengka — en daar was men niet voor de zaak. De vrees, dat de bevolking er onder zou komen te lijden en de hoofden met de grootste voordeelen zouden gaan strijken, had daar de bovenhand. Die afdeeling verkeerde in een exceptionelen toestand. De bezorgdheid van den assistent-resident was geheel ter goeder trouw. Hij had reeds zoo veel knevelarijen en misbruiken in dat regentschap ontdekt, hij had daardoor al met zoo onoverkomelijke moeijelijkheden, met eindelooze schrijverijen, geregtelijke verhoren en onderzoeken, processen-verbaal te kampen, en zoo doende geheel het inlandsche hoofden-stel van een zoo ongunstige zijde leeren kennen, dat hij wel moest vreezen nieuwe wegen voor misbruiken en knevelarijen te zien openen. Hij was er tegen in gemoede, en de regent en distriktshoofden waren er ook maar tegen. Het was wat nieuws en wie weet hoeveel moeite het nog geven zou. De vrees voor het misbruik belette het gebruik.

In het begin van 1859 had, te midden van de weifelingen en tegenstrijdige en gedurig afwisselende inzigten der regering, de vrijwillige suikerkultuur een niet onaanzienlijk veld in de residentie Cheribon ingenomen. Vernielde fabrieken waren weder verrezen, onder den invloed van mildere en rationele regerings-beginselen; nieuwe fabrieken waren opgerigt op grond van de vrije beschikking die aan de bevolking over hare werkkrachten werd gelaten, in verband met den hoogen stand der suikerprijzen. De gedwongen aanplantingen waren verminderd voor de fabrieken, in kontrakt met het Gouvernement werkende en, met uitzondering van eene enkele afdeeling die in een exceptionelen toestand verkeerde, vonden bijna alle kontraktanten eene vergoeding voor hun afgestanen gedwongen aanplant, of vermeerderden zij den van gouvernementswege bewerkstelligden aanplant, door vrijwillig geplante riettuinen. De overeenkomsten daartoe gesloten waren tweeledig; zij betroffen dessa's, waarvan de bewoners riet plantten op eigen velden, en dessa's die slechts hunne overvloedige gronden voor den rietaanplant afstonden welke dan door gehuurde boedjangs en koeli's uit andere dorpen bewerkstelligd werd; maar in het eene zoo wel als in het andere geval behaalde de bevolking, bij minder arbeid, meer voordeel bij de vrijwillige dan bij de gedwongen suikerkultuur.

Zoo stonden de zaken, toen op Java de noodlottige alarmkreet der reaktie aangeheven werd, die in November 1858 door den minister ROCHUSSEN met eene roekelooze ligtzinnigheid werd geprovoceerd. De direkteur der kultures D. S. SCHIFF, die met gematigden ernst de ontwikkeling van den vrijwilligen arbeid had bevorderd en beschermd, was, in het laatste van 1858, overleden. De vice-president van den raad van Indië DE PEREZ, die met zoo veel energie de zaak van den vrijen arbeid verdedigde, bezweek op de reede van Badjoa. Zoo verloor dit goede beginsel binnen weinige maanden twee zeer verdienstelijke en invloedrijke beschermers. De opvolgers waren eene andere rigting toegedaan. De heer PAHUD volgde op nieuw lijdelijk. De regering

nam nu weer eene, met de partikuliere industrie vijandige, houding aan; de tegenstanders kwamen op den voorgrond. Geen wonder! De Minister van Koloniën had het openlijk verkondigd: vrije arbeid was op Java onmogelijk.

Het eene onderzoek volgde nu op het andere. Daarvoor werden natuurlijk uitgezochte antagonisten van de partikuliere nijverheid en van het regeringsreglement aangewezen. De rapporten mogten verward, tegenstrijdig zijn, als zij maar de eenzijdige strekking hadden om te bewijzen, dat de minister gelijk had, dat de nieuwe direkteur der kultures en de nieuwe vice-president met hunne aanhangers gelijk hadden. De enkele ambtenaren, die zelfstandig genoeg waren om de waarheid getrouw te blijven, moesten onschadelijk gemaakt worden, en weldra was men op Java algemeen overtuigd, dat het door den Minister van Koloniën bevolen onderzoek naar de aangelegenheden van den vrijen arbeid niets anders was dan haar vermomd doodvonnis. En dat doodvonnis zou het Gouvernement in Indië zich beijveren ten uitvoer te leggen! Te 's Gravenhage was het snoode plan gesmeed, om alle vrijwillige kultuur van stapelprodukten voor de Europesche markt te doen verdwijnen. De fabrikanten, die in kontrakt met het Gouvernement werkten, zouden voortaan geen vrijwillig geteelde produkten meer bij hunnen in dwang geleverden grondstof mogen verwerken; en alle geheel vrije ondernemingen zouden opgelost worden in inrigtingen, gegrond op de noodlottige beginselen van dwang en monopolie. De bewijzen van dien toeleg zijn te vinden in de officiële en semi-officiële correspondentiën en rapporten. Zij bleken verder in het openbaar bij de laatste suikerregeling, waarin het verbod opgenomen werd voor de kontraktanten om vrijwillig geplant suikerriet van de bevolking te koopen en te verwerken, benevens de toezegging, dat hunne gedwongen aanplant zou vermeerderd worden. Zij bleken uit de onrustbarende onderzoekingen en inkwisitiën, in de residentie Cheribon ingesteld, met het opvallend doel om de landbouwers in den waan te brengen, dat het Gouvernement niet meer wilde dat zij vrijwillig suikkeriet teelden. Zij bleken uit de voorspiegelingen, aan sommige partikuliere ondernemers voorgehouden, dat zij Gouvernements kontrakten voor gedwongen aanplantingen zouden bekomen, zoo zij de behulpzame hand aan de reaktionaire rigting boden. Zij bleken eindelijk uit de baldadige verwoesting van vrijwillig geplant riet, eene daad die voor rekening van het Indisch bestuur moet blijven, waarmede het meende den vrijen arbeid den genadeslag te geven, het plan hier opgevat gemakkelijk en zeker te zullen volvoeren en de Javaansche landbouwers terug te brengen tot het somber tijdperk, toen de alvermogende hand van het Gouvernement alle nijverheids-ondernemingen drukte, toen het despotisme ten top werd gevoerd en van het schoonste, het rijkste land der aarde een doodsakker maakte, waar honderd duizenden aan den hongerdood gestorven ingezetenen ten grave daalden, om de uitspattingen van het dwang- en monopolie-stelsel te beboeten.

De toeleg werd nog ter elfder ure gestuit. Het plan is gedeeltelijk verijdeld. Maar de onzalige reaktie heeft op Java kiemen gezaaid, die niet

allen verdwenen zijn. Er behoort een helder hoofd, eene krachtige hand toe, om te herstellen wat bedorven werd, om den weg der vrije ontwikkeling weer te heropenen en het bestuur binnen de perken van de wet en het gezond verstand terug te brengen; er behooren vooral oordeelkundige maatregelen genomen en met klem uitgevoerd te worden, om de nog jeugdige vrije nijverheid niet in eenen verwarden of onbestemden toestand te smoren, nadat zij met eere, maar niet zonder bloedende wonden, eenen geduchten kruistogt doorgeworsteld heeft. Wij hopen, dat eene verstandige, zaakkundige en onbenevelde rigting moge gevolgd worden in eene aangelegenheid, die zoo zeer in verband staat met de maatschappelijke bevrijding van een goed en in zoo menig opzigt voortreffelijk volk, dat Nederland geroepen is tot ontwikkeling en beschaving op te leiden.

G. H. VAN SOEST.

Nog iets over noodzakelijkheid der afschaffing van de belasting op de visscherij.

In eene vorige aflevering hebben wij een onderwerp besproken *), dat, naar onze meening, van het hoogste belang is voor de volksvoeding op Java. Wij hebben doen uitkomen, welken nadeeligen invloed de belasting op de visscherijen in Indië uitoefent, op welke verkeerde grondslagen zij rust, en hoezeer, reeds jaren geleden, in de officiële verslagen van de regering zelve, het verderfelijke van die belasting werd uiteengezet en op de afschaffing daarvan aangedrongen. Wij hebben doen kennen, hoe nietig de opbrengst van die belasting is, hoezeer daarbij gedurige achteruitgang plaats heeft, ondanks de toeneming van de bevolking, en welken invloed de afschaffing op de verbetering van het volksvoedsel zou hebben.

De litteratuur over dit onderwerp is, wanneer men de zaak der visscherijen in haren geheelen omvang nagaat, zoo rijk en zoo uitgebreid, dat het geene verwondering kan baren, wanneer wij het gewigt van de visch als volksvoedsel, voornamelijk voor Java, slechts uit sommige oogpunten konden beschouwen. Nu zijn wij dezer dagen opmerkzaam gemaakt op een betoog, door eene geachte hand geschreven, waarbij ditzelfde onderwerp uit nog een ander oogpunt is beschouwd, dan waarop wij voornamelijk de aandacht hebben gevestigd. De zaak komt ons van zoo hoog gewigt voor, dat wij hopen, dat onze lezers 't ons ten goede zullen houden, wanneer wij uit een wetenschappelijk oogpunt nog met een enkel woord, naar aanleiding van dat betoog, op de noodzakelijkheid der afschaffing van de belasting op de visscherijen aandringen.

Het geldt hier toch een artikel dat bij uitnemendheid geschikt is tot voeding van alle volkeren; het geldt de leer, die elke regering in elken staat steeds voor oogen behoorde te houden, en die op Java vooral nog weinig in acht genomen wordt, dat hetgeen tot het eigenlijk volksvoedsel behoort, zooveel mogelijk behoort ontheven te worden van hetgeen strekken kan om het verbruik te beperken. Ten gevolge van de weinige verdiensten, die den Javaan tot dusverre in den regel van zijn arbeid trekt, of liever het weinige dat men hem daarvan overlaat, kan hij niet veel aan zijn voedsel ten koste leggen. Van daar, zonder nu te spreken van de eenvoudigheid en matigheid in spijzen die de meeste Indische volkeren kenmerkt, eene der redenen, waarom het karige voedsel, dat hij geniet,

*) Zie het artikel *„De visscherijen in Indië"*, voorkomende in dezen zelfden jaargang, „ 9 enz.

dikwijls nog zoo slecht is, althans onvoldoende om, in verhouding tot hetgeen noodig zou zijn, zijne physieke krachten op te houden en door behoorlijke ontwikkeling van het stoffelijke, ook gunstig op de zedelijke ontwikkeling te werken. Al moge dit laatste nu van minder belang voorkomen aan de voorstanders van den dwangarbeid en het batig slot, niemand zal toch ontkennen, dat een krachtige ontwikkeling van de bevolking van den Indischen archipel ook dan noodig is, wanneer men in haar slechts ziet een middel, om veel voor den moederstaat voort te brengen. Maar al te dikwijls zien de regeerders voorbij, welke wetten de natuur en dus ook den mensch beheerschen. Het kan zijn nut hebben, die wetten nu en dan eens in het licht te stellen, en de aandacht van de regering en van alle belanghebbenden in de welvaart der Javaansche bevolking daarop te vestigen. De wetenschap komt hierbij te hulp.

Een der voornaamste Fransche tijdschriften wijdde onlangs een betoog aan den invloed van het gebruik van visch als volksvoedsel. De schrijver, die dit onderwerp behandelt, wijst ons op de krachtige ontwikkeling der volkeren, die zich met vrucht op het visschers-bedrijf kunnen toeleggen en dientengevolge veel visch gebruiken. Wanneer wij het oog op Nooren en Zweeden en op andere strandbewoners slaan, dan zien wij dat de schoonste en krachtigste volksstammen juist die zijn, bij wie de visch als volksvoedsel in gebruik is. De bewoners van de meeste visschersdorpen onderscheiden zich door physieke en morele kracht. Van waar dit verschijnsel? De wetenschap antwoordt daarop het volgende. De elementen of grondstoffen der ligchamen in de natuur hebben eene bepaalde verhouding in gewigt en in maat. Sommigen dier grondstoffen zijn zoo onontbeerlijk voor de levensverrigtingen, dat zij zich in dierlijk zamenstel noch vervangen, noch aanvullen laten. Die elementen zijn, in hunnen natuurlijken toestand, in lucht of water te vinden of liggen in den schoot der aarde verborgen. De organen of werktuigen van planten en dieren hebben een verwonderlijken aanleg door de schepping verkregen, om zich van die grondstoffen meester te maken en zich daarvan datgene toe te eigenen 't welk voor hun bestaan noodig is; zij vervormen die tot hun eigen wezen, en geven die later aan andere schepselen of aan de groote vergaderplaats, de aarde, terug, wanneer eenmaal het doel bereikt is. Zoo cirkuleert het leven als het ware harmonisch in de beide bezielde rijken der natuur; elk wezen trekt de grondstoffen aan, die onder zijn bereik zijn en tot zijn bestaan moeten medewerken, zonder de magt te bezitten om die levenselementen te scheppen; naarmate aan de behoefte van opslorping wordt voldaan, gedijt, kwijnt of sterft het individu.

Hetgeen waar is voor andere voortbrengselen van de schepping, is evenzeer waar voor volkeren. De voedingsstoffen voor levenskracht verdwijnen of worden schaarscher in uitgestrekte landstreken, en het gevolg daarvan is natuurlijk nadeelig voor het menschdom. Alleen door betere kennis van de physiologische verschijnselen, die betrekking hebben op elk individu, kan dit eenigermate voorkomen worden. De meest onontbeerlijke stof voor

het onderhoud van al wat leeft, is de phosphorus, waarvan de verbindingen den grondslag uitmaken van de stevigheid der beenderen en het vermogen tot voortplanting. Dieren, die men uitsluitend zou willen voeden met voedingsstoffen, van phosphorus-houdende stoffen ontbloot, kwijnen en gaan te niet. Gronden, waarop het phosphorus-houdend element uitgeput is, brengen slechts onvoldoend voedende planten voort; de rijkste gronden kunnen hunne kracht alleen behouden, wanneer zij in de meststoffen vergoed krijgen, hetgeen door de oogsten aan phosphorus wordt ontnomen; anders verarmen zij en worden uitgeput. Sicilië, de omstreken van Rome en een gedeelte van Groot-Brittannië doen ons zien, hoezeer te groote uitputting der vruchtbaar-makende zouten onvruchtbaarheid veroorzaakt. Te vergeefs tracht men in Engeland door kunstmatige bemesting in het te kort te voorzien; Londen alleen verbruikt zooveel, dat men niet vervangen kan hetgeen aan den grond ontroofd is en in de verpeste bedding van de Theems wegvloeit. De steden zijn, uit een scheikundig oogpunt beschouwd, eene soort van zuigorganen, die, door het verbruik van granen en vleesch, voornamelijk de velden berooven van de beginselen hunner vruchtbaarheid en hun daarvan slechts een klein gedeelte teruggeven. De onmiddelijke grondstoffen voor de voeding worden daardoor meer en meer tot engen kring beperkt. De uit de steden wegvloeijende wateren ontnemen voortdurend aan het vasteland de daarin aanwezige oplosbare zouten, en voeren die aan den Oceaan toe.

Wat wordt er van deze levensbeginselen, wanneer zij eenmaal in de massa der wateren van den aardbol verzwolgen zijn? Het is ons niet altijd ontzegd, dit waar te nemen. Te midden van de duisterste nachten schittert de zee dikwerf met geheimzinnige lichten. De golven zijn versierd met een pluim van blaauwe of geele vlammen; de roeiriemen doen onder het water, dat zij in beweging brengen, bundels vonken schitteren, en het kielwater van het schip vertoont dikwerf, zoover het oog reikt, een maalstroom van fonkelende verschijningen. Dit alles heeft zijn ontstaan te danken aan mikroskopische diertjes, die zich in den Oceaan ophoopen, gelijk de waterdampen in den atmospheer, waarvan millioenen en millioenen zich in eene kubiek-el water kunnen bevinden. Het zijn de phosphor-elementen, die door de wateren van het vasteland naar den Oceaan worden afgevoerd.

De visch nu trekt deze leven-onderhoudende stof in groote hoeveelheid tot zich, nu eens bij het doortrekken der zoete wateren, dan weder in de diepten van de zee. Van daar dat de visch het meest phosphor-houdende wezen der schepping is. De vischvangst brengt dientengevolge eenige deelen der phosphor-verbindingen terug, die uit de oppervlakte of den schoot der aarde gedurig door het wegvloeijen der wateren worden afgeleid. Een bewijs te meer voor het aanwezen van veel phosphorus in de bewoners der wateren is hun teelvermogen.

Deze wetenschappelijke waarneming stelt het belang van vischvangst en vischteelt in een licht, waaronder men die tot dusverre niet had beschouwd. Zijn de bovenvermelde wetenschappelijke beschouwingen juist, dan zal de

visch voor elke natie nog iets meer worden dan een gewoon toevoegsel tot de voedingsmiddelen, die het aardrijk oplevert.

Bij de vermogende werking van het phosphorus in ons dierlijk organisme, is de vischvangst dan een krachtig middel om de verzwakking van het menschelijk geslacht eenigermate tegen te gaan, terwijl weinige takken van landbouw en nijverheid zulke groote diensten kunnen doen als de visscherijen, wanneer men het uitschot van de visch verzamelt en tot meststof gebruikt, in welk geval men een allerkrachtigst element van het leven aan de aarde terug geeft.

Vooral op Java, waar van den bodem zulke groote diensten worden geëischt, is het van het hoogste belang na te gaan, in hoever door deze wijze van bemesting eenigermate aan de uitputting der gronden kan worden te gemoet gekomen. Nergens bestaat zulk eene gelegenheid om de vischvangst, ook uit dat oogpunt zoo belangrijk, te bevorderen als in den Indischen Archipel. Men heeft in de laatste jaren guano gebruikt, maar in de diepten van den Oceaan is een element aanwezig, dat misschien van het hoogste gewigt is voor de produktie des lands. Mogt de waarneming, waarvan wij hier melding maken, juist zijn, dan is het ook om die reden van oneindig belang, de visscherijen niet langer aan banden te leggen, maar die integendeel op elke mogelijke wijze te bevorderen. Niet alleen als een middel tot volksvoeding, maar ook tot bestendiging van den rijkdom van den bodem, en dus van het zoo dierbare „batig slot", is dan de visch te lang veronachtzaamd.

Meer dan ooit hebben wij gemeend, nogmaals op dit onderwerp te moeten terugkomen. Men zal toch uit de jongste berigten uit Indië hebben kunnen zien, dat men ook op Java begint te begrijpen, van welk ontzettend belang de visch mag geacht worden. De pacht, op zich zelve als belasting drukkend, wordt ondragelijk door de menigte formaliteiten, die de invordering van eene nietige som noodzakelijk maakt. Behalve eene belasting van 20 ten honderd, in geld of in natura, mogen de visschers zelven de visch niet verkoopen, maar moeten zij dit aan den pachter overlaten. Op de hoofdplaats heeft men dan ook dikwijls gebrek aan levende of versche visch. De verpachting brengt intusschen daar niet meer op, dan ongeveer *f* 2000 's maands, terwijl wij gezien hebben, dat in geheel Indië de pachtsom van vischbazars en de belasting op de vischvijvers nog geene twee tonnen gouds aan de schatkist opleverden. De bevolking moet zich aan een tal formaliteiten onderwerpen, staat aan allerlei afpersingen bloot en moet zich dikwijls met een bedorven vischje of garnaal behelpen, terwijl de Oceaan om haar heen een oneindige hoeveelheid voedsel en meststof oplevert.

Met uitstekend genoegen vernamen wij dan ook uit het *Bataviaasch Handelsblad*, dat de resident van Batavia het voorstel aan de regering heeft gedaan, om de belasting in die residentie niet meer te verpachten en die geheel af te schaffen. Wij gelooven, dat de aanneming van dit voorstel niet alleen voor Batavia, maar ook voor Bantam, Makassar en overal

elders, waar die belasting bestaat, eene wezenlijke weldaad zou zijn. De resident verdient dank voor zijn voorstel; dit stemmen wij gaarne toe.

Onze vreugde wordt intusschen getemperd, wanneer wij bedenken, dat de heer DUYMAER VAN TWIST reeds vroeger met klem en nadruk op officiële wijze het nadeelige van die belasting heeft doen uitkomen en op de afschaffing aandrong, iets waarvan de bewijzen te vinden zijn in de officiële verslagen, aan 's lands vertegenwoordiging medegedeeld. Nog onlangs heeft de kommissie uit de Tweede Kamer, in wier handen was gesteld het verslag over 1857 en dus zeven jaren later, op dat punt gewezen. Zal de Gouverneur-Generaal PAHUD, die als zoodanig zoo weinig goeds vóor Indië deed, meer gehoor verleenen aan het voorstel van een' resident, dan de Minister PAHUD deed aan den aandrang van 's konings landvoogd. Wij betwijfelen het zeer. Het voorstel zal wel weder in de kartons begraven worden, of misschien — want daartoe staat toch de gelegenheid open — overgelaten aan den opvolger. Wij verwachten dus bitter weinig van het thans gedane voorstel; maar wij vertrouwen, dat de heer SLOET VAN DE BEELE en de Minister van Koloniën hunne aandacht thans op dit onderwerp zullen vestigen, en dat de eerste de pacht op de visscherijen zal opheffen, die op de meest onbegrijpelijke wijze is blijven bestaan, toen de bazarpacht in het algemeen werd afgeschaft. Hij voltooije het werk, zoo schitterend door den heer VAN TWIST in dit opzigt aangevangen, en hem zal een gedeelte van den zegen te beurt vallen, dien de Javaan over de opheffing van de bazarpacht uitspreekt.

De zaak is van het allerhoogste gewigt. Wij gelooven, dat onze bitterste tegenstanders hier onze bondgenooten zullen zijn; want het geldt de vraag, of de Javaan eenigzins beter gevoed zal worden, opdat hij werken kunne, en of een element van produktie aan den grond zal worden teruggegeven, dat zoo dringend gevorderd wordt om uitputting te voorkomen. De nietige som, die aan het batig slot door de afschaffing van deze drukkende belasting wordt ontnomen, kan op die wijze duizendvoudig worden teruggegeven. Hier geldt ook het bekende gezegde van wijlen NAHUIJS VAN BURGST, toen hij over de verwaarloozing van openbare werken op Java sprak, dat elke gulden, op zulk eene wijze voor Java besteed, schatten uit den grond doet voortkomen. Alle oorzaken van den achteruitgang der visscherijen in Indië zijn niet op eenmaal op te heffen, zooals wij reeds vroeger hebben aangetoond; maar de opheffing van de belasting zal althans één bezwaar wegnemen, het meest drukkende en dat het meest gereedelijk voor de hand ligt. Wij herhalen daarom, hetgeen welligt niemand onzer tegenstanders weigeren zal te onderschrijven: laat den Javaan voor het moederland arbeiden, maar gun hem dan ten minste het gedroogde of gezouten vischje bij zijne rijst. De visscherijen kunnen eene rijke bron van welvaart voor Indië worden, waarvan wij de hoogst gewigtige en weldadige gevolgen voor de volksvoeding, voor de welvaart, voor handel, landbouw en nijverheid niet durven voorspellen.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De ontwikkeling der residentie Rembang. Eene wederlegging van het besluit van 12 April 1861, n°. 1, door H. C. BEKKING, Oud-Resident van Rembang. Rotterdam 1861.

Wanneer eenmaal de geschiedschrijver geroepen zal worden, om, in eene geschiedenis van Nederlandsch Indië, ook de periode van 't bestuur van den heer PAHUD op te nemen, dan zal 't hem nog al moeite kosten, een verhaal daarvan te leveren. Als hij voor 't eerst zijne oogen in de bouwstoffen werpt, waaruit het moet worden zamengesteld, dan staat hij voorzeker verlegen en hij zal beginnen met te twijfelen, of die bouwstoffen wel echt zijn. Kunnen die besluiten, die nu eens in deze dan weder in gene rigting zijn genomen, en soms van overhaasten vooruitgang soms van hevige reaktie getuigen, van een en 't zelfde bestuur van denzelfden man zijn uitgegaan? Zal de arme historicus, die in dezen chaos verward is, deze raadsels maar zoo dadelijk als echte bescheiden kunnen aannemen, wanneer hij bij voorbeeld eene verordening leest, waarin de heer PAHUD een paar dozijn havens voor den algemeenen handel opent, en eene andere waarin diezelfde heer PAHUD ze weder sluit? Zal hij zich niet verpligt rekenen, vooraf een opzettelijk kritisch onderzoek in te stellen naar de echtheid der stukken, wanneer hem een door den heer PAHUD onderteekend besluit in handen valt, dat een ambtenaar uit de dienst ontslaat, omdat hij zijn gezag en zijn invloed gebezigd heeft, als een middel om bloedverwanten en betrekkingen te bevoordeelen, en wanneer hij daarnaast een ander besluit aantreft, waarbij dezelfde heer PAHUD zijnen zoon, die slechts een jaar of vijf in dienst is, tot assistent-resident van Buitenzorg benoemt, eene betrekking, waartoe verdienstelijke ambtenaren zonder protektie eerst na vijftien of twintig jaren dienst kunnen geraken? Zal hij niet geheel in verwarring geraken en „bingon" worden, wanneer hij de schrifturen, van den heer PAHUD gedurende de eerste jaren van zijn bestuur uitgegaan, de verslagen bij voorbeeld aan de Staten-Generaal ingediend, legt naast de aanschrijvingen, de cirkulaires, de besluiten van dien heer geschreven in het laatst van den tijd waarin hij het traktement van Gouverneur-Generaal genoot? Zal 't hem niet veel moeite en studie kosten, eer hij tot de overtuiging is geraakt, dat bij voorbeeld de lofrede op de vrije tabaks-kultuur in Rembang, voorkomende in de Staats-courant van 3 April 1857, werkelijk van dezelfde hand afkomstig is, als het besluit van 12 April 1861 n°. 1, waarbij die vrije tabaks-kuluur als „tot allerlei verkeerdheden en

misbruiken aanleiding gevende" met de meest afzigtelijke kleuren wordt ten toon gesteld?

Dat besluit van 12 April 1861 nº. 1 heeft zoo wel in Indië als in Nederland een diepen indruk gemaakt. Toen het eerst bekend werd, begreep het groote publiek er weinig anders van, dan dat de heeren BEKKING en LAWICK VAN PABST zich, volgens de meening van den heer PAHUD, door het voorstaan en bevorderen der ontwikkeling van partikuliere tabaks-ondernemingen, aan allerlei grove verkeerdheden, aan misbruik van gezag, familiebegunstiging, verzaking van ambtspligt, ja wat niet al hadden schuldig gemaakt. De feiten, die hun werden te laste gelegd, waren zoo onduidelijk en verward voorgesteld, dat men al zeer vertrouwd moest wezen, èn met de phrasiologie der Indische bureaukratie, èn met Indische toestanden, om zich er eenig begrip van te vormen. Maar daarentegen was de kwalifikatie der misdrijven breed uitgemeten en voor ieder verstaanbaar. Wij wagen dan ook de veronderstelling, dat de heer PAHUD, in afwijking van alle mogelijke antecedenten, onmiddelijk publiciteit aan dit toonbeeld van regeerkunst heeft gegeven, opdat het groote publiek vooral op die kwalifikatie de aandacht zou vestigen en daarin reden genoeg zou vinden om de beschuldigden als onwaardigen te veroordeelen. Het groote publiek heeft een afkeer van ambtenaren, „die, met verzaking van hun ambtspligt en met schending van „de Gouvernements bepalingen en voorschriften, zich handelingen hebben „veroorloofd, ten eenemale liggende buiten hunne bevoegdheid; die, wel „verre van die handelingen aan de goedkeuring der regering te onderwer„pen, zich beijverden, dezelve voor haar verborgen te houden; die van „hun gezag en invloed gebruik gemaakt hebben, om bloedverwanten en „familie-betrekkingen te begunstigen". Zulk een ambtenaar is, volgens den heer PAHUD, de oud-resident van Rembang, de heer BEKKING. De heer PAHUD haast zich het besluit, waarin hij deze kwalifikatie duidelijk en onbewimpeld ter neder stelt, onder de oogen van het algemeen te brengen. Wat wonder, dat het groote publiek, zulk een vonnis lezende, tegen den veroordeelde ingenomen is en hem voor schuldig houdt.

Maar indien men op die uitkomst gerekend heeft, dan heeft men gerekend buiten den heer BEKKING. In den regel zou 't zoo zijn afgeloopen. In den regel onderwerpen zich de ambtenaren aan de beslissing van 't Gouvernement, al houden zij die ook voor onbillijk. Hun eerbied is zóó diep, hun ontzag is zóó groot, dat zij zich wel wachten, om, als hunne bezwaren bij de regering geen ingang vinden, een beroep te doen op de openbare meening. Waarschijnlijk heeft men dat ook van den heer BEKKING verwacht. Men verhaalt onder anderen, dat hem de goede raad is gegeven, om toch vooral te zwijgen; de tijd zou van zelf wel komen, dat het leed hem vergoed werd; en hield hij zich niet stil, dan liep hij bovendien nog gevaar zijn pensioen te verliezen. Wij nemen aan, dat dit een *goede* raad was. Wij gelooven gaarne, dat men werkelijk het voornemen had, om later op de zaak terug te komen en het slagtoffer onder de hand te helpen en te gemoet te komen. Wij begrijpen zeer goed, dat

men den heer BEKKING persoonlijk geen kwaad wilde. Hij was niets anders dan een middel, ten einde een politiek doel, behoud van het dwangstelsel, te bereiken. Was dat doel bereikt, waarom zou men, dan den man, dien men had moeten treffen, niet weder opheffen? En zweeg de heer BEKKING, dan zou men althans een krachtigen stormram tegen de vrije ondernemingen, tot verdediging van het geliefde dwangstelsel, hebben aangebragt; dan zou men ieder, die nog durfde spreken van vrijen arbeid en vrije ondernemingen, met een spottenden lach wijzen op Rembang — en daarmede zou alles gezegd zijn.

Maar de heer BEKKING heeft dit, met zeer veel sluwheid overlegd, plannetje doen mislukken; — de heer BEKKING heeft niet gezwegen. Hij is een van die weinige ambtenaren, „qui ont le courage de leur opinion". Neen meer dan dat! Hij is een man van beginselen, die 't geen hij, als een resultaat van veeljarige studie en ondervinding, voor waar en goed houdt, met liefde in bescherming neemt en met moed verdedigt. Hij stelt de eischen van zijn pligt wat hooger, dan het blindeling opvolgen der bevelen van een wispelturig Gouvernement. Hij heeft nu eenmaal de overtuiging, dat het Indië en Nederland op den duur alleen kan goed gaan door de ontwikkeling van vrije ondernemingen en vrijen arbeid, en geene opofferingen zijn hem te groot, om dat beginsel te bevorderen, geene aanbiedingen groot genoeg om het te verzaken. Daarom heeft hij niet gezwegen, maar eene memorie geschreven, waarin hij den stormram tegen zijn beginsel te morsel slaat, en het besluit van den heer PAHUD zoodanig ontkleedt, ontleedt, ontwart, wederlegt, afbreekt en vernielt, dat er niets van overblijft, dan een ellendig en afzigtelijk monument van de middelen, die men aanwendt om het dwangstelsel op de been te houden. De heer BEKKING komt niet voor zich zelven op. Hij is volkomen tevreden met het lot, dat hem door dit besluit te beurt valt, van namelijk „uit 's lands dienst ontslagen te zijn, met behoud van regt op pensioen". Maar hij komt op tegen het kwaad dat men sticht; tegen de vernieling en verwoesting van zoo veel voorspoed en welvaart, als de beginselen, door hem in praktijk gebragt, aan een tal van Nederlandsche ondernemers en duizenden Javanen schenken; tegen het onderdrukken der ontwikkeling van vrijen arbeid en vrije onderneming, tegen het belemmeren der produktie, tegen het fnuiken van den bloei en vooruitgang van eene aanzienlijke provincie van Java. Hij heeft het boekske dat wij aankondigen geschreven in 't publiek belang, en daarom vooral verdient hij gehoord te worden, en valt hem (wij konstateren dit met genoegen) een open oor bij de natie te beurt.

Maakte het besluit van den heer PAHUD een diepen indruk in Nederland, nog grooter is de sensatie, die het antwoord van den heer BEKKING verwekt. Niet alleen heerscht in het reaktionaire kamp der oudgasterij eene sombere stemming en diepe verslagenheid, zelfs door de sluwe opstellen van den bekenden pennevoerder dier partij in dit geval niet weg te nemen; niet alleen zijn „de tabakskultuur in Rembang en BEKKING" de onderwerpen van 't gesprek in alle bijeenkomsten van oude Indische ambtenaren en par-

tikulieren; maar de dagbladen van alle strekking en kleur, groot en klein, hebben zoodanig dit onderwerp behandeld, besproken, van allerlei zijden bekeken, dat in 't geheele land, van 't noorden naar 't zuiden, van 't oosten naar 't westen, zelfs de winkelier en de landbouwer er mede bekend zijn geworden. De brochure van den heer BEKKING, meer dan honderd bladzijden groot, is door de grootste dagbladen geheel overgenomen, en op die wijze onder de oogen van duizenden lezers zoo hier als in Indië gebragt.

Wij verheugen ons daarover. In de eerste plaats ontslaat die algemeene bekendheid ons van de moeite, om een uitvoerig verslag te geven van een geschrift, waarvan de lezing ons een veelzijdig genot heeft geschonken. Maar behalve om deze egoïstische reden, verheugt ons de buitengewone publiciteit, aan dit geschrift te beurt gevallen, bovenal, omdat de inhoud niet alleen onderhoudend en leerzaam is, maar bovendien zoodanig den stempel der waarheid op het voorhoofd draagt, dat de uitkomst van den toeleg van het nu reeds berugte besluit van 12 April 1861 nº. 1, juist eene tegenovergestelde zal zijn van die, welke de vervaardigers van dit oorlogswerktuig tegen den vrijen arbeid er mede beoogden. Zij meenden in den persoon van den heer BEKKING, die de beginselen, ook door ons zoo veel jaren verkondigd en ontwikkeld, met uitstekend gevolg heeft in praktijk gebragt, deze beginselen voor goed te treffen en te dooden. Maar de uitkomst is, dat door hun toeleg de praktische voortreffelijkheid dier beginselen, in hunne weldadige uitwerking voor de residentie Rembang, voor alle onpartijdige blikken in een helder licht is geplaatst. Zij zijn de oorzaak geworden, dat thans de oogen van geheel Nederland zijn gevestigd geworden op de welvaart en den rijkdom, die deze beginselen aan de bevolking en de ondernemers schenken; op de orde en rust, gepaard met bedrijvigheid en leven, die in Rembang door vrijheid in de plaats zijn getreden van de wanorde en de ellende door het willekeurig dwangstel gesticht. Zij zijn oorzaak geworden, dat thans de publieke opinie voor een stelsel is gewonnen, 't welk reeds lang door de wetenschap in zijne regten was gesteld, maar, door de onbekendheid en onverschilligheid van hen, die op den duur invloed hebben op de regering, nog altoos het hoofd heeft moeten buigen voor monopolie, nepotisme en individuele belangen. In weerwil van de ellenlange artikelen van de oudgasten, waarin zij met allerlei sophismen het heldere en duidelijke verhaal van den heer BEKKING vruchteloos trachten troebel te maken, is de overtuiging, dat de beschuldiging tegen dien heer ingebragt ongegrond is, algemeen bij alle onpartijdigen. Zoo lezen wij nog heden in een blad, dat zich vooral in den laatsten tijd door bijzondere voorzigtigheid onderscheidt:

„De publieke opinie schijnt, na de verdediging van den heer BEKKING, niet ten gunste van het besluit van den heer PAHUD van 13 April l. l. gestemd. Dit hindert de reaktionairen zeer, die zich teleurgesteld zien in hunne verwachting, dat door dat administratieve vonnis, waarin van de verdediging geene notitie is genomen, en slechts op eenzijdige beschuldiging en uitgeknipte plaatsen van brieven en memoriën regt is gedaan, een on-

herstelbare slag aan de vrije kultuur op Java toegebragt zou worden. Daarom zoeken zij door allerlei spitsvondigheden, de naakte plekken te bedekken, welke door de kritiek in het besluit zijn aangewezen. Wij hebben na overweging en onderzoek, zoowel van hetgeen uit de verdediging als van elders is gebleken, onze overtuiging uitgesproken, dat de beschuldiging ongegrond is. Die overtuiging hebben wij echter aan niemand opgedrongen, maar wij hebben een nieuw onderzoek aanbevolen, waarbij men acht zou slaan op de verdediging, opdat eene nieuwe beslissing de waarheid volkomen kunne doen kennen en de verdedigingsgronden, indien zij onjuist zijn, wederleggen. Kan men zich op onpartijdiger standpunt plaatsen? Dit is echter de zaak der reaktionaire heeren niet. Zij weten het, dat zelfs de scherpste beschuldiger van den heer BEKKING, in het in 't besluit opgenomen rapport, verklaart, dat na het toenemen der vrije kultuur in Rembang, de welvaart der bevolking daar zeer is gestegen; zij weten het, dat, onder het kontraktenstelsel, de bevolking zeer is verarmd; zij weten het, dat de heer ROCHUSSEN zelf zóó overtuigd was van het voordeelige der vrije tabakskultuur, dat hij verklaard heeft, de kontrakten niet te zullen hernieuwen; zij weten het, dat in verschillende residentiën de vrije kultuur zeer bloeit; zonder dat daar ooit eenige beschuldiging van dwang of monopolie is gehoord; — zij vreezen dus, dat een nieuw onderzoek het eenige wapen zoude verbreken, waarmede zij nu nog schermen. Van daar, dat zij ieder onpartijdig onderzoek schuwen en hemel en aarde bewegen, om te bewijzen, wat niemand die gemoedelijk overweegt, als bewezen kan aannemen".

Indien met het nieuwe onderzoek, waarvan men in dat artikel spreekt, bedoeld wordt het onderzoek, dat de Minister van Koloniën moet instellen, om over de daad van den heer PAHUD uitspraak te doen, dan zijn wij het daarmede eens. Maar dat onderzoek behoort zich te bepalen bij de stukken van het proces, allen op het ministerie aanwezig. Een nieuw onderzoek in loko houden wij voor geheel overbodig; er is reeds zoo veel tijd verloopen sedert de feiten waarvan sprake is gepleegd zijn, dat zulk een onderzoek tot niets zou leiden. 't Zou alleen strekken, om de zaak op de lange baan te schuiven, en dat houden wij voor hoogst nadeelig.

De heer LOUDON is thans in de gelegenheid, om te toonen dat het hem ernst is met de praktijk der schoone en edele beginselen, waarvan hij in 's lands vergaderzaal verklaard heeft een voorstander te zijn. Hij kan thans, door eene enkele daad van regtvaardigheid, een einde maken aan de verderfelijke werking der reaktie, door zijnen voorganger ter kwader ure onvoorzigtig in 't leven geroepen. Indien wij wel onderrigt zijn, heeft de heer BEKKING zich, onder aanbieding van zijne „wederlegging van het besluit van 12 April 1861 no. 1", tot den Minister van Koloniën gewend, met een tweeledig verzoek, namelijk: òf intrekking der beweegredenen en overwegingen van dat besluit, òf verlof aan den heer BEKKING, om gebruik te mogen maken van al die officiële bescheiden, welke hem noodig voorkomen, om 't geen in zijne wederlegging wordt gezegd nader te bewijzen. Wij herhalen het, de heer LOUDON is thans in de benijdenswaardige gele-

genheid, om een treffend bewijs te leveren van de billijkheid en loijauteit, die men hem algemeen toeschrijft, van de kracht en den moed, die een eerste vereischte zijn in den man, van wien wij groote hervormingen en verbeteringen in Indië verwachten.

Tegen 't geen de heer BEKKING verlangt is niets in te. brengen. Voor zich zelven begeert hij niets; hij is tevreden met het hem toegelegde pensioen. Maar hij vraagt, in 't publiek belang, vernietiging van het oorlogswerktuig, tegen de partikuliere ondernemingen en den vrijen arbeid op Java gerigt. Weigert men hem dit, dewijl men 't geen hij aanvoert tegen het befaamde besluit nog niet voldoende vindt, welnu men make dan de banden los, waarmede men zijne handen gebonden heeft; men geve hem vrijheid, om dezelfde soort van wapenen te gebruiken, waarmede de heer PAHUD hem heeft aangevallen; men verleene hem verlof, van officiële bescheiden gebruik te maken, om te bewijzen 't geen hij nu uit zijne herinnering heeft moeten aanhalen. Wij hopen, van den heer LOUDON weldra eene beslissing te zien op dit tweeledig verzoek, zijner waardig en in overeenstemming met de groote verwachtingen, die de liberalen in Indië en hier te lande van hem koesteren.

Varia.

In het Verslag, uitgebragt in de algemeene vergadering van stemgeregtigde deelhebbers der Javasche bank, gehouden den 3 Mei 1861, komt eene zinsnede voor, die ons heeft verbaasd. De direktie zegt het volgende: „Bij de aanzienlijke uitbreiding van den werkkring der bank, bij de aanstaande intrekking der nog omloopende recepissen, waarmede het tijdperk der verzilvering van het bankpapier aanbreekt, en bij den voortdurend levendigen uitvoer van standpenningen, in verband tot de duurte der wissels op Europa, zijn voor het oogenblik de vooruitzigten minder gunstig, om aan het denkbeeld der oprigting van nieuwe agentschappen al dadelijk gevolg te geven; te minder nu weldra de oogst van stapelprodukten meerdere bewegingen in den handel en eene grootere behoefte aan de hulp der bank zal in het leven roepen."

Zijn dat redenen, „om aan het denkbeeld der oprigting van nieuwe agentschappen al dadelijk *geen* gevolg te geven?" 't Komt ons voor, dat juist het tegenovergestelde er uit moest worden afgeleid. Om nu van de overige redenen niet te spreken, zou juist het laatst genoemde motief de direktie der bank behooren te dringen, om ten spoedigste nieuwe agentschappen op te rigten. „De oogst van stapelprodukten zal weldra meerdere bewegingen in den handel en *eene grootere behoefte aan de hulp der bank* in het leven roepen." Welnu, haast u dan om met die hulp gereed te zijn, door het oprigten van nieuwe agentschappen!

Wij weten waarlijk niet, wat wij van deze zonderlinge redenering moeten maken. Wat is haar zin en strekking? Komt het daarop neder, dat men wil betoogen, geen tijd te hebben voor uitbreiding van agentschappen, omdat men nu reeds met zoo vele werkzaamheden overladen is? Maar dat kan wel eene reden zijn, om zich meer hulpmiddelen aan te schaffen, doch nimmer om den werkkring niet uit te breiden. 't Belang van de aandeelhouders, dat door zulk eene uitbreiding ongetwijfeld bevorderd wordt, 't belang van den handel, „die weldra grootere behoefte aan de hulp der bank" zal gevoelen, en 't publiek belang, gaan toch boven het gemak en de rust van hen, die met het beheer en beleid der zaken zijn belast.

Mijnheer de Redakteur! Quandoquidem dormitat bonus HOMERUS. En ik geloof waarlijk, dat dit thans het geval is met onzen resident, overigens een der uitstekendste officieren van het Indische leger en een voortreffelijk resident. Maar nu, meen ik, heeft hij zich vergist, en daar hij een vriend is van publiciteit, zal hij 't mij wel niet ten kwade duiden, dat ik

daarop opmerkzaam maak, noch U, Mijnheer de Redakteur, dat Gij mijn bescheiden opmerking in Uw Tijdschrift opneemt.

Ik heb het oog op eene, onlangs door den resident van Palembang aan de respektieve ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, ter fine van informatie en narigt, rondgezonden cirkulaire van den volgenden inhoud:

„Naar aanleiding van de gebleken zucht van verscheiden ambtenaren, „in deze residentie dienende, om eene overplaatsing naar Java te erlangen, „en mijne ter zake aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal medegedeelde beschouwingen, heeft Z. Exc. mij opgedragen, om namens Hoogstdenzelven aan de ambtenaren in 't algemeen bekend te maken, dat hunne „verzoeken, om eene overplaatsing naar Java te erlangen, buiten overweging zullen blijven".

Dat bij het lezen dezer cirkulaire eene algemeene verslagenheid en ontevredenheid het korps ambtenaren alhier vervulde, zal ieder wel begrijpen. Men hield deze handeling voor onregtvaardig, onstaatkundig en willekeurig.

Onregtvaardig; omdat de bestaande bepalingen omtrent de aanspraken van ambtenaren op verplaatsing, bij vroegere Gouvernements-besluiten vastgesteld, door deze cirkulaire voor den Palembangschen ambtenaar ophouden van kracht te zijn.

Onstaatkundig; omdat het Gouvernement nu een geest van ontevredenheid bij zijne ambtenaren in Palembang heeft opgewekt, welke schadelijk op de dienst moet terugwerken. Wie hunner zal nog ambitie gevoelen, wanneer hij weet, dat deze bepaling hem den weg tot bevordering afsluit en hem gelijk maakt aan een banneling?

Willekeurig; omdat voortaan alleen het rekwest om overplaatsing van den Palembangschen ambtenaar buiten overweging gehouden wordt, terwijl dat van zijn kollega op Java of elders eene gunstige beschikking verwerft. Ten bewijze van dit laatste strekke de overplaatsing van den kontroleur VAN DER BOR van Benkoelen naar Banjoemas. Behoorde hij tot het kader van de Palembangsche ambtenaren, hem zou dit voorregt niet zijn te beurt gevallen!

En waarom worden nu de Palembangsche ambtenaren aldus bejegend? Dewijl het Gouvernement zeer moeijelijk geschikte ambtenaren voor Palembang kan vinden, en het meermalen ondervonden heeft, dat zij, die er zijn, alle pogingen in 't werk stellen om overgeplaatst te worden, al ware het zelfs met vermindering van inkomsten. Nu meent de regering dat zij, wil zij hare ambtenaren in de residentie behouden, willekeurig moet te werk gaan, en hun onder anderen moet verbieden, rekwesten om overplaatsing in te dienen.

Zoo luidt althans het, door den resident van Palembang aan de regering te Batavia gerigt, advis. Als of er geen andere middelen waren, om die zucht tot overplaatsing tegen te gaan, meer in overeenstemming met de eischen van billijkheid en regtvaardigheid!

Moge men nu ook al de ambtenaren in Palembang dwingen om daar te blijven, veel baat zal men er niet bij hebben. 't Kan niet anders, of het moet nadeelig op de dienst terugwerken.

Weet gij waardoor de zucht naar verplaatsing beter zou worden tegengegaan? Men bevordere den Palembangschen ambtenaar spoediger, tot vergoeding van het onaangename leven, dat hij jaren lang in de bosschen en wildernissen der residentie moet slijten, verstoken van alle uitspanning en beschaafden omgang. Men benoeme niet telkens personen, niet tot zijn kader behoorende, tot assistent-resident of sekretaris der residentie, en snijde daardoor voor hem de promotie af. Men toone op andere wijze, dan door dergelijke dwangmiddelen, prijs te stellen op ambtenaren, wier dienst men niet kan missen. Voorwaar, dan zal men die dwangmiddelen niet meer noodig hebben.

PALEMBANG,
April 1861.

X. X.

De benoeming van den baron SLOET tot Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië heeft, in het kamp der oudgasten, groote ontevredenheid, neen meer dan dat, woede en wanhoop gesticht.

't Verwondert ons in geenen deele. Men had gewenscht, iemand tot die eminente betrekking geroepen te zien, van wien men met grond mogt verwachten, dat hij een handlanger zou zijn van de reaktie, tredende in de voetstappen van hen, die het stelsel van monopolie, nepotisme en dwang als de eenig zaligmakende koloniale leer verkondigen.

Nu heeft de Minister van Koloniën de benoeming onderteekend van een man, wiens antecedenten doen veronderstellen, dat hij van zulk een stelsel een afkeer heeft — wat wonder dat men ontvreden is!

Maar 't geen menigeen zal bevreemden is het zonderlinge verschijnsel, dat zij, die altoos beweren, dat wij in Indië regeren moeten door „prestige", nu om 't zeerste den man trachten te vernederen en ten toon te stellen, die geroepen is, om den Koning aldaar te vertegenwoordigen.

Ons bevreemdt dat niet; want wij weten, dat de lieden, van wie wij spreken, voor eene inkonsekwentie meer of minder niet terugdeinsen. Zij hebben dezelfde houding aangenomen, toen de heer DUIJMAER VAN TWIST tot deze hooge waardigheid werd geroepen. Zij hebben hem, gedurende al de jaren van zijn bestuur, op dezelfde wijze bejegend. En zij zullen den heer SLOET op dezelfde wijze blijven behandelen, tenzij het hun mogt gelukken, hem in hunne strikken te vangen. Op den dag, dat hunne houding jegens hem verandert, zullen wij Indië en Nederland beklagen; want dan is de nieuwe Gouverneur-Generaal hun dienaar geworden.

De strikken zullen in allerlei vormen en op allerlei plaatsen worden uitgezet. Daarom wenschen wij den heer SLOET, al het doorzigt, al de voorzigtigheid, al de kracht toe, die vereischt worden, om, te midden der verleidingen en bedreigingen, zelfstandig en onafhankelijk te blijven. Moge het hem gelukken, gelijk het den heer DUIJMAER VAN TWIST gelukt is, om, uit eigen oogen ziende, de vooroordeelen te overwinnen en het eigenbelang, dat overal op hem azen zal, te leur te stellen. Moge hij veel tot stand

brengen, tot blijvend voordeel van het schoone land en het goede volk; dat hij geroepen is te regeren. Moge hij bovenal de belemmeringen en tegenwerking wegnemen, de banden slaken en de boeijen verbreken, die de ontginning van dat land en de ontwikkeling van dat volk in den weg staan en verhinderen.

Is dat zijn streven, dan zal hij de medewerking genieten van hen, die 't publiek belang stellen boven alles. Hij komt in Indië onder geheel andere omstandigheden, dan eenig Gouverneur-Generaal vóór hem. Hij vindt daar eene publieke opinie, die in eene ijverige drukpers haar orgaan vindt. Voor hem zal zij eene bondgenoote, eene medewerkende kracht zijn, indien hij den weg volgt, dien men thans veronderstelt dat hij zal inslaan. En wat ons betreft, wij koesteren goede verwachtingen van een man, die in Nederland de achting geniet van allen die hem kennen, en die getoond heeft prijs te stellen op den eernaam van liberaal te zijn.

Bij de diskussiën over het suikerkontrakt Pangka, den 17 October 1860, zeiden wij onder anderen het volgende:

Men heeft gevraagd: waarom zoo dadelijk dat kontrakt toegezegd aan die personen? Ons geacht medelid uit Zwolle (de heer MIJER) antwoordt: Daar was eene goede reden voor; wij moesten ons haasten, het aan die heeren te geven, want zij hadden ons medegedeeld, dat zij in het bezit waren van een plan tot verbeterde suikerfabrikatie, waarvan eene veel hoogere produktie het gevolg zou wezen.

Menigwerf was ditzelfde voorwendsel de grond, waarop kontrakten werden uitgegeven; de liefhebbers kwamen met het heugelijk berigt: ik heb eene uitvinding gedaan, ik kan beter en meer suiker produceren; en dan werd op grond van die uitvinding een kontrakt gegeven. Zoo herinner ik mij eens op Java te hebben zien aankomen een Franschman, die een *système de macération!!* had uitgevonden; op grond van deze kostbare ontdekking moest hij een kontrakt hebben. Hij reisde over Java, koos zich eene uitstekende plaats uit voor zijne onderneming, rigtte eene fabriek op — maar zonder „système de macération", want het was toen reeds gebleken, dat het „système de macération" niet praktikabel was; ondertusschen was het kontrakt binnen.

Men deelt ons hieromtrent een paar bijzonderheden mede, die wij gaarne opnemen.

Vooreerst was de bedoelde persoon geen Franschman, maar een Nederlander. Voorts heeft het Gouvernement het kontrakt gegeven, *nadat* het wist, dat het „système de macération" niet praktikabel was. Toen de belanghebbende, op zijne reis over Java, gezien had, dat zijn systeem aldaar niet kon ten uitvoer gelegd worden, deelde hij deze uitkomst van zijn onderzoek aan het Gouvernement mede. Desniettemin werd hem daarop door het Gouvernement het kontrakt geschonken. Hij nam toen in zijne fabriek nog eene proeve van het „système de macération", maar de uitslag daarvan bevestigde, dat het op Java niet praktikabel was.

't Heeft ons verwonderd, dat voorstanders van partikuliere ondernemingen en vrijen arbeid op Java zoo onvoorwaardelijk het geven van voor-

schotten aan Javaansche landbouwers afkeuren, als wij in sommige Indische dagbladen dezer dagen hebben gezien.

Wij weten wel, dat er misbruik van kan worden gemaakt; maar welke goede zaak is voor misbruiken niet vatbaar? Juist daarom verlangen wij eene regeling, als waarborg voor beide partijen; toezigt van de zijde des bestuurs zal daarbij onmisbaar zijn. Juist daarom hebben wij sedert jaar en dag aangedrongen op het stellen van regelen, niet alleen voor dit onderdeel, maar voor de partikuliere ondernemingen in den ruimsten omvang, opdat er zekerheid kome voor allen en de staat zijne inkomsten er van trekke.

Naar onze meening, zullen, zonder de bevoegdheid om aan den Javaanschen landbouwer voorschot te geven, zeer vele ondernemingen onmogelijk zijn.

Wanneer iemand met zulk een landbouwer eene overeenkomst sluit, dat de Javaan voor hem bij voorbeeld tabak zal planten, en de tabaksbladen aan hem zal leveren tegen eenen vastgestelden prijs, dan is voor deze onderneming een bedrijfskapitaal noodig.

Immers buffels en landbouwgereedschappen worden vereischt, om den grond te bewerken. Bibit is er noodig om de tabak te verkrijgen. Arbeid is er noodig, gedurende vier maanden, om de tabak te planten, te onderhouden en tot rijpheid te brengen.

Wie zal nu dit bedrijfskapitaal, of, met andere woorden, het voorschot van deze benoodigdheden leveren?

Zal de Javaan met zijn vee en zijn gereedschappen den grond bewerken? Zal hij het zaad leveren? Zal hij planten, gedurende vier maanden onderhouden, eindelijk oogsten, en eerst nadat hij de tabak heeft afgeleverd zijne betaling ontvangen?

Maar ziet men dan niet in, dat in dat geval de Javaan in voorschot is? Dat hij het bedrijfskapitaal levert aan de onderneming, voor zoo ver het verkrijgen van de grondstof in de fabrijk betreft?

Zijn er op Java veel streken, waar de Javaan zoo veel welvaart geniet, dat hij dat voorschot leveren kan? Zeker niet in die oorden, waar nog geene partikuliere industrie gevestigd is. Daar heeft hij in den regel niet meer, dan 't geen volstrekt vereischt wordt om in 't leven te blijven.

En al was de Javaan in staat, dat voorschot te leveren, toch zal hij het niet doen in eene zaak, die voor hem nieuw is en waarvan hij de werking en den uitslag nog niet bij ondervinding kent.

Om al deze redenen betwijfelen wij, of het onvoorwaardelijk afkeuren en verbieden van 't geven van voorschotten door ondernemers aan Javaansche landbouwers op staathuishoudkundige gronden wel te verdedigen is. En wij houden ons overtuigd, dat zulk een verbod eene groote belemmering zou zijn der ontwikkeling van vrije ondernemingen, vooral in die streken, waar zij nog onbekend zijn.

Maar daarom dringen wij ook op nieuw aan op eene regeling van dit onderwerp.

Bijdrage tot de geschiedenis van de vorstenlanden op Java.

De soesoehoenan AMANGKOERAT II was gestorven en liet eenen zoon na panggeran-adipati ANOM en een broeder panggeran POEGER. Deze beide laatsten, neef en oom, leefden sedert lang in oneenigheid. De Oost-Indische Kompagnie, die na den dood van den soesoehoenan zijnen opvolger aanwees, besloot daartoe te benoemen, niet den zoon van den overledene, maar den broeder panggeran POEGER; en zij riep hem werkelijk in 1704 tot dien verheven rang onder den titel van PAKOE BOEWONO I.

Ondertusschen had de zoon, panggeran-adipati ANOM, zich reeds de waardigheid van soesoehoenan toegeëigend onder den naam van AMANGKOERAT MAS. En toen nu zijn oom door de Oost-Indische Kompagnie werd gekroond, verwekte hij eenen opstand en vereenigde hij zich met den bekenden rebel SOERAPATI. Eerst toen deze dappere krijgsman, van wiens groote daden de Javaansche legenden gewagen, gestorven was, kwam panggeran-adipati ANOM in onderwerping, en werd hij naar Ceylon verbannen, waar hij in 1738 overleed. Drie zijner zonen keerden daarna naar Java terug, WIRO MENJALO, TEPOSONO, en DJOJO KESOEMO, allen bezield met den haat en de vijandschap, die hun vader hun als een erfdeel had nagelaten.

PAKOE BOEWONO I werd opgevolgd door zijn zoon PRABOE AMANGKOERAT II. Die vorst had veel moeite van weerspannige prinsen, waaronder zijne broeders POERBOJO en BLITAR en zijne ooms ARIO MATARAM en DIPO NEGORO, welke laatste zich te Madioen den titel van panembahan HEROE TJOKO SENOPATI PANATOGOMO toeëigende en later naar de Kaap de Goede Hoop werd verbannen. PRABOE, ondersteund door de Kompagnie, behield den troon, en werd in 1726 opgevolgd door zijn zoon PAKOE BOEWONO II, onder voogdij van zijne moeder en den rijksbestierder raden-adipati DANOE REDJO.

Toen de vorst tot meerderjarigheid gekomen was, bewerkte hij de verwijdering van den rijksbestierder, die veel kwaad had gepleegd en de voogdes, zijne moeder, in 't eigenbelang van hem rijksbestierder had doen handelen. Hij had den panggeran ARIO MANGKOE NEGORO, oudere en halve broeder van den vorst, bij den vorst in verdenking gebragt en naar Ceylon doen verbannen. MANGKOE NEGORO was gehuwd met eene dochter van den rebel BLITAR en was bij het volk zeer bemind. Kennelijk was hij de partij van zijn schoonvader toegedaan, veelligt uit hoofde van de vroeger bepaalde troonsopvolging. Zijne verwijdering belette echter het bestaan en het toenemen der oneenig-

heden niet. De broeders van den vorst, MANGKOE BOEMI, ARIO MATARAM; BOEMI NOTO en SINGOSARI, hielden die oneenigheden levendig.

Zoodanig was de staat van zaken bij het uitbarsten in 1740 van den Chineschen oorlog, die het inroepen van 's keizers hulp door de Oost-Indische Kompagnie noodwendig maakte. Maar toen bleek al spoedig zijn ontrouw en verraad door het belegeren en verslaan der bezetting te Kartasoera. De redenen voor dit gedrag, die hij opgaf, waren menigvuldig. Onderdrukking en mishandeling zijner bevolking door 's Kompagnies dienaren, het niet vervullen van beloften in weerwil van ingebragte vertogen, de aanhoudende zucht der Kompagnie, om zich, ten koste van regt en billijkheid, uit te breiden, — ziedaar zooveel oorzaken van de ontevredenheid die thans uitbarstte. Ook het gedrag van den kommandant VAN VELZEN zoude den keizer zeer ongevallig zijn geweest. Panggeran TEPOSONO, zoon van MANGKOERAT MAS, werd beschuldigd, met den kommandant der bezetting eene zamenzwering te hebben gesmeed en werd daarom, nadat de bezetting verslagen was, op last van den keizer, ter dood gebragt. Daarop verlieten de zoon van dien prins, raden-mas WIRO DI REDJO en de prins GRENDI, met hunne verwanten, het hof. Zij vereenigden zich met hun oom panggeran WIRO, en voegden zich openlijk bij de oproerige Chinezen.

Daarentegen kwam de afvallige keizer, toen hij zag dat het met de Chinezen zoo vlot niet ging en zij in hunnen voortgang gestuit werden, tot inkeer. Nu beschuldigde hij de prinsen van zijn hof en speciaal den rijksbestierder NOTO KESOEMO zijne bevelen verkeerd te hebben uitgelegd, die daarop, als een zoenoffer van den vorst, naar Ceylon werd verbannen.

Dit berouw van den keizer was voor de Kompagnie van het uiterste belang. Zij wist bovendien van de omstandigheden op uitstekende wijze partij te trekken. Zoo liet zij zich in November 1743 afstaan het geheele eiland Madura, Soerabaja tot aan Balimbangan, Rembang, Japara en Samarang met al de onderhoorigheden. Zoo mede verpligtte zij den vorst om aan haar kennis te geven van het benoemen en ontslaan van 's vorsten regenten en van den rijksbestierder.

Ondertusschen verklaarden de Chinezen PAKOE BOEWONO II vervallen van den troon, en riepen zij te Pati uit tot keizer den genoemden raden-mas GRENDI, zoon van TEPOSONO, die de waardigheid aanvaardde onder den titel van AMANGKOERAT AMANGKOE BOEWONO, bijgenaamd „soesoehoenan KOENING.”; Deze usurpateur, vereenigd met de Chinezen, overweldigde het hof van Kartasoera. De vorst, die weinig of geen hulp van de Kompagnie ontving, werd op de vlugt gedreven, met achterlating van alle zijne schatten en goederen. Hij verborg zich te Ponorogo, van waar hij later weder in het bezit van zijn rijk geraakte, ten gevolge der onverdraagzaamheid der rebellerende partij en het afvallig worden van de Chinezen, die aan PAKOE BOEWONO op nieuw getrouwheid zwoeren, doch die door hem niet weder in genade werden aangenomen.

De voornaamste reden dezer ommekeer van zaken was echter ongetwijfeld het gedrag der Madurezen, bondgenooten der Kompagnie, die, van de om-

standigheden gebruik willende maken om aan hun oude vete tegen het Solosche hof bot te vieren, den soesoehoenan KOENING versloegen en daarna de belangen van het rijk aan den panggeran NGABEHI opdroegen. Maar later werd, door tusschenkomst der Kompagnie, PAKOE BOEWONO in zijne regten hersteld. Ook de Chinezen onderwierpen zich aan de Kompagnie, zoomede GRENDI of soesoehoenan KOENING, die echter naar Ceylon werd verbannen en aldaar overleed. De keizer leverde, op aandrang der Kompagnie, de hoofdrebellen, den opperpriester SAID ALOEWI en MADJI MATARAM, aan haar uit, en gedroeg zich geheel naar haren wil. 't Was hem ook geraden, want had hij 't niet gedaan dan had de Kompagnie zich voorgenomen, om hem en zijn zoon op te ligten en in zijne plaats tot keizer te verkiezen den oudsten zoon van den verbannen prins MANGKOE NEGORO en broeder van den beruchten raden-mas SAID.

Maar de hoop, van op deze wijze den Chineschen oorlog geëindigd te zien, verdween kort daarop weder. SI PANDJANG, het hoofd der muitende Chinezen, vereenigd met zekeren rebel MAS BRAHIM, nestelde zich met 500 Chinezen in het Pasoeroeansche, en bovendien smeulde er een vuur van weerspannigheid tegen de Kompagnie op Madura. Panggeran TJOKRO DI NINGRAT aldaar, trotsch en verwaand, geloofde zich te groot, om gelijk de andere regenten ten hove te verschijnen, en deed daarom verscheiden aanzoeken om van de opperheerschappij van den keizer te worden vrijgekend. Toen dit hem toegekend was, gelijk aan de regenten van Pamakasan en Sumanap, bragt hij, onder voorwendsel van de Kompagnie tegen den gemeenen vijand bij te staan, zijne plannen ten uitvoer. Hij stelde zich in het bezit van de distrikten van Grissee, Toeban, Djipan, Lamongan, Blora enz., die hij, ingevolge het regt des oorlogs, voor zich behield, niettegenstaande zij aan de Kompagnie, ingevolge overeenkomsten, toebehoorden. Hij stelde bovendien groote eischen in, door welker inwilliging de oorlog wel zou zijn voorgekomen, doch die door de Kompagnie onmogelijk konden worden toegestaan. Nu en dan behaalde hij op de Kompagnie groote voordeelen, zoo zelfs, dat hij het land van Joana overmeesterde en tot aan de Solosche bovenlanden doordrong. Maar eindelijk verliet hem de fortuin, en met haar alle de regenten der stranddistrikten, ook Pamakasan en Sumanap, tot dat hij gedwongen werd, om zich naar Banjermasin in te schepen met zijne zonen, SOSRO en RONO DI NINGRAT, werwaarts zijn zoon WIRO DI NINGRAT reeds vroeger was geweken, om zich van volk en oorlogsbehoeften te voorzien. De Kompagnie eischte hen bij den sulthan van Banjermasin op, en de panggeran werd naar de Kaap en zijne beide zonen naar Ceylon verbannen, terwijl WIRO DI NINGRAT te Benkoelen verbleef. Een zoon van den prins SOSRO DI NINGRAT werd tot regent van Madura benoemd, onder den naam van SETJO DI NINGRAT en onder zoodanige restriktiën als het voorgevallene voor de algemeene rust noodzakelijk maakte.

Maar in weerwil dezer beschikkingen, werd de rust in Julij 1744 grootelijks geschokt door de Kartasoerasche prinsen MANGKOE BOEMI, zoon van

keizer PRABOE AMANGKOERAT, en broeder van PAKOE BOWONO II, en MANGKOE NEGORO, alias raden-mas SAID, jonger zoon van den op Ceylon overleden prins MANGKOE NEGORO. De pogingen, die de Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF in 't werk stelde, om te Kartasoera de gemoederen te vereenigen, bleven vruchteloos. De prins MANGKOE BOEMI, die door den rijksbestierder PRINGOLOJO, wegens het bezit van het land Soekowati, bij den keizer in een verkeerd daglicht was gesteld, werd op eene hem stootende wijze over het hem ten laste gelegde onderhouden. Deze vermeende schande wilde hij niet verduren, en daarom voegde hij zich bij de rebellerende prinsen. Deze gebeurtenis was een nieuwe bron van ongenoegen, die op nieuw lange en vele onheilen over Java te weeg bragt. Zelfs bevonden de Kompagnie en de keizer zich dikwijls in groote verlegenheid, door de groote vorderingen der muitelingen. Na zeven jaren dezen toestand van oproer te hebben gaande gehouden en velen grooten en vorsten tot hunne zaak te hebben overgehaald, waaronder de regent van Kadoe MANGKOE DJOEDO, verlieten BOEMI NOTO en SINGOSARI eindelijk de muitende partij, en begaf eerstgenoemde zich bij den keizer, doch de tweede bleef rondzwerven. MANGKOE BOEMI, hoezeer moede van den oorlog, volhardde in zijne eischen, benoemde zijn zoon tot kroonprins en maakte vele grooten tot panggeran's.

Intusschen was de keizer ziek en in de meening van te zijn vergeven; hij droeg daarom de belangen van het Kartasoerasche rijk, in December 1749, aan de Kompagnie op, met aanbeveling van den kroonprins en zijne overige kinderen. In diezelfde maand werd het rijk *in leen* afgestaan aan den kroonprins onder den naam van PAKOE BOEWONO III. De Gouverneur VAN HOGENDORP had liever gezien, dat de Kompagnie het rijk aan MANGKOE BOEMI had gelaten, waardoor de rust zoude zijn hersteld kunnen worden. Het verdient opmerking, dat juist op den dag, waarop de keizer zich van de regering ontdeed, MANGKOE BOEMI zich den titel gaf van soesoehoenan PAKOE BOEWONO van Martaram, bij welke gelegenheid hem vele prinsen, regenten enz. bijstonden. Ook huwde hij bij deze gelegenheid zijne dochter uit aan prins MANGKOE NEGORO. Keizer PAKOE BOEWONO II stierf op den 20sten Mei 1749, zijn rijk en zijne aanverwanten in eenen deerniswaardigen toestand achterlatende.

MANGKOE BOEMI, die keizer wilde zijn, hield Bagelen en Mataram bezet. MANGKOE NEGORO en SINGOSARI zwierven in den omtrek van Soerakarta, de prinsen RONGO en PANDELA vernielden Romo en de grenzen van Bagelen, en ADI WIDJOJO hield zich op in Kadoe.

De Kompagnie moest tot Maduresche hulpbenden andermaal hare toevlugt nemen en verjoeg in 1750 MANGKOE BOEMI uit Mataram, die uit wraak alle gevangenen, waaronder 30 Europeanen, liet ombrengen. Een nederlaag der onzen bragt de oproerige prinsen weder in het bezit van Mataram. MANGKOE NEGORO bragt het zoo ver, dat hij tot 13000 man te paard op de been bragt. Nieuwe legers werden van onze zijde bijeengebragt en MANGKOE NEGORO werd vervolgd tot in het zuider-gebergte van het rijk. Maar eene buitengewone sterfte deed de troepen van de Kompagnie weldra

zeer in getal verminderen. Op Madura ontstonden ook weder onlusten, door de voorzeggingen van zekeren „tapa" of kluizenaar, en in het Bantamsche en de Bataviasche bovenlanden vertoonden zich eveneens dweepzieke priesters, van welke men zich evenwel spoedig wist te ontdoen.

In Maart 1752 trok MANGKOE BOEMI plotseling met zijn leger uit Bagelen, over Tempoeran, naar het Pakalongansche, en versloeg daar onze bezetting, na een hardnekkig gevecht, geheel en al. Hij maakte zich meester van de gelden en goederen, die op de hoofdplaats in voorraad waren en wist de regenten van Pakalongan, Batang, Wira-dessa en Pamalang op zijne zijde te krijgen. Ook de regent van Tagal stond op het punt om die plaats aan MANGKOE BOEMI over te geven. Maar op het gerucht van de aanmarsch van troepen van de oostzijde verliet de prins genoemde plaatsen weder en trok over Kadoe naar Mataram terug. Van daar trokken de rebellerende prinsen oostwaarts op. Madioen en Ponorogo vielen in hunne handen en zoo vonden zij den weg gebaand naar Soerabaja. Gelukkig echter ontstond eene groote oneenigheid tusschen MANGKOE BOEMI en NEGORO, waardoor hunne magt zeer kwam te lijden, hoezeer de regent van Soerabaja reeds tot hunne partij was overgegaan.

Het jaar 1752 liep ten einde, zonder iets op den vijand te hebben gewonnen. Aan den resident te Kartasoera werden bevelen gegeven, dat hij zich niet meer naast den keizer, maar een weinig lager op den troon zou plaatsen, omdat het eerste reeds lang aan den Javaan onaangenaam en hinderlijk was geweest.

Intusschen deden de beide hoofdrebellen aanbiedingen tot vrede, onder zeer veel eischende voorwaarden: MANGKOE NEGORO, namelijk, van tot vorst te worden verheven, en MANGKOE BOEMI van de helft van het rijk te bekomen.

Een einde aan den oorlog te maken werd gebiedend gevorderd. Terwijl MANGKOE NEGORO steeds aanspraak op den troon bleef maken, trok nu MANGKOE BOEMI naar Solo, om eene ontmoeting met 's Kompagnies kommissarissen te hebben, welke onderhandelingen, tegen het regt van den regerenden vorst, tot resultaat hadden, dat aan MANGKOE BOEMI de helft van het rijk zou worden afgestaan, die zich daartegen verbond om MANGKOE NEGORO te bevechten. Over de bepalingen, dienaangaande werd men het in Februarij 1755 eens, en het verdrag, werd door partijen geteekend. MANGKOE NEGORO bleef echter voortwoelen en trachte alle kommunikatie tusschen den Gouverneur en den nieuwen sulthan MANGKOE BOEMI af te snijden. Daar deze nu voldoende bewijzen van zijne medewerking tot herstel der rust gegeven had, werd hij in den loop van het jaar 1755 plegtig ingehuldigd tot sulthan over de helft van het Javasche rijk onder den naam van „sulthan van Djokjokarta HAMANGKOE BOEWONO I", welke plegtigheid te Gamping plaats vond.

Wij zullen nu de gevolgen beschouwen van de verheffing van MANGKOE BOEMI tot sulthan.

Hoe nadeelig de verdeeling van het Martaramsche rijk voor dat rijk ook

zijn mogt, hoe veel en lang het ook gedurende den langen duur des oorlogs had geleden, toch werden al deze omstandigheden ter zijde gezet en begreep de Kompagnie, dat deze splitsing, hoe onbillijk en onregtvaardig ook op zich zelve, voor hare politiek zoo wel als door de gebeurtenissen nu eenmaal noodzakelijk was geworden. Die splitsing zou de rust verzekeren, dewijl daardoor de magt des keizers op eenmaal gebroken zou zijn en de beide hoven, door naijver gedreven, zich onze bescherming zouden betwisten.

Het oude magtige Mataramsche rijk werd nu in de rijken van Soerakarta en Djokjokarta herschapen. Toch bleef MANGKOE NEGORO met zijn aanhang nog steeds het land in onrust brengen, en de vereenigde magten van de Kompagnie en de beide hoven waren dikwijls niet in staat, om hem tegen te gaan of groote afbreuk te doen. Daar de oostelijke distrikten zich weder aan den sulthan onderworpen hadden, trok MANGKOE NEGORO van het zuiden in allerijl naar het noorden, viel in het Demaksche, hetwelk van troepen ontbloot was, en versloeg een detachement, dat van Samarang te hulp gesneld was, en waarvan de kapitein en 40 man sneuvelden. Op het aanrukken van meer troepen trok hij weder naar het zuider-gebergte terug. De woelzieke geest der wederspannelingen was zoo zigtbaar, dat zelfs de oudste zoon van den nieuwen sulthen het hof verliet en moord en roof onder de Chinezen aanrigtte, doch later vergiffenis vroeg en bekwam.

MANGKOE NEGORO zwierf bij afwisseling door de wester en ooster distrikten van het rijk en bleef voor alle vertoogen doof, maar deed daarentegen aanzoeken en eischen van allerlei aard, zich noemende: „kroonprins, vorst van Mataram, oppergezagvoerder van Java, overal rond zwervend doch volkomen gelukkig veldheer, welke de grootste en uitgestrektste magt des lands voert." Ten slotte stelde hij voor, om zich met een derde gedeelte van Java te vergenoegen, doch dat hij alleen met de Kompagnie wilde onderhandelen.

De vereende magten bragten in 1756 andermaal een groot leger op de been, waarmede zij MANGKOE NEGORO zoodanig vervolgden, dat hij, bijkans van allen verlaten, naar Doho, een verblijf van armoede en elende, moest vlugten. Maar dit belette hem niet om andermaal aan te dringen op het bezit van een derde van Java. Na op nieuw eene bende vereenigd te hebben, trok hij van de eene plaats naar de andere, overal verwoesting achter zich latende, tot dat eindelijk de sulthan zoodanig op hem vergramd werd, dat deze hem in persoon ging vervolgen, nadat hij bij Soengi-manit, in de nabijheid van het Demaksche bosch, met 's Kompagnies troepen slaags was geweest en op de vlugt gedreven. De sulthan bragt hem tot staan en viel hem zoo hevig aan, dat hij, met achterlating van wapens, paarden, bagage, goud- en zilver-werken, van de zijnen verlaten, zijn heil andermaal in de vlugt moest zoeken. Deze overwinning was volkomen, en de sulthan zond in zijne blijdschap verscheidene zegeteekenen aan den Gouverneur HARTING.

Ondertusschen snelde MANGKOE NEGORO, in woede ontstoken, naar Djok-

jokarta, om, door de vernieling van des sulthans kraton, zijne geleden nederlaag te wreken. Maar daarin werd hij door de bezetting verhinderd, die hem noodzaakte, in zijne schuilhoek Doho terug te trekken. Er bleven hem geene 400 man over. Zich van alle kanten ingesloten ziende, begon hij eenigzins van plan te veranderen, hoezeer nog altijd op den afstand van het 1/3 gedeelte van Java terug komende.

In dien zelfden tijd gebeurde het, dat zekere „tapa" of vrouwelijke kluizenaar, door hare voorzeggingen, de gansche provincie Bagelen weder in rep en roer bragt en eene gelijke gebeurtenis op het eiland Madura plaats vond. Doch beide oproeren werden spoedig gedempt.

't Bleek nu, dat het zeer moeijelijk ja bijna onmogelijk was, om door kracht van wapenen eenen vijand ten onder te brengen, die, behalve zijne eigene buitengewone vermogens, gelijk MANGKOE NEGORO bezat, door zijne geboorte overal bijval vond en zoodanig gevreesd werd, dat zijn gelijke of mindere zich niet durfde verstouten, hem te vatten veel minder om het leven te brengen; die daar en boven ontoegankelijke gebergten en spelonken in overvloed tot schuilplaats wist te vinden, zonder dat het voor een Europeaan doenlijk was, hem aldaar te vervolgen of te verjagen.

Deze omstandigheden werden door den Gouverneur HARTING overwogen, en hij begreep nu door zachtheid en beloften MANGKOE NEGORO te moeten overhalen, om zich te onderwerpen. Deze zond dan ook eindelijk zijn broeder TIMOER en zekeren PRINGOLOJO naar den keizer en gaf hem te kennen, dat, aangezien Java niet meer door één vorst kon worden geregeerd, hij zijn leven stil wilde eindigen, mits de landschappen Larah, Mateseh, Kadoewang en Patjitan tot onderhoud bekomende. De keizer gaf hem een gunstig antwoord, ging later MANGKOE NEGORO, op twee uren afstand ten oosten van zijne hofplaats, te gemoet, en trok met hem, die nog 500 gewapende mannen bij zich had, Soerakarta binnen. MANGKOE NEGORO legde den eed van getrouwheid aan de Kompagnie en den keizer af, doch wilde van zijn schoonvader den sulthan niets weten.

In Maart 1757 had eene ontmoeting te Salatiga plaats tusschen den Gouverneur HARTING, den keizer en MANGKOE NEGORO, die 16 jaren achtereen rondzwervende den oorlog had gevoerd, bij welke gelegenheid besloten werd om aan MANGKOE NEGORO 4000 huisgezinnen uit des keizers landen en in de distrikten Kadoewang, Larah, Mateseh en het zuider gebergte, tevens met den eertitel van „panggeran-adipati MANGKOE NEGORO", te schenken. De nieuwe panggeran-adipati, door het opperhoofd der Kompagnie te Soerakarta daartoe aangezet, zond zijne vrouw aan haren vader terug, die later met panggeran DIPO NEGORO huwde.

Veel was er tot de herstelling der rust op Java gedaan, evenwel bleef de oproerige panggeran SINGOSARI nog voortwoelen, en niet dan na lang oorlogen werd ook deze prins ten onder gebragt en de vrede op het geheele eiland hersteld. Groote kosten en verliezen had de Kompagnie gedurende dezen langen strijd geleden, maar daarvoor ook eene totale meerderheid en magt over de vorsten bekomen.

Intusschen bleef de haat tusschen den keizer, den sulthan en den prins MANGKOE NEGORO altoos bestaan.

Deze haat was overgegaan op den keizer PAKOE BOEWONO IV, die in 1788 den troon beklom. In 1789 bevonden zich aan het hof van dezen vorst vijf zeer dweepzieke gevaarlijke personen, als: raden-toemenggong WIRO DIDJO, raden-toemenggong KANDOEROEWAN, een geestelijke prins PANIJAH genaamd en twee priesters kiai BAHMAN en NOERSALEH. Zij maakten den jongen vorst diets, dat de tijd gekomen was om de Europeanen te verdrijven. Hij omringde zich langzamerhand geheel van priesters, nam hun gewaad aan en plaatste in elke dessa eenen priester, om bij het losbreken des oorlogs een geestelijk leger te hebben ten einde voor de Mohamedaansche godsdienst te strijden. De vijf belhamels wisten MANGKOE NEGORO op de zijde des keizers te krijgen, die de vijandelijkheden opende tegen het Soerakartasche gebied.

De sulthan, vernemende dat vele hoofden tot MANGKOE NEGORO overliepen en anderen met den dood gestraft werden, gaf bevel tot represailles op 's keizers landen en die van MANGKOE NEGORO, en nu ontstond er eene algemeene verwarring, verwoesting en bloedvergieting. Al dadelijk kwam de Kompagnie Soerakarta te hulp. De Gouverneur VAN REEDE TOT DE PARKELER, met eene aanzienlijke magt, waaronder vele strandvolkeren, vereenigde zich met het Djokjokartasche leger, onder de bevelen van den kroonprins, en trok dadelijk naar Soerakarta. Hij kampeerde in den omtrek van den kraton en van het woonhuis van MANGKOE NEGORO, die, op de hem gedane verwijtingen, verklaarde, alles op last van den keizer te hebben gedaan. Toen deze dit ontkende, eischte men de uitlevering der vijf belhamels, aan de voldoening van welken eisch de keizer trachtte te ontkomen. Doch na de overtuiging te hebben verkregen, dat hunne voorzeggingen op niets uitliepen, gaf hij toch last om ze allen gebonden aan den Gouverneur over te leveren.

Daarmede nam de geheele zaak een einde. Op den 28 September 1790, werden traktaten van vrede en vriendschap gesloten tusschen de beide hoven en den panggeran-adipati MANGKOE NEGORO, belovende deze laatste, zoo voor zich als voor zijne kinderen en nakomelingen, niet te zullen gedoogen, dat immer of ooit eenig leed of hindernis zou worden toegebragt in de wettige troonsopvolging der sulthans, die onder 's Kompagnie's goedkeuring mogt plaats vinden. Te gelijker tijd werd door den Gouverneur met MANGKOE NEGORO eene overeenkomst gesloten, waarbij deze eene jaarwedde van 4000 Rijksdaalders bekwam, tegen belofte van zich nooit met de troonsopvolging te Djokjokarta te bemoeijen en ten eeuwigen dage gehoorzaam aan de Kompagnie te zullen zijn. Sedert het sluiten dezer traktaten zijn zij getrouw nagekomen geworden; ten minste hebben zich geene oneenigheden tusschen de vorsten en panggeran-adipati MANGKOE NOGORO voorgedaan.

De kroonprins, oudste zoon van den sulthan, had drie echte vrouwen. *De eerste* heette RATOE MAS; zij was eene dochter van den pang-

geran PAKOE NINGRAT zoon van panggeran NOTO KESOEMO *). Bij die vrouw had de kroonprins een zoon, die naderhand panggeran MANGKOE DI NINGRAT werd genaamd en later met zijn vader HAMANGKOE BOEWONO II naar Amboina gebannen en aldaar overleden is. *De tweede* was RATOE KEDATON, dochter van kiai adipati POERWO DI NINGRAT van Magelan; zij bragt een zoon ter wereld, die, hoewel minder in rang dan panggeran MANGKOE DI NINGRAT, den troon beklom onder den titel van HAMANGKOE BOEWONO III, bijgenaamd sulthan RODJO. *De derde* was van lage afkomst en genaamd ratoe KEN-TJONO WOELAN. Deze had drie dochters, waarvan de oudste heette RATOE-AJOE en huwde met den oudsten zoon van den panggeran PAKOE-ALAM, toen nog SOERA NINGRAT genaamd. De tweede RATOE-ANOM huwde met raden-toemenggong POERBO KOEWONO, zoon van panggeran NGABEI, de oudste onechte broeder van den sulthan. De derde dochter RATOE TIMOR huwde met raden toemenggong DJOJO WINOTO.

De wettige troonopvolging zou hebben toebehoord aan den zoon van RATOE MAS. Maar de vader had voorliefde en genegenheid voor zijn zoon uit RATOE KEDATON geboren.

In 1722 overleed, in het 96ste jaar zijns ouderdoms, de sulthan HAMANGKOE BOEWONO I. Hij werd opgevolgd door den kroonprins onder den titel van HAMANGKOE BOEWONO II. Hij verhief zijn zoon, uit RATOE KEDATON geboren, tot kroonprins en verhielp het gebrekkige van zijne geboorte door de benoeming zijner moeder tot RATOE AGENG en eerste vrouw en door de terugstelling van RATOE MAS, moeder van MANGKOE DI NINGRAT, tot tweede vrouw.

De eerste rijksbestierder van den eersten sulthan, DANOE REDJO, was vroeger regent van Banjoemas geweest, en werd, na zijnen dood, onder den tweeden sulthan opgevolgd, met voorbijgang van zijn zoon, door zijnen pateh en kleinzoon, om verschillende redenen, onder anderen omdat deze zeer bekwaam en gehuwd was met RATOE ANGGER, dochter van den tweeden sulthan.

Kort na het overlijden van den eersten sulthan stierf MANGKOE NEGORO. Hij liet vele kinderen na. Zijn oudste zoon ARIO PRABOE WIDJOJO was echter vroeger overleden, nalatende bij de RATOE ALIT, oudste onechte dochter van den keizer PAKOE BOEWONO III, een zoon genaamd ARIO PRABOE PRANG WEDONO, die de wettige opvolger was, en met wien in Januarij 1796 gelijke verbindtenissen zijn aangegaan, als met zijnen grootvader.

Terwijl het hof van Soerakarta stil en rustig bleef, was dat van Djokjokarta blootgesteld aan allerlei intrigues en wispelturigheid der hovelingen. Het onrustige gedrag van den sulthan gaf er ook aanleiding tot vele kuiperijen. Zekere raden RONGO PRAWIRO DIRDJO, regent van Madioen en zoon van eene der dochters van den ouden sulthan, had, tengevolge van eenig misverstand, een onderdaan van Soerakarta doen dooden. Het hof eischte zijn leven, doch hij wist, onder voorkomende omstandigheden, den Soloschen rijksbestierder om te koopen. Hiervan werd de keizer door den Gouverneur N. ENGELHARD onderrigt, waarop hij den rijksbestierder MANG-

*) Deze NOTO KOESOEMO is niet PAKOE ALAM, die vroeger even zoo heette.

KOE PRODJO deed wurgen en TJOERO WINOTO, die van de onderhandelingen van raden RONGO had kennis gedragen, om het leven liet brengen. De maarschalk DAENDELS ontbood daarop raden RONGO naar Samarang. De sulthan scheen daaraan gehoor te geven, voorzag hem van alles wat hij tot de reis noodig had; maar gaf hem de instruktie om naar Madioen terug te keeren en in de oost-provinciën te vallen en ze in opstand te brengen. Hiervan droeg kennis de prins NOTO KESOEMO, broeder van RONGO's moeder.

Onder den schijn van bevreemding over het gedrag van RONGO, zond de sulthan eene magt uit, onder raden-toemenggong POERWO DIPOERO, ten einde hem te achterhalen. Intusschen ging RONGO zijnen gang, verzamelde veel volks en viel in de Djokjosche provincie Magettan, welker regent zijne partij niet had willen volgen. Door dit misverstand kwam de sulthan op de gedachte, of niet RONGO zich onafhankelijk wilde maken. Plotseling tegen hem verbitterd, omdat hij Djokjo's grondgebied had overweldigd, zond hij eene tweede magt uit om RONGO te vangen; terwijl de rijksbestierder, misbruik makende van het zegel, aan de aanvoerders dezer magt een bevel gaf, om RONGO met zijne aanhangelingen om het leven te brengen.

De kroonprins, rijksbestierder en DANOE KESOEMO onderrigtten den maarschalk DAENDELS van de bestaande zamenspanning, waarop de panggeran NOTO KESOEMO als gijzelaar werd uitgeleverd. RONGO en de zijne werden om het leven gebragt. De maarschalk vertoonde zich toen plotseling met een leger te Djokjokarta, om zich van den sulthan te verzekeren, die verpligt werd het bestuur des rijks aan den kroonprins over te geven onder den titel van KANDJING RODJO. De sulthan vattede toen een verschrikkelijke haat op tegen den rijksbestierder.

Tengevolge van dat alles werden, in Januarij 1811, kontrakten met de beide hoven aangegaan, tengevolge van welke de strandgelden, aan de vorsten betaald, ophielden, en groote stroken lands van Kadoe, Grobogan en Blora aan de Kampagnie, nu het Gouvernement, werden afgestaan, en het onderhoud der forten aan de hoven werd opgedragen.

Bij het vertrek naar Europa van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, maakte de sulthan al dadelijk gebruik van den benarden toestand der regering, hernam het bestuur van den kroonprins, en voldeed, om zich bij den Generaal JANSSENS verdienstelijk te maken, aan de door dezen gevraagde hulpbenden tot verdediging van Java bij het invallen der Engelschen. Toen deze bezit van het eiland genomen hadden, hernieuwden zij de reeds bestaande kontrakten, ook die met panggeran-adipati ARIO PRANG WEDONO.

Het gedrag der vorsten, bij het overgaan van het eiland aan de Engelschen, heeft doen zien, dat alleen de dwang der Europesche magt en de vrees hen tot gehoorzaamheid bragt, terwijl tevens zeer weinig staat op en partij van hunne hulpbende te maken en te trekken was, en zij alleen de tijdelijke bezitters van Java voor wettig erkenden zoolang zij daartoe gedwongen werden.

Kort na de verwisseling van den Nederlandschen door den Engelschen resident te Djokjokarta gebeurde het, dat de sulthan den rijksbestierder in

zijnen kraton liet om het leven brengen, en in zijne plaats stelde zijnen oom raden-toemenggong SINDO NEGORO onder den naam van DANOE REDJO, de derde rijksbestierder van dien naam. De Luitenant-Gouverneur RAFFLES, met den waren staat van zaken bekend geworden, zond panggeran NOTO KESOEMO naar Djokjokarta terug, met last om de zaken aldaar op den ouden voet terug te brengen, door de regering weder aan den kroonprins door den sulthan te doen overgeven. Deze weigerde echter daaraan te gehoorzamen, verbande bovendien den vader van den vermoorden rijksbestierder, raden-toemenggong DANOE KESOEMO naar Baregan onder Patjitan, en liet hem op zijne reis wurgen. De Gouverneur RAFFLES trok toen onverwijld met een leger naar Djokjokarta, alwaar de sulthan zich in tegenweer stelde. Doch nadat de kraton door de Engelschen, met behulp van PRANG WEDONO, overmeesterd was, werd de sulthan gevangen genomen en verbannen, en werd de kroonprins, onder den titel van HAMANGKOE BOEWONO III, als sulthan uitgeroepen.

Het Gouvernement had bij deze benoeming alzoo geen acht geslagen op des kroonprinsen overleden halven broeder, panggeran MANGKOE DI NINGRAT, den wettigen afstammeling.

In Augustus 1812 werd een traktaat gesloten, waarbij Djokjokarta afstand deed van het gedeelte der landen van Kedoe, Patjitan, Djipang, Djapan en Grobogan, zoo mede van het beheer der tolpooten en bazars, en het uitsluitend regt van den handel in vogelnestjes en amfioen; dit alles tegen een schadeloosstelling van 100,000 Sp. matten 's jaars.

Ter belooning voor de bewezen goede diensten van panggeran NOTO KESOEMO werd hem de naam van PAKOE ALAM geschonken met 2000 tjatjas land en aan den kapitein der Chinezen DJINSING de rang en titel van raden-toemenggong SETJO DI NINGRAT, met 2000 tjatjas voor hem, zijne kinderen en kindskinderen; bij ontstentenis van deze laatste keerden de landen aan het rijk terug.

Kort na de troonsbeklimming van den nieuwen sulthan werd DANOE REDJO afgezet, met behoud van 62 tjatja's land tot zijn onderhoud, en werd hij vervangen door den rijksbestierder mas-toemenggong SOEMO DIPOERO, regent van Djapan, onder den naam van raden-adipatti DANOE REDJO. Deze vierde rijksbestierder was van Balische afkomst en daarom, hoezeer ook gehuwd met eene zuster van RATOE AGENG, bij de prinsen en verdere hofgrooten in algemeene minachting.

Terwijl dit een en ander in Djokjokarta was voorgevallen, bestond er te Soerakarta mede een aanslag tegen het Europesche gezag. Doch de voorzigtige en achterhoudende keizer wachtte vooraf het al op niet gelukken van den aanslag te Djokjokarta af. In dit voornemen werd hij aangezet en ondersteund door zijn geliefden echten broeder MANGKOE BOEMI, die door zijn vlug verstand, mannelijk karakter en andere groote hoedanigheden bij groot en klein zeer bemind en geëerd was. Hoezeer er een algemeen gevoelen bestond, dat de beide hoven een lijn zouden hebben getrokken, indien Djokjokarta had geslaagd, zoo is nogtans te veronderstellen, dat deze zamenspanning niet van langen duur zoude zijn geweest. Zoowel de gezworen haat tusschen de hoven, als de zekerheid, dat hunne wederzijdsche

belangen nimmer zijn overeen te brengen, is steeds een bestendige hinderpaal tegen zoodanige zamenspanning. Ook waren de inzigten van Solo, om bij het verdrijven van de Europeanen Djokjokarta ten onder te brengen. De spoedige afloop der zaken te Djokjokarta en het verschijnen van den Engelschen Gouverneur te Soerakarta voorkwam de uitbarsting der vijandelijkheden aldaar en deed 's keizers plannen in rook verdwijnen. De toebereidselen van den keizer konden nogtans niet verborgen blijven, en zijn voorgenomen ontrouw werd hem dan ook duidelijk bewezen. Hij moest er voor boeten op gelijke wijze als Djokjokarta, namelijk door het traktaat van afstand van Augustus 1812, tegen eene schadeloosstelling van 120,000 Spm. Ook werd TJOKRO NEGORO afgezet, op grond dat hij het Gouvernement had onkundig gelaten van hetgeen er omging. Voorts werden nog 1000 tjatjas van 's keizers landen bij die van PRANG WEDONO gevoegd en werden de verbeurdverklaarde goederen van den rijksbestierder gebezigd tot de betaling der schulden van PRANG WEDONO.

Sulthan HAMANGKOE BOEWONO III stierf in 1815 en werd opgevolgd door zijn minderjarigen zoon den kroonprins, onder den naam van HAMANGKOE BOEWONO IV, en onder het regentschap van PAKOE ALAM, die gezegd wordt, zich, gedurende zijn bestier, grootelijks ten koste van de kroon te hebben verrijkt. Deze verdenking wordt bewaarheid door zijn buitengewone pracht en rijkdom.

Niettegenstaande de herhaalde ondervinding van de nadeelen, welke uit de aanvallen tegen het Europesche gezag voortvloeijen, liet de keizer niet af van in 1815 andermaal te beproeven, om zich van dat gezag te ontdoen. Hij bediende zich daartoe van het te Solo gestationeerde ontevreden korps Sipajers. In deze zamenzwering, welke reeds tot de garnizoenen van Djokjokarta en Salatiga en misschien nog verder was verspreid, had MANGKOE BOEMI weder de voornaamste hand. Gelukkigerwijze werd het verraad zeer toevallig te Djokjokarta ontdekt en door eene spoedige verwissseling van garnizoenen en andere maatregelen van voorzigtigheid voorgekomen. De keizer, andermaal overtuigd, aarzelde niet om MANGKOE BOEMI als de aanlegger van het plan aan te geven. Maar zeker is het, dat PRANG WEDONO, bij wien een oude haat tegen hem bestond, MANGKOE BOEMI bij het Gouvernement zeer zwart afschilderde. Hij werd dan ook van het hof verwijderd en naar Amboina verbannen.

De vijandschap tusschen PRANG WEDONO en MANGKOE BOEMI dagteekent van zeer lang, en vond haar bron in de geboorte der oudste dochter van keizer PAKOE BOEWONO IV, RATOE PAMBAJAN, die nog voor hare geboorte aan PRANG WEDONO ten huwelijk was toegezegd. Bij hare geboorte werd de verlooving toegezegd, en PRANG WEDONO betaalde eene bruidschat van 20,000 piasters. Hij was toen 30 jaar oud. Toen het kind tot huwbaren staat gekomen was, wist MANGKOE BOEMI 's keizers belofte te doen verbreken, en RATOE PAMBAJAN voor zich zelven ten huwelijk te bekomen. Ook bragt nog tot de bestaande verwijdering der beide prinsen toe het ondersteunen door PRANG WEDONO van de regten van den kroonprins. Daartegen had MANGKOE BOEMI bij den keizer beproefd, om POORBJO, broeder

van den kroonprins en schoonzoon van MANGKOE BOEMI, op den troon te stellen, waaraan de keizer wel eenig gehoor had gegeven.

In dien toestand bevonden zich, bij de overname van Java in 1816, de beide hoven.

De oude keizer PAKOE BOEWONO IV was zigtbaar verheugd over deze ommekeer der zaken, niettegenstaande hij van zijne vroegste jeugd af geene andere handelingen der Nederlanders had ondervonden, dan die hem in aanzien en rijkdom verminderden. Het verlies van Kedoe deed den Engelschen geen goed hart toedragen, noch te Solo noch te Djokjokarta.

PAKOE BOEWONO de IV stierf in 1820, en werd door den kroonprins opgevolgd, onder den naam van PAKOE BOEWONO V, die in 1823 overleed en opgevolgd werd door zijnen oudsten onechten zoon, raden-mas SAPERDAN onder den naam PAKOE BOEWONO VI.

Te Djokjokarta was de sulthan nog minderjarig, en het rijk werd aldaar door zijnen voogd panggeran-adipati PAKOE ALAM bestuurd. Beide hoven, zoowel bij de overname als later, waren vredelievend, rustig en in eene goede stemming.

In het jaar 1818 kwam de sulthan zelf aan het bestuur, en onder zijn beheer werd voorspoed en welvaart verspreid.

Bij zijnen vroegen dood, in den jare 1822, was zijn oudste zoon, de kroonprins, slechts ruim twee jaren oud. Het rijk moest alzoo door een regentschap worden bestuurd. De hoofdpunten, waarop dit rijksbestuur toen gevestigd werd, zijn dezen.

Ten eerste werd bepaald, dat het rijkszegel in handen van den resident zoude blijven, om daarvan zoodanig gebruik te maken, als bevonden zoude worden te behooren, tot instandhouding van het rijk en de bevordering der belangen van den jongen vorst en zijne onderdanen.

Ten tweede werd het beheer der landen, behoorende tot het rijk van Djokjokarta, opgedragen aan den rijksbestierder, onder verpligting evenwel van noch in de inkomsten of uitgaven, noch in het bestaan van eenige personen, en in het algemeen in geene zaken van belang, eenige daad te verrigten, afwijkende van de bestaande inrigtingen en van zijne aktuële bemoeijenis, zonder autorisatie of voorkennis van den resident.

Ten derde werd de voogdij over den jongen vorst, zijne opvoeding en verzorging, en het beheer zijner gelden, goederen, effecten en rijkssieraden, toevertrouwd, aan zijne grootmoeder de ratoe AGENG, zijne moeder de ratoe KENTJONO en de panggeran's MANGKOE BOEMI en DIPO NEGORO, aan welke personen, zonder tusschenkomst van den rijksbestierder, onmiddelijk moest worden uitgekeerd de som van 100,000 Spaansche matten, door het Gouvernement aan den sulthan jaarlijks toegekend. De rijksbestierder was verpligt, alle inkomsten en produkten, uit de landen voorkomende, te administreren, ten einde daaruit te voldoen de publieke uitgaven op die inkomsten gevestigd, of daartoe eigenaardig behoorende; onder gehoudenis, om daarvan driemaandelijksche rekening en verantwoording te doen aan den resident, en het saldo telkens te storten in handen der personen, aan welke

de voogdij was opgedragen, en om voorts daarvan, bij meerderjarigheid van den vorst, ook aan dezen rekening te doen. De resident moest zich inmiddels met het inwendig beheer van de kraton en de behandeling van zaken, met betrekking tot personen en goederen, niet verder inlaten, dan voor zooveel, en wanneer door eenigen der voorgenoemde personen, de belangen van den vorst op eene zigtbare wijze mogten worden verkort of verongelijkt.

Alle deze bepalingen hadden de klaarblijkelijke strekking, dat het Gouvernement, gedurende de minderjarigheid van den sulthan, zoo al niet aan het bestier een meer direkt deel verlangde te hebben, ten minste zich wenschte in te laten, met de bemoeijenissen van des sulthan's financiële inkomsten en verdere aangelegenheden van het rijk.

Indien, in den geest van deze verordeningen, op eene voorzigtige wijze ware gebruik gemaakt van de magt, den resident van Djokjokarta toegekend, had deze ongetwijfeld indirekt beheerscher van dat rijk kunnen worden. De loop van zaken, ofschoon ook op den ouden voet geschoeid, had zoodanig gewijzigd kunnen worden, dat daarvan in vervolg van tijd voor het Nederlandsche Gouvernement groote voordeelen zouden zijn te behalen geweest. Op dezelfde wijze hadden, door den invloed van en de aan den resident verleende magt, de hofgrooten en regenten naauwer aan de belangen van het Gouvernement kunnen verbonden zijn geworden, en de partijschappen en verdeeldheden, welke ten allen tijde eene Aziatische hofhouding kenmerken, door gepaste middelen kunnen worden uit den weg geruimd.

Maar dit alles kon slechts tot eene goede uitkomst gebragt worden, wanneer de resident alle de handelingen van den rijksbestierder, aan wien zulk een uitgebreide magt was toegekend, gadesloeg; wanneer hij zelf een aktief deel nam in de behandeling der zaken, die van des rijksbestierders kompetentie waren; wanneer hij toezag, dat niet alle voorname posten en bedieningen door des rijksbestierders gunstelingen werden vervuld, en de bevolking van sommige distrikten niet verpligt werd, twee, drie en meer jaren hare pachten vooruittebetalen; wanneer door hem werd gewaakt, dat de rijksbestierder en zijne handlangers 's vorsten landerijen niet aan twee of drie personen op hetzelfde tijdstip verhuurden, waardoor de bezitting van zoodanige dessa's of landen dan aan dien huurder te beurt viel, die door geweld en kracht van wapenen zijn regt daarop het best kon doen gelden; wanneer hij verder de onderlinge verdeeldheden tusschen de voogden van den sulthan en den rijksbestierder had weten uit den weg te ruimen, en hunne openbare vijandschap, welke tot dadelijkheden oversloeg, door krachtdadige middelen had voorgekomen of gestraft; wanneer eindelijk de voogden in allen deele als zoodanig werden in achting gehouden.

Maar men had het ongeluk eenen man tot resident te benoemen, die niet voor de moeijelijke taak was opgewassen, welke op zijne schouders rustte. Van daar de aanleidende oorzaak tot den opstand van DIPO NEGORO, een der voogden van den minderjarigen sulthan, die vijf jaren lang Java heeft verwoest en millioenen schats en duizenden menschenlevens heeft gekost.

Eene circulaire van den heer van Sevenhoven over de heerediensten.

Dat de heerediensten op Java, vooral gelijk zij zoo dikwijls op hoogst overdreven wijze gevergd worden, een zware druk voor de bevolking en een groot kwaad zijn, zal niet ligt door een onpartijdige, die met de zaak bekend is, worden tegengesproken. Toen het *Reglement op het beleid der regering voor Nederlandsch Indië* werd vastgesteld, werd, bij de diskussiën in de Tweede Kamer, zelfs door de heeren J. C. BAUD en ROCHUSSEN niet ontkend, dat van het eischen van heerediensten misbruik was gemaakt. Maar men verwachtte, dat dit misbruik nu zou ophouden. De heer BAUD zeide onderanderen: „Het zijn de Gouvernements heerediensten, veelal bestaande uit arbeid aan openbare werken, op grooten afstand der woningen van de dienstpligtigen, die het zwaarst drukken en die aanleiding gegeven hebben tot die circulaire van onzen geachten ambtgenoot uit Alkmaar (de heer ROCHUSSEN), waarvan zoo even gesproken is. Die diensten waren vooral drukkend, toen er vestingen en andere werken moesten worden aangelegd, en de middelen ontbraken, om dien arbeid, op zoo vele punten te gelijk, met vrijwillige werklieden tot stand te brengen. Die vestingen zijn er nu eenmaal, en daarmede is een groot bezwaar opgeheven".

Wij betwijfelen, of werkelijk in dezen tijd het misbruik, dat van de heerediensten kan gemaakt worden, is opgehouden. Zelfs het drukkende van die diensten, ten gevolge der vestingwerken, is niet weggenomen. Men had de ondervinding verkregen, dat het werk aan de vestingen veel beter en spoediger en zelfs veel voordeeliger voor de schatkist tot stand werd gebragt, indien men het door vrijwillige arbeiders liet verrigten. Maar sedert de reaktie tegen den vrijen arbeid met onbeschaamdheid het hoofd heeft opgestoken, deinst men er zelfs niet voor terug, om den Javaanschen landbouwer ook weder tot dwangarbeid aan de vestingwerken te noodzaken.

Zoo lang het stelsel van heerediensten bestaat, zal dat stelsel, nu eens meer dan eens minder, maar altoos tot misbruiken en onderdrukking aanleiding geven. De wetgever heeft dan ook gemeend, den weg te moeten openen, die tot eene afschaffing van de heerediensten kan leiden. Immers bij schrijft voor in art. 57 van het Regerings-reglement: „In elk gewest worden de aard en de duur der persoonlijke diensten, waartoe de inboorlingen verpligt zijn, de gevallen waarin en de wijze en voorwaarden waarop zij kunnen worden gevorderd, door den Gouverneur-Generaal geregeld, in overeenstemming met de bestaande gebruiken, instellingen en behoeften. De verordeningen, die persoonlijke diensten betreffende, worden in elk gewest, om de vijf jaren, door den Gouverneur-Generaal herzien, met het

doel om daarin trapsgewijze de verminderingen te brengen, bestaanbaar met het algemeen belang".

Op welk eene wijze heeft het Gouvernement aan dit voorschrift der wet voldaan? Wij weten het niet. Ofschoon de laatste zinsnede van datzelfde artikel beveelt, dat in het jaarlijksch verslag opgave gedaan moet worden van den staat, waarin zich de voorgeschreven regeling der heerediensten bevindt, kan men uit die verslagen toch niet opmaken, wat er nu eigenlijk tot uitvoering der wet is geschied. 't Gaat hiermede, als met het beleid der regering in 't algemeen. Den heer PAHUD is het groote voorregt te beurt gevallen, niet alleen van, als Minister van Koloniën, de wet, waarnaar Indië geregeerd wordt, aan den Koning voor te stellen en in de Kamers te verdedigen, maar ook van naar Indië te zijn gezonden, om die wet ten uitvoer te leggen. Maar na vijf jaren komt hij in Nederland terug, met zijne overgelegde en uitgespaarde schatten, maar zonder aan de wet leven te hebben geschonken en de publieke zaak in eenen verwarden en berooiden toestand achterlatende. Ook de heerediensten zijn ongeregeld, drukkend en aan volslagen willekeur overgeleverd gebleven.

En al wil men nu ook beweren, dat er toch cirkulaires zijn gezonden en staten zijn opgemaakt en voorschriften zijn gegeven, dit is althans voor geen tegenspraak vatbaar, dat het eenige middel, om in de heerediensten „trapsgewijze de verminderingen te brengen, bestaanbaar met het algemeen belang", niet is te baat genomen.

De heerediensten zijn, de misbruiken nu voor een oogenblik niet medeberekenende, eene belasting in arbeid opgebragt. Zulke belastingen zijn sedert lang door de wetenschap veroordeeld, en juist daarom schrijft de wetgever voor, dat ze trapsgewijze moeten worden verminderd.

Maar belastingen moeten toch worden opgebragt, zoo niet in arbeid dan in geld, want de staat kan zijne inkomsten niet missen.

Wat is dus rationeler, dan dat men de belasting, in arbeid opgebragt, vervangt door eene belasting in geld; of met andere woorden, dat men voor de heerediensten eene hoofdelijke betaling in de plaats stelt.

De wet schrijft voor, dat de vermindering der heerediensten „trapsgewijze" moet geschieden. Welnu, stel het dan fakultatief. Geef aan elken heeredienstpligtige de bevoegdheid van die verpligting af te koopen door jaarlijks een hoofdgeld op te brengen. Niet allen zullen onmiddelijk, van die bevoegdheid gebruik maken; maar velen, zelfs zeer velen. En naar mate de ondervinding aan de bevolking zal leeren, hoeveel voordeeliger deze belasting in geld boven de heerediensten voor haar is, zal de afkoop toenemen.

Wij hebben reeds dikwijls op de uitvoering van dit beginsel aangedrongen; maar tot dusverre te vergeefs. Wij hopen, dat, nu de heer LOUDON den heer ROCHUSSEN als Minister van Koloniën heeft vervangen, en de heer PAHUD, tot aller vreugde, eindelijk zal worden afgelost, eene regeling van de heerediensten zal worden tot stand gebragt, waardoor de belangen van de schatkist met die der bevolking in overeenstemming zullen zijn.

Het denkbeeld, dat het bevrijden der bevolking van de op haar drukkende heerediensten eene groote weldaad voor haar zou wezen, is niet nieuw. Reeds de heer VAN SEVENHOVEN zag, als direkteur der kultures, in 1832, de noodzakelijkheid daarvan in, en schreef den 8 September van dat jaar eene cirkulaire aan de residenten op Java, die hoogst merkwaardige bijzonderheden bevat, en daarom belangrijk genoeg is, om nu nog onder de aandacht onzer lezers te worden gebragt. Het begrip van een afkoop dier heerediensten wordt daarin uiteengezet, en ofschoon wij ons nu met de wijze van afkoop, gelijk die door hem werd voorgesteld, niet kunnen vereenigen, toch schijnt ons deze cirkulaire eene hoogst nuttige bijdrage, om het voortreffelijke en de praktische uitvoerbaarheid van dat begrip beter te doen kennen. Wij laten daarom het grootste gedeelte van die cirkulaire hieronder volgen.

Bij mijne cirkulaire van 9 Februarij 1832, no. 156, handelende over de uitbreiding van kultures van produkten voor de markt van Europa, heb ik onder anderen de heeren residenten opmerkzaam gemaakt, dat het van groot belang moet worden geacht, om, ten aanzien van de benoodigde handen, zoo voor de kultures als voor de zoogenaamde heerediensten, met het meeste overleg en groote spaarzaamheid te werk te gaan; dat op die wijze meer menschen voor de kultures zouden kunnen worden gebruikt, en dat dit alles eenen heilzamen invloed zoude oefenen, niet alleen op eene groote uitbreiding maar ook op den minderen prijs van de produktie. Dit laatste moet het hoofdstreven zijn. Wij moeten eene groote hoeveelheid van allerlei soorten van produkten voor de markt van Europa, van de beste kwaliteit, en tot de minste prijzen, trachten te verkrijgen, omdat wij daardoor alleen met meer nabij Europa gelegene en andere koloniën kunnen mededingen. In 't belang van dit beginsel schrijf ik ook deze cirkulaire *).

Op mijne inspektie-reis over Java is het mij gebleken, dat in de meeste residentiën honderden menschen dagelijks worden afgezonderd en aan de kultuur en hunne eigen industrie onttrokken, voor heerediensten, op Java bekend, onder den naam van „pekerdjaän-negeri" of „pekerdjaän Gouvernement." Deze lieden bevinden zich op de „djangols" of wachtplaatsen, langs den grooten weg en langs de binnen-wegen, van waar transporten kunnen worden verzonden of waar andere diensten kunnen worden gevor-

---

*) De heer VAN SEVENHOVEN spreekt hier een hoogst gewigtig beginsel uit. „Wij moeten eene groote hoeveelheid van allerlei soorten van produkten voor de markt van Europa, van de beste kwaliteit en tot de minste prijzen, trachten te verkrijgen, omdat wij daardoor alleen met meer nabij Europa gelegen koloniën kunnen mededingen." Maar de ondervinding heeft geleerd, dat dit niet anders mogelijk is, dan door de krachten van partikuliere industrie en partikuliere kapitalen in te roepen. Sedert den tijd van den heer VAN SEVENHOVEN, althans sedert de laatste vijftien jaren, zijn wij weinig vooruit, neen zijn wij achteruit gegaan. De produktie der Gouvernements-kultuur is stationair gebleven, en wat de indigo betreft zelfs aanzienlijk verminderd. Alleen daar waar partikulieren werkzaam waren, gelijk in de vorstenlanden bij de indigo- en koffij-kultuur, en elders bij de tabaks-kultuur en bij de suiker, ziet men vooruitgang en uitbreiding.

derd; en zij bevinden zich bij de regenten en bij de inlandsche hoofden. Het oogmerk, waartoe zij dagelijks op de djangols en bij de regenten en hoofden gesteld worden, is, om te wachten op het werk dat zal komen, op transporten, kleine korveën, enz. In sommige residentiën gebeurt het, dat naauwlijks eens in de maand van deze lieden gebruik wordt gemaakt. Bovendien worden nog andere menschen opgeroepen voor het maken en onderhouden der wegen en bruggen, en voor alle publieke werken; zoo ook wanneer de djangols te kort komen, bij het passeren van groote transporten.

Alle deze lieden, die over geheel Java vele duizenden dagelijks bedragen en, zonder iets te doen, op de djangols of wachtplaatsen liggen, waar over het algemeen door hen uit verveling niet veel goeds wordt verrigt, worden, zoo niet in alle, althans in de meeste residentiën, alleen getrokken uit de klasse der landbouwers. Volgens het oud Javaansch gebruik werden meest alle opbrengsten en diensten van de grondgebruikers gevorderd, of liever aan het regt van den grond te gebruiken waren deze opbrengsten en heerediensten verbonden. In overeenstemming hiermede treft de verdeeling der heerediensten, in de meeste residentiën, alle de sawah-houders of beplanters van tegal-velden, waar deze, bij gebrek van sawah's, hoofdzakelijk worden gekultiveerd. Hier en daar heeft men ook andere klassen van landbouwers tot heerediensten verpligt. In sommige residentiën bestaat het gebruik, dat de inlanders niet naar de digtst bij hare woning gelegene djangols worden gezonden, maar voor het onderhoud der groote wegen, voor buitengewone werken, enz. uit alle distrikten worden gevorderd, zoodat een gedeelte van deze dienstpligtigen dikwijls 50 palen en meer van hunne huizen worden geroepen om te arbeiden.

De ingezetenen der kotta's of hoofdplaatsen en die van de verblijfplaatsen der regenten, ja zelfs der distriktshoofden, worden meestal van deze diensten vrijgesteld. De reden daarvan is, opdat de regenten en hoofden, door deze vrijstellingen, vele huisgezinnen in en om hunne dalems kunnen verzamelen, opdat de zoogenaamde kotta's zeer groot worden, hetgeen hun aanzien voordeel en veiligheid geeft. Met dit zelfde doel laten zij ook meestal hunne familiën in hunne nabijheid wonen. Langzamerhand is dit een gebruik („adat") geworden.

Ik geloof, dat het over het algemeen wel te wenschen zoude wezen, dat in sommige residentiën de kotta's niet zoo groot waren en de bevolking meer over de oppervlakte verspreid was; doch het is toch ook niet te ontkennen, dat volkrijke Javasche steden hare bijzondere algemeene voordeelen hebben. Daardoor wordt de veiligheid, in geval van volksbewegingen of opstanden of roofpartijen, zeer bevorderd. Zulke bevolkte plaatsen worden dan niet ligt aangetast of overvallen. Bovendien worden de nijverheid en de handwerken, de handel, en in 't algemeen de beschaving er door in de hand gewerkt.

Maar hoe dit zij, de tegenwoordige toestand komt hierop neder, dat, voor alle de ingezetenen die in de hoofdplaatsen en de kotta's van Java ge-

vestigd zijn, het overige gedeelte der bevolking dat daar buiten woont alle de lasten der heerediensten moet dragen. Deze last wordt nog meer bezwaard door het misbruik, 't welk de hoofden maken, bij het regelen dier diensten wanneer volk wordt gevorderd. 't Gebeurt dan meermalen, dat zij zich laten betalen, door degenen, die vrij wenschen te zijn, en op den arme den geheelen last doen drukken. In elke residentie bestaat dat misbruik *).

Nu zal het, geloof ik, niet noodig zijn, lang stil te staan bij het kwaad dat zulk een stelsel te weeg brengt, niet alleen in het algemeen door het verlies van handen voor de kultures en voor de industrie der Javanen, niet alleen voor de zedelijkheid, daar het als het ware alle hoofden tot knevelaars maakt; maar ook speciaal door den bijna ondragelijken last van dat gedeelte der bevolking, waarop de heerediensten het meest drukken. Die last is zoo groot, dat ik weet, dat door velen, voor een Javaan althans aanzienlijke, sommen zijn betaald, om van het werk, dat slechts voor eenigen tijd gevorderd werd, bevrijd te zijn. Bovendien zijn er, die voor jaarlijksche vrijstellingen betalen; dat zijn vooral diegenen, die geene genoegzame „aliengangs" hebben, om voor zich zelven de gevorderde diensten te laten doen.

Ik geloof niet, dat men mij tegen zal werpen, dat toch voor transporten, bij publieke werken, enz., wordt betaald. Immers 't is bekend, hoe weinig in het algemeen van deze betaling tot den koeli komt die ze verdient, en dat er waarlijk geene gevonden worden, die voor zulk eene geringe betaling de diensten zouden willen doen, welke van hen worden gevorderd. Mij dunkt iedereen moet het met mij eens wezen, dat, als er een beter middel kan worden gevonden, om de bevolking voor het grootste gedeelte van den last der heerediensten te bevrijden, dit eene groote weldaad voor haar zoude wezen. Allerwegen toch hoort men luide klagten over den last der heerediensten.

Zulk een middel zou dan tevens moeten dienen, om het Gouvernement eenigzins te ontlasten van de groote uitgaven, die het nu jaarlijks moet doen, voor transporten en andere werkzaamheden. Daardoor zou eene aanzienlijke vermindering in de uitgaven komen, die op eene andere wijze doelmatiger en nuttiger zou kunnen worden besteed. Ik bedoel hiermede speciaal de kosten voor het transporteren van Gouvernements goe-

---

*) Dat dit een groot misbruik is, valt ieder in 't oog. Men vermindert de eischen niet; men vordert zoo veel heerediensten, als vroeger, misschien meer; maar men vermindert het getal heeredienst-pligtigen door hen vrij te stellen, die aan de hoofden eene belasting betalen. De last drukt dus zooveel zwaarder op de overblijvenden, die niet kunnen betalen, en de hoofden genieten de voordeelen die de belasting opbrengt.

Wij zullen wel niet behoeven aan te wijzen, dat het heffen eener belasting door het Gouvernement van hen, die zich van de heerediensten willen ontslagen zien, zulk eene onbillijkheid en onregtvaardigheid buitensluit. Zij, die de belasting niet kunnen of willen opbrengen, moeten natuurlijk de heerediensten blijven verrigten. Maar de hoeveelheid heerediensten, die geëischt wordt, vermindert naarmate het getal van hen, die aan 't betalen van een hoofdgeld de voorkeur geven, vermeerdert. Het Gouvernement voorziet in den arbeid, dien het noodig heeft, gedeeltelijk door koelis die betaald worden, gedeeltelijk door de heerediensten van hen, die geen hoofdgeld betalen,

deren en die van reizende ambtenaren, en voor het volk, dat voor een korten tijd bij onvoorziene werkzaamheden wordt gevorderd; ik bedoel de koeli's, die noodig zijn voor het vervoeren van materialen, balken, kalk en steen, en dergelijken. Ik wenschte een plan of inrigting in 't leven te roepen, waarbij dat alles van de bevolking niet meer zoude worden gevergd, maar daarvoor zou zij eene belasting opbrengen; en ik houde mij overtuigd, dat zij gaarne, om van de heerediensten bevrijd te zijn, daartoe zal willen bijdragen. Ik verzoek speciaal de aandacht der regenten en hoofden hierop te vestigen; allen, met wie ik over mijn plan heb gesproken, hebben het volmondig toegejuicht.

Te Pakalongan vond ik een koeli-etablissement, waardoor in die residentie, volgens de verklaring van den heer resident aldaar, de bevolking was ontheven van de genoemde heerediensten. Die inrigting werkt daar reeds sedert jaren met vrucht. De tegenwoordige resident brengt er gedurig verbeteringen in, waardoor de bevolking, die tot het fonds kontribueert, waaruit de werkzaamheden, die anders in heeredienst moesten worden verrigt, worden bekostigd, jaarlijks minder behoeft op te brengen, zoodat thans reeds, meen ik, degene, die *f* 3 hebben betaald, op slechts *f* 2½ 's jaars zijn kunnen worden gebragt. Van de som, die op het fonds overschiet, zoo door hetgeen partikulieren voor koeli-lonen betalen en dat in de kas van het fonds wordt gestort, als door de meerdere opbrengst dan de uitgaven, worden gekocht trekdieren, karren, enz.

Ik zal thans de vrijheid nemen mijne gedachten over de inrigting en werking van een dergelijk établissement medetedeelen.

1o. De heeren residenten dienen met hunne regenten op te maken, hoeveel koeli's of werkvolk zij noodig hebben, om het werk, dat door heerediensten verrigt moet worden, ten uitvoer te leggen, in elk regentschap of distrikt van hunne residentie. Dit moet met overleg geschieden, om niet te veel of te weinig menschen beschikbaar te hebben; althans zooveel dat in gewone gevallen geene heerediensten behoeven te worden gevorderd, buiten de daartoe geëngageerden. In buitengewone gevallen, die maar zelden kunnen voorkomen, blijft de geheele bevolking beschikbaar, zoo als dit thans ook het geval is. Doch de residenten moeten er op verdacht zijn, dat het getal, hetwelk beschikbaar gesteld wordt, niet dagelijks zal behoeven te werken. De diensten, die zullen moeten worden verrigt, zijn de volgende:

a. het onderhoud der groote wegen in de residentiën. Hierdoor versta ik niet alleen den grooten postweg, maar ook die groote wegen, welke naar de distrikten loopen en als groote kommunikatie-wegen kunnen worden beschouwd. De kleine wegen en voetpaden naar de dessa's onderling behooren daar niet onder; zij worden ook nu door de aangelegene dessa's onderhouden en vorderen niet veel arbeid; de materialen, voor het maken en onderhouden der bruggen van deze kleine wegen en voetpaden, zullen echter uit het fonds worden betaald, namelijk indien daartoe ijzer-werken of andere zaken mogten benoodigd zijn die door de dessa niet, zoo als het hout, kunnen worden verkregen zonder betaling aan anderen.

b. het doen van transporten van gouvernements goederen, van reizende ambtenaren en van partikuliere goederen.

c. publieke diensten, als: bij het lossen en laden van schepen en het werk in de magazijnen, namelijk als hiervoor geen vaste koeli's, die maandelijks worden bezoldigd, bestaan. Te Samarang, Soerabaja en op eenige andere plaatsen bestaat eene klasse van lieden, die, met eigen vaartuigen en door zelf te arbeiden, deze diensten tegen betaling verrigten. Dit vervalt hierdoor natuurlijk niet.

d. en eindelijk alle werkzaamheden, waarvoor tegenwoordig volk wordt gevorderd bij wijze van heerediensten.

2°. Te Pakalongan rekent men voor deze diensten over de geheele residentie noodig te hebben 811 man en 40 gladak-paarden dagelijks. Zij worden wel niet altijd gebruikt, maar daar dit het geval toch kan zijn, zoo zijn er 1622 man, ieder voor een half jaar, beschikbaar, ten einde degenen, die dan moeten werken, te kunnen afwisselen. Aldaar wordt voor ieder man de landrente betaald van twee bouws sawah van 500 □ roeden, die aan landrente opbrengen *f* 8 per bouw; de betaling is dus *f* 16 voor het half jaar. Voor het gladak-paard wordt de landrente van een djonk sawah-veld te goed gedaan. Deze betaling voor een half jaar dienst, indien er dagelijks werk voor elk man was, zou negen centen daags zijn. Zij kan, daar men over het algemeen 12 centen voor koeli's betaalt, als eene zeer goede belooning worden beschouwd, dewijl het maar zelden gebeuren zal, dat elk man het geheele half-jaar door zal moeten werken.

3°. Deze berekening of wel eene andere kunnen de residenten volgen in de betaling van de personen, gladak-paarden, draagossen, of karren met ossen bespannen. Volgens de door hen gemaakte bepaling wordt een overslag gemaakt, hooveel geld zij noodig hebben, om het gevorderde aantal menschen en werkdieren te kunnen betalen, en zoo veel over te houden, dat de kosten der administratie van deze inrigting kunnen worden bestreden.

4°. Om dit fonds te kunnen verkrijgen komt het mij voor, dat het beste zal zijn, na te gaan hoeveel bezitters van sawah's aan heerediensten onderworpen zijn, of liever over hoeveel bouw's van 500 □ roeden de heerediensten verdeeld zijn; en dat de vrijstelling naar elke bouw wordt betaald, bij voorbeeld met *f* 1 jaarlijks, of meer of minder. Ik meen, dat men op die wijze een geregelde heffing zal hebben; tenzij men mogt verkiezen de bouws 1e soort hooger te belasten dan de 2e en 3e soort. Dan is het zeker nog billijker. Maar dit moet geheel aan het overleg der residenten worden overgelaten, naar de gewoonten die daaromtrent in hunne residentie bestaan, omdat het moeijelijk zal wezen dit goed na te gaan, vooral in die residentiën waar men gewoon is, zonder de soort van grond in aanmerking te nemen, den aanslag der landrente te regelen op het gewas, en daarvan de helft te heffen. Daardoor ontstaat, indien deze regelingen juist geschieden, eene ongelijkheid in de belasting, waar eigenlijk geen reden voor te geven is. Immers een huisvader, die eene bouw van 500 □ roeden 1e soort sawah heeft, welke hem 40 hamatten padi van 200 kati's

kan afwerpen, ter waarde van f 2 = f 80, zal moeten opbrengen f 40, en dus overhouden f 40. Daarentegen zal de huisvader, die een bouw 3e soort bezit, welke hem maar 15 hamatten padi kan afwerpen, ter waarde van f 30, daarvan moeten opbrengen de helft of f 15. Hij zal dus maar overhouden f 15. Toch kosten hem de bearbeiding van den grond, het zaad, en alle andere werkzaamheden zoo niet meer, althans even veel, als aan hem, die een bouw 1e soort beplant. Men moet dus erkennen, dat in het heffen van de helft van het gewas, over de velden van alle gronden, eene groote ongelijkheid bestaat. Ik heb de vrijheid genomen dit aan te halen, om de heeren residenten hierop opmerkzaam te maken. Welligt bestaat in residentiën, waar het inlandsch bestuur met overleg werkt, ook wel onderscheid in de heerediensten, die men vordert van 1e of 3e soort sawah-houders.

5o. In de residentiën, waar ook de heerediensten worden gevorderd van nog andere klassen van ingezetenen dan de landbouwers, kan de resident bepalen, hoeveel in billijkheid van deze lieden kan worden gevorderd voor vrijstelling. Met hen kunnen dan zoodanige schikkingen worden gemaakt, als in elke residentie voor billijk en doelmatig zal worden gehouden.

6o. Personen, die door hunne geboorte, door hunne betrekkingen, of door adat, steeds van heerediensten vrijgesteld zijn, moeten dit blijven, en kunnen voor deze vrijstelling niet belast worden, omdat deze belasting hen zoude brengen onder de klasse der dienstpligtigen, iets dat zeker door hen als eene vernedering zou worden beschouwd. Ik verzoek de heeren residenten hierop wel aandachtig te willen zijn, omdat hierop van toepassing is, hetgeen ik hiervoren zeide, omtrent zekere klasse in de kotta's, en wij vooral moeten zorgen geen stand van menschen tegen ons in te nemen die een grooten invloed op de bevolking heeft. Hoezeer nu ook sommigen dit als onbillijk mogen beschouwen, is het echter een gevolg der maatschappelijke inrigtingen. Eenige tijd zal er moeten verloopen, voor dat hierin verandering kan komen. Maar bestaat het ook in onze geciviliseerde staten niet meer of minder?

7o. Om het benoodigde werkvolk of de zoogenaamde koeli's, de draagbeesten, en, waar dit gebruikelijk is, de transport-karren of praauwen beschikbaar te kunnen verkrijgen, zijn twee middelen voorhanden, namelijk: te betalen met sawah-velden, gelijk te Pakalongan, of met geld. De heeren residenten kunnen onderzoeken, wat het beste is, 't zij in hunne geheele residentie, 't zij in de distrikten, 't zij in de hoofdplaatsen, waar dikwerf vele lieden zijn, die geen vast werk hebben, en dus een middel van bestaan zouden vinden, door als koeli's te arbeiden. Zulke menschen worden te Batavia, Samarang en Soerabaja gevonden. Indien er zulke ook in andere residentiën zijn, dient men met hen eene regeling aan te gaan, onder de leiding van hoofden. Ongaarne zal een Javaan, daar waar dit geen gewoonte is, zich verhuren om dagelijks te werken. De regeling kan dus in den aanvang zoodanig zijn, dat hij een of twee dagen in de

week vrij is, dat hij zich voor eenige maanden verbindt, en den overigen tijd van het jaar voor zich zelf heeft *).

De betaling in sawah-velden kan op de volgende wijze geschieden. In de volkrijkste dessa's, zoo veel mogelijk in de nabijheid (indien dit namelijk in de hieronder in § 9 en 10 voorkomende gevallen niet anders dient te worden behandeld), regelt het dessa-hoofd, wie van de sawah-houders, voor vrijstelling van bij voorbeeld twee bouw landrente van *f* 8 de bouw, een man wil leveren, die gedurende zes maanden in het jaar ter beschikking zal wezen, om te werken waar hij noodig zal zijn. Zoo maakt hij ook eene regeling omtrent de gladak-paarden, draag-ossen en karren of praauwen, waarvoor de landrente van een djonk of meer kan worden toegestaan. Ik houde mij verzekerd, dat er een genoegzaam getal zal wezen van hen, die vele aliengang's (familie of beschermden) hebben, dat zich gaarne daartoe zal verbinden. Wanneer de sawah-houder drie mannen heeft, die van hem afhankelijk zijn, zoo zal elk maar twee maanden behoeven te werken. Ik hoop, dat alle heeren residenten de Javaansche huishouding genoeg zullen kennen, om te weten, dat de sawah-houders eigenlijk de stamvaders en hoofden van familiën zijn, welke familiën („aliengang") van hen afhankelijk zijn, en die zij beschermen en voor wier onderhoud zij bijdragen. Maar de leden dier familie zijn daarvoor dan ook verpligt, vooral in de heerediensten, en in het bebouwen der velden, hun behulpzaam te wezen. Deze stamvaders en van hen afhankelijke familiën hebben bijzondere namen die bijna in elke residentie verschillen. Doch aan ieder regent en aan elk hoofd is dit bekend. Zij heeten bij voorbeeld tjatja, sikep, orang bibiet, kerdjapatjol, kraman, knoman, enz. Ik moet hier nog bij voegen, dat niet alle belastingschuldigen en dienstpligtigen veel familie hebben. Zij zijn evenwel verpligt de lasten te dragen.

De heeren residenten, die deze bijzonderheden der Javasche huishouding nog niet mogten kennen, — en deze kennis is juist niet altoos even gemakkelijk te verkrijgen, — verzoek ik mij in deze aangelegenheid te geloven. Overal en altijd, ook nu weder op mijne inspektie-reis, heb ik hiernaar onderzoek gedaan. Hetzelfde beginsel heb ik over geheel Java teruggevonden, ofschoon hier en daar gewijzigd. Dat beginsel is, dat er onder de bevolking waar twee standen of klassen bestaan, namelijk de stamvaders, hoofden van familiën, of zij die hunne regten verkregen hebben, en degenen die van hen afhankelijk zijn. De eersten zijn de bezitters van velden en gronden, de belastingschuldigen en dienstpligtigen, en de laatsten zijn degenen, die hen hierin helpen. Daarvoor worden zij beschermd en wordt

*) Indien de heer VAN SEVENHOVEN in onze dagen dezen brief had geschreven, zou men hem van zekere zijde hebben ten toon gesteld, als een van die dwazen, die gelooven dat de Javaan voor goed loon vrijwillig zou willen arbeiden! De geheele regeling, die hij voorstelt, is daarop gegrond. Later heeft men op groote schaal, bij Gouvernements-werken, vooral bij de vestingwerken, er de proef van genomen, met uitstekend gevolg. In de residentie Soerabaja, waar in korten tijd een tal van groote werken is aangelegd, voorzag men in de behoefte aan arbeid door vrije koeli's, aan wie men een goed dagloon gaf — tot dat, onder een kortzigtig resident, de reaktie kwam, die alles verstoorde en het gestichte weder afbrak.

in hun onderhoud geheel of gedeeltelijk voorzien. Zij worden, voor zoo verre hunne verpligtingen aangaat, beschouwd als de eigendom van het hoofd der familie of van dengene, welke in zijne plaats volgens bestaande regten is getreden. 't Is dus natuurlijk, dat een sawah-houder, voor twee bouws of meer of minder vrijstelling van landrenten, gaarne een man zal willen leveren, en hoe uitgebreider zijne familie is, des te ligter zal hem dit vallen omdat hij dan de werkzaamheden onder die allen verdeelt.

Ik neem deze gelegenheid te baat, om het volgende onder de aandacht der residenten te brengen. Toen ik over mijn plan sprak werd mij gevraagd: „Van waar zult gij alle die sawah's verkrijgen, die gij voor uw plan noodig hebt? Moeten die van anderen genomen worden, gelijk men met de sawah's, waarmede de pradjoerit's betaald worden, heeft gedaan?" Ik antwoordde: als ik op Java iemand met sawah's wil betalen, dan wordt daardoor niet verstaan, dat ik van den eenen een veld wil afnemen, om het aan den ander te geven. Wanneer de Javasche vorsten hun bewezen diensten met velden betalen, dan wordt daardoor verstaan, dat voor de sawah's, die men daartoe aanwijst, de vorst in dat geval geen inkomsten noch heerediensten, waarop hij aanspraak heeft, meer vordert van die genen die deze velden bezitten; maar dat het regt van den vorst, om te heffen en diensten te vorderen, overgaat op dengene, die met dit veld betaald wordt. Het gebruik heeft ingevoerd, dat hij, aan wien deze sawah is afgestaan, de helft van de opbrengsten geniet, gelijk dit dagelijks geschiedt, als iemand alle de lasten van een sawah-veld draagt, en dat veld door een ander bewerkt wordt; ook dan verkrijgen beiden de helft van het zuiver produkt, iets dat bekend is onder den naam van „mamaro." Op die wijze moet men ook bij het Gouvernement te werk gaan, als men voor rijstvelden diensten vordert; maar nimmer moet men de velden van den eenen afnemen, om die aan een ander te geven *).

Ik meen hier nog te moeten bijvoegen, dat, als in eenige residentiën en bijzondere gevallen, gelijk het aanleggen van groote werken enz., veel volk mogt worden gevorderd, 't welk door het Gouvernement betaald moet worden, de goedkoopste wijze zal zijn, om met dessas, die weinig hulpbronnen hebben, waaruit zij de landrente kunnen betalen, overeen te komen om voor de landrente zeker getal personen of materialen te leveren, bij voorbeeld: steenen, kalk, sirappen, bamboe enz. Zoo heb ik reeds met eenige residenten afgesproken, om de potten, noodig in suikerfabrieken, tegen betaling van landrente te laten leveren. Ik ben verzekerd, dat zij op die manier veel goedkooper zullen worden verkregen, en de Javaan zal er beter mede gediend wezen dan wanneer hij in geld moet betalen; want hetgeen tot het bakken en maken van deze potten noodig is, wordt door

*) Tegen de juistheid der beschouwing van de wijze, waarop de betaling in sawah's onder de inlandsche vorsten plaats had, hebben wij niets intebrengen. Maar wij zijn tegen het beginsel, onder ons Nederlandsch bestuur. Het Gouvernement moet niet anders dan in geld betalen, al ware het alleen om de schromelijke misbruiken, die aan het betalen in sawah's verbonden zijn. Wij hebben dit bij menige gelegenheid aangewezen, en wij betreuren het, dat deze gewoonte nog maar al te zeer, in vele streken van Java, bestaat.

de geheele bevolking der dessa bijeengebragt, het werk wordt verdeeld, en daardoor kan het dus veel goedkooper geschieden. Zoo is het met bijna alles. Ik verzoek ook hierop de aandacht van de residenten te mogen vestigen, omdat dit van eenen grooten invloed kan zijn op de kosten van het produkt, en hierdoor veel werk gemakkelijk zal worden gemaakt *).

9o. In vele residentiën, zoo niet in allen, zijn distrikten, waar de bevolking, uithoofde van de lokale gesteldheid van den grond en der ligging, niet veel anders dan rijst kan planten, en die dus geen andere hulpbronnen hebben dan padi of rijst, om hunne landrente te betalen. De betaling wordt den belastingschuldigen meestal opgelegd kort na den oogst, wanneer zij verpligt worden, hun produkt te verkoopen juist in een tijd dat de padi en rijst het goedkoopst zijn. Voor deze distrikten is de landrente het drukkendste. Daarbij zijn zij veelal volkrijk. Waar nu zulke distrikten gevonden worden, zullen, dunkt mij, de residenten het best doen, om te trachten, vooral dáár, tegen de vrijstelling van landrente, de koeli's te verkrijgen. Aan die distrikten wordt daardoor een groote dienst gedaan. Nu reeds gaan daar, in den tijd dat de landbouw menschen kan missen, velen koelidiensten tegen betaling voor anderen doen, zoowel om hun eigen onderhoud als om geld voor landrente te verdienen †). Ook is de bevolking in deze distrikten meestal te armoedig, om voor vrijstelling van heerediensten jaarlijks iets te kunnen opbrengen in geld.

Indien er distrikten of afgelegen dessa's mogten bestaan, behalve de bedoelde, welke geheel armoedig zijn, en die bijna geene hulpbronnen en inkomsten hebben omdat zij op hooge bergen gelegen zijn of om andere redenen, dan kunnen deze vrijgesteld worden van betaling. Van deze kunnen dan, naar mate van de kracht der bevolking, zulke diensten of leveranciën worden gevorderd, als billijk zal gerekend worden. Ik moet hierbij aanmerken, dat van zulke armoedige distrikten of dessa's thans dikwijls veel meer gevorderd wordt dan van anderen, omdat zij door hunne armoede, door minder beschaving en hunne meer geïsoleerde ligging veel lijdelijker zijn, en slechte inlandsche hoofden daarvan misbruik maken; zoodat hierdoor deze afgelegene plaatsen, meer dan andere, worden gedrukt,

---

*) Wij willen de juistheid dezer opmerkingen van den heer VAN SEVENHOVEN in geenen deele ontkennen. Wanneer het Gouvernement, gelijk in het kultuurstelsel, zelf ondernemer is, dan kunnen dergelijke overeenkomsten en transaktiën nuttig werken. Het Gouvernement stelt den belastingschuldige vrij, maar laat hem, in plaats van zijne belasting, voorwerpen in natura, bij voorbeeld suikerpotten, leveren. Wij houden ons echter overtuigd, dat, als men goed rekent, het toch zeer dure suikerpotten zullen wezen!

†) Zoo bevestigt de heer VAN SEVENHOVEN hier op nieuw 't geen van deze zijde zoo dikwijls wordt beweerd, maar door onze tegenstanders hardnekkig wordt ontkend, dat op Java menschen in overvloed worden gevonden, die tegen een behoorlijk loon gaarne willen werken, en voor wie de gelegenheid om dat te kunnen doen eene weldaad is. Maar tevens blijkt hieruit, en in 't algemeen uit de mededeelingen die in deze cirkulaire voorkomen, dat het stelsel, om door de heeredienst-pligtigen, die dat verlangen, eene belasting in geld te laten opbrengen, allezins uitvoerbaar is. Uit de som, op die wijze verkregen, kan het Gouvernement ruimschoots de werken van publiek nut bekostigen die vereischt worden, en het kan koeli's in overvloed verkrijgen, die tegen een goed dagloon den arbeid willen verrigten. Wij zijn er zeker van, dat langs dezen weg vrij wat meer groote en belangrijke werken zullen worden tot stand gebragt met minder menschen en die, in plaats van, gelijk thans, een drukkende plaag voor de bevolking te zijn, haar groote voordeelen zullen aanbrengen.

en zich door deze verkeerde wijze van handelen nimmer kunnen herstellen of het tot een beteren staat brengen. De residenten hebben, door mijn voorgesteld plan, het nu in hunne magt, om ten opzigte van deze lieden de meeste zachtheid in acht te nemen.

Door hetgeen ik gezegd heb, hoop ik de residenten genoeg in staat gesteld te hebben, om mijne bedoeling te begrijpen. Ik twijfel geenzins of zij zullen in het voorgestelde plan, of in een beter dat, na de wenken die ik de vrijheid genomen heb te geven, door meer kundigen zal worden gevonden, het weldadig middel zien, om de bevolking van den bijna ondragelijken last der heerediensten te bevrijden. In die bevrijding kan voor anderen een middel van voordeel worden gevonden, waarvan zij nu verstoken zijn. Ik bid de residenten, er op te willen letten, dat op die wijze minder menschen nutteloos hun tijd zullen verliezen, dat de landbouwer ongestoord bij zijn huisgezin, zijn vee en velden zal kunnen blijven, dat er altijd een aanzienlijk getal menschen beschikbaar zal zijn tot het tot stand brengen van allerlei nuttige werken, die nu achterwege moeten blijven, dewijl men niet te veel heerediensten durft vergen, en dat door het Gouvernement gespaard zullen worden groote uitgaven, die voor transportkosten voor de publieke dienst jaarlijks worden besteed. 't Zal op die wijze ook, bij eene goede direktie over het koeli-etablissement, mogelijk worden, dat het hoofd daarvan, waartoe ik wenschte dat een zeer bekwaam inlander werd gesteld, in elke residentie, het volk met overleg altijd kiest uit die distrikten, waar de kultures niet veel toezigt meer vorderen of waar reeds geoogst is. Men weet toch, dat op het gezegende Java de klimaten en saisoenen zoo gunstig afwisselen, dat als bij voorbeeld in de beneden of lage landen de velden beploegd worden, in het midden gedeelte en in het gebergte de oogst reeds is volbragt. Men zal dus altijd, in elk jaargetij, de menschen uit die distrikten kunnen oproepen, waar de oogst of reeds is geschied, of het op het veld groeijend gewas niet zoo veel handen meer vordert.

Ik verzoek de residenten mijne voorstellen, wegens het groot belang der zaak, in ernstige overweging te willen nemen, en mij met hunne gedachten daarover bekend te maken. Wenschelijk is het, dat daar, waar zij kunnen worden aangenomen, 't zij voor de geheele residentie, 't zij voor een gedeelte, gelijk dit welligt met Samarang en Soerabaja het geval zal zijn, de residenten mij een koncept-reglement, waarnaar zij de inrigting in hunne residentie willen maken, konden aanbieden. Ik zal intusschen den Gouverneur-Generaal met deze cirkulaire bekend maken en verzoeken, dat ik mag worden geautoriseerd, om al dadelijk de residenten, die eene inrigting als de voorgestelde of betere willen invoeren, daartoe te magtigen.

Ik eindig met den vurigen wensch, dat het mij gelukt zal zijn, om duidelijk genoeg mijne gedachten te ontwikkelen en de residenten te hebben overtuigd van de noodzakelijkheid, om in de bestaande wijze van de heerediensten te vorderen verbetering te brengen.

Ziedaar de cirkulaire van den heer VAN SEVENHOVEN. Wij weten niet, welke de antwoorden zijn, die de residenten op dit schrijven hebben gegeven. 't Doet ons leed, niet in 't bezit van die stukken te zijn. Zij zouden ongetwijfeld, tot betere kennis van dit hoogst belangrijk onderwerp, zeer nuttig wezen. Maar wat wij weten, is, dat de cirkulaire geen blijvend resultaat heeft gehad, en de zaak gebleven is gelijk zij was. Nog altoos zucht de bevolking onder den druk van dit even verderfelijk als voor aller belangen hoogst nadeelig stelsel.

Alle heerediensten moeten worden afgeschaft, zoowel die welke de hoofden van de inboorlingen eischen, als die welke het Gouvernement de bevolking oplegt. Wij maken alleen eene uitzondering met de dessa-diensten, en zijn nog altijd van dezelfde meening, die wij in 1854, bij de behandeling van het Regerings-reglement in de Tweede Kamer, uitspraken. „Er is" zoo zeide ik bij die gelegenheid, „eene soort van heerediensten, welke ik niet wil afgeschaft hebben. 't Zijn die, welke de bevolking aan de dessa bewijst. En waarom? Omdat het dessa-bestuur gekozen wordt, althans behoort te worden, door de ingezetenen der gemeente. Wanneer dus dit bestuur heerediensten oplegt, is het in 't belang dier gemeente, en de ingezetenen hebben er kontrôle over. Maar de overige heerediensten, die niet het dessa-bestuur aan de dessa oplegt, maar waarmede autoriteiten buiten de gemeente, 't Gouvernement en de hoofden, die gemeente bezwaren, al die heerediensten moeten worden afgeschaft.".

De voorschotten bij de tabaks-kultuur.

Onder den titel „Voorschotten" las ik dezer dagen, in twee geachte nieuwsbladen, het *Bataviasche Handelsblad* en *de Indiër*, beide aan de belangen van onze koloniën gewijd, de uiteenzetting van twee verschillende gevoelens over dit onderwerp. Ik zal zoo vrij zijn mijne meening en bedenkingen, op ondervinding gegrond, over deze gewigtige aangelegenheid mede te deelen.

„Een der punten, waarin wij het verste afwijken van de rigting der koloniale oppositie in Nederland," zegt het *Bataviasche Handelsblad*, „is onze onvoorwaardelijke afkeer van het voorschotten-stelsel". Maar daarop laat het volgen (*de Indiër* noemt het „een bijdraaijende konklusie"): „Voórschotten, bij wijze van uitzondering of tegemoetkoming in buitengewone omstandigheden door den meester aan zijn bediende of door den ondernemer aan den planter gegeven, geheel zonder tusschenkomst des bestuurs, en tot wier terugbetaling de schuldenaar niet door politie-maatregelen gedwongen worden kan, zijn zeker niet af te keuren."

Ieder, die lang op Java, en bovenal hij die daar planter geweest is, weet, dat het woord „voorschot" als in den mond van ieder Javaan, hij zij dan landbouwer, ambachtsman of karrevoerder, bestorven is. Het is dus een gewoonte geworden, die, als men iets gedaan wil hebben, niet te vermijden is. Dit nu eenmaal ingeslopen gebruik kan niet plotseling geheel uitgeroeid, maar het kan gewijzigd worden, opdat het misschien eenmaal verdwijne, als zoo vele verkeerdheden, die vroeger plaats hadden, maar die men nu niet meer opmerkt.

Het *Bataviasche Handelsblad* behandelt de zaak der voorschotten naar mijne zienswijze in te algemeenen zin, namelijk: het geven van voorschotten zoowel door den Europeaan, als door den Chinees, Arabier of Maleijer. In dit geval ben ik het met dat blad volkomen eens, dat het ten hoogste verderflijk is, en dat het tot het, bij de wet verboden, verfoeijelijke pandelingschap kan voeren.

Maar ik ben het geheel niet eens met de zoogenaamde „bijdraaijende konklusie", die geen politie-maatregelen wil toelaten tegen het niet nakomen van aangegane verbindtenissen voor genoten voorschotten.

De Indiër zegt: „Op zich zelf beschouwd is het stelsel van voorschotten veeleer, en voor de meeste Javanen, een voordeelig krediet-middel, dan een misbruik dat geweerd zoude moeten worden." En vervolgens wordt het geven van voorschotten op suiker vergeleken met dat op tabaksaanplant.

't Zij ons nu vergund van een een ander zoowel hetgeen er voor als 't geen er tegen is nader toe te lichten.

Het voorschot-geven door den Europeschen ondernemer aan den Javaan

heeft, als het moet strekken tot aankoop van gereedschappen, van vee, van zaaikoorn of voedsel, bepaald eene nuttige strekking. Het leidt tot welvaart en later tot opheffing van die gewoonte. Doch in handen van Chinezen, Arabieren, Maleijers, ja zelfs van den Javaan, kan het tot armoede of pandelingschap leiden.

Wanneer dus deze oostersche menschen-rassen gelijk moeten gesteld worden met den Europeaan, dan ben ik het volkomen eens, dat dit voorschotten-stelsel door de regering met wortel en tak moet uitgeroeid worden, want het maakt de inlandsche bevolking niet alleen stoffelijk maar ook zedelijk ellendig.

Het belang van een Europeschen planter is, dat de voor hem werkende bevolking welvaart geniete. Wanneer een Javaan een span buffels kan houden is hij een burgerman; heeft hij het vooruitzigt, dit span met nog twee of drie spannen te vermeerderen, dan is hij rijk; het aantal runderen bepaalt zijne gegoedheid; wordt hij tot het aanschaffen dier dieren door den Europeschen planter in de gelegenheid gesteld, dan ligt het in den aard der zaak, dat tusschen den fabriekant en den landbouwer groote toenadering en vertrouwen bestaat. Maar geloof niet, dat de fabriekant dit zoo belangloos doet. Die zegt op zijne beurt: nu hebt gij twee span buffels, nu kunt gij, nadat uw rijst-oogst is afgeloopen, wel ½ bunder in plaats van ¼ met tabak beplanten. Die vermeerdering van produkt is weder in beider voordeel, maar met dit verschil in 't belang van den Javaan, dat hij nog daarenboven, ten gevolge der tijdelijke hulp door voorschot van geld van den Europeaan, een aanzienlijker rijstprodukt verkrijgt en daarvan geheel alleen meester blijft. Zoo ontstaat soms, in betrekkelijk weinig jaren, een verbazende aanwas van kultuur en vermeerdering van welvaart. Trouwens wij hebben de werking daarvan in Rembang van nabij gezien; bij de verbazende uitbreiding der tabaks-kultuur was ook de meerdere welvaart der bevolking aldaar in 't oog vallend. Uit die feiten blijkt dus, dat in Rembang het geven van voorschotten door Europesche ondernemers aan Javanen, tot het aankoopen van benoodigdheden voor den landbouw, goed gewerkt heeft; daar hebben zich geene Chinesche of vreemde Oostersche kooplieden onder bevonden.

Niet weinig heeft hiertoe medegewerkt het handhaven van het stelsel, om toe te zien op het gedrag en de handelingen van Chinezen en andere Oosterlingen en hen in hunne bedriegelijke praktijken te fnuiken. Te regt had de direkteur van kultures, in zijne cirkulaire van 4 Junij 1853, nº. 1796/2, op last van den Gouverneur-Generaal, bevolen, dat streng moest worden gewaakt, dat door Chinezen of andere vreemde Oosterlingen geene voorschotten zouden worden verleend op het te velde staande gewas der bevolking. In Rembang volgde het bestuur die bevelen met beleid maar tevens met kracht op. Dat blijkt onder anderen uit eenen brief van den resident BEKKING, van 21 Oktober 1857, aan den assistent-resident van Bodjonegoro, waarin 't volgende voorkomt: „Ik heb de eer u aan te bevelen, om streng te waken en te zorgen, dat noch door Chinezen, noch door andere vreemde

Oosterlingen, voorschotten op het te veld staande gewas worden verleend en de fabrikanten krachtig te beschermen in hunne verkregen regten op tabak in overeenkomst met de bevolking."

Maar terwijl de bevelen van 't Gouvernement door den resident BEKKING trouw werden nagekomen, liet dit in sommige andere residentiën veel te wenschen over, en bleven de gevolgen dan ook niet uit. Wij willen thans eens onderzoeken, wat de Chinezen met de voorschotten aldaar al zoo wisten uit te rigten.

Op zekeren dag kwam, in een mijner tabakschuren, een Javaan bij mij, die verzocht mij te mogen spreken. Ik ging met hem naar mijne woning. Daar vertelde hij mij, dat hij sigarenmaker was, en van een aldaar in de nabijheid wonenden Chinees voorschot ontvangen had voor het maken van sigaren. Hij had reeds zeer lang voor hem gewerkt en het voorschot reeds meer dan voldoende door zijn werk afbetaald. Doch de Chinees wilde maar niet afrekenen. Daardoor werd onze Javaan hoe langer zoo armer, zoodat hij nu maar weggeloopen was en mij zijne dienst als tabakssorteerder, welk vak hij ook verstond, kwam aanbieden. Natuurlijk antwoordde ik hem, dat ik dit alles maar zoo gaaf niet kon aannemen; maar dat hij kon blijven, tot dat ik het zou hebben onderzocht. Toen hij ondervond, dat ik hem welwillend behandelde, zeide hij: „Nu zal ik u, mijnheer, een dienst doen en u aanwijzen, waar tabak van mijn vroegeren schelmschen meester te vinden is, in woningen van de Chinesche kamp, en uit uwe schuren gestolen". Verrast was ik door deze mededeeling. Ik wist, dat er bij mij gestolen wierd, maar ik was, met de allerellendigste Gouvernements-policie, niet bij magte, om er achter te komen. Ik begaf mij dus dadelijk naar den assistent-resident, om deze verklaring van mijnen berigtgever aan te geven, en een paar politie-oppassers te verzoeken ter assistentie bij mijne verdere onderzoekingen. Op die wijze bevond ik alles gelijk het mij door den Javaan opgegeven was en bragt ik de van mij gestolen tabak, ruim 1400 pond, bij den assistent-resident, die een nader onderzoek zoude instellen. De Chinees zelf was niet te vinden. Verder mogt ik zelf echter mijn onderzoek niet voortzetten. Dit deed mij leed, daar ik wist dat er nog meer, uit mijne schuren gestolen, tabak bij anderen aanwezig was. Maar ik moest mij natuurlijk aan de noodzakelijkheid onderwerpen, in de hoop, dat het onderzoek van de magistraatpersonen nu voor mij goede gevolgen zoude hebben. Toch zette ik, eens de draad in handen hebbende, voor zoo ver mij dit geoorloofd was, ook van mijne zijde, mijne waarnemingen voort, met dat gelukkig gevolg, dat ik een der verkoopers van de tabak aan den Chinees op 't spoor kwam. Onmiddelijk werd hij gevangen genomen en ondervraagd, en weldra kwamen wij achter de waarheid. Chinezen en Maleijers waren de opkoopers; ook Javaansche hoofden kwamen er als schuldigen in voor; tevens drie mijner eigene menschen, een timmerman, een zager en een mandoor, hoofden van nachtelijke patrouilles door mij zelven betaald.

Ik was verbaasd over dit groote komplot, en reeds was de dag bepaald, dat de openlijke instruktie voor den landraad zoude plaats hebben. Ik

begaf mij mede derwaarts, daar ik was opgeroepen. Maar hoe groot was mijne teleurstelling, toen ik vernam, dat juist de man op wien het aankwam om de bewijzen te leveren, de sigarenmaker, dien eigen nacht gestorven was. Uit was het nu met de zaak. Mijn eigen drie menschen werden tot twee jaren dwangarbeid veroordeeld, maar van de anderen heb ik nooit verder iets gehoord. Zelfs den Chinees, die de gestolen tabak gekocht had, viel niet eens eene berisping te beurt.

Ik heb dat feit aangehaald, om het *Bataviasche Handelsblad* te doen zien; dat wel degelijk politie-maatregelen noodig zijn bij het voorschotten-stelsel. Ware dit het geval geweest, dan had immers de Javaansche sigarenmaker bij de autoriteit den Chinees kunnen aanklagen en regt verkrijgen. En waarlijk ik geloof, dat al de Europesche planters eene goede en krachtige Gouvernements-politie zeer zouden toejuichen; ja, ik geloof, dat zij des noods gaarne de kosten aan het Gouvernement bij wijze van omslag zouden voldoen voor dien ambtenaar, die met deze zaak uitsluitend was belast. Ook zoude het een goeden indruk op den Javaan maken, als hij zag, dat de regering ook voor zijne belangen waakte, opdat hij niet het slagtoffer worde der bedriegelijke handelingen van Oostersche kooplieden, die niet schromen om den Javaan, als hij hem niet genoeg leveren kan, aan te raden het overige maar te stelen.

Niet minder is eene zeer strenge politie aan te raden, om toe te zien op de zuiverheid der weegtoestellen. Daarin hebben schandelijke praktijken plaats. Al naar mate in hun oog de Javaan, die bij hen tabak komt verkoopen of leveren voor genoten voorschot, eenvoudiger is, wordt het verlies in gewigt voor hem grooter; hoe dommer Javaan, hoe schandelijker hij wordt bedrogen.

Zie hier nog een staaltje uit honderden die mij bekend zijn. Een Javaan bood mij tabak aan. Wij werden het over den prijs niet eens, dewijl een Chinees hem *f* 2 voor de pikol meer geboden had. De man ging heen en verkocht zijne partij aan dien hoogeren bieder. Later kwam hij, met eene even groote partij tabak, weder bij mij en zeide: „Ik wil het met mijnheer toch ook eens proberen". De tabak werd gewogen en betaald. Doch toen hadt gij het gezigt van den Javaan moeten zien. Ik betaalde hem twee gulden minder voor de pikol, en toch ontving hij veel meer geld dan van den Chinees. Dat ging zijn eenvoudig verstand te boven. Maar toen ik hem beduidde, dat de „dadji" (weegschaal) van den Chinees valsch moest geweest zijn, toen begon hij het te begrijpen. Ja, ik veronderstel, dat hij reeds lont moet geroken hebben bij zijn eerste levering, en daarom met de tweede bij mij zich aanmeldde. Een Javaan komt nooit dadelijk voor zijne gevoelens uit. Maar hoe het zij, hij ging zeer te vreden naar huis.

Wanneer men nu al die praktijken kent, iets dat men alleen door jaren in de binnenlanden te wonen leert kennen, wanneer men daarenboven weet, dat ook Javanen allerlei bedriegerijen straffeloos mogen plegen, bij voorbeeld: eerst van mij voorschot ontvangen, en later hun produkt aan Chinezen of Maleijers verkoopen, die hen daartoe verleiden; wanneer men dat

alles weet, is het dan niet noodzakelijk, dat er politie-middelen bestaan tegen zulke handelingen? Ik spreek hier al weder bij ondervinding. 't Gemis dier politie-middelen heeft mij en mijne vrienden schatten van geld gekost. Een eerlijke konkurrentie tusschen Europeanen is niet te vreezen, is nuttig en noodzakelijk; maar te moeten konkurreren met Chinezen, Arabieren, Maleijers, die doen kunnen wat zij verkiezen, daartoe is geen eerlijk man in staat.

Wil de regering het Nederlandsche element op Java versterken en uitbreiden, iets dat ik van harte toejuich en waarvan de uitkomsten voor het moederland hoogst voordeelig zullen zijn, laat dit dan vergezeld gaan van maatregelen die beletten, dat Chinezen, Arabieren of Maleijers vrijheid hebben, om hunne knoeijerijen, hun omkooping-systeem, hun schraapzucht in praktijk te brengen. Daarin ligt de kiem van het demoraliseren der bevolking. En niet alleen dat zij den Javaan bederven, maar zij doen het ook den ambtenaar, zoo wel den geringeren als den hooggeplaatsten. Ja, zelfs zouden zij middelen vinden, om een Gouverneur-Generaal, die niet vast in zijn schoenen staat, om te koopen!

Nu is het voorzeker te begrijpen, wat het voorschotten-stelsel in zulke handen moet zijn, in handen van menschen, die, als zij voor de Javaansche regtbank of landraad gedaagd zijn, altijd gereed staan, om voor geld hun regt te koopen. 't Ware te wenschen, dat de regering mogt kunnen besluiten, om de „djaksa's" (Javaansche officieren van justitie) goed te bezoldigen, opdat zij hun rang behoorlijk konden ophouden, en zij niet verpligt waren, wegens hun karig loon, soms gelden aan te nemen, die hun worden aangeboden ten einde hen te bewegen, om onregt te plegen. Ik veroorloof mij deze afwijking, want alles staat met elkander in zoo naauw verband, alles, wat tot het misbruik in 't geven van voorschotten kan leiden, is zoo belangrijk, dat ik mij verpligt gevoelde dit punt aan te roeren.

De slotsom mijner opmerking is alzoo, dat ik het stelsel der voorschotten in algemeenen zin, of in handen van iedereen, gelijk ik begrijp dat het *Bataviaasche Handelsblad* bedoelt, ten sterkste afkeur. Maar in den zin van *de Indiër*, en alleen wanneer Europesche planters daartoe bevoegdheid hebben en dan nog wel goed geregeld en met een behoorlijk toezigt, kan ik het goedkeuren, als een krachtig middel om de welvaart van den Javaan te bevorderen, en bovenal strekkende als lokaas ten einde hem tot werkzaamheid aan te moedigen. Politie-verordeningen, in het belang van gever en ontvanger van voorschotten beiden, zijn daarbij echter een onmisbaar vereischte. Kent en waardeert een Europeaan zijne aangegane verbindtenissen en tracht hij die na te komen, ook den Javaan moet men leeren wat regt en goede trouw is.

Nu nog een woord over het onderscheid in het geven van voorschotten op suikerriet en tabaks-aanplantingen. Wanneer men de beide planten slechts beziet, dan blijkt dadelijk het groote verschil tusschen die beide planten, en komt men tot de vooronderstelling, dat de verbouwing en behandeling ook niet dezelfde kan zijn. Gelijk alle rietgewassen zeer weinig zorg behoeven, als zij eenmaal geplant zijn, zoo vereischt die het suikerriet betrek-

kelijk even eens in geringere mate. Daarentegen heeft de tabaksplant, van zijne eerste wording af, de meest mogelijke oppassing noodig.

Wij willen aannemen, dat de grond voor beide gewassen even veel arbeid kost en even goed bewerkt wordt. Dan plant men het riet in stekken op de daarvoor gehoogde beddingen. Op het inboeten van een weinig uitstervende planten na en 't schoonhouden der tuinen, behoeft men er eigenlijk niet verder in te werken, tot dat het riet rijp is. Maar de jeugdige tabaksplant moet, vóór hij op den akker komt, eerst in daarvoor bereide aarde gekweekt, tegen zware regens beveiligd en dagelijks nagezien worden, of er zich ook ziekten of schadelijde insekten in vertoonen. Bij droogte moeten de plantjes met water besproeid worden. In de oosthoek worden de plantjes op open plekken van bosschen of op hellingen van bergen gekweekt, en van daar op de lager liggende akkers, als zij 40 of 45 dagen oud zijn, overgeplant.

Is dit geschied, dan moeten de plantjes dagelijks begoten worden, en mogt de droogte wat scherp zijn, zoodat nabij zijnde beken opdrogen, dan moet men putten graven of het water uit eene rivier halen. Heeft de plant eenmaal zijn wasdom, dan blijft de noodzakelijkheid van het nazien, om rupsen of andere insekten te weren, toch altijd bestaan; bij het rijp worden even eens. Bij den oogst kan men een akker tabak niet aan den voet der planten afsnijden, gelijk het riet. Ook de oogst moet met zorg geschieden. Door het inboeten van gestorven planten, verschillen de planten wel 14 of 20 dagen van elkander in het rijp worden. Een bouw of bunder riet wordt in een halven dag gesneden en binnnengebragt; daarentegen heeft men voor het oogsten van een bouw of bunder tabak soms wel 14 of 20 dagen noodig. In de oosthoek is het begieten en het kweeken der kleine plantjes niet aan zoovele moeijelijkheden onderworpen, als in Rembang; de menigvuldige en in groote hoeveelheid vallende daauw voorziet er grootendeels in; de meer gematigde temperatuur draagt er daar ook toe bij, om het kweeken van de plantjes op beddingen niet noodig te maken, en daardoor minder omslag te hebben. Zoo is het verschil in werk bij dezelfde kultuur in verschillende residentiën verbazend groot. Doch als ze goed slaagt, dan behaalt de tabak van Rembang ook, door zijn meerder dekblad, betere prijzen. Op die wijze wordt de meerdere moeite en de zwaardere arbeid beloond.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk het verschil van den arbeid in suikerriet-tuinen en tabak-aanplantingen. En daaruit vloeit van zelf voort, dat het voor den ondernemer veiliger is voorschot te geven op suikerriet dan op tabak.

Wanneer de gever van voorschot op suikerriet er van verzekerd is, dat zijn grond behoorlijk is bewerkt, dan kan hij zonder buitengewone oorzaken van hoogerhand bijna vast er op rekenen, wat hij oogsten zal; hij heeft dus over 't algemeen zekerheid van zijne zaak. Dit is in het geheel niet het geval met den gever van voorschot op tabak. Deze, aan zoo vele gevaren blootgestelde, plant heeft, al wordt ook de meest mogelijke zorg

daaraan besteed, nogtans te worstelen met den invloed van het klimaat op den aard en de innerlijke waarde van het produkt, zoo dat het eene jaar de tabak waard kan zijn *f* 30 of *f* 50 de pikol, en het volgende naauwelijks *f* 10.

Dat prijsverschil, gegrond op de innerlijke waarde, toont al dadelijk aan, dat men zich hier op veel gevaarlijker terrein bevindt als men voorschotten geeft, dan wanneer het suikerriet geldt. Slaagt uw gewas goed, dan wint gij aanzienlijk; maar is het een slecht gewas, dan is al het voordeel voor den man die het voorschot ontvangen heeft; want van den Javaan terug te ontvangen, als hij te kort schiet, daaraan is geen denken. Daar komt nog bij, dat zoodra hij ziet dat het misloopt, hij den moed laat zakken, en geen lust heeft, om nog veel moeite te doen; hij levert wat hij heeft — en daarmede is het uit.

S. L.

Hoe de resident van Tagal het kultuurstelsel op de been houdt.

De Gouverneur-Generaal zorgt ......, dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde, om vrijelijk klagten in te leveren.
Art. 55 *Regeringsreglement.*

Reeds meer dan eens is het publiek in de gelegenheid geweest, de ongeregeldheden en schandalen te zien en te betreuren, die in eene der belangrijkste residentiën van Java plaats grijpen. Wij hebben een dier ergerlijke voorvallen breedvoerig verhaald en de uitkomst heeft geleerd, dat wij volkomen goed onderrigt waren *).

Kort daarna, of in dien zelfden tijd, deelden ons de Indische dagbladen mede, dat de resident van Tagal de inboorlingen, Chinezen enz. verpligtte, om aan de vlaggestok, voor het residentie-huis geplaatst, eerbiedige „hormat" te bewijzen; de inlanders door, als zij te paard of in een rijtuig zaten, af te stijgen en te voet het geheiligde teeken van gezag voorbij te gaan; de Chinezen door bovendien den hoed af te nemen. Gestrenge straffen werden toegepast op allen, die dit voorschrift verzuimden, en dit maakte de zaak voor de goede Javanen en de overige belanghebbenden van eene erge en onaangename natuur. Voor de Europesche ingezetenen van Tagal in 't bijzonder en Indië in 't algemeen, was zij een voorwerp van scherts en satyre. Er waren geen drie bij elkander, of ze hadden eene aardigheid te zeggen over den Javaschen GESSLER.

Wij hebben de zaak van Tagal ernstiger opgenomen. Wij schreven onder anderen: „Ongeregeldheden van eenen schromelijken aard hebben in de residentie Tagal plaats gehad. Twee Nederlandsche burgers, ter goeder naam en faam, op wier gedragingen nimmer eenige gegronde aanmerking is gemaakt, zijn door een aantal inlanders mishandeld, en, ten aanzien der bevolking, op helder lichten dag, vele uren ver, langs den grooten weg voortgesleept, tot spot der inboorlingen en tot ergernis van allen, die op den goeden dunk van Nederlanders in 't gemoed van Javanen hoogen prijs stellen.

„En de schuldigen, die dit schandaal hebben aangerigt, zijn niet vervolgd, en zij die er bevel toe hebben gegeven zijn niet gestraft.

„En de resident, in wiens residentie deze verregaande wanorde heeft plaats gegrepen, zonder er iets aan te doen, het lijdelijk aanziende, volgens sommigen zelfs niet zonder zekere „schadenfreude", — die resident is nog niet ontslagen!

*) Zie dezen zelfden jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* I, 19 enz.

„Kan die man nog langer aan 't hoofd eener provincie blijven? Moet hij nog meer bewijzen geven, dat hij voor zulk eene betrekking ongeschikt is? Kan het met het publiek belang in overeenstemming worden gebragt, dat men de gewigtigste belangen eener gansche residentie aan dergelijke onbekwame handen toevertrouwt?

„Alleen in de tegenwoordige regeringloosheid, waaraan Indië is prijs gegeven, is zoo iets denkbaar. Onder ieder ander bestuur, zou de resident onmiddelijk zijn vervangen. Maar waar familie-betrekkingen, gunsten en personele konsideratiën op den voorgrond staan, daar spaart men de personen, al is het ook ten koste der teederste algemeene belangen".

Zoo schreven wij nu vier maanden geleden *), en zoo schrijven wij nu weder. Nog altijd is dezelfde resident, die, zoo hij geene bijzondere bescherming genoot, reeds lang zou zijn vervangen, aan 't hoofd van 't bestuur van Tagal, maar ook gedurig vertoonen zich meer en meer verontrustende verschijnselen in die provincie. 't Is mogelijk, dat de heer KEUCHENIUS een zeer goed ambtenaar is; 't is mogelijk, dat hij in eene andere betrekking zeer nuttig zou wezen; wij willen dit in geenen deele ontkennen en zelfs verklaren, dat wij over zijne kennis en werkzaamheid dikwerf goede getuigenissen hebben vernomen. Maar aan 't hoofd eener residentie behoort hij niet te staan. Daartoe ontbreekt hem bezadigdheid, kalm overleg, doorzigt, beleid en nog menige andere eigenschap. Wij gelooven niet, dat wij door iemand, die hem en zijne handelingen kent, in dit geval zullen worden tegengesproken, behalve natuurlijk door zijne begunstigers en familie-relatiën. Toch gelukt het dezen, onder het zwakke en karakterlooze bestuur van den heer PAHUD, den ongeschikten man in zijne betrekking te laten. De gevolgen van dit opofferen der publieke zaak aan persoonlijke konsideratiën kunnen dan ook niet uitblijven.

Op nieuw brengt de mail ons een berigt uit Tagal, dat ons oordeel over die residentie en haren bestuurder allezins versterkt en bevestigt. Wij lezen in een der Javasche nieuwstijdingen het volgende: „Van meer gewigt zijn, naar hetgeen ons werd medegedeeld, ongeregeldheden welke in de residentie Tagal hebben plaats gehad. Het schijnt, dat de bevolking dier landstreek den zwaren, tegen een uiterst gering loon haar opgelegden, arbeid moede is, en er heeft ten gevolge daarvan eene demonstratie van ongeveer 600 personen plaats gehad, die zich over den druk der kultuur- en heerediensten bij het hoofd des bestuurs zijn komen beklagen. Het antwoord was: afstraffing (d. i. *geesseling*) der zoogenaamde belhamels. Maar het is de vraag, of de bevolking zich met zulk een antwoord op den duur te vrede zal stellen".

Wij zijn in 't bezit van partikuliere berigten, die deze mededeeling niet alleen volkomen bevestigen, maar die zeer veel merkwaardige bijzonderheden van deze volksbeweging bevatten en de werking van het kultuurstelsel en het gedrag van den resident van Tagal in een treffend licht stellen. Wij

*) Zie dezen zelfden jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* I, 264 en 265.

zullen daarom het verhaal van 't gebeurde, gelijk men het ons uit Tagal heeft toegezonden, onder de oogen onzer lezers brengen.

Den 14den Junij l. l. werd in de residentie Tagal, vooral in de hoofdplaats, eene vertooning opgevoerd, die verre was van een „rustige rust" te kennen te geven. Toen zijn de inwoners der, op weinige palen afstand van Tagal gelegen, dessa Oedjoeng-roesi en van eenige andere dorpen gezamenlijk en in massa naar die hoofdplaats opgetrokken, om bij het bestuur hunne klagten in te dienen tegen het onregt, dat hun geschiedde. De zaak was deze.

De bevolking dier dessa's was bij de suikerkultuur ingedeeld. Nu had de wedono (het distriktshoofd) order gegeven, dat er eene verandering zou worden gebragt in 't planten van het suikerriet. De bibit zou eenige duimen dieper in den grond worden gezet, en de beddingen moesten naar evenredigheid opgehoogd worden. Deze nieuwigheid nu zou waarschijnlijk zeer goede resultaten hebben voor den groei van het riet, maar zeker is het tevens, dat al dadelijk de arbeid, waartoe men den Javaan dwingt, daardoor aanzienlijk verzwaard werd. En werd nu het loon naar evenredigheid verhoogd? In geenen deele. Misschien redeneerden de fabrikant en de gouvernements-ambtenaren aldus: wel zeker wordt het loon naar evenredigheid verhoogd; als er beter geplant wordt, zal het riet meer suikerdeelen bevatten; en wanneer er nu meer suiker uit gehaald wordt, dan zal de betaling, die de Javaan eenige maanden later na den oogst ontvangt, ook zoo veel hooger zijn. Maar voor den eenvoudigen arbeider was die redenering van geene waarde, en 't vooruitzigt der mogelijke vergoeding in 't verre verschiet stond naar zijne schatting in geen verhouding tot den verzwaarden arbeid dien men nu van hem eischte.

Daarom begonnen de ingezetenen der dessa Oedjoeng-roesi, met aan hunnen wedono, in zeer eerbiedige bewoordingen en zoo onderdanig en onderworpen als het Javaansche karakter medebrengt, te kennen te geven: dat deze nieuwigheid hun niet beviel; dat het vermeerderde werk zonder betaling hun te zwaar was; dat zij wel suikerriet wilden planten, maar gelijk in vorige jaren; deze „prentah" was hun te „brat".

Wat zou nu de wedono doen? Hij toch had zijne bevelen van den kontroleur der afdeeling ontvangen, en deze weder waarschijnlijk van eene andere zijde. Immers de kontroleur zou voorzeker, na zoo vele jaren toezigt uitgeoefend en de kultuur geleid te hebben, die verandering niet uit eigen beweging hebben bevolen. Wat zou dus de wedono doen? In den regel zal de Javaan, als men hem te zwaren last oplegt, niet dadelijk zich ronduit beklagen; maar hij zal bij het onbegonnen werk moedeloos blijven staan. Nu echter voegde hij, bij deze moedeloosheid, eene opzettelijke klagt. 't Is natuurlijk, dat onze arme wedono met de zaak verlegen werd. Toegeven kon hij niet. Hij was verpligt te zorgen, dat de hem gegeven „prentah's" worden opgevolgd. Doet hij dat niet, dan wordt hij zelf, zonder veel omslag, eenvoudig van zijne betrekking ontzet. Die vrees is zijn drijtveer. Hij weigert niet alleen de klagten aan te nemen maar met gestrenge middelen dwingt hij zijne onderhoorigen tot den arbeid. Al doet hij het

met weerzin, en al is hij in zijn hart afkeerig van den last, dien hij moet ten uitvoer leggen, hij doet het echter, zelfs met gestrengheid, en hij ontziet geene slagen, die aan de weerspannigen worden toegebragt.

Maar 't schijnt dat de tijden veranderen. De eenvoudige Javaan laat zich niet meer bejegenen als vroeger. Hij heeft geleerd, dat hij regten heeft en hij begint die regten te doen gelden. 't Gouvernement heeft in de eerste plaats daartoe aanleiding gegeven, en wij juichen dit toe. Het heeft het regeringsreglement en de wetboeken in 't Javaansch laten vertalen en ter kennisse der bevolking gebragt. Zoo kon het haar dan ook wel bijna niet onbekend blijven, dat er in dat reglement een art. 56 is, en dat daar in staat: „De Gouverneur-Generaal zorgt, dat de belooning der betrokken inlanders, met vermijding van schadelijke opdrijving, zoodanig zij, dat de gouvernements-kultures hun, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt". En nu zijn de spitsvondigheden van uitleggers der wet, als de MIJER's en de PAHUD's en de ROCHUSSEN's, haar te hoog. Zij houdt dit eenvoudig voor eene verpligting, dat men haar meer moest betalen wanneer men meer werk van haar eischt, gelijk bij de vrije kultuur. Die nuchteren interpretatie schijnt voor haar sterker dan de slagen, waarmêe men haar tot den arbeid wil dwingen. Zij meent, indien de wedono haar geen regt wil doen, het hooger te moeten zoeken, en zoo ziet men de ingezetenen van Oedjoeng-roesi, eenige honderden sterk, naar de hoofdplaats trekken, om zich over de handelwijze van den wedono te beklagen.

De regent en de kontroleur verschenen voor hen en trachtten hen door een zoet praatje weer naar huis te zenden. Maar zij wilden niet, voor ze de belofte hadden, dat hun een andere wedono, die zulke onbillijke eischen niet deed, zou worden gegeven. Allerlei lieve en hartelijke toespraken werden door de zoo even genoemde ambtenaren gehouden, en die maakten aanvankelijk dan ook zulk een indruk, dat de klagers langzamerhand terugtrokken. Maar spoedig bedachten ze zich, en begrepen ze, dat zij eigenlijk nog geene toezegging hoegenaamd ontvangen en dus niets gewonnen hadden. Een uur later keerden zij daarom, in nog veel grooter aantal, terug, zetten zich voor het residentiehuis neder, en verklaarden zich niet meer met de toespraken van den regent en kontroleur te willen vergenoegen, maar de uitspraak van den resident in te roepen.

Maar in dien tusschentijd was de kontroleur van de hoofdplaats vertrokken, zoodat hij zich niet meer kon vertoonen. Daarom kwam de regent, toen hij vernam dat de ontevredenen zich op nieuw vertoonden, in aller ijl terug, vergezeld van zijn gevolg en van den inlandschen fiskaal met zijne trawanten. Nu trachtten deze inlandsche ambtenaren, elk op zijne beurt, of allen te gelijk, de weerspannige dorpelingen tot rede te brengen en van hun ongelijk te overtuigen. Die domme lieden lieten zich echter niet overtuigen. Daar ze uit den mond der redenaars niet hoorden, dat, als ze nu meer werk moesten doen ze ook meer belooning zouden ontvangen, wilden ze maar niet begrijpen, dat het regt niet aan hunne zijde was. Het werd den regent en de zijnen meer en meer beklemd om het hart,

vooral ook omdat de dorpelingen hunne gewone wapenen bij zich hadden.

De Javanen zijn inderdaad goedaardige en zachtzinnige menschen! Ofschoon het den regent en de zijnen niet gelukte de klagers te overreden, toch wisten zij de dorpelingen, gedeeltelijk door hen voort te drijven, gedeeltelijk door stooten en duwen, door 't Chinesche kamp heen, den weg op naar hunne woonplaatsen te krijgen, en zoo werd het plein voor 't residentie-huis weder ledig.

De resident had zich nog niet vertoond. Wel werd hij natuurlijk op de hoogte gehouden van 't geen er omging; maar als een groot heer, die wist dat hij niet te dikwijls voor 't oog der menigte moet verschijnen en niet te gemakkelijk te genaken moet zijn, ten einde in een nimbus van grootheid te blijven, had hij zich in zijn kabinet teruggetrokken. Daar dacht hij nu na over 't geen was voorgevallen; daar bepeinsde hij de oorzaak en de gevolgen van deze volksbeweging, en kwam hij tot het besluit, dat het zóó niet kon blijven. Hij behoorde tusschenbeiden te komen; krachtig moest hij handelen; aan deze ongeregeldheden zou voor goed, door een energieken en vrees inboezemenden maatregel, een einde worden gemaakt.

Den dorpsbewoners von Oedjoeng-roesi werd aangezegd, dat zij zich, op eenen aangewezen dag, ter hoofdplaats Tagal bij den resident hadden aan te melden, ten einde voor hem te verschijnen en hem mede te deelen, welke hunne bezwaren waren en waarover zij zich hadden te beklagen.

Op den bepaalden tijd waren de resident, de sekretaris, de kontroleur, de fiskaal, de regent, de wedono's van het regentschap Tagal, in hunne groote tenuën, met goud behangen, bij een, omgeven van alle mogelijke policiedienaren; zelfs voor het fort, dat een honderdtal passen van het residentie-huis verwijderd is, stonden alle inlandsche soldaten (anderen zijn er in Tagal niet), van scherpe patronen voorzien, en haie geschaard.

's Morgens vroeg verschenen allen, die opgeroepen waren en die eenige dagen vroeger uit eigen beweging waren gekomen, nu op bevel van den resident voor het residentie-huis. Hunne krissen en golok's werden hun afgenomen en naar 't fort gebragt, waar ze, bij 't afzenden van het ons geworden berigt, nog werden bewaard. Regts en links van de stoep of het voorportaal van 't residentie-huis werden de klagers geplaatst, tot aan de overzijde van het plein, want ze waren ruim vijfhonderd in getal. Bovendien bevond er zich eene groote menigte toeschouwers en nieuwgierigen.

Op de stoep stonden de resident en de overige Europesche en inlandsche ambtenaren in hunnen prachtigen tooi. Op last van den eersten werd nu door den regent aan de klagers gevraagd: wat zij hadden in te brengen?

't Spreekt van zelf, dat diepe eerbied deze gansche schare vervulde, toen zij op die wijze voor 't aangezigt van den grooten heer nederzat, en de glans zijner majesteit haar in de oogen schitterde. Toch waren er vier onder hen, die stout genoeg waren, om vooruit te schuiven, en eerbiedig de klagten te herhalen, die zij vroeger reeds hadden ingebragt.

Maar de bestraffende blikken, die de schare ontmoette als zij de oogen op den resident sloeg, de toon van gezag, de onheilspellende omgeving, dat alles benam aan allen den moed. Zelfs de vier sprekers durfden niet

volhouden. Toen ze de waarheid hadden gezegd, maar hun in strenge bewoordingen werd voorgehouden, hoe verkeerd en onverantwoordelijk zij hadden gehandeld, sloegen ook zij de oogen neder, verzochten om vergeving en verklaarden, dat ze voortaan gaarne het zwaardere werk zonder meerdere belooning zouden verrigten.

Nu werden de klagers naar huis gezonden. Maar aan de vier sprekers en nog drie dessa-hoofden of „bĕkĕls" werd gelast te blijven. De resident en al de overige groote heeren gaan naar het fort, en een aantal policiedienaren brengt de sprekers en de bĕkĕls mede derwaarts.

Wat gebeurt daar? De Indische bladen berigten ons: „afstraffing (d. i. *geeseling*) der zoogenaamde belhamers." Men deelt ons bijzonderheden mede omtrent de wijze, waarop die „afstraffing" of „geeseling" in het fort heeft plaats gehad, maar ze zijn van dien ergerlijken aard, dat wij er voor terug deinsen om ze publiek te maken.

Wij erkennen, dat het duchtige en klemmende argumenten waren, die de resident, als antwoord op de bezwaren der klagers, heeft gegeven. 't Waren argumenten van den goeden ouden tijd, ontleend van het stelsel van „prestige" door intimidatie en ruw geweld. Nu mogen die argumenten in dien tijd te huis behooren en in dat stelsel passen, wij betwijfelen, of ze thans nog op den duur zijn vol te houden. Zouden nu de ingezetenen van Oedjoeng-roesi, al werken zij ook zonder hoogere belooning de zwaardere taak af die hun is opgelegd, tevens de overtuiging hebben verkregen, dat hun niet anders dan regt wedervaart? Zouden de striemen op de ruggen der sprekers en bĕkĕls zooveel overredingskracht hebben, dat zij en de geheele bevolking met hen, instemmen in de verklaring: dat de overheid hen met billijkheid heeft bejegend?

Inderdaad, als het kultuurstelsel door zulke middelen in stand moet worden gehouden, dan vreezen wij, dat het einde niet zeer ver meer verwijderd en hoogst treurig zal wezen.

Maar een zeer treffende les is, naar 't ons voorkomt, uit deze gebeurtenis af te leiden. De residentie Tagal grenst aan de residentie Cheribon. In dit laatste gewest hebben zich, onder 't loijaal, eerlijk en voorzigtig beleid van een nu ontslagen resident, de partikuliere ondernemingen, voornamelijk van suiker, door vrijwillige overeenkomsten met de bevolking en geheel vrijen arbeid, ontwikkeld. De Minister van Koloniën deelde meermalen aan de Kamer, in de jaarlijksche verslagen, met voldoening de uitstekende resultaten mede van dit stelsel van bijzondere nijverheid. Ongelooflijk waren de vruchten, die het afwierp, en 't was daarom niet te verwonderen, dat zich meer en meer industriële handen en Nederlandsche kapitalen aan dien nuttigen en voordeeligen werkkring wijdden. Toen echter de reaktie het hoofd opstak, heette het plotseling, dat die partikuliere ondernemingen, gegrond op vrijen arbeid der bevolking, niet anders waren dan mijstifikatie en bedrog. De industriëlen kochten de hoofden om, en dezen *dwongen* de sawah-bezitters om hunne gronden af te staan en de arbeiders om te werken. 't Loon, dat men uitbetaalde, werd grootendeels door die hoofden ge-

noten. Van *vrijwillige* overeenkomsten en *vrijen* arbeid bestond niets dan de naam; 't was eigenlijk niets dan dwang, en dat nog wel in zijne afzigtelijkste en gevaarlijkste vormen, want het was dwang uitgeoefend door de hoofden, ten voordeele van zich zelven en vooral van partikulieren, en ten koste der arme, gedweeë, lijdzame en bevreesde bevolking.

In weerwil van alle officiële onderzoekingen, kommissiën en inkwisitiën, is toch het logenachtige en lasterlijke van deze beweringen der reaktie reeds voor ieder onpartijdige duidelijk geworden. Maar nu vragen wij aan den partijdige, aan den door vooroordeelen verblinde: hoe is uw beweren te rijmen met hetgeen nu in Tagal is geschied? Daar, vlak naast de deur van Cheribon, hebben er volksbewegingen plaats, die over geheel Java gerucht maken en tot in Nederland weerklinken, alleen omdat men de bevolking wil dwingen, om, zonder meer loon, bij de Gouvernements-kultuur meer arbeid te verrigten, dan ze tot nu toe gewoon was. Daar verzet zij zich tegen de hoofden, die haar, namens het Gouvernement, deze zwaardere taak opleggen. En in Cheribon hebt gij, in al de jaren, waarin de groote uitbreiding van de partikuliere ondernemingen plaats greep, nimmer van eenige moeijelijkheid of ongeregeldheid, veel minder van verzet en volksoploop, vernomen! In Cheribon zouden al die gruwelen van dwang onder den schijn van vrijheid kunnen worden aangerigt, zonder dat de bevolking eenige teekenen van ontevredenheid te kennen gaf! Maar in eene residentie, daaraan onmiddelijk grenzende, geeft de minste vermeerdering van druk, met voorkennis van de regering op de bevolking gelegd, onmiddelijk tot eene uitbarsting aanleiding! Wij vragen zelfs den partijdige: is dat aannemelijk? is dat te gelooven?

Toen het kultuurstelsel in Cheribon werd ingevoerd, en de bevolking daarvan het knellende en drukkende ondervond, was dat anders. Wel sloeg zij niet over tot ongeregeldheden, misdrijf en oproer. Maar 't gebeurde meer dan eens, dat ook honderden, ja duizenden landbouwers naar de regenten en den resident zich begaven, om zich te beklagen. Heeft men ooit van zoo iets gehoord in die jaren, toen op de ontwikkeling van partikuliere krachten, door partikulier kapitaal en met vrije handen, het *laissez faire* werd toegepast?

Wij hopen, dat het gebeurde in Tagal de oogen mag openen. Indien men meent, dat de wijze, waarop de resident een einde aan deze gebeurtenis heeft gemaakt, ons gezag en onze kracht op Java zal versterken, dan vreezen wij dat men zich bedriegt. Ons komt het voor, dat de houding door dien ambtenaar, in deze aangelegenheid aangenomen, een nieuw bewijs is van zijne ongeschiktheid voor zulk eene hoogst gewigtige betrekking. Het stilzwijgend, zoo niet goedkeurend, aanzien dat Nederlanders door inboorlingen openlijk worden mishandeld; het dwingen der bevolking, om eerbied te bewijzen aan een vlaggestok; en het „afstraffen" van hen, die zich komen beklagen bij de bevoegde autoriteit, zijn geene middelen, waarmede men in dezen tijd op den duur op Java meer kan regeren.

Wij veroorloven ons nog eene opmerking. Is art. 55 van 't Regerings-

reglement in Tagal niet op verregaande wijze geschonden? Duidelijk en voor geene tweeledige opvatting vatbaar is het voorschrift. „De Gouverneur-Generaal zorgt, dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde, om vrijelijk klagten in te leveren". Bij de behandeling van dat onderwerp in de Tweede Kamer, zeide de heer PAHUD over dit artikel 55: „Hier bestaat geene beperking, zoodat de klagten kunnen worden ingeleverd overal en aan wien de klagers dit in hun belang noodig oordeelen. In de praktijk zal natuurlijk een inlander, op eene verafgelegene plaats, het niet ligt in de gedachte krijgen, om zich naar den zetel van het hoofdbestuur te begeven, of regtstreeks tot den Gouverneur-Generaal te wenden. Zoodanige stap zou ook geen onmiddelijk gunstig gevolg voor den klager kunnen hebben. De Gouverneur-Generaal is, uit hoofde van zijn hoog standpunt, niet in de gelegenheid, om dadelijk en zonder voorafgaand onderzoek te kunnen beoordeelen en beslissen; hij zal dus een onderzoek moeten instellen, en de klagt zal dus in den regel weder komen ter plaatse, waar de klager gevestigd is. *Deze zal daarom, naar mijn gevoelen, verstandig handelen, wanneer hij zich in de eerste plaats tot de gewestelijke autoritciten wendt*".

Welnu de inlanders van Tagal hebben dezen raad van den heer PAHUD opgevolgd. Zij hebben zich met hunne klagten tot de gewestelijke autoriteiten gewend. En nu laat dezelfde heer PAHUD, als Gouverneur-Generaal, toe, dat de resident, bij wien ze worden ingebragt, daarop antwoordt door „afstraffing, dat is *geeseling*, der zoogenaamde belhamels".

Op die wijze vervult de heer PAHUD een pligt, die hem, als „een der gewigtigste pligten", door 't Regerings-reglement is opgelegd: „bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur van wien ook". Op die wijze „zorgt hij, dat de besturende ambtenaren de daaromtrent bestaande of nader uit te vaardigen verordeningen stiptelijk nakomen, en dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde om vrijelijk klagten in te leveren".

De belasting op de visscherijen in Indië en de officiële cijfers.

Wanneer in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, vooral in de laatste jaren, eenig onderwerp van welken aard ook behandeld werd, heeft het bij zekere partij nimmer aan tegenspraak ontbroken. 't Was genoeg, dat een stuk *hier* zijne plaats vond en door den redakteur, door een zijner mede-arbeiders of vrienden was geschreven, — zoodra het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* had gesproken, kwam men daartegen op. Personen en bedoelingen werden verdacht gemaakt; beschouwingen, op feiten gegrond, werden verminkt voorgesteld en misvormd; had het *Tijdschrift* cijfers gegeven, dan was het: „gij hebt *l'art de grouper les chiffres* in toepassing gebragt"; als het die uit officiële stukken geput had, dan werd de waarde van die officiële cijfers betwijfeld en was de officiële waarheid niet te vertrouwen. Het *Tijdschrift* passeerde geregeld de *furculae caudinae* van zijne tegenstanders.

Zoo was het vroeger en zoo is het nog! Maar van waar dan, dat, nu wij werkelijk, in eene belangrijke opgave van cijfers, eene fout hebben gemaakt, toen wij spraken over de opbrengst van de belasting op de visscherijen en de regten, die van dezen tak van nijverheid geheven worden, wij nergens tegenspraak hebben ontmoet? Van waar, dat men ons nu den tijd gunt, om zelf onzen misslag te herstellen, nadat wij opmerkzaam geworden zijn op de onjuistheid van eenigen dier cijfers, en door eigen onderzoek den misslag hebben gezien en de waarheid gevonden? Het antwoord ligt voor de hand. Wanneer wij ons op het gebied van theoriën van sommige onderwerpen bewegen, waarover zeer velen het woord kunnen voeren of de gevoelens meer algemeen bekend zijn, dan kan men zich verzekerd houden, dat onze tegenpartij tegenover onze beschouwingen en opgaven en cijfers anderen zal overstellen. Maar waar het geldt de Indische begrootingen en het Indische finantie-wezen, daar is alles zoo duister en verward, daar is het zoo moeijelijk om dadelijk althans eenig inzigt van de zamenstelling en werking van het geheel en van de onderderdeelen te verkrijgen, dat men wel genoodzaakt is, of te zwijgen, of zich zoo veel inspanning en moeite te getroosten, dat de politieke hartstogt er voor terugdeinst. Zoo lang geene wet op het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen bestaat en de Indische begrootingen niet bij de wet worden vastgesteld, zal er een volslagen duisternis blijven heerschen en zal men alligt fouten begaan, die slechts door eene oplettendheid, welke aan weinig menschen gegeven is, kunnen vermeden worden.

Eene naauwkeurige kennis, voor allen gemakkelijk verkrijgbaar, van het

financiëel beheer in Indië is intusschen van het grootste belang. Daardoor alleen zal men er achter komen, welke de werking der belastingen is, en in welke mate het aangebeden „batig slot" werkelijk door het kultuurstelsel wordt verkregen. Daardoor alleen kan er gerustheid ontstaan, dat het geldelijk beheer in Indië met eerlijkheid en goede trouw, maar tevens met naauwkeurigheid en beleid, wordt gevoerd. Jaren lang is op de regeling van dit onderwerp te vergeefs aangedrongen. Wij hopen, dat de Minister van Koloniën zoo spoedig mogelijk in de volgende zitting van de Staten-Generaal een daartoe strekkend wets-ontwerp indiene, 't welk zooveel levenskracht bezit, dat het tot wet kan worden verheven.

Ondertusschen hebben wij, ten gevolge der verwarde opgaven van de officiële bescheiden, sedert twee maanden onjuiste cijfers over de opbrengst eener Indische belasting medegedeeld. Tot dus verre heeft niemand van onze tegenstanders deze fout gevonden. Hoe jammer! Wat ware dat anders eene schoone gelegenheid geweest, om, gelijk gewoonlijk, onze eerlijkheid, onze goede trouw en wat niet al in verdenking te brengen.

Wij hebben, in twee vorige afleveringen, behandeld de wijze van heffing en de opbrengst van de belastingen, die in Indië van de visch geheven worden. Wij hebben onderzocht, welken invloed deze belasting op de bevolking uitoefent, en wij hebben de redenen nagegaan, die aan eene groote uitbreiding aan een der weldadigste takken van industrie in den archipel, de vischvangst en vischhandel, in den weg staan. Uit dit alles hebben wij de noodzakelijkheid aangetoond van de afschaffing dier belasting, zoowel in het belang van de volksvoeding, als van den handel en den landbouw. Wij hebben uit officiële stukken aangetoond, dat reeds sedert jaren het drukkende en verderfelijke van die belasting is gebleken, en dat het onverklaarbaar is, hoe men, de bazarpacht in het algemeen afschaffende, die voor den visch-bazar behield. Ook in Indië is men, evenzeer als wij, doordrongen van de hooge noodzakelijkheid, om die belasting op te heffen. Ook daar is men tot de overtuiging gekomen van het groote kwaad dat er aankleeft, waardoor zij tot de schandelijkste kwellingen en afpersingen moet leiden, het kwaad dat de pacht zich in de handen van Chinezen bevindt. Men kan er van verzekerd zijn, dat de belasting twee, ja driemalen en meer aan de bevolking kost, dan de cijfers schijnen uit te wijzen en werkelijk in 's lands schatkist wordt gestort. Bovendien is de opbrengst voor den lande niet van dat gewigt, dat ook uit die reden overgroot bezwaar tegen de afschaffing zou kunnen bestaan. Tot ons genoegen is dat onder anderen gebleken uit het voorstel van den resident van Batavia, om de vischpacht op te heffen.

In ons artikel „*De visscherijen in Indië*", voorkomende in dezen zelfden jaargang II, 18, hebben wij eenige cijfers medegedeeld omtrent de opbrengt van die belasting. Die cijfers zijn onjuist. Wij waren in eene dwaling geraakt, omdat die belasting in de jaarlijksche verslagen niet alleen onder verschillende benamingen voorkomt, maar ook de posten van ontvangst op de Indische begrooting onder twee verschillende hoofdstukken zijn gebragt.

Wij verzoeken onze lezers, die cijfers weg te denken. De belasting brengt toch niet ongeveer 2 ton, maar ruim 5 ton op.

In de Indische begrooting vindt men drieërlei posten, die op deze belasting betrekking hebben. In het eerste hoofdstuk, onder „de verpachtingen", treft men aan een post: *vischmarkten en vischpachten* en een tweeden: *visscherijen en het regt om vischnetten te stellen.* Onder de derde afdeeling: „landelijke inkomsten en kultures", komt voor een post: *vischvijvers* (*tambaks*). Uit een tienjarig overzigt van die drie posten kan men tot eenige resultaten komen.

	Vischmarkten en vischpachten.	Visscherijen en het regt om vischnetten te stellen.	Vischvijvers.
	Opbrengst.	Opbrengst.	Opbrengst.
1848.	*f* 173,116	*f* 160,610	*f* 191,538
1849.	- 173,269	- 143,762	- 187,104
1850.	- 152,230	- 142,900	- 177,056
1851.	- 195,212	- 138,876	- 183,276
1852.	- 228,291	- 131,220	- 167,076
1853.	- 214,270	- 130,548	- 173,513
1854.	- 212,106	- 161,456	- 180,673
1855.	- 225,660	- 168,191	- 183,420
1856.	- 223,910	- 147,828	- 162,871
1857.	- 239,281	- 160,814	- 183,357
1858.	- 224,702	- 176,030	- 180,545

De totale opbrengst dezer belasting bedraagt in de bedoelde jaren als volgt:

1858	*f* 581,277
1857	- 583,452
1856	- 535,609
1855	- 574,271
1854	- 554,235
1853	- 518,331
1852	- 526,587
1851	- 517,364
1850	- 492,168
1849	- 504,135
1848	- 525,264

Ofschoon dit nu geheel andere cijfers zijn, dan waarop onze vroegere beschouwingen waren gegrond, toch verkrijgt men geen ander resultaat, dan wij uit de eerste opgave meenden te kunnen trekken.

't Is waar, de opbrengst is niet stationnair gebleven en zelfs werkelijk eenigzins vooruitgegaan. Van 1848 tot na de afschaffing van de bazarpacht doet zich het verschijnsel voor, 't welk wij reeds vroeger hebben opgemerkt, dat de opbrengst verminderde; maar onmiddelijk na de afschaffing is eene merkbaar vooruitgaande beweging te bespeuren. Hiervoor zijn twee redenen aan te geven, namelijk: dat de bevolking zich toen, ontheven van den druk der Chinesche bazar-pachters, van eenig meerder dierlijk voedsel kon voorzien; maar misschien ook, — en dit schijnt ons in geenen deele onaannemelijk, — dat de Chinezen in de pacht op de visch-bazar eenige ver-

goeding zochten voor hetgeen zij door de afschaffing der bazar-pachten in 't algemeen verloren.

Vergelijken wij de opbrengst van 1848 met die van 1858, dan zien wij dat deze met ƒ 56.113 of 10 ⅗ pCt. vermeerderd is, dat is een vooruitgang van 1 pCt. gemiddeld 's jaars. Indien wij nu in een vorig artikel beweerden, dat uit de cijfers, die wij toen mededeelden, duidelijk blijkt, dat deze belasting op zeer slechte grondslagen rust, dan blijft onze redenering volkomen juist, ook nu wij zooveel hoogere cijfers van opbrengst verkrijgen.

Niemand toch zal kunnen tegenspreken, dat naarmate de bevolking vermeerdert, ook eene verbruiksbelasting in opbrengst behoort toe te nemen, wanneer die belasting eèn der eerste en meest onontbeerlijke middelen van volksvoeding treft. Dat in den archipel visch tot die onontbeerlijke middelen van volksvoeding behoort zal wel niemand ontkennen. Vergelijkt men nu de cijfers der bevolking met de opbrengst van de belasting, dan blijkt het, dat deze volstrekt geen gelijken tred houden. Volgens J. C. BAUD, *Opiumhandel*, aangehaald door de commissie van onderzoek uit de Tweede Kamer, in wier handen het jaarlijksch verslag over 1856 was gesteld, bedroeg de bevolking van Java in 1849 (over 1848 missen wij de juiste opgaven) 9,421,000 zielen, en, volgens het Verslag der Regering over 1858, was het cijfer der bevolking 11,943,000 zielen. Dit toont in 10 jaren eene vermeerdering aan van 27 pCt. Indien nu de bevolking zoozeer vermeerderd is, dan voorzeker is de belasting volstrekt niet in die zelfde mate in opbrengst geklommen, hetgeen in eenen normalen toestand het geval behoorde te zijn.

Onze tegenstanders willen ons tegenwerpen, dat op de opgaven omtrent de cijfers van de bevolking op Java niet met zekerheid kan worden afgegaan, en dat dit nog meer het geval is op de buitenbezittingen. Maar wij gelooven dan toch in alle geval te mogen aannemen, dat de bevolking van den Indischen Archipel meer vermeerdert dan met nog niet 1 pCt. 's jaars. Men kan dit niet ontkennen, of men erkent een toestand van ellende der bevolking, die haar verhindert zich volgens een natuurlijken loop uit te breiden en te vermeerderen. De bevolking neemt toe, maar de opbrengst der belasting op de visch houdt daarmede geen gelijken tred. Dit kan niet worden ontkend. En zoo blijft onze gevolgtrekking volkomen juist, dat de wijze van heffing van deze belasting en hare opbrengst het bewijs leveren, dat zij op zeer slechte grondslagen rust.

Indien de opbrengst zich in geen gelijken tred bevindt met de vermeerdering van de bevolking, dan is een van beiden waar: òf de bewoners van den Indischen Archipel voorzien zich gedurig minder van dierlijk voedsel òf zij doen dit wel, en 't geen de Javanen aan de pachters betalen neemt werkelijk gedurig toe, naarmate het zielental grooter wordt; maar ofschoon de pachters meer genieten, ontvangt de schatkist slechts voor een zeer klein gedeelte de voordeelen van deze belasting.

Dat de visch-belasting daarenboven van jaar tot jaar drukkender wordt

voor de bevolking, en de Chinezen op de vischbazars den inlander een grooter gedeelte van zijne vangst ontnemen, dan geoorloofd is, omdat zij dit daar gemakkelijk en straffeloos kunnen doen, — ook dit blijkt uit de nu opgegeven cijfers ten duidelijkste. Sedert 1848 is het bedrag, dat, onder het hoofdstuk: „landelijke inkomsten en kultures", van de *vischvijvers* wordt geheven, met *f* 11,000 verminderd, en bijna jaar tot jaar is daar vermindering van opbrengst te bespeuren. Het verpachte middel daarentegen, *visscherijen en het regt om vischnetten te stellen*, bragt, in het laatste jaar 1858, 10 pCt. meer op, hoezeer in de jaren vóór de afschaffing van de bazar-pacht een hoogst opmerkelijke teruggang waar te nemen was. Deze post, die in 1848 tot *f* 160,610 opbragt, was in 1853 tot *f* 130,548 gedaald, maar herstelde zich eensklaps weder in 1854, terwijl de opbrengst in 1858 *f* 176,030 bedroeg. Ook deze post is over 't algemeen dus ongeveer stationair gebleven. Maar wanneer wij de post: *vischmarkten en vischpachten* nagaan, dan zien wij dat alleen daar eene hoogst aanzienlijke vermeerdering in opbrengst aanwezig is. Daar is een vooruitgang van *f* 173,116 in 1848 tot *f* 224,702 in 1858 en dus bijna van 30 pCt. Waar alzoo de Chinesche pachters op de gemakkelijkste wijze eene belasting van aangevoerden zeevisch konden heffen, waar de kontrole moeijelijk ja bijna onmogelijk was, en de Javaan, gelijk bij de bazar-belasting in 't algemeen, geheel aan zijne vampyr-natuur was overgeleverd, daar heeft de Chinesche pachter zich gretig op dien buit geworpen en is de opbrengst aanzienlijk gestegen. Maar waar meer toezigt verondersteld mag worden en de bevolking beter tegen de afzetterijen en knevelarijen beschermd was, daar is geene merkbare vermeerdering te bespeuren. Het verbruik van visch is dus niet toegenomen, al duidt de pachtschat ook een hooger cijfer aan. Bovendien levert de mindere opbrengst van het regt op de vischvijvers het direkt bewijs, dat de bevolking zich in het binnenland van minder dierlijk voedsel voorziet. De belasting op de visch is alzoo, ook volgens de cijfers, die wij thans als juist meenen te kunnen geven, blijkbaar eene slechte belasting; want waar de bevolking gemakkelijk kan worden uitgeperst en uitgezogen, heeft alleen eene vermeerdering van pachtschat plaats, terwijl de totale opbrengst geen gelijken tred houdt met de vermeerdering van de bevolking van den Indischen archipel.

Men zal ons nu welligt tegenwerpen: dat toch de afschaffing van eene belasting, die 5 of 6 tonnen gouds opbrengt, veel grooter bezwaren heeft, dan wanneer onze eerste opgaven juist waren en de opbrengst slechs 2 ton bedroeg. Wij erkennen dit. Maar toch durven wij ons de vraag veroorloven, of een half millioen zulk eene ontzettende opoffering is tegenover de schatten, die Nederland direkt en indirekt uit Indië ontvangt? of dat half millioen ons moet doen terugdeinsen voor de ontheffing der bevolking van een kwellenden druk, en voor zulk eene aanzienlijke verbetering van hare onontbeerlijke voedingsmiddelen, als hieruit zou voortvloeijen? Men vergete daarbij niet, dat handel en landbouw, bij eene groote uitbreiding van de visscherijen in Indië, overwegend belang hebben. En wij

durven zelfs den meest hardvochtigen DROOGSTOPPEL in overweging geven; of de billijkheid dan toch niet medebrengt, dat wij den Indiër, die voor ons arbeidt, althans het meest onontbeerlijke voedsel gunnen. De billijkheid? Neen, dat is geen beweegreden, die bij de DROOGSTOPPELS eenige kracht heeft. Maar wij vragen, of de eigenaar van slaven geen dwaas is, zoo hij den slaaf het noodige voedsel onthoudt om te kunnen werken? Die vraag doen wij ook met betrekking tot den Javaan, dien wij tot heerediensten en kultuurarbeid dwingen.

Als verpacht-middel behoort in elk geval de belasting op de visscherijen te worden afgeschaft. Wij dringen hierop ten sterkste aan. De Chinezen moeten niet meer de hefboomen zijn, waardoor wij de bevolking uitkleeden. De Chinezen zijn een te gevaarlijk element,. om ze te gebruiken als tusschenpersonen, waardoor de bevolking hare belastingen opbrengt.

Mogt er al eenig bezwaar bestaan, om de belasting op de vischvijvers (tambaks) af te schaffen, iets dat wij intusschen niet zouden weten overeen te brengen met „de aanmoediging, die het bestuur op Java aan de bevolking geeft, om nieuwe en meerdere vischvijvers aan te leggen", zooals de officiële verslagen beweren, — dan zou men voor de vischvangst zich althans moeten bepalen bij het uitgeven van eene vischakte, tegen een klein bedrag, bij wijze van patent. Zoo doende zou men eenigermate in het verlies voor de schatkist te gemoet te komen.

Maar wij geven verre de voorkeur aan een maatregel als die der afschaffing van de bazarregten, aan algeheele en volkomene ontheffing en vrijstelling. Met het oog op de groote kwelling, die de vischbelasting voor de bevolking teweegbrengt, en nadat in officiële stukken, op onwederlegbare wijze, is gekonstateerd, dat de visscherijen overal in Indië onder het tegenwoordige stelsel achteruitgaan en kwijnen, en dat de pacht eene bron van knevelarij en afpersingen is, — komt ons de vrijstelling van de visscherij als eene weldaad voor, die wij verpligt zijn aan de Indische bevolking te bewijzen. Wij behoeven, ook nadat wij de foutieve cijfers hebben verbeterd, niets terug te nemen van hetgeen wij in onze vorige artikelen over dit onderwerp hebben gezegd. De uitbreiding, die de visscherijen in Indië, als ze worden vrijgesteld, kunnen nemen, is niet te berekenen, en de groote voordeelen voor de volksvoeding, voor den landbouw, voor den handel en het bedrijf, die daarvan het gevolg zullen zijn, zullen de geringe schade, die de schatkist lijdt, binnen korten tijd meer dan vergoeden.

Er was een tijd, waarin de redaktie van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* op Java met smart het bestaan en de werking van de bazarpacht moest zien, maar zij niet anders dan met zeer veel terughouding op de ellende en de jammeren mogt wijzen, die zij door die belasting dagelijks zag aanrigten. Zij had de ontzettende afpersingen en kwellingen, waaraan de bevolking blootstond, dagelijks voor oogen, maar zij moest zwijgen. Toen echter het *Tijdschrift* in Nederland verscheen, en de redaktie daardoor van de knellende banden eener gehate censuur was ontslagen, begon zij een strijd op leven en dood tegen de bazarpacht. Bijna ieder nummer van

vroegere jaargangen getuigt daarvan. Wij hebben het voornemen thans op dezelfde wijze te handelen ten opzigte van de belasting op de visscherijen; wij hebben haar den oorlog verklaard, en wij zullen zonder ophouden dezen verderfelijken vijand bestoken tot hij zich overgeeft. De bazarregten zijn eindelijk gevallen; ook de visch-belasting zal vallen. Reeds is de resident van Batavia onze bondgenoot in dezen strijd. Reeds heeft eene kommissie uit de Tweede Kamer, zamengesteld uit mannen van zeer verschillende rigting, de belasting op de visscherijen veroordeeld. Wij zullen niet ophouden het Nederlandsche volk toe te roepen:

Zeven lange jaren zijn reeds verloopen, toen het drukkende van deze belasting en de achteruitgang van de visscherijen duidelijk in officiële stukken werden aangetoond; nog altijd zucht de inboorling onder de afpersingen van den Chineschen pachter; daaraan behoort een einde te komen. Laat den Javaan voor het moederland arbeiden, — maar gun hem dan ten minste het gedroogde of gezouten vischje bij zijne rijst!

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

I.

Overzigt des handels te Samarang, gedurende het jaar 1860. Uitgegeven door de handelsvereeniging te Samarang. Samarang 1861.

Dit belangrijk geschrift, dat ons met de laatste mail werd toegezonden, verdient onmiddelijk vermelding, omdat er onderwerpen in behandeld worden, die de belangstelling van allen, maar vooral van den handelstand in Nederland, moeten opwekken. Wij hopen, dat men er notitie van zal nemen. Over 't algemeen verkeert men hier te lande nog in groote dwaling. Men is te vreden, wanneer maar jaarlijks een behoorlijk aantal millioenen in de schatkist wordt gestort. Of die millioenen uit Indië gehaald worden, ten koste van zijne beste levenskrachten, of de landbouw, de nijverheid, de handel daar vooruitgaan, of de bevolking daar verarmd en uitgeput raakt — daarnaar vraagt men niet. Zoo maar de millioenen er zijn, vertrouwt men, dat het overige ook wel goed zal wezen; in alle geval, men is tevreden.

Maar, kortzigtigen! ziet gij dan niet in, dat gij uw eigen kapitaal verteert? Wij spreken nu niet van edeler drijfveren, van hoogere roeping die aan koloniën bezittende staten gesteld is, van de eischen der beschaving en menschelijkheid; wij plaatsen ons op uw standpunt, dat van het koude egoisme, en dan vragen wij: ziet ge niet in, dat zonder de welvaart der Javasche bevolking, den vooruitgang der nijverheid en bloei van den handel, uw aangebeden gouden kalf, uw „batig slot" verdwijnen moet? En al bleef het u nog eenige jaren toevloeijen, zoodat gij er uwe schulden van betalen en staats-spoorwegen van bouwen kunt, ziet gij niet in, dat voor de nijverheid uwer burgers, voor de welvaart uwer eigen zonen, voor de algemeene belangen van den handel en de industrie van Nederland, ontwikkeling van Indië, verlevendiging van handelsbewegingen aldaar, vermeerdering van produktie en konsumtie der bevolking vrij wat voordeeliger is, dan het „batig slot", als de prijs van den onbetaalden of te gering beloonden dwangarbeid van den Javaan?

Het boekske, dat voor mij ligt, leert ons, hoe treurig het antwoord is op de vraag naar den toestand van Java en naar de wijze, waarop het wordt bestuurd. Wij hebben hier te doen met een der drie voorname koopsteden van het eiland, met eene plaats, die de hoofd-trechter is voor den invoer en uitvoer van de voornaamste residentiën van midden-Java. En wat moeten wij nu vernemen? Dat de handel zoo niet achteruitgegaan

is, althans stil staat. In een land, zoo door de natuur gezegend, met zulke rijke hulpbronnen, geschikt voor eene produktie, die een groot deel der wereldmarkt van zoogenaamde koloniale waren kan voorzien; in een tijd, dat de komsumtie dier waren zich op eene, vroeger nooit gekende, wijze uitbreidt, en hare waarde tot eenen, vroeger nooit bereikten, prijs is gestegen — in zulk een tijd, moet de handelsvereeniging van Samarang het volgende schrijven:

De handels-beweging bedroeg in 1860 ongeveer 30 millioenen gulden, tegen 27½ millioen in 1859. Bij vergelijking tusschen die beide jaren zou men, bij eene oppervlakkige beschouwing, aan een kleinen vooruitgang gelooven. Vergelijkt men echter het jaar 1860 bij vroegere jaren, bij voorbeeld 1858, toen de uit- en invoeren het cijfer van 30½ millioen bereikt hebben, dan blijkt daaruit, dat, zoo er al geen merkbare achteruitgang in de handels-beweging heeft plaats gehad, de handel toch stationair is gebleven. Indien het nu waar is dat stilstand achteruitgang is, dan leiden bovenstaande vergelijkingen tot het resultaat, dat de bloei van Samarang's handel niet toeneemt. Het *moest* en het *kan* anders zijn, als zoo veel belemmeringen niet op den handel drukten.

Éóne reden van stilstand van den handel wordt door de handelsvereeniging opgegeven, die wij zoo straks zullen vermelden. Maar er zijn er meer; en in de eerste plaats noemen wij: de onzekerheid, waarin de industrie op Java verkeert. Wist zij, dat de regering niet meer belemmerend tusschenbeide zou treden, had zij vrijheid van beweging en een, door goede voorschriften en wetten beschermden, werkkring, ongetwijfeld zou zij binnen kort de produktie van het eiland verdubbelen en alzoo den handel voeden. Maar zoolang een regeringsstelsel blijft bestaan, waarin het slechts van een wenk van den direkteur der kultures, of van een ander invloedrijk man afhangt, om, gelijk thans in Cheribon, aanzienlijke kapitalen, in ondernemingen van landbouw gestoken, te vernielen en de geheele onderneming ten gronde te rigten — zoo lang zal ook de handel blijven kwijnen.

Ondertusschen zijn de, door de handelsvereeniging opgegeven, redenen niet minder van gewigt. In de eerste en voornaamste plaats, noemt zij de slechte kommunikatie met de reede en het binnenland. Op beide deze belemmeringen hebben wij reeds zoo dikwijls gewezen, dat al wat de handelsvereeniging in haar „overzigt des handels" mededeelt, eigenlijk eene herhaling is van 't geen vroeger meer dan eens is uiteengezet. Toch willen wij nog enkele bijzonderheden daaruit overschrijven.

Met elk jaar ondervindt Samarang eene toenemende moeijelijkheid in hare verzendingen naar het binnenland. Die moeijelijkheid heeft haren oorsprong niet in de toenemende verzendingen, maar alleen in de gebrekkige transportmiddelen, die door achteruitgang van den veestapel voortdurend verminderen.

Dat is voorzeker wel de ergste toestand dien men zich kan voorstellen. Geene vermeerdering van produktie, maar zulk eene belemmering, door de gebrekkige transportmiddelen, dat bij voorbeeld voor produkten van Soerakarta en Djokjokarta naar de afscheepplaats Samarang van *ƒ* 2 tot *ƒ* 3 de pikol aan vracht moet worden betaald. Bij de suiker drukt dit met 15 of 20 pCt op de waarde. Te regt zegt daarom de handelsvereeniging

Hoe zal het mogelijk zijn, op die wijze de konkurrentie gaande te houden met West-Indië, Cuba, Brazilië enz., die reeds zoo veel goedkooper zeevracht hebben en die Java, ten aanzien van het binnenlandsch vervoer, reeds zoo veel en zoo lang vooruit zijn, door het bezit van spoorwegen? En men meene niet, dat alleen de partikuliere handel en industrie onder zulk een staat van zaken gebukt gaat. Ook de inlandsche bevolking en het Gouvernement zijn er de slagtoffers van. De bevolking, omdat vele noodzakelijke levensbehoeften zóó duur worden, dat zij buiten haar bereik komen, en omdat zij verstoken blijft van dagloonen en andere voordeelen die haar rijkelijk zouden toevloeijen, als de hooge vrachten de ontwikkeling des landbouws en der industrie niet in den weg stonden. Het Gouvernement, omdat het genoodzaakt wordt met elk jaar duurder vrachten te betalen.

Dit laatste wordt door de handelsvereeniging met voorbeelden aangetoond, die op „de oudgasten" misschien eenigen indruk zullen maken. Want bij hen komt al, wat het belang van partikulieren en bevolking raakt, volstrekt niet in aanmerking. Alleen wanneer het de direkte voordeelen en nadeelen van Gouvernements-ondernemingen betreft, spitsen zij hunne ooren. Welnu dat zij dan hooren wat de handelsvereeniging hun mededeelt.

Voor afvoer der Gouvernements-koffij uit de residentiën Samarang en Kadoe, alsmede voor opvoer van zout, is in 1860 ƒ369,000 betaald, zijnde ruim ƒ40,000 meer dan in 1858, en zeer zeker nog veel meer dan in de daaraan voorafgaande jaren. De laatste uitbesteding had namelijk plaats voor $4^{1}/_{4}$ duit per pikol en per paal, terwijl eene vroegere uitbesteding tot $3^{89}/_{100}$ duit plaats vond. Het lijdt geen twijfel of die vracht zal, bij eene volgende uitbesteding, nog hooger worden.

Voor eenige maanden had eene openbare uitbesteding plaats voor het vervoer van 17 molensteenen naar Banjoe-biroe, 31 palen (10 uur gaans) van Samarang gelegen. Niettegenstaande er zich verscheiden mededingers hadden opgedaan, bleek het, dat de laagste inschrijver ongeveer ƒ50,000, de hoogste zelfs ƒ100,000 vorderde. Het Gouvernement, dezen prijs te hoog vindende, heeft nu het voornemen, om dat transport, onder de leiding van een officier der artillerie, bijgestaan door de noodige manschappen, koeli's en trekbeesten, te laten verrigten. 't Laat zich echter aanzien, dat er maanden zullen verloopen, alvorens die steenen hunne bestemming zullen bereikt hebben, hetgeen langs een spoorweg in één of twee uur zou kunnen geschieden.

Ook de onheilen aangebragt door overstroomingen in Februarij l. l. in eenige binnen-residentiën hebben het gemis van betere kommunikatiën doen gevoelen. 't Behoeft geen betoog, dat, onder anderen in de zoo zeer geteisterde residentie Bagelen, het Gouvernement de bevolking *veel* en *geruimen tijd* zal moeten helpen aan voedingsmiddelen enz. Men verneemt, dat het daartoe dezer dagen weder 48,000 pikols rijst deed koopen in den Oosthoek, die men voornemens is naar Samarang over te brengen, en die van hier met draagpaarden zullen moeten worden getransporteerd naar Poerworedjo, waarvoor men kontrakteert tot een vracht van ƒ4,50 per pikol, of tot weinig minder dan de waarde van de rijst!

Wij hopen, dat de oudgasten, de aanbidders van het gouden kalf, de batig-slot-helden, dit zullen lezen. Zoo wordt, omdat er geen spoorwegen zijn, dat heerlijk „batig slot" verminderd! Zoo zult gij, door nu eene koncessie te verleenen voor den aanleg van een spoorweg van Samarang naar het binnenland, onmiddelijk eene aanzienlijke som uitsparen op de transport-kosten der produkten, die u het „batig slot" moeten brengen! Zie, dat zal bij hen vrij wat meer uitwerking hebben, dan het betoog, dat een spoorweg in 't belang is der partikuliere ondernemingen en der inlandsche bevolking. Indien dan ook eenmaal zulk eene koncessie wordt verleend, dan zullen de oudgasten er om die reden vrede meê hebben.

Moge vooral de Minister van Koloniën dit boekske van de handelsvereeniging te Samarang lezen! Bij hem veronderstellen wij verstandiger, rationeler en edeler drijfveren, dan alleen het direkte belang van 't Gouvernement. Hij heeft verklaard een voorstander te zijn van de ontwikkeling van partikuliere ondernemingen en vrijen arbeid. Hij zal inzien, hoezeer hij, door verbeterde kommunikatie-middelen, vooral door spoorwegen, beiden bevordert. Maar hij late ons dan nu ook niet langer wachten op daden. Aan woorden hebben wij niet genoeg!

II.

De handhaving van het Europeesch gezag en de hervorming van het regtswezen onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Mr. H. W. DAENDELS, over Java en onderhoorigheden (1808—1811), door D. J. MACKAY.

De gewoonte van 't schrijven van akademische proefschriften, in onze moedertaal, neemt gedurig toe. Reeds hebben wij aan deze nieuwigheid onderscheidene niet onbelangrijke wetenschappelijke werken te danken. Vooral op het gebied van de kennis onzer koloniën, in vroegere en latere tijden, zijn op die wijze nuttige bijdragen geleverd.

Het belangrijke geschrift over de Britsche heerschappij over Java, door Mr. LEVYSSHON NORMAN in het licht gegeven, heeft bij den heer MACKAY de zucht opgewekt, om het bestuur van DAENDELS uit twee gewigtige gezigtspunten na te gaan. Met genoegen hebben wij dit proefschrift ontvangen, te meer, omdat over dit gewigtig overgangstijdperk van de oudere tot de nieuwere geschiedenis van onze koloniën nog zeer weinig voorhanden is, en wij daarom nog niet lang geleden den wensch uitdrukten, dat dit bestuur door eene bekwame hand eens opzettelijk mogt behandeld worden. DAENDELS is toch, zoo als de heer MACKAY te regt beweert, steeds met partijdigheid, met voor- of tegen-ingenomenheid, besproken. Zoowel het tijdperk, waarin hij in Indië als handelend persoon optrad, als de taak, die hij verrigtte, en 's mans karakter hebben aanleiding gegeven tot groote klagten en bittere, onverzoenlijke veten, waarvan hij later op eene treurige wijze de gevolgen moest ondervinden. DAENDELS is door velen miskend, omdat hij door weinigen goed gekend wordt. Eene onpartijdige uiteenzetting van zijne verrigtingen als Gouverneur-Generaal is, ook na hetgeen in dit Tijdschrift en elders over DAENDELS is geschreven, in 't belang der kennis van een belangrijk tijdvak der geschiedenis van Indië, eene volstrekte behoefte.

De heer MACKAY geeft ons geene biographie, maar een onderzoek van hetgeen DAENDELS, bepaaldelijk tot handhaving van het Europeesch gezag en de hervorming van het regtswezen, heeft gedaan. Hij maakt daarbij van verschillende bronnen gebruik, die hij op onpartijdige wijze mededeelt; hij laat zoowel DAENDELS zelf als zijne bitterste tegenstanders spreken, en hij heeft getracht, door eigen onderzoek en het opsporen van nieuwe bronnen, en door de toetsing van de verschillende oordeelvellingen over de han-

delingen van DAENDELS, de waarheid aan het licht te brengen. Behalve de bekende verantwoording van DAENDELS: *„Staat der Nederlandsch-Oost-Indische bezittingen* enz."; de kritiek van ENGELHARDT: *„Overzigt van den staat der Nederlandsch-Oost-Indische bezittingen van* DAENDELS, *ter betere kennis en waardeering van 's mans willekeurig en gewelddadig bewind";* de aan den heer VAN POLANEN toegeschreven *„Brieven betreffende het bestuur der koloniën"*; de *„Bataviasche Couranten";* behalve deze en andere bronnen, die voor de hand lagen, heeft de schrijver bovendien in het Rijks-archief eene menigte stukken opgespoord en nagegaan. De genoemde groote werken zijn alle pleidooijen van belanghebbenden, die men, gelijk de heer MACKAY te regt vermeent, met behoedzaamheid moet raadplegen. In 's Rijks archief heeft de schrijver de briefwisseling van den Gouverneur-Generaal WIESE, gedurende het jaar 1807 met den Minister van Koophandel en Koloniën, verschillende stukken en besluiten betreffende de uitzending van DAENDELS, zijne briefwisseling met den Minister van Koloniën, met Koning LODEWIJK en met Keizer NAPOLEON, die der hooge regering met den Minister, die van den Gouverneur-Generaal JANSSENS met den Minister, en andere stukken, zooals eene nota van LIEBEHERR, eene scherpe kritiek bevattende van hetgeen DAENDELS in zijn' *„Staat"* vermeldt, geraadpleegd. Het blijkt dus, dat de heer MACKAY niets verzuimd heeft, om zijn onderwerp zoo volledig mogelijk te kunnen bespreken.

In eene inleiding beschrijft hij ons de gebeurtenissen, die de aanstelling van den Gouverneur-Generaal voorafgingen, van af 1795. Hij behandelt afzonderlijk het committé tot den Oost-Indischen handel en bezittingen (December 1795—Mei 1800); den raad der Aziatische bezittingen, tot 1806, en de Handelingen van het Ministerie van Koophandel en Koloniën. Wij zien den ondergang van de Oost-Indische Kompagnie tijdens de revolutiedagen in ons land; de zending van NEDERBURGH, FRIJKENIUS en ALTING, die van ELOUT en VAN GRASVELD en het bestuur van VAN OVERSTRATEN, SIBERG en WIESE. Wij zien den ongelukkigen toestand van onze koloniën, waar de grootste wanorde in alle takken van bestuur heerschte, waar de partijschappen uit het moederland zich deden gelden, waar de kuiperijen en het verzet van het eene staats-kollegie tegen het ander aller werking verlamde, waar de magteloosheid van de regering en de toenemende verwikkelingen met de inboorlingen, aangestookt door vreemden invloed, tot volslagen anarchie leidden. En bij dat alles moest Indië verdedigd worden tegen de aanvallen der Engelschen, met eene berooide schatkist en een leger, dat in 1802 op Java en Makassar 2,022 Europeanen telde, waarvan twee derden ongeschikt waren, en dat in 1804 uit slechts 4713 man bestond.

Koning LODEWIJK zag in, dat op die wijze de koloniën reddeloos verloren gingen, toen, na vele proefnemingen en woelingen, eindelijk een meer geregeld staatsbestuur in het moederland was ontstaan. Hij liet het oog vallen op een' militair bevelhebber, een' man van energie, ten einde in dien toestand der koloniën verbetering te brengen. Het overwigt van den nieuwen Gouverneur-Generaal, in de toekomstige regering van Indië, werd

duidelijk in zijne instruktie gevestigd, een stuk dat de Koning eigenhandig ontwierp. DAENDELS kon zelf zijne omgeving kiezen, en ontving een volmagt, om zelfs in strijd met de besluiten van den Raad van Indië te handelen.

De heer MACKAY behandelt, in verband met deze benoeming van DAENDELS, het nut van een' militair bevelhebber tot Gouverneur-Generaal te kiezen, en hij bespreekt met een enkel woord het vraagstuk der verhouding van den opperlandvoogd tot den opperbevelhebber van het leger. Ondertusschen volgt hij DAENDELS niet op zijn' gevaarvollen togt naar Indië, maar komt hij dadelijk, in het tweede Hoofdstuk, tot de handelingen van den nieuwen Gouverneur-Generaal. Doorgaande toetst hij hetgeen deze verrigt heeft aan de omstandigheden en aan de diskretionnaire magt, die hem, blijkens officiële stukken, was opgedragen.

De volgende Hoofdstukken van het groote onderdeel: *Bevestiging van het Europeesch gezag*, zijn in acht §§ verdeeld. Eerst vestigt de heer MACKAY het oog op Java en bespreekt de inlijving van Bantam, de zaken van Cheribon en de handelingen van DAENDELS tegenover de vorsten van Soerakarta en Djokjokarta. Hij stelt de verklaringen van DAENDELS tegenover die van ENGELHARD, WIESE, MOORREES, RAFFLES, NAHUYS en anderen. Zonder de gekozen middelen van willekeur vrij te pleiten, toont hij de noodzakelijkheid aan van de inlijving van Bantam. „Voor de verdediging, voor de veiligheid van Java, was de onderwerping van Bantam noodzakelijk. Twist en tweedragt heerschten onder de inlanders en, volgens de bekentenis van RAFFLES, heulden de opstandelingen met de Engelschen." Wat Cheribon betreft, wijst de heer MACKAY op het ongunstig oordeel van RAFFLES over den treurigen toestand van den inlander in dit gewest, en wijst ons op de hoogst gunstige ervaring van den privaten grondeigendom in latere jaren, waardoor de bevolking meer dan verdubbeld is en de produkten zoodanig vermeerderd zijn, dat de jaarlijksche inkomsten bijkans met den primitiven hoofdprijs gelijkstaan. De heer MACKAY wijst op de somtijds weinig scrupuleuse wijze, waarop DAENDELS meende, in Cheribon en in de vorstenlanden, met het leven zijner tegenstanders te moeten omgaan. Maar hij wijst op zijne handelingen, die meestal door het Engelsche bestuur moesten bevestigd of uitgebreid worden, zoowel in Cheribon als tegenover sulhtan SEPOE, als het gevolg eener konsekwent doorgevoerde staatkunde. Tot elken prijs moest de luister der Hollandsche wapenen en van het gezag worden hersteld, onlusten moesten versmoord, vijanden ontwapend en tegenstanders magteloos gemaakt worden; want anders was de verdediging van Java tegen een' buitenlandschen vijand onmogelijk. Diezelfde staatkunde moest ook strekken om den moed van ons leger te verheffen, onze bondgenooten aan te moedigen en hen, die met den vijand heulden, onschadelijk te maken. De heer MACKAY bewijst, nadat hij de gronden voor en tegen heeft gewogen, dat DAENDELS zijn doel in vele opzigten bereikt heeft.

Hij komt vervolgens tot de buitenbezittingen en behandelt Palembang en Banka, Borneo, Celebes, Timor, de Molukken en Japan. Hij doet ons

zien, dat DAENDELS de kantoren ophief, waar zij den staat geen voordeel aanbragten, en daar alleen eenige ambtenaren achter liet, ten einde te beletten, dat de Engelschen zich in onze bezittingen vestigden. Telkens geeft hij een overzigt van onze voornaamste politieke betrekkingen, tot de komst van DAENDELS, ten einde de juistheid der hervormingen te doen uitkomen. Alleen gispt hij het verlaten van Palembang, terwijl hij de krachtige bezuinigingen, elders ingevoerd, goedkeurt, omdat daar althans onze vestigingen niet geheel werden ingetrokken. Timor werd blijkbaar aan zijn lot overgelaten, maar des te meer zorg werd voor de Molukko's besteld. DAENDELS schijnt het nagelmonopolie te hebben willen opheffen; toch heeft hij slechts wijzigingen van dat stelsel ingevoerd; maar hij nam krachtige maatregelen tegen de misbruiken, waaraan de ambtenaren van de kompagnie zich schuldig hadden gemaakt. Papieren munt werd in omloop gebragt. om de finantiën van Java niet met die der Molukken te verwarren. Zooveel is zeker, dat hij al het mogelijke deed, wat hij onder dergelijke omstandigheden vermogt, om het lot der ongelukkige bewoners te verbeteren. De overgave der Molukko's aan de Engelschen, vooral door de zwakheid en de onkunde van den kolonel FILZ, belet intusschen een juist oordeel te vellen over de genomene maatregelen en hervormingen, waarvan de resultaten door DAENDELS op eene bezuiniging van een millioen guldens werden geschat; iets dat echter door zijne tegenstanders sterk betwist is.

Het derde hoofdstuk is gewijd aan de hervorming van het regtswezen en verdeeld in *regterlijke inrigtingen*, *wetgeving*, *politie* en *gevangeniswezen*. Men heeft DAENDELS het regt betwist van hierin verbeteringen te brengen, maar de heer MACKAY bewijst, dat, met het oog op de hem verleende autorisatie, daarvan geen verwijt tegen hem te maken is. De Ministers van Koning LODEWIJK wilden beperking van de magt van den Gouverneur-Generaal, maar de Koning had blijkbaar, naast de geschrevene instruktie, uitgebreide volmagt aan zijn landvoogd in Indië geschonken. Verbetering van het lot van de lagere volksklasse was hem aanbevolen, benevens zorg voor de handhaving der wet en voor de eerbiediging daarvan, zonder onderscheid van personen. Voegt men hierbij, dat in Indië de grofste misbruiken bestonden, dat vermogende personen als 't ware boven de wet stonden, dat de jurisdiktie niet behoorlijk geregeld en veel te veel uitgebreid was, eindelijk dat zelfs de tegenstanders van DAENDELS „beklagenswaardige gebreken" in de regterlijke magt aanwezen, een geest „van independentie en oppositie tegen het Gouvernement", terwijl de politie geheel georganiseerd moest worden, omdat niemand, zelfs in de straten van Batavia, veiligheid van persoon en goederen bezat en de meest middeneeuwsche gebruiken bij de proces-orde en de straffen gevonden werden, — bedenkt men dat alles, dan is het niet af te keuren, dat een man van zooveel geestkracht, gezonden om te hervormen en een nieuw gebouw op te trekken, een krachtige hand aan 't werk sloeg. Zeker is het, dat DAENDELS de regterlijke magt niet geheel onafhankelijk stelde, en dat hij niet begreep, welk een invloed een onafhankelijk regter ten goede kan heb-

ben; 't is niet tegen te spreken, dat hij ook wel eens willekeurige maatregelen, ingrijpende in het regtswezen, heeft genomen, en vergat, dat, als de regterlijke magt een werktuig van de regering is, zij al haar gezag verliest. Maar onmiskenbaar is het tevens, dat hij de eerste hand gelegd heeft aan de verbetering van het regtswezen in Indië, zoowel wat de inrigting der regtelijke kollegiën zelve, als de regtspleging betreft. Zijne maatregelen mogen onvolledig zijn geweest, en uitstekende mannen mogen hem ter zijde hebben gestaan; wanneer men bedenkt, dat ook nu nog in Indië de kodifikatie een onvoltooid werk is; wanneer men overweegt welk een Augiasstal DAENDELS te zuiveren had; wanneer men zich voorstelt, dat hij voor goed een einde wilde maken aan veel kwaad, waarmede reeds onderscheidene besturen vroeger te worstelen hadden gehad, namelijk een geest van tegenkanting, immoraliteit en onkunde; wanneer men nagaat, dat hij een uitgeput finantie-wezen en een wankelend koloniaal gezag aantrof, en geen voldoend personeel aanwezig om bekwame mannen te plaatsen en de „geverniste meesters" zoo als DAENDELS ze noemde, te vervangen, — dan zien wij uit het werk van den heer MACKAY, welk een reusachtige geestkracht de landvoogd noodig had, om te kunnen doen, wat hij verrigt heeft. Zijne tegenstanders hebben met veel zorg en naauwkeurigheid alle zwakke punten doen uitkomen; niemand zal goedkeuren, dat DAENDELS „op familiaire wijze", zoo als ENGELHARD het uitdrukt, over tafel bevel gaf tot het neus- en ooren afsnijden van Chinezen; maar onmiskenbaar heeft hij in de regtspleging verbeteringen gebragt, den grondslag tot eene goede politie gelegd, het gevangeniswezen verbeterd en iets voor de kodificatie gedaan, zelfs meer dan de kompagnie in eeuwen had kunnen verrigten. De heer MACKAY komt dan ook herhaaldelijk in strijd met het ongunstig gevoelen, over het laatste punt door Mr. P. MIJER uitgesproken. RAFFLES, die verdere hervormingen aan bragt, op Engelsche leest geschoeid, vindt bij den heer MACKAY menigmaal tegenspraak, wanneer hij al datgene afkeurt, wat zijn voorganger DAENDELS deed.

De heer MACKAY resumeert, in de navolgende woorden, zijne beschouwingen over het beheer van DAENDELS, op staatkundig terrein:

„De indruk, dien het voorgaande achterlaat, zal welligt zijn die van jammer, dat aan de ontwikkeling van eene zoo lang gemiste veerkracht geene gunstigere omstandigheden ten dienste stonden. De bezielende kracht van het bewind lag, gelijk elk feit het aantoont, in den Gouverneur-Generaal. Men moge betreuren, dat op Java tot de wapenen de toevlugt genomen werd om invloed te behouden, de noodzakelijkheid daarvan springt in het oog, nu het blijkt uit de geschriften van RAFFLES wie den tegenstand stookten.

„De vergelijking van den toestand van Java met de buitenbezittingen spreekt luide ten gunste der talenten van DAENDELS. Hier ziet men belangrijke punten verloren gaan ten gevolge van de zwakheid van den bevelhebber, daar wordt de Engelsche invloed zorgvuldig geweerd.

„Wij mogen de vraag niet achterhouden, die de lezer zich zelven waarschijnlijk reeds gedaan heeft — waarom geene centralisatie van alle krachten op Java?

„Het gewigt dezer vraag bij eventuëlen oorlog is tastbaar. Ware die centralisatie door DAENDELS, die er toe overhelde, gelijk uit de voorgenomen intrekking van de vestiging op Ternate en de tot stand gebragte op Bandjermasin blijkt, uitgevoerd, het verlies der Molukken en de Palembangsche moord zouden niet tot de weemoedigste gebeurtenissen der Indische geschiedenis

behooren. Uit het oogpunt van defensie willen wij gaarne aan deskundigen het oordeel laten over de vraag, of, bij het bezit van geringe strijdkrachten, het verdeelen der aanvalskrachten op verschillende punten dan wel het leveren van één slag verkieslijker is.

„ Welke dus de kritiek over de handelwijze van DAENDELS uit een militair oogpunt zijn moge, uit een staatkundig oogpunt was het verlaten der buitenbezittingen bedenkelijk.

„ Stilstand van betrekking met den inlander zou nadeelig voor het herkrijgen van vorige magt gewerkt hebben. In tijd van spanning is meer dan ooit bij de ambtenaren zelfstandigheid, gevolg van kunde, vereischte. DAENDELS ondervond van deze zijde teleurstelling, te grievender bij het bewustzijn van hetgeen door zijn voorbeeld bewezen werd niet onmogelijke verrigtingen te zijn. Afdoend is, met betrekking tot de staatkunde van DAENDELS, het feit, dat door RAFFLES het spoor van DAENDELS gevolgd werd, en de ervaring bewees hoe gevaarlijk de afwijking zoude geweest zijn."

Over de verrigtingen van DAENDELS met betrekking tot het regtswezen komt hij tot het volgende besluit:

„ Hetgeen door DAENDELS met betrekking tot het regtswezen verrigt werd, zal het gevoelen versterken, hoe naauwkeurig door hem al de bijzonderheden van dezen tak van bestuur behartigd werden, zoodat ook in dit opzigt zijn bestuur gunstig afsteekt bij dat zijner voorgangers. Terwijl RAFFLES theoretische beschouwingen tot maatstaf zijner regeling deed strekken, liet DAENDELS zich meer leiden door de behoeften, die de ervaring had aangewezen. Het regt der inlanders werd geenszins over het hoofd gezien. Het blijkt niet, dat de uitvoering der gestelde regelen met eenige bezwaren te kampen heeft gehad, zoodat men de vraag doen mag of RAFFLES niet juister gehandeld hebben zou, door de hervormingen van DAENDELS niet plotseling te wijzigen, maar allengs te verbeteren.

„ Te vreemder is het verschil tusschen de regeling van DAENDELS en die van RAFFLES, daar beiden werden bijgestaan door den zelfden schranderen regtsgeleerde Mr. H. W. MUNTINGHE, wiens inzigten niet zoo spoedig dermate konden veranderen. Men mag veilig aannemen, dat in de organisatie van DAENDELS, MUNTINGHE geheel gevolgd werd, terwijl RAFFLES in diens thema Engelsche begrippen inlaschte."

Het is onmogelijk al de handelingen van DAENDELS en hetgeen den heer MACKAY tot zijne konklusie leidt, in dit bestek naauwkeurig na te gaan; ons ontbreken daartoe bovendien verschillende bronnen, die de schrijver van het proefschrift met zorg heeft geraadpleegd. Hij geeft intusschen met zooveel onpartijdigheid de verschillende oordeelvellingen over elken maatregel van DAENDELS terug; hij tracht, door nieuwe bronnen, zooveel licht te verspreiden, en stelt een en ander zoo juist tegenover elkander, dat wij goede redenen vinden, om het gunstig oordeel, over DAENDELS uitgesproken, te onderschrijven. De heer MACKAY verbloemt niet de feilen en gebreken van zijn' held; hij is volstrekt geen lofredenaar, die met warmte en vooringenomenheid eene pleitrede levert, waarbij behendig de geheele schaduwzijde ter zijde gesteld wordt. Hij bepaalt zich tot de zoo moeijelijke en uiterst verdienstelijke rol van onderzoeker, historieschrijver en kritikus. En wanneer hij dan eindigt met eene lofspraak op DAENDELS, dan kunnen wij niet anders dan de lezing aanbevelen van dit wèlgeschreven werk. De lezer wordt er door ingewijd in de moeijelijkheden van de taak, die DAENDELS op zich had genomen. Hij ziet, met hoeveel énergie, talent en moed zij werd aanvaard. Hij leert DAENDELS bovenal als een militair bevelhebber kennen, wiens zending strekte tot herstel van ons geschokt gezag, tot verdediging van onze koloniën tegen een vreemden vijand

en tot afbreking van een verouderd en vermolmd gebouw, waarvoor een nieuw moest worden opgetrokken.

De verdiensten van DAENDELS zijn te lang en te dikwerf miskend. Hij moge geweldige middelen hebben gebruikt; er mogen vlekken op zijn karakter kleven, — hij was in alle geval de man van het oogenblik, en hij heeft zich in vele opzigten op de hoogte weten te stellen van de zware taak, waarmede Koning LODEWIJK hem had belast. Zijne werken in Indië en vooral op Java getuigen, tot den huidigen dag, voor de gunstige zijde van zijn bestuur. Wij betreuren het daarom, dat de heer MACKAY door overwegende redenen genoopt is geworden, slechts een gedeelte der vruchten van zijn onderzoek in dit geschrift op te nemen en den inhoud te beperken tot de twee hoofdpunten, waarover het loopt. Als akademisch proefschrift heeft hij een arbeid verrigt, die van ijverig onderzoek, een helder doorzigt en een juist oordeel getuigt, zoodat, voor de toekomst, van een' man, die met zulk een' eersteling de wereld intreedt, als regtsgeleerde en als staatsman, gegronde hoop bestaat. Mogt hij door dezelfde liefde voor de verspreiding van kennis onzer koloniën bezield blijven! Zijn eerste arbeid zij, ook over de overige onderdeelen van het bestuur van DAENDELS een degelijk opschrift te leveren. Maar mogt hij daarvan afzien, dan herhalen wij den wensch, dat even als de heer MACKAY door het voorbeeld van den heer LEVYSSHON is aangetrokken, anderen zijn voetspoor mogen volgen, en de gewigtige punten, betrekkelijk dat zoo hoogst belangrijke tijdperk van onze koloniale geschiedenis, verder zullen bearbeiden.

Varia.

Wij nemen de vrijheid den Minister van Koloniën opmerkzaam te maken op een hoogst belangrijk berigt uit Australië, 't welk wij in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Augustus l. l. hebben gelezen. Men schrijft onder dagteekening van 25 Junij l. l., uit Melbourne het volgende:

Ten aanzien van den handel met Java, waarop reeds herhaaldelijk is gewezen, en die om de ruime winsten, die hij afwerpt, de aandacht verdient, valt op te merken, dat eene overeenkomst is getroffen, ten einde eene geregelde verbinding tusschen Java en Australie daar te stellen. Het eerste schip, *de Koerier*, kapt. ROTGANS, zou in den loop der maand Augustus naar Melbourne en Sydney vertrekken, en in November of December door een tweede gevolgd worden. De handelstand op Java werd uitgenoodigd, dezen nieuwen uitweg voor de Javasche produkten te ondersteunen, en men is overtuigd, dat men zich de deelneming aan dien handel niet beklagen zal. Koffij-Java is niet aan de markt, noch te Melbourne noch te Sydney. De markt is echter vast en de eerste aanvoeren zullen met $9^1/_2$ en 10 d. betaald worden.

Wij hopen, dat onze handelaren van dit berigt een nuttig en ijverig gebruik zullen maken, maar wij hopen bovenal, dat onze grootste handelaar, de Minister van Koloniën, er partij van zal trekken. Er kan voor het stelsel, dat de heer LAUDON in de Tweede Kamer als het zijne heeft te kennen gegeven en verdedigd, geen gelukkiger omstandigheid zich voordoen, dan het toenemen der handelsrelatiën tusschen Java en Australië en de vaste markt voor de produkten van Java in laatstgenoemd land. De heer LAUDON wil, langzamerhand meer produkten van 't kultuurstelsel in Indië zelf verkoopen, tot eene hoeveelheid waarvan de opbrengst voldoende zal zijn, om in het zoogenaamd „Indisch te kort" te voorzien. Het berigt, dat wij mededeelden, stelt hem in de gelegenheid, om nu met vertrouwen een krachtigen stap op dezen nieuwen weg te doen.

Tot dus verre hebben wij nog alleen de kennisgeving van het voornemen; geene handeling is ons nog ter ooren gekomen. 't Is mogelijk, dat reeds bevelen aan den Gouverneur-Generaal zijn gezonden, om produkten op Java te verkoopen. Maar in dat geval zou het wenschelijk en zelfs noodzakelijk zijn, dat daarvan kennis gegeven werd aan 't publiek, opdat de handel hier te lande zijne maatregelen kan nemen. Wij moeten dus veronderstellen, dat zulke bevelen nog niet van het departement van koloniën zijn uitgegaan.

Indien de Minister van Koloniën op eene gunstige gelegenheid heeft willen wachten, om uitvoering aan zijne in de Kamer te kennen gegeven voornemens te geven, dan biedt die gelegenheid zich thans aan. En wij verwachten dan ook dezer dagen eene aankondiging in de *Staatscourant* te

zullen lezen, dat binnen kort eene belangrijke hoeveelheid produkten door het Gouvernement op Java aan de markt zal worden gebragt.

Wij zijn in de gelegenheid, onzen lezers mede te deelen, dat de meerderheid der leden van den raad van Indië de meening is toegedaan, dat spoorwegen op Java onmisbaar zijn geworden. Bovendien ondervindt het plan, om door eene koncessie aan partikulieren eenen weg van Samarang naar de vorstenlanden aan te leggen, in alle opzigten de goedkeuring dier leden, gelijk mede het op dezelfde wijze bouwen van andere, niet minder nuttige, lijnen, bij voorbeeld van Batavia naar Tjikalengka.

De heeren STIELTJES en DIXON zetten hunne werkzaamheden met kracht en ijver voort. Zij willen niets weten van buffel-wegen, en verklaren Java voor een der meest geschikte landen voor den aanleg van spoorwegen. Daarbij heeft de heer STIELTJES den last ontvangen, om elk projekt, zoodra het gereed is, afzonderlijk in te dienen.

Deze berigten, die wij uit eene geloofwaardige en zekere bron hebben, doen ons bijzonder veel genoegen. Over 't algemeen heeft het in Indië, reeds sedert lang, niet aan belangstelling en medewerking ontbroken, om daar in de zoo dringend gevoelde behoefte aan spoorwegen te voorzien. Maar alles stuitte af op de onverschilligheid, zoo niet op den onwil en de tegenwerking, van het opperbestuur in Nederland. Wij hopen, dat de tegenwoordige Minister van Koloniën ook in dit opzigt de voetstappen zijner voorgangers niet zal drukken. Dezer dagen werd in de dagbladen reeds verhaald, dat hij eene koncessie tot den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden zou gegeven hebben. Wij wenschten wel, dat dit berigt juist was, maar wij hebben redenen het tegendeel te vreezen. Moge de heer LOUDON ons echter niet te lang op daden laten wachten! Indien hij eene, op goede gronden steunende, koncessie voor den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden, ter goedkeuring en bekrachtiging voor zoo veel noodig, aan 's lands vertegenwoordiging voorstelt, dan zal hij bij de Kamers geen tegenstand ontmoeten.

Men is hier te Batavia over het besluit, dat de heeren BEKKING en LAWICK VAN PABST heeft getroffen, te meer verontwaardigd, bij het gedurig verleenen van gunstbewijzen aan familie-leden en goede vrienden van den heer PAHUD en andere hooge ambtenaren. Terwijl de Gouverneur-Generaal iemand straft, omdat hij aan zijne familie gunsten zou hebben betoond — toch in ieder geval zonder iemand te benadeelen of te verongelijken — bevordert diezelfde Gouverneur-Generaal zijn eigen zoon, die niet meer dan vier of vijf jaar in dienst is geweest, en dat wel op de algemeene sekretarie, tot ambtenaar bij het *binnenlandsch* bestuur, en wel dadelijk tot assistent-resident der 1ste klasse van Buitenzorg. Om dat te kunnen doen, moet de ambtenaar in funktie, die naauwelijks deze

betrekking heeft aanvaard, ook bevorderd worden; en zoo benoemt hij dien persoon tot inspekteur van finantiën, een post met eene bezoldiging van *f* 1000 's maands aan iemand, die drie jaren geleden eene betrekking vervulde van slechts *f* 325 's maands.

De handlanger van den heer PAHUD, zijn famulus, de groote DIEPENHEIM, die ook nu weder het middel was geweest, om deze gunst aan den zoon van den heer PAHUD te kunnen bewijzen, dewijl hij de voordragt voor de opengevallen betrekking van inspekteur gedaan had, moest natuurlijk ook beloond worden. Hij heeft een zoon, die een jaar of drie geleden klerk bij de administratie der marine en 19 jaren oud was. Hij plaatste hem bij de sekretarie, waarbij hij hem spoedig tot 2den kommies wist bevorderd te krijgen. Van daar plaatste hij hem over op zijn eigen bureau, bij de direktie der finantiën, als 1ste kommies — en nu is hij reeds tot hoofdkommies benoemd!

Als de heer PAHUD nog een paar maanden hier blijft, dan zal hij zijn zoon nog tot resident benoemen! En waarom zou hij 't ook niet doen? Hij is boven de openbare meening verheven; hij bekreunt er zich niet om. En al zegt nu de geheele wereld, dat hij 't publiek belang opoffert aan zijne liefde voor zijne kinderen, dat hij andere verdienstelijke ambtenaren benadeelt en onregt doet, om zijn kroost te bevoordeelen — al wijst geheel Indië op hem, als op een opperlandvoogd, die voor zich en de zijnen goede zaken heeft gemaakt, maar de publieke zaken, welke hem waren toevertrouwd, in schromelijke verwarring heeft gebragt — wat bekreunt hij zich daarom? Hij verlaat Indië, met schatten beladen — en zijn zoon is resident!

Terwijl LAWICK VAN PABST onbekwaam wordt verklaard voor betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur, een ambtenaar die sedert meer dan twintig jaren overal goed diende en door iedereen „op de handen werd gedragen"; blijft de resident van Tagal ongestraft, die door zijne houding den inlander schijnt aan te moedigen om zich zelf regt te verschaffen!

Inderdaad het wordt tijd, dat de heer PAHUD Java verlaat. Wij vernemen hier dan ook met genoegen, dat hij den 1sten September zijne betrekking zal overdragen aan den vice-president van den raad van Indië, den heer PRINS.

Waarom heeft hij juist den 1sten September daarvoor uitgekozen? Waarom bij voorbeeld niet den 31sten Augustus?

In Indië wordt het volle bedrag van het traktement over de loopende maand, waarin een ambtenaar zijne betrekking nederlegt, uitbetaald. Dat nu de heer PAHUD den 1sten September en niet den 31sten Augustus zijn ambt overdraagt, maakt voor hem een voordeelig verschil van *f* 12,600!

BATAVIA,
25 Junij 1861. S. S. S.

Mijnheer de Redakteur! Toen gij u, in 't vorige jaar, in Amsterdam

waagdet, om daar uwe beginselen van vrijheid van industrie en arbeid van gelijkheid voor de wet, en van algemeene mededinging te verkondigen en te verdedigen, zagen wij hier met verbazing, dat ook de heer CRAMERUS zich onder uwe tegenstanders en tegensprekers bevond.

Wij hebben dien heer altoos onder de goede, stille burgers gerekend, die zich nimmer op den voorgrond plaatst, die althans zonder noodzakelijkheid niet ligt zich in 't publiek zou laten hooren. Wij konden dan ook maar niet begrijpen, hoe hij er toe gekomen was, om bij die gelegenheid zoo moedig voor den dag te komen, voor het Amsterdamsch publiek als redenaar op te treden, en als een „orang brani" met u een lans te breken.

Daar mij dit zoo zonderling voorkwam, ben ik aan het „korrekken" gegaan, en nu meen ik de sleutel van het raadsel gevonden te hebben.

De heer CRAMERUS was vroeger deelgenoot in de firma PAINE STRICKER en C°., en is waarschijnlijk nog belanghebbende bij dat handelshuis. In die kwaliteit nu heeft hij al het aangename, heerlijke, liefelijke, verkwikkende, koesterende, streelende van het tegenwoordige koloniale stelsel leeren kennen en genoten — en niets is dus natuurlijker, dan dat hij, toen het door u werd aangetast, het verdedigde, gelijk de leeuw in Artis het hem toegeworpen kluifje, als men 't hem ontnemen wil.

Toen de heer PAHUD in 1846 direkteur van produkten en civiele magazijnen was, werd aan de firma PAINE STRICKER en C°. een onderhandsch kontrakt gegeven, voor den tijd van vijf jaren, voor het transport van zout naar de zuidkust van Java en den terugvoer van produkten naar de noordkust. Op dat kontrakt werden tonnen gouds gewonnen.

In 1851 werd dat kontrakt, altijd onder 's hands, voor den tijd van vijf jaren verlengd. De tonnen gouds bleven de firma in even groote mate toevloeijen.

Toen in 1856 het kontrakt weder expireerde, had de firma het voorregt, dat de heer PAHUD Gouverneur-Generaal was. Bij besluit van 29 December n°. 2 van dat jaar, verlengde die uitstekende en voor Indië onvergetelijke staatsman het kontrakt weder ondershands — altijd met schending van het reglement op de uitbestedingen — voor den tijd van vijf jaren.

In 1860 was het kontrakt nog gedurende meer dan een jaar loopende. Nu verscheen onlangs eene aankondiging van den direkteur der produkten en civiele magazijnen, waarbij *inschrijvingen* werden gevraagd voor den overvoer van zout naar en langs de *noordkust* van Java. Maar van de *zuidkust* (het kontrakt van PAINE STRICKER en C°.) vernam men niets. Zie hier waarom.

Reeds bij rekwest van 27 September 1860, dus meer dan eèn jaar vroeger, hadden de heeren PAINE STRICKER en C°. verzocht om eene nieuwe onderhandsche verlenging, voor den tijd van vijf jaren, voor een kontrakt dat eerst ultimo December 1861 zou expireren!

De direkteur van produkten en civiele magazijnen had daarop gunstig geadviseerd, bij missive van 15 October 1860 n°. 7050, en de Gouverneur-Generaal had tot de verlenging geautoriseerd, bij besluit van 6 December 1860, n°. 47.

Zoo was de heer PAHUD driemaal in de gelegenheid geweest, de firma PAINE STRICKER en C°. gelukkig te maken, ééns in 1846, ééns in 1856 en nu weder had hij zich gehaast in 1860 — 't mogt anders eens te laat zijn!

Indien er nu zijn die vragen: waarom dit onderhandsche kontrakt? waarom deze gedurige verlengingen? waarom publieke konkurrentie ingeroepen voor 't vervoer aan de noordkust en niet aan de zuidkust? — indien er zulke vraagallen zijn, dan verzoek ik u, mijnheer de redakteur, hen te verwijzen, òf naar de firma òf naar den heer PAHUD. Niemand anders dan zij kunnen het geheim oplossen. 't Zal maar de vraag wezen, of zij zullen willen spreken!

TJILATJAP,
10 Junij 1860. N. N.

In eenen, uit Batavia ontvangen, partikulieren brief, lezen wij de volgende zinsneden, die wij te kurieus vinden, om ze niet onder de oogen van 't publiek te brengen.

...... De heer PAHUD zal ons nu weldra verlaten. Ik geloof niet, dat er tien personen op Java zijn, die zich niet over dit besluit van den Gouverneur-Generaal verheugen; 't is het beste besluit, dat hij gedurende zijn gansche bestuur genomen heeft. Ten einde mijne blijdschap te kennen te geven over zijn vertrek, heb ik het voornemen hem tot de landingplaats, waar hij in de sloep stapt, te vergezellen; als allen, die zijn aftogt met genoegen zien, mijn voorbeeld volgen, dan zal hem een prachtig uitgeleide te beurt vallen.

De vijf jaren, waarin hij aan 't hoofd der regering stond, mogen voor Indië niet veel heil hebben opgeleverd, hem waren ze hoogst voordeelig, en hij keert met een aanzienlijk vermogen naar 't moederland terug.

Om u een denkbeeld te geven van de wijze, waarop hij voor zijne eigen zaken zorgde, wil ik hier nog bij voegen, wat hij reeds dadelijk bij zijne komst in 't belang zijner finantiën heeft gedaan. De administratie rekende zich verpligt, de goederen die hij medenam, als rijtuigen, zilverwerk enz. volgens het tarief met inkomende regten te belasten. Zij deed dat te eer, omdat de voorganger van den heer PAHUD eene som van niet minder dan ƒ 10,000 aan inkomende regten had betaald. Maar wat deed de heer PAHUD? Hij begreep al dadelijk een bewijs te moeten geven, dat hij de voetstappen van den heer DUYMAER VAN TWIST niet dacht te drukken, en hij nam een besluit, waarbij bepaald werd, òf dat de heer PAHUD geene inkomende regten voor zijne goederen zou betalen, òf dat ze hem gerestitueerd zouden worden — dat weet ik niet zeker; maar in alle geval een besluit, waarvan de uitkomst was, dat hij zijn geld in den zak hield....

Bij de diskussiën over art. 55 van het *Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indië*, in de Tweede Kamer, sprak de heer ROCHUSSEN onder anderen het volgende:

Zeer deel ik het gevoelen van den afgevaardigde uit Almelo (den heer VAN HOËVELL), dat de inlandsche ambtenaren en met name de distriktshoofden, demang's en djaksa's, beter betaald moeten worden. Die menschen zijn zeer slecht betaald, en men vergt zeer veel van hen. Dat is zóó waar, dat bij de behandeling van het eerste regerings-ontwerp alle de rapporteurs, hoezeer anders ook in gevoelen verschillende, het daaromtrent zijn eens geweest, en ik geloof ook, dat ten dien aanzien een onderzoek plaats heeft, hetwelk ik hoop, dat ten gevolge zal hebben, dat die inlandsche hoofden, die op de regenten volgen, eene betere bezoldiging zullen genieten, en wel zoodanig, dat men, zonder onbillijk jegens hen te zijn, hen stipt aan hunne verpligtingen kan laten voldoen.

Zoo sprak de heer ROCHUSSEN in 1854. *Allen* waren het toen eens, dat de traktementen der distriktshoofden en djaksa's verhoogd moesten worden. Sedert dien tijd zijn zeven jaren verloopen. De heer ROCHUSSEN is in dien tusschentijd Minister van Koloniën geweest. Maar de zaak is gebleven gelijk zij was. De traktementen zijn niet verhoogd. Men is nog niet verder gevorderd dan in 1854, namelijk: men is het er nog altijd over eens, dat de traktementen verhoogd moeten worden.

De heer ROCHUSSEN sprak van een „onderzoek dat toen plaats had". De heer PAHUD was, in den tijd van zijn bestuur als Minister van Koloniën, een groot vriend van kommissiën van onderzoek. Maar ook met dit onderzoek is het gegaan, als met alle kommissie's: het heeft tot niets geleid.

Wij hopen, dat de heer LOUDON nu eindelijk zal doen 't geen voor zeven jaren, naar aller meening, reeds volstrekt noodzakelijk was.

Van verschillende kanten verneemt men een bezwaar tegen de benoeming van den heer SLOET tot Gouverneur-Generaal, dat wij niet geheel onopgemerkt mogen laten.

Men beklaagt zich, dat iemand tot deze hooge betrekking is benoemd, die, welke voortreffelijke eigenschappen hij ook moge bezitten, geene kennis heeft van den toestand, de behoeften en de noodzakelijk geworden hervormingen van Indië. De heer SLOET heeft nimmer eene betrekking bekleed, die hem ook maar in de verte met Indië in aanraking bragt, en 't schijnt bekend te wezen, dat ook zijne studiën zich nooit tot onze Indische bezittingen hebben uitgestrekt. Zulk eene benoeming nu wordt der regering als een onverantwoordelijke handeling verweten.

Ons verwondert het, dat dit verwijt juist van die zijde komt, van waar wij het vernemen. De zoogenaamde „oudgasten", zij, die tot dus verre de regerende partij uitmaakten en onder hunne vrienden en begunstigden de beste betrekkingen en voordeeligste kontrakten verdeelden, mogen zulk een bezwaar tegen de benoeming van den heer SLOET niet inbrengen. Immers ook zij hebben niet anders gehandeld. Of verkeerde, bij voorbeeld, de heer ROCHUSSEN, die voorzeker in hunne oogen een uitstekend opperlandvoogd is geweest, in dat opzigt niet in 't zelfde geval, toen hij tot dien hoogen post geroepen werd? Ook hij had nimmer tot Indië in eenige betrekking gestaan, en wist er waarschijnlijk niet veel meer van, dan dat hij kon aanwijzen, waar het op de kaart lag. En toch is hij voor de „oud-

gasten" zulk een voortreffelijk Gouverneur-Generaal geweest, dat hij thans nog als hun steun en hun hoofd en leider beschouwd wordt.

Maar wij, van ons standpunt, mogen erkennen, dat wij liever de benoeming gezien hadden van iemand, die met Indië bekend is. Vooral in den tegenwoordigen tijd komt ons dit wenschelijk voor. Immers niet alleen schijnt de Indische wereld in 't algemeen in de naaste toekomst voor groote ontwikkeling bestemd te zijn, zoodat 't geen daar geschiedt in een naauw verband zal staan met en eenen krachtigen invloed zal uitoefenen op de wereldgebeurtenissen; maar ook ons Indië in 't bijzonder kan, zoowel door het zwakke, slechte, karakterlooze bestuur van den heer PAHUD, als om den ongeregelden toestand van nieuwe behoeften en nieuwe zich ontwikkelende krachten, moeijelijk wachten tot dat de nieuwe Gouverneur-Generaal zich in de zaken zal hebben ingestudeerd. Er moet gehandeld worden; er moeten dadelijk maatregelen genomen worden. En nu vreezen wij, dat, bij al de vastheid van karakter, die men den heer SLOET toeschrijft, hij bij 't nemen dier maatregelen door anderen te veel zal worden geleid. Mij dunkt, wij zien reeds, hoe sommigen, met even veel slangen-arglistigheid als wel berekende fijne sluwheid, juist in die onbekendheid en onbedrevenheid van den Gouverneur-Generaal de middelen zoeken, om hem van zijne liberale antecedenten in Nederland af te trekken en tot de orthodoxe geloofbelijdenis te brengen: dat Indië een exceptioneel land is en dus niet volgens de overal elders geldende regelen moet geregeerd worden.

Moge het den heer SLOET gelukken, aan die strikken te ontkomen! Hoogst nuttig zou 't daarom voor hem geweest zijn, indien hij eenige kundige en regtschapen mannen uit Nederland had medegenomen, om hem op zijde te staan. Dat deed onder anderen de heer DU BUS, toen ook hij, onbekend met Indië, in een zeer moeijelijk oogenblik derwaarts gezonden werd, om misbruiken uit te roeijen en te hervormen.

In alle geval verheugen wij ons in de benoeming van den heer SLOET, omdat daardoor al de kandidaten zijn op zijde gesteld, die tot dus verre waren genoemd en wier benoeming eene bestendiging van het tegenwoordige koloniale stelsel zou wezen. Van den heer SLOET hebben wij hoop, dat hij eene krachtige hand zal uitstrekken tot verbetering en hervorming; van hen hadden wij zekerheid, dat zij Indië zouden blijven exploiteren uitsluitend in 't belang van bijzondere personen en van de Nederlandsche schatkist.

Met dezelfde mail, die deze aflevering van ons *Tijdschrift* naar Indië brengt, vertrekt ook de heer SLOET derwaarts. Aller oogen zijn natuurlijk op hem gevestigd, als op den man die geroepen is, om gedurende de eerstvolgende jaren eenen grooten invloed op het lot van Indië uit te oefenen. Ofschoon wij van hem verwachten, dat hij eene liberale staatkunde zal volgen, onthouden wij ons echter van 't opnoemen van bijzonderheden, vooral wat de personen betreft, wier vervanging wij zouden verlangen. Alleen ééne uitzondering veroorloven wij ons.

Indien de heer SLOET op eene loijale wijze aan de partikuliere ondernemingen en den vrijen arbeid in Indië zekerheid wil geven voor de toekomst, opdat beiden zich onbelemmerd kunnen ontwikkelen; indien hij dus in de hoofdzaak van 't bestuur eenen tegenovergestelden weg wil volgen dan dien, welken zijn voorganger in de laatste jaren was ingeslagen, zal het noodig zijn, dat regelen worden gesteld, bepalingen in 't leven geroepen, wetten worden gemaakt, die aan deze zekerheid een vasten grond geven en haar beveiligen en beschermen. Groote veranderingen in 't personeel worden echter, naar onze meening, niet vereischt. Vooreerst zijn er, onder de tegenwoordige residenten en andere ambtenaren, mannen, die de beginselen van de zoogenaamde koloniale oppositie uit overtuiging zijn toegedaan, en die alleen om aan de hun gegeven bevelen te voldoen het stelsel van dwang ten koste van dat der vrijheid bevorderen. Maar ook de overigen, die zulk eene overtuiging niet hebben, zullen met ijver in eene nieuwe rigting werkzaam zijn, *zoodra zij maar weten, dat dit de wil is van het Gouvernement.* Over 't algemeen zal dus een Gouverneur-Generaal, die anders wil regeren, dan tot dus ver geregeerd werd, daartoe geen ander personeel noodig hebben, dat thans in Indië gevonden wordt. Alleen dan zal hij de residenten, assistent-resident enz. dienen te vervangen, wanneer hem blijkt, dat zij ongeschikt zijn voor hunne betrekking; zeer zelden zal het noodig wezen dat hij dit doet, dewijl de titularissen zich niet met de nieuwe rigting van 't bestuur kunnen vereenigen.

Maar ééne vervanging raden wij den heer SLOET al dadelijk aan, die, namelijk, van den tegenwoordigen *direkteur der kultures.*

Indien iemand krachtig werkzaam is geweest, en met volle overtuiging, in de reaktie die wij in de laatste jaren het hoofd hebben zien opsteken, dan was het die ambtenaar. Men verhaalt, dat, toen de heeren DE PEREZ en SCHIFF gestorven waren en hij den laatsten, als direkteur der kultures, was opgevolgd, hij zich de aardigheid veroorloofde van te zeggen: „nu zal ook het jeugdige kind „vrije arbeid" genaamd weldra ten grave zijn gedaald." Zeker is het, dat hij al gedaan heeft, wat in zijn vermogen was, om het ten grave te brengen. De betreurenswaardige gebeurtenissen in Cheribon en Rembang, waardoor zoo veel verwarring en schade is aangerigt, de onzekerheid en weifeling, de bevelen en kontra-bevelen, de onderzoekingen en inkwisities, die ten gevolge hebben, dat niemand meer weet, waaraan zich te houden, noch de residenten, noch de ondernemers, noch de bevolking — dat alles is van hem uitgegaan en heeft aan hem zijn oorsprong te danken.

't Is dus volstrekt noodig, dat iemand tot *direkteur der kultures* worde benoemd, wiens overtuiging in overeenstemming is met die van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal. Hoewel 't ons nu onbekend is, hoe de heer SLOET persoonlijk over vrije onderneming, vrijen arbeid en dwangkultures denkt, mogen wij toch veronderstellen, dat hij den dwang langzamerhand wil vervangen door vrijheid, omdat de tegenwoordige Minister van Koloniën dit openlijk als zijn beginsel heeft te kennen gegeven. Maar

dan zal hij met den man, die thans *direkteur van kultures* is, niet kunnen werken, want diens overtuiging is, dat de dwang niet alleen moet blijven, maar dat overal waar vrijheid is, dit slechts eene schijnvrijheid is, die ten spoedigste weder door dwang moet vervangen worden.

Wij eerbiedigen elke overtuiging, ook als zij de onze niet is; wij hebben meer achting voor personen die uit overtuiging handelen, dan voor hen, die zich schikken naar de omstandigheden. 't Geen wij dus verlangen, strekt den persoon, wien het aangaat, tot eere. 't Publiek belang eischt, naar onze meening, zijne verwijdering, omdat zijne overtuiging in strijd is met hetgeen wij beschouwen als te zijn in 't publiek belang, en omdat wij veronderstellen, dat hij nimmer anders dan zijne overtuiging zal volgen.

Aardrijkskundige aanteekeningen over zuidelijk Borneo.

De werken van HENRICI, SALOMON MULLER, SCHWANER, VON DEWALL, alsmede de opgaven van WEDDIK en VAN DER VEN, leveren uitvoerige beschrijvingen uit de jaren 1834 tot 1850, van zuidelijk Borneo, maar hoofdzakelijk van het stoomgebied en der hoofdrivieren, de Barito, Kapoeas en zijtakken.

De toezegging van algemeene bekendwording met de zuidkustlanden, door den heer A. L. WEDDIK, op blz. 78 deel I van *het Indisch Archief*, Batavia 1849, is nog niet volbragt, zoodat de arbeid van H. VON GAFRON even als die van HENRICI, 1834, nog altoos achter sloten schijnt bewaard te blijven. Dit is mede het geval met die over de oostkust van VON DEWALL, welke slechts ten deele is bekend geworden. Van SALOMON MULLER en SCHWANER hebben wij over de zuidkustlanden weinig.

De zuidkustlanden worden geacht te beginnen aan de rivier Djelai, Jeley, Gely of Djeloi, die de landschappen van Kandawangan, (onder Matan, zuid-westkust) en Kottaringin (zuidkust) van elkander scheidt. Van daar, oostwaarts op, tot aan de monding der Barito of groote rivier van Bandjermasin, met eene hoofdrigting van oost en zuiden, is de strekking bijna over drie en een halven graad lengte (van 111° tot 114° 38' Greenw. O. L.).

Langs de kust vindt men de landschappen Kottaringin, Pemboewan, Sampit, Mandawei, Kahajan, Poeloe-koepang, Poeloe-petak, meerendeels van elkander gescheiden door rivieren, alleen langs de rivieren bewoond, en op zich zelf zeker rivier-gebied uitmakende, binnenslands zonder bepaalde grens.

De kaarten, voor de studie van deze kust dienstig, zijn voor zoo verre ons bekend is:

Een ms. kaart toebehoord hebbende aan den heer TOBIAS (geheel Borneo.)
Een dito , uit nadere gegevens opgemaakt, door (?)
Eene dito , van de zuid-oost en oostkust.
De kaart van MELVILL VAN CARNBÉE, in den *Moniteur des I. O. et O.*
De kaart van S. MULLER, voor de zuid-oost kust en binnenlanden.
De kaart van SCHWANER, als voren, binnenland alleen.
Eenige plaatselijke schetsen, in ons bezit.
De „carte de la partie S-E.", bij DUMONT D'URVILLE. *)

---

*) De kaart van de Akademie 1857, (algemeene in zes bladen) en een kleinere (vier bladen). Kaartjes van PIJNAPPEL; van DERFELDEN (weinig waarde) en eenige andere. Op de akademie-kaart van WALTER of WALTHER is van de rivieren van Sampit en Mendawei, Mendajah en Katingan slechts éene rivier gemaakt, en die rivier tevens grens. In het land zelf liggen die rivieren een dagreis van elkander.

De kust van de opgenoemde landen is echter nog weinig bekend, minder nog het binnenland. VON GAFFRON heeft, voor 1849, reeds alle die landen, kusten en rivieren in kaart gebragt, (zoo als WEDDIK in 1849 verklaarde en VON GAFFRON mondeling bevestigd heeft), zelfs tot in het binnenland aan de waterscheiding. Of dit werk openbaar gemaakt is, valt nog te betwijfelen. Onze bijdragen loopen over het ons bekend gewordene. Hoe gering ook, kunnen die aanteekeningen welligt nog eenig wetenschappelijk nut aanbrengen.

Wij behandelen in de eerste plaats de vroegere onderhoorigheid der zuidkust-landen, aan de vorsten van Bandjermasin.

De inlandsche historiën vermelden deze onderhoorigheid het allervroegst tijdens de regering van SOERIA-NATA, omstreeks het einde der XV^de^ eeuw, of tijdens het einde van het rijk Modjopahit op Java. De vorst van Kottaringin zoude met dien van Negara-dipa (Bandjermasin) in vriendschappelijke betrekking hebben gestaan.

De „hakajat radja-radja Passe" (historie van Passe of Pasier op Sumatra's noordhoek) geeft een lijst op der staten en landen, onderhoorig geweest aan Modjopahit, bij den ondergang van dat rijk, (Hegira 888; Java 1400, gelijk aan 1483 na Chr.); daaronder is ook Kottaringin genoemd, en eveneens Bandjermasin.

De Javasche historie doet HANDAJA NINGRAT, ratoe PENGGING, van Java wel de zuidkust van Broenai, Kalimantan, Tanah-abang, Bandjermasin, veroveren, maar geeft niet op hoe en wanneer, in het tijdvak tusschen 1440—1480.

Onder den vorst van Banjermasin TJARANG LALEWAN en SARIA-KABOEROENGAN of SEKAR-SOENSANG, omstreeks het begin der XVI^de^ eeuw, waren de vorsten van Kottaringin en binnenlanden cijnsbaar aan gezegd rijk. Onder den naam van Kottaringin schijnt toen de geheele zuidkust te zijn begrepen geweest, zoo ook Pemboewang, Sampit, Mendawei, Kahajan.

Toen SAMOEDRA, als sultan SOERIAN SJAH (SOERIA-ANGSA omstreeks 1520) aan de regering van Bandjermasin kwam, liet hij daarvan door gezanten kennis geven aan de vorsten (radja-radja) van Kottaringin, Pemboeang, Sampit en Mendawei. Deze komen voor als bondgenooten en vasallen, volgens Maleische stijl.

De derde sulthan, MOESTAKIM, alias panembahan MARRHOEM (eerste helft XVII^de^ eeuw), was gehuwd met eene vrouw van Java, en verwekte bij haar een zoon, die raden ALIT genaamd werd, later pangeran MANGKOE BOEMI, mas DIPATI en sulthan ACHMAT-OLLAH VI. Deze raden ALIT huwde met de dochter van zekeren ADJI-TENGGAL, van Grisseesche (Javaansche) afkomst, maar in het landschap Passir (Pasir) woonachtig. Aan dezen ADJI-TENGGAL werd het beheer over het landschap Kottaringin opgedragen, met den titel van „dipati gendang". Daar om dezen tijd ook melding gemaakt wordt van het afloopen en uitmoorden van vier Euro-

pesche schepen; alsmede van eene zending naar Java, omstreeks 1619, zoo kan men hieruit eenige tijdsbepaling afleiden.

ANDEN DJOELOEK, dochter van genoemden raden ALIT, bij de dochter van „dipati gendang", huwde met pangeran ANTAKESOEMA, aan wien door vorst panembahan MARHOEM eveneens het landschap Kottaringin geschonken werd. De dochter van dezen ANTAKESOEMA huwde met den raden PARADIPA van Soekadana (denkelijk midden XVIIde eeuw). Dezen ANTAKESOEMA werd later de titel verleend van ratoe Kottaringin, om zijne getrouwheid aan Bandjermasin, en hij erlangde ook een rijksbestierder, raden-bagoes KESOEMO MATARAM. Toen deze ratoe Kottaringin later naar Bandjermasin in 't landsbewind werd geroepen, volgde zijn kleinzoon, raden KESOEMA MANDOERA, hem als vorst of vasal van Kottaringin op.

De hikajat doet de volgende prinsen elkander in het landschap Kottaringin opvolgen, althans van ANTAKESOEMA afstammen, als: 1. Pangeran Panembahan Mas; 2. Pangeran Praboe; 3. Pangeran Dipati-toewah; 4. Pangeran Panghoeloe; 5. Ratoe Bagawan; 6. Ratoe Anom. In 1824 vond het opperhoofd HALEWIJN den vorst pangeran-ratoe IMAM-OEDIEN, die op Java geweest was. Deze overleed 22 October 1855, oud 66 jaren, na eene regering van 38 jaren, en was alzoo aan 't bewind gekomen in 1817. Van zijne twee zonen, pangeran IRMAN, geboren in 1806, en pangeran ABDOLRACHMAN, geboren in 1812, volgde hem de eerste op; hij werd op 19 April 1858 bevestigd als vorst, onder 's Gouvernements opperbeheer. Hij erlangde den titel van pangeran ROTOE-ANOM IRMAN-SJAH (of HERMAN-SJAH).

Dit gewest zoude reeds sinds het begin der XVIIIde eeuw zich aan de opperheerschappij van Bandjermasin onttrokken hebben; hoe, en op welke wijze, is nog onbekend. De landshistorie vermeldt daarvan niets voldoende.

Ook zoude de overlevering bestaan, dat het volk van Kottaringin, dat van Melewei, in 't binnenland (thans het land Pinoe) tegen Sintang (aan de Kapoeas-bohang) zoude hebben bijgestaan, waardoor Sintang aan Melawei (Laway, Melawi, Melahoeï, Pinoe) cijnsbaar, en zoo ook Melawei aan Kottaringin cijnsbaar zoude zijn geworden en gebleven tot aan 't begin der XIXde eeuw.

De eerste melding bij Europeanen is, voor zoo verre wij weten, bij DE ROY te vinden, op zijn avontuurlijken togt in 1692. Hij noemt de schoone en breede rivier van Kottaringin de uiterste grenspaal van 't rijk Bandjermasin, welks vorst echter eer in naam dan met de daad de opperheerschappij over Kottaringin had, alwaar de vorst meester was. DE ROY vond er de negeri Kottaringin nog al uitgestrekt, en twee zijner makkers werden er om hals gebragt, omdat zij schandaal gemaakt hadden. Ten tijde DE ROY er was, kwam er een Engelsch vaartuig aan, dat echter geen handel scheen te kunnen drijven. De negeri werd op 500 wapendragende mannen geschat. Tot 1824 verneemt men van Kottaringin niets bijzonders meer.

De historie, voor zoo verre bekend is, vermeldt niets van belang. In 1725 verstrekte Kottaringin tot schuilplaats van een gevlugt vorst van

Soekadana, zoo als in het geschiedkundig overzigt van Bandjermasin is aangegeven. In 1787, 1812, 1817, 1825 en 1826 werd Kottaringin, door den vorst van Bandjermasin, afgestaan eerst aan de kompagnie (Hollanders) toen aan de Engelsche kompagnie, daarna aan het Nederlandsch Indisch Gouvernement. Kottaringin schijnt altijd een rooversnest te zijn geweest. In 1819 trotseerden deze zeeroovers nog de vaartuigen van het Gouvernement, zoo als CORNETS DE GROOT verhaalt, en in 1824 hadden zeeroovers, onder hun hoofd panglawoe KORWAT, zich gevestigd in de Telok-komai (zeebogt) met 30 vaartuigen, 100 vrouwen en 50 kinderen, daar de vorst hunne uitnoodiging tot vestiging niet konde wederstaan, uit onvermogen tot wederstand en vrees voor aanval. De Javasche Couranten van 1836 nº. 7 en 1854 nº. 61 maken melding van zeerooverijen op deze kust. In 1836 werden er 25 rooversvaartuigen vernield. Kottaringin ligt juist noordwaarts van Japara op Java, omstreeks 70 uren.

In 1846 werd bepaald, dat de westelijke grens die zou zijn van de residentie-afdeelingen Pontianakh en Bandjermasin, gaande, over de waterscheiding ten noorden, over de gebergten Pembaringan-badak, Goenoeng-Batoe Hadji, den Penampoengan, zuid-zuidwestelijk tot aan de zuidkust. In 1849, bij eene nieuwe verdeeling van Borneo in twee hoofdafdeelingen, werd geene grens bepaald.

In 1824 noemt de heer HALEWIJN de westelijke grens, met Kandawangan, de rivier Jelai, Djelay, Gely, of Djeloi. Op de kaart, die tot grondslag der grensbepaling in 1846 heeft gediend, komt de grens voor, bewesten de Djelay, en wel aan zee het punt Tandjong Boetan of Boeto, noordwaarts over een landrug, tot op den bergrug Penoempoengan. De oostergrens wordt in 1824 genoemd de rivier Komay, en in 1846 Lamanday, eene rivier, grens met Pemboewang. Op eene schetskaart van de schoener *Anadiomene*, van 18 October 1836, komt een fortje voor, even in de Komay, en genaamd „de Eerens". Dit fortje lag op 2° 51' Z. B. De kust vormt een bogt, die in 't zuidwesten open is, de Telok-komay. In 1824 waren de voornaamste negerien oud-Kottaringin en Soekaboemi; oud-Kottaringin had ongeveer 300 inwoners en was de woonplaats van den vorst en van de prinsen. Het vroegere Kottaringin lag 40 uren roeijens opwaarts van de Lamandon of Lamanday, thans geheel verlaten. Geen wonder dat DE ROY, in 1694, drie dagen tijds noodig had om op te komen. De negeri Soekaboemi of nieuw Kottaringin ligt aan de rivier Aroet, op zeker gebergte Igan ontspringende, en zich vereenigende met de Lamandon of Lamanday. HALEWIJN noemt deze rivier, Lamandon, die van Kottaringin, in welker monding de twee eilandjes Semoedra en Setroewan liggen, zoo als op het kaartje van 1836 voorkomt. Het kaartje van PIJNAPPEL duidt de westergrens aan door een bergrug, zuidwaarts tot aan zee loopende beoosten de rivier Djelaij. De kaart van WALTHER, 1857, geeft de Djelaij-rivier tot grens om de west, en Tandjong Pengoedjan, bewesten de rivier Komay, (T. Pamoedjan in 1836) tot grens om de oost. PIJNAPPEL volgt MELVILL VAN CARNBEÉ, en noemt eene nieuwe uit te ge-

ven schoolkaart van A. C. KRUSEMAN, Haarlem. Van VON GAFFRON's opname (WEDDIK, *Ind. Arch.* I. 78), is mij nog niets openbaar bekend geworden.

Bij Gouvernements besluit van 3 Mei 1825 werd bepaald, dat, voor zooveel de plaatselijke omstandigheden zulks zouden gedogen, de administratie der justitie en politie te Kottaringin en onderhoorigheden zoude worden gevoerd, overeenkomstig een reglement, in 1823 door den kommissaris TOBIAS voor Bandjermasin ingevoerd, (dorpshoofden, politieopzieners, Europesche ambtenaren, landraad.) Daar er vóór 1847 geen bepaalde ambtenaar voor de zuidkustlanden is benoemd geweest, en men alleen, sinds 1824, van Kottaringin iets te weten is gekomen, ten gevolge van zeeroover-jagtpartijen, zoo is de levende letter dezer Europesche bepaling te betwijfelen.

In 1847 werd A. H. S. HENNEVELT de eerste reizende gezaghebber te dezer kust, die in 1852 verdronk. In 1853 werd K. W. TIEDKE de opvolger, en Sampit als hoofdpost aangeduid. Tegenwoordig komt Kottaringin voor als een, op zich zelf staand, aan het Gouvernement onderhoorig rijkje, even als de staatjes ter oostkust. Het inlandsche hoofd wordt als een vorstje beschouwd, onder kontrakt, eed en belofte. Die overeenkomst bestaat hoofdzakelijk in: erkenning van het Nederlandsch Indisch oppergezag; weering van elken vreemden Europeschen invloed; weering der zeerooverij; reserve voor de vestiging van een Europeesch Nederlandsch bewind; onderwerping aan goedkeuring door het Gouvernement van den opvolger; weering van den slavenhandel; goede behandeling van schipbreukelingen; grondbepaling der leenroerigheid aan het Gouvernement, en vrijheid in 't binenlandsch bestuur, dat geheel aan den vorst is overgelaten.

De juiste grootte en bevolking van het landschap Kottaringin is niet op te geven, daar die met andere zaamgevoegd is, en de grenzen niet juist bepaald zijn. Men kan de bevolking, langs de rivieren Djelaij, Kottaringin, Lamandon en Aroet op 2000 zielen stellen. In 1824 schatte men die op 1500.

De jongste, openbare, ons bekend gewordene, beschrijving is die van den heer HALEWIJN, 1824, *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 1838, II: 185-191. De naam zou beteekenen: eene Kotta-sterkte van ineengegroeide waringin-boomen. Van de rivieren, die in zee uitloopen op dit gebied, de Djelaij, Kottaringin of Lamandon en Komai, zijn beide laatstgenoemden opwaarts bevaarbaar met klein vaartuig, van zes voet diepgang, (opname 1836).

ROORDA VAN EIJSINGA zegt, in zijne „Akademische" Aardbeschrijving van Oost-Indië, 1838, bl. 85, dat „Kottariengan" eene stad is op de zeekust, aan de rivier Kottariengan, een goede haven, zeer bezocht. De aardrijkskundige werken van later datum (hier alle niet vermeldenswaard), leveren een dergelijke beschrijving in 't kort.

In 1860 hebben zeeschuimers weder aanvallen gedaan op de kusten van dit gewest. De eigene hoofden van het land hebben hen afgeslagen.

De overige zuidkustlandschappen zijn, van het westen af aan, Pemboe-

wan (Pemboeäng, Penboeäng,) Sampit, Mendawei, die met Kottaringin eene administrative afdeeling van het Europeesch bestuur vormen, en gezamenlijk geschat worden op 1115,6 vierkante geographische mijlen uitgestrektheid. De bevolking wordt, mede gezamenlijk, geschat op 13,500; waarvan, 2000 voor Kottaringin er afgerekend, 11,500 voor genoemde drie landschappen zouden overblijven. HENRICI was echter ruimer in zijne berekening, (1835), en schatte Pemboewan, Sampit en Mendawei op 45,000 zielen.

Deze landsdeelen kunnen, wat eene eigenlijke beschrijving aangaat, slechts vermeld worden als, „doorsneden met hoofdrivieren en zijtakken, die hier en daar door menschen, in dorpen en gehuchten, bewoond zijn, en overigens in onbebouwde, onbevolkte, boschrijke, landsdeelen". Langs de geheele zuidkust zijn landwegen juiste grensbepalingen binnenslands en onbekend. De in zee uitstroomende rivieren zijn de eenige waterwegen en bekende middelen van onderlinge aanraking. De vroeger hier bestaan hebbende gewoonte en bevelen van Bandjermasin, dat het volk van het eene landschap nimmer met dat van een ander mogt gemeenschap hebben, hebben handel en welvaart langen tijd tegengehouden. Sinds 1823 worden die gewoonten geacht als opgeheven.

De hoofdrivieren, die langs de kust dezer landschappen om de zuid in zee stroomen, komen op de kaarten voor onder de volgende namen, van het westen af aan gerekend: In Pemboewan, de Komai, een breede rivier, op die van Kottaringin volgende, aan de monding anderhalf vadem diep. De uitloop is in een bogt, Telok-Komai, naar het zuidwesten open, en vrij zuiver. De oostkant dezer bogt is eenigzins gesloten door de kust, die van de monding der Komai, in de verlenging van den ooster-oever, zuidelijk strekt, tot aan den uithoek, Tandjong Poeti, Lowpoint, Platpoint, Basse-point, Lagehoek, op 3° 30′ 30″ Z. B. en 111° 45′ 30″ O. L. Gr. Daar het in de monding der Komai, op den regteroever, gelegen hebbende fortje „De Eerens" bepaald was op 2° 51′, zoo kan de Telok-Komai geacht worden op 2° 39′. De zuidelijke strekking der kust is 2½ Duitsche mijl. Langs die kuststreek loopen nog in zee de riviertjes Boeloebesar en Boeloe-ketjil, die, aan hare uitwatering, de landhoeken Tandjong-Poetra en Aroe-tabat of tabak hebben. Langs de Telok-Komai liggen de negerien Komai of Soekarami, Rawa, Sapaja, en Aroe-tatat.

Van Tandjong Poeti loopt de kust weder oostelijk, en ontmoet men de mondingen der rivieren Gindoeng, Ajermata (gering), Pemboewan (groote rivier), waaraan de hoofdnegeri ligt van het landschap Pemboewan, en vervolgens de rivier Poetjoek (gering). Van daar loopt de kust eenigzins oost-noordoost tot aan een inham, waarin de groote rivier van Sampit uitloopt. De grens tusschen Pemboewan en Sampit wordt gesteld, aan zee, bij Tandjong-Kakap, noordwaarts op tot aan het gebergte, door onbewoonde oorden. De grens van Sampit met Mendawei, is beoosten de rivier Sampit, eigenlijk Mendajah genaamd, die niet zeer diep binnenslands ontspringt. De eerstvolgende rivier is de Katingan, of Mendawei, de voornaamste der zuidkust, en wier bronnen om de noordwest, boven de

oorsprongen der Mendajah en Pemboewan heen loopen. De mond der Mendawei-Ketingan ligt op 3° 2′ Z. B.

Oudere kaarten noemen de Sebangau-rivier Mendawei „eene kleinere, oostelijker in zee stroomende, op 2° Z. B. ontspringende in laag land." In Sampit ligt, aan de rivier, de negeri Kampong-Baroe. Aan de Sebangau-rivier, die oostelijker op, in zee stroomt, liggen mede eenige negerien. Oostwaarts op is de eerste hoofdrivier de Kahajan, waarmede het groote stroomgebied (of liever modderig-bosch-gebied) van Bandjermasin een aanvang neemt. Door de hoofdstroomen van Mendawei, (Katingan) Kahajan, Moeroeng en Berito, is watergemeenschap tot in het diepe binnenland, alwaar lage bergketens de waterscheiding vormen, tusschen de stroomen, die op de westkust, en die op de zuidkust in zee vallen. Alleen van de boven-Katingan hebben wij eene kaart van SCHWANER. Welke lichtstralen de reizen van VON GAFFRON, van de gezaghebbers te dezer kust sinds een tiental jaren, of van roover-jagtpartijen, omtrent deze kust en landen en rivieren, hebben doen ontstaan (*Indisch Archief*, I. 78,) is tot nogtoe niets gebleken tot 1859, althans voor zoo verre ons bekend is. Over 't binnenland spreekt SCHWANER wat de rivieren betreft *).

Omtrent deze kustlanden, die minstens drie graden of zestig uren hemelsbreedte langs de zee zich uitstrekken, vindt men de volgende gegevens. In de inlandsche historiën wordt het allereerst afzonderlijk melding gemaakt van Pemboewan, Sampit en Mendawei, tijdens den eersten Mohammedaanschen vorst, begin XVI eeuw. PATTI MASSEH zond zendelingen (oetoesan) naar de radja-radja van onderscheidene landen, waaronder die der zuidkust elk afzonderlijk genoemd worden. Die radja's van Pemboewan, Sampit en Mendawei boden hulp aan, als bondgenooten en vasallen.

Omstreeks het midden der XVIIe eeuw was er een prins van Bandjermasin, MERTASARI, die als een onvergenoegde zich in Mendawei nederzette, alhier een eigen-rijkje wilde stichten, en daarom naar Java om hulp zond. De Ratoe-Ageng, vrouw van panembahan MARRHOEM, en tijdelijk regentesse wegens de zinneloosheid van den vorst, deed echter de geheele bevolking van Mendawei verhuizen naar Martapoera, Bandjermasin, zoodat pangeran MERTASARI gebieder bleef over onbewoond land en water. Het gevolg wordt niet vermeld.

De eerste melding bij Europeanen vindt men bij DE ROY, 1692 tot 1694. Den 23 Januarij 1692 kwam hij voor de rivier van Pemboewan, die hij gedurende dertien dagen opvoer, zonder iets anders te ontmoeten, dan eene oude vervallene negeri en een opperhoofd. Op de manier van alle eerste aanraking tusschen Europeanen en inlanders, werd er geschermutseld, en meenden de Hollanders, dat men hen wilde overvallen, berooven, vermoorden, enz., waarom er natuurlijk eenige kanonnen gelost, en menschen

---

*) Die de Archipelkaart van WALTHER in de hand neemt, lette op, dat van de Sampit en Mendawei-rivieren, de Mendajak en Katingan slechts ééne rivier gemaakt, en het land hier voor een paar mijlen op de kaart weggelaten is, tusschen die rivieren. De boven-Katingan bij SCHWANER (kaart), is op de beneden Mendajah geplaatst. Zie DE ROY 1694, SCHWANER 1847.

doodgeschoten werden. Daar echter eenige Chinezen met het vaartuig van DE ROY doorgingen, bleef hij nog met twee Europeanen aan wal, om te voet een goed heenkomen te zoeken langs de kust, die, gelijk thans nog, vrij woest en moerassig was. Na elf dagen loopens, kwamen zij aan de groote rivier Sampit, wier monding omstreeks twee mijlen breed scheen, (voorzeker de bogt, Telok Panadaran). Verder op ontmoette hij zendelingen van Bandjermasin, die naar Mendawei gingen om bijstand te vragen voor den Bandjerschen vorst, tegen de Portugezen. Later, in 1694, weder van Bandjermasin gevlugt, kwam hij andermaal te dezer plaatse, de Sampit rivier, aan, alwaar weder gevochten werd. Omtrent het land meldt hij het volgende. Westwaarts is eene kloeke rivier, Mendawei genaamd, alwaar goud, rottan, bezoar, biezen of matwerk verhandeld worden. Daaraan (oostwaarts) grenst eene rivier, Simanauw (Sebangau) genaamd. Die twee dorpen hadden te zamen ongeveer 300 zielen. Verder westwaarts op vindt men de rivier van Sampit, die in eene ruime baai uitwatert, waarin men tegen alle zeeën en winden beschut ligt, gelijk thans nog. Langs die ruime rivier werd mede goud verhandeld, en zag DE ROY ook handel in nagelen, uit het binnenland aangebragt en aan Chinezen verkocht; ook noten (muskaat) hier te lande gegroeid. De negeri Sampit, onder Bandjermasin behoorende, leverde honderd vijftig koppen, en de bevolking was er in ruim getal. Meer westwaarts ligt de rivier Pemboewan (Penboang) met de negeri van dien naam, honderd vijftig weerbare koppen sterk, handelende in goud en rottan, en grenzende aan Kottaringin, met de rivier en negeri van dien naam de uiterste grens van het Bandjermasinsche rijk uitmakende, grenzende aan het rijk Soekadana. Deze beschrijving, van anderhalve eeuw geleden, geldt nog voor heden. In deel II, bl. 47, en deel VII, bl. 21, der verhandelingen van 't *Bataviaasch Genootschap*, vindt men de korte aanduiding voor 1778 en 1811. TOBIAS, 1823, zegt alleen, dat hij de landen Sampit, Mendawei en Pamboean in staat van gisting, (over het despotiek bewind) vond, onveilig en oproerig. HALEWIJN, 1825, meldt, dat er van Pemboewan ongeveer 1500 menschen naar Kottaringin verliepen, en dat de Pemboewangan meer landbouwer is dan de zeeschuimende inwoner van Kottaringin. In de *Java Courant* van 1854 nº. 61, vindt men van die rooverijen melding. Dit zijn de, openbaar bekende, aardrijkskundige en historische bijzonderheden van die gewesten. In 1859 waren in Sampit 550 padivelden of rijstakkers.

Zoo als wij vroeger zagen, werden deze landschappen door de sulthans van Bandjermasin afgestaan aan de Europeanen, als: in 1787 aan de Kompagnie, doch in 1797 weder in leen teruggegeven, in 1812 aan de Engelsche Kompagnie; en in 1817, 1825 en 1826 weder aan het Nederlandsche Gouvernement. Het eenige blijk van Europesche vestiging is het fortje „de Eerens", in 1836, in de rivier Komai, en de benoeming van Europesche ambtenaren, als reizende gezaghebbers, gelijk bij Kottaringin vermeld is. De landschappen zelve zijn, van Gouvernementswege, gesteld onder inlandsche hoofden voor politie en bestuur. Die politieke indeeling was als volgt:

Pemboewan: 1834. Kjai ngabei DJAJA-NEGARA, hoofd van Pemboewan.
1847. Djoeragan BRAHIM hoofd van Pemboewan, Sampit en Semboeloe.
1850. Raden MOEDA, hoofd van Pemboewan alleen.
1859. Kjai DJAJA-NEGARA, hoofd van Pemboewan en Semboeloe.

Sampit: 1834. Kjai ngabei DJAIJA KESOEMA.
1847. onder Pemboewan, met Semboeloe.
1850. Kjai OEDA MENGALA, en Hadji ABDOL RACHMAN, hoofden.
1859. Onder den Europeschen gezaghebber TIEDKE. Haven opengesteld.

Mendawei: 1846. Djoeragan KASSIM, met KATINGAN.
1848. ABDOLGANI. 1850 Djoeragan DJENOE, hoofd.
1851. Kjai Djaksa Pangoeloe SITIA MAHARADJA 〃
1859. Kjai TOKAINKOE GEMBOK. 〃

Semboeloe is eene onderafdeeling van Pemboewan en Sampit, tot 1848; sinds 1848 tot 1851 staat het onder een eigen hoofdman. Kjai Nalapati, is in 1859 weder onder Pemboewan gesteld geworden. De bovenrivier van Mendawei, Katingan, is sinds 1859 insgelijks onder een eigen hoofdman gesteld geworden.

Dit alles geldt de benedenlanden der kuststreken. Voor zoo veel de boven of binnenlanden aangaat, is het volgende aan de wetenschap bekend geworden.

De kustlanden Mendawei, Sampit, Pemboewan, Semboeloe, Kottaringin, vormen slechts het doorstroom-watergebied van genoemde rivieren, of liever: dat stroomgebied is voor elk het landsgebied; — zoo als het watergebied van de Djelai, Lamandai, Aroet, Komay onder Kottaringin grootendeels behooren; — Boeloe-besar, Boeloe ketjil, Gindoeng, Ajermata, Poetjoeh, (alle kustriviertjes) en de grootere Pemboewan, vormen het gebied van dien naam. De rivier Pemboewan zou, aan den oorsprong op het Pembaringan-badak gebergte, eene bron hebben bij de Kottaringin rivier. De Mendajah of Sampit-rivier is ongeveer gelijk aan de Pemboewan, maar de Katingan, of Mendawei rivier, is de voornaamste van alle de opgenoemde gewesten. De oostelijke rivier van Mendawei is de Sebangan, wier watergebied, tusschen de Katingan en Kahajan, niet uitgestrekt is.

De Katingan, aan de beneden-helft Mendawei genaamd, is in de bovenhelft voor een goed deel bevaren geworden door Dr. SCHWANER in 1847. Deze geeft van de Katingan de volgende bijzonderheden op. De hoofdbronnen dezer rivier ontspringen om de west, op dat gebergte, dat als Ko-minting geheten en als waterscheiding voorkomt, op de noordelijke grenzen van de beschrevene kustlanden. Deze brontakken ontspringen, de westelijke op den Boekit Pamatang, ongeveer 112° O. L. Gr., — de oostelijke op den Boekit Baza, aan wiens tegenovergestelde helling eene bron van het westelijke stroomgebied (den Melawi, Kapoeas-bohang,) ontspringt, ongeveer 1½° Z. B. — De noordoostelijke hoofdbronnen zijn de Sanawan en Sampa, mede op de waterscheiding der westelijke en zuidelijke stroomen

ontspringende, zoodat de gemeenschap, over die scheiding, op zes plaatsen op korten afstand is. — De geheele breedte van het stroomgebied, in 't noorden, is begrepen tusschen 112° en 113° 10' O. L. — De Sanawan bron ligt op 0° 43. Z en 112° 31. O., op 1020 el hoogte boven de zee, weinige schreden van de eerste bronnen der westelijke en noordelijke wateren; de Boekit Radja, waarop de Soengi Sampa ontspringt, wordt geschat op 7500—8000 voet, en ligt op omstreeks 0° 30' Z. B.

Naar het zuiden neemt het stroomgebied der Katingan weinig breedte aan. Beoosten stroomt de Sebangan, met korten loop, in zee; bewesten de Samit-Mendajah, met eenigzins uitgestrekten loop. De boven-Katingan, die van uit het noord-westen komt, zoude aan de bronnen in verbinding staan met de Pemboewan-rivier, en benoorden de bronnen der Sampit-Mendajah stroomen.

SCHWANER stelt de landsoppervlakte van het stroomgebied der Katingan op 18,190 vierkante Eng., of 4549 vierk. Geog. mijlen. Men mag deze stelling voor te ruim genomen aannemen, of wel een druk- of schrijffout vermoeden.

Op vier punten komt het stroomgebied van de Katingan dat van de Mendajah nabij, en kan men, met een klein landtogtje, uit de Mendawei in de Sampit-rivier komen, langs zijtakken van beide hoofdrivieren. Ook met de Kahajan bestaat er, door smalle waterscheidingen, in 't bovenland gemeenschap tusschen Katingan, de hoofdrivier, en de Sampa, ooster bijrivier, met de Kahajan, — ook met de Melawi; (wester-gebied.)

De monding der Katingan (Mendawei) ligt op 3° 20' Z. B. De oevers der beneden rivier zijn wel moerassig en laag, maar de hoogere landen dringen verder zuidwaars dan die van het stroomgebied der Kahajan, Moerong en Barito, oostwaarts gelegen. Hoe meer westelijker, hoe hooger de strandlanden worden, ofschoon de verhevenheden slechts lage heuvelrijen vormen.

De Katingan is, verre opwaarts, voor tamelijk groote vaartuigen bevaarbaar; daardoor wordt een ruime binnenlandschen handel tusschen de Mohammedanen en Dajakh gedreven in rotan, was, harstsoorten, goud, timmerhout, bezoar, ijzer.

De bevolking, langs de geheele rivier, wordt door SCHWANER geschat op 40,000 zielen. Die bevolking wordt geheten, wat de ingeborenen aangaat, aan de beneden rivier de Bara-Haing's; verder op Bara-Loesé's; hooger op Bara-Kaï's en Bara-Karakihi's. Aan de bron-takken wonen de Bara-Djeho aan de Senamang, en de Bara-Deton en Bara Ine's langs de Sampa. De opsomming van de namen dezer volkstammen zal meer meldenswaard geacht kunnen worden dan die der negerien en kampongs, die zelden vele jaren op ééne plaats bestaan blijven. Aan de bron-oorden wonen de Ot-Danom, bovenlanden. Alle deze stammen, onderling verschillende in taal en gewoonten, worden ten onregte met den algemeenen naam van Dajakh (of Dajakkers) bestempeld.

Volgens SCHWANER worden de gewesten langs de oevers dezer rivier, als

erfelijke bezittingen, verdeeld onder voorname inlandsche geslachten, die daar als opperhoofden onbepaald gebied voeren. In 1847 waren deze hoofden of landsheeren de volgende:

Toemengong SINGA-LAUT, van de monding der Sampa-rivier tot kampong Assem, langs de boven Katingan, en langs de Soengi Bemban; in 1859 leefde hij nog.

ANDEN BOETJO, mede een deel der Boven-Katingan; zoo ook: Tangellan, Bangboenoet, Bajau en hunne familiën; Matjar, Rakit, Sihai, Rangin, en aan de bronnen der Katingan Soema, Soeling, Boeno, Rembang en aanverwanten. Deze inboorlingen zijn hoofden der distrikten, met zeker regtsgebied, gezag en landsinkomsten, alles erfelijk en niet bij volkskeuze. De herkomst van dezen adel zoude van elders om de noordoost zijn te zoeken, en de bevolking is sedert 24 geslachten herwaarts gekomen.

(*Wordt vervolgd.*)

Havenwerken in Nederlandsch Indië.

Wanneer gij een blik slaat op den toestand onzer koloniën, en nagaat welke belangen dringend voorziening behoeven, dan komt gij telkens tot het bedroevende resultaat, dat in de laatste jaren al zeer weinig verrigt is, om aan al die behoeften te gemoet te komen. Een der onderwerpen, waarop wij herhaaldelijk de aandacht hebben gevestigd, is onlangs, door bijzondere omstandigheden, meer bepaald besproken. De toestand van de havenwerken op Java heeft aan den handel in Indië en in Nederland gedurig aanleiding gegeven, om zich met krachtige vertoogen tot het Gouvernement te wenden, ten einde verbetering te vragen — maar helaas! 't was alles te vergeefs.

Het verwaarloozen van de havens van Java is niet alleen in strijd met het direkte belang van de regering, die zelve in Indië de grootste kultivateur en handelaar is; niet alleen in strijd met de belangen van den handel in 't algemeen, die er onder gebukt gaat en lijdt; maar 't is ook eene schreeuwende onregtvaardigheid. Sedert 1839 toch heft de regering van den handel en de scheepvaart eene belasting, onder bepaald afgelegde en ondubbelzinnige belofte, om van de opbrengst dier belasting de havenwerken te zullen onderhouden en verbeteren. Bij de in- en uitgaande regten wordt, zoogenaamd tot dat doel, 5 pCt. additionneel geheven, en van 1839 tot 1861 heeft die belasting *f* 6,210,670 aan 's lands kas opgebragt. Maar in weerwil daarvan zijn de havenwerken verwaarloosd, in die mate dat het grootste ongerief en zelfs gevaren er de gevolgen van zijn.

Onzen lezers is de toestand der havens bekend. Wij hebben herhaaldelijk aangetoond, dat de staat van zaken, zoowel op de hoofdplaats, onder de oogen van het gouvernement, als elders, dringend verbetering eischt. Onder anderen is, in het tweede deel van den jaargang 1858 en in latere opstellen van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, eene volledige beschrijving te vinden van den toestand der havenwerken op Java. Ieder onpartijdige, die deze opstellen leest, zal moeten erkennen, dat de regering haren pligt in dit opzigt op verregaande wijze heeft verwaarloosd.

't Is nu zoo ver gekomen, dat de toestand van de haven der hoofdplaats van ons gezag Nederland ten spot van den vreemde zal maken. 't Is toch nog slechts weinige maanden geleden, dat een hooggeplaatst Britsch staatsman Batavia bezocht en met zijne boot bij het invaren in den modder bleef steken, terwijl de personen van zijn gevolg tegen het havenhoofd opgeheschen moesten worden. Onze tegenstanders, die zoo bevreesd zijn voor vreemden invloed in onze koloniën, hebben over dat feit het stilzwijgen bewaard. Wij hadden mogen verwachten, dat zij toen in de eerste plaats bij die

gelegenheid met nadruk en klem op de verbetering der havenwerken op Java zouden hebben aangedrongen; of zou het vooral hunne leer niet zijn, dat men den vreemdeling de gelegenheid moet benemen om te beweren, dat Java slecht door ons geregeerd wordt? Wat beteekent anders die vrees en angst voor vreemde oogen, die zij altoos te kennen geven en waarmede zij de geheimhouding en de autokratie in Indië verdedigen? Of zouden die vrees en angst ook maar voorwendselen zijn? Zou 't er mêe gaan als met zoo veel, waaromtrent men met schrikbeelden voor den dag komt, zoo lang dit met het partijbelang strookt?

Maar wij keeren tot den toestand der havenwerken terug. Is er aan al de klagten, die in de laatste jaren van alle zijden zijn vernomen, volstrekt geen gehoor gegeven? De regering heeft op de gedane vertoogen steeds met beloften en toezeggingen geantwoord. Ook de heer ROCHUSSEN heeft aan den handel vele fraaije toezeggingen gedaan. Men heeft zelfs hier en daar een begin van uitvoering gemaakt; maar 't is er mede gegaan als met zoo veel, dat men beloofde en waarmêe men begon. De regerings-verslagen van de laatste jaren verhalen ons van werken, aan de havens te Batavia en te Samarang verrigt; maar ook bij die werken heerscht de gewone stelselloosheid, slapheid en slaperigheid, die men in den regel onder 't bestuur van den heer PAHUD heeft waargenomen. 't Geen heden aangevangen wordt, ziet men den volgenden dag voor een ander plan verlaten; aan talmen en dralen is geen einde; en terwijl men op die wijze tijd en geld verspilt, blijft de bestaande ellendige toestand in wezen.

De Gouverneur-Generaal heeft een tal havens voor den handel opengesteld en weder gesloten. Die maatregel en de wijze, waarop hij ten uitvoer werd gelegd, zal geene eerezuil voor zijn bestuur doen oprigten; maar al had de vreemde handel, zooals men het deed voorkomen, daarvan dadelijk en in ruime mate gebruik willen maken, dan nog zouden de verwaarloosde toestand der werken, de zandbanken en de modder, die de havens versperren, den toegang toch schier onmogelijk hebben gemaakt. De klagten over het verlies van tijd en geld blijven overal aanhouden. Alleen een beter bestuur, dat zich zoo wel door zedelijke kracht als door ijver en bekwaamheid onderscheidt, zal ook hierin verbetering kunnen aanbrengen.

De staat van zaken te Batavia eischt bovenal zóózeer verbetering, dat men zich daar reeds meent te kunnen verheugen, zoodra maar eene straal van hoop, hoe flaauw ook, eenig vooruitzigt op hulp en tegemoetkoming, al is het ook in 't verschiet, doet ontstaan. Alleen dááraan kunnen wij toeschrijven, hetgeen ons, met eene der laatste in Nederland aangekomen mails, over de havenwerken te Batavia werd medegedeeld. Men heeft zoo lang te vergeefs naar afdoende maatregelen uitgezien; men heeft zoodanig zijne oogen afgemat door het staren op de komst van 't geen beloofd was; men is zoo zeer gewoon geworden aan de lusteloosheid en stelselloosheid der regering, dat men reeds in verrukking wordt gebragt door 't geringste teeken, dat nu eindelijk toch eens iets voor de havenwerken zal worden gedaan, zonder daarbij het plan behoorlijk te doorzien en te overwegen.

In het *Bataviaasch Handelsblad*, waarvan de mail-editie de dagteekening van 30 Junij l. l. draagt, lazen wij het berigt, dat de nieuwe direkteur der openbare werken, die den heer UHLENBECK opgevolgd is, zich al dadelijk verdienstelijk heeft willen maken, door een plan tot verbetering van de havenwerken te Batavia. Wij lezen, in het algemeen overzigt van dat blad, daarover het volgende:

„In den ellendigen toestand der havenwerken te Batavia zal, naar 't schijnt, eindelijk *afdoende* voorziening komen. De nieuw opgetreden direkteur der burgerlijke openbare werken, de heer DE BRUIJN, heeft het voornemen, aan de regering een voorstel te doen tot het uitbrengen van een hoofd op ijzeren schroefpalen, terwijl het transport met praauwen geheel zoude vervallen, en de goederen door lokomotieven naar de stad zouden worden vervoerd. Hoeveel de verwezenlijking van dit ontwerp ook kosten moge, het zal zeker minder zijn, dan de som, welke nu, sints een aantal jaren, door de rivier- en havenwerken bijna zonder vrucht is verslonden."

Een juichtoon schijnt, naar het gezegde in genoemd dagblad, te Batavia over dit plan te zijn opgegaan. Men noemt het een uitmuntend denkbeeld van den nieuw opgetreden ambtenaar, waarvan de gelukkige uitvoering zijn' naam zou kunnen vereeuwigen. Hij wil een hoofd op ijzeren schroefpalen uitbrengen, zoodat het transport met praauwen naar de reede geheel zou kunnen vervallen, doordien de schepen aan dat hoofd zouden worden vastgemeerd, terwijl over de geheele lengte van dat hoofd rails zouden worden gelegd, waarover het transport door lokomotieven zou geschieden, naar en van de stad tot aan het einde van het hoofd. Zóó velerlei belangen zijn sedert jaren door den slechten toestand van de haven benadeeld; het handelsverkeer van Java's hoofdstad heeft daardoor zóóveel ongerief ondervonden; jaren achtereen zijn zóóvele stemmen in Indië en in Nederland daaromtrent opgegaan; reeds zóó dikwerf heeft de pers die wenschen ondersteund, — dat wij ons zeer goed de meer aangename stemming verklaren, waarin men, door de mededeeling van zulk een plan, is geraakt. Meermalen gaat het zoo. Wanneer men iets goeds wenscht, wordt weleens meer op het doel gezien, zonder de mogelijkheid der uitvoering van geopperde plannen te onderzoeken, ja zonder zelfs de herinneringen en lessen van het voorledene zich voor den geest terug te roepen. Intusschen geeft het mailberigt aanleiding tot beschouwingen, die ernstige overweging verdienen, zoowel ten opzigte van den ontwerper van het plan, als ten aanzien van het plan zelf.

In Nederland is men gewoon de zaken dikwijls veel te lang te overwegen; de oneindige bespreking van eene soortgelijke zaak, als ons thans bezig houdt, namelijk de plannen tot verbetering van de toegangen tot zee voor de twee voornaamste koopsteden in het moederland, geeft daarvan weder een treurig en doorslaand bewijs, zoo men nog bewijzen moest opsommen. Zóó ging het ook met de spoorwegen. Een hoofdgebrek bij onze natie is, dat men zóólang draalt, totdat eene of andere zaak eene onwederstaanbare behoefte is geworden, en men dan, zonder te letten op de gevolgen, dikwijls overhaast en met ontzaggelijke opofferingen, het verzuim

tracht in te halen. Die eigen en bijzondere trek van ons volkskarakter brengt evenwel ook mede, dat wij ons niet te spoedig laten medeslepen en elk plan vooraf goed overwegen. Dit nu behoort het geval te zijn met het denkbeeld, dat de Europesche maatschappij te Batavia in verrukking heeft gebragt. Wij willen daarom in korte trekken de beschouwingen ontwikkelen, die omtrent de nu aangegeven wijze van verbetering van de haven te Batavia, aan zaakkundige mannen zijn voor den geest gekomen. Ons doel daarmede is in geenen deele, om de vreugde van de ingezetenen van Batavia en van geheel Java op eenigerlei wijze te matigen of te verbitteren, maar om, zoo mogelijk, mede te werken tot *afdoende* verbetering, die wij, tot ons leedwezen, in het thans bekend geworden denkbeeld volstrekt niet kunnen zien. Wij willen trachten te voorkomen, dat men zich te spoedig laat innemen en te gemakkelijk laat medeslepen door een schijnbaar schoon plan, waarvan de verwezenlijking welligt tot bittere teleurstelling zou leiden.

De Indische maatschappij is zeer bewegelijk; de individuen, die daarvan deel uitmaken, wisselen snel af. Dit was vooral te Batavia het geval in de laatste jaren. De gunstige opvatting van het plan van den heer DE BRUIJN geeft daarvan het bewijs, en doet zien, dat een jonger geslacht is opgestaan, 't welk onbekend is met hetgeen nog slechts weinige jaren geleden heeft plaats gehad of besproken werd. Daarbij schijnt het, dat het geheugen der weinig overgeblevene ouderen van jaren te kort is geschoten. Het plan of denkbeeld van den heer DE BRUIJN, hierboven omschreven, is volstrekt niet nieuw. Wij betwijfelen, dat die heer zich het regt van uitvinding zou willen toeëigenen. Reeds verscheidene jaren geleden werd ditzelfde denkbeeld voor 't eerst uitgedacht en ontwikkeld. De ontwerper was de heer MAARSCHALK, en zijne plannen circuleerden destijds ter beoordeeling bij den handelstand te Batavia; iets dat zij zich nog wel zullen herinneren, die zich in dien tijd op de hoofdplaats van ons gezag in Indië bevonden. Ook toen verblindde en sleepte dit ontwerp een ieder bij eerste inzage mede. Maar de verrukking was van korten duur en maakte plaats voor eene erkenning van het weinig praktische der zaak, waarvan de uitvoering, zonder blijvend nut, eene opoffering van millioenen schats zou te weeg brengen. De verdienstelijke ontwerper moet later zelf de gegrondheid der, tegen zijn plan door deskundigen ingebragte, bezwaren hebben erkend; zóóveel is zeker, dat hij althans geene pogingen heeft aangewend, om de uitvoering te provoceren, ten einde zijn' naam op die wijze te vereeuwigen.

Het plan lokte velerlei en gewigtige bedenkingen uit, die ook nu nog evenzeer gelden tegen hetzelfde ontwerp van den heer DE BRUIJN. Wat wil men toch? Dezelfde zaak is nu weder uit het stof der archieven te voorschijn gebragt, die er in begraven lag. Het hoofddenkbeeld bestaat daarin, dat men het voornemen heeft:

a. een havenhoofd van den wal naar de reede op ijzeren schroefpalen uit te brengen.

De reede van Batavia, dat is de plaats, waar de schepen veilig ten an-

ker kunnen komen en zich vrijelijk bewegen, ligt op een' afstand van uren roeijens en alzoo verre verwijderd van den wal. Het geprojekteerde havenhoofd zal zich dus van den wal tot de ankerplaats moeten uitstrekken, in verband tot het andere gedeelte van het plan, om de schepen dadelijk aan het hoofd te doen aanleggen. Hier is derhalve sprake van een kolossaal hoofd. In welke rigting men dat hoofd ook zou willen uitbrengen, altijd schijnt men het voor mogelijk te houden, een dergelijk werk zoo stevig op ijzeren schroefpalen aan te leggen, dat het van boven de drukking van geheele treinen met goederen zal kunnen verdragen. Maar bij elken deskundige rijst daarbij al dadelijk de vraag, of een dergelijk werk, hoe kolossaal de konstruktie ook zijn moge, op den duur bestand zal zijn, van onder tegen de hevige werking der zee, zooals men die gedurende de Noord-West moeson op de reede van Batavia ondervindt, vergezeld van de drukking der zware lasten van boven? Zal een dergelijk hoofd niet spoedig in zijne grondvesten ondermijnd moeten worden? Zal het mogelijk zijn, zulk eene konstruktie te vinden, dat men daar gerust, zonder risico of bederf, goederen kan lossen of laden, wanneer de golven der branding in de Noord-West moeson tegen het hoofd aanslaan en breken? Zal het hoofd niet elk oogenblik door de schuimende golven overstroomd of besproeid werden, waardoor het gevaar ontstaat, dat alle goederen bederven en misschien wegspoelen? Dit bezwaar op zich zelf is reeds van belang, wanneer men den bouw daarvan afzonderlijk in overweging neemt.

Onze bezwaren worden evenwel van grooter gewigt, wanneer men het tweede gedeelte van het plan in aanmerking neemt, namelijk om

b. de schepen aan het hoofd vast te meeren, ten einde onmiddelijk, zonder behulp van praauwen, daar te laden of te lossen, en het transport van en naar de stad over rails met stoom te doen plaats hebben. Het vooruitzigt, dat door dit denkbeeld voor het verkeer met de reede en de schepen geopend wordt, is inderdaad zóó fraai en uitlokkend, dat men niet dadelijk de bezwaren heeft ingezien, die vooral tegen dit gedeelte van het plan gelden.

Wij aarzelen niet, het denkbeeld, om schepen aan een havenhoofd, op eene geheel opene reede, vast te meeren, eene hersenschim althans geheel onpraktisch te noemen. Wij achten dit alleen uitvoerbaar bij kalm en bestendig weder, benevens eene rustige zee, wanneer men bepaaldelijk verzekerd is, zulk stil weder in een kalm vlietend water te behouden. Wij kunnen niet aannemen, dat één enkel gezagvoerder, op een reede als die van Batavia, het waagstuk zou durven ondernemen, om zijn schip ter belading of ontlossing aan het geprojekteerde hoofd te gaan vastmeeren en zich dus bloot te stellen aan het gevaar, om zich, bij opkomende winden of hoog werkende zeeën, die in de tropische gewesten zoo dikwijls plotseling verschijnen, ja vooral in de Noord-West moeson schier dagelijksche verschijnselen zijn, in zulk eene positie te bevinden. De Noord-Weste winden staan toch bij de reede van Batavia nagenoeg vlak op den wal. Zoo de schepen al aan het geprojekteerde hoofd kunnen blijven lig-

gen, door het uitbrengen van ankers als anderzins; dan zal niemand de vraag met zekerheid durven beantwoorden, of het hoofd zelf bestand zal blijven tegen het aandrijven van de schepen tegen de palen en verdere werken, of wel tegen de werking der schepen in het algemeen, wanneer zij door hooge zeeën heen en weder geslingerd worden en de drukking der winden moeten doorstaan. Wij althans gelooven dit geenzins. Wij vreezen, dat elk werk, hoe kolossaal ook, onder zulke omstandigheden zal moeten bezwijken of althans telkens reparatie noodig hebben. De schepen loopen in eene dergelijke positie gevaar, of het hoofd zal spoedig door aandrijving uiteengewerkt worden. Men zal toch niet willen bepalen, dat de schepen zich van het hoofd moeten losmaken en eene andere ligplaats gaan opzoeken, zoodra buijen opkomen. Gesteld al, dat daartoe steeds de noodige tijd en gelegenheid bestond, zou dit dan niet zeer veel tijdverlies, ongerief en kosten te weeg brengen. En hoe zal het daarmede kunnen gaan, wanneer dit plaats zou moeten vinden op een tijdstip, wanneer men bezig is verscheidene schepen gelijktijdig te laden of te lossen?

De bedenking, die wij tegen het voorgestelde gebruik van het hoofd voor de schepen aanvoeren, is niet weg te nemen, welke rigting men ook aan het werk zou willen geven. De ligging van de reede van Batavia is zoodanig, dat de rigting van het hoofd naar de zee, en dus naar de reede, altijd gekeerd zal zijn vlak tegen de streken, van waar de felste windvlagen en buijen opkomen, en van waar de deining der zee zich naar den wal voortbeweegt. De ligging der schepen aan het hoofd, onder en boven den wind, zal dus even gevaarlijk als onhoudbaar zijn, omdat men tevens in het oog moet houden, dat een hoofd, op schroefpalen aangelegd, natuurlijk van onderen open zal moeten zijn, en zoodoende aan den golfslag doorgang moeten verleenen. Niemand kan zich evenwel, bij de beschouwing van dit plan, de mogelijkheid voorstellen, dat men alleen in de Noord-Oost moeson, of in den tijd, waarin de reede volstrekt geen gevaar oplevert, van het haven-hoofd gebruik zal willen maken. In dat geval zou een dergelijk kostbaar werk zeer weinig nut opleveren, en niet alleen geene afdoende, maar zelfs geenerlei, verbetering hoegenaamd aanbrengen. De meeste klagten, over het gevaarlijke en moeijelijke van het verkeer met de reede van Batavia, doen zich steeds in de noord-west moeson hooren, voornamelijk in de laatste maanden van het jaar, omdat dan, wanneer die moeson zich instelt, de meeste beweging op de reede bestaat. De verbetering van de reede moet in de eerste plaats met het oog op dat gedeelte van de handelsbeweging plaats hebben; en nu zou voorzeker nadeeliger toestand dan thans bestaat, geboren worden, wanneer men het plan van den heer DE BRUIJN uitvoerde want het is aan te nemen, dat, bij het voltooijen van het geprojekteerde werk, de thans bestaande weg geheel zal vervallen, die nu dan toch nog gebruikt wordt, in welk een ellendigen toestand hij zich ook moge bevinden.

Wij willen evenwel eens het meest gunstige geval onderstellen, dat namelijk al de hierboven ontwikkelde bezwaren tegen het denkbeeld van den

heer DE BRUIJN uit den weg te ruimen zijn. Gesteld dat dit mogelijk ware, dan nog ontstaat de vraag, hoeveel schepen op hetzelfde tijdstip aan het havenhoofd ter lading of lossing zouden kunnen worden vastgemeerd? Het verkeer der reede van Batavia is groot en levendig; in zekere maanden van het jaar vooral is het getal schepen, dat dáár wordt geladen of gelost, aanzienlijk. Thans worden zij gelijktijdig en dagelijks geholpen door het vervoer met praauwen. Zullen nu die schepen evenzeer gelijktijdig aan een te maken havenhoofd kunnen laden en lossen? Of liever, hoe ver in zee zal zich een dergelijk werk moeten uitstrekken, om plaats te geven aan alle groote vaartuigen, die op hetzelfde tijdstip ongeveer ten anker komen? Men zou misschien eene volgorde in de belading en lossing der schepen kunnen vaststellen, zoodat ieder op zijn beurt aan het hoofd geholpen zou worden; maar wij betwijfelen ten sterkste, of zoodanige regeling niet hoogst schadelijk en onaangenaam voor den handel zou zijn, en of zulk een toestand wel eenige, in plaats van eene afdoende, verbetering genoemd zou kunnen worden.

Onze slotsom is, dat wij zoowel het doeltreffende als de uitvoerbaarheid van het plan in het algemeen betwisten. Deskundigen stemmen volstrekt niet mede in den juichtoon, die daarover in de Indische pers is opgegaan, en in den lof, die aan den nieuwen direkteur der openbare werken daarvoor is toegezwaaid. Wij voor ons vereenigen ons met die deskundigen en zouden het betreuren, indien men trachtte het denkbeeld van dien hoofdambtenaar te verwezenlijken, want het zou, naar onze wijze van zien, alleen ten gevolge hebben, dat eenige millioenen schats worden weggeworpen, zonder dat daarom nog in den toestand der havenwerken te Batavia en in het verkeer met de reede, eenige, laat staan eene alles afdoende, verbetering, wordt aangebragt. Het plan, gelijk het daar ligt, is, wij zeiden het reeds, voor eenige jaren al voorgesteld en afgekeurd. Indien de heer DE BRUIJN geene betere middelen weet te vinden, om zijn naam te vereeuwigen, dan dat hij vroeger gemaakte ontwerpen in de koloniale archieven opdelft, zonder de bezwaren weg te nemen, die daartegen met al te veel grond zijn ingebragt, dan zouden wij ons, tot ons leedwezen, niet veel goeds kunnen belooven van het bestuur van den opvolger van den ijverigen en bekwamen UHLENBECK.

Kan er intusschen niets geschieden tot aanvulling en verbetering van het nu behandelde denkbeeld? Naar onze wijze van zien, had de heer DE BRUIJN zich verdienstelijk kunnen maken, indien hij de goede zijde van het plan had vastgehouden en de bezwaren, die er aan verbonden zijn, door doeltreffende voorstellen had getracht weg te nemen. In het denkbeeld van den heer MAARSCHALK ligt toch de kiem van eene afdoende verbetering. Wij wenschen ons dan ook niet te bepalen tot eene eenvoudige afkeuring, maar wij willen eene poging wagen, om de middelen tot verbetering aan de hand te geven. 't Is niet genoeg af te keuren en af te breken; ons doel is altijd geweest, iets beters te leveren, wanneer wij onze goedkeuring niet aan het bestaande of ontworpene konden geven. Wij zijn vol-

strekt niet gesteld op de titels van „afbrekers en sloopers", wanneer ze niet in verband worden gebragt met die van hervorming en verbetering; in dit Tijdschrift althans hebben wij en onze medewerkers steeds getoond, dat wij ons niet bloot bepalen bij kritiek, maar dat onze kritiek vergezeld gaat van een levenmakend beginsel en praktische wenken.

Het denkbeeld, om een havenhoofd van de reede tot aan de stad Batavia aan te leggen, is alleen dàn niet verwerpelijk, wanneer het gepaard gaat met of voorafgegaan wordt door andere werken, dat is: het maken van een zeedam of zeebreker. Zulk een dam behoort volstrekt niet tot de onmogelijkheden, vooral dewijl om de reede van Batavia verschillende eilandjes liggen. Wanneer men deze eilanden aan de meest gevaarlijke, dat is de noord-west zijde, door een' dijk met elkander vereenigde, zou men een kolossalen zeebreker tot stand hebben gebragt, die de reede tegen de deining of werking der golven van die zijde volkomen zou beschutten; en dit moet het hoofddoel zijn, omdat de meeste bezwaren in de noordwest moeson ondervonden worden. Wanneer zoodanig ontwerp in overweging werd genomen, zou, meenen wij, daarin een afdoend middel te vinden zijn, om althans voor Batavia den toestand te verbeteren en voorziening in den staat der havenwerken te brengen. Is toch de kracht der zee gebroken en het geweld der golven op de reede niet zoozeer meer te vreezen, dan zal ieder plan, om het verkeer met de haven te verbeteren, uitvoerbaar worden, en dan zou reeds de weg gebaand wezen, om van de bestaande havenwerken partij te trekken, ten einde eene algeheele verbetering tot stand te brengen. Wij meenen aan deskundigen te moeten overlaten, om dit denkbeeld in zijne bijzonderheden te onderzoeken en de middelen van uitvoering te vinden; maar wij gelooven een algemeen plan te hebben aangegeven, om tot afdoende verbetering te komen.

Het is niet te ontkennen, dat de uitvoering van ons denkbeeld met groote kosten gepaard zou gaan; maar wij gelooven niet, dat eenig plan tot verbetering van het bestaande te vinden is, waaraan dat bezwaar niet in meerdere of mindere mate is verbonden. Bovendien behoort de regering niet terug te deinsen voor uitgaven, die zoo dringend noodig zijn geworden, omdat zij niet alleen jaren lang verwaarloosd heeft in reeds lang bestaande behoeften te voorzien, maar nog bovendien aan den handel zware lasten heeft opgelegd, juist met het doel om de millioenen, die daardoor verkregen werden, tot dergelijke doeleinden aan te wenden. Op de Indische regering rust dus niet alleen de algemeene verpligting, in 't belang van handel en scheepvaart, in 't belang van hare eer, in 't belang van hare ingezetenen en van de gewigtige zorgen, die aan haar zijn toevertrouwd; maar bovendien, nu zij niet geschroomd heeft sedert 22 jaren gelden te ontvangen, die bestemd waren om te voorzien in de verbetering van de havenwerken op Java en Madura, nu dient zij niet terug te deinsen, om hare verwaarloosde pligten te herstellen, al zou dit ook gepaard moeten gaan met uitgaven, die de millioenen overtreffen, welke zij van den handel reeds genomen heeft.

Overigens blijven wij bij de meening, die wij reeds lang geleden hebben te kennen gegeven. Wij dringen er met kracht op aan, dat iemand naar Indië worde gezonden, die de grootsche werken in Europa en voornamelijk in Engeland door eigene aanschouwing heeft leeren kennen, die ze op de plaats zelve heeft onderzocht en bestudeerd, en die daarenboven de lessen der ondervinding, in Britsch-Indië verkregen, nuttig weet aan te wenden en toe te passen. Daarbij behoort hij vrij te zijn van de vooroordeelen en de routine, die in Indië ook overigens verdienstelijke mannen maar al te zeer kenmerken. Wij wenschen, dat een deskundige belast worde met een onderzoek naar den toestand der havenwerken in Indië in het algemeen, en met het beramen van de maatregelen, om in dien toestand verbetering aan te brengen. Wij verlangen, dat men voor de havenwerken doe wat men voor de spoorwegen heeft gedaan, in welke aangelegenheid dit op verre na niet zoo noodig was. Daar was alles onderzocht en het vraagstuk, wat het technische gedeelte aangaat, beslist; maar in de kwestie der havenwerken moet juist datgene gedaan worden, waartoe de kommissie van den heer STIELTJES in 't belang der spoorwegen naar Indië is gezonden.

Onze lezers zullen zich herinneren, wat wij bij vroegere gelegenheden omtrent den toestand der havenwerken hebben medegedeeld, en hoe daaruit blijkt, dat op Java geen enkele haven in eenen voldoenden staat verkeert. Toen wij, bij voorbeeld, in 1859 ons artikel schreven over den toestand der havens van Java in 1858 *), bleek reeds dat elke vertraging in 't aanbrengen van verbeteringen met onberekenbare schade gepaard gaat. Wanneer wij dus thans verklaren, dat wij die verbeteringen voor eene behoefte houden, die onverwijld voorziening noodig heeft, dan zullen wij wel bij niemand tegenspraak ontmoeten. Indien het in eenig opzigt waar is, dat elke fout met geld geboet wordt, dan is dit voorzeker hier het geval. Halve maatregelen of niets doen hebben ten gevolge, — wij hebben het in 't zoo even aangehaald artikel bewezen, — dat onze havens hoe langer zoo meer verzanden en onbruikbaar worden, zoodat men des te grootere sommen zal moeten opofferen, om herstel aan te brengen. Wil men het handelsverkeer en de handelsbeweging in de Indische zeeën, waarop tegenwoordig meer dan ooit door Engeland, Amerika en Frankrijk bovenal het oog gevestigd wordt, ten onzen nutte leiden, dan mag geen langer uitstel gedoogd worden; dan behoort ook in dit opzigt gebroken te worden met een regeringsstelsel, dat voor moederland en kolonien verderfelijk is. Hier bovenal geldt hetgeen wij zoo dikwerf aan onze tegenstanders toeroepen: wilt gij het batig slot uit Indië behouden? wilt gij de vruchten nog lang blijven trekken, die Java en onze andere kostbare bezittingen ons kunnen opleveren? Welnu, vereenigt u dan met ons, om aan te dringen op voorziening in de dringendste behoeften onzer koloniën; want, zoo ooit, dan is het hier waar, dat gij zelve anders de bron verstopt, die thans zoo mild voor u vloeit. Indien gij van het batig slot niet het noodige wilt

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, 21ste jaargang II, 257 enz.

opofferen, om in de behoeften van Indië te voorzien, dan zal de melkkoo aan de teering moeten sterven.

Wat de havens betreft, vereenigen zich alle belangen, om spoedige verbetering te vorderen: het belang van de regering niet alleen als regent maar ook als handelaar; dat van den partikulieren handel en industrie; dat van de scheepvaart bovenal; zelfs de vrees voor vreemde bemoeijing en vreemde invloed in onze koloniën moet er toe leiden, niet langer het stelsel van verwaarloozing en achteruitstelling der gewigtigste en eerste belangen van onze koloniën in toepassing te brengen. NAHUIJS VAN BURGST schreef reeds voor jaren: „elke gulden, in den vruchtbaren grond van Indië tot openbare werken bedolven, zal duizendvoudig in de Nederlandsche schatkist terugvloeijen". Wij hebben thans een' Minister van Koloniën en een' Gouverneur-Generaal, die, naar men verzekert, zullen breken met de traditiën van voorheen; de Minister heeft in *zijn* programma en bij *zijne* beloften ook verbetering van de havenwerken toegezegd. Zelfs de heer VAN ZUIJLEN VAN NYEVELT, heeft den 23sten April ll., te midden van zoovele duistere zinsneden en insinuatiën, verklaard: „Hiermede willen wij niet „hebben verstaan, dat Indië uitsluitend ten voordeele van het moederland „behoort te worden geëxploiteerd. Ook Indië heeft zijne behoeften, en „daaraan moet worden voldaan. Het is goed en billijk, dat een gedeelte „van den rkdom, daar voortgebragt, aan Indië worde overgelaten. Het „is goed en billijk, dat meer en meer gelet worde op hetgeen daar de wel„vaart en zedelijke verbetering kan doen toenemen, al moesten ook daar„door de uitkeeringen, aan het moederland te doen, verminderen." Van ons standpunt zeggen wij, dat het niet alleen goed en billijk, maar ook verstandig en staatkundig, is op de behoeften van Indië te letten, met het oog op het buitenland en op de koloniën zelve. Maar wij keeren de hoofdstelling van den heer VAN ZUYLEN om; wij beweren, dat het goed en billijk is, op de behoeften van Indië te letten, omdat, al moeten daardoor voor een oogenblik de uitkeeringen verminderen, voorziening in die behoefte het eenige middel is, om onze heerschappij duurzaam te vestigen en om van Indië nog oneindig grootere uitkeeringen te verkrijgen, dan wij tot dusverre daarvan, onder welken vorm dan ook, genoten hebben. Uit de voorstelling, door den Minister van Buitenlandsche zaken gegeven, zou men genegen zijn af te leiden, dat in Indië reeds alle hulpbronnen ontwikkeld waren en voorziening in de behoeften van onze koloniën de direkte en indirekte voordeelen voor het moederland zou moeten doen verminderen. Die voorstelling getuigt van onbekendheid met den toestand van Indië in het algemeen, en van Java in het bijzonder.

Wij zijn het veeleer eens met den Minister van Koloniën, die, bij juistere waardering der feiten, erkend heeft, dat onze overzeesche bezittingen in dagelijks toenemende ontwikkeling verkeeren, en dat het veld van die ontwikkeling, bij eene goede leiding, onoverzienbaar is. Ziedaar den wezenlijken toestand, en daarom behooren wij in de dringende behoeften van Indië te voorzien, opdat de ontwikkeling niet gestuit maar met kracht be-

vorderd worde. Zij zal dan in de eerste plaats strekken tot voordeel van Nederland; zij zal de banden tusschen Indië en Nederland vast snoeren en onverbreekbaar maken. Maar juist daarom hebben wij zulk een afkeer van die egoïstische staatkunde, die zelfs de dringendste behoeften van Indië voorbijziet, en die dat schoone land bij voortduring wil regeren door dwang, monopolie en onderdrukking van den geest; die, bij voorbeeld, zoo gaarne eene tweede editie van het „gewrocht der duisternis" zou willen leveren, ten einde tegen denkbeelden te velde te trekken en denkbeelden te weren. Vindt gij den toon, die thans in de Indische pers wordt aangeslagen, gevaarlijk? hoort gij niet gaarne gewagen van de stelling, dat Indië Nederland zeer goed kan missen? — welnu tracht, door bevrediging van de wezenlijke behoeften die daar bestaan, aan Indië het tegendeel te bewijzen. Onder die behoeften is de verbetering van de havenwerken een van de eerste. Zal daarin spoedig voorzien worden? Wij wenschen het in het belang en voor de eer van Nederland. Maar zooveel is zeker, dat elke dag, elke maand, die nutteloos verloopen, schatten zullen kosten, want het verzuim verergert het kwaad en dat *moet* toch eenmaal hersteld worden.

De behoeften van de partikuliere nijverheid op Java.

In alle beschaafde landen is tegenwoordig de nijverheid een aanhoudend onderwerp van de studie en de overwegingen van den ekonomist, den staatsman en den philosooph. Zij is die belangstelling allezins waardig. De nijverheid, in hare meest uitgebreide beteekenis, omvat de geheele maatschappij in alle hare vertakkingen en schakeringen. Op haar gebied vereenigen zich de beste krachten der zamenleving; zij wrocht wonderen en werkt, niet minder dan de edele gedachten van den denker en den poëet, het penseel van den schilder, de bijtel van den beeldhouwer, de moed en het beleid van den krijgsman, tot de beschaving en de ontwikkeling van het menschdom mede. Ook de nijverheid telt hare helden en martelaren; zij bezit hare dichterlijke zijde, hare wetenschap, hare wetten, die niet straffeloos mogen overtreden worden.

Het is vooral het streven dezer eeuw geweest, om de banden, die het menschelijk vernuft knelden, te slaken, den arbeid te bevrijden en de industrie te brengen onder de natuurlijke wetten die haar moeten beheerschen. Vrijheid en onbelemmerde konkurrentie waren de wachtwoorden, waaronder het afschaffen der gilden en van andere gepriviligeerde korporatiën geschiedde, aan millioenen arbeiders het regt op hun persoon en op hun arbeid toegekend werd, en zelfs tusschen de verschillende natiën geleidelijk eene industriële verhouding tot stand zou komen, die den ekonomistén uit de vorige eeuw nog slechts als een bloot ideaal toelachte.

Te midden van die grootsche beweging, die zich door gedenkwaardige feiten heeft gekenschetst, was het voor Nederland weggelegd, in zijne Indische bezittingen, eenen kolossalen tred *à rebours* van de rigting van den tijdgeest te wagen en, gedurende jaren, het schouwspel te geven eener doorslaande uittarting der waarheden, die alle beschaafde natiën, na eene eeuwen lange en duur gekochte worsteling, zich om strijd beijverden te erkennen, te belijden en toe te passen. Onder den indruk van betreurenswaardige staatkundige gebeurtenissen in het moederland, werd het eiland Java met een stelsel van arbeid begiftigd, dat als een monster-dissonant op de gevierde stellingen der moderne staathuishoudkunde zou klinken, — dat daar, waar vrijheid reeds bestond en de kiem van rijke vruchten had gelegd, dwang en willekeur invoerde, — dat een nieuw monopolie in het leven riep op het terrein 't welk door een vroeger monopolie zoo schromelijk werd verwoest, — en dat voor jaren, eene talrijke bevolking onder het harde juk kromde, 't welk slechts weinig op de gruwelijke negerslaverij voor heeft. De geheele gouvernements- en administratieve toestel ontaardde in strekking

en doel. Europesche ambtenaren en inlandsche hoofden, op hoog bevel, in planters, opzigters en industriëlen gemetamorphoseerd, zouden voortaan streven naar handelswinsten en geldelijke voordeelen. Het gezag, dat orde, veiligheid en regt moest verschaffen, verzaakte die schoone roeping en aanvaarde nu de taak, om van de bevolking, die het beschermend ter beschaving moest opleiden, een slaafsch werktuig van woeker te maken.

In dat keurslijf heeft Java, te midden der zegeningen van eenen dertigjarigen vrede, een zoo dramatisch tijdperk doorloopen, als er maar weinig in de geschiedenis van de nijverheid werden waargenomen. Er werd ontzaggelijk veel gezwoegd, onder den strengen en onverzettelijken wil der overheid. Doch hoe meer het dwangstelsel zich ontwikkelde, des te sterker liepen zijne verschrikkelijke gebreken in het oog, des te krachtiger won de overtuiging veld, dat op Java, gelijk in alle landen der wereld, de arbeid, op vrije ondernemingsgeest en mededinging gegrond, onder alle opzigten verre de voorkeur verdient, boven gouvernements monopoliën en verpligte leveringen en dienstprestatiën. En bij die overtuiging bleef het niet. Telkens, wanneer de monopoliegeest verzwakte of eenigzins gebreideld werd, barste de echte, de partikuliere nijverheid door het gekunsteld weefsel heen, dat ter kwader ure over de schoonste onzer koloniën werd gespannen. Telkens wanneer een mildere geest bij het koloniaal bestuur bleek ingang te vinden, bewogen zich de bijzondere krachten en haakten naar vrijen arbeid, en naar vrije, ongedwongen industrie.

Wij hebben herhaaldelijk gezien, hoe, vooral onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal DUIJMAER VAN TWIST, spoedig een aantal partikuliere landbouw- en andere nijverheids-etablissementen zich op Java hebben gevestigd. Het was slechts noodig aan den Javaanschen arbeider eenige meerdere beschikking over zijnen tijd en zijnen arbeid te laten, en den industrieel in de feitelijke mogelijkheid te stellen zijn kapitaal nuttig aan te wenden, om onmiddelijk de partikuliere produktie van stapelprodukten eene hoogst belangrijke uitbreiding te doen verwerven. Zoowel de meer ingewikkelde suiker- en indigokultuur en bereiding, als de eenvoudige tabakskultuur; zoo wel de tijdroovende koffij-aanplantingen, als de theekultuur; de fabriekmatige zoowel als de landbouwkundige industriën bleken bij uitnemendheid onder het bereik te vallen van den ongedwongen inlandschen werkman en van den vrijen, onafhankelijken partikulieren ondernemer. En nog kende men slechts de aanvankelijke uitkomsten van dit streven van den bijzonderen ondernemingsgeest. Een veel ruimer verschiet vertoonde zich in de toekomst, zoo men maar de door het regerings-reglement aangewezen en door den heer DUIJMAER VAN TWIST praktisch afgebakende rigting had blijven volgen. De zaak zou dan nog, voor eenige jaren, haren stillen, bedaarden loop, zonder noemenswaardige stoornis, gevolgd hebben; de partikuliere nijverheid zou haar krachtig levensbeginsel feitelijk en algemeen bewezen hebben en meer dan voldoende elementen aangegeven hebben, om het dwangstelsel voor goed in eenen natuurlijken toestand op te lossen.

Doch de noodlottige kruistogt, waarvan de voorlaatste Minister van Koloniën het sein in een rampzalig oogenblik van verzwakking gaf, heeft de stand der kwestie aanmerkelijk gewijzigd. Het gebied der partikuliere nijverheid is omgewoeld en geheel onzeker geworden. Geen enkele schrede kan daarop meer met eenige gerustheid gedaan worden. De Javaan weet niet meer, hoe hij het heeft, of het Gouvernement al dan niet met genoegen, ziet dat hij zich inspant om zijn lot te verbeteren; zijne hoofden vragen zich angstvallig af, of zij zich niet de ongenade der regering op den hals laden, door aan hunne ondergeschikten vrijheid te laten, voor partikuliere ondernemers te arbeiden; de ondernemers ignoreren, welke formaliteiten zij te vervullen hebben, welke regten men hun gelieft toe te kennen, aan welke verpligtingen zij onderworpen zijn of kunnen worden; en bij de Europesche ambtenaren zal de verwijfeling wel het grootst van allen zijn. Moeten zij al dan niet de voorschriften van het regerings-reglement in toepassing brengen? Of moeten zij trachten verouderde en, een en andermaal door tegenovergestelde instruktiën gewijzigde, publikatiën tegenover veranderde toestanden handhaven, waartegen zij niet meer te handhaven zijn? Of moeten zij maar, op eigen verantwoording, naar bevind van omstandigheden en naar eigen goedvinden, handelen, op straffe van zich de gramschap der regering te berokkenen, wanneer deze, in hare zoekende, dobberende en somtijds zinkende houding, een met hunne handelingen strijdend denkbeeld meent gevonden te hebben? Voorwaar een alles behalve benijdenswaardige toestand, maar die niet langer behoort te blijven voortduren; die opgehelderd moet worden en, naar onze overtuiging, nog niet, althans niet voldoende, opgehelderd, is door de, met de bijzondere nijverheid op Java sympathiserende, woorden, welke de tegenwoordige Minister van Koloniën in de Staten-Generaal heeft uitgesproken.

De Minister is het met ons eens, dat vrije arbeid en vrije nijverheid op Java *kunnen* bestaan, omdat zij er reeds op eene aanzienlijke schaal *bestaan*. Het is verder zijne bedoeling, aan de partikuliere krachten, die zich naar vrije industrie uitstrekken, eenen vrijen uitweg te openen; eene bedoeling die — *zóó* algemeen uitgedrukt — ons echter voor praktisch gebruik niet verder brengt. Daarbij komt dat, als wij ons niet vergissen, de Minister gewezen heeft op de bepalingen, vervat in de publikatie van 25 December 1838 (*Indisch Staatsblad* nº. 50), als regelende, zijn inziens, voldoende de aangelegenheid van de partikuliere nijverheid op Java.

Al dadelijk moet het opvallen, dat deze bepalingen, na hetgeen daarmede voorgevallen. is, bezwaarlijk nog als regel kunnen gelden voor een gewigtig onderwerp van algemeen belang. Zoo als bekend is, staat daarbij op den voorgrond „waarborg van het belang der bevolking bij het sluiten van overeenkomsten tot het verrigten van kultuur- en fabriekarbeid", en, in verband daarmede, „bevordering van nuttige ondernemingen en bedrijven van nijverheid." Naauwelijks raakte dit doel aan het opperbestuur in Nederland bekend, of er werd eenen last aan den Gouverneur-Generaal toegezonden, om bij de toepassing van *Staatsblad* 1838 nº. 50 vooral het oog

te houden op de instandhouding en uitbreiding der dwangkultures; dus om feitelijk de bepalingen in de publikatie opgenomen buiten toepassing te laten. Vrees voor afbreuk aan het dwangstelsel, was de aanleiding tot die lastgeving; vrees voor schending van de *prestige* van het gezag, deed den toenmaligen minister J. C. BAUD de toevlugt nemen tot het casuistisch en sluiksch huismiddel, dat daarbij aangegeven werd. Het blijkbaar verlangen was, dat het *Staatsblad* n°. 50 als niet bestaande door het Indisch bestuur werd beschouwd; de minister noodigde daarom den Gouverneur-Generaal uit, de publikatie in dien zin te wijzigen „of te expliceren"; doch het kwam hem voor, dat tot dat einde eene aanschrijving aan de betrokken autoriteiten toereikende was. En werkelijk bleek deze op bedekte wijze buiten werkingstelling van een, eenige maanden te voren, openlijk bekend gemaakt gewigtig regeringsbeginsel, haar effekt te hebben. Men ging voort met de gedwongen kultures, ondanks tallooze bezwaren, krachtig door te zetten; en er werden geene overeenkomsten gesloten met Javanen, tot het verrigten van vrijwilligen arbeid, op eene eenigzins noemenswaardige schaal; er kwamen geene nuttige ondernemingen en bedrijven van nijverheid tot stand. Eerst later, toen het dwangstelsel, door eene buitensporige opdrijving, het bestaan der bevolking aanhoudend bedreigde, en, ten gevolge van schromelijke hongersnooden, moest ingekrompen worden, eerst toen kwam de partikuliere ondernemingsgeest weder te voorschijn; maar stuitte alsnu tegen eene bepaling van de publikatie van *Staatsblad* 1838, n°. 50, met name tegen de bepaling van art. 3, luidende, dat „geene overeenkomsten „of kontrakten, van welken aard ook, tusschen Javanen en andere, geene „Javanen zijnde, noch tusschen Javanen en hunne regenten of hoofden „aangegaan, zullen mogen bestaan, veel minder als bestaanbaar in regten „worden beschouwd, voor dat dezelve bij den resident, ter plaatse alwaar „de overeenkomsten moeten werken, behoorlijk zullen zijn geregistreerd."

Werd toch dit voorschrift stipt nagekomen, er zou aan geene partikuliere nijverheid te denken zijn. Volgens art. 4 van *Staatsblad* 1838 n°. 50, mogen „de residenten geene overeenkomsten sluiten, dan na zich be„hoorlijk verzekerd te hebben van de identiteit der personen, die als kon„traktanten daarbij voorkomen, en van de volkomen toestemming der we„derzijdsche partijen, die te dien einde persoonlijk voor hen en voor den „regent der afdeeling, waartoe de inlanders behooren, dan wel voor eene „behoorlijk zamengestelde commissie, moeten verschijnen." Men denke zich nu een oogenblik den werkelijken toestand voor oogen van bij voorbeeld een zeker aantal suikerfabrikanten en tabaksondernemers, die allen — na met duizende inlanders overeengekomen te zijn voor de levering der materialen, voor de oprigting hunner fabrieken en droogschuren, voor het bewerken der velden, voor het planten van suikerriet en tabak, voor het oogsten en de verdere behandeling van het produkt, — op afstanden van somtijds twintig en meer palen, met al die lieden voor den resident of voor de „behoorlijk zamengestelde commissie" moeten verschijnen, om hunne in schrift gebragte overeenkomsten te laten registreren. Is iets dergelijks doen-

lijk? Kan het gevergd worden van partikuliere ondernemers, die, tegenover den inlander, slechts het middel van overreding mogen bezigen, en dit in tegenstelling van hetgeen bij de dwangkultures geschiedt, waarbij door eene eenvoudige *perentah* de landbouwers naar de suiker- en koffijtuinen gedreven worden? Bovendien, welken waarborg bestaat er, dat de opkomende inlanders tevens kontrakterende inlanders zijn? Hoe zal men hunne identiteit kunnen konstateren, daar een resident toch niet gehouden kan worden, de somtijds 4 of 500,000 werkbare mannen van zijn gewest persoonlijk te kennen, en ook wel niet goed duizende vóór hem op hunne hurken zittende inlanders, ieder op zijne beurt, door hunne nevenmannen kan laten identifiëren.

Trouwens de voorschriften, tot registratie van overeenkomsten tusschen ondernemers en Javanen voor handen arbeid gesloten, zijn te ongerijmd, dan dat er, met een oogenblik nadenken, aan hunne praktische toepassing te denken valt *). Toen het gouvernement de partikuliere nijverheid wel wilde, bekwamen de gewestelijke ambtenaren dan ook bij herhaling wenken en instruktiën, om *Staatsblad* 1838 n°. 50 in eenen milden geest en in verband met het regeringsreglement — dat de oplossing van het dwangstelsel in vrije industrie als einddoel aangeeft — toe te passen. Al wat partijen bij mondelinge overeenkomsten meenden te kunnen afdoen, werd buiten de noodelooze tusschenkomst van het bestuur afgehandeld. De Javanen leverden materialen, verkochten hunne produkten, werkten tegen dagloon of op taak in de partikuliere établissementen; de ondernemers betaalden hun het overeengekomen loon, zonder dat er gedacht werd die transaktiën door geregistreerde kontrakten te storen. Op die wijze, geraakte *Staatsblad* n°. 50 in onbruik; doch ditmaal in tegenovergestelden zin en ten gunste van de partikuliere nijverheid, welke vroeger, juist door het stilzwijgend buiten werking stellen der publikatie, bedwongen werd. Op deze phase is eindelijk de jongste reaktionaire stormram gevolgd, waarbij *Staatsblad* 1838 n°. 50 weder bij de hand werd genomen, om de bijzondere nijverheid te treffen, door haar alle beweging te ontzeggen, die niet vooraf bij geregistreerd kontrakt door den resident was goedgekeurd.

Het schijnt ons toe, dat eene regerings publikatie, die in de praktijk vatbaar is bevonden voor twee lijnregt tegenover elkander staande uitleggingen, die afwisselende regerings beginselen omtrent partikuliere nijverheid heeft doorgestaan, thans als uitgeleefd mag beschouwd worden, en dat het nu meer dan tijd is haar voor goed te begraven. Zij zou voortaan slechts

*) Overigens bewijst *Staatsblad* 1838 n°. 50, dat destijds reeds het dwangstelsel eenen nadeeligen invloed op de begrippen van het gouvernements-personeel uitoefende. Het praktisch gezond verstand had reeds een' zwenk gekregen. De bedoeling moge goed geweest zijn, maar de bepalingen vielen bedroefd uit. Het heette toen nog wel, dat „het belang der bevolking, ten gevolge der veranderde tijdsomstandigheden, niet meer, door de publikatie van 5 Januarij 1819 (*Staatsblad* n°. 10), voldoende gewaarborgd was." Jammer maar, dat men de zoo veel duidelijker en nog bruikbare voorschriften van die publikatie liet vallen, terwijl men alleen de bepaling betrekkelijk het registreren van overeenkomsten trouw kopiëerde, ofschoon de veranderde tijdsomstandigheden juist op dat punt eene wijziging eischten.

een zeer ongewissen en tevens onvoldoenden grondslag voor de ontwikkeling der partikuliere nijverheid uitmaken. Ook is het niet alleen wenschelijk, maar men verhaalt ons dat voortaan daadwerkelijk een meer openhartige geest bij het departement van koloniën zal voorzitten. Welnu, men toone dan, dat men het wel meent met de bijzondere industrie; men lette op hare behoeften; men deinse niet terug de middelen te bezigen, die strekken kunnen om hare ontwikkeling te bevorderen. Men schaffe eene, door allerlei tegenstrijdige interpretatiën onbruikbare, wetgeving af, en men stelle daarvoor vaste regels in de plaats, waarop met gerustheid en vertrouwen voortgebouwd kan worden.

Wanneer men zich een helder begrip weet te vormen van den tegenwoordigen toestand van Java, van de ondernemers en van welligt de meerderheid der inlandsche arbeiders, die naar maatschappelijke vrijheid haken; wanneer men tevens het verschil tusschen een stelsel van landvoogdij en de rigting van vrije ongedwongen ontwikkeling goed in het oog houdt, — dan zal het niet moeijelijk zijn de regels te vinden, die voor de zekerheid en de ontwikkeling der bijzondere nijverheid vereischt worden. Vooral dient men van het zoo even aangeduide verschil levendig doordrongen te zijn. Tot dus verre ging de regering van het denkbeeld uit, dat de Javanen nog onmondig zijn, en dat het dus hare roeping is, eene soort van voogdij over hen uit te oefenen. Zij werden ondersteld hun belang niet te kennen; de regering wist dat beter; zij dacht in hun plaats, handelde voor hen, met hen, meestal tegen hen. Wil men nu vrije ontwikkeling, dan moet men tevens het denkbeeld der voogdij los laten. Vrije ontwikkeling veronderstelt zelfwil en brengt met zich mede zelfverantwoordelijkheid. Vrijheid is: voor zich zelf denken en handelen; vrijheid is: willen of niet willen; vrijheid is: aan verzoeking bloot staan en die te boven komen; vrijheid is: door eigen wedervaren wijs en verstandig worden, of, zoo als het een oude Nederduitsche philosooph uitdrukt: „door schade en schande leeren."

Dat begrip moet men in alle zijne konsekwentie aannemen, zoo men tot een zuiveren toestand wil geraken. Het wordt dan een beginsel, waaraan men vast houdt, en dat men tegenover alle onbehoorlijke eischen doet gelden. Volgens dat beginsel moet de Javaan vrij zijn, om met wie ook, Europeanen, Chinezen, Arabieren, Maleijers, overeen te komen tot het presteren van arbeid of het leveren van produkten, omtrent de wijze hoe hij zijnen arbeid verrigten of zijn produkt afleveren zal, omtrent het loon dat hij voor zijnen arbeid verlangt, en zelfs omtrent de wijze waarop hij zijn loon wenscht te ontvangen *). Het bestuur moet zich volstrekt buiten dusda-

*) Bij een helder begrip van een vrij stelsel van arbeid, zou voorzeker de in den laatsten tijd druk besproken kwestie der voorschotten geene kwestie zijn geworden. Men zou begrepen hebben, dat de zaak zich spoedig van zelf zou geregeld hebben. De voorschotten zijn al of niet in het voordeel van den Javaan. Zijn zij in zijn voordeel, waarom zou men het hem dan ontzeggen, daar het toch aan de met hem overeenkomende partij vrij staat, al dan niet op voorschot te kontrakteren. Zijn zij, daarentegen, in zijn nadeel, welaan, de Javaan zal weldra begrijpen, dat dit niet de weg, is om de beste partij van zijnen arbeid te trekken; hij zal zich vervoegen bij ondernemers, die liefst geene voorschotten geven en dus door eigen ondervinding zijn waar belang beseffen. Dat er zulke ondernemers genoeg zullen gevonden worden leidt geen

nige transaktiën houden. Immers het heeft zijne voogdij opgeheven; het landskind is mondig, is een man geworden; hij moet voortaan op zijne eigen wieken vliegen. Zoo hij zich door een' slimmen ondernemer laat bedotten, het bestuur kan er niet meer verantwoordelijk voor gesteld worden; maar de Javaan heeft geleerd op zijne hoede te zijn, en hij zal zich voor eene herhaling wachten. Daartegen staat, dat ook de ondernemer niet meer op de tusschenkomst van het gezag kan leunen, om hem in zijne transaktiën tegenover den Javaan te steunen. Even als de Javaan tot zekere hoogte van zijnen goede trouw afhangt, moet hij wederkeerig in de goede trouw van den Javaan berusten. Valt het niet goed uit, hij zorge dat hij voortaan met andere menschen overeenkomt die hem meerderen waarborg kunnen geven.

Tot dusverre is strikte onzijdigheid, het *laissez faire*, de pligt der regering. Doch daarnaast staat de eerste pligt van alle gouvernementen, om ieder in zijne regtmagtige bezittingen te handhaven. Het produkt, dat de ondernemer gekocht, het loon, dat de Javaan verdiend heeft, moeten hem door eene goede politie verzekerd blijven. Hoe strenger het toezigt hierbij geschiedt, des te beter zullen de uitkomsten zijn. Zelfs is het naauwelijks denkbaar, dat de vrije ongedwongen arbeid zich ontwikkelen en bestendigen zal, wanneer de regering nalatig is in het verzekeren, aan ieder zonder onderscheid, van de vruchten van zijnen arbeid, vlijt en nijverheid.

Vrije toelating van partikuliere ondernemers, vrije door geen enkele formaliteit belemmerende overeenkomsten tot het verrigten van handen-arbeid in het leveren van produkten en materialen, een waakzaam en ijverig politietoezigt, met het doel om ieder het bezit van zijn verdiend eigendom te waarborgen, — ziedaar de eenvoudige toovermiddelen, waarmede de vrije partikuliere nijverheid zich van zelf ontwikkelt, overal waar zij natuurlijke oorzaken van bestaan aantreft, en niet het minst op Java, waar die natuurlijke oorzaken zoo menigvuldig voorhanden zijn. Wij zouden dan ook hier kunnen afbreken. Doch, met het oog op den, schier in alles exceptionelen en onnatuurlijken toestand van onze voornaamste Indische bezitting, voelen wij ons genoopt, nog op twee punten te wijzen, die voor de bijzondere nijverheid en voor den staat van het hoogste gewigt zijn *).

Men weet, dat de regering zich immer zeer verlegen omtrent het beginsel van grondeigendom heeft betoond. Met uitzondering van de djatibosschen, die uitdrukkelijk 's rijks domein werden verklaard, en de geheel

---

twijfel, zoo men althans de hand houdt aan een ander beginsel van een vrij stelsel van arbeid, namelijk onbelemmerde konkurrentie der ondernemers onderling.

*) Natuurlijk dalen wij zoo min mogelijk tot kleine bijzonderheden af. Wij zouden anders nog menig bestaand wanbegrip moeten bestrijden. Onder anderen werd, in den laatsten tijd, stelselmatig aan partikuliere ondernemers djatihout uit 's lands bosschen, tegen betaling, geweigerd. Men weet, dat de djatibosschen 's lands eigendom zijn, een kostbaar eigendom, dat, goed beheerd, millioenen schats aan den staat zal opbrengen. Is het dan niet al te ongerijmd, hout te ontzeggen aan de eenige koopers, die er goed geld voor betalen. Het heeft al den schijn van een gebrekkigen eigenaar, die eene rijke mijn bezit en evenwel halstarrig weigert zijn kostbaar produkt af te zetten. Reaktie is een gevolg van zekere voorliefde voor oude denkbeelden; maar dwaasheden zullen toch wel altijd dwaasheden blijven!

woeste gronden, die *per se* lands eigendom zijn, is het nog immer eene onopgeloste vraag: wie, eigenlijk, waarlijk eigenaar van den grond is. Volgens sommigen is het de bevolking als eerste ontginner; volgens anderen is het de soeverein; terwijl, blijkens de aangenomen regeringsfiktie, de soeverein eigenaar is en de bevolking daarop kollektief een eeuwigdurend regt van vruchtgebruik bezit. Voor de bijzondere industrie is het nu wel niet van overwegend belang, te weten, wie in beginsel het regt van grondeigendom toekomt; maar zij behoeft velden, waarop de grondstoffen geteeld worden en moet dus weten, tot wie zij zich feitelijk zal wenden, om de gronden die zij behoeft te bekomen. Die behoefte moge minder bestaan voor tabaksondernemingen, omdat de tabak, als tweede gewas, in betrekkelijk korten tijd geplant en geoogst wordt; maar voor de kultuur van suiker, indigo en koffij, is geene vaste onderneming denkbaar, die niet met eenige zekerheid op het verkrijgen van een zeker aantal bouws gronden telken jare, en voor de koffijkultuur zelfs voor een aantal jaren vooruit, kan staat maken.

Mogelijk zal men hier onmiddelijk naar het redmiddel willen grijpen, dat door de slotbepaling van art. 62 van het regerings-reglement wordt aangegeven, en eene ruime uitgifte van woeste gronden, van regeringswege, aanraden. Dat middel zou echter onvoldoende en onvolledig zijn. In de eerste plaats beperkt art. 62 zelfs aanmerkelijk de bevoegdheid van het Gouvernement tot het uitgeven van woeste gronden. De uitgifte behoort te geschieden volgens regels bij algemeene verordening te stellen. Die verordening is reeds eene eerste belemmering, vooral zoo als zij, een paar jaar geleden, werd vastgesteld. Maar nu bepaalt art. 62 bovendien nog, dat onder de in huur door het Gouvernement uit te geven gronden niet begrepen mogen worden de zoodanige, door de inlanders ontgonnen of, als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde, tot de dorpen of dessa's behoorende. Geeft men aan deze wetsbepaling eene eerlijke, loyale uitlegging, dan moet men erkennen, dat schier het grootste bebouwbare gedeelte van den Javaschen bodem niet meer door het Gouvernement in huur kan uitgegeven worden. Bijna overal in de vlakte-landen wordt het grondgebied van de eene dessa door dat van de andere begrensd; rondom de *rayon* van vele Javaansche gemeenten liggen nog wel is waar uitgestrekte bijna of geheel woeste gronden, maar zij behooren dan toch uit eenigen hoofde tot het dorp of de dessa; en het zou dus weinig met den geest en de letter van art. 62 stroken, zoo het Gouvernement evenwel die gronden in huur aan partikulieren afstond.

Er bestaat nog eene andere, eene hoogere overweging, die het Gouvernement leiden moet, om zich niet bij het uitgeven van woeste gronden te bepalen. Al betwist men het ook, waar is het, dat de partikuliere nijverheid eenen weldadigen invloed op het welzijn en den voorspoed der in hare nabijheid gevestigde bevolking uitoefent. Worden er nu op eene eenigzins groote schaal woeste gronden in huur uitgegeven, dan zullen zich daarop thans half zwervende arbeiders, menoempangs, boedjangs, in een

woord het minst belangwekkend deel der bevolking, komen vestigen. De gevestigde ingezetenen, de op de sawah's regthebbenden, de aan de verpligte heeren- en kultuurdienst onderworpen landbouwers zullen meestal blijven waar zij zijn; bij de graven hunner voorouders, op de plaatsen waar zij, als kinderen, reeds het lief en leed hunner onderdrukte vaders deelden, en zij ten grave wenschen te dalen naast het stoffelijk overblijfsel van hen die hun dierbaar waren. Op eenige uren afstand van de van oudsher gevestigde dessa's zullen dan, na verloop van eenige jaren, onder de gelukkige werking der partikuliere nijverheid, bloeijende streken bestaan, waar de landbouwer al de zegeningen der maatschappelijke vrijheid geniet en met zijne gade en kroost gelukkig leeft. Doch de oude dessa's zullen gebleven zijn wat het dwangstelsel er van gemaakt heeft: schuilhoeken van ellende en demoralisatie, waarin den door het Gouvernement uitgeschudden landbouwer de keuze wordt gelaten, de weinige duiten die hem overschieten in de opium-kit te verslinden of aan knevelende hoofden af te staan.

Neen, als er maatregelen genomen worden, die het lot van den Javaan zullen verzachten, dan behooren zij vooral hen te bereiken, die van vader tot zoon onder het harde dwangjuk van het oude gouvernements-stelsel gekromd gingen, de oude heerendienst- en kultuurpligtigen, de groote schare van belastingschuldigen die het „batig slot" opbrengen en daarom ook in de eerste plaats de belangstelling van het gouvernement verdienen. De te nemen maatregelen moeten eene algemeene strekking hebben, en daaronder kan de uitgifte van woeste gronden — hoe doelmatig ook op zich zelf — niet begrepen worden. Buiten de uitgifte van dusdanige gronden, binnen de termen van art. 62 van het regeringsreglement, is er op Java nog eene buitengewone groote gelegenheid tot het vestigen van partikuliere ondernemingen op de gronden, die uit eenigen hoofde tot de dessa's behooren. Die gronden kunnen in twee klassen verdeeld worden: 1o. de sawah's, die telken jare verdeeld worden onder de daarop regthebbenden; 2o. de velden die buitendien als gemeene weiden of anderzins door de ingezetenen gezamenlijk gebruikt worden. Men neme voortaan als regel aan, dat de verdeeling niet om het jaar, maar om de vijf jaren plaats vindt, en men late den regthebbende vrijelijk met partikuliere ondernemers overeenkomen tot het verhuren van den hem toegewezen grond, hetzij om die zelf met zekere produkten te beplanten, hetzij om den arbeid door gehuurde koelis te laten verrigten. Voor de niet verdeelde velden zouden dusdanige overeenkomsten kunnen gesloten worden met de dessa-hoofden, uit naam en met goedvinden der gemeente leden. In beide gevallen, zou de kontroleur der afdeeling een onderzoek omtrent de zaak kunnen instellen en zouden de gesloten overeenkomst ter registratie aan den resident aangeboden moeten worden. Bij weigering om de overeenkomst te registreren, zou de resident, met opgave van redenen, de zaak aan het algemeen bestuur moeten overbrengen, dat eene eindbeslissing zal nemen, na eerst de belanghebbende partijen te hebben gehoord.

Op dien voet zullen de belangen der bevolking en der ondernemers voldoende gewaarborgd zijn. Blijft dus nog slechts het gouvernements of liever het staats-belang. Wat de inlandsche bevolking betreft, wordt dit van zelf gevonden in hare meerdere welvaart, in het grootere vertier dat uit de ontwikkeling der industrie voortvloeit en natuurlijk voordeelig op 's lands inkomsten terugwerkt. De bevolking zal nu geld kunnen besteden aan voorwerpen, die aan belastingen onderhevig zijn; zij zal meer zout, meer lijnwaden gebruiken, meer de talrijke kleine bedrijven voeden, welke eene speciale belasting betalen; zij zal meer velden ontginnen en dus ook de landrente blijvend opvoeren. Bovendien zou in overweging kunnen genomen worden, of het niet wenschelijk is, de velden, die met produkten voor de Europesche markt beplant worden, geleidelijk aan hooger landrente te onderwerpen dan die thans van rijstoogsten gevergd wordt. Wat de ondernemers aangaat, wanneer de regering hun vrijheid verleent en hun persoon en hun eigendom door eene goede politie verzekert, wanneer zij hun belang indirekt bevordert door het wegnemen van belemmeringen, het aanleggen van wegen enz., — moet zij tevens geacht worden met billijkheid te handelen, door van hen een meer evenredig deel in de lasten, die tot de instandhouding der algemeene veiligheid vereischt worden, te vergen. Welligt zou het invoeren eener patentbelasting aan te raden zijn. Doch wij staan slechts op het beginsel en meenen, dat de toepassing aan het Indisch Gouvernement overgelaten kan worden. Wij hopen en verwachten zelfs, dat de partikuliere ondernemers niet in verzet tegen dat beginsel zullen komen. Het is het beste equivalent, dat zij een monopoliserend Gouvernement kunnen aanbieden, het beste argument, dat tegen het voortbestaan van het kultuur- en konsignatie-stelsel — 't welk nog altijd als het zwaard van Damocles over hun hoofd hangt — kan aangevoerd worden. Feitelijk zal daardoor uitgemaakt worden, dat de Staat nimmer en aan niemand iets wegschenkt, in een goed begrepen en zuiver toegepast stelsel van vrije partikuliere nijverheid; maar dat het daarbij de bevolking en de ondernemers wel zal gaan, de landbouw, nijverheid en handel zullen bloeijen en de Staat in het geluk en welzijn der ingezetenen meer kracht zal putten, dan die hij immer mogt ontleenen aan dwang, monopolie en onderdrukking.

De maatregelen, die wij hierboven aangeven, berusten — men zal het voorzeker opmerken — op het gronddenkbeeld, dat de Javanen, de ondernemers, de partikuliere nijverheid van de landsvoogdij ontheven en mondig verklaard worden. Voor hen, die aandachtig de feiten gade slaan welke het tegenwoordig Java vertoont, kan het niet twijfelachtig zijn, dat de bevolking er rijp is voor maatschappelijke vrijheid, en dat het dus veeleer gevaarlijk is voort te gaan met haar in de luuren der kindschheid te houden, dan haar van eene voogdij te verlossen, die haar vaak knelde en hare goede natuurlijke eigenschappen misvormde. Het valt niet meer te ontkennen, dat de Javanen over het algemeen in staat zijn, hun belang te begrijpen, eene vol-

doende mate van zelfstandigheid bezitten, om zich tegen grof bedrog te waarborgen, en met genoeg arbeidslust zijn bezield, om aan den prikkel van een billijk loon toe te geven en door krachtsinspanning hun lot te verbeteren. Zoodra hun het verdiende loon maar verzekerd wordt, zoodra zij gewaarborgd zijn tegen de knevelarijën hunner hoofden, springen die hoedanigheden treffend in het oog. Zelfs bezitten zij eene bewonderenswaardige *tact*, om zich te vergewissen, of eene nieuwe gelegenheid, die hun aangeboden wordt, om geld te verdienen, werkelijk in hun voordeel is. Zij beginnen dan eerst met eene proef door enkelen te laten nemen; deze verhalen hun wedervaren en, is de proef goed uitgevallen, lokken anderen uit, die hun voorbeeld volgen, tot dat eindelijk de geheele bevolking losbreekt en als een zwerm ijverige mieren de winstgevende taak verrigt. Wij vinden de bevestiging van de goede hoedanigheden van den Javaan, tot in de taal waarin de lofredenaars van het dwangstelsel hem trachten te bezwalken. Zij bezigen daarvoor twee tegenovergestelde stellingen, die zich wederkeerig ontzenuwen. Dan eens heet het, dat de Javaan zoo gemakkelijk te misleiden is; dan weder, dat hij zonder dwang niet arbeiden wil, dat de prikkel van het eigenbelang bij hem niet bestaat; dus dat hij niet zoo gemakkelijk te misleiden is, daar toch de misleiding op de hem toegedachte vadsigheid moet afstuiten. Feitelijk gaat het echter met den Javaan even als met elk ander volk. Hij arbeidt gaarne voor zich zelven, en voor anderen als hij er voordeel bij heeft. Hij doet het ongaarne gedwongen, en als anderen met de vruchten van zijnen arbeid gaan strijken. Hij blijft een rampzalig schepsel, wanneer men met de geheele Gouvernements toestel loodzwaar op hem drukt om hem tot een slavenlot te doemen. Hij is een redelijk mensch, vatbaar voor hoogere ontwikkeling, wanneer men hem als een redelijk mensch behandelt en de leerschool ter ontwikkeling niet eeuwigdurend voor hem gesloten houdt.

De op Java gevestigde Nederlanders zijn niet alleen rijp voor zelfstandigheid, voor onbelemmerde nijverheid, voor burgervrijheid; maar zij torschen ongeduldig het naijverig bestuur, dat hen in al hun doen en laten belemmert, en hun de edele kroon, die den vrijen burger van een vrij land siert, van het hoofd rukt en voor hunne voeten verbrijzelt. De in Indië gevestigde Europesche maatschappij is meer dan rijp voor een mild stelsel van regering. Zij ademt eenen geest, die zich, wel is waar, nog bedwingt en inhoudt; maar die, zonder eene gewenschte afleiding, eindelijk moet losbarsten en dan, als de stoom in eene verwaarloosde machine, verwoestend zal werken, omdat men te lang getalmd heeft, hem als eene nieuwe, vruchtdragende levenskracht te bezigen.

Zou men ons dan, met het oog op den toestand van Java, zoo als die werkelijk is, nog van overdrijving willen beschuldigen, zoo wij eenige hervormingen aanprijzen, die het gebied der partikuliere nijverheid juist zullen afbakenen en de gansch niet „sluimerende" maar veeleer siedende krachten, die zich naar vrije nijverheid uitstrekken, eenen ombelemmerden en heilzamen uitweg moeten openen? Overdrijving? Helaas! wij hebben het bewust-

zijn, dat er door een klemvol, moedig hervormend, bestuur vrij wat meer zou gedaan kunnen worden, om den abnormalen, of liever den ellendigen ekomischen en maatschappelijken toestand van Java in eenen normalen en voor de eer van ons land prijzenswaardigen toestand te wijzigen. Wij hebben onder den indruk geschreven van eene soort van moedeloosheid. Wij geven alleen oogenblikkelijke redmiddelen, palliatieven aan de hand, die den verwarden toestand van Java eenigzins zullen ontwarren. De lijn behoorde eigenlijk verder doorgetrokken te worden; er zou veel meer gebeuren moeten. Zal men het ons dan ten kwade duiden, dat wij het Indisch Gouvernement toeroepen: Red ten minste de goede elementen, die later voor eene onschadelijke oplossing van het dwangstelsel zullen blijken onmisbaar te zijn; red, in het belang, der inkomsten van den staat, van 's rijks schatkist, die zich niet immer met dat stelsel zullen kunnen vereenzelvingen en eenmaal moeten gegrond worden op de vrije welvaart der Indische bevolking, op den bloei van talrijke partikuliere ondernemers, van vrijen ongekunstelden landbouw, nijverheid en handel.

G. H. VAN SOEST.

Het Indische finantie-wezen.

Onder de schromelijke misbruiken, die het autokratisch gezag in onze koloniën heeft ingevoerd, behoort voorzeker de verwarring in het munt- en bankwezen. Wij hebben thans het voornemen niet, eene geschiedenis te schrijven van hetgeen in dit opzigt gebeurd is, en 't is ons doel in geenen deele om daarover nieuwe beschouwingen te leveren. Het voorledene is door deskundigen behandeld; men heeft daardoor de noodzakelijkheid ingezien, om op dien weg terug te keeren. Het zij genoeg hier aan te stippen, dat, om maar iets te noemen, de regering in vroegere dagen geen beter middel wist, om zich een schijnbaar voordeel te verzekeren, dan Nederlandsch Indië te overstroomen met kopergeld en papieren munt, dat aan de ingezetenen tegen de waarde van den goeden zilveren gulden werd opgedrongen, zonder dat zij het regt hadden de inwisseling te vorderen. Het koper, dat hun op die wijze in de hand werd gedrukt, had minder dan de halve waarde en voor het papier was geenerlei waarde gedeponeerd.

Welke nadeelen de depreciatie van het cirkulerend medium heeft gehad, zal iedereen begrijpen, die in overweging neemt, dat omtrent het munt- en bankwezen in Indië daarenboven een geheel onnatuurlijken toestand bestaat. In andere landen regelt de koers van het geld zich naar de behoefte van vraag en aanbod, en staat de weg voor den handel open, om door toevoer van specie, op sommige tijdperken, in de grootere behoefte te voorzien en daardoor winst te behalen, waardoor dan het evenwigt hersteld wordt. In Indië was vroeger daartoe de weg geheel afgesloten, want niemand kon buiten 's lands met den koperen of recepis-gulden iets uitrigten. Daarbij komt, dat het Gouvernement jaarlijks specie naar de koloniën moest overmaken en het dus in de hand had, om het schandelijk verminkte muntwezen nog erger te bederven. De inkomsten, die het Gouverment in Indië trekt, zijn toch niet toereikend om de uitgaven te dekken, die de regering als zoodanig, maar vooral als handelaar, aldaar verpligt is te doen, omdat de produkten van den grond voor het grootste gedeelte naar de markt in Europa overgemaakt worden; het daardoor tekortkomende op de Indische administratie moet uit het moederland worden geremitteerd. Dit heeft op tweeërlei wijze plaats, namelijk door het trekken van wissels door den Gouverneur-Generaal op het departement van koloniën, en door direkte toezending in specie. Maar vroeger bestond die specie in duiten van 120 op een gulden. Ofschoon deze 120 duiten nog geen halven gulden waard waren, werden ze Indië toch als wigtige guldens toegerekend en moesten de ingezetenen ze als zoodanig ontvangen. Die toestand maakte het mogelijk, hier te lande eene ongeoorloofde winst op de aanmunting van

duiten te verkrijgen, waarvan natuurlijk nog meer verwarring in de handelstransaktiën het gevolg moest zijn. 't Spreekt van zelf, dat zulk een toestand op den wisselkoers en op den prijs van alle waren onberekenbaren invloed uitoefende. De tijdelijke finantiële nood van het moederland, gepaard aan schraapzucht en kortzigtigheid, heeft dan ook ten gevolge gehad, dat het Gouvernement zich zelf en den handel groot nadeel berokkende, niet alleen door de direkte werking van het bedorven munt- en bankwezen, maar bovenal door het lokaas tot sluikerij. Was het toch niet natuurlijk, dat partikulieren, even goed als het Gouvernement, voordeel zagen, in de aanmunting van kopergeld, 't welk op verre na de waarde niet had die daaraan door dwang werd gegeven? De uitgestrekte kustlanden van onze Indische bezittingen leverden de schoonste gelegenheid tot het binnensmokkelen van geheele scheepsladingen duiten. Toen dan ook in later tijd tot verbetering van het muntwezen zou worden overgegaan, scheen het aanvankelijk niet te berekenen, hoe groot de hoeveelheid was, die door partikulieren in Indië was binnengevoerd en op onwettige wijze in omloop gebragt. Wij mogen van geluk spreken, dat het koper voor den inlander ook tot andere einden werd gebruikt, dan enkel en alleen als munt, zoodat daardoor in den loop der tijden althans een gedeelte van de koper-massa is verdwenen, want anders hadden de opofferingen, tot herstel van het muntwezen, nog oneindig grooter moeten zijn.

Elke fout van een Gouvernement moeten de ingezeten betalen. 't Is te betreuren, dat die stelregel niet meer algemeen erkend wordt, want dan zouden de burgers in elk land zich meer met de publieke zaak inlaten en een beter toezigt houden op de handelingen der bestuurders. Toen na 1848 de finantiën van het moederland zich in gunstiger omstandigheden begonnen te bevinden, dank zij het zuiniger en ordelijker beheer onder het ministerie THORBECKE, gevoegd bij de ruime bijdragen uit Indië, werd het weldra duidelijk dat in het koloniaal bestuur grove misbruiken bestonden, en besloot men onder anderen ook, om het muntwezen in Indië op beter voet te brengen. Er was een beter licht over het onderwerp door talrijke geschriften opgegaan. De thans afgetreden Gouverneur-Generaal, de heer PAHUD, zou als Minister de schoone taak te vervullen hebben, om aan Indië een beter muntwezen te bezorgen, en de natie was bereid om des noods groote opofferingen te doen, ten einde het kwaad te verhelpen.

Wij noemden de natie als degene, die de opofferingen zou doen; maar die uitdrukking is onjuist. Indië zou door zijne bijdragen de gelden opleveren tot herstel van het schromelijk nadeel, vooral aan de koloniën in vroeger tijd toegebragt. Nederland wilde wel een gedeelte van het „batig slot" afstaan, dat het jaarlijksch van daar haalt. Toch zou de herstelling van het gepleegde onregt en de invoering van een beter muntwezen zulk eene weldaad zijn, dat de Minister zijn' naam vereeuwigd zou hebben, die dat behoorlijk ten uitvoer had gelegd. De vertegenwoordiging heeft dan ook millioenen en millioenen schats, die tot andere einden besteed hadden kunnen worden, moeten aanwijzen om, zoo mogelijk, tot iets beters te ge-

raken. Maar 't is het treurig lot van Nederland en Indië, dat hunne belangen zoo dikwijls aan onbekwame en onhandige lieden werden toevertrouwd, die zelfs de beste zaken, de voortreffelijkste plannen bederven en verminken. De lezing van de schoone bladzijde der geschiedenis van ons koloniaal bestuur, die bestemd was om het schandelijk misbruik van vroeger uit te wisschen, is dan ook op menige plaats weder door onaangename herinneringen verbitterd.

Na langdurigen strijd werden de beginselen, die wij altoos verdedigd hebben, in zooverre in toepassing gebragt, dat de koperen en recepis-gulden niet tegen de nominale, maar ongeveer tegen de wezenlijke waarde zou worden ingewisseld. Velen beweerden wel, dat men het aangedane onregt nog door een veel grooter moest laten volgen, namelijk: de inwisseling van de zilveren gulden tegen 120 duiten. Maar de meerderheid der vertegenwoordiging heeft er anders over gedacht, en onze meening heeft gezegevierd. Bovendien mogt het gelukken, den zilverstandaard te doen aannemen, ofschoon van vele zijden — en daaronder waren er zelfs die in gemoede meenden eene goede en voor Indië heilzame zaak voor te staan — beweerd werd, dat in Indië alleen het veel minder waardige kopergeld op den duur voor de cirkulatie geschikt was. De muntwet van 1854 bevatte alzoo op zich zelf menige billijke en regtvaardige bepaling omtrent den grondslag van het nieuwe muntwezen voor Indië, zoodat wij eene betere toekomst schenen te zullen te gemoet gaan.

Maar toen kwam al weder de onbekwaamheid van hen, die met de uitvoering belast werden, aan den dag. Het goede in de wet werd door die uitvoering bedorven. De eene vertraging volgde op de andere. De kwestie der duitenplaatjes ontstond en schokte het publieke vertrouwen in hooge mate; zij ligt nog altoos voor een deel in een geheimzinnig duister gehuld. In een woord, de maatregelen, tot het herstel van het muntwezen genomen, bewezen op nieuw, dat men niet in staat was behoorlijke berekeningen te maken en dat met de traditiën van het voorledene noode werd gebroken. Toen de onbekwame Minister, de man der duitenplaatjes, geroepen werd om als landvoogd uitvoering te geven aan eene wet, die hij niet in staat was geweest behoorlijk te ontwerpen en te verdedigen — de behandeling in de Tweede Kamer van de daartoe strekkende voorstellen geven daarvan de meest doorslaande bewijzen —, en toen de eerste stappen tot uitvoering geheel Nederland in opschudding hadden gebragt, kon het geene verwondering meer wekken, dat slechts ten deele aan de verwachting zou worden beantwoord, en de verbetering, die werd ingevoerd, hoeveel millioenen daaraan ook ten koste werden gelegd, nog altoos veel gebrekkigs zou hebben. Wel langzaam, wel met vele onhandigheden, maar toch eindelijk kwam de uitvoering der wet van 1854 tot stand, en thans zijn wij zoo ver gevorderd, dat wij in het algemeen een oordeel kunnen vellen over hare werking.

Wij hebben deze korte herinnering voorop gesteld omdat zij haar nut kan hebben; maar wij hebben slechts in zeer grove trekken een terugblik op het voorledene geworpen, omdat het tegenwoordige geslacht de maatregelen

heeft zien nemen, die tot herstel van het Indisch muntwezen moesten strekken, zoodat verdere uitwijding onnoodig is.

Het heeft indertijd wel eenige verwondering gewekt, dat de redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, als lid van de wetgevende magt, zijne stem niet kon geven aan de wet van 1854, waarin minder door de regering dan de vertegenwoordiging zelve, in de hoofdzaak de meeste beginselen waren gebragt, die hij, wat het herstel van het muntwezen betreft, altoos was toegedaan geweest. De uitkomst bewijst intusschen, dat hij althans in dit opzigt de zaken goed heeft ingezien. Een der grootste gebreken in de wet tot herstel van het muntwezen, waarvan de bittere gevolgen nu reeds gevoeld worden, werd door hem als *zóó* overwegend beschouwd, dat hij daarom tegen de wet zijne stem uitbragt; ofschoon de meerderheid het voor een ondergeschikt punt hield, en sommigen het met hun gewoon stelsel van verdachtmaking, uitkreten als de hoogklinkende maar weinig beteekenende eisch eener nimmer tevreden oppositie. Naauwelijks is, intusschen, na langdurige vertraging, de muntwet voor Indië in werking, of reeds doen zich omstandigheden voor, die het bewijs leveren, dat de minderheid ook in dit opzigt volkomen gelijk had, en dat het bestuur van onze Indische financiën aan handen is toevertrouwd, die de opofferingen der millioenen aan 't herstel van 't muntwezen besteed weleens vruchteloos zouden kunnen maken.

Er waren, bij de behandeling van het herstel van 't Indische muntwezen, twee groote partijen; de *ééne* verlangde eene zilvercirkulatie, en slechts het koper als pasmunt; de tweede, vooral de behoudspartij, wilde het koper als cirkulerend medium behouden, misschien wel om ter gelegener ure weder op de traditiën van voorheen terug te komen en den weg open te houden tot nieuwe schromelijke misbruiken. Onder de voorstanders van de zilvercirkulatie deed zich evenwel ook eenig verschil van gevoelen op omtrent de waarde die de zilveren gulden voor Indië zou moeten hebben. Wij verlangden, dat in dit opzigt volkomen regt aan de koloniën zou wedervaren, namelijk dat hetgeen sedert 1839 nominaal bestond, bestendigd zou blijven, en dat de zilveren gulden zijne wezenlijke waarde zou behouden, dat is dezelfde als in Nederland, waarbij alleen zooveel alliage zou plaats hebben, dat de kosten van den muntslag gedekt werden, zoodat er geenerlei lokaas meer zou bestaan, om valsch geld in omloop te brengen, dan door wezenlijke waarde-vermindering. Wij wilden den zilveren gulden, gelijk dit sedert 1839 in naam verordend was, gelijkgesteld hebben met den Nederlandschen zilveren gulden, zoodat hij, gelijk dit in het *Indisch Staatsblad* van dat jaar, n°. 37, voorgeschreven is, $9^{45}/_{100}$ wigtjes fijn zilver zoude bevatten. Anderen wenschten die waarde iets minder te hebben gesteld, maar, met het oog op hetgeen wij voor Indië verder als onmisbaar beschouwden, hebben, wij al onze krachten ingespannen, om die bepaling van de wet van 1854 in het leven te roepen.

Wanneer men nu in den laatsten tijd de berigten uit Indië nagaat, dan doet zich een verschijnsel op, dat schijnbaar den voorstander van het

koperstelsel in het gelijk stelt, maar dat bij nader inzien het bewijs oplevert voor de juistheid onzer inzigten. Onze tegenpartij beweerde, dat Indië ongeschikt is, om eene goede, gezonde zilvercirkulatie te verdragen, en dat men moest voortgaan met den veel minder waardigen koperstandaard tot regel te verheffen. Nu doet zich het feit voor, dat het zilvergeld in betrekkelijk groote massa's van Java wegvloeit, zoodat de handel in zijne transaktiën belemmeringen ondervindt. Vroeger heeft men door kunstmiddelen, namelijk door het belasten van den uitvoer, het zilver op Java trachten te houden, maar dit middel is zoo schadelijk voor de ruilingen, en tevens zoo weinig afdoende, dat men daarvan heeft afgezien. En nu voorziet Singapoere zich op Java van zilver, zoodat ons Gouvernement telkens nieuwe muntspecie moet laten aanmunten en naar Indië overbrengen, om het te kort te dekken. In 1858 is voor 2½ millioen, in 1859 voor 4 millioen aan zilveren muntspeciën van Java uitgevoerd, en 't is te vreezen, dat de uitvoer van edel metaal niet zal ophouden. Volgens het *Bataviaasch Handelsblad*, is, van Mei 1857 tot Mei 1860, uit Nederlandsch-Indië, alleen te Calcutta, een bedrag van *f* 7,697,232 aan zilveren munt in ropijen herschapen en ook te Madras en te Bombay bestaan munt-inrigtingen, zoodat het totaal-cijfer van den uitvoer uit onze koloniën nog veel aanzienlijker is. Dit feit heeft ten gevolge, dat Nederland daardoor aanzienlijke verliezen lijdt, want het transport, met bijberekening van kommissieloon, assurantie, renteverlies, enz., kost 3 à 5 pCt., waaromtrent de berekeningen verschillen. Neemt men nu in aanmerking dat het Gouvernement in de behoefte aan cirkulerend medium in Indië verpligt is te voorzien, dan is het wegvloeijen van het zilvergeld op Java een zeer nadeelig verschijnsel. Onze regering heeft toch als zoodanig tot pligt voor het behoud van een goed muntstelsel te zorgen, terwijl zij aan den anderen kant er voor moet waken, dat hetgeen zij als handelaar en koopman te veel aan produkten uit Java haalt en hier te lande verkoopt, weder worde geremitteerd. De verkoop van produkten in Indië, gelijk die thans op zeer kleine schaal plaats heeft, voorziet in geenen deele in de behoeften; en door de afgifte van wissels op het departement van koloniën, aan partikulieren, kan mede niet genoeg aan geld worden overgemaakt. Daarbij hebben ten opzigte van het bankwezen, zulke hoogst onverstandige handelingen plaats, dat al was de behoefte aan handels-papier groot genoeg om in het te kort te voorzien, dit toch niet mogelijk zou zijn. Een en ander dwingt de regering voortdurend, om nieuwe zilveren specie naar Indië te zenden, waarvan de kosten gemiddeld op 4 pCt. berekend, jaar op jaar verloren gaan.

Onze tegenstanders zullen zich nu misschien op dat feit beroepen, om te beweren, dat hunne stellingen ten opzigte van het onmogelijke eener zilvercirkulatie juist waren; de verdere behandeling van dit onderwerp zal doen zien, dat wij van onze zijde de zaken goed hebben ingezien en dat juist dat schijnbaar kleine gebrek in de wet van 1854, waarom zij door ons werd bestreden, een der voorname oorzaken is van zeer veel kwaad, dat weder tot bederf van ons muntwezen zal kunnen leiden, wanneer daarin

niet voorzien wordt. En wat is nu dat gebrek? 't Is 't gemis van eene munt op Java. Wij hebben van den eersten dag verlangd, dat de onophoudelijke uitzendingen van muntspecie uit Nederland eens vooral zouden ophouden, en dat eene munt op Java zou worden opgerigt, opdat zoowel de hermunting als de trapsgewijze aanmunting van nieuwe specie, in de koloniën zelve zou kunnen plaats hebben. Men heeft daaraan geen gehoor gegeven en de gevolgen blijven niet uit. — *Hinc illae lacrimae!*

Ten gevolge van den uitvoer van zilveren specie naar Singapoera, en het daardoor ontstaande ongerief op Java, is, in den laatsten tijd, eene zeer belangrijke polemiek over dit onderwerp ontstaan. De publicist, die geruimen tijd aan het hoofd van het *Bataviasch Handelsblad* stond, en, met talent en warmte, in de eerste plaats, steeds de belangen van Indië voorstond, heeft, kort vóór zijn aftreden, het muntwezen in Indië tot het onderwerp van zijne beschouwingen gemaakt, en daarbij tegen het wegvloeijen van het zilver een middel aan de hand gegeven, dat tot zeer uiteenloopende gedachtenwisseling aanleiding gaf.

De heer DES AMORIE VAN DER HOEVEN meent, dat in de muntwet van 1854 deze groote leemte bestaat, dat zij aan de zilveren gulden eene waarde aan fijn zilver geeft van $9^{54}/_{100}$ wigtjes. Hij zoekt de oorzaak van het kwaad dáárin, dat het gehalte van den zilveren gulden in Indië gelijkgesteld is aan dat van den Nederlandschen gulden in Europa. Het was een misslag, beweert hij, het zilvergehalte der beide guldens *volkomen gelijk* te maken, en hij beweert dit op grond, dat het zilver, door transport naar de koloniën, gemiddeld 4 pCt. meerder waarde verkrijgt. Gelijke hoeveelheid zilver heeft, volgens hem, meer waarde in Indië dan in Europa, omdat het zilver uit Europa naar Indië wordt overgebragt. Hij beschouwt het dus als eene vergissing, als eene liberaliteit, die niet in de bedoeling lag, als een misverstand, waarop men behoort terug te komen; want hij zoekt daarin de oorzaak van den uitvoer van zilveren munt naar Singapoera. Indien toch de wissel, van Singapoera, op Batavia getrokken, niet betaald werd met zilveren guldens, die, volgens hem, 104 en niet 100 waard zijn, dan zou de spekulant er geen voordeel bij hebben, den zilveren gulden uit Nederlandsch Indië weg te voeren en dien elders te laten vermunten. Omdat de uitvoerders der Nederlandsch-Indische guldens de $9^{45}/_{100}$ wigtjes zilver in de daad voor minder koopen dan de waarde, worden de uit Europa ingevoerde goederen betaald met te Singapoera voor Nederlandsch-Indische specie gekochte wissels. Zoodra de groothandelaar dus te Batavia, of elders in Nederlandsch Indië, voor dezelfde waarde 4 pCt. minder bekomt, zal er voor hem geene reden meer bestaan den gulden en den rijksdaalder op te koopen, omdat de kooper te Singapoera hoegenaamd geen meerder voordeel zal kunnen aanbieden boven den invoerder van zilver uit Europa. Het bedrag aan transport- en assurantie-kosten, benevens renteverlies behoort, volgens hem, door den Staat in rekening te worden gebragt, want thans doet de schatkist daarvan een geschenk, niet aan de Indische maatschappij, maar aan enkele spekulanten en handelaren in Ne-

derlandsch Indië en te Singapoera, die den gulden tegen wissels opkoopen?

Hoe schijnschoon die redenering nu ook moge zijn, met hoeveel behendigheid en talent de schrijver zijne stellingen ook moge verdedigd hebben, toch heeft zich in Indië en in Nederland een tal stemmen doen hooren, die den bekwamen publicist, en, naar wij meenen, te regt, zijne dwaling aanwezen. Naar onze wijze van zien ligt de oorzaak van het kwaad niet dáár; te vergeefs zou men, door eene depreciatie van de zilvermunt, het kwaad trachten te keeren; de oorzaak moet elders worden gezocht.

Tegen de beweringen van den heer DES AMORIE VAN DER HOEVEN zijn hoogst gewigtige bedenkingen ingebragt, die wij in korte trekken zullen resumeren. Men zou aan de Indische maatschappij onregt doen, indien men de zilvermunt in waarde wilde verminderen. Men zou eene groote verwarring te weeg brengen, wanneer men het gehalte van den zilveren gulden beneden 9⁴⁵/₁₀₀ wigtjes stelde. Sedert onheugelijke tijden is toch het gehalte van den standpenning in Indië en in Nederland dezelfde; dat men veel minder waardige koperen munt of slechts papier in betaling heeft gegeven, dit bewijst niets. Het Gouvernement, dat den aanvoer van zilvermunt noodig heeft, behoort thans de kosten te dragen. De naam van een muntstuk doet toch niets tot de waarde af; de inhoud aan fijn zilver bepaalt die waarde, en zoodra het gehalte aan zilver van den Nederlandsch-Indischen gulden verminderd wordt, zal die waarde-vermindering bij alles in aanmerking komen. Wanneer Java van de algemeene handelsbeweging ware uitgesloten, zou men een minder gehalte aan de munt kunnen geven; maar daar de handelsbeweging zich over vreemde landen uitstrekt, zal niemand een' gulden of een stuk zilver, dat 4 pCt. mindere waarde heeft dan $9^{45}/_{100}$ wigtjes, voor de volle waarde in betaling willen nemen. Bij kleine koopen en transaktiën zal niemand het verschil in aanmerking nemen, als de gulden 4 percent in waarde verminderd is; maar de groothandel zal wel zeer degelijk op het mindere of meerdere gehalte van de zilveren munt letten, en zal niet aan goederen eene waarde van *f* 100 in ruil nemen tegen muntstukken, die slechts *f* 96 waarde aan fijn zilver hebben. De handel geschiedt niet enkel door bloote ruiling; hij loopt over verschillende raderen en de waarde-vermindering van den zilveren gulden in Nederlandsch Indië zou onmiskenbaar ten gevolge hebben, dat de wisselkoers stijgt, zoowel tusschen Java en Singapoera als tusschen Java en Londen. De innerlijke waarde van het cirkulerend medium bepaalt den prijs van den wissel, en zoodra een gulden minder fijn zilver bevat, zal dit invloed uitoefenen op den koers. Men heeft reeds aan den heer DES AMORIE VAN DER HOEVEN het voorbeeld tegengeworpen, dat bij gebrek aan voedingsmiddelen, het Nederlandsch Indisch Gouvernement zich elders van rijst moest voorzien; welnu, dan zal men een muntstuk naar de waarde aan fijn zilver beoordeelen, maar niet naar de nominale waarde en dan zal men minder rijst voor elken zilveren gulden ontvangen, die een gehalte heeft aan fijn zilver minder dan $9^{45}/_{100}$ wigtjes. Het Gouvernement zou voor al zijne behoeften wissels op Nederland moeten trekken, wanneer geen

uitvoer van zilveren munt naar Singapoera plaats had, en dit zou op de wisselmarkt ook van zoo grooten invloed wezen, dat de transportkosten van de massa specie, die men zou moeten aanvoeren, het thans te lijden verlies door uitvoer van zilver wel zou overschrijden.

Toen de gulden onder het recepisstelsel eene waarde had van 120 duiten, doch daarentegen het Gouvernement wissels in Nederlands courant trok, had het geld, in verhouding tot den wissel, zulk eene waarde, dat alle waren in prijs daalden. Zoolang het Gouvernement nu zijne inkomsten in Nederland ontvangt en daarentegen zilveren munt naar Indië moet overvoeren, zal die uit- en invoer kosten na zich slepen. De waarde-vermindering van den zilveren gulden zou intusschen ten gevolge hebben, dat men aan allen in Nederlandsch Indië nadeel toebragt, omdat men hun een minder zilvergehalte onder den naam van een' gulden zou geven, waarvoor zij, buiten Java, volstrekt niet dezelfde waarde in ruil zouden kunnen krijgen.

Maar er is meer. Men zou, door de waarde-vermindering van den Nederlandsch Indischen gulden, den uitvoer aan zilver niet doen ophouden. In Britsch-Indië bestaat eene zilvermarkt en wanneer de behoefte aan zilver zich daar mogt doen gevoelen, dan zou men in ieder geval met den uitvoer van Nederlandsche zilveren munt voortgaan. De wisselkoers zou dan de zaak weder ten voordeele van den uitvoerder doen overslaan, want het stukje zilver, dat men gulden noemt en dat een zeker gewigt aan fijn zilver heeft, zou alleen ingeruild worden tegen mindere hoeveelheid goederen. Op Java bestaat geen zoo groot maatschappelijk kapitaal, dat in stukjes van $9^{45}/_{100}$ wigtjes fijn zilver, gulden genaamd, overvloed is, en dientengevolge zal, bij de waarde-vermindering van de munt, wel stijging van den wisselkoers en vermindering van waarde der goederen plaats hebben, maar zal hetzelfde voordeel voor den uitvoerder blijven bestaan, om te Singapoera wissels af te geven, waarvoor Nederlandsch Indisch guldens betaald worden, welke te Calcutta en elders vermunt worden. De wissel tusschen Java en Londen en tusschen Java en Singapoera zal stijgen bij vermindering van de innerlijke waarde van de munt, waardoor de uitvoer niet belet wordt, maar waardoor aan de inlandsche maatschappij en aan het Europeesch element in Indie, bij alle transaktiën naar buiten, groot nadeel zal worden toegebragt. Daar de handelswetten overal dezelfde zijn, is er dus niets te doen aan den uitvoer van zilveren munt uit Nederlandsch Indië, zoolang wij geene middelen aanwenden om het daardoor onstaande ongerief te verhelpen. En die middelen kunnen alleen gevonden worden bij de toepassing van een beter koloniaal stelsel.

Sommigen hebben beweerd, dat het Gouvernement, door de wegvloeijing van het zilver op Java, geene schade lijdt. Wij zijn niet van die meening. Zoolang de onnatuurlijke toestand bestaat, dat het Nederlandsche Gouvernement voornamelijk zijne inkomsten uit Indië in produkten trekt, en daarentegen in de behoefte van zijne kassen door remises, in welken vorm dan ook, moet voorzien, bestaan er slechts twee middelen om het te kort te

dekken. Men moet voortdurend specie aanvoeren of wissels trekken. De onophoudelijke aanvoer van specie sleept zekere kosten na zich, en het Gouvernement verliest die telkens, wanneer, ondanks onophoudelijken aanvoer, de behoefte aan zilveren munt blijft bestaan. Aan den anderen kant zal, bij wegvloeijing van zilver en gebrek aan cirkulerend medium, wel de wisselkoers dalen, maar dit brengt voor den handel verlies te weeg, en het gevolg van de overgroote behoefte aan een middel om remises te doen, is nadeelig voor de Indische maatschappij. Hoe men de zaak dus ook neme, altijd zal een verlies ontstaan. Indien nu niet op de eene of andere wijze daarin te gemoet wordt gekomen, dan zal inderdaad de kunstmatige toestand op den duur moeten blijven bestaan.

Een der middelen, om de nadeelen weg te nemen, die wij tot dusverre besproken hebben, ligt geheel in de rigting van de zoogenaamde koloniale oppositie, en is sedert jaar en dag door ons aangewezen. Zoolang het Nederlandsche Gouvernement niet overgaat tot meerderen verkoop van produkten in Indië, zal men genoodzaakt zijn specie over te maken. Aan de behoefte aan zilveren munt *moet* worden voldaan, en daaraan kan gedeeltelijk voldaan worden, wanneer de toestand van Nederlandsch Indië, in verhouding tot het moederland, minder onnatuurlijk is. De waarde van den uitvoer in goederen is grooter dan die van den invoer; maar van dien meerderen uitvoer wordt in Indië geene enkele cent ontvangen; zoodra echter het Gouvernement meerdere produkten in Indië verkoopt, zal het te kort gedekt worden door de waarde, die men in specie voor de produkten ontvangt. Het Gouvernement draagt daardoor de zorg om voor de overzending van munt te waken, aan partikulieren over.

Wanneer zoodanige natuurlijke staat van zaken zal zijn ingetreden, beweert DES AMORIE VAN DER HOEVEN, zal de uitvoer van specie van Java nog grooter worden, want de transportkosten voor den partikulier zullen even groot zijn als voor het Gouvernement, en men zal dus eene mindere waarde voor de te koopen produkten geven; zoolang er voordeel bestaat op den uitvoer van Java naar Singapoera en Calcutta, is het kwaad niet te verhelpen. Wij gelooven, dat ook die stelling niet geheel juist is. Zoodra de behoefte aan klinkende munt te Singapoera en op Java even groot zal zijn, zal de waarde aan fijn zilver rijzen, en zal men, voor den gulden van $9^{45}/_{100}$ wigtjes fijn meer produkten kunnen koopen, dan wanneer men het gehalte verminderde. Het verschil in wisselkoers, te Singapoera en op Java, ontstaat alleen daardoor, dat de behoefte aan zilveren munt in onze koloniën niet zoo groot is. Langzamerhand komt men echter meer en meer in Nederland tot de overtuiging, dat de verkoop van produkten in Indië behoort te worden uitgebreid. Zoodra nu daardoor in den Archipel meer behoefte aan zilveren munt zal ontstaan, zal ook de waarde van den Nederlandschen gulden rijzen. Een der oorzaken van den tegenwoordigen toestand ligt in den onnatuurlijken stand der zaken. Als het Gouvernement door 't verkoopen van produkten in Indië meer zilveren specie ontvangt, zal het niet tot overmaking van zooveel zilver genoodzaakt zijn, al vloeit er van het zilver ook iets weg.

Maar zelfs dan wanneer men in Indië produkten zal koopen, behoort daarbij in de allereerste plaats op een ander punt te worden gelet, want anders treft de maatregel in dat opzigt geen doel. Zoolang elders eene zilvermarkt bestaat, zal de wisselkoers daarop betrekking hebben; met andere woorden, zoolang de behoefte aan zilver te Calcutta, te Bombay en te Madras, grooter is dan op Java, zal het geld uit onze koloniën wegvloeijen. Gelijke oorzaken moeten gelijke gevolgen te weeg brengen. Wanneer op Java eene munt bestond, zou men even goed aldaar koers-spekulatiën in het oog houden en vreemde munt of baren zilver derwaarts trekken, als men dit thans naar Britsch-Indië doet. De handel weet van alles voordeel te trekken en alleen dan, wanneer men ontkent, dat de regelen van staathuishoudkunde op Nederlandsch Indië van toepassing zijn, zal men kunnen beweren, dat hetgeen waar is voor Europa en Britsch-Indië, onwaar zou zijn voor Nederlandsch Indië. Thans heeft het zilver op Java geene marktwaarde; daar bestaat geene markt en er is dus ook geene aanleiding voor partikulieren, om veel zilver derwaarts te voeren. De verzending van Nederlandsche specie van Singapoera naar Calcutta hangt geheel af van den wisselkoers tusschen beide plaatsen. Zoodra zich op Java eene zilver-markt zal vestigen, zullen er ook koersen zijn, waaronder het voordeelig is vreemd zilver naar Java te vervoeren of in Indië verkochte produkten met zilver te betalen. De munt geeft aan het zilver slechts de juiste waarde. Omdat nu op Java geene munt bestaat, zal de eventualiteit zich thans ook niet kunnen op doen, dat men van voordeelige kansen gebruik zou willen maken om derwaarts zilver in te voeren of er voordeel in zien produkten in zilver te voldoen. Op Java bestaat niet eens een officiëel erkend essayeur om aan barend zilver of aan muntspeciën, die geen algemeen bekende koers hebben eene vaste waarde te geven. Het zonderlinge verschijnsel bestaat, dat de Java-bank millioenen schats in hare kelders moet geborgen hebben; maar, bij gebrek aan eene munt op Java, is het niet mogelijk het daar geborgen zilver ten algemeene nutte aan te wenden.

Zoodra evenwel eene munt op Java bestaat, zal daar ook eene markt in het leven komen, en de gelegenheid bestaan, om eene ruime geld-cirkulatie te behouden. Eene munt zou voor Java onberekenbare voordeelen scheppen; want dan zou de mogelijkheid bestaan, dat de uitvoer van specie, die thans plaats heeft, ook aangevuld worde door een ruimer invoer en zoodoende Java de zegeningen ondervinde van de algemeene handelsbeweging, die evenzeer muntspeciën als goederen omvat. Aan de behoefte van vraag en aanbod van zilver kan thans op geene andere wijze worden voorzien, dan door aanvoer uit Nederland. Zoodra die onnatuurlijke toestand ophoudt; zoodra Java niet meer van de algemeene handelsbeweging zal zijn uitgesloten, zal de mogelijkheid van eene ruime zilver-cirkulatie openstaan. De verkoop van produkten alleen is daartoe niet voldoende; want zoolang geene markt van zilver bestaat, zal de behoefte aan edel metaal elders grooter zijn, en zal de wisselkoers bij gevolg voordeelen opleveren, om wissels te Singapoera te nemen, waardoor de specie weder zal wegvloeijen.

Alleen door zamenwerking van de door ons aangegeven middelen: in de eerste plaats eene munt op Java, en in de tweede plaats verkoop van produkten, zal eene markt van zilver in Nederlandsch Indië in het leven komen. Waar eene markt bestaat, heeft rijzing en daling, in- en uitvoer plaats; waar groote behoefte aan zilver of elk ander voorwerp is, rijst de waarde, en waar de handels-beweging zich kan doen gevoelen, ontstaat spekulatie. Zoodra nu de spekulatiegeest op Java ontwaakt is, moet de behoefte aan zilver zich in onze koloniën en in Britsch-Indië balanceren; en zijn de redenen weggenomen, waardoor de zilveren munt, ondanks voortdurenden aanvoer, naar elders vloeit. De afstand van Europa of Amerika naar Java of Singapoera is toch niet zoo groot om door het transport voordeel te geven bij uitvoer van Java.

Men heeft nu wel beweerd, dat er op Java reeds te veel zilver en te Singapoera te weinig is, en dat daarin de oorzaak van het wegvloeijen ligt, maar men ziet dan den stand der zaken op Java voorbij. Daar regelt de prijs van het geld zich niet naar de behoefte, maar naar de eischen van het Gouvernement, dat ook de wisselkoers bepaalt; en naar dezen regelt zich de geldswaarde. Naar mate 's Gouvernements kassen al of niet gevuld zijn, rijst of daalt de wisselkoers 4 à 5 pCt., en dus ook de waarde van het geld in onze koloniën.

Indien onze tegenstanders dus beweren, dat de wegvloeijing van het zilver op Java de onmogelijkheid van eene zilver-cirkulatie aldaar bewijst; dan antwoorden wij, dat zij zelve de oorzaak van dat wegvloeijen zijn; dan herinneren wij de diskussiën over de muntwet van 1854, bij welke gelegenheid de redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* met nadruk betoogde, dat, zoolang geene munt op Java bestond, het herstel van het muntwezen als eene illusie moest worden beschouwd, in zooverre, dat de millioenen schats, door moederland en de koloniën opgeofferd, om eene goede geldcirkulatie in Indië te verzekeren, jaar op jaar, door nieuwe offers zouden moeten worden gevolgd, wilde men het doel bereiken. Alleen dan, wanneer eene munt op Java gevestigd is, kan de stroom in ons voordeel worden gekeerd. Zoolang dit niet geschiedt, zal men telkens tot nieuwe offers gedrongen worden, en verliest het Gouvernement de kosten van transport, van assurantie, kommissie en rente op de aangebragte zilveren specie gedurig op nieuw. Vestig in Indië eene munt en verkoop daar meer produkten en gij neemt de oorzaken van het kwaad weg. Edel metaal is aan de handelsbeweging onderworpen; wie dit zou durven ontkennen, wijzen wij op de waarde-vermindering van het goud in de laatste jaren.

Wij hadden dus volkomen regt in onze bestrijding van de muntwet van 1854. 't Geen toen aan velen als een ondergeschikt punt voorkwam, blijkt thans eene der groote oorzaken te zijn, waarom het Nederlandsche volk zich voortdurend groote opofferingen moet getroosten, om de zilver-cirkulatie in Indië op zekere hoogte te houden. Die cirkulatie zal het vat der Danaïden zijn en blijven, zoolang geene munt bestaat, terwijl de Indische maatschappij al weder schromelijke verliezen en ongerief ondervindt door

hetgeen thans plaats grijpt. 't Is thans nog tijd om er op terug te komen; maar elke dag verzuim kost schatten. De onbekwaamheid en kortzigtigheid van de partij, die tot dusverre Indië bestuurde, wordt ook in deze aangelegenheid weder door de ondervinding bewezen. Hoe eer hoe liever dus herstelling aangebragt!

De heer PAHUD heeft zich in de uitvoering van de wet van 1854 voornamelijk laten bijstaan door den tegenwoordigen direkteur van finantiën in Indië. Voor ons is het altijd pijnlijk over personen te spreken; maar het belang der zaken dringt ons somtijds daartoe. Als wij verder in dit onderwerp doordringen, dan zien wij, hoe ongelukkig het, vooral in den laatsten tijd, in Indië toegaat. Indien twee zaken naauw aan elkander verwant zijn, dan is het wel de geldcirkulatie en de wisselkoers. Dit is bovenal het geval op Java, waar het Gouvernement gretig moet zijn om wissels op Nederland af te geven, ten einde daardoor minder in de noodzakelijkheid te komen, om edel metaal aan te voeren.

De geldcirkulatie en de wisselkoers leiden overal tot spekulatiën; maar hoogst zonderling is het verschijnsel, dat een Gouvernement een grooten wisselhandel drijft. Dit is intusschen in onze koloniën het geval, omdat de Indische kas telkens behoeften heeft, die alleen door remises uit Nederland gedekt kunnen worden. Wat zien wij nu gebeuren? 't Is onmiskenbaar, dat het Gouvernement zeker voordeel er bij heeft, een wissel op Nederland af te geven, en tegen eene matige premie daarvoor geld op Java te ontvangen. Indien ƒ 100 aan specie, uit Nederland overgevoerd, aan transport, kommissie-loon en renteverlies ƒ 4 gulden kosten, hetgeen men algemeen gemiddeld aanneemt, dat is het voordeelig in Indië tegen storting van ƒ 100 een wissel van ƒ 102 af te geven, want dan wint men niet alleen eenig geld, maar voorziet bovendien in de dadelijke behoeften aan zilveren specie op Java, en heeft daarbij het voordeel, dat de wissel eerst over zes maanden betaalbaar is, hetgeen door de gewoonte tot wet is verheven. Nu heeft het Gouvernement, bij het drijven van dien wisselhandel, tot dusverre steeds getracht te konkurreren met partikulieren. Dikwijls is het hoogst wenschelijke van een vasten koers aangetoond, in het belang van den handel. Maar daarvan wil men niet hooren, en naar mate van de omstandigheden hebben de meest mogelijke fluktuatiën in den wisselkoers plaats gehad. Het spreekt intusschen van zelf, dat een tal omstandigheden op den wisselkoers betrekking kunnen hebben. Maar elke spekulatie daarop van de zijde van het Gouvernement, moet in vele gevallen geheel ten nadeele van partikulieren strekken.

Toen nu nog niet lang geleden, op Java al weder behoefte aan wissels bestond, heeft men daarvan ook gebruik gemaakt, om die omstandigheden dienstbaar te maken aan de algemeene strekking, om den koers terug te dringen. Op Java bestond, volgens berigten met de laatste mails, schaarste aan wissels op Europa, en het Gouvernement heeft bepaald, dat de wisselkoers op Nederland op 99 pCt. dus beneden pari zou zijn, dat is, dat de partikulier, die ƒ 100 in 's lands kas stort, daarvoor slechts ƒ 99 aan

wissels zal ontvangen. Het is het Gouvernement dus gelukt in den laatsten tijd bot te vieren aan den naijver, die steeds bestond, om zijn papier voordeeliger dan partikulieren te plaatsen. Men juicht voorzeker bij het denkbeeld, dat nu het tekort in de Indische administratie op zoo voordeelige wijze kan worden gedekt; maar die juichtoon is geheel in overeenstemming met de kortzigtigheid, die steeds in het beheer der Indische financiën geheerscht heeft. Het staat toch vast, dat de regering, tot een koers van 99 pCt., zeer weinig nemers van wissels zal vinden, want die koers is te nadeelig om daartegen veel papier te plaatsen. Intusschen is het blijkbaar, dat, door het vaststellen van zoodanigen koers, de uitvoer van specie in de hand gewerkt wordt, ofschoon daarover zoo ernstig wordt geklaagd, en het grootste ongerief in den geldsomloop geboren wordt. Wie daartoe in de gelegenheid is, zal specie naar Singapoera zenden, om daar, tegen voordeeliger koers, wissels te krijgen. Het is ook niet te ontkennen, dat naarmate meer zilveren munt uitgevoerd wordt, de schaarschte aan specie zich meer en meer in 's lands kassen zal doen gevoelen. Tegen een' koers van 99 pCt. kan niet veel vraag naar 's Gouvernements-wissels komen, en daarvan is het onvermijdelijke gevolg, dat de behoefte aan remise uit Nederland van zilveren speciën hoe langer des te grooter zal worden, terwijl de kosten, daarop vallende, oneindig grooter zijn, dan wanneer men in den regel wissels tegen 102 afgaf, die men eerst over zes maanden behoefde te betalen. Door gebruik te maken van de oogenblikkelijke behoefte aan wissels op Nederland, benadeelt het Gouvernement dus niet alleen de belangen van partikulieren, maar berokkent zich zelf groote schade, door bevordering van den uitvoer van specie.

Op even zonderlinge wijze heeft men, eenigen tijd geleden, ten opzigte van de uitgifte van wissels op Sumatra's Westkust gehandeld. De direkteur van finantiën heeft te Padang de gelegenheid opengesteld, om de afgifte van Gouvernements-wissels op Nederland te verkrijgen. Maar onder welke voorwaarden heeft men die gunst verleend? Tot verkrijging van wissels moest men zich tot den Gouverneur van Sumatra's Westkust wenden, onder dadelijke storting in 's lands kas van het aangevraagde bedrag in wissels. De Gouverneur zou dan naar Batavia aanvrage om papier doen, van waar hij de wissels per eerste gelegenheid zou ontvangen. Maar noch de aanvrage, noch de storting van het geld, zouden eenige zekerheid noch regt op de wissels geven, als van Batavia het berigt mogt komen, dat de direktie van finantiën op dat oogenblik geene wissels afgeeft. Het eenvoudige gevolg hiervan is, dat hij, die zijn geld op Sumatra's Westkust in 's lands kas stort, na 50 dagen tijdsverloop een antwoord op zijn aanzoek ontvangt, omdat de stoomboot vaart slechts éénmaal per maand plaats heeft. En nu is bepaald, dat in geval van eene afwijzende beschikking, men het gestorte geld terug ontvangt, maar geenerlei aanspraak op rente heeft, ofschoon de kans, om elders wissels te bekomen, in den tusschentijd verloopen kan zijn. Het is ons onverklaarbaar, hoe men in dezen maatregel, gelijk die genomen is, eenige bevordering van de

belangen van den handel op Sumatra's Westkust zou kunnen zien, want van eene gunst, onder zulke voorwaarden verleend, zal wel geen gebruik gemaakt kunnen worden.

De onbekwaamheid in het bestuur van 's lands finantiën komt voorts op alle mogelijke punten uit, waar het de cirkulatie van muntspeciën geldt. Ten gevolge van de inwisseling der recepissen, was het te voorzien, dat in Indië behoefte aan geldwaardig papier zou ontstaan. Bij de herziening van het oktrooi van de Java-Bank is daarin op geheel onvoldoende wijze voorzien. Wij willen, om het bestek van dit betoog niet te uitvoerig te doen zijn, niet treden in eene beoordeeling van de wijze, waarop dat oktrooi vernieuwd is. Deskundigen hebben op onwederlegbare wijze aangetoond, dat daarbij het bankwezen niet behoorlijk verzekerd is. Zooveel is intusschen zeker, dat ook na de verlenging van het oktrooi van de Java-Bank, in Indië en in Nederland telkens nadrukkelijk stemmen zijn opgegaan om te betoogen, dat het maatschappelijk verkeer van onzen tijd behoefte heeft aan zekere en eenvoudige middelen van geldremise, en dat dus geldswaardig papier, inwisselbaar bij 's lands kassen, behoorde te worden uitgegeven. Op Java bestaat groote behoefte aan een algemeen inwisselbaar muntpapier, want de Bank kan op verre na niet in de behoefte voorzien. De regering heeft tot dusverre in geen enkel opzigt aan dien wensch voldaan. Wel is bepaald, dat, ten gerieve van het algemeen, de recepissen van *f* 10 en *f* 25, tot en met den laatsten Augustus 1861, bij alle lands-kassen in betaling zullen worden genomen; wel zijn storting-bewijzen in het leven geroepen; maar op de meest zonderlinge wijze wordt te dien opzigte gehandeld, zoodat inderdaad niet in de bestaande leemte wordt voorzien. Aan de telegraafkantoren, die dan toch wel lands-inrigtingen zullen zijn, en bij de ontvangers van het regt van klein zegel bij voorbeeld, worden de recepissen eenvoudig afgewezen. De storting-bewijzen kan men bij 's lands kas bekomen, maar deze worden niet afgegeven dan voor een bedrag beneden *f* 10. Voor eene som van *f* 30 zal men dus verpligt zijn, vier dergelijke stukken te nemen. Maar wat de werking van deze storting-bewijzen oneindig beperkt, is de omstandigheid, dat men op één dag aan denzelfden persoon slechts één dergelijk bewijs afgeeft. 't Schijnt inderdaad alsof het er op toegelegd wordt om moeijelijkheden voor de Indische maatschappij te scheppen. Vervoegt men zich met eene zekere hoeveelheid pasmunt tot betaling van een telegram aan een der telegraafkantoren, dan wordt zij ook daar geweigerd. Zilveren dubbeltjes worden door het eene lands-kantoor in betaling gegeven, maar dezelfde hoeveelheid pasmunt wordt door het andere geweigerd. Wanneer men daarbij voegt, dat de zilveren munt, guldens en rijksdaalders, naar Singapoera wordt uitgevoerd; dat de Java-Bank kleine bankbilletten in hoogst onvoldoende mate uitgeeft, en dat een postwissel tot dusverre eene onbekende weelde in Nederlandsch Indië is, dan vragen wij in gemoede, of, bij een dergelijke stand van zaken, alle transaktiën in onze koloniën niet op de schromelijkste wijze worden benadeeld, en of het ongerief, veroorzaakt door

zooveel onhandigheid en zorgeloosheid ten opzigte van de belangen van de ingezetenen van Nederlandsch Indië, nog langer voortduren mag? Hetzij daar onkunde of onverschilligheid heerscht, naar onze overtuiging is de direktie van financiën in verkeerde handen, en wordt het meer dan tijd, dat met den heer PAHUD, zijn beschermeling door een bekwamer persoon worde vervangen. Ook de direktie van de Java-Bank behoort in handen te komen van een' man, die met het munt- en bankwezen ten volle vertrouwd is, want de werking van dit ligchaam oefent zulk een' overwegenden invloed op den gang van zaken uit, dat het eene eerste behoefte is, die gewigtige betrekking aan een' ijverig, bekwaam en wetenschappelijk ontwikkeld man op te dragen.

Wij hebben in algemeene trekken, en gewis op zeer onvolledige wijze, de behoeften van onze koloniën in dit opzigt ontwikkeld. Wij gelooven intusschen reeds genoeg te hebben gezegd, om de overtuiging ingang te doen vinden, dat hetgeen wij vroeger als onze vrees te kennen hebben gegeven, thans meer dan ooit waarheid is. Wanneer wij dan zien, dat men bij het kapitale gebrek in de wet tot herstel van het Indisch muntwezen nog een tal misslagen voegt, en dagelijks doorslaande bewijzen van kleinachting van de belangen der Indische maatschappij en van onkunde geeft, waarvan de gevolgen natuurlijk tevens allernadeeligst voor de algemeene finantiële belangen van Nederland zijn, dan moeten wij van een' Minister van Koloniën, die verklaard heeft den weg van hervorming te willen betreden, verlangen, dat hij krachtige maatregelen neme, om in den tegenwoordigen toestand van het Indisch finantiewezen verbetering te brengen. Schromelijke gevolgen moeten toch ontstaan door voortduring van hetgeen nu bestaat. De koloniale behoudspartij ziet misschien met zekere „Schadefreude", dat de millioenen schats, tot verbetering van het Indisch muntwezen aangewend, langzamerhand blijken vruchteloos te zijn; want schijnbaar drukt dit het zegel op de voorstellingen, die zij van de zaken heeft gegeven; maar de oorzaken van het kwaad hebben wij aangewezen. De misslagen, die begaan zijn, kunnen voor het vervolg grootendeels worden voorkomen, en wij zijn overtuigd, dat, zoodra men meer en meer de onnatuurlijke verhouding tusschen de koloniën en het moederland zal opheffen, van zelf verder verbetering zal komen in hetgeen het gevolg is van den loop der zaken en van de handelsbeweging in de geheele wereld. Zoolang men zich vastklemt aan verouderde begrippen; zoolang men aan Java eene munt onthoudt, en het finantiewezen niet aan bekwame handen toevertrouwt, zoolang zullen alle palliativen niet baten; zoolang zullen wij, tot ons leedwezen, elken dag verpligt zijn, door feiten het bewijs te leveren, dat misslag op misslag in Indië wordt begaan en dat onze koloniën, onder het stelsel van behoud, met de begunstiging van personen en de bestaande bekrompenheid van inzigten, niet goed geregeerd worden. Wij wenschen ook dat althans de nieuwe landvoogd de kracht zal hebben, onmiddellijk verbetering aan te brengen, waar hij dit doen kan door andere personen met het beleid der zaken te belasten.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Theses juridicae inaugurales, quaspro gradu doctoratus, summisque in Jure Romano et hodierno honoribus et privilegiis in academia Lugduno-batava, rite et ligitime consequendis, defendet GULIELMUS STORTENBEKER Jr. Hagae 1861.

Wij maken eene uitzondering op den regel. Gewoonlijk geven wij, in de overzigten en beschouwingen van uitgegeven geschriften over Indië, geene plaats aan de stellingen, die door jongelieden aan onze academiën worden verdedigd. Maar de stellingen, met wier verdediging de heer STORTENBEKER onlangs den graad van doktor in de regten verwierf, verdienen eene opzettelijke behandeling. Zij getuigen van eene ernstige studie en van eene zelfstandigheid, vrij van alle vooroordeelen, gelijk zij zeldzaam bij jongelieden, die de academiën verlaten, worden aangetroffen. Bovendien grijpen ze zoo regtstreeks en diep in de ekonomische en politische vraagstukken omtrent Indië, welke tegenwoordig aan de orde van den dag zijn, dat zij ons wel dwingen er onze aandacht aan te wijden.

De heer STORTENBEKER verhaalt ons in een kort voorberigt, dat hij 't voornemen had een akademisch proefschrift te vervaardigen, tot onderwerp hebbende: „De gevoelens der voornaamste staathuishoudkundigen ontvouwd en beoordeeld." 't Doet ons leed, dat hij in de voltooijing van dien arbeid, door gebrek aan tijd, verhinderd is geworden, want het onderwerp was even belangrijk als leerzaam. Toch heeft hij ons 't vooruitzigt geopend, dat wij nog eenmaal met dit werk verblijd zullen worden, en de proeven van 't geen het bevatten zal, voorkomende in een twintigtal stellingen daaruit ontleend, zullen onze lezers ongetwijfeld met ons doen instemmen in den wensch eener spoedige vervulling dier belofte, wanneer wij dat twintigtal onder hunne oogen brengen, door ze thans te laten volgen.

I. Eene grondige kennis van de geschiedenis, den toestand en de regten en verpligtingen van de koloniën der oude volken jegens den moederstaat, is voor de oefening der staathuishoudkunde, toegepast op de koloniën en bezittingen der volken van den nieuweren tijd, van het hoogste belang.

II. Noch ADAM SMITH (Wealth of nations b. IV. chapt. III. sect. I.), noch GANILH (Theorie de l'Econ. pol. II. 277—279) noch SIMONDE DE SISMONDI (Etud. sur l'Econ. pol. II. 102—106), noch W. ROSCHER (Kolon. Kolonialpol. und Ausw. kap. II—III. p. 39—59), hebben den toestand der oude koloniën, vooral wat betreft de betrekking tot den moederstaat, naauwkeurig verklaard.

III. De meeste schrijvers, die over de koloniën der ouden, zoowel als zij, die over de koloniën der volken van den nieuweren tijd hebben geschreven, hebben niet genoegzaam het onderscheid in het oog gehouden tusschen het uitzenden van koloniën, en het verlaten van den ge-

hoortegrond (landverhuizing) door een gedeelte der bevolking van eenen staat. (Zie ook WICHERS Diss. Hist. Litt. Inaug. de Coloniis Veterum. p. 67; en GANILH, Theor. de l'Econ. polit. II, 280).

IV. Wij stemmen niet in met MAC CULLOCH (Comm. Dict. Art. Colonies), die het volgende beweert: „SENECA (Consol. ad Helv. c. VI), has given in a few words, a very clear and accurate statement of the different motives that induced the ancients to found colonies." SENECA zegt namelijk ter aangehaalde plaatse *): „Nec omnibus eadem causa relinquendi quaerendique patriam fuit. Alios excidia urbium suarum, hostilibus armis elapsos, in aliena spoliatos expulerunt; alios domestica seditio submovit; alios nimia superfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emisit; alios pestilentia aut frequens terrarum hiatus aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia ejecerunt; quosdam fertilis orae et in majus laudatae fama corrupit; alios alia causa excivit domibus suis."

V. Te regt beweert HEYNE (Opusc. Acad., III. p. 70 Foed. Carth., cum Rom. super navig. et mercaturam facta illustr.). „Nullum facile est inventum aut commentum, quod nostrae Europae avaritia atque aviditas inexsatiabilis excogitavit, quod non Carthago jam olim adhibuisse reperiatur, ut studia navigationis aleret, opes sibi soli pararet, aliorum lucro inhiantium cupiditatem aut reprimeret aut eluderet, emporia opportunissima, munitissima, instructissima haberet; una defuit virtus, quae nulli populo in simili fortuna adfuit, moderatio." †).

VI. De bewering van J. N. MADVIG (de jure et conditione colon. Pi. Ri. Opust. Acad. I. p. 254), dat de Romeinsche burgers, in de koloniën gevestigd, het *jus suffragii et honorum* te Rome hebben behouden, wordt ten onregte door HEYNE (Opusc. Acad, III. p. 148 de Belli Rom. Soc. Caus. et eventu, respectu ad bell. cum colon. Americ. gest. habito) ontkend, en betwijfeld door A. W. ZUMPT (Studia Romana, p. 367). Zie ook BECKER-MARQUARDT Röm. Alterth, I. 15 en WALTER, Gesch. des R. R. I. p. 823.

VII. Ten onregte beweert ROSCHER (Kolon. Kolonialpol. und Auswand. p. 2 vlg.) van HEEREN: „Vom allergrösten Nutzen ist seine Eintheilung der koloniën in Ackerbau-, Pflanzungs-, Bergbau- und Handels-koloniën gewesen, wodurch sich die unermessliche Stoffmenge in wenige, natürliche, leicht zu überschauende Gruppe ordnen musste." Zie HEEREN Handb. der Gesch. van de Staatsgest. van Europa en desz. volkpl. door Mr. G. DORN SEIFFEN I. p. 33.

VIII. De invloed, dien de koloniën uitoefenen op den vooruitgang der volken, waarbij zij gevestigd worden, zal afhangen van het doel, waarmede hunne vestiging is ondernomen. (Zie ook STORCH Cours d'Econ. pol. 2 edit. par J. B. SAY 1823 t. III. l. II. c. XI).

IX. Het doel, waarmede de koloniën der volken van den nieuwen tijd zijn gevestigd, is veelal geweest: de markt van het moederland uit te breiden, den uitvoer te doen toenemen en zich nieuwe en uitsluitende markten in verafgelegen landen te verzekeren; dit doel, een der hulpmiddelen van het mercantiele stelsel, (zie AD. SMITH, Wealth of Nat. bij MAC CULLOCH. Edit. 1859, p. 196; en GARNIER, AD. SMITH Richesses des Nat. Edit. 1820, t. IV, not. XI, p. 457), is oorzaak geweest, dat de invloed dezer koloniën op de volken, waarbij zij gevestigd zijn geworden, verre van weldoende is geweest.

X. Te regt beweert AD. SMITH, W. of N. p. 264: „The policy of Europa has very little to boast of either in the original establishment, or so far as concerns their internal gouvernement, in the subsequent prosperity of the colonies of America.

---

*) In 't belang van sommigen onzer lezers, die geen Latijn verstaan, voegen wij eene vertaling bij den Latijnschen text.

„Niet allen hadden dezelfde reden om hun vaderland te verlaten en een ander op te zoeken. Sommigen werden naar den vreemde gedreven door de verwoesting hunner steden, waaruit zij, van alles beroofd, aan de vijandelijke wapenen waren ontkomen; anderen door binnenlandsch oproer; anderen ten gevolge van overbevolking, anderen door pest, aardbeving of andere ondragelijke gebreken van den vaderlandschen grond; anderen lieten zich verleiden door den overdreven roep van de vruchtbaarheid van andere streken, of weder door andere redenen werden zij gedreven tot het verlaten van eigen huis.

†) „Zeker is er geen maatregel verzonnen of bedacht door de hebzucht en niet te verzadigen begeerlijkheid van het tegenwoordig Europa, die niet vroeger reeds door Carthago is aangewend om den lust voor de scheepvaart op te wekken, voor zich alleen schatten te verwerven, de winzucht van anderen te misleiden of te onderdrukken, en zich de best gelegen, goed versterkte en rijk voorziene stapelplaatsen te bezorgen. Hun ontbrak alleen, wat geen volk in dergelijken voordeeligen toestand heeft bezeten, namelijk de deugd der gematigheid."

XI. De bloei der Engelsche koloniën in N.-Amerika is voornamelijk toe te schrijven aan de meer vrijzinnige staatsinstellingen, waarmede zij door Engeland begiftigd zijn geweest.

XII. Zeer waar zegt MILL (Elem. of Pol. Ecom. Lond. 1821 p. 169): „If, however, the colony is dependent for necessaries upon the mother country, the exclusive company exercises over the colony a power altogether despotic."

XIII. De meest vrije beschikking over de voortbrengselen van haren grond, en de grootst mogelijke uitbreiding van hare markt, zijn de eerste vereischten voor den bloei der koloniën, en de zekerste middelen om het moederland op den duur groote voordeelen van dezelve te doen genieten.

XIV. Het valt niet te betwijfelen, dat de verschijnselen van eene te voorziene afscheuring der Engelsch-Noord-Amerikaansche koloniën, van het moederland, eenigen invloed hebben uitgeoefend op de beschouwingen van ADAM SMITH over de koloniën; echter niet in zoo verre als GANILH (Théor. de l'Econ. pol. II. 280) beweert: „ADAM SMITH lui-même n'a pas su s'en garantir (zie p. 280 boven), ou du moins cet écrivain a encore épaissi les nuages qui cachent les véritables rapports des colonies modernes avec l'Europe."

GANILH heeft ADAM SMITH niet begrepen of zijn werk niet grondig onderzocht. Dit blijkt uit de vergelijking van GANILH (II. p. 280—83), en AD. SMITH (Wealth of Nat. IV. c. VII. p. 273): „We must carefully distinguish between the effects of the colonytrade and those of the monopoly of that trade etc.; pag. 274: The natural good effects of the colonytrade, however, more than counterbalance to Great Britain the bad effects of the monopoly" etc., en andere plaatsen waar AD. SMITH het voordeelige van den kolonialen handel aantoont.

XV. Niet naauwkeuriger dan GANILH, schijnt RICARDO de „Wealth of Nations" te hebben onderzocht. Hij zegt (t. II. p. 202 Princ. de l'Econ. pol. édit. 1819 par J. C. SAY) omtrent ADAM SMITH: „Cette partie (het monopolie van den handel op de koloniën), de son sujet n'est cependant pas traitée d'une manière aussi claire et convaincante que celle où il montre l'injustice du système adopté envers les colonies. Sans prétendre etc., qu'il me soit permis de croire que la mère-patrie peut quelquefois retirer un avantage des entraves auxquelles elle assujettit les habitans de ses colonies etc.

SMITH heeft het tegendeel niet beweerd, maar wel dat het monopolie van den kolonialen handel de nijverheid van alle andere volkeren onderdrukt en voornamelijk die der koloniën, zonder dat het die van het land, in welks voordeel het is daargesteld, doet toenemen, maar ze in tegendeel doet afnemen. (Zie Wealth of Nat. p. 275 en 276): „All the original sources of revenu, the wages of labour, the rent of land, and the profits of stork, the monopoly renders much less abundant than they otherwise would be. *To promote the little interest of one little order of men in one country, it hurts the interest of all other countries*". En hiermede stemmen wij volmondig in.

XVI. Ieder monopolie, dat een Staat verleent, is eene belasting door dien Staat van zijne onderdanen ten voordeele van één enkele of van enkelen hunner geschreven.

Het monopolie van den kolonialen handel is eene belasting door den Staat ten voordeele van enkelen, op zijne koloniale onderdanen gelegd. Beschermende regten, toegestaan aan koloniale produkten, zijn eene belasting geheven van de onderdanen van eenen Staat, ten voordeele der volkplanters in de koloniën.

XVII. Het bestuur van eene kolonie of bezitting bij uitsluiting aan eene handelsvereeniging over te laten, is het middel om den bloei eener kolonie of bezitting tegen te houden, ja geheel te onderdrukken. AD. SMITH noemt te regt dergelijke uitsluitende compagniën „nuisances in every respect; always more or less inconvenient tho they countries in wich the are established, and destructive to those which have the misfortune to fall under their government" (Wealth of Nat. p. 289).

XVIII. Alle ondernemingen van landbouw, fabriek-nijverheid of handel in koloniën of bezittingen, door eene regering gedreven, verzwakken de zedelijke kracht van het bestuur en onderdrukken de bijzondere nijverheid van het moederland en van de koloniën.

XIX. De voortdurende instandhouding van het kultuurstelsel is op staathuishoudkundige gronden niet te verdedigen.

XX. Het regtmatig verlangen van allen, die vrijwillig zich in eene kolonie van eenen Staat vestigen, is vervat in de woorden der gezanten van Epidaurus aan de Corinthiers (Zie Thur. I,

24): Niet om slaven te zijn, maar om gelijk te zijn met hen die zij achter laten, worden zij uitgezonden.

Ziedaar een aantal stellingen, waaruit is op te maken, welke de geest en strekking van de verhandeling zal wezen, de gevoelens der voornaamste staathuishoudkundigen over de koloniën ontvouwende en beoordeelende, die de heer STORTENBEKER ons alsnog toezegt. Hij beweegt zich in eene vrijheid en onafhankelijkheid, die hem los heeft gemaakt van alle traditiën der oudgasten; hij heeft zich op een wetenschappelijk standpunt geplaatst, dat hem vrijwaart tegen die scheve oordeelvellingen, welke aan een bekrompen egoïsme of eene slaafsche ambtenaars-routine noodwendig zijn verbonden.

Dat zulk een man naar Indië gaat verheugt ons, en dat hij bij het Gouvernement werkzaam zal zijn, beschouwen wij als eene groote aanwinst voor den staat. Hij is niet alleen gepromoveerd in de beide regten, maar ook in de letteren. Daarbij heeft hij zich het diploma van ambtenaar der eerste klasse, door eene tweejarige studie aan de akademie te Delft, verworven. Maar dat de aard van het onderwijs en de geest, die er in heerscht, niet veel invloed op de rigting van zijnen geest hebben uitgeoefend, bewijzen zijne stellingen. Moge hij in die rigting ook de taak vervullen, die het Gouvernement hem zal opdragen.

Wij kunnen ons het genoegen niet ontzeggen, nog bij een paar stellingen stil te staan. Immers ook in de volgende komen er verscheiden voor, die den tegenwoordigen strijd over koloniale aangelegenheden in het hart raken. Zoo noemt hij in de 49ste het bekende „art. 56 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië (handelende over de Gouvernements-kultures) voor geene duidelijke verklaring vatbaar." Zoo zegt hij in de volgende stelling: „Eene naauwgezette uitvoering van art. 57 van genoemd Reglement (handelende over de heerediensten) is eene der grootste weldaden, die men der Javaansche maatschappij kan bewijzen". Zoo verklaart hij in de 53ste stelling: „Naar onze meening zou *het handhaven der Nederlandsche markt*, *door vast te houden aan het beginsel van het ter verkoop overvoeren naar Nederland der produkten*, *waarover de staat als eigenaar te beschikken heeft*, een der voorstellen van de meerderheid der kommissie, benoemd tot een onderzoek naar de vermoedelijke gevolgen der doorgraving van de landengte van Suez, voor den handel en de reederijen van Nederland (zie het verslag dier kommissie, Hoofdst. III, p. 109), bij eene eventuëele doorgraving der landengte tot het te niet gaan der Nederlandsche markt kunnen leiden." Zoo zijn er meer, die de aandacht allezins verdienen.

Maar wij bepalen ons thans meer bijzonder bij twee, namelijk in de eerste plaats bij stelling LI van dezen inhoud: „Het ware beter geweest in art. 44 van het Regerings-reglement, in plaats van de woorden: *zoodra zij oordeelt dat het belang en de zekerheid van het rijk en van N. Indië zulks toelaten*, een zekeren termijn te bepalen, binnen welken van den inhoud der verdragen door den Koning mededeeling gedaan moet worden aan de beide Kamers der Staten-Generaal, en dat wel voornamelijk om het slot

van art. 3, al. 2, van het traktaat van 17 Maart 1824, tusschen Nederland en Groot-Brittannië gesloten. Dit is eene stelling gerigt tegen eene bepaling, waarvan wij in de eerste plaats de auteur zijn; immers zij is in de wet gebragt, ten gevolge van een door ons voorgesteld en door de Kamer aangenomen amendement aldus luidende: „Van den inhoud der verdragen (tusschen den Gouverneur en Indische vorsten en volkeren) wordt door den Koning mededeeling gedaan aan de beide Kamers der Staten-Generaal, zoodra Hij oordeelt, dat het belang en de zekerheid van het rijk en van Nederlandsch Indië zulks toelaten." Indien wij daartoe in de gelegenheid waren geweest, zouden wij tegen deze thesis eenige bedenkingen hebben ingebragt. Vooreerst zouden wij gewezen hebben op art. 57 der Grondwet, waarin mede, ten opzigte van vredes- en andere verdragen met vreemde mogendheden, voorkomt: „de Koning deelt den inhoud dier verdragen mede aan de beide kamers der Staten-Generaal, zoodra hij oordeelt, dat het belang en de zekerheid van het Rijk zulks toelaten." Dezelfde redenen, die voor deze bepaling pleiten, gelden, naar 't ons toeschijnt, in 't algemeen ook voor de bepaling in 't Regerings-reglement. En wat nu het meer bijzondere argument betreft waarmede de heer STORTENBEKER zijn beweren staaft, ook daarin zien wij weinig kracht. Het London-traktaat, waarop hij zich beroept, bepaalt: „Over en weder is verstaan, dat vóór het sluiten van dit traktaat, door elke der kontrakterende partijen, aan de andere mededeeling is gedaan van alle traktaten of verbindtenissen tusschen dezelve respektivelijk en eenige inlandsche regering in de Oostersche zeeën bestaande, en dat gelijke mededeeling geschieden zal van al zoodanige verbindtenissen, in het vervolg, door dezelve respectivelijk aan te gaan." Nu zien wij volstrekt niet in waarom uit deze overeenkomst met Engeland de noodzakelijkheid zou voortvloeijen van een termijn te stellen in de wet voor de mededeeling aan de Staten-Generaal der met de Indische volkeren en vorsten gemaakte verdragen. Wij begrijpen het verband niet. De mededeeling aan Engeland is aan geen termijn verbonden; zij zal dus getoetst worden aan denzelfden toetssteen als de mededeeling aan de Staten-Generaal, namelijk het belang en de zekerheid van het rijk en van Nederlandsch Indië.

Hebben wij alzoo eenige bedenkingen tegen de LI thesis, met den inhoud van de daarop volgende stelling vereenigen wij ons daarentegen volkomen. „De opvatting der regering van art. 56 van het regerings-reglement voor Nederlandsch Indië, blijkt niet uit de woorden van het einde van § 1 der Memorie van beantwoording over het hoofdstuk Begrooting voor koloniën 1861: „Wat dat reglement, naar de opvatting der regering, in art. 56 voorschrijft, komt kortelijk hierop neder, dat het stelsel van kultures door doelmatige verbeteringen opleide tot vrijwilligen arbeid, opdat de staat de voordeelen, die hij nu uit den verpligten arbeid geniet, eenmaal uit den vrijen arbeid der bevolking trekke." Dit gedeelte der plannen van den heer LOUDON, die hij, nu eenige maanden geleden, in 's lands vergaderzaal aankondigde, komt ons het zwakste en geheel onhoudbaar voor. Wij zijn verlangend de middelen ontvouwd te zien waardoor de Minister dat doel wenscht

te bereiken. Ons komt het tot dus verre onmogelijk voor. De voordeelen, die de staat nu uit den verpligten arbeid geniet, vloeijen voort uit het geringe loon. Zoodra de dwang verdwijnt, zal het Gouvernement in konkurrentie moeten treden met andere ondernemers, en dus, wat de arbeidsloonen betreft, zich moeten onderwerpen aan het cijfer dat vraag en aanbod zullen aangeven. Zal het Gouvernement met zijne ambtenaren die konkurrentie met partikuliere ondernemers kunnen volhouden? Wij betwijfelen het; maar wij houden 't in alle geval voor zeker dat van de voordeelen, die de staat nu uit den verpligten arbeid geniet, dan geen sprake meer zal kunnen zijn.

De heer STORTENBEKER treedt, in Indië, de ambtenaars-loopbaan in als een zelfstandig man. Zijne stellingen zijn het resultaat van ernstige studie. Moge die studie door hem worden voortgezet, en hij met de talenten, die hij bezit, nuttig zijn voor het schoone land en goede volk, werwaarts hij thans op reis is!

Varia.

Wij plaatsen gaarne den hieronder volgenden brief, die ons dezer dagen uit Indië werd toegezonden.

„Mijnheer de Redakteur. In uw Tijdschrift voor de maand Junij l. l., komt, onder het opschrift: „*Java in* 1858 *en* 1859. *Fragmenten eener korrespondentie*", onder anderen ook voor de behandeling der zaak, die in 1856 te K. heeft plaats gehad, namelijk: het vermoorden van een administrateur eener suikerfabriek, den heer M.

In die mededeelingen worden de handelingen van den resident P. in een verkeerd daglicht geplaatst. Ik ben sedert 1856 te K. gevestigd en kan dus over het gebeurde oordeelen. De gevangenneming van den regent heeft misschien met overdreven voorzigtigheid plaats gehad; maar de resident P. had slechts bij zich twee djajang-segari's (Javaansche kavaleristen) en twee inlandsche oppassers, om hem, als 't noodig was, bij te staan. Van het afnemen der krissen van inlanders op de hoofdplaats is nimmer iets gebleken.

Welk aandeel die resident P. heeft gehad in de ontdekking van den gepleegden moord, en in de gevolgen dezer zaak, wil ik in 't midden laten; de bijzonderheden zijn mij daarvan te weinig bekend. Alleen wil ik konstateren, dat de, door den briefschrijver zoo hoog geprezen, officier van justitie verklaard heeft, dat, had de resident P., door zijn voorloopig onderzoek, de zaak niet vooraf behoorlijk tot klaarheid gebragt, en de misdadigers en medepligtigen doen opvatten, en de getuigen aangewezen, hij zelf de zaak moeijelijk zou hebben kunnen instrueren.

Van den resident P. wordt geen gunstige schilderij opgehangen. Men vergunne mij op te merken, dat het oordeel over een ambtenaar dikwijls afhangt van de stemming, waarin de beoordeelaar verkeert. Terwijl de een hem voor een uitstekend man houdt, beschouwt een ander hem als een sukkel; maar beider oordeel is niet zelden zonder grond.

Ik ken den resident P. sedert 1857; daarom wil ik het publiek in korte woorden mededeelen, wat hij in de residentie K., gedurende een vierjarig bestuur, heeft verrigt. Daaruit zal 't best kunnen afgeleid worden, of een blaam, die men op hem mogt werpen, verdiend is.

De brievenschrijver zegt zelf, „dat het elfjarig bestuur van den toen pas vervangen resident een schroomelijk wanbestuur was." Toen de resident P. in 1857 te K. kwam, was de toestand der Gouvernements-kultuur niet voordeelig. De koffij-produktie was gedaald tot op ongeveer 35,000 pikols; in 1860, dus in vier jaren, klom die onder zijn beheer tot 50,000 pikols. De suikerproduktie vond hij op 56,000 pikols; zij is thans 72,000 pikols.

De vrije tabaks-teelt is door den resident P. nimmer belemmerd; hij heeft ze door gepaste middelen aangemoedigd en bevorderd. Bij zijne komst in 1857 was er één partikuliere ondernemer, die ongeveer 3000 pikols tabak 's jaars verkreeg; thans zijn er zeven, die gezamenlijk ongeveer 24,000 pikols tabak aan de markt brengen.

Het opium-verbruik heeft hij zoo veel mogelijk tegengegaan. Er waren, toen hij aan 't bestuur, kwam, 218 kitten of opium-verkoop-plaatsen; thans is dit getal tot 182 verminderd.

Er was in de residentie ééne inlandsche school aanwezig; thans worden er vier gevonden, en is er één in aanbouw.

Eene rivier, in de binnenlanden, is bevaarbaar gemaakt, waardoor 12,000 pikols koffij, die vroeger over land werden afgevoerd, thans over water gaan.

De B . . . . .-rivier, eene der schoonste van Java, die van S . . . . . tot op 100 paal afstand in het binnenland bevaarbaar is, wordt, op voorstel van den resident P. tot nog 20 palen hooger op bevaarbaar gemaakt.

Vele andere verbeteringen zijn tot stand gekomen; maar reeds de opgenoemde feiten zijn voldoende, om ieder onpartijdige te overtuigen, dat de heer P. een der verdienstelijkste residenten van Java is."

Wij hebben deze mededeelingen van den geachten inzender van dezen brief met genoegen ontvangen. 't Verheugt ons den heer P. op die wijze regt te kunnen doen wedervaren.

Wachten en voorbereiden, schijnt weder de leus bij het departement van koloniën te worden. Maanden geleden, is een Minister opgetreden, die, op grond der vorige betrekking door hem bij koloniën vervuld, niet geacht kon worden een vreemdeling in het koloniaal Jerusalem te zijn.

Die Minister is met welwillende beloften voor den dag gekomen; en, in en buiten de Kamer, met de meeste welwillendheid ontvangen. Men heeft hem ruim de gelegenheid gegund om de nalatenschap van den heer ROCHUSSEN te inventariëren, om daaruit te schiften wat nog eenigzins bruikbaar kan zijn, om te verwerpen wat verwerpelijk is en 't door iets beters te vervangen.

Een kostbare studietijd is thans vervlogen. De Kamers zijn op nieuw bijeengeroepen en hebben zich bereid verklaard den beloofden wetgevenden arbeid met ijver te aanvaarden. Doch de beloofde wetsvoorstellen liggen nog altijd in het verschiet; zij zijn nog altijd in staat van voorbereiding. Er moet nog altijd gewacht worden.

De Minister beweerd, dat het zoo buitengewoon druk op zijn departement toegaat, eene drukte die zich echter moeijelijk van buiten laat begrijpen of men zou moeten aannemen, dat het geheele departements personeel, gedurende maanden, aan het zoeken is geweest naar de ƒ 5 millioen die men in April nog meende te bekomen en die in Augustus voor goed van het „batig slot" moesten afgeschreven worden.

De Minister heeft ook gemeend eene verschooning te kunnen vinden in

de omstandigheid dat, als hij de beloofde wetsvoorstellen aan de Kamer had aangeboden, zij ze toch niet allen zou kunnen behandelen. Dus, wanneer er veel werk in aantogt is, behoort, volgens de bij koloniën heerschende begrippen, zoo lang mogelijk met den aanvang gewacht worden.

Als men steeds dusdanige beweringen van regeringswege hoort uiten, dan kan het niet anders of de goede verwachtingen, die men van dezen Minister meende te kunnen koesteren, moeten eindelijk verdwijnen en voor geheel andere gevoelens plaats maken. Reeds nu hoort men wel eens den ijver en het doorzettingsvermogen van den heer LOUDON betwijfelen; sommigen willen, dat die twijfel niet nalaten zal in eene zekerheid te veranderen en dat de goede bedoelingen van dezen Minister de eenigzins gewijzigde spreuk der ouden zullen bevestigen:

Nihil in re, suaviter in modo.

MIJNHEER DE REDAKTEUR!

Het nepotisme, dat, onder het bestuur van den nu optrekkenden heer PAHUD, weer zoo stout het hoofd heeft durven opsteken, wordt tegenwoordig door eene zekere klasse van te Delft opgevoede ambtenaren, wetenschappelijk geklassificeerd. Zij verdeelen het in hoofdlijnen en zijtakken, gelijk de spoorwegen die Java behoeft, maar niet bekomt, behoorden verdeelt te worden. Tot de hoofdlijnen behooren:

1o. De zoons, schoonzonen en andere betrekkingen van regerende Ministers en Gouverneur-Generaals. — In die kategorie, staat bovenaan de zoon van den heer PAHUD, die onlangs tot adsistent-resident van Buitenzorg door zijn' vader werd benoemd, met voorbijgaan van een tal bekwame en ondervindingrijke ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, welke oneindig meer aanspraak op die betrekking konden doen gelden. (Tusschen twee haakjes, men verwacht algemeen dat de Minister autorisatie zal verleenen om Buitenzorg tot eene residentie te verheffen, ten einde het gelukkig zoontje van den heer PAHUD resident te maken.)

2o. De zoons enz. van oud-ministers en oud-gouverneurs-generaal. — In deze kategorie zijn onlangs door den heer PAHUD gebragt de twee zonen van den oud-minister P. MIJER, die hier, verleden jaar, met onvolbragte studiën, zijn komen overwaaijen. De eerste, P. MIJER, is op de algemeene sekretarie, als ambtenaar geplaatst, om nog voor het vertrek van den heer PAHUD eene bevordering te erlangen; de tweede, D. MIJER, is bij de Javasche Bank geholpen, waarbij thans, in dezelfde kategorie, een zoon van den oud-minister, oud-gouverneur-generaal ROCHUSSEN, wordt aangetroffen, die, in de vorige kategorie, de ruim gesalarieerde betrekking van sekretaris dezer instelling bekwam.

De zijtakken van het nepotisme bestaan in de bloedverwanten en maagschappen van invloedrijke ambtenaren. Zij zijn de beekjes die de rivieren voeden, die zich eindelijk met den grooten stroom verbinden. Geluk, doodeenvoudig geluk, is voldoende om in een dezer zijtakken opgenomen

te worden. Daar hebt gij b. v. den goeden OSCAR PETEL, waaromtrent de regering tien jaren lang zich in overwegingen verdiepte vóór dat zij kon goedvinden en verstaan hem tot adsistent-resident van Krawang te benoemen. Maar ziet, sedert zijn' zwager, de heer KEUCHENIUS een der invloedrijkste raden van Indië is geworden — zoo invloedrijk dat zijn' broeder te Tagal nog vaster blijft staan als de vlaggestok waarvoor hij de Chinezen en andere Oosterlingen laat knielen — sedert die opmerkelijke *époque* van het nepotisme, zijn de kaarten ook voor den heer OSCAR PETEL gekeerd en wordt hij onverwachts tot resident van Bantam benoemd.

Zij die den heer PETEL te Krawang aan het werk hebben gezien, zeggen dat het zeer wel mogelijk kan zijn, dat zijne familiebetrekking met den raad van Indië KEUCHENIUS volstrekt geen invloed op zijne benoeming te Bantam heeft gehad. Zijne plaatsing aan het hoofd dezer residentie, zou in verband staan met zekere plannen, waarvan de uitvoering het beste aan den heer PETEL kon toevertrouwd worden. Het Gouvernement zou namelijk besloten hebben de Sundasche *adats* te Bantam in Javaansche *adats* te laten veranderen, eene ingrijpende hervorming, die de heer PETEL te Krawang in alle hare bijzonderheden heeft ingevoerd. Of dit het middel zal zijn om deze woelzieke residentie tot bedaren te brengen, is eene andere vraag die door menigeen sterk betwijfeld wordt. Er zijn er zelfs velen die begrijpen dat het waarlijk tijd wordt, dat er nu eens aan het hoofd der residentie Bantam een uitstekend ambtenaar worde geplaatst die nog iets anders kan verrigten dan de Sundasche hoofden in Javaansche kostumen uit te dosschen en de verhouding der drie wedijverige volkselementen, Madurezen, Javanen en Sundanezen, op eene voor onze politieke magt gevaarlijke wijze, te verbreken.

Wat hiervan zij, feitelijk wordt de heer PETEL in den zijtak KEUCHENIUS opgenomen, eenen zijtak, die, er naar streeft om, bij gunstig weer en wind, nog eene hoofdlijn te worden.

BATAVIA, Q***.
Augustus 1861.

In het Indisch *Staatsblad* van 1837 nº. 20 is eene resolutie van den Gouverneur-Generaal van 17 Mei 1837 nº. 38 opgenomen, houdende „voorschriften of handleiding voor de met het toezigt over de kultures op Java belaste Europesche ambtenaren." Die handleiding, — even als zoo menige andere gouvernements bepaling — door de een of ander bureaukraat meer met het doel gesteld om een mooi dan om een goed stuk te vervaardigen, bleek dadelijk in de praktijk te falen en werd dan ook bij de regeling der kultures nagenoeg geheel ter zijde gesteld.

Van de handleiding is slechts overgebleven en *adat* geworden de verpligting voor de kontroleurs om er een dagboek op na te houden waarin zij „al wat met betrekking tot hunne werkzaamheden aanteekening waardig voorvalt" moeten vermelden. Dit overzigt en dagboek zal — luidens de handleiding — voor den kontroleur een geleidelijk rigtsnoer voor den loop

en de verdeeling zijner werkzaamheden moeten uitmaken en evenzeer aan den resident moeten dienstig zijn, om bij zijne inspektiën en te allen tijde de verrigtingen, den ijver, het beleid en de kennis van de kontrolerende ambtenaren te kunnen nagaan en beoordeelen. De kontrolerende ambtenaar zal voor elk geval, waarin zulks gevorderd wordt of nuttig zijn kan, afzonderlijke berigten en voorstellen aan den resident in zenden en zulks aanteekenen in zijn dagboek, op den kant, nevens de zaak, waartoe dezelve betrekking hebben. Vóór den vijfden van elke maand zal hij aan den resident moeten zenden een afschrift van zijn dagboek, voor zooveel de verrigtingen de laatste afgeloopen maand betreft.

Men zal 't moeten erkennen, dat deze voorschriften bij uitnemendheid geschikt toeschijnen om tot eene juiste kennis van hetgeen er in de binnenlanden voorvalt, te komen. Doch, tusschen de voorschriften en de praktijk, ligt het ongelukkig stelsel van *optimisme* der Indische regering. Men meldt ons uit Indië, dat de kontroleurs weer als regel op het hart wordt gedrukt om al wat maar eenigzins eene ongunstige tint heeft, *niet* in hun dagboek op te teekenen en slechts roozenkleurige bijzonderheden daarin op te nemen. De regering wil slechts eene officiëel geijkte waarheid kennen, eene waarheid die niemand tegen de borst stuit, en die zij vervolgens, ter goeder trouw, aan de Staten-Generaal in hare jaarverslagen kan mededeelen zonder tot lastige hervormingen en tot een nog lastiger klemvol bestuur te worden aangespoord.

De kontroleurs moeten dus ooren hebben om niet te hooren, en oogen om niet te zien en 't spreekt van zelf dat zij, althans officiëel, die soort van zintuigen aannemen die het Gouvernement verlangd dat zij bezitten. Een Gouvernement dat met besluiten werkt in den trant van het besluit dat den heer BEKKING werd nageslingerd, zal het eindelijk wel zoo ver kunnen brengen, dat als het verlangd dat al zijne ambtenaren bijziende moeten zijn, dezen zich zullen haasten eenen bril op te zetten.

De kontroleurs zien nu al door het officiëel gekleurde glas. Van daar het groote verschil tusschen de officiëele en de partikuliere inlichtingen die uit Indië verstrekt worden. De Indische regering weet, in den regel, de echte, de zuivere, de geheele waarheid niet, omdat zij die niet wil weten, en de eenige oogen en ooren digtknijpt die voor haar zien en hooren moeten.

Wij durven ons niet aan de zekere onderstelling wagen hoeveel jammer, ellende en misbruiken over het hoofd worden gezien en het schijnt geheel overbodig te doen uitkomen tot welke schromelijke gevolgen een dusdanig stelsel van ignoreren leiden kan. Wij keuren 't niet goed; maar wij begrijpen nog tot eene zekere hoogte dat regeringen, die op verkeerde grondslagen berusten, de ongelukkige toestand door de toepassing harer beginselen geschapen, trachten te verbloemen. Wij beseffen volstrekt niet het belang dat een gouvernement — hoe ook zamengesteld en welk ook zijne bedoelingen mogen zijn — er bij kan hebben zelfs onvolledig en onjuist te worden ingelicht. Het is als of iemand niet voor een' afgrond wil gewaarschuwd worden, ten einde er des te zekerder in te storten. A.

Indien de openingsrede, op den 16 September jl., uitgesproken, geacht moet worden de bedoelingen der regering juist uit te drukken, dan vinden wij daarin al zeer weinig stof om ons te verheugen.

De regering toch geeft te kennen, dat de toestand onzer overzeesche bezittingen over het algemeen gunstig kan genoemd worden. Doch van spoorwegen en andere verbeteringen, op Java zoo onmisbaar, is geen sprake. Alleen wordt ons medegedeeld, dat er weder eene nieuwe, welligt vruchtelooze, poging zal gedaan worden om de slavernij in West-Indië af te schaffen, natuurlijk behoudens schadevergoeding aan de slavenhouders, te vinden uit den afgeperaten arbeid der Javanen.

Onwillekeurig komt ons eene stelling voor den geest, onlangs in het berucht orgaan der behoudspartij verkondigd, „dat namelijk, vrije arbeid en vrije ontwikkeling, overal onmisbaar, op Java alleen eene utopie is." Eene onbeschaamde stelling, een kortzigtig oudgast, een wanhopig kontraktant of een onverbeterlijk despoot, die slechts blok en rotting als spoorslag tot arbeidzaamheid kent, waardig.

In beginsel is deze stelling openlijk door den Minister van Koloniën verworpen. Maar zou zij allen invloed verloren hebben bij eene regering, tweeslagtig van aard en die zich dan eens behoudend, dan eens liberaal voordoet? En moet, bij een voorbedacht zwijgen omtrent hervormingen en verbeteringen in Indië, waarvan men het vooruitzigt vroeger heeft geopend, niet het treurig vermoeden rijzen dat men de zachtaardige Javaan uitsluitend als lastdier voor het dwangstelsel wil blijven bezigen, dat men een volk wil blijven exploiteren 't welk ons reeds, door zijn zweet en bloed, van ondergang redde en steeds lijdzaam onder het ijzeren juk gebukt gaat waaronder eene ziellooze schraapzucht het eeuwigdurend verlangd te krommen.

Maar zal ook de Nederlandsche natie dit blijven willen, nu zij weet welke schuld haar drukt? Zal zij dulden, dat men voortga op den weg des verderfs ten behoeve van eene partij en hare gunstelingen? Zoo ja, zij neme dan den leeuw uit haar wapen en stelle een' vampier daarvoor in de plaats.

De toestand van Indië vordert spoedige hervormingen en verbeteringen; Onverantwoordelijk is het dralen vooral wat de spoorwegen op Java betreft. De aanleg van dit versnelde middel van vervoer prijst zich zelf aan in het belang van het „batig slot," waarvan de spoorwegen voor Nederland geheel afhangen.

De steeds afnemende veestapel maakt den afvoer der produkten van het dwangstelsel van jaar tot jaar moeijelijker en duurder, en sommige partikuliere produkten kunnen op eenige plaatsen niet afgevoerd worden uit gebrek aan transportmiddelen. Dat de landbouw, onder deze toenemende schaarscheid en duurte van trek- en ploegvee, ernstig wordt bedreigd, behoeft geen betoog; de herhaalde mislukking van rijst- en andere oogsten, vroeger ongehoord in tijden van rust en vrede, leveren de bewijzen hiervan overvloedig. Ook het alles vernielend en sloopend dwangstelsel dreigt daardoor tot zijne ontbinding te naderen, hoe gaarne men het overigens, van zekere zijde, wil in stand houden.

De Javaansche melkkoe begint op te droogen, uit gebrek aan behoorlijke voeding. Hoe langer men wacht met voedsel om haar nieuwe levenskracht te verleenen, des te meer zal er voor herstel besteed moeten worden, des te benarder toestand zal de „over het algemeen gunstigen toestand" van Nederlandsch Indië blijken te zijn.

'S GRAVENHAGE, H.
September 1861.

Van eene geachte zijde wordt ons de opmerking gemaakt, dat het Indisch bestuur, 't welk nog onlangs het verbieden van voorschotten op te veld staande gewas, bezigde als een middel om de partikuliere nijverheid te belemmeren, zich daardoor aan eene schromelijke inkonsekwentie heeft schuldig gemaakt. Blijkens het „*Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch Indië*", n°. 411, deel II, 1858, wordt aangeteekend, dat de verbodsbepalingen tegen het verleenen van voorschotten op het gewas, waarvan in eene veronderde ordonnancie van 14 Julij 1808, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal DAENDELS uitgevaardigd, sprake is, alleen betreffen *voedingsmiddelen* der bevolking.

Verder wordt gezegd, dat het verleenen van voorschotten tot in het leven roepen van eene nieuwe industrie of tak van landbouw somtijds eene zeer nuttige strekking kan hebben; dat het niet verboden is, zoo noodig, voorschotten te geven tot het aanplanten van *tabak* of van *katoen;* en dat het den hoofden van gewestelijk bestuur is overgelaten, om bij milde toepassing van de voorschriften der publikatie van 25 December 1838 (*Staatsblad* n°. 50), waar noodig, zonder overdrijving en schadelijke belemmering van de ontwikkeling van de volksvlijt en den ondernemingsgeest van partikulieren, de inlandsche bevolking tegen misleiding te beschermen en handelingen te voorkomen, welke voor hare belangen schadelijk zouden zijn. (Besluit van den 29 Maart 1858, n°. 53.)

Bij een besluit, dd. 20 Mei 1858 n°. 44, ging de Indische regering nog een stap verder en stemde, onzes inziens te regt, er in toe, dat ook het algemeen gebruikelijk voedingsmiddel der bevolking, onder zekere waarborgen, een onderwerp van vrije transaktie tusschen de bevolking en partikuliere ondernemers kon worden. Op een daartoe ingediend rekest, werd, bij evengemeld besluit, de rekestranten te kennen gegeven, dat zij in de uitoefening van de industrie van eenen rijst-pelmolen en in het oprigten van rijst-loemboengs in de dessa Maas, afdeeling Tjilatjap, district Adhiredjo, residentie Banjoemas, op plaatsen door het hoofd van gewestelijk bestuur aan te wijzen, geene belemmeringen ondervinden zullen, wanneer zij daarin met in achtneming van de bestaande verordeningen te werk gaan, en voorts onder belofte, dat zij, bij onverhoopt gebrek aan padie of rijst onder de bevolking, zich bereid zullen toonen de opgekochte voorraad rijst te haren behoeve aan te houden, en tegen eenen billijken marktprijs aan het gouvernement, in het belang der bevolking

af te staan, indien daartoe eventuëel en in tijds aanzoek mogt worden gedaan; dat evenmin bezwaar zal worden gevonden tot de oprigting van dien molen en pakhuizen, als mede der rijst-loemboengs, het regt van opstal op de benoodigde gronden af te staan.

Deze besluiten zijn van 1858. Twee jaren later werd een stormram tegen de partikuliere ondernemingen geloopen en dezelfde regering, met dezelfde Gouverneur-Generaal aan haar hoofd, nam toen besluiten en bevelen die lijnregt indruischten tegen de beginselen die zij, eenigen tijd te voren, verkondigde.

De tijding is ons officiëel medegedeeld, dat het „batig slot" 5 millioen minder in Augustus bleek te zijn, dan waarop men in de maand April had gerekend. De behoudspartij die het „batig slot" aan de natie beweerde te waarborgen; de minister, die hervormingen in het kultuur-stelsel toezegt, waarbij ook al het „batig slot" aan Nederland verzekerd zou moeten worden, stuiten nu reeds tegen de bekentenis van een te kort. Voorwaar, eene onaangename bekentenis, die buitendien weinig verzacht wordt door het verschiet dat ons de naaste toekomst opent.

Let men, in de eerste plaats, op het overzigt van de handels-vereeniging te Samarang, dan bespeurt men, dat de handel van eene zoo uitmuntend gelegen plaats als Samarang in de laatste jaren stationair was, dus terug is gegaan, in verhouding tot andere landen, waar de handelsbeweging toenemend is.

Eene hoofdreden hiervan is, de steeds in kwantiteit en kwaliteit afnemende veestapel, en geen wonder, want, voor een landbouwend volk, als het Javaansche, en een gouvernement, dat, als planter, handelaar en monopolist, dit volk exploiteerd, is het voortdurend bezit van een ruimen veestapel een eerste vereischte.

De steeds afnemende veestapel doet niet alleen de transporten van gouvernements produkten belangrijk in prijs stijgen, maar dreigt die onmogelijk te maken. De rijst, die het Gouvernement naar de hongerlijdende distrikten moet zenden, kost aan transport evenveel als aan inkoop, en het is nog onzeker of die transporten, die het Gouvernement, met alle middelen die het ten dienste staan, vordert, nog bij tijds in de behoeften van de geteisterde gouvernements-residentiën zullen kunnen voorzien. Belangrijke partikuliere produkten kunnen door gebrek aan transport middelen niet worden afgevoerd tot groot nadeel van nijverheid, handel en scheepvaart.

Door het gebrek aan transport-middelen, waarvoor al het bruikbaar vee wordt opgekocht, neemt ook het gebrek aan bruikbaar ploegvee voor den landbouw schrikbarend toe. Eene slechte bewerking der rijst-velden enz. moet hiervan het gevolg zijn; dus ook slechte oogsten in het verschiet.

De suiker-fabrikanten, die voor transport van het riet en afvoer van suiker zooveel vee noodig hebben en jaarlijks verslinden, zullen met bezwaren te kampen hebben, die met grond, eene verminderde produktie doen voorzien, vooral omdat de transporten van het riet naar de fabrieken door

de aanhoudende regens zeer bezwarend, ja, op vele plaatsen ondoenlijk zullen worden indien de regens aanhouden.

Door die veelvuldige regens, gedurende den oogstmoeson, wordt ook de koffij-oogst van 1862 ernstig bedreigd en zal men wel doen op niet meer dan een halve oogst te rekenen.

Het ergste van alles is, dat de planters, de arme Javanen, weder de zwaarste verliezers zullen zijn. Zij toch, die voor de minder goede oogsten zoo veel minder betaling zullen erlangen, zullen bovendien, door de meerdere moeite en tijd aan de inning verbonden, nog zwaarder druk ondervinden, waarvan al weder het natuurlijk gevolg zal wezen, dat 's Gouvernements landrenten, verpachtingen enz., veel minder zullen opbrengen.

Als men hierbij voegt toenemende uitgaven voor Borneo, voor hongerlijdende bevolking, voor bruggen, wegen, haven en waterwerken, die hersteld moeten worden, voor spoorwegen op Java eindelijk, die er moeten zijn, wil men niet de geheele toekomst opofferen, dan waarlijk, mag men aan het behoud van het „batig slot" beginnen te twijfelen, en zal men welligt ook algemeen tot de overtuiging moeten komen dat de beginselen van het behoud geen waarborg geven voor duurzame baten, even min als voor de welvaart en de ontwikkeling van Indië en Nederland, en dat de tijd gekomen is onze koloniën volgens betere begrippen te beheeren, waarvan de toepassing den toets der duurzaamheid kan doorstaan.

X.

Aardrijkskundige aanteekeningen over zuidelijk Borneo.

(*Vervolg van blz.* 207.)

Gelijk wij in ons vorig artikel hebben aangeduid, loopt, volgens 's Gouvernements bepaling, de zuidelijke grens van de zuidkust-landschappen Kottaringin, Pemboewan, Sampit en Mendawei over de waterscheiding, die opgegeven wordt als daargesteld door de bergketen, op de kaarten genaamd Kaminting (112°½—113°½ O. L. en 0° tot 1°. Z. B.) tot de Pembaringan-Badak, (1°. 35′ Z. B. en 111° 40′ O. L.) grens voor de wateren der Kapoeas-bohang (Melawei) en de wateren der zuidkust, Katingan, en de meergenoemde, alle zuidwaarts stroomende rivieren. Van de Pembaringan-Badak is de officieele grens aangeduid, als gaande, zuidwest en zuid-zuid-west, over een kleine bergketen, met de toppen Batoe-hadji en Penampoengan, die de waterscheiding daarstellen tusschen de riviertjes van Matan (westkust) en Kottaringin. De gewesten benoorden de Keminting worden geheten Pinoe, Melawei, Lawai, Poenan; en bewesten de Batoe-hadji, Penampoengan en het landschap Kandawangan, onder 't rijkje Matan.

GEORG MULLER (1823) en HENRICI (1835) meenden, dat er in midden Borneo, omstreeks de noordgrens van Kottaringin en de oostergrens van Matan, een laag gewest moest liggen, rijk aan meeren, en waar eene watergemeenschap bestond met de takken der Melawei (Kapoeas-bohang). Op oude kaarten komt zelfs hier een „goed traject over land" voor. HALEWIJN (1824) geeft die gemeenschap aldus op: „Lewai is een landschap, „bestaande uit de negerien Pauk, Laja, Kotta-bono en Soekar, bewoond „door Mohammedanen en Dajaks, en liggende aan de rivier Pino of Pi- „noang, een tak der Melawi, van de Kapoeas. Men zou, binnen eene „maand, uit de binnenrivieren van Kottaringin de Pino kunnen bereiken, „namelijk, de rivier Lamandou opvarende tot Balantikan, een zijtak; deze „hoogerop tot aan de scheiding in twee armen, Tangkalap en Tompajang; „de Tangkalap op tot de Ngoegoel; deze op tot de Baja, alwaar de Pang- „kalang Talamba (hoogland, waterscheiding,) het verder varen belet. Van „daar gaat men overland, een halven dag, tot de Ora, een tak der Pino, „die in de Melawi uitloopt, en waar langs men te Pontianak komen kan."

Sinds 1824 hebben VON GAFFRON en SCHWANER deze oorden doorzocht; alleen van SCHWANER is bekend, dat hij, ongeveer tien uren meer oostwaarts, die grens overgetrokken is, in December 1847. Hij vond er hoog land, gelijk hiervoren aangeduid is. De watergrens, meer om de west, is open-

baar nog weinig bekend. Maar dit is bekend, dat de Katingan in smalle valleijen, langs de zuidoostelijke helling der zoogenaamde Kaminting, uit het westen komt, benoorden de rivieren van Pemboewan en Sampit, en zij eerst later om de zuid naar zee vloeit. Uit den Boekit Bara, waarop de Katingan ten zuiden ontspringt, ontspringt ten noorden de Soengi Kamboengai, die in de Soengi Ella stroomt, en deze stroomt weder in de Melawei, Kapoeas Bohang, westkust. Deze gemeenschap zal in 't noorden van Kottaringin of Pemboewan liggen. Buitendien is er, door de noorder takken van den Katingan, Soengi Mahop, Tantowa, Sangoeang, Bemban en andere op te varen, gelegenheid om, na een korten weg over land, over deze grens in 't Melawi-gebied te komen.

De bergen, die op de waterscheiding liggen, zijn door SCHWANER genoemd als volgt (voor zoo verre die de Katingan, Sampit, Pemboewan, Lamandau, Kottaringin en Djelai betreffen): Boekit Pamatang; B. Baza; B. Tandjong-boesoek, (475 meters); B. Indangoreng; B. Betas tihang, B. Penjoempa, waarop de Mandatai, Melawei, ontspringt; B. Lowong datong; B. Ot-Semawang (1020 meters; 112° 21′ O. L.—0° 43′ Z. B.); B. Krapan; (1150 meters de weg, en omstreeks 2300 meters de kruin); B. Assin zuidwest daarvan. HALEWIJN noemt het waterscheidend gebergte, benoorden Kottaringin, het gebergte Raja, en eenen berg Igan. *)

Dit is alles wat de bekende wetenschap ons heeft medegedeeld, omtrent de zuidkustlanden, rivieren en bergen. De opnamen van VON GAFFRON (*Indisch Archief*, I., 79) zouden beter licht kunnen verspreiden, indien deze aannemelijk zijn en openbaar waren. Sinds elf jaren wacht de wetenschap hierop. De kaart van WALTHER, 1857, schijnt daarmede nog niet te zijn verrijkt geworden, ofschoon dit eene akademie-kaart is; de akademie-kaart van PIJNAPPEL nog veel minder, en de koninklijke kaart van VAN DERFELDEN, alsmede de kadetten-kaart van BEIJERINCK, c. s. 1847, allerminst. De beide laatstgenoemden, uit de beste bronnen zamengesteld, geven de oost- en zuidkust aan, juist als ze voor anderhalve eeuw bekend was; en de beide eersten volgen nog het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* van 1849, wat de oostkust aangaat, naar bronnen van 1770.

Maar geven de kaarten van VAN DERFELDEN, BEIJERINCK en PIJNAPPEL nog Sampit en Mendawei als rivieren, tot 1847; WALTHER, in 1857, maakt van beide slechts één, en neemt alleen de zware eilanden en zandbanken weg, die de kust op de kaarten van VAN DERFELDEN en van BEIJERINCK c. s. versieren, om de natuur te gemoet te komen.

De Kahayan-rivier, Batang-Kahayan, is de eerstvolgende beoosten de Sebongau. Tusschen beide rivieren vormt een landpunt, Oedjong Sangeang of Tandjong Melatajor, de westhoek van de Telok Pangaran, den inham waarin de Kahayan uitstroomt, op 3° 22′ Z. B. en 113° 50′ O. L. G. De uithoek der monding, aan den westkant, heet Oedjong Tara-

---

*) SCHWANER noemt een berg Raja, op 0° 36′ Z. B. en 112° 43′ O. L., doch deze ligt verder N. O. op.

wen, en aan de oostzijde, Oedjong Parembaren. De Batang-Soengi of rivier Kahayan wordt ook genaamd „Groote Dajak-rivier." De monding wordt geschat op eene breedte van ongeveer twee duizend ellen, diep vier vademen, verder binnen 's lands 7 tot 8 vadem.

De bronnen van dezen voornamen stroom liggen op het meermaal genoemde gebergte Kaminting, op 0° 20′ Z. B. en 113° O. L. Gr., nabij de bronnen van zijne oostelijke buur-rivier, de Moeroeng. Maar de stroomstelsels van den Kahayan, en den nader te melden Barito, sluiten het gebied der Kapoeas-Moeroeng in, om de noord, in de binnenlandsche bergen, die eene voortzetting zijn van de vroeger beschrevene, meer zuidwestelijke (de waterscheiding met de Kapoeas-Bohang der westkust). Dit gebergte is, volgens SCHWANER, slechts een bergachtige, gescheurde, en met geisoleerde bergen en kloofachtige vallijen doorsnedene, hoogliggende landrug, van 20 tot 30 Eng. mijlen breedte, in vrij regelmatige helling ten noorden en zuiden; en geenzins een hooggetopt schakelgebergte, waarvan de toppen in de as of hoofdrigting liggen. De, op de kaart als Goenong Kaminting voorkomende, heuvelreeks bestaat uit zeven, door diepe kloven van elkander gescheiden bergen, die zuidwaarts in goudrijk heuvelland afdalen, en bewoond worden door de woeste Olo-ot-njawong, een wilde volkstam.

Langs deze rivier woonden, in 1847, volgens SCHWANER, 28,557 zielen, in 166 kampongs. De geheele rivierlengte is, politiek, verdeeld in drie hoofddistrikten, van de beneden (ilier), midden (tenga) en boven (oeloe) Kahayan. In 1853 telde de gezaghebber H. G. MAKS 13,371 zielen. *) Hunne opgaven, die in namen, cijfers en getallen verschillen, vermoedelijk door het bewegelijke der rivierbewoners, geven wij hier aan: Kahayan-ilier, het benedengedeelte, van de monding tot aan de kampong Pilau of Pilang (2° 13′ 15″ Z. B. — Bar. v. m. 6 uur m. m. bij 19° R.) volgens SCHWANER, 1847, 36 kampongs, gehuchten of negerien, met 2401 menschen; in 1853 31 kampongs met 120 huizen en 2430 menschen. De talrijkste in een kampong bijeenwonende massa bestond in 1847 uit 224, in 1853 uit 300 menschen. Als inlandsch opperhoofd van Kahayan-ilier wordt genoemd in 1847 en 1853, raden SINGAPATI, door SCHWANER geheten een Ngadjoe-dajak van schoonen ligchaamsbouw, hoog, rank, welgevormd, lichtgekleurd van huid, zachtzinnig en goedaardig van uitzigt. Nog in 1859 was hij hier en werd beschouwd als Gouvernements dienaar of beambte van deze rivierstreek. De woonplaats van dit opperhoofd is de kampong Boentoei, alwaar de hoogere gronden beginnen; de benedenstreken zijn laag, moerassig, veeltijds grondeloos. De linkeroever staat in verbinding met de rivier Moeroeng, door een natuurlijk kanaal Antassan of Troessan besar genaamd, die een soort van moerassig eiland vormt, Poe-

*) HALEWIJN, 1824, geeft voor de groote Dajak 1851 zielen. ROORDA V. EYSINGA zegt, 1838, dat er 700 dorpen in de Dajak besar liggen, waarvan het cijfer der bevolking onbekend is.

loe Koepang genaamd, tusschen de mondingen der Kahayan en Moeroeng. Die Antassan, in 't oosten, bij den uitgang van de Moeroeng, breed 70 voet in 1847, in 1852 60 tot 100 meters, of drie maal meer, en diep van 6 tot 16 voeten, is in 't westen, bij den uitloop in de Kahayan, reeds zeer ondiep, omdat de grond nabij de Kahayan hooger is. De landstreek, waardoor de Antassan of Troessan (natuurlijk kanaal) loopt, is woest, grondeloos, en was in 1847 bewoond door 5, in 1853 door 17 huizen met 300 zielen; dit getal is natuurlijk zeer veranderlijk door de bewegelijkheid der bevolking.

Van de monding tot aan de Soengi Roengan, wordt dezelfde tongval gesproken, namelijk die der Ngadjoe van Poelau Petak.

De opgenomen punten, in dit benedendeel der Kahayan-rivier, teekenen wij hier aan als van geographische waarde, behalve de genoemde Troessan.

Bij de monding van dezen Troessan stond, smorgens, 11° 50' Bar.: 760.26 m. m. bij Th. 28° R. Bij Pilang, 2° 30' 15" Z. B., 759.6 m. m., bij 19° R. 6 uur v. m. Nov. 1847.

Het rivier-distrikt der midden Kahayan had, in 1847, in 81 kampongs, gehuchten of negeriën, 4845 menschen; in 1853, in 69 kampongs, met 268 huizen, 5471 menschen tot bevolking. De kampong Tampang in 1847 met 120, in 1853 met 200 zielen, bestaat uit één huis van 360 voeten lang en 20 voet hoog; dit is de noordelijkste kampong van dit distrikt. De voornaamste, meest bevolkte, kampong in dit deel was, in 1847, Rawi met 210, in 1853 Kotta Tampang met 200 menschen. Als hoofd wordt in 1859 genoemd, demang SOERA. De voornaamste opmerkingen van geographische waarde zijn, in dit deel; lage oevers, sterke kronkelingen door vlak land; heuvelen op de waterscheiding met de Kapoeas-Moeroeng. De voornaame zijrivier, Soengi-Roengan, stort zich in de Kahayan uit, op 2° 13' Z. B. en 113° 33' O. L., G., en komt mede van het noorden, eenige dagreizen verre, bewesten de hoofdrivier. Langs de oevers der Roengan en takken woonden, in 1847, in 35 kampongs, ongeveer 5000 Ngadjoe en Ot-Damon's (landzaten), die tot de beneden Kahayan behooren. Bij die monding, op den heuvel Pahandot, 30 voet hoog, werd waargenomen, 11 u. v. m., Bar. 759.25 bij Th. 25° 2' R. — De hoofdrivier, Kahayan, is, hooger op, nog slechts 50 voeten breed. — Bij Rawi of Rawee, 2° 8' 30" Z. B. begint eene te bebouwen landstreek. Alhier woont het hoofd der midden Kahayan, door SCHWANER, in 1847, genoemd een oud, zwak man, (naam niet genoemd), door MAKS, 1853, KJAI ROPOEK, in 1859 demang SOERA. *)

Tusschen de, paralel noord en zuidwaarts stroomende, Kahayan en Kapoeas-Moeroeng, bestaan, op verscheidene plaatsen, door middel van zijtakken en korte landwegen, punten van gemeenschap. Het hoogste punt der waterscheiding, omtrent Tampang aan de Kahayan en Toemoeron-

*) Van S. Roengan tot K. Dewa, genaamd Tedek Bernare, wordt dezelfde tongval gesproken; Verder op, tot aan de bronnen, eene andere Tedek Baraheam; de bewoners zijn Ot-Danom.

goi aan de Kapoeas-Moerong, wordt op 338 meters gesteld. Op dit profil verkreeg SCHWANER de volgende hoogten, op een overtogt over land, van de Kahayan naar de Moeroeng: Boekit Ambon, 700 voet; Boekit Merimang, omstreeks 1000 voet; B. Riwoet, ongeveer 1200 voet; bed der rivier Kahayan, bij Tampang, omtrent 65 meters boven de zee; dat der Kapoeas-Moeroeng, meer dan 90 meters.

Het riviergebied van Kahayan-oeloe, of der boven Kahayan, staat, sinds lange jaren, onder het gebied van den toemenggong TOENDAN, een binnenlander, klein van gestalte, zware wenkbraauwen, pinkende oogen, slim en sterk, rijk en gevreesd; hij heeft, als echte Dajak, reeds menig hoofd gesneld (tot December 1853, toen hij omtrent 62 jaren oud was, reeds een negentigtal). Hij woonde op een heuvel, aan de bovenrivier der Kahayan, met alle zijne vrouwen, slaven en dieren, en was in 1859 nog hoofd. Daar deze plaats beschreven wordt door twee bezoekers, SCHWANER en MAKS, zullen wij hen een voor een laten spreken. In zijn brief van 12 December 1847 noemt SCHWANER de plaats Bohon Batoe Soele, (*Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, X. 165). In zijn dagboek zegt hij, 3 Dec. 1847, Pohon Batoe. (*Borneo*, II. 57). MAKS, (*Bat. Tijds.* VI. 15), schrijft: Opon Batoe, en Batoe Pandi. SCHWANER stelt de loodregte rotshoogte op 400, MAKS op 1000 voeten, waarlangs de wateren der Kahayan dwarrelend en krommend voortbruischen, als een vroegere doorbraak. SWANER was, bij 't beklimmen van den heuvel, naar het verblijf van toemenggong TOENDAN, bijna een uur onder weg; MAKS eerst drie, daarna twee uren. De verhevenheid is een zacht gewelfde bergrug, van ongeveer een kwart vierkante Eng. mijl, bebouwd met de woning van het hoofd, 150 voeten lang, van ijzerhout, op palen, omringd van palissaden, paalwerk, rijst-schuren. Dit hoofd was rijk (naar lands wijs), en bragt jaarlijks menschenoffers aan zijne geluksgeesten. Het omliggende bergveld was bebouwd met rijst en vruchtboomen. (SCHWANER 5 Dec. 1847). In 1853 vond MAKS den grond over drie duitsche mijlen bewerkt en beplant; de padi-produktie werd op 60,000 maten rijst geschat; het huis werd geschat op eene lengte van 100, breedte van 15, diepte van 15 ellen, 20 voeten boven den grond, omringd door ijzerhouten pallissaatwerk, bevolkt met over de honderd menschen. De heuvel of bergrug schatte hij op 2500 voeten hoog (boven de zee ?). Beide melden het aanwezen van een aantal menschenschedels, van geslagte slaven, alhier op palen gesteld; en beiden noemen TOENDAN een vreemdeling in dit oord, een Ot-Danom; beiden vermelden ook zijne schatten in potten, goud en menschen bestaande (1847, 1853).

De bevolking, langs de boven Kahayan en takken, wordt geschat op 7308 menschen in 49 kampongs (1847) en 33 kampongs, met 132 huizen en 5470 menschen, in 1853. De bevolktste kampong was in 1847 570, in 1853 2000 menschen.

De zamenvloeijing van de Soengi Miri in de Kahayan, boven Opon Batoe, is bepaald op 0° 52' Z. B. en 113° 15' 8" O. L. Bar' 751. 92. om 3 uur n. m.; bij 26° R. De kotta Hampallas (210 menschen) op 0°

50' 20" Z. B. Deze plaats, ook wel Batoe Takoi genaamd, is naar het noorden de laatste bewoonde vestiging. De Kahayan-bronnen liggen op ongeveer 0° 20' Z. B. en 113° O. L. aan de Goenoeng Kaminting, gelijk boven gemeld is. De hoofdberg, Raja, waarop ook de S. Sampa, Katingan, ontspringt, ligt op 0° 36' Z. B. en 112° 43° O. L., cirka 8000 voeten boven de zee. Aan den noordwestkant van dien berg, ontspingen de bronnen der Melawi, Kapoeas-Bohang.

De bergen en hoogten langs de boven-rivier zijn de volgende bekende: De hooge heuvel Opon Batoe, een bergrei van het zuidwesten naar het noordoosten loopende, op omstreeks vijf uren afstands. Om de N. tot W. Z. W. is die bergrei laag. G. MULLER en HENRICI stelden, in ongeveer N. W. van hier, eene binnenlandsche watergemeenschap, door middel van meeren, zoo ook N. O. op. SCHWANER merktè op, in het N. tot west, de bergen B. Njatoe, omstreeks 2500 voet, Batoe Goeri 2000 voet, B. Lowab 830 voet (Rowab) om de noord, (parallel 113° 10'), B. Pendan Kohon; van- N. tot O. de Boekit Menjaroe (van uit Siang zigtbaar), Njeraboengan, Batoe Boendang, *) Hambatjan, Meriwang en 1000 voet hooge ruggen. MAKS zag nog de Boekit's Poerok, Korong, Andjau, Pasir pinjan, Karangnamoen, Roekap, Ngjahianrawolon, Teteontoe, Roeab en Menjarong. Een algemeene naam voor dit bergland wordt niet vermeld. De toppen van het Kaminting-gebergte heeten, van het oosten naar het westen gaande: Soaliangdorong, Soahandoewong, Soahidjang, Doesson, Liangmangan, Sorowohan, Mintap, Sawong, Magat, Saron, Liantanangka, Tehesan, Kaib borau en Raja (de hoogste). Uit deze bergreeks springt, naar het zuiden, hoogland uit, met eenige toppen. Alle deze goudrijke oorden zijn bewoond door wilde bergmenschen, Njawong geheten, op de minste trap van beschaving staande. In de brongewesten heeft de Kahayan, met kleine landtrajekten, gemeenschap met het watergebied der Malawei en der Katingan. Met hare zijrivier Roengan, is eene gemeenschap op de breedte van het meergenoemd Opon-Batoe. De Kahayan is hier, in haar bed, iets minder dan 330 voeten boven de zee, en de Roengan ongeveer 350. De waterscheiding is een middelmatig hoog heuvelland, tot 480 voeten boven de zee, slechts tijdelijk bewoond door goudzoekers, barometer, 753.1 (5u. n. m.) tot 753.87 (2u. n. m.) bij 23° en 25° R. De Roengan, ofschoon 30 voet breed, is reeds diep; bij hare zamenvloeijing met de Tahoyan, is het punt op 1° 6' 15" Z. B. en 113° 13' O. L. De bronnen van de Roengan liggen op den Boekit Allo; hare uitwatering in de Kahayan, na een Z. t. W. loop, ligt op 2° 13' Z. B. en 113° 33' O. L. G., met eene monding van 40 ellen breed. Langs de Roengan worden vele stilstaande poelen „danau" aangetroffen en zoude, een dagreis deze rivier op, zich de berg Tankelling voordoen, omstreeks 3000 voeten hoog, alsmede verscheidene belangrijke watervallen. De boven-rivier is zeer klippig. Gelijk boven is gezegd, wordt de bevolking langs de Roen-

[1]) Bergmassa op 0° 36' N. B. en 114° 36' O. L. circa 4500 voet, N. N. O. tot Z. Z. W.

gan en zijtakken op 5000 menschen geschat, die goudrijke oorden bewonen en welgesteld maar ook roofzuchtig zijn (volgens MAKS), doch spilziek en speelziek maar niet oorlogzuchtig (volgens SCHWANER). Roengan vormt een eigen rivierdistrikt.

Van uit de Roengan voer SCHWANER de Menohing op, de westelijke brontak der Kahayan. Deze uiterste westergrens van haar stroomgebied ligt op 1° 19' 15" Z. B. en 113° 0' 50" O. L. G., nabij de Katingan. Aldaar wees de Therm. 24° en Bar. 5u. n, m. 752.16. Langs de Menohing lagen, 1847, 25, aan hare zijtakken 11 kampongs, te zamen bewoond met ongeveer 6000 zielen. Het Roengan-hoofd was in 1859 patih SINGA AROEM.

SCHWANER schat het geheele stroomgebied der Kahayan op 8440 vierk. Eng. of 762 vierk. geogr. mijlen, waarvan ongeveer 2400, Eng. mijlen dagelijks en 3750 jaarlijks aan overstroomingen bloot staan. De grens ten oosten van het watergebied is 114° 10' — ten westen 113° O. L. G. ten noorden 0° 10' en ten zuiden 8° 25' Z. B. — De waterscheiding, met haar westelijke gebuur, de Katingan, bestaat uit weinig verhevene, naar het zuiden voortrukkende bergruggen. Van de ooster gebuur, de Kapoeas Moeroeng, is de daarmede parallel om de zuid loopende Kahayan, door een weinig verheven landrug (boven reeds aangeduid) van ongeveer 30 Eng. mijlen breedte, afgescheiden.

De zeevloed doet zich gevoelen, minstens tot 2° 13', hoogstens tot 2° 30' 15" Z. B. — De stroomsnelheid, bij Opon-Batoe, was, December 1853, twee tot vier mijlen in de vier uren. De beneden oevers zijn laag, en voor handelsvestingen, op het moerasland, niet geschikt, wel voor vlot-winkels. Reeds in 1847 bezaten de Ngadjoe's, in de beneden-rivier, vier zeevaartuigen. — SCHWANER schatte den uitvoer waardig *f* 337,500. De bank voor de riviermonding belet groote vaartuigen om binnen te komen.

Het historische, aan dezen stroom verbonden, is van weinig algemeen belang. De binnenlandsche horden en stammen komen nu en dan, bij mindere of meerdere benden, langs de rivier naar beneden, en overvallen de oeverbewoners. De landsgewoonte, om menschenhoofden te vergaderen als pronkstukken, doet menige vijandschap ontstaan. Daarbij hebben de stam- en distrikts-opperhoofden onderling eveneens geschillen, en de Eupesche magtsinvloed is hier nog weinig op te merken. De streken langs de Kahayan-rivier kwamen reeds in 1787 in naam onder de oppermagt der Hollanders; in 1812 onder de Engelschen; 1817, 25 en 26 weder onder het Nederlandsch Gouvernement. Maar hoewel die stroom niet ver gelegen is van de hoofdvestiging Bandjermasin, zelfs niet verre van Java, blijkt het toch niet, dat er vóór 1834 een Europeaan tot onderzoek geweest is, veel minder, dat er immer eene vestiging van een Europeesch bestuur aan zijne oevers heeft plaats gehad. VON HENRICI, SALOMON MULLER, SCHWANER (alle drie Duitsche onderzoekers in 1834, 1836, 1847), zijn de eerste geweest, van wie men wetenschappelijke narigten omtrent de Kahayan heeft verkregen; van daar is het, dat alle kaarten van dit deel van Borneo zulke zonderlinge opgaven aanduiden, tot zelfs de aka-

demiekaart VAN BEIJERINCK C. S. 1847, zonder nu nog van de zonderlinge, zoogenaamde landbeschrijvingen te spreken. Het gewest langs de Kahayan wordt meer algemeen de „Groote Dajak" genaamd. In 1834 vindt men als inlandsch hoofd van die „Groote Dajak" raden ANOEM DJAYA PENGHOELOE, in 1849 raden SINGAPATTI, tot 1859, benedengebied. Eerst in 1853 vindt men een Europeesch ambtenaar (H. G. MAKS) als rondreizend gezaghebber langs de rivier, tot 1859.

SCHWANER (II 18) vermeldt eene militaire expeditie naar midden Kahayan, in 1829, maar zegt ook, dat in 1849 de van Bandjermasin komende bevelen aldaar weinig geacht of gevreesd werden. Ook vermeldt hij een soort van watergevecht, in 1825, tusschen de stroopers van de bovenlanden, Ngayau van Siang, en de bewoners der rivieren Katingan, Kahayan en Moeroeng. Dit gevecht viel voor in de Telok Palangasan, aan de Kahayan monding; meer dan duizend vaartuigen waren in gevecht, en drie honderd dooden vielen. Het vond plaats weinige mijlen van de rivier van Bandjermasin de hoofdvestiging. Nog in 1849 hadden de bovenlandsche stammen met die van de Kahayan het voornemen opgevat, om de Siangers (bovenlanders der Barito) onder toemengong SOERAPATI, de later zoo berucht geworden moordenaar der „Onrust", aan te vallen. Van zijne vijandigheid jegens de Ngadjoe-bewoners van de Kahayan, wordt zoowel in 1847 als in 1853 nog melding gemaakt, bij gelegenheid van het spreken over het opperhoofd der kampong Toempang of Tampang, AWAT of SOERADJAIJA, die vroeger te vergeefs ondersteuning gevraagd heeft tegen zijn vijand SOERAPATI voornoemd, (SCHWANER, II, 35), wordende die ondersteuning door het Bandjer's Europeesch bestuur alleen beloofd, tegen regelmatige betaling van hoofdgelden. SCHWANER had moeite om hem daarover tot andere gedachten te brengen. Doch later heeft IWAT met SOERAPATI vrede gemaakt. (MAKS, 13, 1853). Ook tusschen de toemenggongs TOENDAN, opper-Kahayan, en voornoemden SOERAPATI, bestond in 1847 eene vete. SCHWANER schrijft de oorzaak van blijvende onbeschaafdheid der bovenlanders voor een goed deel toe, aan 't verbod van Chinezen, Maleijers en andere vreemde oosterlingen, om de Kahayan hooger op te varen dan Pilang, (S. 108, 19, 2° 30' 15" Z. B.) alzoo de handel, die groote beschaver aller volken, niet voldoende uitwerking hebben kan onder de woeste horden.

SALOMON MULLER (*Reizen*, 250) vermeldt eene militaire expeditie naar de Kahayan, in 1836, onder den resident GOLDMAN, ten einde oproerige stammen te straffen voor den moord aan een zendeling van den resident van Bandjermasin, die de hoofdgelden moest innen. De belhamels werden gevangen, de weerspannige gehuchten verwoest, en de kosten vergoed. — Tijdens SCHWANER, 1847, was dit alles vergeten, en de indruk uitgewischt.

(*Slot in de volgende aflevering.*)

Berigten van een staatsgevangene over het „soekoe-bestuur" ter Westkust van Sumatra.

Het kleine landschap Narras, op Sumatra's westkust, telde onder zijne vele hoofden zekeren NAN TJERDIK, die door zijn personeel karakter en zijne middelen het meeste invloed had. Hij was een schrander en bekwaam man en de generaal DE STUËRS, aan wiens bekend werk *) wij deze bijzonderheden ontleenen, getuigt, dat hij nooit iets anders dan regtschapenheid en redelijkheid in dit inlandsche hoofd heeft ontmoet. Hij dreef eenen uitgebreiden vrijen handel; maar juist daardoor haalde hij zich het ongenoegen der Nederlanders op den hals.

In 1830 had de kommanderende officier van Priaman TJERDIK eens schriftelijk opgeroepen en dag en uur bepaald, maar de bevreesde inlander, genoeg ondervinding hebbende om geen blind vertrouwen te stellen in de onfeilbare billijkheid van den officier, liet een uitstel vragen, en wendde zich ondertusschen met meer vertrouwen tot het hooger gezag te Padang. De hierover gebelgde luitenant schreef terug: „nu gij niet dadelijk op mijn bepaald uur kunt verschijnen, behoeft gij niet te komen"; en wist het zoodanig voor te dragen, dat TJERDIK te Padang geen gehoor erlangde. Daar hij overigens als een „smokkelaar" te boek stond, was men er op uit geweest, om hem *ter sluiks* op te vatten, en dit was TJERDIK ter ooren gekomen.

Toen nu in Mei 1831 eene expeditionaire magt, onder bevel van den majoor MICHIELS, tegen Narras en de VII Kotta's werd gerigt, maakte hij zich gereed, om, met behulp van zijne naburen, elken aanval af te weren. Maar zijn tegenstand was te vergeefs. Den 7 Junij 1831 werd Narras stormenderhand ingenomen. TJERDIK, na eenig volk verloren te hebben, vlugtte naar Bondjol. Gedurende de vervolging verloren zijne moeder, twee zijner vrouwen en twee kinderen daarbij het leven. De hoofden dier vrouwen werden naar Priaman gezonden en twee anderen zijner kinderen als gevangenen derwaarts weggevoerd. Een prijs van *f* 1000 werd op hem zelven gesteld en *f* 500 op zijn hoofd.

Maar kort nadat in September 1832 Bondjol door de Nederlandsche troepen was ingenomen, werd de vogelvrij verklaarde TJERDIK weder in genade aangenomen. De toenmalige resident van Sumatra's Westkust, de luitenant-kolonel ELOUT, schonk hem te Priaman openlijk vergiffenis, en nu werd hij de vertrouweling van dien hoofd-officier, wien hij overal volgde.

*) Zie: *De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra, door* Jhr. H. J. J. L. ridder DE STUERS, *uitgegeven door* P. J. VETH, I, 150.

Maar deze toestand duurde niet lang. Reeds in 't begin van 1833 begon de resident tegen TJERDIK, ofschoon deze daartoe geene reden had gegeven en uitstekende diensten bewees, achterdocht en wantrouwen op te vatten, en den 16 Maart werd hij gearresteerd en als verrader naar Batavia opgezonden, gezamenlijk met den regent van Tanah-datar, tegen wien eveneens vermoedens waren gerezen.

Na hunne aankomst, belastte de Gouverneur-Generaal den heer DE STUERS die toen kommandant van het Indische leger was, (bij een brief van 23 Junij), om de staatsgevangenen, met wie hij van ouds bekend was, te verhooren. Onmiddelijk voldeed deze hoofd-officier aan dien last. Hij vond hen onder de gewelven van het stadhuis elk afzonderlijk opgesloten, een der akeligste en ongezondste verblijven die men zich kan voorstellen. Zie hier hoe de heer DE STUERS zijne ontmoeting met de staatsgevangenen beschrijft.

„De Indiër is sterk van zenuwen; wij ten minste ontdekten zijne innerlijke gewaarwordingen niet. Wie heeft hem ooit een traan zien storten? In den omgang is hij zachtaardig, omzigtig, bescheiden; zijne gebaarden zijn nooit overdreven; hij blijft kalm, zelfs wanneer hij ter dood gaat. Verwonderd mij voor zich te zien verschijnen, bragten de beide gevangenen hunne handen voor hun gebogen aangezigt, en na eenige oogenblikken in die houding te zijn gebleven, wierpen zij zich aan mijne voeten. Ik had moeite hen uit die stelling, die den Maleijer weinig eigen is, op te heffen. Zij konden in het eerste half uur geene woorden vinden, en de eerste die zij uitstamelden waren: „Wij zijn, God weet het! onschuldig; „waart gij nog daar geweest, nooit zouden wij zoo ongelukkig zijn geworden, en, nu wij u tot regter erlangen, nu zullen wij toch gehoor vinden. Ons leven is in uwe handen, en wat God beschikt zullen wij gerust ondergaan."

De heer DE STUERS hield zich nu gedurende de maand Junij verscheiden dagen lang met het onderzoek bezig, en bij het aanbieden der uitgebreide stukken, daartoe betrekkelijk, maakte hij deze algemeene aanmerking: „dat men de aanleidende oorzaak nu zou opgehelderd zien en ontwaren, dat de beschuldigden zich op goede gronden en met ruim zoo veel waarschijnlijkheid, als waarmede zij van Padang uit bezwaard waren geworden, zuiverden van de tegen hen ingebragte aanklagt; dat de zamenzwering, waarvan zij verdacht werden, ontsproten was bij de Padrische hoofden van Bondjol, en allengs veld gewonnen had in alle landschappen; dat daarin begrepen waren alle Padrisch-gezinden, of liever allen die tegen het Nederlandsch Gouvernement waren opgehitst door de hoofden van Bondjol en andere onvergenoegden, maar dat niets deed blijken, dat NAN TJERDIK en de regent van Tanah-datar daarin betrokken zouden geweest zijn, ten ware zulks nader door de duidelijkste bewijzen mogt kunnen gestaafd worden, waarbij echter de grootste omzigtigheid zou moeten worden in acht genomen; eindelijk, dat de ware oorzaak moest gezocht worden in de wijze, waarop de nieuw betrokken landschappen, en vooral hunne hoofden, waren behandeld geworden."

De Gouverneur-Generaal vereenigde zich volkomen met het advis van

den heer DE STUERS en gaf hem te kennen: „dat hij uit de ontvangen stukken al meer en meer overtuigd was geworden, hoe onraadzaam het was, zich met de innerlijke gesteldheid der landen te bemoeijen, en dat, tegen het onophoudelijk oorlogen, het beginsel van rust en vrede, bijzonder op Sumatra, behoorde te worden toegepast; dat hij van 't gevoelen was van den heer DE STUERS omtrent de onschuld der beklaagden; dat hij last gaf, om die personen met een zeker traktement te Batavia op vrije voeten te stellen, en dat later hun lot nog meer zou verzacht worden." Aan dien last van den Gouverneur-Generaal werd dadelijk gevolg gegeven, en nooit zijn er eenige bezwaren tegen die ongelukkige hoofden ingekomen. Zij waren afzonderlijk opgezonden geworden en waren op Sumatra weinig in konnektie met elkander geweest. Zij werden afzonderlijk verhoord, en zij hebben elkander in geen hunner antwoorden tegengesproken. Hunne onschuld is dus wel degelijk bewezen geworden.

Maar het leed, dat men hun had aangedaan, kon niet worden vergoed. Men stelde hen op vrije voeten te Batavia en gaf hun eenigen onderstand. Is het echter te verwonderen, dat zij naar hun vaderland, naar Sumatra, terug verlangden? En toch bleven zij van dit voorregt altoos verstoken. Jaren later wenschte het Gouvernement NAN TJERDIK en den regent van Tanahdatar gaarne naar Padang terug te zenden. Maar te Padang was men tegen die terugzending. Men vreesde hen nu, en voorzeker niet geheel zonder reden. Zij waren te zeer gekrenkt en vernederd, dan dat het Nederlandsche Gouvernement ooit weder op hunne vriendschap zou hebben kunnen staat maken. Hoewel dus hun verraad nimmer bewezen kon worden, bleef men te Padang echter voorgeven, „dat zij in 1838 *dubbelzinnig hadden gehandeld*, en zich zoodanig hadden gedragen, dat zij altijd wel af zouden geweest zijn bij de overwinnende partij."

Zoo bleef NAN TJERDIK als een banneling te Batavia, tot hij eindelijk door den dood uit zijn lijden werd verlost.

Ziedaar den man, van wien wij thans onder de oogen onzer lezers eenige mededeelingen brengen, belangrijk voor de kennis der instellingen van de inboorlingen van Sumatra's Westkust. Toen den heer DE STUERS het verhoor van NAN TJERDIK en zijn lotgenoot werd opgedragen, bepaalde hij zich niet tot de eigenlijke bezwaren, die tegen de gevangenen waren ingebragt, maar maakte hij van deze gelegenheid gebruik, om al zulke inlichtingen in te winnen, als strekken konden tot betere kennis van den toestand van de toen zoo zeer geschokte en in beroering gebragte maatschappij op dat eiland. Een der resultaten van dit onderzoek is onder anderen de nota, die wij willen mededeelen. 't Is een stuk, uit den mond van TJERDIK opgeteekend, als of het door hem zelven geschreven ware.

Tot beter verstand van den inhoud dienen wij echter onze lezers vooraf kortelijk en in zeer ruwe trekken een algemeene schets te geven van het inlandsch bestuur ter Westkust van Sumatra, van Indrapoera af tot aan de landen der Batta's. Het heeft eenen eigenaardigen, geheel en al van andere landen van den archipel, vooral van Java, verschillenden vorm.

De geheele bevolking is in twaalf stammen of „soekoe's" verdeeld. Ze dragen ieder eenen afzonderlijken eigenen naam. Ze worden overal verspreid aangetroffen, maar de leden van den zelfden stam achten zich onderling door zekeren band vereenigd.

In ieder dorp of „kampong" staan alle personen van dezelfde soekoe onder een persoon, die, door regt van geboorte, als hoofd, of liever als vertegenwoordiger, voorspreker en verdediger, over de leden van die soekoe in dat dorp gesteld is. In den regel bewijst een Maleijer aan niemand anders, dan aan dit hoofd zijner soekoe, in het dorp waar hij gevestigd is, eenige gehoorzaamheid. Dit hoofd der soekoe draagt den naam van „penghoeloe".

De gezamenlijke soekoe-hoofden, dat is de hoofden der stammen waaruit een gemeente is zamengesteld, maken het bestuur eener kampong uit. Dat bestuur is dus uit zijnen aard veelhoofdig.

Onder deze soekoe-hoofden zijn er, die den titel voeren van toewankoe, pamoentja, orang-kaja of orang-toeah, en die in de vergaderingen soms eenigen invloed uitoefenen.

De kampong's maken, binnen zekere door de natuur zelve aangewezen grenzen, met elkander somtijds een landschap uit, dat veelal den naam ontleent aan het getal dorpen, waaruit het is zamengesteld. Van daar dat men spreekt van de XIII, de VII, de XII Kotta's, ook van de XX en L Kotta's, daarmede eenvoudig bedoelende het landschap, waarin het uitgedrukte aantal kampong's gelegen is, en dat een algemeen hoofd „radja" bezit met weinig magt.

Een *oppergezag* over al deze kampong's bestaat er eigenlijk niet. Wel was er vroeger een koning of „radja" van Menangkabau, over al deze landschappen gesteld; maar zijne magt was ten allen tijde zeer beperkt, en is daarenboven reeds sedert lang in verval geraakt en thans geheel verdwenen.

De vrouw plant alleen de soekoe voort; of liever de zoon volgt de soekoe zijner moeder. De erfopvolging gaat niet over van den vader op den zoon maar op den zoon der zuster. Daardoor wordt natuurlijk de afscheiding in soekoe's streng onderhouden.

Op deze aloude oorspronkelijke instelling van eenen veelhoofdigen regerings-vorm is een algemeen stelsel van waarborg of garantie gebouwd. Elk landschap is voor zijne kampong's, elke kampong voor hare soekoe's, elke soekoe voor hare huisgezinnen, en elk huisgezin voor zijne leden solidair aansprakelijk. Verpligtingen, met voorkennis van het soekoe-hoofd en van de leden der soekoe in eene kampong aangegaan, rusten kollektief op de soekoe en solidaîr op ieder harer leden; zoodat de soekoe als 't ware, als de beschadigde borg, bij gedwongen vervulling, den oorspronkelijk verpligten persoon, of wel, bij diens onvermogen, zijnen naasten vermogenden bloedverwant uitwint.

De natuurlijke genoegdoening voor beleedigingen, persoon of goederen aangedaan, wordt door wraakoefening verkregen; de naaste stap tot be-

schaving is, dat zij door boeten, in goederen en geld bestaande, worden verzoend en de toegebragte schade worde hersteld. Eene afscheiding van burgerlijk en strafregt bestaat, in den ruwen toestand dezer volkeren, niet.

Eenen hoogeren trap van beschaving heeft de Sumatraan over 't algemeen niet bereikt. Volgens 's lands instellingen zijn alle misdaden door boete verzoenbaar; dit noemt men „bangoen". Elk inboorling van een landschap is voor de boete, het landschap opgelegd, elke kampong-bewoner voor de boete over de kampong uitgesproken, en elk soekoe-lid voor de boete van de soekoe afgevorderd, vervolgbaar en aansprakelijk. De wraakoefening kan eerst dan plaats hebben, wanneer de erkende beleediger daaraan wordt overgeleverd, en schaamte de land- en stam-genooten niet meer van deze uitlevering terughoudt.

Vrees voor wederwraak beperkt nogtans de wraakoefeningen aanmerkelijk; en hoezeer deze toestand tot herhaalde twisten en kleine oorlogen aanleiding geven moet, zijn dezen echter daarom, hoe heilloos ook voor de algemeene rust, in de gevolgen niet zeer verderfelijk *).

Na deze algemeene beschouwing van de instellingen des lands, zullen de volgende bijzonderheden, daarop betrekkelijk en uit den mond van TJERDIK opgeteekend, beter worden begrepen.

---

§ 1. De instelling der „soekoe's" en der „penghoeloe's", welke ook aan de stranden of in de benedenlanden gevonden wordt, is, naar men zegt, afkomstig van Pagger-oedjong in de bovenlanden, en bestaat sedert zeer langen tijd. Zij wordt, voor zoo ver dit TJERDIK bekend is, van Natal af tot Ajer Adji aangetroffen. Dan begint het landschap Indrapoera, 't welk geheel anders bestuurd wordt, gelijk mede de meer zuidelijk liggende landen, onder Benkoelen behoorende, die ook geheel andere instellingen hebben.

Maar het gezag der penghoeloe's werkt in deze benedenlanden op verschillende wijzen. De landschappen Priaman, XII Kotta's, VII Kotta's, V Kotta's, Tikoe, Oelakan, Pakondangan, Loeboealoa en Kajoetanam zijn verdeeld in kleinere of grootere kampong's, welke één penghoeloe hebben. Deze penghoeloe doet *alle* kleine zaken, in de kampong voorvallende, af, onverschillig tot welke soekoe de individuën die het aangaat ook mogen behooren. 't Gebeurt wel, dat elke soekoe een „orang toeah" van dezelfde soekoe heeft, maar dit is niet algemeen het geval.

Onder het volk („orang banjak") bevinden zich vele ranghebbende penghoeloe's, omdat zij tot het geslacht der penghoeloe's („atsal penghoeloe") behooren.

Gewigtige zaken, gelijk moord, verwonding, zware diefstal, of verschillen over eigendommen, moeten gebragt worden voor eenen raad, bestaande

---

*) Zie *De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra*, door Jhr. H. J. J. L. ridder DE STUERS, *uitgegeven door* P. J. VETH I, 29.

uit den radja en de penghoeloe's van het landschap, die ze op hunne beurt voor de Kompagnie (de Nederlandsche gezaghebbers) brengen. Maar dit laatste is eene instelling van den nieuweren tijd.

Priaman was vroeger verdeeld in twee deelen, als: Priaman-oeloe, of het hoogere gelegen gedeelte, en Priaman-ilir, of het lager gelegene. Ieder deel had 6 kampong's, met één penghoeloe elk, behalve dat de radja van elk deel penghoeloe was over twee (het gedeelte oeloe had er drie) kampong's, welke hij, met behulp van „orang-toeahs", zelf bestierde; in ieder deel telde men dus 8 of 9 kampong's. Priaman was de hoofdplaats, waar de twee radja's en 12 penghoeloe's konden wonen. Het gedeelte oeloe is sedert jaren van Priaman gescheiden, en zelfs weder in twee onderdeelen gesplitst, doordien de toeankoe TJERDIK in der tijd als pretendent opkwam en oorloogde om zijn regt te handhaven.

De radja's zijn hier dus ook penghoeloe's, en hebben in vroegere tijden waarschijnlijk, door eenige eerbewijzen van den radja van Pagger-oedjong, den titel van radja erlangd, waardoor zij en hunne landschappen meerderen invloed hebben verworven.

Hoe is nu de opvolging van deze titels? Op dezelfde wijze als die van de penghoeloe's, namelijk: dat hij, die het eerst den titel verworven heeft, dien niet op zijn zoon, maar *op zijne broeders, of op zijne zusters zonen* moet doen overgaan, *niet* op de zonen zijner broeders.

Dat door dien zijdelingschen overgang veel twist ontstaat, lijdt geen twijfel. Ook geeft het aanleiding, dat er eene menigte radja's en penghoeloe's komt, die allen den titel hebben, als uit een vader of uit eene moeder, die zelve van penghoeloe-geslacht was.

In de benedenlanden kunnen man en vrouw van dezelfde soekoe zijn; in de bovenlanden is dit nu minder 't geval en vroeger is het geheel buiten 't gebruik geweest.

§ 2. Het gezag van den penghoeloe en de straffen die hij kan opleggen, dat alles is in de benedenlanden bijna op dezelfde wijze als in de bovenlanden, altijd met dit groote onderscheid, dat in elke kampong de penghoeloe *alle* de daarin wonende soekoe's onder zich heeft.

De gepleegde moorden worden ook in de benedenlanden met boete in geld afgemaakt; dit wordt „bangoen" genaamd. Die boete bedraagt van *f* 200 tot *f* 1000, naar mate van den rang des vermoorden; voor een geringen of gewonen man *f* 200, voor eenpenghoeloe *f* 1000. Maar wanneer een radja vermoord wordt, dan moet de moordenaar sterven, en zijne moeder (de vader *niet*) en zijne broeders en zusters (hunne kinderen *niet* en ook des moordenaars kinderen *niet*) worden slaven van den opvolgenden radja, indien deze tevens familie van den vermoorden is. Voor eene vermoorde vrouw bedraagt de bangoen minder dan voor een man; men let daarbij ook op hare geboorte.

Beneden even als boven blijven de vrouwen vast in haar kampong; zij mogen wel eens de verwijderde ouders van haren man of diens andere vrouwen gaan bezoeken; maar zij blijven meestal op den grond harer geboorte wonen.

§ 3. Tot vervulling van een penghoeloe's plaats, in de meeste distrikten der benedenlanden, namelijk Priaman, verzamelen zich de overige penghoeloe's en dragen er eenen voor bij den radja. Deze behoeft, *bij ontstentenis*, niet van dezelfde soekoe als die van den overledene te zijn. Zoo gebeurt het dan, dat men bij voorbeeld onder de zes penghoeloe's van Priaman-ilir twee of meer van denzelfden soekoe-naam kan ontmoeten.

De inkomsten van de penghoeloe's zijn gering. Zij hebben de kleine boeten en een klein aandeel in de bangoen; want de familie erlangt het grootste gedeelte. Overigens ontvangen zij kleine geschenken bij feestelijke gelegenheden, als: vleesch, wanneer er geslagt wordt. Wanneer zij geene slaven of pandelingen genoeg hebben, en elkeen mag die hebben als hij ze houden kan, erlangen zij hulp van hunne onderhoorigen of „anak-boa", en deze worden daarvoor gevoed zoo lang het werk duurt.

§. 4. De grond om de kampongs behoort aan verschillende eigenaren; hij is bebouwd of nog wildernis; verre afgelegene en onbebouwde landen zijn nog vrij. Iedereen weet er, onder welk landschap de wildernissen behooren; de wilde buffels, die daarin zijn, behooren aan het landschap, waartoe de wildernis behoort. Beneden zijn de landen minder waard dan boven en veel minder bebouwd; dit valt ieder een op, bij den eersten opslag van het oog. Bezit iemand van ouder tot ouder een onbebouwd stuk grond, sedert langen tijd verwaarloosd en met bosch of struiken bewassen, dan kan met zijne toestemming die grond tot een sawah of tuin gemaakt worden. De bewerker geeft den bezitter zooveel van de opbrengst als hem goeddunkt, en blijft zijn geheele leven in zijn regt; sterft hij, dan trekt de eigenaar het land weder naar zich toe. Heeft de vrouw van den overledene medegewerkt, dan behoudt zij de helft van dat land, zoo lang zij leeft. Nooit mag echter de eigenaar, gedurende den leeftijd van den bebouwer, dat land verkoopen of verpanden. Ieder eigenaar mag dus, beneden even als boven, zijn eigen land verpanden en verkoopen.

De verkoop moet echter voor radja en penghoeloe's geschieden, ten einde latere verschillen voor te komen. De penghoeloe's zullen hunne toestemming tot verkoop van land niet geven, als zij weten, dat de verkooper het geld wil verspelen of op eene andere wijze verkwisten, maar wel wanneer hij met het geld wil handel drijven of het op andere nuttige wijze wil besteden. De man kan echter de velden van zijn vrouwen niet verkoopen, al willen dezen het ook, want de familie zoude er tegen zijn.

Een stuk beste grond, dat 1000 djonkat's padi oplevert, dat is nagenoeg 40 pikols, is waard *f* 100, mindere grond *f* 80. Men kan twee oogsten in één jaar hebben. Nooit is er gebrek aan regen of ander water.

Maar het volk is beneden zeer traag in het werk, en de hoofden zijn zeer genegen om onregtvaardigheden te plegen; zij laten zich gemakkelijk omkoopen en besteken; dat noemen de Maleijers „makan-ame".

§ 5. De velden zijn beneden minder waard dan boven, omdat de bevolking er schaars is. Daarom erlangen de bewerkers beneden ²/₃ van de

opbrengst, terwijl zij in de bovenlanden slechts $^1/_3$ ontvangen. Ook beneden erlangen de priesters gezamenlijk $^1/_{10}$ van de opbrengst. Men rekent echter bij 100 op de 1000 soekat's (Arabische munt), zoodat, indien de opbrengst maar 800 soekat's is, de priesters dan niets ontvangen.

§ 6. Ook beneden kan „prang-batoe" ontstaan, voor geschillen die niet vereffend kunnen worden. Men kan echter appelleren bij den radja en bij de Kompagnie.

§ 7. De penghoeloe kan zijn anak-boa voor ligte vergrijpen beboeten; maar zware delikten moeten voor radja en penghoeloe's gebragt worden. Heeft iemand bij voorbeeld één doek buiten's huis gestolen, zoo is de boete gering; is de doek in een huis gestolen, kan de boete ƒ 24 zijn. De dief betaalt de kosten; bij onvermogen, zijne broeders of zusters; hunne velden zelfs kunnen er voor aangesproken worden, want zij moeten voor den broederdief in de bres springen, dewijl, indien hij vermogend was, zij ook van hem zouden erven. Mogt echter alles tegenloopen, zoodat er geene boete betaald kan worden, dewijl er niets is, dan wordt de dief schuldenaar òf van den bestolene, òf van radja en penghoeloe's, zoo het goed terug is gekomen en aan den eigenaar overhandigd. Betaalt hij of zijne familie de boete dan is de dief weder vrij.

§ 8. Huwelijken hebben beneden bijna op dezelfde wijze plaats, als in de bovenlanden; maar men verteert hier bij zulk eene gelegenheid meer dan dáár, waar men evenwel gegoeder is. In de bovenlanden wordt het slagten van twee buffels reeds als een groot feest beschouwd; in de benedenlanden daarentegen slagt men tot 15 buffels toe. Boven zijn dan ook de buffels duurder dan beneden; de verhouding is ongeveer van ƒ 50 tot ƒ 30 of ƒ 32.

§ 9. De inkomsten der penghoeloe's zijn onzeker. Men kan berekenen, dat er op de 100 mannen ten minsten 10 penghoeloe's zijn, en men rekent dan onder dezen zoo wel de bestierende penghoeloe's, 't zij van kampong's 't zij van soekoe's, als al degenen, die van penghoeloe's afstammen.

In de bovenlanden bestieren de penghoeloe's de soekoe's en zijn allen gelijk.

In de meeste benedenlanden bestieren de penghoeloe's de kampong's, om het even welke soekoe's daarin wonen, maar die soekoe's hebben dan nog elk een orang toeah, of penghoeloe-soekoe of penghoeloe-kitjiel aan het hoofd.

Het getal priesters kan in de benedenlanden gerekend worden op $^1/_3$ van de bevolking; hieronder worden echter slechts verstaan allen, die bidden of eigenlijk die eenigzins de voorschriften van 't geloof volgen. Geleerden („malin") zijn er zeer weinigen, welligt niet een op de honderd „orangsiaks" of bidders.

Alle deze priesters verlangen niets, dan hun aandeel in het tiende gedeelte van de opbrengst der velden en voorts de vrijheid van rustig toegelaten te worden tot de feestelijkheden.

---

§ 10. Teekens als er een hoofd moet verkoren worden, en bijzonder

is dit het geval wanneer zulken moeten gekozen worden, die door het Gouvernement moeten worden bevestigd („ankat"), ontstaan er oneenigheden wegens de vele pretendenten, die zich voordoen. De kiezers zelven zijn het omtrent die pretendenten niet eens, zoodat meestal na de benoeming de teleurgestelden zich onwillig betoonen den gekozene te erkennen, en zeer dikwerf het zoo ver brengen, dat er kleine oorlogen ontstaan, waarin telkens het Gouvernement betrokken wordt, dat den meest gewilden kandidaat heeft ingehuldigd. Tot voorbeeld kan vooral het landschap Priaman strekken, hetwelk van ouds wel in twee onderdeelen, Ilir en Oeloe, verdeeld is, maar toch een geheel uitmaakt, waarvan de twee onderdeelen elk een radja en zes penghoeloe's hebben. In den Engelschen tijd zijn ze van elkander gescheiden geraakt. Iets later is het onderdeel Oeloe weder in tweeën gesplitst, namelijk Mangoen en Narras, welk laatste gedeelte NAN TJERDIK zelf onder zijn gezag heeft gebragt. Uit dit alles blijkt duidelijk dat, hoeveel ophef de Maleijers ook van hunne „adats" maken, de hoofden wel eens de eersten zijn, die de adat's verbreken. De bijzonderheden van 't gebeurde in 't landschap Priaman kunnen als voorbeeld dienen van de wijze, waarop de radja's verkozen worden en zijn daarom wel eene meer bijzondere beschouwing waardig.

In den Engelschen tijd kwam de radja van het gedeelte Oeloe (Sikara-Oeloe) van het landschap Priaman te sterven. Hij was van NAN TJERDIK een moeders broeder, SI-LINGA genaamd, met den bijnaam of „galor" van toeankoe RADJA NANDA. Volgens den regel moest NAN TJERDIK hem opvolgen, want SI-LINGA had geen broeders meer, en NAN TJERDIK was de *oudste* zoon van de zuster van SI-LINGA. Wel was er nog eene zuster van SI-LINGA, maar deze had slechts ééne dochter, die geen zoon bezat. In stede nu dat NAN TJERDIK verkozen werd, kwam daartoe in aanmerking een eenvoudig penghoeloe van de zes penghoeloe's van Oeloe MANGKOETO genaamd, die rijk was en den toeankoe-toeah der XII Kotta's gelijk mede den toeankoe der VII Kotta's (welke eigenlijk niets met de zaak te maken hadden) overhaalde, om hem te ondersteunen. MANGKOETO vond steun bij den toeankoe-toeah van de XII Kotta's omdat hij zijn broeder van den zelfden vader was; terwijl de toeankoe der VII Kotta's omgekocht werd door een stuk grond. MANGKOETO werd daarop ingehuldigd en de (Engelsche) Kompagnie gaf de salutschoten.

NAN TJERDIK had echter te voren bij den resident gereklameerd, en deze gaf hem dan ook de belofte, dat hem regt zoude wedervaren. Aan den anderen kant bedreigde de toeankoe der XII Kotta's de Kompagnie, dat, zoo zijn broeder niet verheven werd, hij met de VII Kotta's de beide Priaman's zoude aanvallen. En dit schijnt de Engelsche regering bewogen te hebben, om MANGKOETO in 't gelijk te stellen.

NAN TJERDIK was bij de inhuldiging tegenwoordig met de penghoeloe's, maar verwijderde zich onder de salut schoten, en ging naar Mangong, de verblijfplaats van den radja van Oeloe. Hij belette vervolgens, met drie der zes penghoeloe's (de andere drie plaatsen waren door afsterven vakant), de

intrede van den verkozen radja, die dan ook een jaar lang zich te Priaman heeft moeten ophouden, terwijl de Engelsche Kompagnie, door hem aangezocht om hem staande te houden, verklaarde, er zich niet verder mede te willen inlaten, dewijl NAN TJERDIK de geregtigde was. Eindelijk trok hij, met behulp van het volk der XII en VII Kotta's, op Mangong los, werd echter weder door NAN TJERDIK afgeslagen, zoodat hij tot tijdens den Nederlandschen resident DU PUIJ, in Priaman zonder gezag moest verblijven, een tijdverloop, dat wel op vijf jaren kan gerekend worden.

De resident DU PUIJ, na bij zijne aankomst op Sumatra hierover te Priaman een onderzoek gedaan te hebben, verklaarde dat MANGKOETO alleen het gezag in Mangong zou hebben, en NAN TJERDIK het gezag als radja van het overige gedeelte van Oeloe, hetwelk aldus door dezen werd aangenomen. NAN TJERDIK benoemde dus de vijf penghoeloe's, aan wie het gedeelte Oeloe toekomt, want den zesden komt Mangong toe, hetwelk van zijn gedeelte afgescheurd werd. Maar MANGKOETO spiltste zijn gedeelte in vier. En zoo is het gebeurd, dat door het eigen toedoen der hoofden, een landschap onder twee radja's is gekomen, ofschoon er maar één behoorde te zijn.

De heer DU PUIJ had bij die uitspraak bepaald, dat de langstlevende als radja over geheel Oeloe zoude gesteld zijn, zoodat alsdan het landschap weder in zijn geheel hersteld zoude wezen. Dit werd dan ook gaarne aangenomen.

Ten tijde dat NAN TJERDIK in 1831 naar het Bondjolsche gevlugt was, is MANGKOETO overleden.

Uit dit verhaal ziet men, wat vreemde invloed, familie-betrekking en omkooping vermogen. De Maleijers werpen hunne belangrijkste adat's omverre, uit eigenbelang.

De toeankoe van XII Kotta's, die zich wegens zijne ligging al weinig om de Kompagnie bekreunde, had er belang bij, een zijner broeders als radja van een, aan zijne XII Kotta's begrensd, landschap te hebben, te meer omdat hij de V. Kotta's ook op het oog had, en hij daar ook een zijner gunstelingen als radja wilde hebben, iets dat voor hem zeer gemakkelijk zou zijn, als hij maar eerst Sikara-oeloe aan zijnen kant had, dewijl dan V Kotta's ingesloten was. Dit is hem echter niet gelukt omdat TJERDIK radja van Oeloe is gebleven, min het gedeelte Mangong.

De tegenwoordige (1833) radja van V Kotta's, toeankoe SI-MIDIN-HARI, die in 1825—26 is opgetreden, is de zoon van de zuster van den vader van TJERDIK, en zulks is volgens den regel. Maar ook bij deze zijne verheffing zijn kleine onlusten ontstaan. Priaman is de plaats, waar alle radja's van Oelakan tot Tikoe in hunne waardigheid worden bevestigd en ingewijd. Nadat nu ook aldaar salut-schoten voor de verheffing van SI-MIDIN-HARI tot radja der V Kotta's waren gevallen, werd de nieuwe vorst door een troep volks uit de XII, VII en V Kotta's belet in zijn landschap terug te keeren. Deze troep werd aangevoerd door den „pamoentja" der V Kotta's, aldaar een tusschen-hoofd tusschen den radja en de penghoeloe's,

Hij moest dus vier maanden in Narras bij TJERDIK vertoeven, waarna; deze hem evenwel, met eenig volk, zonder geweld, in zijne kampong Koebo-kitjil in de V Kotta's bragt. Daar werd hij nu door volk van al wat niet tot die kampong behoorde, bijgestaan door die van XII en VII Kotta's, aangevallen. Zijne kleine versterkte kampong had slechts 100 gewapende mannen, behalve alle de penghoeloe's der V Kotta's. Daarmede verdedigde hij zich acht dagen lang tegen zijne vijanden. Toen kreeg hij gebrek aan water en had twee dooden en eenige gewonden, 't welk hem bewoog, iemand af te zenden, om hulp van TJERDIK en van de Kompagnie te vragen. TJERDIK werd door de laatste gemagtigd om de ingeslotenen te hulp te komen. Hij drong toen met zijn volk tot in Koebo-kitjil; maar aan de overzijde van de rivier kon hij niets uitrigten, zoo dat eindelijk het Gouvernement met een detachement moest te hulp komen. Deze magt ondersteunde nu van de beide zijden der rivier de vereenigde Maleijers van TJERDIK, en zoo werden de V Kotta's door de oproermakers verlaten, zonder dat de Nederlandsche troepen eenig verlies hadden geleden. Het detachement bleef eenige dagen in Koebo-kitjil, ten einde verzekerd te zijn dat alles in rust zou blijven. Bovendien ging men er toe over, om eenige op zekere plaats zich bevindende vrouwen van opstandelingen op te ligten en naar Priaman te brengen, om op die wijze met de kwaadwilligen in aanraking te komen. Dit gelukte; ongeveer 70 vrouwen werden opgebragt, zonder eenig verlies van de Nederlandsche zijde.

De Nederlandsche militaire kommandant deed, door middel van de penghoeloe's der V Kotta's, die, zoo als gezegd is, aan de zijde van 't Gouvernement waren, bekend maken, dat de vrouwen uit het land zouden gevoerd worden, bijaldien de „pamoentja" en zijne handlangers niet naar Priaman werden opgebragt. Als nu, door de bevolking daartoe aangezet, meldden dezen zich bij de Nederlandsche autoriteiten aan, ten getale van zeven, de pamoentja daaronder begrepen: de zes overigen waren gewone maar gegoede Maleijers.

De vrouwen werden 48 uren na hare arrestatie teruggeven, en de zes Maleijers met den pamoentja naar Padang opgezonden, en van daar naar Batavia verbannen. Na dien tijd bleef het landschap V Kotta's in rust onder den benoemden radja.

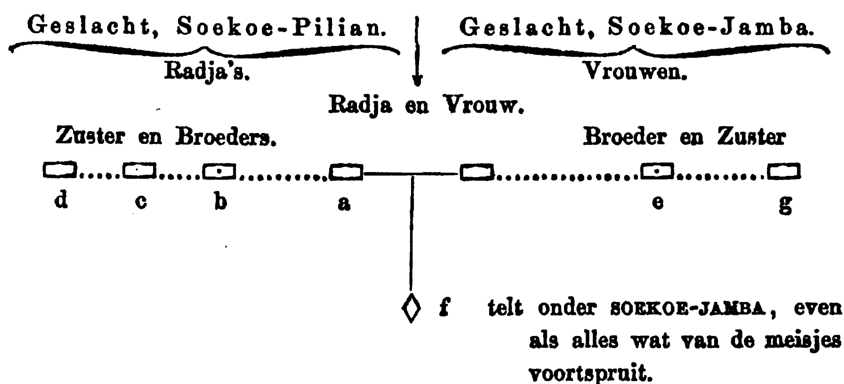
Naderhand, in 1830, tijdens den resident MAC GILLAVRIJ, is de toeankoe TJERDIK uit zijn landschap verdreven *). Hij vlugtte uit de V Kotta's. Later viel de Kompagnie op dat landschap, en eindelijk op de VII Kotta's. Zij viel op de V Kotta's, omdat de hoofden aan eene gedane oproeping niet voldeden, en zulks uit vrees, zoo als zij te kennen gaven, wegens het gebeurde met TJERDIK, broeder van hunnen radja en die vroeger de V Kotta's had bijgestaan en nu uit zijn land verslagen was en de vlugt had genomen in die V Kotta's. TJERDIK verklaart ronduit hen aangemoedigd te hebben, om zich niet bloottestellen aan dezelfde ongelukken, die

*) Zie blz. 269 hierboven.

hem getroffen hadden, maar om tegenstand te bieden, daar het Nederlandsche Gouvernement, slecht ingelicht, naar geene redenen wilde hooren. En op het landschap VII Kotta's viel de Kompagnie, om den gepleegde tegenstand en de vernietiging van het detachement van den luitenant BERGMAN te wreken.

Ten einde nu alle oorzaken van oorlog, wegens opvolging der hoofden en voornamelijk der radja's, die door het Gouvernement moeten ingehuldigd worden, voor de toekomst te vermijden, verklaart TJERDIK, dat het beste middel zoude zijn, om de hoofdgebruiken (adat negeri) in schrift te brengen en boeten te stellen op de overtredingen, en voorts de nakoming daarvan door alle hoofden te doen bezweeren. Overigens is hij van meening, dat het Gouvernement in elk landschap een post in eene goede benting zoude moeten vestigen, om de hoofden tot hun pligt te houden, waarna geen onrust meer zoude plaats hebben.

§ 11. Zie hier eene, door TJERDIK gegeven, figurative voorstelling van de opvolging op Sumatra.

Als de radja of penghoeloe a komt te sterven volgt hem op zijn oudste broeder b; bij ontstentenis of onbekwaamheid van b, de jonge broeder c; bij ontstentenis of onbekwaamheid van c, de oudste tweede of andere zoon van de zuster d; bij onstentenis van dezen de zoon van de *dochter* van d. Zoo nu van die zijde geene geregtigden meer zijn, dan eerst volgt op de oudste zoon van den radja, f, niet bij regt, maar bij eene nieuwe verkiezing, want daar bestaat dan reeds gebrek aan geregtigden; veelal echter beschouwt men ze als zoodanig. Is er geen zoon maar wel een dochter, dan volgt op de zoon van deze dochter. Bij onstentenis van dezen is het geslacht uit („hilang atsal"), en vergaderen de penghoeloe's, om eenen nieuwen radja of penghoeloe te zoeken; dit wordt „sansako" genaamd, omdat er geen radja volgens erfregt („poesaka") meer is.

Van de vrouws zijde wordt even zoo gehandeld. Als de broeder e elders radja of penghoeloe is, wordt hij dáár opgevolgd door zijn neef f; wel te verstaan zoo e geen broeders en g geen zoon of kleinzonen uit dochters heeft.

Op dezelfde wijze ongeveer als de opvolging in het gezag plaats vindt, gaat het ook met de erfenis. Het eigendom door a ten huwelijk gebragt

keert naar zijne familie, hier naar de „soekoe-pilian", terug; maar dat der vrouw gaat op hare kinderen, zoo er zijn, anders naar de broeders. Het verkregen goed gedurende het huwelijk, als velden of jonge buffels, wordt in tweeën gedeeld: de eene helft gaat naar de vrouws en de andere helft naar de mans zijde.

In de bovenlanden zijn vele landschappen, waar de man niets gemeens heeft met de goederen van de vrouw. Hij eet, drinkt en slaapt gezamenlijk („tjampor") met de vrouw, die hem dit alles verleent; maar de goederen blijven geheel aan het bestier der vrouw overgelaten. Hare kinderen of hare broeders of zusters kinderen erven van haar; zij zijn immers alle van dezelfde soekoe.

En op grond van dit alles meent TJERDIK, dat het onmogelijk is, om goedschiks de opvolging in het gezag door de *regtstreeks nederdalende* linie te vestigen; het gebruik van erfenis en gezag („kabesaran") is niet te scheiden van dat der goederen. Het eerste hebben de Padri's met geweld beproefd, maar 't is allergebrekkigst uitgevallen; en wat de erfenis aangaat, die hebben zij getracht volgens den Koran in te voeren, doch zij hebben nooit daarin kunnen slagen.

Het voorschotten-stelsel.

Bijna op 't zelfde oogenblik, dat wij onze meening omtrent het voorschotten-systeem op 't papier stelden, bragt ons het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, in zijn September-nommer, een opstel over de „*Voorschotten bij de tabakskultuur*". Aanvankelijk waren wij nu huiverig onzen arbeid voort te zetten; doch bij eenig nadenken kwam het ons voor, dat het onderwerp van te véél belang is, om niet van alle kanten te worden beschouwd en onderzocht.

Inderdaad, wij kunnen maar niet begrijpen, waarom men 't verleenen van voorschotten aan den Javaan zou willen verbieden, wanneer met hem voor den een of anderen arbeid gekontrakteerd wordt, bij voorbeeld: voor het planten van produkten, voor het leveren van materialen, of voor het verrigten van zóódanige diensten, die moeijelijk onder de gewone dagloonen kunnen worden gebragt, maar waarvoor de aannemer tijd, arbeid, vee, gereedschappen of grondstoffen noodig heeft.

Wat gebeurt in dat opzigt in het beschaafde Europa? Ook daar verleent men voorschotten bij het bouwen van huizen, bij op tijd loopende leverantiën, in één woord, bij alle werken van belang, waaraan arbeidsloonen en aankoop van materialen zijn verbonden. Waarom doet men dat? Dewijl den architekt, aannemer of kontraktant, *kapitaal* ontbreekt. Om de uitgaven, benoodigd voor een langdurig arbeidsloon, voor den aankoop van steenen, hout, of ijzer, of wat het zijn moge, te bekostigen, zijn zulke voorschotten een onmisbaar vereischte.

Is nu dezelfde reden niet nog meer geldende en van veel meer overwegend belang bij den Javaan, die *geen kapitaal hoegenaamd bezit*, en die het zeer moeijelijk van anderen kan leenen? Waarom is de suikerfabrikant, *kontraktant met het Gouvernement op Java*, *verpligt* voorschotten te geven aan den aannemer van zijn suikertransport? Omdat die aannemer de noodige buffels moet aankoopen. Waarom ontvangt zijn „krandjang-maker" voorschot? Omdat hij bamboe moet aankoopen ten einde „kradjang's" te kunnen vervaardigen. Waarom vragen potten- en steenenbakkers een voorschot? Omdat zij vormen en hout noodig hebben en zij hunne werklieden moeten betalen. Waarom geeft men aan de koeli's, bij een goederen-transport, gewoonlijk *de helft* der bedongene vracht, als voorschot, alvorens zij een voet verzet hebben? Omdat zij onderweg moeten eten en drinken; weiger hun dat voorschot en zij zullen uwe goederen laten staan. Waarom zou men nu den Javaanschen landbouwer geen voorschot geven? Hij toch moet, gedurende ettelijke maanden, zijnen grond bearbeiden en den aanplant verzorgen; hij heeft daarvoor noodig: buffels, ploeg en egge, harit, bakool's,

enz. Indien hij al van dat alles voorzien mogt zijn, dan vereischen verscheidene andere meer of min kostbare artikelen verzorging of reparatie. Hij zelf moet met zijn gezin in dien tijd kunnen leven, bij voorbeeld gedurende de *zes* maanden, vóór dat de tabak is opgeschuurd, of gedurende de *zestien* maanden, die het suikerriet, van af de éérste bewerking der gronden, tot aan de rijpwording noodig heeft. In al deze zaken is geene transaktie van eenigen omvang op Java duurzaam denkbaar, zonder voorschot. Geen vrije industrie kan zich ontwikkelen zonder kapitaal. Welnu een gedeelte van dat kapitaal komt, in den vorm van voorschot van den Europeschen ondernemer, tot den Javaanschen planter.

Van waar dan toch die vrees, die panische schrik, wanneer sommige van de Bataviasche groote heeren en een groot deel van de ambtenaren hooren gewagen van het geven van voorschotten aan den Javaan? 't Komt daarvan, dat de éérsten den Javaan van die zijde nimmer hebben leeren kennen; neen, nog erger: omdat er velen zijn, die nog nimmer een Javaansch huishouden hebben gezien, die alle Javanen gelijk stellen met hunne Maleische, dikwijls bedorven, huisbedienden, en die veronderstellen, dat men den „orang-tani" of landbouwer even gemakkelijk onder het pandeling-stelsel zou kunnen brengen, als zij zelven hun BIDJOE of SIDIN. Een groot deel der ambtenaren, opgevoed en grootgebragt onder de werking van het dwangstelsel, hebben zooveel knoeijerijen, misbruiken en verkeerdheden, als onafscheidelijke gevolgen van dat stelsel, leeren kennen, dat zij zich voor den Javaan geen anderen toestand kunnen denken, dan dien van knevelarij en omkooping, vooral wanneer die zoogenaamde zelfzuchtige partikulier met zijn geld begint te tooveren. — Maar mijne heeren! vergunt mij, dat ik u toeroep: waakt liever tegen de handelingen van uwe vriendelijke, zéér voorkomende Chinezen, die ter kwader trouw den Javaan voorschot op het produkt te velde geven; die zelven geene onderneming hebben, maar slechts als opkoopers ronddwalen en spekuleren op het oogenblik, dat de Javaan geld noodig heeft, om zijne landrente te betalen, of om zijne geliefde feesten te vieren. Dan leent de Chinees, of hij geeft voorschot tegen *honderd twintig percent 's jaars;* gewoonlijk neemt hij van de gulden een dubbeltje 's maands als *intrest!* Is dat „leenen" in waarheid wel iets anders, dan het geven van een voorschot op den arbeid, die nog niet is volbragt. Dit „leenen" of beter gezegd dit *woekeren*, deze wijze van voorschot geven, is *aller drukkendst* voor den Javaanschen landbouwer en werkt vooral demoraliserend op zijnen ganschen toestand. Weert die kanker uit uwe inlandsche maatschappij, of maakt ze onschadelijk. Maar omtrent de voorschotten, door gevestigde ondernemers aan Javaansche landbouwers verleend, kunt gij in den regel het „laissez faire" in acht nemen. Daaruit zal de meest natuurlijke en voor allen meest gewenschte toestand het spoedigst geboren worden.

De tegenwoordige landbouwers zijn, sedert dertig jaren, dus van kindsbeen af, gewend, om niet anders dan als machines beschouwd en behandeld te worden. Geen arbeid (teelt van produkten) wordt door hen verrigt,

dan op last van hunne hoofden. Zelfs tot voor het planten van rijst en tweede gewassen, ontvingen zij niet zelden „prentah" (last) van hunne wedono's of loerah's. Dit was de leiding en opvoeding, die zij ontvingen, zelfs geen zweem van vrijheid, waaronder zelfstandigheid en vrije wil zich kon ontwikkelen. 't Schijnt er op toegelegd, om hun gevoel, van iets te kunnen zonder den invloed van hunne hoofden, volkomen uit te blusschen, en men is daarin zóówel geslaagd, dat vele Javanen vrijwilligen arbeid zouden beschouwen als een vergrijp tegen den arbeid en den wil van hunne hoofden. Wat is daarvan het regtstreeksch en natuurlijk gevolg? Dat de hoofden, die geen belang hebben bij partikuliere ondernemingen, maar wel bij de gedwongene kultures, eveneens als de Europesche ambtenaren, aan de eerste vijandig zijn, om de eenvoudige reden, dat zij gaarne de beschikking houden over *veel* en nog liever over *al* het volk in zijnen lijdelijken toestand. 't Is in het belang der hoofden en der ambtenaren, dat geen vrije ondernemers zich in de binnenlanden komen vestigen, bij wie de inlander steun zou kunnen vinden tegen de menigvuldige knevelarijen en afpersingen, waaraan hij nu is blootgesteld. Gebeurt dat evenwel, dan zullen zij alle onderhandsche en zijdelingsche middelen aanwenden, om den landbouwer, werkzaam voor den partikulier, hun wrevel en ongenoegen te doen ondervinden, en zoodoende zal de Javaan spoedig den arbeid laten varen, of het plantsoen verwaarloozen. Wil men dus, dat hij, uit eigen beweging, tot voordeel van zich zelven en van zijn gezin, bij den partikulier werkt, dan is het volstrekt noodzakelijk, dat hij éérst met zekerheid wete, dat zijn hoofd er niet tegen is, maar deze het gaarne ziet.

Wanneer dus de ondernemer de hoofden niet in zijn belang weet over te halen, zullen zij tegenwerken. Immers zij genoten *percenten* onder de Gouvernements-kultuur, die zij bij den partikulier zouden missen. Kan de partikulier alzoo voor 't oogenblik wel anders handelen, dan in dit geval den toestand te volgen die door het kultuurstelsel in 't leven is geroepen? Maar, wij vragen het met volle gerustheid, kwam de bevolking ooit klagen (gelijk onlangs te Tagal gebeurd is) over den druk of de knevelarij van hare hoofden, bij de partikuliere industrie? Nog nimmer is dit geschied. En waarom? Omdat de arbeider zijn loon zéér ruim ontving, en de welvaart daardoor zigtbaar toenam.

Nu zijn er nog slechts twee hoofdzaken denkbaar, waarbij de Javaan, door het ontvangen van voorschotten, zou kunnen worden benadeeld, en wel bij het geven van *te veel* of *te weinig* voorschot. Landheeren, landhuurders, fabriekanten en planters, welke was uwe ondervinding, bij het geven van *te veel* voorschot aan den Javaan? Wie was daarbij de lijdende partij? Waart gij het of was het de Javaan? Het antwoord zal wel niet twijfelachtig zijn? *Gij* zult verloren hebben *al* wat gij hem *te veel* hebt gegeven, en zelfs bragt uw belang mede, hem dat te schenken; want gaat de Javaan gebukt onder geheel den last, dan wordt hij weldra moedeloos; hij werkt dan slecht, veronachtzaamt zijnen aanplant en gaat

langzamerhand te gronde. In dat geval verliest gij niet alleen uw geld, maar tevens een vroeger vlijtig planter, en met hem gaat een deel uwer winst verloren. Het geven van *te veel* voorschot leidt alzoo tot ondergang van uwe zaak.

Maar geeft gij hem daarentegen *te weinig* voorschot, dan komt gij ongeveer tot hetzelfde eindresultaat. Immers heeft de Javaan *te weinig*, om, gedurende den tijd dat de aanplant te velde staat, te kunnen bestaan, en zijn gezin te kunnen verzorgen, en zijne werktuigen en gereedschappen te kunnen in orde houden, dan is hij wel genoodzaakt, bij anderen te gaan werken of geld te gaan leenen tegen eene rente van *tien percent 's maands!* In beide gevallen behartigt hij den aanplant vóor u niet meer gelijk het behoort, omdat hij geen overwegend belang daarbij heeft; zijn voordeel daarbij is niet meer genoegzaam, want het wordt door den verschuldigden woeker-interest geabsorbeerd; hij zal in 't vervolg niet meer voor u planten; gij verliest dus ook hier eenen, anders vlijtigen, planter. De slotsom ligt dus voor de hand; door het geven van *te veel*, *te weinig* en *geen* voorschot, zal uwe onderneming nimmer kunnen bloeijen, omdat de Javaansche planter, door het ontvangen van te veel of te weinig voorschot, in wezenlijkheid niet wordt gebaat, en zonder voorschot geen produkten kan leveren, waaraan veel tijd, langdurig onderhoud en eenige kosten zijn verbonden.

Het eigen belang van den Europeschen ondernemer gaat hier hand aan hand met dat van den Javaanschen planter. Dat is de beste waarborg. Daardoor worden de knevelarijen en verkeerde praktijken van de hoofden geneutraliseerd; daardoor wordt langzamerhand en als van zelf een zeer gezonde toestand geboren, waarbij de inmenging van het bestuur geheel en al zal kunnen worden gemist.

Waar bestaan dan toch die groote misbruiken, uit voorschotten geboren? In Cheribon betaalt de solide ondernemer, van de bouw suikerriet van *f* 150 tot *f* 200 waarde, een voorschot van *f* 50, *f* 75 tot *f* 100 (benevens de inlandsche landrente), doch in verschillende termijnen, bij voorbeeld: wanneer de grond gereed gemaakt en beplant is *f* 50, wanneer de aanplant $1\frac{1}{2}$ voet hoog is nog eens *f* 50 of *f* 25, en zoo vervolgens. In Rembang gaf men op sommige plaatsen, per bouw van *f* 120—*f* 200 gulden waarde, een voorschot van *f* 12 tot *f* 50, soms wel eens *f* 75. Hier en daar geschiedde dit ook in termijnen, naarmate de aanplant gevorderd was. Ook het Gouvernement is (ongelukkig wat laat!) tot de overtuiging gekomen, dat, zelfs bij de gedwongen kultuur, voorschotten *onmisbaar* zijn, blijkens de nieuwe regeling der suikerkontrakten. Was men vroeger tot dit heizame beginsel overgegaan, men zou dan gedurende vijftien jaren veel armoede en ellende voorkomen hebben onder de landbouwende klasse, die men ruim *een jaar* op het verdiende arbeidsloon liet wachten, en wie dus weinig anders overschoot dan geld te leenen bij Chinezen of daarmede gelijkstaande woekeraars.

Dat men geen nuttig en onmisbaar gebruik vernietige, uit vrees voor misbruik! Wil men ter goedertrouw de ontwikkeling, in aller belang,

van vrije industrie en vrijen arbeid, dan is het geven van voorschotten daarbij eene hoofdvoorwaarde.

Dat de nieuw benoemde landvoogd, bij zijne komst in Indië, ten opzigte van het groote vraagstuk der vrije industrie, eerlijk en trouw worde voorgelicht; maar dat men daarbij de zuivere en waarachtige voorstelling van het voorschotten-stelsel niet moge vergeten, is onze opregte bede. Dan zal die hooge staatsdienaar de overtuiging erlangen, dat voor elke onderneming voorschotten aan den thans niets bezittenden Javaan een volstrekt vereischte zijn, om hem tot welvaart en grooter verbruik van onze nijverheids-artikelen te brengen, iets waartoe zijn zoo veel beter beloonde arbeid hem in staat zal stellen. Zijn deze en andere behoeften bevredigd, heeft hij de waarde van den arbeid en van het geld beter leeren kennen, dan zullen velen leeren iets te besparen, en zoo zal zich langzamerhand het bedrijf-kapitaal vormen, dat de Javaan behoeft, om het voorschot van zijnen arbeid voor eenige maanden, tot dat hij het produkt leveren moet aan den ondernemer, te kunnen doen. Is die gezonde en zoo zeer gewenschte toestand, ten gevolge van zaakkennis, langzamerhand verkregen, dan eerst zal men de voorschotten kunnen inkrimpen, en eindelijk geheel afschaffen. Wie dit nu reeds zou willen doen, bewijst zijn onkunde of wordt gedreven door een belang, dat niet vereenigbaar is met art. 56 van het regeringsreglement en dat in strijd is met het belang van handel, nijverheid en de welvaart der Javanen.

Een partikulier.

Wat de Javaansche maatschappij al niet verdragen kan.

Onder de heerlijkste streken, welke in het midden-gedeelte van Java uitmunten door bijzondere vruchtbaarheid van den bodem en eene schoone en weelderige natuur, wordt aan de afdeeling Poerbolingo, in de residentie Banjoemas, met regt eene eerste plaats toegekend. Voor een groot gedeelte begrensd door den reusachtigen berg Slamat, die zijn kruin tot omstreeks 11,000 voet boven de zee verheft, bezit zij al de voordeelen, die zulk eene nabuurschap oplevert. De tallooze stroomen en beken toch, die van de hellingen naar beneden storten, schenken aan de valleijen en vlakten, die zich aan haren voet uitstrekken, rijkdom en schatten als uit een hoorn des overvloeds. De afdeeling bezit daardoor ruime gelegenheid tot besproeijing der akkers en velden; en het water, dat naar beneden stroomt en bezwangerd is met de humus van de, eeuw in eeuw uit zich ophoopende, bladeren der ondoordringbare bosschen, herstelt de vruchtbaarheid der sawah's onophoudelijk door het magtige slib dat het medevoert.

In een ander gedeelte van deze door de natuur zoo rijk gezegende landstreek kronkelt de breede rivier Serajoe, als een zilveren lint te midden der groene beemden. Zij zou op hare beurt de vruchtbaarheid, door ontelbare waterleidingen, over het landschap dat zij doorwandelt kunnen uitstorten, indien de gewone laauwheid en onverschilligheid der regering niet ook hier alle groote werken verhinderde. En daar de rivier voor groote praauwen bevaarbaar is, lokt zij niet alleen tot eenen nijveren landbouw maar ook tot een levendigen handel uit. De talrijke marktplaatsen, langs hare boorden gelegen, tot aan Java's zuidkust, waar zij zich in zee stort, bieden der bevolking gemakkelijke en weinig kostbare gelegenheden aan, om de vruchten van haren arbeid, onder de gunstigste omstandigheden en op de voordeeligste wijze, van de hand te zetten.

Al deze oorzaken hebben zamengewerkt, om in de afdeeling Poerbolingo eene talrijke bevolking zich te doen vestigen en er aan den landbouw eene uitbreiding en ontwikkeling te schenken, welke die van de meeste afdeelingen van midden-Java verre overtreft. En daaraan is het, voor een deel althans, weder toe te schrijven, dat men, onder deze door de natuur in zulk een gelukkigen toestand geplaatste bevolking, een groot aantal personen aantreft, dat zich aan allerlei bedrijven en takken van industrie toewijdt. Hoe veel levendigheid daardoor aan den binnenlandschen handel wordt gegeven, laat zich hieruit gemakkelijk afleiden.

Ook hier werd het kultuurstelsel toegepast. Het heeft er wel, gelijk in

de meeste residentiën; de nadeelen voor de inboorlingen te weeg gebragt; die daarvan onafscheidelijk zijn, maar bij lange na niet in die mate, welke men elders, en vooral in vele residentiën van midden-Java, heeft betreurd. Van den hongersnood, bij voorbeeld, die in die streken zoo veel ellende en jammeren stichtte, is de bevolking van Poerbolingo bevrijd gebleven. De zegeningen der natuur waren zoo overvloedig, dat zij dien verschrikkelijken geessel afweerden; de vruchtbaarheid van den bodem en de zekerheid van het welslagen der rijstkultuur, voortvloeijende uit het rijk bezwangerde water, bleven haar beveiligen tegen het nijpende gebrek. De koffij-kultuur en de indigo-teelt, onder de leiding van Gouvernements ambtenaren ook hier ingevoerd, gevoegd bij de werking van het slecht geregelde belastingstelsel, zoo wel in geld als in persoonlijken arbeid of heerendiensten, beleefden er de rampzalige periode, door den heer ROCHUSSEN zelven, in zijne bekende brochure, gekarakteriseerd als de tijd van „op- en overdrijving" en van „in- en overspanning", welke een der treurigste bladzijden van onze Indische geschiedenis heeft gevuld.

Zonder nu te willen beweren, dat de bevolking ook hier niet eindelijk zou bezweken zijn, indien er geen verademing ware gekomen, is het in alle geval zeker, dat vooral aan haar eene groote leniging en verligting werd aangebragt, toen hare talrijke marktplaatsen vrij werden; toen de zoo drukkende en haar aan zoo veel willekeur, knevelarij en uitpersing van Chinesche pachters blootstellende belasting op de bazars, door eene kloeke daad van den Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST, werd afgeschaft. Daarmede gingen toen andere heilzame maatregelen gepaard. De landrenten, de heerediensten en vooral de indigo-kultuur werden binnen meer gematigde perken teruggebragt, en weldra was de gunstige toestand, waarin Poerbolingo vroeger verkeerde, hersteld.

Maar vóór die weldaad haar te beurt viel, moest de bevolking nog eenen schok ondervinden, eene beproeving doorstaan, waarop wij thans de aandacht willen vestigen. In gewone omstandigheden, of liever zonder die bijzondere proefneming, waaraan men haar onderwierp, zou zij, bevrijd van den druk waaronder zij gebukt ging, onmiddelijk langzamerhand zijn vooruitgegaan, zoo niet in intellektuele althans in materiele ontwikkeling, welligt alleen met die afwisselingen welke het noodzakelijk gevolg zijn van den geest harer bestuurders. Immers overal op Java, en zoo ook hier, hangt nog zoo veel af van den meerderen of minderen lust, dien de residenten en assistent-residenten in zich gevoelen, om al of niet landbouw en nijverheid aan te moedigen en te beschermen. Niet echter alleen deze gewone werking, maar vooraf zou zij nog eenen anderen invloed ondervinden van geheel bijzonderen aard, die hare instellingen letterlijk ten onderste boven keerde en waarvan gelukkig op Java, in die mate althans, weinig voorbeelden worden aangetroffen.

't Is altoos aan de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur als een eerste pligt voorgehouden, dat zij zich niet zouden inlaten met de oorspronkelijke inwendige inrigting der dessa's en de verdeeling der sawah's onder

de bevolking. Hoedanig ook overigens de rigting der verschillende Gouvernementen van de elkander opvolgende opperlandvoogden moge geweest zijn, dit stond altoos vast, dat in den tegenwoordigen toestand die dessa-inrigtingen en de verdeeling van het gemeenschappelijk grondbezit der gemeenten onveranderd behoorde te blijven. Elke regering had daaromtrent strenge bevelen uitgevaardigd en stellige verbods-bepalingen tegen alle inmenging gegeven. De overtreding daarvan zou worden gebrandmerkt als de schromelijkste miskenning van een der eerste en voornaamste regelen van een goed binnenlandsch bestuur. Eene onherroepelijke verwijdering uit het korps ambtenaren, dat tot dit bestuur behoort, moest, dit geloofde men algemeen, hiervan het gevolg zijn. Maar wij zullen zien, op welke verre gaande wijze dat verbod werd overtreden, zonder dat daarvan eenig nadeelig gevolg door den overtreder ondervonden werd.

In 18.. trad in Poerbolingo een assistent-resident op, die op roekelooze wijze een vernielende hand sloeg aan de aloude dessa-instellingen

Wij moeten vooraf over dezen ambtenaar eenig berigt geven. Tegen zijn persoonlijk karakter en zijn bijzonder leven hebben wij natuurlijk niets in te brengen. Wij nemen aan, dat hij overigens een uitstekend man was, van vele goede hoedanigheden; wij willen zelfs toegeven, dat hij bekwaamheden had, die hem tot een goed dienaar van den lande maakten. 't Eenige wat wij beweren is, dat hij bij 't binnenlandsch bestuur misplaatst was, dewijl hij er geene geschiktheid hoegenaamd voor bezat. Reeds als sekretaris eener residentie had hij dit bewezen; reeds in die betrekking toonde hij zoo weinig aanleg voor het binnenlandsch bestuur, dat hij moest worden vervangen. Toch had hij gewigtige aanspraken op eene wederplaatsing en zelfs bevordering, want — hij had protektie.

In Poerbolingo was, als zijn voorganger, een assistent-resident werkzaam, van wiens geschiktheid, kunde en ijver de gunstigste getuigenissen bij het Gouvernement te Batavia werden ontvangen. Hij was gehuwd, had verscheiden kinderen, en wenschte niets meer, dan nog lang in deze betrekking te mogen blijven. Hij was er volkomen voor geschikt, deed zijn werk met lust en tot aller genoegen, en gevoelde zich gelukkig in zijnen schoonen werkkring. Te meer wenschte hij hier te blijven, dewijl zijne gezondheid, die te Samarang, waar hij vroeger geplaatst was geweest, zeer was ondermijnd, in Poerbolingo niets te wenschen overliet.

Op zekeren vroegen morgen zat hij, met zijn gezin, in de voor-waranda der vriendelijke assistent-residents woning, aan 't ontbijt. 't Was juist postdag. Als gewoonlijk greep hij met zekere gretigheid naar 't postpaket, dat hem werd ter hand gesteld, en dat hem de beschikking van 't Gouvernement en van zijnen resident, de antwoorden van zijne ambtgenooten met wie hij in briefwisseling was, zijne eigene partikuliere korrespondentie en de, toen nog éénige, Javasche Courant aanbragt. Bij 't openen van 't paket viel hem dit laatste blad het eerst in handen. Zijn oog viel dadelijk op de, daarin voorkomende, benoemingen en verplaatsingen van ambtenaren. Hij verbleekte, want hij las: „benoemd tot assistent-resident der policie

te Samarang" . . . . zijn eigen naam! En „tot assistent-resident van Poerbolingo" . . . . de naam van een ander!

Door die verplaatsing verloor hij 't genot van vrije woning en kultuurprocenten. Dat was echter niet de reden, waarom hij verbleekte. Maar de ondervinding had hem geleerd, dat zijne gezondheid niet tegen het klimaat van Samarang bestand was. Het had hem reeds eenmaal aan den oever van het graf gebragt, en nu moest hij derwaarts terugkeeren! Hij wist wel, dat de eerste pligt van een ambtenaar is te gehoorzamen, en dat daarop alleen voor gunstelingen eene uitzondering wordt toegestaan. Hij wist wel, dat hem elke bescherming ontbrak en hij tot die klasse van ambtenaren behoorde, die hun pligt behooren te doen, hard moeten werken, en dan nog door zoonen en familiebetrekkingen van groote heeren worden gepasseerd. Hij wist dat, maar toch rekende hij, in 't belang van gade en kroost, die hij als hij bezweek zonder fortuin zou moeten achterlaten, zich verpligt, om alle middelen te baat te nemen, ten einde den dreigenden slag af te wenden. Hij waagde eene poging, om den Gouverneur-Generaal tot wijziging van den maatregel te bewegen. Maar te vergeefs! Aan een zijner vrienden deelde hij mede, dat de poging mislukt was, en hij voegde er bij: „dat is mijn doodvonnis!" Zijn voorgevoel had hem niet bedrogen. Samarang, dat hem reeds eenmaal tot digt bij den dood had gebragt, werd weldra zijn graf.

En wie werd zijn opvolger te Poerbolingo? De gunsteling, over wien wij boven spraken; de gewezen sekretaris, die voor deze betrekking onbruikbaar was bevonden, en die nu, naar hij verklaarde, zou bewijzen, dat men een goed assistent-resident kan zijn, zonder eenige geschiktheid voor een sekretariaat te bezitten. Wij zullen nu eenvoudig één feit verhalen uit zijne loopbaan in die betrekking, en dan onze lezers de vraag laten beantwoorden, of hij dat bewijs niet schuldig is gebleven?

Den 16 December 1851 nam de Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST een besluit, waardoor hij der Javaansche bevolking eene groote weldaad heeft geschonken. Hij bevrijdde haar van eene hatelijke en algemeen drukkende en knellende belasting, waaronder zij jaren lang gezucht had. Hij schafte de belasting op de bazar's en warong's af.

Tot dekking van het gemis aan inkomsten, die uit deze afschaffing voortvloeiden, werden tevens eenige maatregelen genomen. Sommige belastingwetten werden herzien en verbeterd, met het doel om de werking daarvan meer algemeen en gelijk te maken, zoodat de druk meer gelijkmatig werd gedragen. Van andere belastingen werd het cijfer verhoogd, gelijk van het zout, maar tevens voor de bevolking het bezwaar, aan deze belasting onvermijdelijk verbonden, zoo veel mogelijk gelenigd, door het oprigten van meer verkoop-pakhuizen.

Onder die verbeteringen behoorde ook eene herziening van het tarief, volgens 't welk de belasting op het bedrijf van Javanen en vreemde Oosterlingen voortaan zou worden ingevorderd. De hoogste belasting, welke bij voorbeeld tot dusverre van eenen schatrijken Chineschen suiker-fabrikant kon worden gevorderd,

bedroeg slechts *f* 20, ofschoon zulk een fabrikant niet zelden vijfduizend maal meer winst in één jaar van zijne onderneming, in kontrakt met het Gouvernement, genoot. Het maximum voor zulke bedrijven werd nu op *f* 500 gebragt, en 't geheele tarief werd herzien.

Voor de wijze, waarop dit herziene tarief in toepassing zou worden gebragt, werden uitvoerige instruktiën gegeven, zoodat elken ambtenaar, met de uitvoering belast, zoo hij maar eenig gezond verstand bezat, die uitvoering zeer gemakkelijk werd gemaakt. De eenige en eenvoudige voorwaarde van belastbaar te zijn bestond hierin, dat men „een bedrijf" uitoefende, en dat men niet deelde in de belasting op het padi-gewas, de zoogenaamde „landrente".

Ook onze nieuwe assistent-resident van Poerbolingo, onder een vorigen Gouverneur-Generaal tot deze betrekking benoemd, werd nu onder dezen geroepen, om deze besluiten, betrekkelijk de wijziging en verbetering van 't belastingstelsel, ten uitvoer te leggen. Maar nu bleek zijne ongeschiktheid. Hij miskende geheel en al de duidelijke letter en den geest van de bepalingen. 't Had er, bij voorbeeld, veel van, dat hij het onderscheid niet begreep tusschen eene bediening en een bedrijf, gelijk schijnt te blijken uit hetgeen hij later zelf daarover schreef, „dat nu eigenlijk, met uitzondering alleen van den landbouwer, de geheele Javaansche bevolking in zijne afdeeling, van welke geboorte en stand ook, benevens vrouwen en dochters, tot den geringsten koeli-boedjang, belastingschuldig waren".

Ofschoon eene algemeene en niet ongegronde ontevredenheid daarvan het gevolg moest zijn, vooral onder de inlanders van geboorte, legde hij evenwel de bepalingen naar zijne eigen opvatting en uitlegging ten uitvoer. Geene betrekking of bediening, 't zij daaraan al of niet eene bezoldiging was verbonden, geene werkzaamheid, al ware zij in onbeloonde en gedwongen heerendienst verrigt, niets wat naar eenige bezigheid zweemde, werd van de belasting vrijgesteld. Zelfs de vrouw, die voor haren landbouwenden, en daarom aan de belasting niet onderworpen, man eene sarong weefde, werd beschouwd een bedrijf uit te oefenen en belastingschuldig verklaard. Zelfs de meerdere vrouwen, die de Javanen gehuwd hadden, ten gevolge der polygamische intellingen van den islam, werden door den fiskus niet gespaard. Vooral werden de publieke vrouwen door den assistent-resident aan de opbrengst van een ruim aandeel in de belasting op het bedrijf onderworpen. In een woord niets en niemand werd gespaard, en 't scheen, dat hij zich ten doel had gesteld, de voorschriften der Mohamedaansche godsdienst, voor zoo ver ze met onze zeden in strijd zijn, te treffen en op die wijze te hervormen, door voor elke vrouw, die de Javaan huwde, eene belasting te eischen. 't Scheen, dat hij de belasting vooral ook als een middel tot bevordering der zedelijkheid wilde aanwenden, door de prostituées er krachtig aan te onderwerpen.

De assistent-resident beklaagde zich later, dat het Gouvernement voorschriften gaf, die zoo zeer voor verschillende opvattingen vatbaar waren. Wij willen niet ontkennen, dat dit dikwijls werkelijk het geval is; maar

't is tevens zeker, dat in deze zaak althans niemand van alle zijne ambtgenooten tot zulke zonderlinge interpretatien is gekomen.

Ondertusschen werd, op de door ons opgegeven wijze, de verordening op het bedrijf in de afdeeling Poerbolingo werkelijk ten uitvoer gelegd. Moeten wij onze lezers verzekeren, dat daardoor eene gansche omkeering plaats greep en nieuwigheden werden ingevoerd, die 't begrip der ingezetenen te boven gingen en die overal elders onmogelijk zouden zijn, maar waaraan alleen het goede, geduldige, lijdzame Javaansche volk zich zwijgend, ofschoon dikwijls zuchtend, onderwerpt? Zelfs de volgelingen, gamelan-spelers en gamals van den regent en van de andere hoofden werden belast. Ook de priesters, zoo zij geene aanstelling van het Gouvernement hadden ontvangen, werden aan de belasting op het bedrijf onderworpen, ofschoon zij meestal geene bezoldiging ontvingen. De pradjoerit's, onbezoldigde politie-dienaren en schrijvers, de steenbakkers, die in heeredienst gedwongen werden, om voor de openbare dienst steenen te bakken, allen werden aangeslagen in de belasting op het bedrijf.

Die belasting, welke in deze afdeeling nooit meer dan *ƒ* 5000,00 had opgebragt, werd in één jaar tot *ƒ* 30,000,00 verhoogd. Wel bleef er, aan 't einde van het jaar, een achthonderdtal belaste Javaansche mannen en vrouwen achterstallig in de betaling van het door hen verschuldigde; maar de vrees voor eene geregtelijke vervolging, en vooral voor andere straffen, deed toch ieder zijn penningske, met hoeveel moeite ook bijeengebragt, aan de schatkist ten offer brengen. De goede bevolking noemde het eene „atoeran bahroe", eene nieuwigheid, waaronder zij zwaar gebukt ging, maar zij onderwierp zich gedwee aan de onbillijkste en onregtmatigste toepassing eener belasting, die elders, onder de hand van andere, meer verstandige en helderziende ambtenaren, volstrekt niet drukkend was.

Dit was echter bij lange na niet de grootste vernielende revolutionaire maatregel, die door onzen nieuwen assistent-resident van Poerbolingo op de bevolking dier afdeeling werd beproefd. De ergste zullen wij thans verhalen.

Onze lezers kennen het onderscheid tusschen „gogol's" en „menoempang's". Zij weten, dat de eersten de ingezetenen eener dessa zijn, die regt hebben op de gronden der gemeente, en dat tusschen hen die gronden worden verdeeld. 't Is hun bekend, dat de „menoempang's" geene gronden bezitten en 't zij door den arbeid, dien zij voor de „gogol's" verrigten, 't zij op eenige andere wijze, maar altoos zonder in 't gemeenschappelijk grondbezit der gemeente te deelen, den kost verdienen. Die „menoempang's", ook wel „rajats" genaamd, worden overal op Java aangetroffen. Men vindt hen niet alleen onder de eigenlijk Javaansche bevolking, maar ook onder de Soendanezen in 't westen en onder de Madoerezen in 't oosten van het eiland. Die klasse van menschen bestaat er sedert eeuwen en behoort tot de karakteristieke bestanddeelen der maatschappij. Zonder vaste woonplaats, zelfs zonder eigen woning, zijn zij in den regel ongehuwd en wonen bij de meer gegoede klasse, om tegen genot van levens-onderhoud te arbeiden.

Uit den aard der zaak verplaatsen zij zich gemakkelijk en menigvuldig. De geringste oneenigheid met hun meester is voldoende, om hen te doen verhuizen, ten einde elders een even ellendig bestaan te zoeken. Daarom werden zij ook van oudsher noch tot heerediensten noch tot kultuurarbeid verpligt. Die verpligting rust alleen op de bezitters der gronden, en daartoe behoorden zij niet.

Nu waren er in de afdeeling Poerbolingo zeer vele „menoempang's", meer dan gewoonlijk in andere residentiën worden aangetroffen. De oorzaak was niet ver te zoeken. Daar de landbouw en handel in deze streken, gelijk wij hierboven reeds mededeelden, rijke vruchten afwierpen, en de talrijke produkten van industrie en volksvlijt in de omliggende afdeelingen en residentiën zeer gezocht en gewild waren, was de bevolking tot eene zeldzame hoogte van gegoedheid en welvaart gebragt. De meeste landbouwers konden daarom menoempang's in hunne dienst nemen, die voor hen onder anderen de heerediensten en anderen dwang-arbeid verrigtten.

Volgens de instellingen is ieder dessa-hoofd aansprakelijk voor de landrente die de dessa verschuldigd is, en waarvan het cijfer door loven en bieden tusschen hem en het gewestelijk bestuur is bepaald. Daarmede staat in een naauw verband de invloedrijke stem, die hij heeft uittebrengen, wanneer het de verdeeling der gronden of sawah's onder de regthebbende ingezetenen betreft. 't Is natuurlijk, dat het dessa-hoofd liever ziet, dat aan landbouwers, die verscheiden buffels en ander vee bezitten, dus aan gegoede ingezetenen, die de middelen hebben om den akker behoorlijk te bewerken, een grooter aandeel in de sawah's wordt toegekend, dan aan minvermogenden of armen. Immers de eersten bieden hem veel meer zekerheid aan, dat zij de belasting, waarvoor hij aansprakelijk is, behoorlijk zullen betalen dan de laatsten. Zulke gegoede landbouwers hebben, gelijk wij boven zeiden, niet zelden verscheiden rajat's in hunne dienst, die als arbeiders voor hen werken, zoodat daarin alleen een waarborg ligt, dat de sawah onbebouwd zal blijven.

Tot dus verre heeft het Gouvernement zich niet ingelaten met de verdeeling der sawah-velden onder de ingezetenen der dessa en al wat daarmede in verband staat. De Gouvernements ambtenaren onthielden zich zorgvuldig, om in 't bestaande eenige verandering te brengen, want, wij herhalen het, dat was hun opzettelijk voorgeschreven. Elke bemoeijenis met die inwendige huishouding der gemeente is aan de ambtenaren ten strengste verboden. En die onthouding is te meer noodzakelijk, zoolang niet bekend is, in welken geest en welke rigting eene eventuele verandering of hervorming behoort te wezen, die men wenscht in te voeren. Zulk eene hervorming, wanneer zij de bevordering van het partikulier landbezit beoogt, is zeer wenschelijk en uitvoerbaar, maar zoolang het Gouvernement daaromtrent geene uitspraak heeft gedaan, is het een voorzigtig en verstandig voorschrift, dat de ambtenaren zich van alle bemoeijenis te onthouden hebben. Zonder stellige voorschriften toch zouden de ambtenaren naar eigen meening en inzigten handelen, en zou weldra elke afdeeling op Java eene op zich zelf

staande en van de anderen geheel verschillende maatschappij vormen, afgescheiden van de groote verwarringen die door ondoordachte maatregelen zouden worden gesticht.

Een voorbeeld daarvan leverde de assistent-resident van Poerbolingo. Hij begreep, dat men tegenwoordig in de verdeeling der sawah's onder de ingezetenen zeer willekeurig en onbillijk te werk ging. Hij hield voor zeer verkeerd, dat de ééne landbouwer soms van twee tot vier en meer bouws sawah's ter bebouwing voor zich erlangde, en dat aan anderen slechts een halve of een enkele bouw werd toegewezen. Onder zijn begrip viel het niet, dat die ongelijke verdeeling het natuurlijk gevolg moest zijn van een even groot verschil van rijkdom, werkkracht en behoefte, 't welk in de Javaansche evenzeer als in elke andere maatschappij wordt waargenomen. Meestal hebben de Javaansche landbouwers maar ééne vrouw, maar er zijn er toch ook, die er meer dan ééne en ook verscheiden woningen hebben, en die tien ja tot twintig buffels bezitten. Nu zag onze assistent-resident niet in, dat het een billijke adat was, om bij de verdeeling der gronden ook aan zulke gegoede lieden, die tot het bebouwen van veel sawah's in staat waren, meer bouws grond te geven, dan aan den man, die bij voorbeeld maar één buffel bezat.

Maar vooral had hij het op de behandeling begrepen, die aan de menoempang's te beurt viel. Dat was onzen hervormer een doorn in 't oog. Zij, meende hij, hadden evenveel regt op een stuk grond als ieder ander Javaan. 't Was een ongehoorde onregtvaardigheid hen uit te sluiten. 't Was een schreeuwend misbruik, dat de gegoeden andere Javanen bezigden, om voor hen het zwaarste werk, heerediensten en andere korveën, te verrigten. Daarin moest verandering worden gebragt; ook dezen behoorden in de gemeente-gronden een aandeel te hebben. Bovendien, en dat was wel een der voornaamste redenen waarom deze hervorming hem zoo toelachte, op die wijze zou de dwang-kultuur aanzienlijk kunnen worden uitgebreid. Als toch de menoempang's een aandeel erlangden in de sawah's zouden zij mede tot de heerediensten en kultuurdiensten verpligt zijn, en zoo zou het Gouvernement onmiddelijk eene dubbele hoeveelheid indigo en koffij kunnen laten planten.

Dat plan, zoodra het in het staatkundig brein van den assistent-resident was opgekomen, werd door hem ten uitvoer gelegd. Hij stoorde zich niet aan het verbod van zich met de inwendige huishouding der dessa in te laten. Hij bekreunde er zich niet om, dat de toestand, dien hij vond, sedert eeuwen had bestaan en gegrond was op overoude gebruiken, de eenige welligt die nog ongeschonden bewaard waren gebleven. Hij zag er niet tegen op, want hij zag waarschijnlijk niet in, dat door de ruwe hand, waarmede hij deze instellingen aantastte, eene verwarring en omwenteling werd aangerigt, die de gansche dessa-maatschappij uit haar verband rukte. Hij wilde eene nieuwe en betere orde van zaken in 't leven roepen. De eerste keer, dat weder eene verdeeling der sawah's zou plaats grijpen, riep hij alle de hoofden bij een, en verklaarde, dat hij de bevolking van

Poerbolingo tot de gelukkigste van Java wilde maken. De tijd der bevoorregting van sommigen was voorbij, die der gelijkheid van allen was aangebroken. Ieder Javaan zou voortaan een aandeel in de sawah's hebben, en dat aandeel zou voor allen even groot zijn. De „menoempang's" zouden tot gezeten landbouwers verheven worden, en een aandeel in de sawah's bekomen, zoo groot als dat van hen, die tot dus verre alléén in de verdeeling begrepen waren. Maar daarbij zouden zij dan ook bij de Gouvernements-kultures worden ingedeeld en de heerendiensten moeten verrigten, even als de „gogol's". Het onderscheid tusschen „gogol's" en „menoempang's" zou worden weggenomen; voortaan zouden er in Poerbolingo geen „menoempang's" meer zijn.

En de bevelen van den assistent-resident werden ten uitvoer gelegd; werkelijk werden die hervormingen, neen die roekelooze omkeeringen, tot stand gebragt. De goede, gedweeë, lijdzame bevolking onderwierp zich ook aan deze willekeurige omverwerping van alle persoonlijke regten. Geen klagt werd gehoord. Sommige Javaansche hoofden begrepen beter dan de assistent-resident, welke schromelijke gevolgen deze onberaden omverhaling hebben zou, maar zij durfden er niet van spreken. Zij wisten, dat de assistent-resident zeer bevriend was met den resident, en zij begrepen te regt, dat zij zich maar zouden benadeelen als zij aan 't gebeurde ruchtbaarheid gaven, zonder de zaak zelf in 't minste te baten.

Ondertusschen strookte die onbekendheid zijner kloeke daden volstrekt niet met het verlangen van onzen grooten hervormer. 't Beviel hem in 't geheel niet, dat van zijne uitstekende maatregelen geen notitie werd genomen. Het toeval was hem gunstig, om de, naar hij meende, zoo wel verdiende loftuigingen in te oogsten. Er trad in Banjoemas een andere resident op als hoofd van 't gewest. De assistent-resident van Poerbolingo meende, dat deze nieuweling niet zoo ingewijd kon wezen in de Javaansche huishouding als hij dat was. Hij vormde daarom het plan, om zijn chef geheel op de hoogte te brengen van 't geen door hem in Poerbolingo was tot stand gebragt, en hem voor te stellen, om de overige afdeelingen van Banjoemas naar het model van Poerbolingo te reorganiseren. Met dat doel schreef hij eene nota, die breedvoerig de hervormingen beschreef, maar die tevens het treurig bewijs levert, hoe weinig Java naar vaste regelen wordt bestuurd, hoe veel willekeur er heerscht, hoe zeer het lot eener geheele bevolking afhankelijk is van de individualiteit van enkele personen, en bovenal hoe groot het kwaad is, dat één onkundig ambtenaar kan stichten.

In Poerbolingo waren nu werkelijk de „menoempang's" uit de inlandsche maatschappij verdwenen. Onder hen, zoowel als onder de gogol's, waren de gronden gelijkelijk verdeeld, en zij hadden elk eene fraktie van een bouw sawah ontvangen, maar waren nu ook bij de Gouvernements indigo ingedeeld. Daardoor was het aantal gedwongen planters verdubbeld en kon er alzoo de dubbelde hoeveelheid indigo worden geplant. De gegoede en rijke landbouwers, met hunne vele buffels, moesten zich met een gelijk klein stukje grond vergenoegen als de arme, zelfs ongekleede en van geen enkel

gereedschap voorziene „menoempang", die nu zonder buffel, zelfs zonder patjol zijn land zou bebouwen.

Dat daardoor de belasting op het padi-gewas, of de zoogenaamde landrente, geheel op losse schroeven was gesteld behoeft voorzeker geen betoog. Immers, iedereen moest nu natuurlijk evenveel betalen in de som, waarvoor de dessa was aangeslagen, want iedereen had dezelfde hoeveelheid grond van de dessa in gebruik. De vermogende, met zijne tien of twintig buffels, moest even veel betalen als de arbeider, die tot dusverre blijde was geweest, dat hij kost en inwoning bij den man verdiende, met wien hij nu gelijk werd gesteld. Was het niet te voorzien, was het niet genoegzaam zeker, dat de arme te kort zou schieten in het voldoen van zijn aandeel, en dat alzoo het dessa-hoofd, die voor de voldoening aansprakelijk was, achterstallig zou blijven? Zoo kwam dan de schade neder op de schatkist, die men met dezen maatregel, door de aan de dwang-kultuur te geven uitbreiding, had willen bevoordeelen.

Toen de assistent-resident zijne fraaije hervorming aan den nieuwen resident van Banjoemas, zijnen onmiddelijken chef, had medegedeeld, bleek het, dat deze er niet zoo meê was ingenomen als onze hervormer zich had voorgesteld. Reeds de eerste lezing deed een gevoel van bevreemding bij hem ontstaan, dat weldra in verwondering en verbazing overging. En na een meer opzettelijk onderzoek gaf hij bevel, dat onmiddelijk de zaken in Poerbolingo weder op den ouden voet zouden worden gebragt. Zoo deed de omkeering, die de assistent-resident er had aangerigt, slechts gedurende één jaar hare werking gevoelen, om daarna weder plaats te maken voor eene nieuwe omkeering, waardoor men tot den vroegeren toestand terugkeerde. De belasting op het bedrijf werd binnen gematigde grenzen teruggebragt; de sawah's werden weder alleen onder de „gogols", en naar mate der middelen, die ieder bezat om een grooter of kleiner aandeel te bewerken, verdeeld; de menoempang's keerden terug tot hunne gewone werkzaamheden, die van arbeiders, — en aan den grooten hervormer werd eene andere standplaats aangewezen.

Men vergunne ons ten slotte nog eene enkele opmerking. Van zekere zijde wordt altoos, tot vervelens toe, op den voorgrond gesteld, dat de Javaan naar zijne eigene instellingen, zeden en gewoonten, naar de geheiligde „adat", moet bestuurd worden; dat hetgeen de zoogenaamde „koloniale oppositie" verlangt, in strijd is met dien stelregel; dat zij Westersche denkbeelden in eene Oostersche maatschappij wil doen gelden; dat dit hoogst gevaarlijk is, onrust en ontevredenheid op Java zal te weeg brengen en met het verlies van dat eiland voor Nederland moet eindigen, dewijl wij daar met slechts enkele duizenden tegenover millioenen inlanders staan; dat wij om die reden de gebruiken en vooroordeelen, van den inlander moeten ontzien en liefst nimmer, maar zoo al dan met de grootste omzigtigheid, nieuwigheden moeten invoeren. Wanneer van deze zijde er op aangedrongen wordt, om den Javaan in bescherming te nemen tegen de knevelarijen en afpersingen van zijne eigen hoofden, dan antwoordt men; dat is

hoogst gevaarlijk; de Javaan is daaraan gewoon, de Javaan verlangt dat; dit met kracht te willen tegengaan, zou de schromelijkste gevolgen na zich slepen. Wanneer wij den Javaan gelegenheid willen geven, om meer voordeel van zijn land te trekken dan thans, door hem in aanraking te laten komen met Nederlandsche ondernemers en Nederlandsch kapitaal, dan heet het: dat zou zulk eene verwarring in zijne maatschappelijke huishouding veroorzaken, dat het verlies van Java er 't einde van zou zijn. Zoo wijst men elke verandering, die het lot van den Javaan zou verbeteren, af met den stelregel: de inlander is gehecht aan 't bestaande en daaraan te raken is 't begin van onzen ondergang.

Maar 't komt ons voor, dat het feit, 't welk wij hebben medegedeeld, toch bewijst, dat dit argument al zeer weinig beteekent. Wij zien eene geheele afdeeling gedurende een paar jaren prijs gegeven aan de revolutionaire theoriën van eenen overmoedigen assistent-resident. Hij keert de gansche maatschappij het onderste boven; hij stelt arme arbeiders in 't bezit van sawah's, die hij aan de regt hebbende gegoeden ontneemt; hij perst plotseling ƒ 30,000 uit de bevolking door middel eener belasting, die 't vorige jaar slechts ƒ 5000 had opgebragt — en toch blijft de goede bevolking kalm, rustig en onderworpen. Een jaar later worden zijne maatregelen weder afgebroken; neemt men de menoempang's de gronden weder af; stelt men de vorige bezitters weder in 't genot der velden — en er wordt geen enkel bewijs van ontevredenheid gezien, van geen gemor of oploop gehoord. 't Waren geene Westersche denkbeelden, die de assistent-resident in Poerbolingo invoerde, 't waren de denkbeelden van een dwaas — en toch onderwierp zich de Oostersche maatschappij geduldig aan deze proefneming in corpore vili.

Zou 't dan te verwachten zijn, dat zij zich zou verzetten, wanneer men met voorzigtigheid en beleid maatregelen wilde invoeren, die werkelijk tot verbetering van haren toestand zouden strekken? Kan men aannemen, dat zij, gelijk onze tegenpartij beweert, zoodanig aan hare voorouderlijke instellingen is gehecht, dat iedere wijziging daarvan, hoe weldadig de vruchten ook mogen zijn, die zij er onmiddelijk van geniet, ontevredenheid, verzet, oproer en 't verlies van Java ten gevolge zou hebben? Zij onderwerpt zich geduldig, wanneer zij is prijs gegeven aan de luimen en afdwalingen van 't verstand van een dwaas; maar zij zou zich verzetten wanneer een bezadigd en verstandig man aan hare maatschappelijke instellingen eene andere rigting zou willen geven, geheel strokende met haar belang! Zij zwijgt en lijdt, wanneer men het eigendomsregt zoodanig aantast, dat men aan de gegoeden ontneemt wat zij bezitten om het aan de armen te geven, die er niets aan hebben; en zij zou de oproervaan ontrollen, wanneer bij voorbeeld werd bepaald, dat nu voortaan de verdeeling der gemeentegronden niet jaarlijks maar voor vijf jaren zal plaats hebben, met het doel om in die periode eene verandering van gemeente-grondbezit in individueel grondbezit voor te bereiden en tot stand te brengen! Zij zou al hare krachten inspannen en met ijver werken, ten einde de plotselinge verhoo-

ging eener belasting van *f* 5000 op *f* 80,000 te kunnen opbrengen; maar zij zou te lui zijn, om te arbeiden, als partikuliere ondernemers haar eene ruime belooning en aanzienlijke winsten aanbieden!

En nu geloove men niet, dat de assistent-resident, die ons in Poerbolingo zulk eene fraaije proefneming geleverd heeft van 't geen de Javaansche maatschappij kan verdragen, tot de liberalen behoort en een der onzen is. Wij geven onze lezers de verzekering, dat hij tot op dezen dag bij de regering hoog staat aangeschreven; dat hij vooral onder het bestuur van den heer PAHUD zeer in waarde werd gehouden; dat hij de echte, onvervalschte, regtzinnige leer der dwangkultuur van harte is toegedaan, den vrijen arbeid als eene dwaasheid en mijstifikatie beschouwt, en alle partikuliere ondernemingen op Java liefst met wortel en tak zou zien uitgeroeid.

Een merkwaardige dag.

De 19 Augustus 1861 zal altijd een belangrijke dag in de geschiedenis van Nederlandsch Indië blijven.

Men zegt 't was eenige weinige dagen voor dien merkwaardigen datum, dat de wereldberoemde heer PAHUD, de man, die door de zonderlingste spelingen en nukken van het lot de hoogste betrekking in Indië had weten meester te worden, na het diner zich in zijne kamer in 't paleis te Buitenzorg bevond. Hij zat voor zijne schrijftafel, bezig met het optellen der cijfers van een dik boek, waarin zijne private ontvangsten en uitgaven waren opgeteekend. Die bezigheid moet hem bijzonder hebben bevallen, want een plaisirig lachje speelde om zijne dunne lippen, zoodat de uitkomst zijner berekeningen hem waarschijnlijk in de hand viel. Daar werd hij in die aangename werkzaamheid gestoord door twee heeren, die zich bij hem aanmeldden. De een was zijn adjudant van dienst en de ander zijn zoon, voor wien hij zóó vaderlijk had gezorgd, dat hij hem binnen vijf jaren van niets tot de betrekking van assistent-resident van Buitenzorg had weten te bevorderen.

— „Verschoon mij dat ik Uwe Excellentie stoor", sprak de adjudant van dienst. „De resident van Batavia zou gaarne weten, of het Uw wensch is, dat de laatste reis, die Uwe Excellentie van Buitenzorg naar Batavia zal doen, door eerbewijzen worde opgeluisterd. De resident verzekert, dat de heer DUYMAER VAN TWIST in der tijd voor die eer heeft bedankt, omdat hij de bevolking niet van hare werzaamheden wilde aftrekken, noch haar dien last wilde veroorzaken.

— „Mijn voorganger kon doen, wat hem goed dacht. Dat is voor mij geene reden om zijn voorbeeld te volgen. Hij had zijne eigen zonderlinge denkbeelden. Ik denk anders over die zaken dan hij. De luister van het gezag moet worden verhoogd door dergelijke eerbewijzen. Laat aan den resident van Batavia weten, dat hij bij mijne laatste reis van Buitenzorg al die voorschriften en bepalingen opvolge, welke daaromtrent bestaan.

— „Gij hebt gelijk papa", zei de assistent-resident, „gij hebt altoos gelijk. Ik zal wel zorgen, dat in mijne afdeeling alles gereed zij, om u de laatste eer te bewijzen. Alle inlandsche hoofden zullen onmiddellijk van heinde en ver bij elkander worden geroepen, om mijne bevelen te ontvangen voor die plegtigheid, en den dag voor uwe uitvaart zal ik in persoon met hen repititie houden, opdat alles naar behooren ga.

— „Dat is goed, mijn jongen", hernam de groote man. „Zorg vooral, dat men op uw bestuur geene aanmerkingen kan maken. Door de verhef-

fing tot deze betrekking hebt gij vele benijders en vijanden gekregen. En dat zal nog erger worden, wanneer Buitenzorg, gelijk ik eerstdaags verwacht, tot eene residentie zal worden verheven. Dan zult gij in de korte periode van vijf jaren het tot resident hebben gebragt. Wat men nu van mij zeggen moge, teedere zorg voor mijne kinderen kan men mij toch niet ontzeggen. Neem u dus in acht, mijn zoon; wees voorzigtig in al wat gij doet, want de pers (o, die pers!) heeft hare basiliskus-oogen op u gevestigd!

— „Ik beloof u, papa, ik zal oppassen; uwer zal ik mij waardig toonen. Maar gij hecht te veel aan die pers. Het publiek vertelt nu reeds, dat gij altoos met sidderende handen het *Bataviaasch Handelsblad* opneemt. Ik kan mij niet begrijpen, dat een millionair zich aan de pers stoort.

— „Een millionair? een millionair! maar hoe komt gij er bij? Ik ben zoo rijk niet! Geloof mij, ik ben niet rijk!"

Hoe dit intieme gesprek verder afliep weet ik niet, maar wel weet ik, dat een paar dagen later de resident van Batavia bij den assistent-resident van Meester-Cornelis kwam, om hem te berigten, dat de „toean-besar" den 19 Augustus van Buitenzorg zou komen, en met alle mogelijke eerbewijzen moest ontvangen worden.

— „Zoo veel bombarie mogelijk, mijn waarde LAMMERS! Beveel, dat er aan de grenzen van Buitenzorg op ons grondgebied een loods worde opgerigt, met vlaggen en wimpels versierd! Men wil het zoo! Ook ververschingen mogen niet ontbreken. Ik zal er u maar voor laten zorgen".

De wakkere assistent-resident van Meester-Cornelis had geen tijd te verliezen; maar hij wist zich, gelijk altoos, te redden. Op den bepaalden dag, den 19 Augustus, was alles gereed. De loods was opgetrokken; de Nederlandsche kleuren wapperden; ververschingen van allerlei aard, op een met een helder wit laken bedekte tafel, stonden in de loods bereid; verscheiden stukken geschut waren geladen, om eereschoten te geven. Bovendien waren alle post-stations, waar de groote man langs zou trekken, met groen versierd.

Bij en om de loods wemelde het van menschen. Eene menigte gamelan's was er bijeengebragt en de speellieden wachtten slechts op het sein, dat de van Buitenzorg komende stoet in 't zigt was, om met hunne welluidende toonen het „welkom" in de lucht te doen weêrgalmen. Talrijke inlandsche hoofden zaten in het gras, hunne paarden bij de teugels houdende, om, onder geleide van den schout van Meester-Cornelis, in verschillende groepen het rijtuig van den Gouverneur-Generaal te vergezellen. In een woord, al wat maar bij elkander had kunnen worden gebragt was thans bijeen, om „bombarie" te maken.

En behalve de inlandsche hoofden, zoo veel men er maar had kunnen verzamelen, zag men hier ook de Europesche autoriteiten van Batavia. Zeer vroeg in den morgen hadden de kommandant der eerste militaire afdeeling, de resident van Batavia, en de assistent-residenten van Meester-Cornelis en van policie, in groot kostuum, zich naar de grenzen begeven,

om den excellenten heer PAHUD op te wachten. Ook zij waren nu in de loods bijeen.

Dáár rijst een stofwolk! Dáár komt de uitmuntende man, voor 't laatst nog eens smullende in zijne grootheid. Plotseling was het een gejoel en geschreeuw, eene beweging en bedrijvigheid, die als door een elektrieke vonk in deze onafzienbare menigte was gestort. De stofwolk naderde. Met gejuich werd de luisterrijke reiziger, die uit die stofwolk, in een oude, kleurlooze, versleten reiswagen gezeten, te voorschijn kwam, ontvangen. Ook dat gejuich en gejubel en hoerah! behoorde tot het voorgeschreven programma. Zou 't niet uit het hart zijn voortgekomen al was het geen „prentah" geweest? Zou de dankbaarheid zich hier niet hebben geuit voor al hetgeen die brave landvoogd, gedurende vijf jaren, voor Java's bevolking heeft gedaan? De vraag kan door een inwoner van Java moeijelijk zonder een glimlach worden aangehoord. En toch is 't mogelijk dat men hier, aan de grenzen van Batavia en Buitenzorg, uit eigen aandrift zou gejubbeld hebben, met het oog op het doel der reis, die Zijne Excellentie thans ondernam.

Het rijtuig hield bij de loods stil. De hooge reiziger in een oud versleten jasje en dito pantalon gekleed, stapte af, gebruikte eenige ververschingen, terwijl het geschut bulderde en onder de duizende inlanders voetzoekers, zwervers en zevenklappers werden afgestoken. Ondertusschen werden de paarden verwisseld, en toen dit gereed was nam de assistent-resident van Buitenzorg, die den stoet tot hier, de grenzen zijner afdeeling, vergezeld had, afscheid van zijn papa, en werd de Excellentie nu aan de verdere zorg van de Bataviasche autoriteiten overgelaten.

In vollen ren, neen in vliegende galop, ging het, gevolgd door inlandsche hoofden en policiedienaren, naar het poststation Bidara-tjina. Daar moesten de paarden op nieuw verwisseld worden. De post-opziener, een oud-militair, deed zijn pligt en nam het rijtuig in oogenschouw; een der achterwielen van „de oude kast" trok bijzonder zijn aandacht.

Terwijl hij daarmede bezig was, wenkte Zijne Excellentie, in het rijtuig gezeten, den assistent-resident van Meester-Cornelis, en zeide op minzamen toon:

— „Mijnheer LAMMERS, ik maak u mijn kompliment over den goeden staat der wegen in uwe afdeeling; dat is waarlijk.....

— „Ik zou er mijn lijf niet in wagen", bromde de post-opziener, het achterwiel, waarop hij zoo lang gestaard had, nu aanvattende en sterk heen en weer trekkende.

— „Dat is waarlijk uitstekend", vervolgde Zijne Excellentie, „en ik moet u verklaren dat het te wenschen ware, dat in alle residentiën.....

— „Nou, hij liever dan ik!" viel de post-opziener er tusschen in, het achterwiel nog sterker schuddende.

— „Wat wil die man toch?" vroeg Zijne Excellentie, het hoofd uit het rijtuig stekende en zijne oogen naar achteren wendende. „Waarom schudt hij mijn rijtuig en verheft hij zijne stem terwijl ik spreek?" En terwijl

hij dit vroeg, had Zijne Excellentie de wenkbraauwen zaamgetrokken en scheen Zijne Excellentie zeer boos te zijn.

— „Wat doet gij daar opziener?" vroeg de resident van Batavia, wat scheelt er aan?"

— „Het wiel is stuk; hij breekt zijn nek nog!" antwoordde de man, op zijne soldaten-manier, en maakte Zijne Excellentie tot een kalkoen..... in kleur.

— „Ja, het wiel ziet er slecht uit", zei de resident, na het ook in oogenschouw te hebben genomen. „Als ik Uwe Excellentie een raad mogt geven, zou ik haar willen verzoeken in mijn rijtuig overtestappen, en zoo de reis te vervolgen.

— „Ik dank u resident", was het antwoord. „Ik heb in dit rijtuig alle reizen over Java gedaan. Nooit heb ik er voor reparatiën eenige onkosten aan gehad; 't heeft zich altoos goed gehouden. Zou ik er nu deze laatste station niet meê kunnen afleggen?" En hij voegde er in zijne gedachten bij: „neen! mijne geluk-ster is nog niet ondergegaan."

De resident boog zich; de koetsier lei de zweep over de zes paarden voor het rijtuig; en in gestrekten galop snelde het weder voorwaarts.

Men naderde Meester-Cornelis. Ook daar waren groote toebereidselen gemaakt voor eene prachtige ontvangst. De kommandant van 't garnizoen, hoewel daartoe geene bevelen ontvangen hebbende, wilde toch het zijne bijdragen, om den togt luister bijtezetten. Hij had de kadetten van de militaire school aldaar, meestal jongelieden van goeden huize, die binnen kort de epauletten zouden dragen, bijeen doen komen; hij had het garnizoen verzameld; allen stonden en haije geschaard, de officieren in groot tenu.

Maar „de groote heer" nam geen notitie van deze beleefdheid. In plaats van, gelijk, naar onze burgerlijke en eenvoudige inzigten, betamelijk zou geweest zijn, toen hij op de hoogte dezer troepen genaderd was, wat langzamer, liefst stapvoets, te laten rijden, en door regts en links te salueren, voor het vleijend eerbewijs zijne erkentelijkheid te betuigen, werd het rijtuig in vollen ren bliksemsnel door de gelederen gedreven. Het bedekte met een wolk van stof de en haije geschaarde militairen. Door het weinige verband, dat er in den rammelenden ouden wagen zat, zwaaide hij van oost naar west en van west naar oost; zoo zelfs dat verscheiden soldaten gevaar liepen, zich de teenen te zien verbrijzelen. De troepen presenteerden het geweer, de officieren salueerden, maar noch voor de troepen, noch voor de officieren, had Zijne Excellentie een glimlach ten beste. Hoe zou een vorst, van kindsbeen af aan dergelijk eerbetoon gewoon, de zaak behandeld hebben? Mij dunkt anders!

Aan de limiten der stad Batavia gekomen, gingen de inlandsche hoofden, die het rijtuig gevolgd waren, huiswaarts, en werden zij vervangen door een detachement huzaren, die zich voor en achter plaatsten en de hooge personaadje naar zijn hotel te Rijswijk zouden eskorteren.

Alles ging goed tot even over de sluisbrug. Daar gekomen gaf de al-

toos zwaaijende wagen een knetterend geluid, als van „rekke tek tek tek"! en daar vlogen de spaken van het nu voor goed gebroken wiel links en regts. De koetsier had de tegenwoordigheid van geest, om de paarden dadelijk in te houden. Gelukkig voor Zijne Excellentie! Waar zou zij anders zijn teregt gekomen. Nu gleed de wagen, langzaam hellende, op de as, waar het gebroken wiel om gedraaid had; en de Gouverneur-Generaal zonk, met het zinkende rijtuig, naar den kant waar het zonk — daar lag de groote man! Men zegt, dat de „palm-houten" pruik alleen nog van buiten zigtbaar was en verbaasd door het portier keek, nu zij voor 't eerst, zoo lang zij dat edel hoofd dekte, zich in zulk een zonderlingen toestand bevond!

Gelukkig, dat de resident van Batavia onmiddelijk met zijn rijtuig volgde. Hij snelde naar de plaats van het ongeluk. Daar lag Zijne Excellentie nog altoos, eene gevallen grootheid! Hoe er uit te komen? Maar Zijne Excellentie, die in zijn lange loopbaan reeds uit zoo vele moeijelijkheden gekropen was, kroop ook nu, zonder eenig letsel te bekomen, uit het portier. Zoo stond hij op den publieken weg, blootgesteld aan de stekende zonnestralen, maar overigens, behalve den schrik, behouden en wel.

Een Fransche schoenmaker, voor wiens deur deze vreesselijke gebeurtenis plaats greep, zag dit alles aan. Hij zag Zijne Excellentie braden in de hitte. Met Fransche beleefdheid greep hij een paraplui, snelde naar buiten, en dekte er mede.... het hoofd van den assistent-resident van policie, meenende, dat hij het kostbaar hoofd van Zijne Excellentie voor zich had; eene vergissing, ligt verklaarbaar als men alleen let op het oude kale jasje van den een en het fraaije assistent-residents kostuum van den ander.

— „Merci! Monsieur! merci"! voegde de assistent-resident hem toe: „Ik heb den zonnenscherm niet noodig. Ik zal mij zelf wel helpen. Maar daar staat Monseigneur. Voor hem was uwe beleefdheid zeker bestemd!

— „Ah! mille pardons!" riep de schoenmaker, en met eene gejaagde vlugheid keerde hij zich tot den, nog altoos bradenden, armen heer PAHUD, om hem met zijn pajong in bescherming te nemen.

Met het gebroken rijtuig kon men niet verder. Daar was niets aan te doen. En zoo stapte Zijne Excellentie in het rijtuig van den resident van Batavia. De stoet zette zich weder in beweging, en zonder verdere ongelukken bereikte men het hotel te Rijswijk.

Na dit feit verhaald te hebben, vragen wij: verdient de 19 Augustus, de dag der laatste uitvaart uit Buitenzorg van den grooten heer PAHUD, niet een merkwaardige dag genoemd te worden in de geschiedenis van Nederlandsch Indië.

Den 2den September zal zijne uitvaart uit Nederlandsch Indië plaats hebben. Dan zal het stoomschip *de Gedeh* hem van hier regtstreeks naar Ceylon overbrengen.

Hoe veel vrienden laat hij hier achter?

Maar hij zal vrienden genoeg in Europa vinden, als hij ze hebben wil;

want hij heeft hier goed op zijne zaken gepast. Men verhaalt elkander in Indië, dat hij een oud kasteel ergens in Duitschland gekocht heeft, om er te gaan wonen, en dat hij er den naam aan heeft gegeven van *„La folie hollandaise"!*

Dit opstel werd ons met de vorige mail van Batavia toegezonden. Wij hebben geene zwarigheid gemaakt het te plaatsen. Was de heer PAHUD nog Gouverneur-Generaal, dan zou 't misschien beter geweest zijn, het achterwege te laten. Maar thans is hij tot het partikuliere leven teruggekeerd; zijne landvoogdij is een gesloten tijdvak, dat tot de geschiedenis behoort. Uit staatsbelang behoeft de kritiek dus niet meer te zwijgen, noch eenige reserve in acht te nemen. Niet meer hij, maar een ander, vertegenwoordigt het gezag in Indië. Moge het dien opvolger gelukken, dat gezag, 't welk onder den afgetreden Gouverneur-Generaal, zoo veel schade heeft geleden, weder te verheffen, door aan de ingezetenen, zoo Europeanen als inboorlingen, achting, vertrouwen en eerbied voor dat gezag inteboezemen.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Aardrijkskundig- en statististiek woordenboek van Nederlandsch Indië, bewerkt naar de jongste en beste berigten. Eerste deel, A—J. Amsterdam, P. N. VAN KAMPEN, 1861.

Indien men het getal wetenschappelijke werken die in Nederland verschijnen vergelijkt met die welke elders het licht zien, dan is ons land blijkbaar in vele opzigten achterlijk. De kosten, aan dergelijke uitgaven verbonden, zijn dikwijls zoo aanzienlijk, dat men in een land, waarvan het getal inwoners niet groot is en waarvan de taal slechts door weinige millioenen menschen gesproken wordt, er voor moet terugdeinzen. Men kan dan ook uit het getal der uitgaven niet afleiden, in hoeverre de wetenschap hier te lande wordt beoefend. Maar zeker is het, dat, wanneer eene belangrijke onderneming slaagt, deze als van groot gewigt te beschouwen is, 't zij voor het moederland, 't zij voor de koloniën. Een ander gevolg is, dat menige zaak in de geboorte sterft, omdat het publiek het groote belang daarvan niet aanneemt. Het aantal publikatiën van meerderen of minderen omvang, koloniale aangelegenheden betreffende, die in de laatste jaren het licht heeft gezien, bewijst alzoo des te meer, hoezeer de behoefte aan kennis van koloniale aangelegenheden en toestanden levendig wordt gevoeld en erkend.

Waar dus het publiek belang in het spel is, kan men den Nederlander op het gebied der wetenschap geene onverschilligheid ten laste leggen, ondanks de natuurlijke nadeelen waarmede hij te kampen heeft.

Wanneer wij nu overzien, wat de partikuliere krachten op dit terrein vermogen, dan bevestigt dit onzen afkeer van de zoogenaamde officiële wetenschap. Uitgaande van eenig Gouvernement, is de wetenschap niet vrij in oordeel en onderzoek, en wordt zij te ligt de gewillige dienares van de mannen van het oogenblik of een middel ter bevrediging van ijdelheid. Frankrijk is daarvan wel het beste bewijs. Terwijl eensdeels het Napoleontische regeringstelsel geleid heeft tot eene aanmerkelijke vermindering van degelijke voortbrengselen van den geest, in vergelijking met vroeger, heeft de officiële wetenschap blunders doen begaan, die, al mogen zij voor een oogenblik onze lachlust opwekken, al het verkeerde van officiële wetenschap op treffende wijze doen uitkomen. Zoo zagen wij, eenigen tijd geleden, onder een weidschen titel, onder het patronaat van het instituut en op kosten van het keizerlijk Gouvernement, eene uitgave te Parijs plaats hebben, door een' man, achter wiens naam eene reeks van titels prijkte,

ten bewijze dat hij lid van een tal geleerde genootschappen was. Het Gouvernement kon niet te veel geld geven, om die belangrijke uitgave te ondersteunen; al wat men gaf was nog te weinig! Lang in de bibliotheek van het Parijsche arsenaal bedolven, werd „*Le livre des sauvages*", uit meer dan 200 bladzijden bestaande, met een tal teekeningen en facsimilé's, uitgegeven onder den titel van: *Manuscrit pictogrophique Americain, précédé d'une notice sur l'idéographie des Peaux Rouges, par l'abbé Em. Domenech, missionaire apostolique, chanoine honoraire de Montpellier, membre de l'académie pontificale Tiberine, de la société géographique de Paris et de la société ethnographique Orientale et Americaine de France. Ouvrage publié sous les auspices de M. le Ministre d'état et de la maison de l'Empereur.* Paris, GIDE 1860. gr. 8vo VIII en 119 bl. tekst en 228 steendrukplaten en facsimilé's. Prijs fr. 40.

Wat bleek intusschen kort daarna? Te Dresden verscheen een klein boekje, waarin het Parijsche prachtwerk werd beschreven. Daarbij gevoegde platen stelden het voornaamste daarvan voor. Maar zonneklaar bleek nu, dat „het boek der Wilden", waarvan men te Parijs zooveel ophef had gemaakt, niets anders was dan het kladboek van een Duitschen knaap, die daarin zijne hanepoten en kwasi-teekeningen had gemaakt. Ieder, die een weinig Duitsch lezen kan, had dadelijk kunnen weten, wat dit boek inhield. Maar de geleerde abbé kende geen Duitsch. Hij wist de Fransche regering over te halen, om zijne geleerde uitgave van het kladboek te ondersteunen, en zoo maakte hij zich zelven en niet minder het Fransche Gouvernement door die uitgave belagchelijk. Zoo heeft het geld van Frankrijk's belastingschuldigen gediend, om dit monument van officiële dwaasheid tot stand te brengen!

Wanneer wij nu steeds geijverd hebben tegen de sedert jaren bestaande strekking van het koloniaal bestuur, om elke publiciteit aan banden te leggen, ten einde alles geheim te houden, wat het *status quo* in een minder gunstig daglicht kon stellen, niet minder keuren wij de strekking af, die zich vooral in den laatsten tijd in het moederland geopenbaard heeft, om de officiële wetenschap aan te moedigen. De staatsbegrooting voor 1862 levert van die aanmoediging weder doorslaande bewijzen op. Om niet van de staatsalmanak te gewagen, die in 't vorige jaar op de begrooting was gebragt maar door de Tweede Kamer er wijsselijk weder is uitgeligt, zien wij thans den minister van binnenlandsche zaken terugkomen op het denkbeeld, om de uitgave van een insektenboek en van een algemeen Nederlandsch woordenboek op lands kosten te doen plaats hebben. De zaak komt den minister zoo gewigtig voor, hoezeer de Tweede Kamer in een vorig jaar de gelden die ook toen aangevraagd werden weigerde, dat hij verreweg het grootste gedeelte van de algemeene memorie van toelichting tot de begrooting daaraan wijdt. Het heeft dan ook verdediging noodig, dat eene regering *f* 26,000 in 13 jaren aan een woordenboek wil besteden, terwijl al de finantiële krachten des lands en van de koloniën moeten worden ingespannen, om millioenen voor groote openbare werken, als buitengewone uitgaven, bijeen te

brengen, en in de koloniën zoo velerlei dringende behoeften onvervuld blijven, hoezeer het geld van daar verkregen moet worden, omdat onze gewone uitgaven onze gewone inkomsten overtreffen.

Zoo zien wij ook in de begrooting van hoofdstuk XI, waarop voor het eerst weder de uitgaven voorkomen, door dat departement in Nederland gedaan, een ander bewijs van voorliefde voor de officiële wetenschap. Art. 16 luidt: „Kosten der uitgaven van een Japansch-Nederduitsch-Engelsch Woordenboek. . . . . ƒ 6,500.00

In den toelichtenden staat leest men daaromtrent het volgende:

„Aangezien de kosten der uitgave van een dusdanig werk door het debiet wel na verloop van eenige jaren kunnen gevonden, maar stellig niet dadelijk gedekt worden, is het niet te verwachten dat een uitgever, zonder ondersteuning van rijkswege, zich daarmede zou willen belasten.

„Om die reden wenscht de regering de uitgave van het hier nevens gemeld woordenboek voor Gouvernements rekening te doen plaats hebben.

„De kosten van drukken en uitgave worden geschat op . . . . ƒ 16,000.00

„Aan den vervaardiger, den hoogleeraar J. HOFFMANN, zal een honorarium worden toegelegd, ad. . . . . - 3,000.00

Te zamen. . . ƒ 19,000.00.

te verdeelen over drie jaren. Voor 1862 is daarvoor ƒ 6,500 geraamd.

„Tegenover deze uitgaaf zal eventueel ten bate van 's rijks schatkist worden gebragt de opbrengst der verkochte exemplaren, zoodat de bovengenoemde som, ad ƒ 19,000, meer als een voorschot, dan als eene eigenlijke uitgaaf behoort te worden beschouwd."

Wij zijn altijd van oordeel geweest, dat eene regering wel partikuliere ondernemingen mag aanmoedigen, wanneer werkelijk in eenige algemeen gevoelde behoefte voorziening noodig is en de krachten van den staat dit toelaten, maar wij zien geene enkele reden, om de partikuliere krachten geheel ter zijde te stellen en hare plaats door het Gouvernement te doen innemen. Dit nu is hier het geval, nog meer dan bij het departement van binnenlandsche zaken, waar men wel de beoefenaars der wetenschap te veel doet steunen op het gouvernement, maar waar men dan toch den ganschen last niet op de schouders van den staat legt. Op die wijze tracht onze tegenwoordige regering in de plaats te treden van hen, die de ware werklieden op het terrein der wetenschap zijn. En zij doet dat tot groot nadeel der wetenschap zelve. Zij dooft daardoor de krachten meer uit dan dat zij ze aanmoedigt en opwekt; zij doodt den ondernemingsgeest. En dat deze in Nederland, waar het nuttige uitgaven geldt, bestaat, bewijst op nieuw het hoogst belangrijke werk, waarvan wij den titel afschreven en waarover wij thans een woord willen zeggen.

Het beste bewijs, dat in ons land liefde voor de wetenschap bestaat, dat men arbeid en tijd noch kosten spaart om een belangrijk werk te scheppen, en dat de staat niet op het gebied der partikuliere ondernemingen behoort te treden, is dit aardrijkskundig en statistiek woordenboek. Niemand zal ontkennen dat aan de eerste uitgaven van een dergelijk geschrift groote moeijelijkheden verbonden zijn. Voor zulk een arbeid moest men zelf al de bronnen scheppen en al de bouwstoffen bijeen te brengen. Immers van een werk van dien omvang over Nederlandsch-Indië bestaan zelfs de eerste beginselen

nog niet. Onze koloniën zijn in vele opzigten nog onbekend; de aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië is een veld, dat bijna nog niet bearbeid is, en de litteratuur, hoe ook in de laatste jaren verrijkt, verkeert nog in hare wordings-periode. Waar zal men eene volledige aaneengeschakelde geschiedenis van onze koloniën kunnen vinden? Zoekt gij iets dergelijks, dan moet gij altijd beginnen met VALENTIJN en voorts een oneindig getal geschriften bij elkander brengen, waarvan de lijst alleen u doet duizelen en waarvan de inhoud even afschrikwekkend is als het aantal. Maar voor een aardrijkskundig woordenboek ontbreken nog meer voorbereidende werkzaamheden dan voor de geschiedenis. In goeden ernst kan men CRAWFURD's *Descriptive Dictionary of the Indian islands and adjacent countries* wel niet beschouwen als de gronslag van het voor ons liggende werk. Onmiskenbaar zijn de verdiensten van dezen arbeid van een vreemdeling, maar 't is niet meer dan eene eerste proef. Toch is zulk eene eerste proeve bij werken van dien aard altijd een zware arbeid, en zijn wij er verre af, het nut van de taak te erkennen, die de bekende schrijver heeft durven ondernemen, en waarvoor de Nederlanders, die toch wel het best in de gelegenheid waren haar te vervullen, schenen terug te deinsen.

't Geen wij dus bezaten, was volstrekt niet voldoende, om tot grondslag te dienen, van een aardrijkskundig en statistiek woordenboek. Daarom was het een reuzenarbeid, dien de mannen der wetenschap op zich namen, toen zij het werk trachtten te leveren, waarvan het eerste deel, bevattende de letters A—J., bij den boekhandelaar P. N. VAN KAMPEN, te Amsterdam, nu reeds het licht heeft gezien. De taak, die zij aanvaardden, op zich zelve reeds zoo zwaar, werd niet verligt door de wijze, waarop zij ten uitvoer werd gelegd. Men bepaalde zich toch niet tot eene bloote alphabetische rangschikking van namen, waarachter eenige omschrijving en eenige cijfers volgden; maar de voornaamste onderwerpen zijn bewerkt met eene uitvoerigheid en zorg, die de uitgebreide kennis, het taai geduld en de volharding der medewerkers schitterend doen uitkomen. In het artikel *Nederlandsch Indië*, bij voorbeeld, wordt in het algemeen al datgene behandeld, wat noodig is om omtrent ons koloniaal bestuur een juist en vrij wat meer dan oppervlakkig denkbeeld te geven. Een kort overzigt van de vestiging van ons gezag wordt gevolgd door eene aardrijksbeschrijving, mededeelingen omtrent de inrigting van het bestuur en al wat verder strekken kan om kennis te nemen van den toestand van onze koloniën. Elk hoofdstuk, 't zij het 't finantiewezen, 't zij het de kultures of iets anders betreft, is een op zich zelf staand, afgerond geheel, waarbij, op grond van de ondervinding en de statistiek, hoogst merkwaardige resultaten telkens ten slotte worden zaamgetrokken. En nu is het ons en onzen medewerkers door dagelijksche ondervinding maar al te zeer bekend, wat het wil zeggen, uit de verspreide en onvolledige bronnen, welke ter beschikking staan van hen, die over Indische toestanden en de resultaten van ons koloniaal bestuur wenschen te spreken, een geheel over eenig onderwerp bijeen te zamelen. Niet alleen zijn die bronnen òf verspreid òf bijna on-

toegankelijk, maar zij ontbreken dikwijls omdat er nog geen moeite aan esteed was. Waar dat het geval was, heeft de redaktie van het woordenboek zelf gezocht en niet zelden gevonden.

Zelfstandig en onbevooroordeeld is het oordeel, dat in het werk over ons koloniaal bestuur wordt uitgesproken. Of het altoos eene eerezuil voor Nederland is, wanneer men uiteenzet, wat door ons al zoo in den Indischen Archipel werd verrigt, valt zeer te betwijfelen. Zoo ziet de redaktie van het woordenboek, over Japara sprekende, waaraan een hoogst merkwaardig opstel, in verband tot het kultuurstelsel, wordt gewijd, zich verpligt uit te roepen: „Indien zulk een toestand wordt bestempeld met den naam van „welvaart", en nog wel „meerdere welvaart", waar, zou men mogen vragen, zijn dan de grenzen van armoede en ellende?"

Een algemeen oordeel over ons bestuur vinden wij in de artikelen, *Nederlandsch Indië* en *Java*, waarin de schrijvers al wat de statistiek in de laatste jaren omtrent kultures, landbouw en handel heeft doen kennen, met zorg hebben bijeenverzameld. Nu bewijzen de ons aangebodene gegevens reeds, hoeveel werk daaraan besteed is, maar dat is slechts „wat men ziet". Vestig nu uwe aandacht eens op „wat men niet ziet". Ook wij zelven hebben wel eens tabellen gemaakt en cijfers gegeven. Wij weten dus bij ondervinding, hoe wij dagen lang gecijferd en gerekend hebben, om ten slotte dikwijls een klein kolommetje of eene enkele bladzijde met cijfers, als resultaat, aan onze lezers voor te leggen. Wat moet er dus geen moeite en tijd gebezigd zijn, om zoo ontzettend veel op dat gebied bijeen te brengen, als ons hier wordt aangeboden? Op grond nu van hetgeen de onverbiddelijke leer der cijfers en een naauwkeurig onderzoek van de wetgeving en van den maatschappelijken toestand der Indische bevolking leert, beantwoordt de redaktie de vraag: wat door het Nederlandsch gezag voor het welzijn van Indië is verrigt? onder anderen aldus:

Het antwoord op die vraag kan bezwaarlijk gunstig uitvallen. Welke toch is de Nederlandsche staatkunde op Java, wij willen niet zeggen *geweest* (want wij kunnen het tweehonderdjarig tijdvak tusschen onze eerste vestiging en het verlies der kolonie in 1811 gerust voorbijgaan), maar nu nog? Welke andere dan om de Javaansche huishouding, zoo als wij die gevonden hebben, en die, evenmin en misschien nog minder dan de huishouding van andere Oostersche volken, de voor eene ontwikkeling noodige elementen in hare maatschappelijke en godsdienstige inrigtingen en denkbeelden bezat, voort te zetten, wel iets meer geordend, maar dit laatste alleen ten einde meer bijzonder *ons* geldelijk belang te bevorderen?

Men leze, zoo men dit mogt betwijfelen, behalve de diskussiën in de beide Kamers der Staten-Generaal, ook de menigvuldige geschriften, die, vooral in den laatsten tijd, zoo voor als tegen het regeringstelsel het licht hebben gezien, en men zal zich kunnen overtuigen, dat altijd en hoofdzakelijk Nederlands belang in de Oost-Indische bezittingen uit een geldelijk oogpunt wordt besproken, en er weinig of geene stemmen zich verheffen, om onze roeping tegenover Indië regt helder te doen uitkomen, en te doen gevoelen, dat het belang van Nederland niet beter kan worden bevorderd, dan door aan die roeping te beantwoorden. Zelfs de voorstanders eener meer vrijzinnige staatkunde, wier beschouwingen getuigen van de belangstelling in het lot der bevolking, gaan niet verder dan om dat welzijn ondergeschikt te maken aan het geldelijk belang van het moederland; en zou men te ver gaan met te beweren, dat de strijd tusschen hen en de verdedigers der regering eigenlijk de vraag betreft: niet of het billijk zij, dat de Javaansche bevolking ten behoeve van het moederland worde geëxploiteerd, maar van welke ex-

ploitatie, door het Gouvernement dan wel door partikulieren, de beste en meest duurzame vruchten kunnen worden verwacht? Wanneer de tegenstanders van het regeringstelsel spreken van eene vrije ontwikkeling der bevolking, blijkt het dan uit hunne beschouwingen, dat zij iets meer verlangen, dan dat de bevolking ontslagen worde van den dwang, haar door het kultuurstelsel opgelegd, om vrijelijk over haren arbeid ten behoeve van partikuliere exploitatie te kunnen beschikken?

Wij zullen de laatsten zijn, om aan partikuliere exploitatie niet de voorkeur te geven boven eene door het Gouvernement, en om dwang te beschouwen als een middel, dat op den duur goede vruchten kan opleveren; en wie zal het ontkennen, dat vrijheid een hefboom is, waarvan de kracht ter ontwikkeling in zekeren zin onberekenbaar is? Maar toch, vragen wij, zou men kunnen meenen, daarmede alles gedaan te hebben voor de ontwikkeling van een volk, dat eeuwen lang verdrukt is geweest en nog wordt, en eene beschaving heeft genoten, niet veel hooger dan die der kindschheid; wat meer is, eene beschaving, die, hoe gering ook, voor eene hoogere ontwikkeling het ongerief oplevert, van met zeer onzuivere bestanddeelen te zijn bezoedeld? Is, zoo men daarop, als ook op hunne hoogst gebrekkige maatschappelijke instellingen let, voor dat volk geene opleiding, opvoeding, ja meer nog eene totale regeneratie als het ware noodig, en denkt men daartoe te kunnen komen door eene beslissing van de vraag, of het beter zij, dat dat volk, gedwongen voor het Gouvernement, dan wel vrijwillig voor partikulieren arbeide?

Maar, om aan den eenen kant in die beslissing nog geen oplossing te zien voor het vraagstuk in hoogeren zin, behoeft men waarlijk nog geen bewonderaar te zijn van het bestaande stelsel en nog minder in te stemmen met de beschouwingen van de verdedigers van dat stelsel, die, omdat de Javaan eeuwen lang heeft verkeerd in eenen staat van verdrukking, bijgeloof en onkunde, en daarin door ons is en wordt gelaten, hem verklaren voor ongeschikt om tot eene hoogere ontwikkeling te worden gebragt, daarin zelfs geen heil voor hem zien. Aannemende, hetgeen door hen wordt beweerd, dat groote teleurstelling zou worden ondervonden in de loslating van het tegenwoordige stelsel, — eene teleurstelling, men vergete die niet, altijd in het geldelijke — bewijst juist dit dan niet, dat men aan de Javaansche bevolking geene andere bestemming wil gegeven hebben, dan die van eene voor Nederland produktieve massa te zijn? Kan dat geacht worden overeen te stemmen met de bedoelingen, waarmede een Hooger bestuur toegelaten of beschikt heeft, dat dat volk, zeker niet met zijnen wil, onder de magt van Nederland zou staan?

Zoo men niet mogt denken aan onkunde, ofschoon niet altijd verschoonbare onkunde, en aan verblinding door de millioenen schats, die dat stelsel afwerpt, zou het dan voor den zedelijken zin der Nederlandsche natie, nog wel zoo zeer ingenomen met haar christelijk karakter, sterk pleiten, dat dat stelsel niet alleen geene algemeene afkeuring vindt, maar zelfs dat, telkens wanneer eene stem er zich tegen verheft (en hoe gering is niet het getal!), het krachtigste argument, dat tegen iederen aanval altijd met succes wordt gebezigd, is een luide kreet over het gevaar van het batig slot van Indië?

Dat stelsel, dat vroeger of later blijken zal voor Nederland een vloek te zijn geweest, is onzedelijk, omdat het, bij het bezit van het gezegende Java, zich geen ander doel heeft gesteld, dan om de bevolking, met verwaarloozing van hare hoogste belangen, dienstbaar te maken aan de bevordering van het geldelijk voordeel van Nederland.

Gedachtig aan de heerlijke les: „Zoekt eerst het Koningrijk van God en zijne geregtigheid, en „al deze dingen zullen u toegeworpen worden," willen wij, zonder terug te deinzen voor de ondankbare taak, om in de bres te springen voor eene zaak die hopeloos schijnt te zijn, die verregaande verwaarloozing nog kortelijk trachten aan te toonen.

Het is waarlijk niet uit armoede aan stof, maar wegens het uitgebreide veld, dat ons te overzien valt, dat wij gedrongen worden, om, ten einde niet al te wijdloopig te worden, onze beschouwingen te bepalen tot eenige hoofdpunten.

De schrijvers staven vervolgens dat gevoelen, door alle deelen van ons koloniaal bestuur na te gaan. Omtrent het kultuurstelsel zien wij veel, van hetgeen wij zoo veel jaren lang hebben gesproken en geleerd, hier op nieuw bevestigd; omtrent het Indisch finantiewezen en de onzekerheid van het

batig slot, deelen de schrijvers in ons gevoelen; omtrent het tolstelsel worden ons alle nadeelen van het bestaande zonneklaar aangetoond; ten opzigte van ons bestuur tegenover den inlander komen helder groote misslagen en tekort-komingen aan den dag. De redaktie van het woordenboek plaatst zich in dit alles op één standpunt, zonder zich door voorliefde voor een of ander partijdig begrip te laten medeslepen. Omtrent het groote vraagstuk van vrijen arbeid deelt zij veel merkwaardigs, aan de statistiek ontleend, mede. Aan den anderen kant betwist zij het nut van de uitbesteding der suikerkontrakten en verwijst zij ons naar latere opstellen, waarbij zal worden aangetoond, wat behoort te geschieden tot de ontwikkeling van de suikerkultuur, ten einde daarvan, ook voor de schatkist, meerder voordeel te trekken.

De redaktie van het woordenboek sluit zich bij geene partij aan. 't Is hier noch de plaats noch ons doel, om de punten van overeenkomst en verschil aan te wijzen tusschen haar en ons, al ware 't alleen dewijl daardoor eene te groote uitgebreidheid aan dit opstel zou gegeven worden. 't Zij genoeg, dat wij onzen lezers in korte trekken op den inhoud wijzen, daar wij ten opzigte van de hoofdzaak dezelfde meening toegedaan zijn.

Hetgeen de redaktie van het woordenboek over het kultuurstelsel zegt, verdient bijzonder opmerking. Daardoor wordt toch duidelijk aangetoond, welke de bronnen zijn van de millioenen, die ons tot dus verre uit Indië toevloeijen. Zonneklaar wordt bewezen, dat de behoudspartij in wezenlijkheid geene reden heeft, om aan haar stelsel de voordeelen toe te schrijven, die Nederland uit Indië trekt, en nog veel minder om daarin aanleiding te vinden tot het betoog, dat de tegenwoordige toestand behouden moet blijven. Nu ontkennen wij niet, dat tegen de statistieke beschouwingen misschien 't een en ander zal zijn in te brengen. Maar aan wien ligt de schuld? De statistiek voor Nederlandsch Indië moet zich met onvolledige opgaven behelpen, en kan alleen in groote trekken over de uitkomst van vele jaren spreken; zij tast in den blinde rond, behalve enkele hoofdpunten die met eenige zekerheid zijn na te gaan; er heerscht nog zoo veel duisternis, waar men op dit gebied ook den voet zet. En dat alles zijn wij alleen verschuldigd aan het rampzalig stelsel van geheimhouding dat zooveel jaren lang hardnekkig is volgehouden. Bovendien is menig cijfer alleen bij benadering vast te stellen, omdat de regering zelve niet weet, hoe het met de zaak gesteld is. En waar zij den waren stand van zaken meent te kennen, bij voorbeeld waar het geldt de uitkomsten van het finantieël beheer, zijn wel onlangs aan den vreemdeling stukken medegedeeld, maar wordt zelfs aan de vertegenwoordiging de waarheid niet blootgelegd. Het zal ons dan ook geenzins verwonderen, wanneer de reaktionnaire partij sommige hier voorkomende statistieke gevolgtrekkingen omver zal trachten te werpen, omdat een of ander cijfer niet juist was.

Zoolang de regering dezelfde rigting blijft volgen en een sluijer over den waren toestand geworpen houdt, belemmert zij de wetenschap en is zelve de schuld, dat over de uitkomsten van ons regeringsbeleid en over hare

handelingen een harder oordeel moet worden geveld, dan bij volledige openbaarheid misschien noodig zou zijn. Onze tegenstanders zullen in dit werk meer dan ooit ontwaren, dat openbaarheid het beste middel is om waarheid te leeren kennen en de wetenschap op den regten weg te leiden.

Hoogst belangrijk is het aardrijkskundige gedeelte van dit werk. Wat daarvan geleverd wordt, is vollediger dan hetgeen wij tot dusverre ergens hebben aangetroffen. Maar ook uit een bibliographisch oogpunt, afgescheiden van statistiek en aardrijksbeschrijving, vinden wij hier hoogst merkwaardige bouwstoffen. Bij de voornaamste artikelen, Bali, Borneo, Celebes, waarvan de proeve eener bibliographie door den heer H. C. MILLIES geleverd is, Java en Nederlandsch-Indië bovenal, vinden wij een overzigt van de belangrijkste geschriften uit vroeger en later tijd. Dit gedeelte van het werk op zich zelf getuigt van eene ontzettende belezenheid in al wat over onze koloniën door de Nederlanders en vreemdelingen is geschreven. Alleen door het ijverigste onderzoek was het mogelijk dat alles bijeen te brengen, en wanneer de redaktie telkens zich wegens onvolledigheid verontschuldigt, dan achten wij die verontschuldiging overbodig, omdat ieder de bezwaren zal erkennen, die aan hare taak, op zoo uitnemende wijze vervuld, verbonden zijn.

Het spreekt van zelf, dat wanneer men een dergelijken arbeid verrigt, daarvoor zooveel tijd wordt vereischt, dat het niet mogelijk is alles bij te houden, tot den dag waarop het boek verschijnt. Daaraan schrijven wij dan ook toe, dat, terwijl de litteratuur hier en daar tot op het laatste oogenblik is bijgewerkt, het jaarlijksch verslag van den staat onzer koloniën en bezittingen over 1858, bij sommige statistieke opgaven niet is gebruikt, blijkbaar, omdat het den steller, bij het schrijven van dat artikel, nog niet bekend was.

De redaktie heeft ook nog eene andere klip te vermijden. Wanneer gij de, bij uittrek goed bewerkte en doorwrochte, artikelen over sommige onderwerpen, bij voorbeeld dat over Japara, het eerst opslaat, dan wordt uwe verwachting op alle andere punten zoo hoog gespannen, dat enkele hoofdstukken u uit de hand zullen vallen. Maar neem daarbij in aanmerking, hoezeer nog de kennis te kort schiet van zoo veel gedeelten van den Archipel, en houd daarbij de algemeene strekking van het werk in 't oog.

Wij verheugen ons dat het eerste werk van dezen aard in eenen liberalen geest is gesteld en blijkbaar van liberale mannen is uitgegaan. Het kan daardoor een zeer groot nut stichten, want het zal onze beginselen van koloniale staatkunde, die door onze tegenstanders zoo dikwijls worden verminkt, meer algemeen bekend maken. Een woordenboek als dit komt onder de oogen van iedereen. Wij vleijen ons zelfs, dat de mannen van de beurs, waarvan velen zoo weinig van Indië weten, hoe naauw ook hunne persoonlijke belangen met dat land verbonden mogen zijn, wel eens in 't een of ander artikel van dit boek een oog zullen vestigen. Wij vleijen ons dan, dat hun blijken zal, hoe verkeerd zij deden tot dus verre de leerstellingen der oude koloniale school, die hun tot vervelens toe door de oude *Amsterdamsche Courant* worden voorgehouden, eenvoudig zonder na te

denken na te praten. De grootste vijand, waartegen onze beginselen te kampen hebben, is de onbekendheid der natie met den toestand van Indië en met den aard der hervormingen, die wij voorstaan. Dit woordenboek kan tot verbetering van dat gebrek nuttig werken.

Overigens houden wij dit werk voor zoo volledig, als het in onzen tijd is te maken. Alleen dan, wanneer een ander geslacht onze plaats zal hebben ingenomen; als onze koloniën eene grootere ontwikkelingsperiode zullen zijn ingetreden; als het Europesche element er overal zal zijn doorgedrongen, eerst dan zal het mogelijk zijn aan dezen arbeid eene groote uitbreiding te geven. Onder zulke geheel andere en veel gunstiger omstandigheden en onder een beter regeringsstelsel dan wij beleven, zullen er groote verbeteringen in het boek aangebragt kunnen worden. Voor het tegenwoordige zijn wij de redaktie dankbaar voor 't geen zij geleverd heeft. Zij heeft partij getrokken van de ondervinding van den een, van het onderzoek van een ander, van alle voor haar toegankelijke en beschikbare middelen. Moge het haar gegeven zijn dit werk op die wijze te voltooijen!

Varia.

Het volgende extrakt uit eenen brief, geschreven te Samarang den 27 Mei 1861, en ons ter plaatsing toegezonden, nemen wij gaarne op. De verdienstelijke schrijver, die ons Tijdschrift reeds zoo dikwijls met belangrijke opstellen van zijne hand vereerde, heeft geheel zijn leven in Indië doorgebragt. Mij dunkt allen zullen er, gelijk wij, genoegen in vinden, hem over het verblijf in dat goede land, met warme sympathie en liefde, te hooren spreken.

„Waarde vriend, gij raadt mij aan, om, ter herstelling mijner door toenemende jaren verminderde krachten, naar Nederland te gaan en mij daar te vestigen. Daar, meent gij, zal ik spoedig weder verjongen en sterk worden, door een geregeld leven, veel beweging te nemen, veel te wandelen, en mijn tijd op eene aangename wijze door te brengen.

Gij hebt goed praten! 't Is waarlijk of Nederland zoo maar in de buurt lag, of, gelijk men in vroeger jaren plag te zeggen, 't is als of 't maar om een springtogtje te doen was. Daarbij stelt gij 't voor, als of men in Nederland alléén geregeld leven en wandelen kan, en op Java niet. Dat moge 't geval zijn met vadsige en weelderige lieden, die, gelijk wijlen de hoogbejaarde Dr. HOFF, destijds chirurgijn-majoor bij het regement van Wurtemburg, eens van zoo iemand zei: „von seinem Bauche ein Abgott macht"; dat moge 't geval zijn met verwijfden, die nooit uit de buurt gaan zonder rijtuig, en de tropische zonnestralen schuwen, ten einde hun mooije blanke tint niet te bederven; — bij mij is het heel wat anders; ik ben daar volstrekt niet bang voor; de tropische zon heeft op mijn Javaansche huid geen invloed.

Eens werd mij ernstig en dringend aangeraden „te repatrieren"; dan voorspelde men mij vernieuwd levensgenot en een hoogen ouderdom. Ik antwoordde: waar kan men 't leven meer genieten dan daar waar men te vreden is, en niets meer verlangt dan 't behoud van 't geen men heeft. Maar kom aan, ik zal uw raad opvolgen en onmiddelijk opbreken, zoo gij mij den waarborg kunt geven, dat ik met dezelfde middelen, die ik nu bezit, op denzelfden voet in Nederland kan leven, dat is, met eene vaste maandelijksche huishoudelijke uitgave van *f* 200.00. Daarmede bewoon ik hier een ruim, aangenaam en luchtig huis van twee verdiepingen, omgeven van vier bunders tuingrond, die door mij zelven, van een dorre woeste plek, waar de alang-alang als varkens-borstels groeide, tot buitengewone en steeds toenemende vruchtbaarheid is gebragt, eene vruchtbaarheid waarvan men zich alleen tusschen de keerkringen, op ons gezegend Java, een denkbeeld kan maken.

Voorzeker, dezen waarborg kan men mij niet geven! Waarom zou ik mij dan noodeloos verminderen? Neem nu in aanmerking, dat ik, bij 't genot van huis en tuin, bovendien, gelijk men in Holland zou zeggen, er „equipage" op na houd, bestaande in een coupé en een toerwagen, met de noodige paarden. Ons huis is goed, ja meer dan burgerlijk, gemeubeld. Zeg mij nu, dat ik met diezelfde middelen het in Nederland op den duur op denzelfden voet zal kunnen volhouden. Misschien wil men mij niet gelooven en denkt men, dat ik nog „een achterdeurtje" heb; maar men vergist zich. Anderen denken misschien, dat ik „de zwarte kunst" versta; nu in zeker opzigt roep ik hare hulp in, namelijk, om de godin der weelde, die in de laatste jaren in dit land maar al te zeer veroveringen heeft gemaakt, uit mijne woning te houden. Terwijl velen, die nu met hunne finantiën in de war zitten, deuren en vensters wijd voor haar openden, houde ik ze zorgvuldig gesloten — en ik bevind mij er goed bij.

En beweging nemen! En wandelen! Maar ik verzeker u, dat ik het hier even goed doe als de grootste wandelaar in Holland. Zie hier hoe ik mijne dagen doorbreng. 's Morgens vroeg, met het eerste hanen-gekraai, sta ik op: dan ben ik, als 't goed weder is, en dat is het hier bijna altoos, dadelijk aan 't wandelen tot zes uur. Na 't ontbijt houde ik ten zeven ure werkparade voor mijne tuinlieden, die dagelijks druk aan 't werk zijn voor verbetering van den grond, bereiding van mest, planten enz., alles naar mijne aanwijzingen en onder mijn opzigt. Geloof mij, mijn eenige vrees is, dat ik ooit wegens ziekte door de geneesheeren verpligt werd naar Holland te gaan!

Gij wilt mij er heen hebben, ten einde een hoogen ouderdom te bereiken. Maar ook op Java heeft men ouden van dagen. Zoo heb ik er onder de Javanen een gekend, die in den Mangkoeboemischen oorlog, van den aanvang af (1740), zijn prins als panakawan te paard vergezelde. Toen ik hem in 1833 sprak, moet hij dus 110 jaren oud geweest zijn. Onder de Europeanen heb ik eene Duitsche dame gekend, die in 1835, toen ik haar voor 't laatst ontmoette, 92 jaren oud was; zij was in 1792 op Java gekomen, met haar echtgenoot SCHRYTMAN, kapitein bij het regement van Wurtemburg en sedert met hare familie hier gebleven. Zoo heb ik zekeren PITNER van Brugge gekend, die als soldaat in Indië kwam en er in zijn 93ste jaar overleed. Mijn eigen grootvader VAN DAUZY kwam hier als opperstuurman tijdens de Oost-Indische Kompagnie, bleef er gevestigd en werd er 82 jaar oud. Zoo heb ik een vijftien- of twintig-tal Europeanen in persoon gekend, die tusschen de 73 en 92 jaar oud waren. En heden ten dage leven nog in ons kleine stadje drie dames en vijf heeren, tusschen de 66 en 86 jaren oud.

Over 't algemeen zouden wij hier nog veel meer hoog bejaarde Europeanen hebben, zoo maar niet velen zich te dikwijls en bestendig te buiten gingen aan dat verwenschte Schiedammer-vocht. In tropische gewesten vooral is dat een doodend vergif. Aan de gevolgen daarvan sterven meer Europeanen ontijdig, dan Javanen aan de gevolgen van 't opium-schuiven.

Vergeet, bij de beoordeeling der kwestie, vooral ook niet, dat zij, die een matig en geregeld leven leiden, in den regel hunne beurzen tamelijk gemakkelijk vullen, en dan al spoedig ons verlaten en repatriëren. Die kunnen natuurlijk hunnen ouden dag niet op Java bereiken."

H. W. VAN WAAIJ.

Op het oogenblik dat wij dit schrijven schijnt er al weder eene ministeriële krisis op handen te zijn. Het zonderlingste verschijnsel van al de zonderlinge verschijnselen, die wij in de laatste jaren aan den politieken hemel konden waarnemen, trekt thans aller verbaasde oogen tot zich. Een Minister, die tegen zijnen ambtgenoot de wapenen keert! 't Was voor Nederland, en voor het ministerie dat zich bij uitnemendheid „liberaal" noemt, weggelegd, om met deze kurieuse vertooning voor den volke te verschijnen.

Nog versch in het geheugen ligt het programma van dit ministerie, voor zoo verre het de koloniale staatkunde behandelde, en de Memorie van Beantwoording van den Minister van Koloniën, kort daarop gevolgd, en met dat programma zoo zeer in lijnregten strijd, dat men het genoemd heeft een onderscheid als van „dag en nacht." Toch beweerde de Minister van Buitenlandsche zaken, dat er volkomen eenstemmigheid heerschte in 't kabinet; toch meende hij, dat beide stukken zeer goed uit dezelfde werkplaats en van dezelfde personen konden voortkomen.

Men was genegen, om èn deze onverklaarbare, maar voor ieder duidelijke, tegenstrijdigheid, èn de even verwarde als overmoedige redevoeringen van den heer VAN ZUIJLEN, èn zijne pogingen om de oude veroordeelde politiek van den heer ROCHUSSEN weêr op de been te helpen — men was genegen dat alles te vergeten, om de wille der liberale verklaringen en goede voornemens van den heer LOUDON. Men begon werkelijk dat ongelukkige debut van dit Ministerie te vergeten, toen de benoeming van den baron SLOET tot Gouverneur-Generaal bewees, dat de Minister van Koloniën zich had weten vrij te maken van al de intrigues, die in 't werk werden gesteld, om de landvoogdij van Indië hoofdzakelijk te doen strekken tot voldoening van persoonlijke belangen.

Maar ziet plotseling worden wij weder verplaatst te midden van dat ijdel en nutteloos twisten, van dien onvruchtbaren strijd, die in het ongelukkige programma een aanvang nam. Plotseling wordt aan het publiek een gedeelte van den inhoud eener cirkulaire van den heer VAN ZUIJLEN aan onze buitenlandsche gezanten medegedeeld, waarin de volgende zinsneden voorkomen.

Het kabinet, waarvan ik de eer heb deel uit te maken, heeft, ten aanzien van het koloniale vraagstuk, van zijn gevoelen doen blijken, zoodra het aan het bewind is gekomen. Het heeft doen verstaan, dat ofschoon het besloten had om bij de uitoefening van het gezag den liberalen weg open in te slaan, het zich niet kon verbinden om deze beginselen in al hunne gestrengheid toetepassen op onze overzeesche bezittingen, waarvan de gansch bijzondere toestand boven alles eischt een regtvaardig, maar een krachtig bestuur; terwijl de belangen van het moederland gebiedend de handhaving van het kultuur-stelsel eischen, hetwelk voor den staat aanzienlijke

bronnen schept, zonder dat het de inlandsche bevolking met zwaardere lasten treft, dan het geval is in eenige andere kolonie. Het kabinet van 's Gravenhage heeft ten dezen opzigte zijn gevoelen niet gewijzigd; en indien ik meen uwe aandacht op dat punt te moeten vestigen, dan is het omdat er sedert een feit heeft plaats gegrepen, dat, bovenal door de wijze waarop het in de meeste der Hollandsche dagbladen is toegelicht en uitgelegd, zou kunnen doen gelooven, dat het Gouvernement van zijne oorspronkelijke beginselen betrekkelijk dat vraagstuk zou zijn afgeweken. Dat feit is de benoeming van baron SLOET.

Neen, niet door de benoeming van den heer SLOET is het publiek in de meening gebragt, dat het kabinet van zijne, in 't programma gestelde, beginselen omtrent het kultuurstelsel is afgeweken. De heer SLOET heeft over dat onderwerp nimmer zijn gevoelen te kennen gegeven.

Maar men had regt het er voor te houden, dat het kabinet de handhaving van het kultuurstelsel op dwang gegrond op den duur niet meer voor noodzakelijk hield, om de ronde en duidelijke, voor geen tweeledige opvatting vatbare, verklaring van den heer LOUDON, in tegenwoordigheid van den heer VAN ZUIJLEN afgelegd. De heer VAN ZUIJLEN heeft onder anderen zijnen ambtgenoot in de Eerste Kamer der Staten-Generaal hooren zeggen, dat in art. 56 van het regeringsreglement „eene oplossing van het stelsel" is voorgeschreven. Niet het behoud maar de oplossing van het stelsel — ziedaar de koloniale staatkunde van het kabinet, door den Minister van Koloniën openlijk verkondigd. Hoe kan de heer VAN ZUIJLEN dan nu, vier maanden later, op nieuw van een programma spreken, dat de handhaving van het kultuurstelsel op dwang gegrond als de koloniale politiek van het Gouvernement vaststelt?

Maar deze uitval is voorzeker niet de zonderlingste in de cirkulaire. Nog veel onbegrijpelijker is hetgeen van den nieuwen landvoogd van Indië wordt gezegd.

Aan den baron SLOET, tot dus ver weinig als staatsman bekend, werden in den laatsten tijd toegedacht zeer geavanceerde staatkundige beginselen, hetgeen aanleiding gaf aan de voorstanders van de toepassing dier beginselen op het koloniaal bestuur, om in hunne dagbladen den nieuwen Gouverneur-Generaal als een der hunnen te proklameren, en om zijne benoeming uit te bazuinen als eene beslissende overwinning, die door de zich noemende koloniale oppositie zou zijn behaald. Indien het aldus ware, dan zou het kabinet van 's Gravenhage zich in vierkanten strijd met zich-zelf hebben gebragt, door zoodanige keuze aan de goedkeuring van zijne Majesteit te onderwerpen. Het zal dan ook wel overbodig zijn, in eene breede ontwikkeling te treden ten betooge, dat het Gouvernement gemeend heeft in den heer SLOET te vinden een verstandig bestuurder (administrateur intelligent), van zeer gematigde beginselen, en die hetgeen hij aan ondervinding mist, vergoedt door een snellen en zekeren blik en door een vasten wil.

De verkeerde uitleg, dien men aan deze benoeming gegeven heeft, kan slechts worden toegeschreven aan den partijgeest, die een slechten invloed uitoefent op al hetgeen tot de koloniale belangen betrekking heeft.

In de eerste plaats vragen wij, of men meent, dat de physiologische beschrijving van den heer SLOET, die in deze cirkulaire wordt aangetroffen, dienen moet, om de zedelijke kracht van dien hoogen staatsman, die hij in zijne even gewigtige als moeijelijke betrekking zoo zeer behoeft, te versterken en te verhoogen?

Indien men in Indië in 't denkbeeld verkeerde, dat de heer SLOET een,

door zijne standvastigheid en fermiteit, zijne politieke eerlijkheid, zijn loijaal karakter algemeen geëerd man was, dan bedriegt men zich daar, volgens den heer VAN ZUIJLEN; de heer SLOET was „tot dus ver weinig als staatsman bekend."

Indien men er zich verheugt, dat nu eene weifelende, slappe, dan eens liberale dan weder reaktionaire, regering zal worden vervangen door een Gouvernement, dat een einde maakt aan al die ellendige wankelmoedigheid, aan al dat geharrewar over vrijen arbeid en niet-vrijen arbeid, aan al dat hinken op twee en meer gedachten; door een Gouvernement, dat, met evenveel voorzigtigheid als kracht en energie, Indië zal vooruitbrengen op den weg van ontwikkeling zoo wel op intellektueel als materieel gebied; — als men zich daarin verheugt, dan komt de heer VAN ZUIJLEN in de cirkulaire dat vooruitzigt tot eene illusie verklaren, door het berigt, dat de heer SLOET, „als staatsman weinig bekend", niet meer is dan „een verstandig administrateur van zeer gematigde beginselen." Nu zal vooral dit laatste eene groote teleurstelling voor onze Indische landgenooten zijn. Zoogenaamde „gematigde beginselen" toch zijn, sedert men de „gematigd-liberalen" aan 't werk heeft gezien, bijzonder in diskrediet geraakt.

Als onze Indische broeders het portret van den heer SLOET, dat de heer VAN ZUIJLEN hun in zijne cirkulaire toezendt, vergelijken met den opperlandvoogd, die hen zoo even verliet, dan zullen ze elkander met groote teleurstelling vragen: „waarin hebben wij gewonnen?" En als ze dan nog wat verder lezen, dan zullen ze, geheel ter neer geslagen, uitroepen: „neen! wij hebben verloren!" Want ze zullen dan lezen, dat zelfs de heer SLOET „ondervinding mist", iets dat de heer PAHUD dan toch door zijne loopbaan bezat, al mankte hij er ook weinig nuttig gebruik van.

Indien *wij* eens op die wijze over den nieuw benoemden Gouverneur-Generaal hadden gesproken, zou men ons het verwijt niet hebben toegevoegd, dat wij eenen man veroordeelen, die deze veroordeeling niet verdient? Zou men ons niet hebben verweten, dat de karrikatuur, die wij van hem maken, alleen de strekking kan hebben, om hem in 't oog van het Indisch publiek te vernederen, zijne zedelijke kracht te breken, en alzoo de moeijelijke taak, die hem wacht, onmogelijk te maken? En nu vergeet een Minister van Buitenlandsche Zaken zich zoo zeer, dat hij aan onze buitenlandsche gezanten een afschuwelijk portret van den opperlandvoogd zendt, en dat hij toelaat, althans niet weet te verhinderen, dat dit portret voor aller oogen in Nederland en in Indië wordt ten toongesteld.

Wij vernemen, dat de heer LOUDON over dit gedrag van zijnen ambtgenoot zeer ontevreden is. Wij hopen, dat het gebeurde tot eene ontbinding van dit Ministerie zal leiden. Reeds van den aanvang af is het gebleken, dat de heeren VAN ZUIJLEN en LOUDON nimmer aan dezelfde groene tafel plaats hadden moeten nemen. De eerste brengt de traditiën van zijnen schoonvader, den heer ROCHUSSEN, mede. Zelf heeft hij nimmer van Indische aangelegenheden eene ernstige studie gemaakt, maar des te meer invloed moet dan ook een man als de heer ROCHUSSEN, met zijne gemak-

kelijkheid, zijn takt, zijne bekwaamheid, op hem uitoefenen. De heer LOUDON heeft van den aanvang af gemeend, met de gevallen koloniale staatkunde van zijn voorganger te moeten breken. De heer LOUDON wil, niet alleen in Nederland maar ook in Indië, „den liberalen weg open inslaan." Van daar het verschil tusschen het programma, het werk van den heer VAN ZUIJLEN, en de bekende Memorie van Beantwoording, het werk van den heer LOUDON.

Wij wenschen de ontbinding van dit kabinet. Een rijk, dat in zich zelf verdeeld is, kan niet bestaan; een ministerie, waarvan de leden elkander onderling bestrijden, kan niets tot stand brengen. Ongetwijfeld is dit een der voorname redenen, waarom de heer LOUDON ons tot dus verre op *daden* heeft laten wachten. Zijn wil werd geneutraliseerd door den wil van zijnen ambtgenoot. Laat ons hopen, dat weldra deze toestand, even noodlottig voor Indië als voor het moederland, zal ophouden, en wij een tijdperk van handelen, krachtig handelen in eene liberale rigting, zullen zien aanbreken.

Zonderling! Dit Ministerie waarschuwde de Kamer, bij zijn optreden, tegen „nutteloos twisten" en het heeft tot dus verre niet anders gedaan, dan door „nutteloos twisten" in eigen boezem, alle handeling te paralyseren!

Wij vestigen de aandacht onzer lezers vooral op § 14 van het Voorloopig Verslag der begrooting van het Departement van Koloniën voor 1862, zoo even gepubliceerd. Daarin lezen wij de volgende belangrijke opmerkingen omtrent het belasting-stelsel in Indië in 't algemeen, en in 't bijzonder omtrent de belasting op den visch:

Het belastingstelsel in Indië, voor zooveel de verpachte middelen betreft, gaf in de eerste plaats aanleiding tot eene algemeene vraag, deze namelijk, of dat stelsel van verpachting van belastingen niet in het algemeen afkeuring verdiende, en of het niet mogelijk zou zijn, dat stelsel door een ander en beter te doen vervangen. De bezwaren, aan het thans aangenomen stelsel altijd verbonden, werden in Indië nog vergroot, doordien de verpachte belastingen meestal in handen kwamen van Chinezen, van wie het van algemeene bekendheid was, dat zij er steeds op uit zijn om de inlandsche bevolking op allerlei wijze te knevelen.

Voorts zijn er nog een paar vragen gedaan omtrent de belasting op den visch en omtrent de opium-verpachting.

Wat de eerste betreft, er is gewezen op het nadeelige dier belasting. Zij belemmert het gebruik van een voornaam voedingsmiddel der Inlandsche bevolking, waarvan het integendeel wenschelijk ware, bij de geringe consumtie van ander dierlijk voedsel, het gebruik zooveel mogelijk te bevorderen. Zij belemmert daarenboven eene industrie, die voor eene niet te berekenen ontwikkeling vatbaar is. Wanneer men daarbij in aanmerking neemt de knevelarijen der Chinezen, die welligt den last der bevolking eenige malen verdubbelen, alsmede de betrekkelijk geringe som die uit die belasting in 's lands kas vloeit, dan mag men vragen, of niet hervorming of zelfs afschaffing noodig ware. Hierbij werd herinnerd, dat reeds eenige jaren geleden een onderzoek omtrent dit middel had plaats gehad, dat tot een zeer ongunstig rapport omtrent de werking daarvan had geleid, en dat dit ongunstig rapport nog onlangs was bevestigd door een rapport van gelijke strekking van den resident van Batavia.

Wat de opiumpacht betreft, men herinnerde zich de mededeeling, onlangs door den tegenwoordigen Minister van Koloniën gedaan, dat door hem bevelen waren gegeven aan het Indisch bestuur, om de wijze van verpachting van dit middel te wijzigen, met het doel om het opium

verbruik te verminderen. Men juichte dat doel allezins toe, en zou met de grootste belangstelling van den Minister vernemen, welk middel tot bereiking van dat doel door het Indisch bestuur was gekozen.

In de eerste plaats vereenigen wij ons volkomen met de opmerkingen omtrent het belastingstelsel in 't algemeen, en geven, wat ons betreft, een volmondig bevestigend antwoord op de vraag: of dat stelsel van verpachting van belasting niet in 't algemeen afkeuring verdient? Zeer juist is de beschouwing, dat de bezwaren, aan dat stelsel van verpachting altoos verbonden, in Indië niet weinig worden vergroot, omdat de verpachte belastingen meestal in handen van Chinezen vallen. Is het te verantwoorden, dat het Nederlandsche Gouvernement nog altoos de tusschenkomst van die „bloedzuigers der Javanen", gelijk de heer MIJER ze als Minister in 's lands vergaderzaal genoemd heeft, inroept, om zijne belastingen te heffen? De Chinezen zijn een zeer nuttig element op Java, als industriëlen en kooplieden, maar ze zijn volkomen ongeschikt voor de taak, die 't Gouvernement hun opdraagt als tusschenpersonen tusschen de belastingschuldigen en de schatkist. 't Is meer dan tijd, dat van dit barbaarsche stelsel worde teruggekomen.

Maar bovenal doet het ons genoegen, dat *de belasting der visscherijen* de aandacht der Kamer heeft tot zich getrokken. De drukkende, alle ontwikkeling van dien gewigtigen tak van industrie belemmerende, heffing op een noodzakelijk voedingsmiddel, ook al weder door de plunderende handen van Chinesche pachters, kan niet gehandhaafd worden, tenzij Nederland afstand doe van eenige aanspraak op den lof van te zijn een, voor de Indische bevolking welwillend en beschermend, Gouvernement.

De bezwaren, aan deze belasting verbonden; de belemmeringen die ze den Javaanschen strandbewoner, den van nature hartstogtelijken visscher, in den weg legt, om uit de zee den kostbaren buit te halen; de behoefte van dierlijk voedsel der bevolking, waaraan zonder deze belemmering in ruime mate zou worden voldaan; bovendien de knevelarijen der Chinezen, die deze heffing hebben gepacht, en die ze op zulk eene wijze exploiteren, dat de Javaan misschien het drie- of vier-dubbelde betaalt van hetgeen de schatkist ontvangt — dat alles, en zoo veel meer, is bij herhaling tegen deze vischpacht uitgesproken, zonder ooit door iemand te zijn weersproken. Wij kunnen dus de ingebragte bezwaren als bewezen, als zoo vele onloochenbare feiten, aannemen.

Eigenlijk had in de afschaffing der bazar-pacht ook deze vischpacht begrepen moeten zijn. Voor een groot deel toch is het eene belasting op de vischmarkten, gelijk de bazar-pacht eene belasting was op de markten in 't algemeen. Wij maken er echter den heer DUIJMAER VAN TWIST geene grief van, dat hij niet onmiddelijk verder is gegaan, en ook dezen druk heeft opgeheven. De daad was, in die dagen en in die omstandigheden, reeds stout genoeg, en tevens waren de moeijelijkheden groot genoeg, om voor zulk een aanzienlijke som, als de bazar-pacht opbragt, een equivalent te vinden.

Maar daarom is de afschaffing der visch-belasting thans ook veel een-

voudiger en gemakkelijker. Hare opbrengst bedraagt niet veel meer tonnen, dan de bazar-pacht millioenen bedroeg. Nu erkennen wij gaarne, dat het wenschelijk is, geene belastingen in Indië af te schaffen zonder een equivalent. Zou het echter zulk een onoverkomelijk bezwaar opleveren, om eene vergoeding te vinden in de eene of andere, de bevolking minder drukkende, opbrengst, voor de vier tonnen gouds, welke de schatkist van de Chinesche pachters ontvangt?

Wij hopen, dat de Minister van Koloniën het met ons eens zal zijn, en dat hij in zijn antwoord aan de Kamer het vooruitzigt opent, dat spoedig de Indische bevolking van dezen verderfelijken last zal bevrijd worden.

Voor eenige dagen werd het publiek plotseling verrast door een koninklijk besluit van 7 September l. l. nº. 52, houdende vaststelling van het reglement voor de koninklijke akademie ter opleiding tot burgerlijke ingenieurs, voor de nijverheid, het fabrijkwezen en den ijk, en voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië.

Dit stuk is met eene algemeene ontevredenheid begroet. De studenten te Delft hebben er tegen gepetitioneerd; de hoogleeraren hebben er hunne bezwaren tegen ingebragt; de Tweede Kamer heeft, in haar Voorloopig Verslag der begrooting voor 1862, zoowel de grondwettigheid van het besluit als den inhoud van het reglement met een tal van krachtige argumenten bestreden; en het geheele publiek, met al de dagbladen aan 't hoofd, heeft hare afkeuring luide te kennen gegeven.

Wat zullen wij er van zeggen? Voor ons was het eene groote teleurstelling. Wij hadden nu eindelijk eene afschaffing van het radikaalstelsel verwacht. Wij zeggen met de Tweede Kamer; „Tot hiertoe had men regt om te verwachten, dat dit stelsel niet, of althans niet op den tegenwoordigen voet, zou blijven bestaan. Een vorig Minister van Koloniën had, met betrekking tot dat stelsel, *provisionele* maatregelen genomen, hetgeen moest doen denken dat later nog iets *definitiefs* volgen zou. Is in de thans besprokene organisatie nu dit definitieve vervat?"

Wij gelooven het niet. Wij gelooven, dat de Minister van Koloniën in dit reglement geene hand heeft gehad, gelijk hij zich dan ook door zijne handteekening er niet verantwoordelijk voor heeft gesteld.

Maar dit is nu juist onze teleurstelling. 't Wordt inderdaad tijd, dat het gewigtige vraagstuk van het radikaal-stelsel worde opgelost. Sedert hoevele jaren is niet reeds aangetoond, dat dit stelsel, hoogst onbillijk en onregtvaardig in zich zelf, zeer nadeelig werkt voor de dienst — en toch zijn wij nog geen stap verder gekomen. Wij zijn verlangend het antwoord van den Minister van Koloniën op dit gedeelte van het verslag der Tweede Kamer te vernemen. Nog altoos vleijen wij ons met het berigt, dat eerstdaags door hem een maatregel zal worden genomen, waardoor aan zoo regtmatige klagten en grieven eindelijk een einde wordt gemaakt.

Wij ontvingen dezer dagen eene mededeeling uit Indië, die ons verblijdt, en waarover wij een enkel woord wenschen te zeggen.

Dikwijls hebben wij gewezen op de behoefte, die er nog altoos in Indië bestaat, aan de uitgave van, voor de jeugd aldaar geschikte, schoolboeken en van schoolkaarten van den Indischen archipel.

Voor een gedeelte zal daarin thans worden voorzien. De heer OEHLER, 1ste lithograaf bij het marine-departement te Batavia, houdt zich ijverig bezig met het vervaardigen en uitgeven van eene groote schoolkaart van den Indischen archipel. Zij zal bestaan in 15 bladen en zoo ingerigt zijn, dat men haar als atlas of als wandkaart kan gebruiken.

Wij hebben een exemplaar van de overzigtskaart blad. XV, en van blad XIV der geprojekteerde schoolkaart voor ons. Op de eerste heeft de verdienstelijke vervaardiger alleen de namen van de voornaamste eilanden-groepen, van de grootste eilanden en van eenige weinige hoofdplaatsen aangeduid. Op de laatste heeft hij zich bepaald bij de verdeeling in residentiën en hoofddistrikten en het aangeven der hoofdplaatsen van beiden, der algemeene postwegen en der voornaamste bergen en rivieren.

't Is onze wensch, dat dit werk op die wijze zal worden voortgezet en voltooid. Het getuigt, zoowel wat de ontwerpen als wat de uitvoering betreft, van de volkomen geschiktheid van den heer OEHLER voor dezen arbeid. Moge hij de voldoening smaken, de taak, die hij op zich nam, te voltooijen en de belangstelling van het publiek in eene ruime deelneming ondervinden. Wij twijfelen daaraan niet, dewijl de behoefte, die aan een dergelijk werk gevoeld wordt, algemeen is.

In het *Bataviaasch Handelsblad* komt „eene stem van Borneo's zuid- en oostkust" voor, die eenige bijzonderheden bevat, welke hoogst opmerkelijk zijn. Daartoe brengen wij vooral wat gezegd wordt omtrent de onttrooning van den laatsten sulthan van het Bandjermasinsche rijk en zijne verbanning naar Java.

„Onder het volk", zegt die stem, „heerschte reeds ontevredenheid, gedeeltelijk verwekt door de willekeurige handelingen van den resident BENTHEIM. Zoo liet deze onder anderen de huizen der bevolking afbreken, zonder haar daarvoor eenige schadevergoeding te willen toekennen. Ook HIDAJAT, in de meening, te regt of ten onregte, dat hij in zijne aanspraken op den troon was te kort gedaan, en door voornoemden resident beleedigd, werd tot het uiterste gebragt. In het bijzijn zijner grooten werd hij door den resident zelfs uitgescholden en van het residentie-huis weggejaagd. Dit viel voor te Martapoera, kort vóór den moord te Kalangan. Hij vlugtte en nam op Oostersche wijze wraak. Alleen de sulthan TAMDJID bleef onze zijde houden, hetzij om bij ons een steun te zoeken tegen HIDAJAT, hetzij uit verknochtheid aan het Gouvernement, wegens zijne verheffing tot sulthan.

„In plaats dus van de bevolking te bevredigen, den sulthan naauwer aan het Gouvernement te verbinden, en door beide middelen de kracht van

HIDAJAT, die reeds getoond had, even energiek als wreed te zijn, te verlammen, werd door de onttrooning van haren vorst de geheele bevolking verbitterd, het Gouvernement van een magtigen bondgenoot beroofd, en de invloed van den geduchten HIDAJAT vertienvoudigd. En hoe trachtte men het gevaar der verkeerde uitwerking van zoodanigen maatregel af te wenden? Door eene naauwelijks noemwaardige legermagt, gekommandeerd door een majoor!"

Ziedaar een droevig bewijs van het gebrek aan beleid en doorzigt en van de slapheid, zwakheid en karakterloosheid, die het bestuur van Nederlandsch Indië in de laatste jaren heeft gekenmerkt. Hetgeen in deze zinsneden der „stem uit Borneo" voorkomt, komt volkomen overeen met mededeelingen, die ook wij dezer dagen ontvingen. Niet alleen wordt ook daarin de onttrooning van den sulthan *op dat tijdstip* als een groote politieke fout voorgesteld, maar ook hetgeen „de stem" van den resident VAN BENTHEIM verhaalt, wordt er volkomen in bevestigd. Zijne handelingen worden er in aangewezen als aanleidende oorzaken der rampen, die wij nu reeds sedert zoo veel jaren, in dat gedeelte van ons Indisch gebied, hebben te betreuren, en er komen van die handelingen bijzonderheden in voor, die werkelijk ieders verbazing moeten wekken.

Maar niet minder wordt aan den kolonel ANDRESEN toegeschreven, dat de rampen zulk eenen omvang hebben genomen, als wij thans betreuren. Zijne verhouding tot den ontslagen resident VAN BENTHEIM en tot den nieuw benoemden resident BOSCH; zijne onverklaarbare naïviteit tegenover HIDAJAT, waardoor hij dezen liet ontsnappen en zich openlijk aan 't hoofd van den opstand plaatsen; zijn gedrag, nadat hij als kommissaris was ontslagen — dat alles wordt beschouwd als zoo vele oorzaken van hetgeen op Borneo's zuid- en oost-kust is gebeurd.

Waarschijnlijk zullen wij in een onzer eerstvolgende afleveringen van deze bijzondere mededeelingen gebruik maken. Indien het Gouvernement zwak en karakterloos is, des te grooter is de pligt die op de pers rust, om het kwaad, dat gepleegd wordt, aan 't licht te brengen, opdat de kracht der publieke opinie drijve en dringe, waar de regering achterwege blijft.

Eene opmerking mogen wij niet terughouden. Zij is deze. Terwijl de regering een verdienstelijk ambtenaar, die door zijne handelingen, ook volgens de belijdenis van verklaarde tegenstanders, de bevolking eener residentie in voorspoed, welvaart en geluk heeft doen vooruitgaan, door 't publiceeren van een krenkend besluit ten toon stelt, schijnt zij een anderen ambtenaar, onder wiens bestuur eene gansche landstreek aan de rampen van oproer, plundering en moord is prijs gegeven, bij voortduring te laten in 't genot van een aanzienlijk verlofstraktement, zich verblijdende in de gunst van hooggeplaatste personen! Maar de één is ook een Nederlandsche burgerman, en de ander een adelijke vreemdeling!

Met genoegen zagen wij, dat de Tweede Kamer zich het lot van den

gekrenkten en mishandelden oud-resident van Rembang bij voortduring met warmte blijft aantrekken. „In bijna alle afdeelingen", zoo heet het in § 7 van het *Voorloopig Verslag*, „zijn ernstig besproken het ontslag, onlangs van den gewezen resident van Rembang verleend, en de openbaarmaking der motiven, die tot dat besluit hebben geleid. Vele leden verklaarden dat besluit met leedwezen te hebben gelezen. Wat kon toch het doel dier openbaarmaking zijn in dit geval? Het voornemen om te krenken mogt niet worden verondersteld. Maar wat bleef er dan over om aan te nemen, dan dat die motiven aan het publiek moesten verkondigen de beginselen van het Indisch bestuur omtrent vrije ondernemingen? Vooral omtrent dit punt wenschte men inlichtingen van den Minister van Koloniën te vernemen en zijne eigene zienswijze te kennen. Maar daarenboven was het bekend, dat de ontslagene zich tot den Minister had gewend, met verzoek om intrekking der *motiven* van het bedoeld besluit. Beslissing van den Minister was dus noodig, en men vroeg, of zoodanige beslissing reeds genomen was."

.Wij verwachten, dat het antwoord van den heer LOUDON, op deze opmerkingen en vragen, het bewijs zal opleveren, dat hij, met kracht en zonder iemand te ontzien, een einde zal maken aan die ellendige reaktie, welke wij in den laatsten tijd hebben betreurd. Hij heeft nu eene schoone gelegenheid, om *zijne* beginselen tegenover die van het afgetreden Indische Gouvernement te doen gelden. En wij betwijfelen niet, of zulk een besluit, ter kennisse van 't publiek gebragt, zal onmiddelijk een einde maken aan de tegenwerking en plagerijen, aan de willekeur en de onzekerheid, waaraan thans partikuliere ondernemingen in Indië zijn blootgesteld.

Wat den heer BEEKING betreft, hij vraagt niets voor zich zelven, zelfs geen „eervol" ontslag; want hij begrijpt, dat een ontslag op *zulke* motiven verleend, en dan tevens met toekenning van pensioen, altoos eervol moet zijn. Hij is tevreden met zijn pensioen.

Wij echter betreuren het, dat de staat van de goede diensten van zulk een kundig, beleidvol, moedig en ondervindingrijk ambtenaar voortaan zal verstoken zijn, en wij hopen, dat het den Minister van Koloniën zal gelukken, hem weder aan de dienst te verbinden.

Aardrijkskundige aanteekeningen over zuidelijk Borneo.

(*Vervolg en Slot van blz.* 208)

De aanteekeningen die wij nu mededeelen loopen over dat gedeelte van het gebied der groote zuider- en ooster-afdeeling van Borneo, 't welk, volgens de Gouvernements publikatie van 1846, de volgende grenzen heeft, die reeds voor eeuwen staatkundig aanwezig waren. Om de oost de gebergten Mertoewa, Meratoes, en de waterscheidingen der landschappen van Koessan, Tanahboemboe, Passier en Koetei, Berou en Boeloengan (het laatstgemelde watergebied). De hoogste noordelijke punt wordt genaamd, het kerngebergte Angaranga (2° NB.); van daar gaat de strekking Z. W. naar het reeds bij de Kahayan en Katingan genoemde Mamintinggebergte, dat de waterscheiding uitmaakt tusschen de hoofdrivieren van westelijk en zuidelijk Borneo, en van de oostkust. De westelijke grens van het onderwerpelijk te beschouwen landgebied, of liever watergebied, is het watergebied van de reeds beschouwde Kahayan.

Het is hoofdzakelijk dit watergebied, waarop de inlandsche historiën, door ons openbaar gemaakt, (zie *Bataviaasch Tijdschrift* deel VI bl. 225), betrekking hebben.

Omtrent de politieke en topographische gesteldheid van dit gebied, hebben wij de schriften en bijdragen van DE ROY (1694), HALEWIJN (1824), HENRICI (1835), MULLER (1836), SCHWANER (1847), HUPE, BECKER, HORNER, HENDRIKS, RADERMACHER, behalve onuitgegevene aanteekeningen en kaarten.

MELVILL VAN CARNBEE schatte, in 1845, dit geheele watergebied met de Kahayan, op 1911,9 vierkante geog. mijlen voor de boven (noorder) en wester binnen- en beneden-landen (Doessoen, Dajak, Bekompai), en 393,1 voor de ooster-binnenlanden (Tatas en Bandjermasin), te zamen 2305 vierkante geog. mijlen, of ongeveer zoo groot als geheel Java. SCHWANER telt 1900 voor het watergebied van den Barito en 762 voor dat van den Kahayan, te zamen 2662, bijgerekend een deel, dat tot andere riviergebieden behoort. Het gemiddelde is ongeveer 2500, dat niet verre van de juistheid zal afwijken.

De bevolkings-opgaven zijn te zeer uiteenloopend en te onzeker. Ongeveer 180,000 menschen (zielen) is een gemiddeld getal. Die bevolking wordt alleen of voor verreweg het meest gevonden langs de hoofd- en bij-

rivieren, takken, spruiten en kanalen, de eenige gemeenschapswegen. Van de 1900 vierk. geog. mijlen, Barito gebied, zullen dagelijks 160, en jaarlijks 580 vierk. mijlen onder water of overstroomd worden, en behooren slechts 1320 tot het binnenlandsche hoogland.

De administratieve landschaps-verdeeling is, in 1860, als volgt:

1. Afdeeling Martapoera, assistent-resident, onderafdeelingen Pengaron en Mergasari.
2. Afdeeling Amonthai, assistent-resident, onderafdeelingen Alai en Amawang.
3. 〃 Kween, kontroleur.
4. 〃 Tatas, het eiland zelve; de hoofdplaats is Bandjermassin.
5. 〃 Doesson (het noorder binnenland, bevattende de rivierschappen Doesson-oeloe Doesson-ilier, Moeroeng, Siang, Bekompai.
6. Afdeeling Dajak, (het westelijk rivierland, Poelau Petak, Kahayan, Roengan).
7. Afdeeling Laut-darat, gezegd Tanah-Laut; het behoort niet tot het onmiddelijk riviergebied der groote stroomen of lage landen, (onderdistrikten Maloeko en Tabaniau). Dit landschap, west en zuid aan zee liggende, is heuvelig, groot 193 à 194 vierk. geog. mijlen, bevolkt met 9600 menschen. MULLER stelde 3500 tot 4000 (1836) HALEWIJN (1824) 3142 menschen.

Ook alle deze gewesten werden in 1787 aan de Hollanders (de Oost-Indische kompagnie) afgestaan, doch in 1797 alle weder in leen gegeven aan den vorst. In 1812, 1817, 1824 en 1825 zijn alle weder aan 't Europesche Gouvernement afgestaan, doch de drie eerstgenoemde afdeelingen bleven als het bondgenootschappelijk rijk van Bandjermasin, tot 1850, wanneer alle vorstenregering ophield.

In 1825 verkreeg HALEWIJN eene bevolkings-opgave van 15,815 zielen, voor 't geheele onderwerpelijke gebied, met Laut-Darat, en was er slechts een Europeesch beambte ter beschikking voor alle de binnenlanden, tot in 1838.

De eerstvolgende hoofdrivier, beoosten de monding der Kahayan, aan de zuidkust van Borneo, is de Batang Kapoeas-Moeroeng, op 3° 35' Z. B. en 114° 15' O. L., alzoo slechts 25 geog. minuten oostelijker en 12 minuten zuidelijker dan de Kahayan monding. De daarop volgende hoofdrivier is de Barito of Batang-Bandjer, op 3° 32—33—35' Z. B. en 114° 33—38' O. L. Gr. — Daar de westelijke watergrens der Kahayan 113° en de oostelijke grens der Barito 115° 50' O. L. is, zoo heeft het geheele watergebied der drie groote rivieren Kahayan, Kapoeas en Barito ongeveer zestig uren hemelsbreedte, op een basis van slechts vijf of zes uren gaans. De massa waters is dan ook groot; SCHWANER noemt de beide laatsgenoemde riviermondingen die van de eene hoofdrivier Barito (Batang Britoe), en wel, omdat de Kapoeas niet als hoofdarm en hoofdrivier maar als zijrivier door hem wordt beschermd; waarover nader. MULLER stelt den afstand der mondingen Barito en Moeroeng op ruim 5 geogr. mijlen, de Barito-monding op 3240 meters opening.

De Kapoeas Moeroeng ontspringt op ongeveer 0° 20' Z. B. en 133° 35' O. L., uit hoog heuvelland, dat op hoogstens duizend voeten verhevenheid geschat wordt. Aanvankelijk, tot op omstreeks 1° 15' Z. B., stroomt zij zuidelijk, en daarna zuid aan op omstreeks 26 of 30 Engelsche mijlen afstands van de Barito, evenwijdig, tot op de breedte van van 3° 2' Z. en 114° 18' O. L., alwaar zij zich vereenigt met den westelijken tak der Barito, alhier Kwala Moeroeng genaamd. De Kapoeas heet hier Mentangi. De bovenloop is smal en vol watervallen of rivier-versnellingen, sterk kronkelend, met hooge oevers; de beneden loop is dagen reizens verre onbewoond, met weinige eilanden, lage oevers. De monding is 4000 voeten breed. De stroomloop is zeer veranderlijk; het stroomgebied niet. De Kawattan, van gelijke breedte als de Kapoeas, is een oostertak, zes of acht dagen reizens lang, en vormt gemeenschap met de Barito, zoowel voor den handel, als voor stroopende Olo-ot-Njawong (wilden), en Pari's van den Mohakkam (Koetei). Hooger op is de Sirat, een noorwestelijke hoofdtak, maar vol watervalfen, twee dagreizen opwaarts: BECKER (*Indisch Archief* I. 318, 1847) vond, onder andere negeriën langs de oevers, de Kotta-Baroe met 300 weerbare mannen, (omstreeks 1200 menschen), Tambang-rongoi met ongeveer 1500, Tambang Mehiak met 1800 menschen, de eerste plaats in 't benedenland, de andere kotta's aan de bovenrivier. Het benedendeel stond onder het hoofd demang SOBRAH; het bovendeel onder toemenggong HOENDJIEN, wonende in de kottta Kaharingan, eene welversterkte kampong, van vier huizen in 't vierkant. SCHWANER, 1845, noemt kotta Toemoe-rongoi, 2000 menschen (Tambang-rongoi).

De Kapoeas-Moeroeng wordt ook wel de kleine Dajak genaamd. SCHWANER heeft deze rivier, op natuurkundige gronden, tot bijrivier van den Barito verklaard (I. 16) en haar alzoo de hoedanigheid van hoofdrivier ontnomen.

HALEWIJN geeft aan de kleine Dajak, in 1824, slechts 1178 menschen bewoners. SCHWANER, 1845, geeft op 12573 menschen, in 35 kampongs en kotta's.

De Kapoeas staat op eenige plaatsen met de Doesson of Barito in verbinding, door natuurlijke kanalen, Antassan, door SCHWANER Anastomosen genaamd. De Soengi Mengatip verbindt, reeds op honderd Eng. mijl. van de Barito-monding, deze rivier met de Kapoeas. SCHWANER houdt dat kanaal voor een vroegeren hoofdloop der Barito. Op haar weg verdeeld de S. Menatip zich in tweeën, de andere tak heet S. Mangatai. BANGERT vond in 1857 den ingang der Mengatip, bij de Barito, 25 meters breed en 12 diep, tot 6 el breedte en 2½ diepte. De gezaghebber BANGERT liet in 1856 dit kanaal door eene vertakking sluiten, om smokkelhandel voortekomen; te vergeefs. Het aantal bewoners dezer Soengi was 203 menschen, onder drie kampongshoofden.

Daar hooger op verscheidene bijrivieren van den ooster- of linker oever ver op de waterscheiding strekken, gelijk ook de regter of wester bijrivieren, Barito (of Doesson), zoo is de gemeenschap langs die wegen, op ver-

schillende plaatsen, tusschen beide hoofdrivieren. Deze takken der Kapoeas zijn, behalve de genoemde Kawattan, de Hlang, de Sinat en Mandaun, voor de bedoelde riviergemeenschap.

De in den regter oever der Kapoeas vallende bijrivieren leveren gemeenschap op met de wester-buur-rivier Kahayan.

Zoo als opgemerkt is, wordt de Kapoeas aan 't benedendeel geheten Mentangi, Mentangai, grenswater met Poelau Petak, nader te beschouwen. De bewoners zijn Ngadjoe, Biadjoe. De Christenzendelingen kunnen hier weinige proselieten verkrijgen, evenmin langs de geheele rivier Kapoeas. Zoo als boven gemeld is, noemt BECKER (zendeling, 1849) zekeren demang SOERAH hoofd van 't benedendeel; SCHWANER, 1847, noemt SINDÉ-TETAPE als vertegenwoordiger der Beneden-Kapoeas bij het bestuur te Bandjermasin en kotta Baroe (1400 Ot-Danom); wordt als de bovengrens van het lage benedendeel aangemerkt. In 1850 is een Europeesch ambtenaar voor de zoogenaamde Groote- (Kahayan) en Kleine- (Kapoeas, Poelau Petah) Dajak beschikt geworden, als rondreizend gezaghebber. (MAKS; zie Kahayan).

De krijgszuchtige bovenlanden van de Kapoeas, Ot-Danom, zijn in een soort van voortdurende kleinen oorlog met de bewoners der boven-Barito, ooster-buur-rivier. Het Europeesch gezag is hier nog weinig gevestigd. Nog minder was er dat van de vorsten, ofschoon de afstand zoo groot niet is. Hier bestaat geene maatschappelijke orde; de handel heeft er nog geene beschaving ingevoerd. De kampong's zijn wel groote vereenigingen van menschen, (zes boven de duizend, negen boven de 200 menschen), maar alles is steeds oorlogzuchtig tegen elkander, Olo-oet en Ot-Danom en Ngadjoe.

Eerst in 1860 is aan de mond der Kapoeas, bij Soengi-Rottek, eene geregelde militaire versterking aangelegd, onder een luitenant. Ook hebben voor het eerst in 1860 stoomers deze schoone rivier bevaren.

De volgende aanteekeningen, uit de gegevens van verscheidene reizigers, onderzoekers en berigtgevers bijeengebragt, betreffen het stroomgebied van den grootsten der stroomen van zuidelijk Borneo, de Batang-Barito, Britoe, Doessoen of Moeroeng, en zijne zijtakken. Zoo dit watergebied natuurkundig en topographisch merkwaardig is, niet minder merkwaardig is het voor de geschiedenis van vroeger, later en tegenwoordig. Gelijk de historie de rijken van Bantan en Cheribon op Java, Palembang en Menangkabo op Sumatra (om andere Indische niet rijken te noemen,) heeft zien vestigen, uitbreiden, verminderen en voorbijgaan door Europeschen invloed, zóó is het geschied met Negara-dipa, Bandjermasin, Martapoera, het groote rijk van zuidelijk Borneo, enkel riviergebied, zonder hooge bergen, zonder andere wegen dan over water, ja, voor een groot deel nog bestaande uit waterland en landwater, moeras-bosch en bosch-moeras, met eene drijvende of zwervende bevolking, zonder vaste woonsteden voor het grootste deel, elkander verdelgende als vijandige diergeslachten, zonder geordende maat-

schappij, alhoewel onder stamhoofden, rivierhoofden, dorpshoofdmannen levende.

De noordelijkste hoofdtakken van de groote Barito-rivier hebben hare bronnen tot op 1° 6′ N. B. en 114° O. L. (de westelijke arm, Soengi Belatong), terwijl een tweede hoofdbron, de S. Moeroeng, weinige mijlen oostwaarts van daar ontspringt, beide op het noordelijkste grensscheidend gebergte, hier Lissong en Aijan genaamd; dit zijn twee voorname bergtoppen, de waterscheiding met de Mahakkam van Koetei vormende. De bronnen Mohad en Boessang ontspringen op de waterscheiding met de Melawei, (Kapoeas-Bohang).

De beide hoofdbronnen, Belatong en Moeroeng, vereenigen zich op ongeveer 0° 16′ N. B. en 113° 58′ O. L., na drie dagreizen, om te zamen, onder den naam van Moeroeng, oostwaarts te stroomen, tot op 0° 21′ 30″ N. B. en 114° 48′ O. L., waar de rivier zich zuidwaarts spoedt, en den naam van Soengi Doessoen of Barito aanneemt, zijnde daar reeds voor redelijk groote vaartuigen bevaarbaar. De bovenloop is schuimend en bruisschend tusschen rotswanden, sterk krommend, met watervallen en stroomversnellingen. Bij de S. Djoloi verliest de rivier de bergeigenschappen, 0° 16′ N. B. en 114° L.

Allengskens aangegroeid schiet zij langs breeder boord,
Met jongelings vuur en kracht, haar stoute golven voort.

Deze opgaven zijn van SCHWANER, (*Indisch Archief* II. 394, Borneo, I. 5. kaart) en SAL. MULLER, (*Reizen*). Op de Archipelkaart van WALTHER zijn de bronnen duidelijk opgebragt. De „Koninklijke" en „Akademie" kaartjes van DERFELDEN, ROORDA VAN EIJSINGA, BEIJERINCK enz. laten, tot 1847 toe, de Barito ontspringen uit zeker meer Kinibaloe, in noordelijk Borneo.

De stroomdraad is, over het bevaarbaar gedeelte, van den mond tot aan den heuvel Aso en Siang, 392,354 toisen of 413 Eng. mijlen lang, bij eene verheffing van 143 voeten boven zee. De hoofdstrekking van den stroom is zuidelijk. De monding der Batang-Barito wordt gesteld op 114° 33′ de heuvel Aro op 114° 40′ 30″ O. L. De gezegde monding is echter op 3° 35′ (33′ en 32′) de Aso op 0° 21′ N. B. of bijna 80 uren hemelsbreedte. Daar de noordelijke stroombron op 1° 6′ N. B. en de westelijkste op 113° 15′ O. L. gesteld wordt, zoo moet men nog ongeveer twintig uren verderen bovenloop aan den stroom toekennen.

Aangezien een geschied- en staatkundig overzigt ons de oevers zal doen kennen, zoo vinden wij de volgende aardrijkskundige aanteekeningen vooraf doeltreffend voor juister begrip.

De volle lengte van den Barito-stroom wordt geschat op 570 Eng. mijlen.

Van het heuvel-eiland Noesa Aso, voormeld, tot aan de monding, 413 Eng. mijlen.

Van de eerste oeververhevenheid, Goenong Rantau (op 0° 47′ Z. B.), tot aan de monding der Barito, 268 Eng. mijlen, en slechts 74 voeten boven de zeevlakte.

Van de hoofdmonding tot aan Pamingier, waar de zeevloed zich doet gevoelen in den droogen tijd, 87½ Eng. mijlen.

Van de hoofdmonding tot aan Kwala Mengatip, de eerste splitsing der Barito, 100 Eng. (volgens MULLER 25 Geogr.) mijlen afstands.

Van de hoofdmonding tot aan Tandjong Djawa, eene ondiepte in de rivier, van 3 tot 8 voeten 149 E. m.

Van de hoofdmonding tot Loktontoeoer, bevaarbaar voor vijf voets vaartuigen, 211 Eng. m.

Van de heofdmonding tot Boentoek, tot waar de zeevloed zich in den natten tijd doet gevoelen, in Aug. Sept. Oct., 214 Eng. mijlen afstands.

De volgende aardrijkskundige bepalingen zijn gesteld langs de rivier.

Noordelelijkste bron, Soengi Belatoeng.	1° 6′	N. B.	114° 0′	O. L. Gr.
Oostelijkste bron, S. Moeroeng.	1° 6′	„	114° 15′	„ „
Westelijkste bron, S. Mahoet	0° 15′	„	113° 15′	„ „
Eerste vereeniging der hoofdbronnen	0° 16′	„	113° 58′	„ „
Vereeniging met de S. Djoloi	0° 16′	„	—	„ „
Eerste hoofdrigting zuidwaarts, Riam Boenoet	0° 21′ 30″	„	114°	„ „
Danau Lamoeda, oevermeer	1° 5′	Z. B.	114° 50′	„ „
Soengi Patai, mond, oosteroever.	2° 0′ of 4′	„	—	„ „
Soengi Bahan (Negara), mond oosteroever	2° 30′	„	—	„ „
Kwala Andjaman, splitsing	2° 40′	„	114° 50′	„ „
Hoofdplaats Bandjermasin.	3° 20′	„	114° 38′	„ „
Hoofdmonding Barito	3° 35′	„	114° 33′	„ „
Bolbaken voor de monding.	3° 36′ 48″	„	114° 27′	„ „

De breedte der hoofdrivier Barito wordt geschat als volgt:

Bij de eerste zuidrigting, kampong Bahan 450 voet.

Bij Loktontoeoer, bevaarbaar voor 5 voets vaartuig, 211 E. m. van de mond, 650 voet.

Bij 't intreden in 't laag land, Boenkoeh, 750 voeten.

Bij Kwala Andjaman, eerste hoofdsplitsing, 1739 voeten.

Bij de hoofdmonding, volgens MULLER 3240 metr. of cirka 10,500 voet, volgens SCHWANER 2,300 voeten, of anderhalve paal.

De kwala Andjaman heeft, bij Poelau-Petak, cirka 400 ellen breedte.

De hoogten boven 't watervlak, langs de oevers der rivier, zijn gemeten:

Bovenrivier.	Noessa Aso, op 413	paal afstand,	143.	voeten (Parijsche)	boven zee.
Middenrivier.	Rantau, „ 268	„ „	74.16	„	„
	Bahan, (woning van SOERAPATI),		50.	„	„
	Loktontoeoer op 211	paal afstand,	36.	„	„
Benedenrivier.	Meliat,		15.	„	„
	Pamingier, „ 87½	„ „	5.	„	„

Tot op 2° 20′, Z. B., of 25 uren hemelsbreedte opwaarts, is het land met hoog zeewater gelijk.

Het waterverval is gemeten als volgt:

Op 418 Eng. mijlen	in 't geheel,	één voet op elke	9,584	voet,	of 0,61	op 1000.
„ 145 „	bovenloop	„	11,904	„	0,084	„ 1000.
„ 268 „	benedenloop,	„	20,833	„	0,048	„ 1000.

De stroom is dan ook statig en bedaard; 1½—2 mijlen in 4 uren.

De waterdiepte is gemeten als volgt.

Even binnen de monding, 3 tot 8 vademen, tot 48 voeten.

413 palen opwaarts, nog 4 tot 6 voeten.

211 palen opwaarts, nog ruim voor vijf voets vaartuigen in den droogen tijd. De ondiepten van Tandjong Djawa, Marawan, Mantalat en een paar anderen, geven tot drie à acht voet waterhoogte.

Van 0° 21′ N. tot 2° 40′ Z. B. zijn 132 bogten der rivier — Rantau.

In de beneden-rivier liggen eenige eilandjes, waarvan er zijn, die eerst in de laatste tijden ontstaan zijn: P. Soensang, P. Tandjong-djawa, P. Bayor, P. Limbing, P. Pentjabang, P. Babai, P. Koeningan, P. Pakoe. — Na de splitsing liggen, in den oostertak, P. Andjar, P. Loempa of Serapat, P. Halalak, P. Kambang, P. Tambang, P. Kagit; in den westertak liggen, P. Koepang, P. Prangas.

Voor de hoofdmondingen ligt een bank of baar, die het binnenkomen van diepgaande vaartuigen belet. Bij eb valt ongeveer 2000 pas breedte zandig strand open.

Bij het overzigt der politieke land- en rivier-verdeeling, zullen de bijrivieren afzonderlijk behandeld worden met bijvoeging eener schetskaart.

De natuurlijke grenzen van het stroomgebied der groote Barito-rivier zijn, ten oosten en noorden, de waterscheidende bergreeksen en toppen. In de grens-overeenkomst tusschen den sulthan ADAM en het Gouvernement, 1845, worden de punten der oostergrensscheiding met Koessan en Passier genaamd: Meratoes gebergte, top Langopan, Satoi, Bahiangan, in 't zuidoosten; Goenong Meliat, grenspunt van Tanah Boemboe en Passier met Bandjermasin; G. Loeang, grens tusschen Passier en Bandjermasin, (het vroegere rijkje), ongeveer 1° Z. B.; G. Latam of Katam, grens tusschen Passier, Koetei en Bandjermasin, ongeveer 0° 40′ Z. B. en 3000 voet kulminant punt; Saing-bong, hoofdmassa op ongeveer 0° 2′ N. B. en 115° 22′ O. L. Gr. (SCHWANER), Saing-kopang, (180 metr.), Kassanhoedah (340 m.), (waterscheiding Barito en Mahakkam, Koetei), ten noordoosten. De noordelijkste toppen, die de waterscheiding tusschen de rivieren der oost, zuid en westkust vormen, worden geheten Batoe-boendang, hoofdmassa op 0° 36′ N. en 114° 36′ O. omstreeks 4500 voet (HENRICI, MULLER, SCHWANER). Goenong Toho of Tehoeng, op 0° 23′ N. en Batoe Lissong en Ajau of Andau, op 0° 20′ N. B. (Op de kaart van WALTHER ligt de Boendang op 0° 36′ Z. B. Bij MULLER eveneens; bij SCHWANER, *Borneo*, I. 3, is verschil 23 uren noord en zuid.) De westelijke en noordwestelijke waterscheiding is die van de aangrenzende rivieren Kapoeas-Moeroeng, Kahayan en Katingan, bergvlakten en ruggen, die zich zuidwestelijk uitstrekken, en waarvan de toppen heeten Boekit Sakka, B. Maliho, Mantoeloe, Kloembai, Kapok, Menangin, Njerobongan, bij de Kahayan reeds genoemd; voorts Longa-Koembang, Melimang, Bendai-Oendoh, alle toppen, op het zoogenaamde Kaminting-grensgebergte gelegen.

Alle de hoofdrivieren stroomen van deze bergen af in eene zuidoostelijke rigting, die later een zuidelijke strekking neemt, naar de Javasche zee.

De waterscheiding tusschen de rivieren onderling is weinig verheven, en op 20 of 25 uren gaans van de kust zeer weinig. Van daar dat die stroomen zich met elkander vereenigen door natuurlijke kanalen, digt bij de kust.

Het volgende is een kort overzigt van de politieke verdeeling van dit stroomgebied; latere bemoeijenissen van 't Europeesch bewind zullen tot betere gegevens leiden.

Van het noorden af aan, zuidwaarts op.

1.	Siang-Moeroeng, hoofd der Barito-rivier,	circa	8500	menschen.
2.	Doessoen-oeloe, boven-Barito,	〃	12340	〃
3.	Teweh, ooster hoofdtak Barito, (0° 5' Z. B.)	〃	3500	〃
4.	Doesson-ilier, beneden-Barito,	〃	3400	〃
5.	Bekompay, Andjaman, Patai rivieren,	〃	10900	〃
6.	Tatas en Bandjermasin,	〃	15000	〃

Om de oost van de hoofdrivier, binnenslands.

7.	Afdeeling Amoenthai, noorder deel,	} cirka	160,000	menschen.
8.	〃 Martapoera, zuid-ooster deel			
9.	〃 Kween, zuidwester deel,			
10.	〃 Laut-Darat, zuidkust,	〃	9,600	〃

Om de west, binnenlands.

11.	Distrikt Poelau-Petak, Mentengi-rivier,	cirka	14,000	menschen.
12.	〃 Kapoeas-Moeroeng, rivier,	〃	12,000	〃
13.	〃 Kahayan, stroomgebied,	〃	20,000	〃

Het Europeesch politiek beheer bestaat uit: een resident voor het geheele gebied, (met het overige der zuid- en oostkust). Te Amoenthai en Martapoera, assistent-residenten. Te Marabahan (noord), Tabaniau (zuid), Kapoeas (west) gezaghebbers.

Het inlandsch politiek beheer gaat over Siang-Moeroeng en Doessoen-Oeloe, langs Teweh, Poelau-Petak, Kapoeas en Kahasan, en bestaat uit opperhoofden over stammen, rivieren, distrikten, kampongs.

SOERABAJA,
September 1860.

J. HAGEMAN JCZ.

Politieke mijmeringen over Java en Nederland.

Het is eene noodlottige dwaling van velen, die zich met staatkunde bezig houden, dat zij zich den eenen of anderen regeringsvorm voorstellen, als eene volstrekt volmaakte type, die, eenmaal verwezenlijkt, aan de menschen een staat van geluk en rust zou verzekeren waarin niets voor 't wenschen overblijft.

Regeringsvormen zijn, gelijk alle andere menschelijke zaken, met goed en kwaad vermengd. Men behoort den besten te kiezen, maar dan zijne werking aanhoudend en naauwkeurig gade te slaan, om in de gelegenheid te blijven, het goede te vermeerderen en het kwade te verminderen of weg te nemen.

Dit is eene even eenvoudige als onwederlegbare waarheid, die iedereen kent. Maar wat baat het, dat men iets weet, als men zijne wetenschap niet toepast te gelegener tijd? Wat baat het, dat men eene waarheid al erkent, maar ze verwaarloost als het op handelen aankomt?

Ieder mensch, die zich van zijne daden en gedachten op eene redelijke wijze rekenschap weet te geven, heeft een levendig besef van zijne eigene onvolmaaktheid, en gevoelt gedurig den inwendigen strijd tusschen goed en kwaad, waarin het eerste over het laatste zal zegevieren, naar mate zijn verstand meer of min ontwikkeld is. Zoo zal hij zich zelf gedurig beter leeren kennen en zich gelukkig gevoelen als hij, op den weg naar het hoogere, althans niet blijft stilstaan maar vooruitgaat.

Maar de dingen ontwikkelen zich in de wezenlijkheid niet zoo, als zij van te voren, in de loutere beschouwing, worden opgevat. De stoornissen, die onvoorziene omstandigheden in de uitvoering van plannen brengen, doen soms afwijkingen ontstaan, waardoor wij eer achter dan vooruit worden gevoerd. Toch worden zij, die het ernstig meenen, daardoor niet ontmoedigd. Zij hervatten den strijd, en al voortstrevende, sneller opmerkende, beter beoordeelende, juister gevoelende, gevoelen zij zich gelukkiger, want hun toestand wordt hooger, ruimer, vrijer. En is niet vrijheid, voor hem, die ze weet te waarderen en te gebruiken, het hoogste goed?

Deze korte schets van den inwendigen strijd bij ieder individu blijft, toegepast op eene maatschappij, eveneens eene waarheid. De verhoudingen zijn alleen maar op grooter schaal; het strijdperk is breeder en de kamp moeijelijker; de schokken zijn heviger, de uitkomst is langzamer; aan de overwinning worden altoos nieuwe hinderpalen in den weg gezet, maar der menschen vereenigde geestkracht is ook sterker en zal dat alles te boven komen. Die geestkracht moet levendig worden gehouden en opgewekt;

zij moet niet, ter wille van zoogenaamde rust, ten offer gebragt en gesmoord worden in den ouden sleur van zaken, die de kiem harer ontbinding in zich dragen.

Rusten is niet leven; slechts de dooden rusten. Werken is leven, leven is genieten, genieten is vrij zijn!

En allen zijn vrij zoo zij 't willen! Dit moge ongerijmd schijnen met het oog op zoovele beklemde persoonlijke en maatschappelijke toestanden, toch is vrijheid eene eigenschap, die de natuur ons met het leven geeft. Zij is voor den mensch niet denkbaar onder den vorm van een, door den wil of de gunst van anderen, verkregen goed. De mensch heeft regt op vrijheid, zegt hetzelfde als: de mensch heeft regt om te leven. Allen zijn vrij, en allen zouden onbegrensd de vrijheid genieten, wanneer niet aller onvolkomenheid een beletsel was voor ieder en voor allen te zamen.

Maar meer en meer wordt gevoeld en erkend, dat de menschen tot elken prijs onderwezen en opgevoed moeten worden; meer en meer begint men te begrijpen, dat algemeene vrede, maatschappelijke orde, vrijheid, zonder verlichting, onmogelijk blijven. Zeker zijn er velen onder onze tijdgenooten, die aan den vrijen wil twijfelen, omdat ieder hunner zich van alle kanten door zijne zwakheid begrensd gevoelt; maar zij gelooven toch aan kracht en onafhankelijkheid in de, tot maatschappelijke ligchamen vereenigde, personen. Dit geloof geeft vertrouwen in hen die boven aan staan, die te besturen hebben; en voor dezen is het een hulpmiddel, een steun ter bereiking van wat hun hoofddoel moet zijn: het geluk der menschen door vorming en veredeling van den menschelijken geest.

Dat niet allen over dit onderwerp eensgezind denken, worden wij ieder oogenblik gewaar, zoowel in het bijzondere als in het publieke leven. De behandeling en de loop der regeringszaken brengt dat verschil van meening dagelijks aan het licht. Maar men hebbe zich over deze verdeeldheid niet te bedroeven. 't Is veeleer eene reden om er zich over te verblijden, want de strijd, dien eerlijke mannen van verschillende gevoelens en zienswijze, met al hun verstand en verkregen kundigheden, zonder vijandschap of hartstogt, voeren, om de waarheid te vinden, zal ongetwijfeld op den weg van verbetering vooruit brengen.

Maatschappijen zijn, gelijk alle voorwerpen in de natuur, zoo zeer zaamgestelde verschijnselen, dat men ze meestentijds niet a priori in al de verscheidenheden harer werking kan bepalen. Hoe zelden zijn de, in het kabinet kunstig uitgewerkte, regeringsplannen in alle deelen van eene nuttige toepassing. Dit nu is wel geen reden, om de bespiegelende staatkunde te minachten, maar toch kunnen de algemeene wetten grootendeels slechts ontdekt worden langs dezelfde wegen, die men in de nasporing der natuurkundige wetenschagpen volgt, namelijk door waarneming en proefneming.

Het gebied der staatkunde is zóó uitgebreid zóó veel omvattend, dat men niet verwachten kan, dat hervormingen en verbeteringen in enkele opzigten, al worden ze met den besten uitslag bekroond, op het geheel eene terstond merkbare uitwerking zullen hebben.

Ervaring, kennis, geduld, vastberadenheid moeten, als getrouwe gezellinnen van zedelijkheid en juiste begrippen van regt, steeds voorzitten, bij elke poging, die in het werk wordt gesteld, om de wetten van een land te verbeteren. Hoe zal de mensch voor zulke beginselen en begrippen eerbied kunnen hebben, zonder zedelijke ontwikkeling? en hoe zal hij zedelijk ontwikkeld kunnen worden, als hem niet door eene liberale regering, die in een vrij volk haar krachtigsten steun wil vinden, tot de bronnen van onderwijs en beschaving vrije toegang wordt verzekerd.

De volken, die zoo ver gevorderd zijn op den weg der beschaving, dat zij onder een regeringsstelsel leven, waarvan de inrigting hun toelaat deel te nemen aan het bestuur, zoodat zij regt hebben op vrije diskussie over bestaande en te maken wetten, ze goed- of af-tekeuren, ze te behouden of nieuwe voor te stellen, — zulke volken weten reeds daardoor, dat regeren eene moeijelijke taak is, die zij het best kunnen toevertrouwen in handen van de bekwaamsten onder hen. Onder de bekwaamsten verstaan wij juist niet de geleerdsten, want in geleerdheid alleen is geen waarborg gelegen voor regtvaardigheid en praktijk. Al verstaat men veel Grieksch en algebra, toch volgt daaruit noch niet, dat men den staat goed besturen kan.

Het is dan ook allernoodzakelijkst, dat bij de keuze van vertegenwoordigers met de meeste naauwlettendheid en de uiterste zorg worde te werk gegaan. Die keuzen zullen de besten zijn, waarbij men zijne meening over de geschiktheid van personen, op hunne reeds gepleegde daden en handelingen kan gronden; ofschoon die daden ook niet voor goed als zekere waarborgen voor het gedrag van den gekozene in de toekomst kunnen worden genomen; de ondervinding van de laatste jaren in ons land leert dit helaas! maar al te zeer. Daarom behoort men voortdurend waakzaam te zijn; daarom behoort men steeds met belangstelling te letten op de handelingen der afgevaardigden, die te toetsen en te vergelijken aan hoofdbeginselen in het algemeen en aan de behoeften van den tijd en de omstandigheden in 't bijzonder; daarom behoort men bovenal met argus-oogen gade te slaan, of zij toonen mannen van karakter te zijn, die om lief noch leed ter linker noch ter regter zijde afwijken. Veel omvattend is dat waken en opletten; maar het werk verdeelt zich over velen; ieder blijve vrij in zijne meening en opvatting; men volge niet, uit zucht tot gemak, 't gevoelen van den buurman. Eigen onderzoek en eigen handelingen leeren eigen krachten kennen, en naarmate die bijzondere werkzaamheid de individuen ontwikkelt, naar die mate zullen zij leeren inzien, dat het groote gebouw van den staat langzaam opgetrokken, verbeterd en verfraaid wordt, en dat zoo maar allen te zamen er het opzigt over houden, ieder op zijn tijd iets kan aanbrengen, dat den opbouw kan bevorderen. Hoe en wat ieder zal moeten aanbrengen, kan niet te voren bestemd worden; velen zijn de paden, waar langs men naar dat doel kan geraken. Dat handelen hierbij de voorkeur boven redeneren en betoogen verdient, spreekt wel van zelf maar wanneer de gelegenheid tot regtstreeksch handelen zich niet voor-

doet, dan hebben toch mededeelingen en opmerkingen hare betrekkelijke waarde.

In den dagelijkschen loop der dingen doen zich gebeurtenissen en feiten voor, die allezins verdienen opgemerkt en onderscheiden te worden, omdat ze, behoorlijk geanalyseerd, tot gevolgtrekkingen leiden, die het verledene goedkeuren of veroordeelen, en menigmaal nieuwe gezigtspunten aan de hand geven, waaruit betere begrippen geboren worden, nieuwe plannen ontstaan er nieuwe toestanden in het leven worden geroepen.

De Nederlanders leven onder eenen vrijen regeringsvorm, waarmede zij tevreden zijn. Hun bestaan en welvaart hangt innig zamen met koloniën en bezittingen in tropische gewesten, die zij overheerschen, beheerschen of regeren. De toestand is daar hemelsbreed verschillend van dien, waarin zij zich zelven, door voorbeeld en gewoonte, op hun gemak gevoelen. Daarom kunnen en behooren zij in en ten behoeve van die koloniën eene praktische staatkundige leerschool te vinden. Het treft hun, in het geheele wezen dier koloniën eene afwisseling en onzekerheid te bespeuren, die, in tegenstelling van hun rustigheids-ideaal, hen ontstemt, naarmate zij minder vermogen en geschiktheid in zich gevoelen, om zich in die hun vreemde toestanden te verplaatsen. Maar die bevreemding moet toch langzamerhand ophouden, als zij bedenken, dat het hier jonge bevolkingen geldt, die nog vele van de phases hebben te doorloopen, welke de thans beschaafde natiën bijna allen in hunne geschiedenis vinden, aanvangende met het tijdperk van slavernij.

Java is een land, dat op den weg van beschaving en vooruitgang de eerste schreden heeft gedaan. Het vertoont echter in zijn maatschappelijke inrigtingen velen van die fouten en gebreken, die aan iederen min of meer primitieven toestand eigen zijn. Maar de tijd breekt aan, waarin men niet langer willens en wetens blind daarvoor is. Menige hand is reeds aan 't werk geslagen, om het kwaad te zoeken waar het schuilt, om het uit te roeijen en er nieuwe inrigtingen, die goed zijn, voor in plaats te stellen. Men lette slechts op de veelvuldige behandeling van allerlei aangelegenheden door de drukpers. Daaruit blijkt de toenemende belangstelling van het moederland in Indische aangelegenheden.

Dit verschijnsel is op zich zelf reeds een bewijs, dat de geest van vrijheid in Nederland nog niet is uitgedoofd. Het verraadt een zucht tot onderzoek, een haken naar verbetering en vooruitgang, die de eerste voorwaarden zijn van elke hervorming. Want hoewel in Indië eigenlijk geen vrijheid van drukpers bestaat, en de wet op de drukpers, of hetgeen daar als zoodanig is uitgevaardigd, aan de regering eene willekeurige magt geeft, toch weet de praktijk der publieke opinie die willekeur te breidelen. Wel zou het Gouvernement, gewapend met dat „gewrocht der duisternis", allerlei beletselen en hindernissen in den weg kunnen leggen aan de openbaring der gevoelens van bijzondere personen, dus aan de ontwikkeling der openbare meening, toch worden die beletselen en hindernissen niet opgeworpen. 't Is als of Indië eene vrije drukpers had; immers dagbladen

verschijnen er in menigte; advertentie-bladen beproeven hunne krachten op het gebied van politiek en polemiek om zich tot couranten te verheffen; boeken en tijdschriften van velerlei aard worden uitgegeven; en grootendeels zijn tot hiertoe al die nieuwe pogingen tot verlichting ongehinderd voortgegaan.

Kan het geloochend worden, dat, sedert nu ruim een twaalftal jaren, de oplettendheid der Nederlanders, voornamelijk ook door de dagbladpers, aanhoudend gevestigd wordt op den toestand van Nederlandsch Indië? Kan het geloochend worden dat de belangstelling in dat land daardoor ook werkelijk is toegenomen? Is het geene waarheid, dat door die publieke behandeling van de publieke zaak, door de vrije diskussie en door eene, wel nu en dan heftige, maar toch hoogst nuttige polemiek, gebruiken en misbruiken zijn aan het licht gebragt, die voorziening of uitroeijing gebiedend vorderen?

Welligt beweert men, dat de pers tot dus verre meer kritiek dan materialen voor opbouw levert. Wij willen 't niet onderzoeken; 't is mogelijk dat het verwijt gegrond is; maar toch kan het nimmer eene reden zijn, om dezen krachtigen hefboom weg te nemen uit het staatswerktuig, dat, door bekwame handen geregeld, tot algemeen geluk moet voeren.

De kritiek is soms onverstandig, onbezadigd, onregtvaardig; 't is zoo; maar omdat zij dit soms, ja laat het zijn dikwijls is, zal men haar daarom willen onderdrukken? zal men zich daarom berooven van het, zoo niet eenige, toch verre weg krachtigste middel, om de gedachten, wenschen en behoeften van het volk te leeren kennen.

Bovendien is het met eene slechte kritiek even eens gelegen, als met alle andere slechte dingen; zij straft zich zelf door hare onwaarde. Hare afwijkingen blijven niet verholen voor hen, wie het alleen om waarheid te doen is. Die waarheid wordt, met verstand, geduld en volharding, tegen haar overgesteld, en tegen deze kracht is op den duur de logen niet bestand. De waarheid overwint in den smeltkroes der kritiek en eindigt met de menigte op het goede spoor te brengen.

Laat dus aan de pers eene vrije onbelemmerde werking. Zij moet het publiek leeren inzien, van hoe veel gewigt het is, dat het tot kennis der algemeene zaak, waartoe in de eerste plaats ook die der koloniën behoort, gerake. Zij moet belangstelling opwekken en doen begrijpen, dat eene goede, verstandige, vrijzinnige regering alleen daar mogelijk is, waar de meerderheid der ingezetenen, met diezelfde liberale eigenschappen toegerust, door eene voortdurende deelneming in alles wat de publieke zaak betreft, door een vlijtig gebruik maken van hun stemregt, hunne eigen zaken ter harte nemen en voor de regering de krachtigste steun zijn. Algemeen behoort de overtuiging door te dringen, en die te bevorderen is de eerste roeping der pers, dat het stelsel van vertgenwoordiging weinig waarde heeft, ja dat het een werktuig kan worden van onderdrukking, wanneer de meerderheid der kiezers geen belang genoeg stelt in de vervulling harer pligten en de handhaving harer regten; wanneer de kiezers te traag zijn, om hunne stemmen uittebrengen, of zoo zij het al doen, die

niet gronden op het groote publieke belang, maar ze veil hebben voor partikuliere, individuele konsideraties, of ze uitbrengen uit een soort van ontzag voor den eersten den besten, die een schijn van invloed bezit, of dien zij, om deze of gene persoonlijke reden, zich wenschen genegen te maken.

Op het gebied der Indische aangelegenheden heeft zich, in de laatste jaren, werkelijk meer belangstelling en meer leven vertoond. Wij willen nu niet onderzoeken, welke de eigenlijke bron is, waaruit zij voortvloeit, of liever de grond, waarop zij steunt. Wij willen niet vragen, of gevoel van pligt tegenover de Indische volkeren, dan wel liefde voor het „batig slot", van die belangstelling de oorzaak is? Wij konstateren alleen het feit, dat door niemand kan worden tegengesproken.

En somtijds vertoont zich die belangstelling met verdubbelde kracht. 't Is wanneer gebeurtenissen van buitengewonen aard plaats grijpen, het berigt daarvan in Nederland verspreid wordt, en zelfs de meest onverschilligen uit hun slaap wakker schudt. Tot bewijs herinneren wij den indruk, te weeggebragt door het bekende zoogenaamde „manifest in het *Bataviaasch Handelsblad*"; de verbazing, veroorzaakt door de geschiedenis van het suikerkontrakt Pangka, waardoor de wijze aan 't licht werd gebragt, waarop men met 's lands gelden ten voordeele van gunstelingen te werk gaat; de verontwaardiging, die de verwoesting van de vrije ondernemingen in Cheribon alom te weeg bragt; de rilling, die door het land ging door de gruwelen van Bandjermasin. Dat alles verhief Nederlandsch Indië niet alleen tot een onderdeel maar tot de hoofdzaak der politieke gesprekken van het publiek, voor zoo ver het Nederlandsch publiek zich met nog wat anders bemoeit, dan met de belangen van eigen huis en eigen haard.

Nu alzoo eenmaal de diepe slaap heeft opgehouden, nu men begint te waken, hopen wij, dat men zich de oogen goed zal wrijven en wakker blijven en letten op hetgeen er voorvalt, al is het ook niet altoos zoo prikkelend als de bijzonderheden die wij herinnerden. Dat men eindelijk tot nadenken kome over den maatschappelijken toestand, waarin de Javanen leven; dat men zich opgewekt gevoele tot het onderzoek, of de Javaan ook nog voor iets anders geschikt is dan voor dwang-arbeid? En dan zal men bevinden, dat de Javanen, onder eene goede leiding, zich kunnen ontwikkelen tot hooger maatschappelijk leven; dan zal men begrijpen, dat der Javanen vooruitgang niet in strijd behoeft te zijn met het voordeel van Nederland; dan zal men leeren het pogen en streven daarheen te rigten, dat Nederland, juist in de ontwikkeling en de beschaving van den Javaan, tevens de middelen vindt, om zijne eigen belangen meer te bevorderen, dan ooit eenig dwang-stelsel dit zou kunnen doen.

Of zal men voor dit alles de oogen sluiten? Zal men het oude blijven voorstaan omdat men er nu eenmaal aan gewoon is, en het nieuwe vreezen omdat het nieuw is?

Onder de Javanen zijn maar weinigen, die over den algemeenen toestand des lands nadenken; en deze, zoo zij er al ooit over spreken, doen dit

slechts met groote omzigtigheid, ter sluiks, met vrienden op wier bescheidenheid zij ten volle kunnen rekenen. Van ouds her, zoo wel onder hunne eigen als onder vreemde heerschers, hebben zij geleerd, vrij te denken en vrij te spreken te beschouwen als in strijd met de onderwerping, die zij schuldig zijn aan de over hen gestelde magten. Wederkeerig verwachten zij stille gehoorzaamheid en een stommen eerbied van allen die onder hen staan. Bij gevolg zwijgen de Javanen! Maar de feiten spreken luide en duidelijk genoeg; zoodat de meer verlichte en beschaafde Nederlanders, die zich als beschermers en weldoeners der Javanen wenschen voor te doen, onmogelijk kunnen beweren, zonder den schijn van onwil op zich te laden, dat zij die taal niet vernemen. Aan Nederland ontbreekt gelukkig! noch vrijheid, noch de gelegenheid om van die vrijheid gebruik te maken. Misschien faalt het aan genoegzame lust; maar die kan opgewekt worden, en die zal inderdaad aanwakkeren, naar mate de bekendheid met hetgeen op Java voorvalt bevorderd wordt, door de openbare mededeeling van feiten uit Indië zelf, zoowel door de meerdere publiciteit van regeringswege, die de Grondwet van 1848 voorschrijft, als door partikuliere brieven en dagbladen en geschriften die Indië ons met elke mail toezendt. 't Is niet denkbaar, dat op die wijze in ons land de zoogenaamde konservatieven niet ten slotte, door het voortdurend arbeiden van de liberalen, tot de overtuiging zullen gebragt worden, dat overal en in alles beweging is, dat men absoluut niet behouden kan, dat Indië van die algemeene wet niet is uitgesloten en dat de eenige manier, om land en volk goed te dienen, gelegen is in het zoeken naar de beste middelen, om die algemeene beweging zoodanig toe te passen op de Indische maatschappij, dat zij steeds in voorwaartsche rigting werkzaam blijft, ter bevordering zoo veel mogelijk van beschaving en ontwikkeling der individuen.

Door zoodanige rigting te volgen, zal men ook daar de bevolking van lieverlede vrij maken van die kortzigtigheid en kleingeestigheid, waardoor verstand en begrippen in boeijen worden gehouden. De menschen zullen ook daar leeren inzien, dat zij niet slechts belang hebben bij de dingen, die hen direkt persoonlijk betreffen, maar dat wel degelijk het belang van het geheel ook het hunne is.

Om eene nog weinig ontwikkelde bevolking tot beschaving te brengen, is een eerste vereischte, dat men haren afkeer van gezetten en volhardenden arbeid leere overwinnen. Zonder zoodanigen lust tot den arbeid kan de geest der bevolking niet gevoegd worden naar de gewoonten, die in eene beschaafde maatschappij behoefte zijn. Maar zoodra die tegenzin voor werken heeft opgehouden, — iets waaraan op Java niet meer valt te twijfelen, waar de inlander, behalve door landbouw en veeteelt, ook door industrie in zijne dagelijksche behoeften voorziet, — dan is eene regering van eene moeijelijke en bijna onuitvoerbare taak ontheven, en kan zij hare krachten rigten op zoodanige punten van bestuur, die hare eigenlijke roeping is, de zorg, namelijk, voor de handhaving van orde en veiligheid en het wegnemen van belemmeringen die de ontwikkeling van welvaart in den weg staan.

Wij hebben te veel vruchten geplukt van den arbeid der Javanen, dan dat het niet ongerijmd zou zijn te verzekeren, dat zij inderdaad werken. Maar slaven werken ook. Wij zullen hier niet onderzoeken waarom en hoe dezen dat doen; dat onderzoek zou, als vergelijkingspunt tusschen hun arbeid en die der Javanen, voor ons te vernederend zijn. De vraag is: hoe werken de Javanen? uit eigen vrije beweging, of naar aanleiding van eene op hen uitgeoefende pressie? Deze vraag is onmogelijk goed te beantwoorden, zonder haar, wat den aard des arbeids betreft, in twee deelen te splitsen, en een daarvan weder in onderdeelen. Wij nemen, bij voorbeeld, twee soorten van arbeid aan, de eene omvattende akkerbouw, kultures, in een woord den ganschen landbouw op Java in al haren omvang; de andere in zich begrijpende alle ambachten, handwerken, kortom de tallooze bedrijven, die op Java bestaan, behalve die van den landbouw. Wil men nu den landbouw *gedwongen* en de ambachten *vrij* noemen, dan zou men zeer onjuist te werk gaan, want de Javanen drijven ontzaggelijk veel landbouw *voor eigen rekening* en uit *eigen vrije beweging*. En daarbij oefenen zij alle ambachten uit, zoo vrij en uit eigen wil en lust, als maar eenig volk ter wereld.

Maar de Javanen verrigten niet vrij en uit eigen beweging den arbeid ten behoeve van de regering, waardoor deze de aanzienlijke hoeveelheid koffij, suiker en indigo verkrijgt, waarvan de opbrengst tot nog toe voor het grootste deel naar Nederland wordt gezonden en daar aan de markt gebragt. Of dit verstandig, doeltreffend en regtvaardig is, wordt door velen betwist, wanneer het de vraag geldt, die zich in de laatste jaren gedurig met meer kracht en klem heeft op den voorgrond gesteld: of op Java het stelsel van gedwongen arbeid ten behoeve van het Gouvernement moet behouden worden, of vervangen door een dat slechts vrijen arbeid toelaat? Uit een zedelijk, menschlievend, en naar mijne meening ook uit een staatkundig oogpunt, kan men niet anders dan het tweede deel der vraag beamen.

Maar zij, die het oude liefhebben uit gewoonte en het nieuwe vreezen omdat het nieuw is, meenen, uit een finantiëel oogpunt, dat het stelsel van gedwongen arbeid moet gehandhaafd worden; „want", zeggen zij, „de Javanen werken niet of zij moeten er toe gedwongen worden".

Maar hoe brengt men dan al dien veldarbeid voor eigen rekening, al die ambachten, daarmede overeen? Hoe zal men het geheele voedingsmiddel, dat zonder dwang wordt geproduceerd, daarmede rijmen? Of durft men beweren, dat een smid, een timmerman, een koperslager niet ijverig werken? of durft men hun werk onvoorwaardelijk slecht noemen? of wil men eene verklaring voor hunne arbeidzaamheid vinden in de omstandigheid, dat zulke ambachtslieden hun eigen loon bedingen en dat vorderen en ontvangen, nadat de arbeid verrigt is? dat zij hun werk snel of traag verrigten, naar mate de lust of behoefte aan loon grooter is?

En dan die landbouw voor eigen rekening! Zegt men welligt, dat die zich bepaalt tot rijst, groenten en sirih voor eigen behoefte? of dat hij op voor eigen gebruik gehuurde gronden, of soms op eigen gronden wordt verrigt? dat, voor hetgeen verkocht wordt, de betaling terstond volgt, da-

delijk uit de hand van den kooper in die van den verkooper? Beweert men dat de Javaan afkeerig is van gereglementeerden arbeid, niet uit eigen vrije beweging, op Gouvernements-gronden, ten einde daarop te teelen vruchten voor de zoogenaamde Europesche markt, die misschien veel doelmatiger een Indische markt kon zijn? Wat zullen wij op dit alles antwoorden? Wij zien in geen enkele dezer vragen eenig bewijs tegen het bestaan van vrijen arbeid op Java, noch voor het beweren, dat de Javaan zulk een, van alle menschen onderscheiden, gedrocht zou zijn, dat hij zijnen toestand niet zou willen verbeteren en met dat doel zou willen werken, altoos echter onder twee voorwaarden: dat hij de vruchten van zijnen arbeid zelf ontvange en niet een ander, en dat hem 't genot daarvan onder geen vorm weder worde ontnomen.

Wij houden het, in den tegenwoordigen stand dezer gewigtige kwestie, voor hoogst noodzakelijk, een geopend oog te hebben voor de gebeurtenissen van den dag en ieder feit, 'twelk op dit terrein plaats grijpt, op te merken en te waarderen. Met dat doel zullen wij dan ook, ten slotte van dit artikel, nog op twee bijzonderheden wijzen.

1o. In een handelsberigt uit Soerabaja van Julij 1861, wordt het resultaat van den tabaksoogst op Java van 1860 medegedeeld. Daaruit blijkt, dat de Javanen *vrijwillig en voor de Europesche markt* tabak hebben geplant, waarvan zij 7,324,500 Amst. ponden verkregen.

2o. In het bekende *Overzigt van den handel te Samarang over* 1860 komt het volgende voor: „De uitvoer van cubeben was in 1860 belangrijk grooter dan in het jaar te voren. In 1860 bedroeg die 2,500 pikols tegen 711 pikols in 1859, waaruit blijkt dat door de hooge prijzen de Javanen, die *geheel vrijwillig en voor eigen rekening deze kultuur behandelen*, zich meer daarop toeleggen."

Er wordt veel getwist over „vermomden dwang", die zou plaats hebben, bij den vrijen arbeid. Daarop is in het eerst aangehaalde voorbeeld gedoeld. Door dien „vermomden dwang" zou de vrije suiker en koffij worden verkregen. Het Indische Gouvernement schijnt niet bij magte, deze zaak tot klaarheid te brengen; 't is althans nog uit geen enkele openbare akte gebleken, dat de regering vaste begrippen en beginselen over deze aangelegenheid heeft, en hare handelingen in de Cheribonsche kwestie veroorloven zelfs niet om, bij wijze van gevolgtrekking, tot 's Gouvernements zienswijze in deze te besluiten.

Maar hoe het hiermede ook gelegen zij, 't is niet meer mogelijk er aan te twijfelen, dat de Javanen allerlei soort van arbeid vrijwillig verrigten. Hun, die dat doen, leggen wij de eenvoudige vraag voor: wat zou er van die talrijke Javanen worden, die geen regt hebben op de gemeentegronden en aan de indeeling bij de Gouvernements-kultures ontsnappen, zoo zij niet vrijwillig werkten? wat zou er worden van de Europeanen die, behoudens enkele uitzonderingen, geen handenarbeid doen, wanneer er geen Javanen waren, die, door loon daartoe geprikkeld, voor hen wilden werken? De Javanen werken veel, en zij zullen nog meer en beter werken hoe

meer het hun geleerd wordt, met wijze inachtneming van hunnen zedelijken en verstandelijken aanleg, die van nature goed is. Zij hebben dus op den weg van beschaving en ontwikkeling de eerste schrede gedaan. Zij zijn tot eene tweede gereed; maar Nederland heeft hun den weg niet verder leeren kennen; integendeel het heeft hen in een toestand gebragt, die hen belemmert om vooruit te komen. Het blijft hen door dwang drijven, terwijl zij zoo ver gevorderd zijn, dat ze door eigen aandrift willen gaan. Hoe jammer zoo wel voor Nederland als voor den Javaan, zoo wel voor de moeder als voor het kind. Maar dit beeld komt hier niet te pas. Immers de kwestie is nu reeds zoo ver gevorderd, dat men er rond vooruit komt, dat de vrees voor het verlies van het „batig slot" terughoudt, om het kind de vrijheid te geven. Kortzigtige staatkunde, gebouwd op het meest cynische eigenbelang, maar die toch in 't eind zich zelve bedriegt! Geeft aan den Javaan de vrijheid van den arbeid, en hij zal u ook in direkte geldelijke voordeelen veelvoudig beloonen voor alles, wat gij aan zijne hoogere ontwikkeling zult besteden. Laat het vrije Nederlandsche volk toonen, dat het voelt eene roeping te hebben, dat het die begrijpt en waardeert. Laat het niet van slaafsche onderwerping, van blinde gehoorzaamheid, van despotieke willekeur verwachten, wat het door vrijheid kan verkrijgen.

D.

Eene stem uit den vreemde over het koloniale stelsel van Nederland.

In den laatsten tijd houdt men zich in het buitenland meer met ons koloniale stelsel bezig, dan waaraan men ons gewend had, en misschien meer dan vele Indische oudgasten en Nederlandsche Jan-Sali-mannen lief is. Wanneer in Indië de traktementen maar periodiek worden uitbetaald, de promotie niet al te langzaam gaat, de kultuur-procenten niet verminren, en de suiker, koffij en indigo geregeld worden afgeleverd; wanneer in Nederland de Handelmaatschappij maar geregeld hare veilingen houdt, de vrachten niet verlaagd worden, de assurantie-premiën op de Gouvernements ladingen niet worden ingetrokken, en het „batig slot" jaarlijks zoo hoog mogelijk wordt opgevoerd — dan is de Indische oudgast en de Nederlandsche Droogstoppel te vreden. Hoe minder men buitenaf van ons spreekt, hoe liever 't hem is; men moet geene slapende honden wakker maken; de bekendheid met onze rijkdommen wekt de begeerte maar op.

't Was dan ook eene groote onhandigheid van de voorstanders van het oude koloniale stelsel, toen ze een vreemdeling, en dat nog wel een Engelschman, in de gelegenheid stelden, zoo niet opwekten en aanmoedigden, om een boek te schrijven tot verheerlijking van het kultuurstelsel en vergoding van den heer VAN DEN BOSCH. Waarschijnlijk hebben ze 't met een goed doel gedaan. Bij al de afkeuringen, die dat stelsel van de liberalen zoo in Indië als in Nederland moet ondervinden, bij het meer en meer dreigende gevaar, dat het dwangstelsel langzamerhand door vrijheid van ondernemingen en arbeid zal worden vervangen, meende men, dat een gloeijende lofzang op het oude systeem, uit de pen van een vreemdeling gevloeid, de „slopers", de „afbrekers", de „vernielers", gelijk de liberalen genoemd worden, wel tot zwijgen zou brengen, althans hun een geheel eind achteruit zou zetten. Maar helaas! dat doel is geheel gemist. Niet alleen hebben de liberalen niet gezwegen, maar uit het boek van den Engelschman zelf hebben ze nieuwe argumenten geput, om hunne stellingen aan te prijzen en te verdedigen. En, wat nog het ergste is. Nu is het buitenland wakker geworden; nu zijn de oogen van den vreemdeling, die tot dus verre gesloten schenen, meer en meer op onze koloniën gerigt; nu wordt juist door het Engelsche boek de toestand van Java bekend, en verheffen zich ook in andere landen al luider en luider stemmen, die ons koloniaalstelsel, hoe ook door den Engelschen MONEY gevleid en gevierd, afkeuren en veroordeelen.

Reeds lang hadden wij onze lezers over het werk van MONEY „*How to manege a colony*" moeten onderhouden. Maar wij hebben dat uitgesteld tot

dat de Nederduitsche vertaling, die sedert eenigen tijd is aangekondigd, zou verschenen zijn. De bekwame hand, aan wie deze vertaling is toevertrouwd, zal er tevens eenige aanteekingen bijvoegen, en wij houden ons overtuigd, dat die aanteekeningen menige teregtwijzing, tegenspraak en wederlegging van onze zijde overbodig zullen maken. Men deelt ons mede, dat het eerste deel dier vertaling zoo even is gepubliceerd. Wij hopen er dus spoedig een opstel over te schrijven.

Onder de geschriften in den vreemde, die het boek van MONEY heeft uitgelokt, behoort bovenal een reeks van artikelen in onderscheiden nommers van October en November l.l. van het Belgische dagblad „*Le Précurseur*". Ze hebben onze bijzondere aandacht tot zich getrokken door de helderheid en juistheid van oordeel, de rijke kennis van gebeurtenissen en feiten, en den overtuigenden betoogtrant, waardoor ze zich van zoo menig buitenlandsch geschrift over onze koloniën gunstig onderscheiden.

Wij gelooven onzen lezers een dienst te doen, door deze artikelen te vertalen en hun onder de oogen te brengen. Het Belgische blad „*Le Précurseur*" wordt in Nederland zeer weinig en in ons Indië in 't geheel niet gelezen. 't Is jammer, want het verdiende eene algemeene bekendheid in onze koloniën; maar 't is nu eenmaal zoo; en daarom schijnt het eenige middel, om de artikelen „over het Nederlandsche koloniale stelsel", die er in voorkomen, ter kennis van onze lezers te brengen, in eene vertaling dier opstellen en opname daarvan in ons tijdschrift te bestaan. Wanneer wij dat doen, dan willen wij volstrekt niet te kennen geven, dat wij ons verantwoordelijk stellen voor *ieder* feit en *elke* redenering, die men er in zal aantreffen. Wij zijn het eens met de algemeene strekking; wij gelooven, dat de schrijver over 't algemeen gelijk heeft; wij hebben sedert jaar en dag, op allerlei wijze en in allerlei vorm, hetzelfde voorgesteld en aangewezen, wat hij uiteenzet en betoogt; wij houden hem dus gaarne voor een politieken bondgenoot. Maar wij laten hem verantwoordelijk voor enkele misslagen en feilen, die naar onze meening in zijn overigens voortreffelijken arbeid voorkomen. Ze zijn echter niet van dat gewigt, dat wij ze opzettelijk behoeven aan te wijzen.

Eene enkele uitzondering hebben wij ons hierop veroorloofd. Wij hebben eenige teregtwijzing gegeven op eene beoordeeling van eenige daden van den Gouverneur-generaal ROCHUSSEN, en vooral van diens verhouding tot den Minister van Koloniën, den heer J. C. BAUD, die ons niet juist voorkwam.

Over 't algemeen schijnt ons de schrijver meer ingenomen met de staatkunde van den heer ROCHUSSEN, dan men van zijn standpunt zou verwachten. De heer ROCHUSSEN is, van alle Nederlandsche staatslieden van den tegenwoordigen tijd, bijna de eenige, die met groote goedkeuring wordt vermeld. Wij hebben daar niets tegen. Maar wel moeten wij er ons tegen verzetten, wanneer die goedkeuring zou kunnen strekken, om een dwaalbegrip te bevorderen. De heer ROCHUSSEN is, vooral in den jongsten tijd, de steunpilaar van het behoud geworden. De suiker-monopolisten, de verdedigers van den dwangarbeid, de voorstanders van de kunstmatige

markt van koloniale waren in Nederland, in een woord de oudgasten en Droogstoppels hebben zich allen om hem geschaard. De tegenwoordige Minister van Koloniën staat met zijn stelsel vierkant tegenover dat leger met den heer ROCHUSSEN aan 't hoofd. Men moet den laatste dus niet onder de liberale koloniale staatslieden van Nederland eene eereplaats geven. Dat is een lof, dien hij zelf in de eerste plaats zal afwijzen. Hij behoort tot hen, die, gelijk de afgetreden Minister, de heer VAN ZUYLEN, het noemde „eene behoudende koloniale staatkunde" zijn toegedaan.

Wij laten thans den schrijver van de artikelen in „*Le Précurseur*" zelven spreken. Wij hopen, dat men de vertaling met zoo veel genoegen zal lezen, als wij ze hebben vervaardigd.

Sedert eenigen tijd is de aandacht der publicisten bijzonder gewijd aan de vraagstukken, die betrekking hebben op het bestuur der koloniën van Europesche staten. Die vraagstukken hebben inderdaad een groot belang van het oogenblik. Terwijl de groote oorlogen, waaraan Rusland, Frankrijk, Engeland, Oostenrijk en Italië in de laatste jaren zulk een werkzaam deel namen, geene aanmerkelijke wijziging in de territoriale indeeling van Europa hebben gebragt; terwijl de mogendheden meer schijnen te strijden voor eene kwestie van evenwigt dan met het doel om veroveringen te maken; zien wij de Gouvernementen hunne oude tradities van veroveringen in ver afgelegen streken hervatten, die zij sedert lang schenen te hebben opgegeven. Zoo verschaft Frankrijk, in verbinding met Engeland, zich met geweld een toegang in China, vestigt zich voor goed in het rijk van Annam, bereidt zijn togt naar Madagaskar voor, verzekert zich een grondgebied op de oostkust van Afrika, door zich Adulis, dat aloude entrepôt van den handel van Indië en Arabië met Abyssinië, te laten afstaan, geeft eene krachtige ontwikkeling aan zijne kolonie Senegal, en zoekt eindelijk alle gelegenheden op, om de karavanen van Midden-Afrika naar Algerië te trekken, die door een dwaas bezuinigingsstelsel er van verwijderd waren geworden. Spanje onderneemt eene vrij raadselachtige expeditie naar Marokko, neemt bezit van Taïti, en maakt zich gereed om een leger naar Mexiko te zenden. Rusland koloniseert de boorden der rivier Amoer en trekt in zijne uiterste westelijke provinciën eene krijgsmagt zamen, die geen uitsluitend defensieve bedoeling schijnt te hebben. Nederland worstelt op Borneo, gelijk Engeland op Nieuw-Zeeland, om er zijn gezag te vestigen. Zelfs België schijnt niet afkeerig te zijn, een aandeel te nemen in deze vereeniging van koloniale begeerlijkheden; eene expeditie, die haar oorsprong verschuldigd is aan een doorluchtig initiatief, onderzoekt op dit oogenblik de Polynesische zeeën, om er eenig gunstig punt te ontdekken voor de vestiging van een Belgisch kantoor.

De staatshuishoudkundige wetenschap is echter niet zeer gunstig gestemd voor deze ver afgelegen vestigingen, waarvan de kosten maar zelden door een gelijk voordeel worden vergoed. De koloniën, zeggen de ékonomisten,

veroorzaken groote uitgaven; zij verleiden de Europesche staten, om hunne marine- en krijgsmagten te overdrijven; het Gouvernement dier koloniën verslindt het grootste deel harer opbrengsten; het stelsel om ze te exploiteren, gegrond op monopolie, werkt hoogst schadelijk op de beginselen van vrijheid van handel en nijverheid, waarvan de heilrijke uitkomsten door den bloei der westersche staten worden bewezen. Met de geschiedenis in de hand herinneren de tegenstanders van koloniale ondernemingen, hoe de verovering van Mexiko en Peru noodlottig is geweest voor Spanje, welks ondergang zij heeft voltooid; zij noemen de bezittingen op, die Portugal verloren heeft; zij bewijzen, dat Algerië oneindig groote sommen aan Frankrijk heeft gekost, en dat het tegenwoordig nog niets opbrengt; de laatste opstand in Britsch-Indië levert hun een argument te meer, waarvan wij zeker de kracht niet zullen betwisten; in een woord zij toonen door feiten aan, dat eene kolonie niet produktief kan zijn dan door eene willekeurige en tyrannieke exploitatie der inlandsche bevolkingen, en dat zulk eene tyrannieke exploitatie noodzakelijk den opstand en 't verlies dier ver afgelegen gewesten, die men met zoo veel moeite heeft veroverd, ten gevolge moet hebben.

Haasten wij ons, opdat men niet in verzoeking kome, ons onder de absolute voorstanders van het „chacun chez soi" te rangschikken, hier te verklaren, dat, wanneer wij de kritiek herinnneren, waaraan het oude koloniale stelsel is blootgesteld, en wanneer wij zelfs voor een groot deel met haar instemmen, wij echter volstrekt niet toegeven, dat de koloniale vestigingen daarom voor goed zijn veroordeeld, onder het voorwendsel dat ze tot dus verre slecht zijn bestuurd geworden. Indien men deze gevolgtrekkingen aannam, welk Europeesch Gouvernement zou dan aan de veroordeeling ontsnappen, waarmede de staathuishoudkundigen de koloniën treffen? Hebben ook zij niet allen hun oorsprong in veroveringen? Zijn ze niet allen begonnen met de ruwe exploitatie der massa's? Dagteekenen de vrijheid en de afschaffing van monopolies en privileges niet eerst van gisteren? En wanneer onze Gouvernementen zich hebben verbeterd, wanneer gezonde staathuishoudkundige begrippen thans tot regel strekken voor onze internationale betrekkingen, zou het met de koloniale besturen niet even zoo kunnen worden? of moet men ze wegens hun voorleden veroordeelen en verklaren, dat de weg van vooruitgang voor hen niet openstaat?

Klaarblijkelijk is deze laatste gevolgtrekking niet aan te nemen; neen, wij gaan verder: zij druischt tegen het begrip aan, dat het Europa der negentiende eeuw zich van zijne zending in 't belang der menschheid vormt. Niet te vergeefs heeft de Voorzienigheid op één punt van Europa zoo veel licht, kracht en werkzaamheid zaamgetrokken; niet te vergeefs heeft zij in onze westersche landen bedrijvige, beweeglijke en naar vooruitgang strevende volkeren vereenigd, die zich in dit oude vaste land te eng gevoelen. De Voorzienigheid had er een doel mede, toen zij ons de stoom, de elektriciteit, de drukpers gaf, toen zij die magtige middelen van handeling in onze handen stelde, die, goed gebruikt, in weinige jaren den toestand van

geheel de wereld kunnen veranderen, gelijk zij dien van Europa veranderd hebben. Zonder de philanthropie te overdrijven, schijnt het ons toe, dat wij het regt niet hebben, wij beschaafde natiën, van onverschillig te blijven voor de bestemmingen der onbeschaafde volkeren, dat daarin voor ons eene bestemming is te vervullen, en dat wij in de vervulling onzer taak te kort zouden komen, indien wij te huis bleven, in plaats van aan de kracht der uitzetting te gehoorzamen, die ons verre van hier drijft, naar nieuwe landen en nog niet ontgonnen streken.

En al wilden wij aan dezen aandrang weerstand bieden, wij zouden het niet kunnen. Bij ons heerscht overvloed van krachten; onze bevolkingen, op elkander gedrongen, leven in een staat van ontevredenheid, die geregeld in eene revolutie of in een handels- en nijverheids-krisis overslaat. Daar de grond niet genoegzaam in ons onderhoud voorziet, moeten de fabrieken, de werkplaatsen en de manufakturen aan het volk het dagelijksch brood verschaffen; maar waar twee armen voldoende zijn bieden zich tien aan; de dagloonen dalen, en de prijs van den arbeid wordt zoo laag, dat de krachtigste geesten, de meest onversaagden in het zoeken eener oplossing van het sociale vraagstuk, in wanhoop, gelijk PROUDHON in een zijner laatste werken, geen herstel van het kwaad zien dan in het geduld en de zelfverloochening der massa's. Dat is nu goed in gewone tijden, waarin de industrie niet kwijnt; maar als er een krisis ontstaat, gelijk die welke op dit oogenblik de Engelsche fabrieken treft, of een algeheele stilstand, gelooft men, dat de voortreffelijke raadgevingen van PROUDHON dan nog ingang zullen vinden en dat de arbeider zonder werk tot geduld bijzonder geneigd zal zijn? Inderdaad, wanneer wij tot de grondslagen afdalen, zullen wij bevinden, dat het bestaan van millioenen Europesche werklieden afhankelijk is van de meer of minder aanzienlijke produktie der grondstof, die hun door overzeesche gewesten wordt geleverd. Daar nu de middenpunten van produktie dier grondstoffen weinig in getal en ter naauwernood voldoende zijn, om de tallooze toestellen der Europesche fabrieknijverheid te voeden, wordt, zoodra een van die middenpunten door eenige oorzaak ons ontvalt, ons gansche nijverheids-organisme er onmiddelijk door aangedaan, worden de werkplaatsen gesloten en worden de straatsteenen in beweging gebragt.

Het groote sociale vraagstuk, waarover men in de laatste jaren zoo veel heeft getwist, is dus eigenlijk eene kwestie van kultuur van den algemeenen grond over geheel de aarde, dat is eene koloniale kwestie. Er zijn in Europa te veel handen; dat men ze derwaarts lokke waar handen ontbreken. Wij hebben hier te veel denkkrachten die geen werk hebben; dat men er in nieuwe landen nut van trekke, waar nog alles georganiseerd moet worden. De rijkste landen der wereld verkeeren nog in een staat van woestenij; dat men ze ontginne en bebouwe met de onfeilbare hulpmiddelen, die de nieuwere wetenschap ter onzer beschikking stelt. Op die wijze zullen wij aan de industriële krisis ontkomen, en den prijs van den arbeid doen rijzen.

De koloniën zijn dus wel verre van gevaarlijk voor de Europesche staten, in de veronderstelling, namelijk, dat ze op redelijke grondslagen zijn gevestigd. Het vraagstuk dat alzoo moet worden opgelost is dit: „Hoe moet eene kolonie bestuurd worden?" Een onderzoek der feiten zou ons alleen een antwoord op die vraag kunnen geven; maar ongelukkig leeren ons de feiten slechts, hoe men eene kolonie verliest, maar niet hoe men ze bewaart. Engeland, Spanje, Portugal, Frankrijk schitteren niet door hun kolonialen geest; al die mogendheden erkennen, dat het door hen gevolgde stelsel hunne overzeesche bezittingen niet produktief heeft kunnen maken. Nederland alleen maakt op dien regel eene uitzondering. De Oost-Indiën zijn voor dat land een bron van aanzienlijke inkomsten, en de Nederlanders gaan door voor het bij uitnemendheid koloniserende volk. Wij willen onderzoeken, in hoe verre deze roem verdiend is.

Wij hebben gezegd, dat het op te lossen vraagstuk hierin bestaat: „hoe moet eene kolonie bestuurd worden?" Nu is onlangs in Engeland, onder dezen zelfden titel, een boek verschenen, dat juist hetzelfde onderwerp behandelt, waarop wij thans de aandacht onzer lezers verlangen te vestigen. Wij willen over Java spreken, dat zoogenaamde model van Europesche kolonies. Het boek van den heer MONEY heeft in Engeland groote sensatie verwekt, gelijk *de Economist* van den 12 October berigt; nog grooter is de indruk in Nederland geweest, waar het boek het onderwerp van levendige diskussiën in de Staten-Generaal heeft uitgemaakt. De leden van het Nederlandsche parlement hebben zich verwonderd te zien, dat het werk van den heer MONEY een aantal mededeelingen bevat, die het Nederlandsche Gouvernement altoos geweigerd had, aan de Kamers over te leggen; zij hebben over dit punt ophelderingen gevraagd, die hun, zoo ons geheugen ons niet bedriegt, tot dus verre nog niet zijn gegeven. De Minister van Koloniën, daarover geïnterpelleerd, heeft geantwoord, dat hij naar Indië zou schrijven, een stereotype antwoord, dat men zeker is altoos te 's Gravenhage te ontvangen, zoo dikwijls men aan den Minister eene lastige vraag voorlegt. Daar echter de tegenwoordige Minister zich ernstig schijnt bezig te houden met hervormingen, die in 't koloniaal stelsel zullen worden ingevoerd, hebben wij reden te gelooven, dat zijne verklaring geene exceptie van niet ontvankelijkheid is geweest.

Hoe dit zij, wij althans zullen ons niet beklagen over de onbescheidenheid, waaraan men zich ten voordeele van den heer MONEY mag hebben schuldig gemaakt. De geschriften over Nederlandsch Indië zijn niet zeer talrijk; de pers op Java neemt altijd een opmerkelijk stilzwijgen in acht, over de voordeelen of de fouten van het koloniaal sijsteem; en dat stilzwijgen laat zich verklaren. Het tegenwoordige reglement, dat in de kolonien de pers beheerscht, is wel een vooruitgang in vergelijking van de vroegere orde van zaken, maar is toch nog altoos in waarheid „een gewrocht der duisternis", om ons van de uitdrukking van een der uitstekendste staatslieden van Nederland, den heer THORBECKE, te bedienen; ook thans

nog heeft de Gouverneur-Generaal de magt, om iedereen, dien 't hem goeddunkt, zonder vorm van proces uittezetten.

't Is niet te verwonderen, dat de pers, onder dit zwaard van DAMOCLES, het stilzwijgen in acht neemt, en dat mededeelingen en inlichtingen omtrent de koloniën ons ontbreken; de bewondering en bewierooking, die de mode in Europa medebrengt, om aan het koloniscrend genie van Nederland te brengen, is ons dan ook altoos verdacht voorgekomen.

Wij verheugen ons dus, dat het boek van den heer MONEY ons eene aanleiding geeft voor nader onderzoek. Gedurende een uitstapje dat hij naar Java maakte, is hij in de gelegenheid geweest, om uit de beste bronnen te putten, en de Nederlandsche autoriteiten hebben, bij eene in 't oog vallende gunstige uitzondering, zich gehaast, om hunne archiven en statistieke opgaven ter zijner beschikking te stellen. Verleid door het vriendelijk onthaal dat hem van de Nederlandsche hoofdambtenaren, en, op hunne aanbeveling, van de inlandsche hoofden, te beurt viel, is de heer MONEY in geestdrift ontvlamd voor de wonderen, die men voor zijne oogen deed schitteren, zoodanig dat hij, een Engelschman, geheel in afwijking van de gebruiken en gewoonten van het Britsche patriotisme, zich tot een buitensporig lofredenaar gesteld heeft van die administratie, die zich jegens hem zoo gastvrij had betoond, te gelijk met even strenge berisping en vernedering van het kolonisatie-stelsel, tot dusverre door Groot-Brittannie gevolgd.

Het boek van den heer MONEY kan dus beschouwd worden als de warmste lofrede, die nog ooit op het Nederlandsche koloniaal-stelsel is gemaakt. En toch zijn de Nederlanders zelven verre van zulk een geestdrift en bewondering te gevoelen voor de administratie van hun Indië, als de Engelsche schrijver. Juist in Nederland ontmoet deze de meeste tegenspraak, en 't geen werkelijk merkwaardig is, de tegenwoordige Minister van Koloniën en Gouverneur-Generaal ontveinzen niet, dat zij geen deel nemen in het optimisme, 't welk in het werk van den heer MONEY overal voor den dag komt.

Dat boek moet dus met omzigtigheid beoordeeld worden. 't Bevat officiële bescheiden, die bijna altoos naauwkeurig, maar oordeelvellingen, die bijna altoos onjuist zijn; gelijk wij thans zullen bewijzen.

Toen de heer MONEY te Batavia kwam, werd hij al dadelijk verblind door het sierlijk voorkomen dier stad, waar eene weelde heerscht, waarvan wij ons in ons oude Europa moeijelijk een denkbeeld kunnen maken; hij bewonderde er de orde, de zindelijkheid en goede policie. Hij begreep dat hij in eene ernstige kolonie was, die al zijne aandacht verdiende. Op een springtogtje, dat hij naar de binnenlanden van het eiland maakte, staat hij verbaasd over den goeden staat der kultures, over de breede goed onderhouden wegen, over de voorkomenheid, waarmede de inboorlingen hem de transportmiddelen gemakkelijk maken. Te Bandong woont hij een wedloop van paarden bij, waarbij de Javaansche hoofden wedijveren in pracht en in welwillendheid jegens de Europeanen. Men ziet, dat eene volkomene goede

erstandhouding en hartelijkheid tusschen hen en de Nederlanders heerscht; de regenten zelve zijn uitstekend voorkomend, en de lagere inlandsche hoofden naderen hen slechts kruipend en knielend, op dezelfde wijze ongeveer, als waarvan de Siamesche gezanten zulk een fraai staaltje aan 't hof der Tuilleriën hebben gegeven. En diezelfde groote en magtige heeren geven de hand aan den heer MONEY en de overige Europeanen, met wie zij op den voet van volkomen gelijkheid omgaan. De heer MONEY ziet in deze vriendschappelijke betrekkingen een bewijs voor het beleid, waarmede Nederland de gevoeligheid der inlandsche hoofden heeft weten te ontzien. Volgens hem kan tot de Europesche planters niet iedereen behooren; in dit land van privilegiën geeft de koloniale administratie niet aan iedereen verlof, om zich in de binnenlanden te vestigen. Om dit regt te verkrijgen, moet men een volkomen „gentleman" zijn, dat wil zeggen, eene goede opvoeding ontvangen hebben en zich onderscheiden door beschaafde vormen en beleefde manieren. De Javanen zijn zulke wilden niet als men wel eens meent. Al is er op het naburige eiland Sumatra ook nog een lage volkstam, die in een staat van verwildering leeft en zelfs nog uit menscheneters bestaat, de Javanen hebben met die barbaren niets gemeen. Zij zijn een verstandig, beleefd menschenras, dat in zijne gewoonten en geheel zijn voorkomen en leven den stempel draagt eener oude beschaving. De godsdienstige voorschriften vormen bij hen geen onoverkomelijken slagboom tusschen hen en de Europeanen, gelijk dit in Britsch Indië het geval is. In Bengalen wordt, bij voorbeeld, een inboorling besmet door zijne aanraking met een Engelschman, en verbrandt hij het huis waar een onderdaan van Hare Britsche Majesteit is doorgedrongen. 't Is daar een fanatisme dat door niets wordt verzacht. Op Java niets van dien aard; om den inboorling tot zich te trekken is er niets noodig dan beleefd jegens hem te zijn en zijne teêre gevoeligheid te ontzien, want de Javaan strekt de eischen van uiterlijke vormen zeer ver uit. Het Nederlandsche Gouvernement heeft, altijd volgens den heer MONEY, dezen kant van het karakter der inlanders zeer wel begrepen en zijne handelingen daarnaar ingerigt.

Wij vragen onze lezers vergiffenis voor deze lange uitweiding; zij was noodig om aanteduiden waarin, volgens de bekentenis van den heer MONEY zelven, de taak der Nederlandsche bewindslieden gemakkelijker was dan die van de Engelsche kolonisateurs.

Toen de heer MONEY te Calcutta kwam en daar nog onder den indruk der vijandschap verkeerde in de Engelsche kolonie, tusschen de overheerschers en de overheerschte rassen, moest hij getroffen zijn door de tegenstelling, die in dit opzigt de bezittingen van koning WILLEM en koningin VIKTORIA opleveren. Maar wat hem bovenal er toe gebragt heeft, om den toestand van Nederlandsch Indië in een gunstig daglicht te beschouwen, zijn de overdreven aanvallen, die hij van Singapoera uit tegen het Nederlandsch bestuur had zien rigten. Men had hem gezegd, dat de Javanen een afkeer hadden van de Nederlanders en zich met geestdrift zouden scharen aan de zijde der Europesche magt, die zou trachten hen uit Indië te

verdrijven. Men had hem eene zeer sombere schildering gemaakt van den staat der kolonie, waarin het Gouvernement van Batavia een onverbiddelijk monopolie uitoefende, de bevolking aan een dwangarbeid onderwierp, die haar tot ellende bragt, de specerijen uitroeide om zo hoog in prijs te doen blijven en zich aan al de uitersten van het oude koloniale stelsel schuldig maakte. Naauwelijks heeft de heer MONEY op het eiland voet aan wal gezet, of hij is meer overtuigd van de voortreffelijkheid van het tegenwoordige stelsel dan de Gouverneur-Generaal zelf. Hij vindt op Java een betooverend klimaat, landouwen die pitoresker zijn dan die van Zwitzerland, eene *vaderlijke* regering — vergeet niet dat de heer MONEY spreekt — eene gelukkige en tevreden bevolking. Het voorgewende monopolie van het Gouvernement wordt alleen toegepast op de opium en het zout, en dan is het nog, wat de opium betreft, een hygienisch beginsel, dat het bestuur der kolonie er toe gebragt heeft om den verkoop daarvan aan zich te houden. De heer MONEY is alzoo een bewonderaar in al de opregtheid van zijn gemoed. Toch vindt hij in dit bekoorlijk tafereel enkele schaduwtrekken. Hij is, bij voorbeeld, van meening, dat de pers op Java niet vrij genoeg is, ofschoon de Nederlanders, volgens hem, niet bijzonder veel aan deze vrijheid hechten. Voorzeker een vreemd begrip, daar Nederland de bakermat is van de vrijheid van drukpers. Waarheid is, dat het tegenwoordige drukpers-reglement, zoodra het in Nederland bekend werd, daar zoowel als op Java, een algemeene afkeuring is ten deel gevallen. Al de leden der Kamer hebben zich er tegen verklaard, en eene motie van orde is met eene groote meerderheid aangenomen, die den minister uitnoodigde om dit ongelukkig produkt van koloniale wetgeving te herzien. Nog onlangs heeft de minister van koloniën, bij de diskussiën over het adres van antwoord op de troonrede, in antwoord op eene redevoering van den heer HEEMSKERK, een afgevaardigde dien men altoos op de bres vindt wanneer het de verdediging geldt van eenige groote vrijheid, de aanstaande aanbieding aangekondigd van een wetsontwerp, dat, wel verre van alleen beteugelend te zijn, aan de koloniale pers bepaalde regten zou toekennen.

De heer MONEY heeft dus ongelijk, wanneer hij meent, dat de Nederlanders, onverschillig of zij in Amsterdam of op Java wonen, niet zouden hechten aan de vrijheid van spreken, maar hij is volkomen in zijn regt, wanneer hij de systematische werkeloosheid van het Gouvernement gispt in de aangelegenheid van het lager onderwijs op Java. De heer MONEY is van oordeel, en wij zijn geheel van zijne meening, dat het Nederlandsche Gouvernement niet te verontschuldigen is, als het weigert de inboorlingen in de weldaden der Europesche opvoeding te doen deelen. Ook keurt de heer MONEY het in het koloniaal bestuur af, — en hierin herkennen wij een trek van de Protestantsche propaganda — dat het in de belangen der godsdienst zoo onverschilig is, en hij verlangt, dat krachtiger pogingen worden aangewend, om aan de inboorlingen smaak voor de bijbelsche letterkunde in te boezemen.

Behalve deze uitzondering, waarmede wij ons niet volkomen vereenigen,

juicht de heer MONEY met geestdrift een koloniaal stelsel toe, dat Nederland in de gelegenheid stelt, om uit Java een jaarlijksch subsidie te trekken van drie millioen pond sterling dat is meer dan 75 millioen francs. Hij berekent, dat, als de inkomsten van Java in evenredigheid werden toegepast op Britsch-Indië, Groot-Brittannie er jaarlijks de som van 108 millioen pond sterling uit zou trekken, dat is 2,700 millioen francs. Het cijfer is rond genoeg, om zich de moeite te geven, eens te onderzoeken, door welke middelen het verkregen wordt. En ziedaar wat thans ons voornemen is, door *het kultuurstelsel* in oogenschouw te nemen, dat tegenwoordig op Java in werking is.

Wij zullen trachten onzen lezers een zoo helder begrip als mogelijk is te geven van het kultuurstelsel, van 1830 tot 1840 door den generaal VAN DEN BOSCH op Java ingevoerd. Dat stelsel is schijnbaar naïef eenvoudig; en toch is het misschien het meest zamengestelde werktuig, dat het fiskale vernuft der moderne regeerkunst heeft weten uit te vinden.

Laat ons eens veronderstellen, dat in België het Gouvernement eigenaar is van den grond; en dat het aan de bevolking het vruchtgebruik daarvan toestaat, maar de vruchtgebruikers voor deze gunst verpligt zijn, aan het Gouvernement het vijfde deel van hunnen tijd en 't vijfde deel van het bruto-produkt van hunne akkers op te brengen. Ziedaar in al zijne eenvoudigheid den grondslag van het Javaansche kultuurstelsel. Men begrijpt, dat wanneer men te doen heeft met een Gouvernement in zijne kindschheid, 't welk zulk een stelsel veronderstelt, dat is met een Gouvernement, nog niet ingewijd in al de fijnheden der regeerkunst, die vooral in den laatsten tijd allerlei middelen van kontrole heeft uitgevonden; men begrijpt, dat in zulk een toestand zulk een stelsel nog eenige speling aan de bevolking kan laten, dat dan de schatting van het vijfde niet altoos tot den laatsten penning wordt betaald, en er voor de arbeiders genoegzame hoeveelheid van hun produkt overblijft om hunnen arbeid te beloonen. Maar ongelukkig voor de Javanen heeft de Nederlandsche regering niets van dat kindsche en patriarchale, en is zij integendeel uit bekwame mannen zaamgesteld, met zeer positive en praktische begrippen, en die op eene bewonderenswaardige wijze de kunst verstaan, om de mazen van het net zamen te trekken, waarin de vruchtgebruikers van den grond gevangen zijn. Niets verschrikkelijker is er uit te denken, dan een goed afgerigt Gouvernement, dat een barbaarsch stelsel in praktijk brengt; het voert dat stelsel tot zijne konsekwente uitersten, en verzekert er de algeheele werking van door de meest vernuftige en niet te ontwijken voorzorgen.

Dat deden de heer VAN DEN BOSCH en vooral zijne opvolgers; want de schepper van het stelsel schijnt ons ter goeder trouw en, daar de staathuishoudkundige wetenschap in 1830 nog weinig algemeen beoefend werd, de gevolgen niet voor den geest te hebben gehad, die het stelsel, waaraan hij Java onderwierp, wiskunstig moest na zich slepen. In plaats van, door een reeks van voorzigtige maatregelen, eene hervorming voor te be-

reiden van het oude asiatische begrip, dat aan het Gouvernement den eigendom van den grond toeschrijft en dat daardoor aan de bevolkingen alle veerkracht ontneemt, heeft de heer VAN DEN BOSCH zich tot taak gesteld, om het te bestendigen, en hebben de bewindslieden, die hem zijn opgevolgd, zich aan die zelfde taak gewijd met al de gestrengheid der Europesche logika.

De heer VAN DEN BOSCH is begonnen met de belasting van 't vijfde deel van het bruto-produkt en 't vijfde deel van den tijd te vervangen door de, den inboorlingen opgelegde, verpligting van, ten voordeele van 't Gouvernement, het vijfde deel der ontgonnen en door hen gebruikte velden te beplanten met bepaalde koloniale waren voor de Europesche markt, en een van de vijf huisgezinnen ter beschikking van den staat te stellen voor den arbeid van den landbouw en andere werkzaamheden, daarvoor vereischt. De bevolking moest, krachtens eene soort van eeuwigdurende konskriptie, zich in haar geheel aan de kultuur van den grond wijden en werd in zeker opzigt tot den staat van „glebae adscripti" gebragt.

Daar hij wel inzag, dat de inboorlingen de toepassing dezer prachtige uitvinding niet met geestdrift zouden ontvangen, en dat zij door alle middelen den zwaren last, dien het Gouvernement op hen lei, zouden trachten te verligten, begreep de heer VAN DEN BOSCH dat hij, om de werking van zijn stelsel te verzekeren, op eene strenge altoos waakzame kontrole moest kunnen rekenen. Daartoe wist hij niets beters uit te denken, dan 't belang der inlandsche hoofden te verbinden aan den goeden uitslag van zijn kultuur-stelsel. Om die reden lei hij hun een aandeel toe in 't produkt van den grond. En eveneens handelde hij met de Europesche ambtenaren, die geroepen waren om de hoofden te kontroleren en hunnen ijver te prikkelen.

Om deze inrigtingen te volmaken, stelde het Gouvernement op Java Europeanen als tusschenpersonen aan, aan wie, met het noodige rentelooze voorschot voor hunne exploitatie, de taak werd opgedragen, om uit het suikerriet en de overige landbouwprodukten de fabrikaten te maken, en deze aan het Gouvernement, geheel gereed voor de Europesche markt, af te leveren. Ze werden ontvangen en verder behandeld door de tusschenkomst van ééne enkele naamlooze vennootschap, opgerigt met een kapitaal van 24 millioen gulden en bekend onder den naam van Nederlandsche Handelmaatschappij. Zoo waren dus drie monopoliën op elkander gestapeld: dat der kultures, dat der fabrikatie, en dat van den handel. Het Gouvernement heeft op die wijze, en vervolgens al meer en meer, al de aktiviteit der kolonie tot zich getrokken, niets aan het initiatief van bijzondere personen overlatende, en aan niemand verlof gevende, eenige onderneming welke ook te beginnen, en noch te ontginnen, noch te planten, noch te koopen en te verkoopen zonder zijne regtstreeksche tusschenkomst en strenge kontrole. Indien er op Java nog eenige sporen van vrijheid overbleven, dan kan men er wel van verzekerd zijn, dat de fout niet bij het Gouvernement lag, en dat de kracht der omstandigheden alleen ver-

hinderd heeft ze te vernietigen. En dat men niet meene, dat wij overdrijven; ofschoon het tegenwoordige Gouvernement eindelijk is begonnen te begrijpen, dat het tijd is geworden, om de kluisters, die de ontwikkeling der kolonie verhinderen, te verbreken en dat er een rustpunt gekomen is in de gestrenge toepassing van het heerschende stelsel; ofschoon de stoom Java digter bij het moederland heeft gebragt; ofschoon de Indische pers tegenwoordig eene betrekkelijke vrijheid geniet; ofschoon men aan de regterlijke magt eenige onafhankelijkheid heeft gegeven — ziehier een feit, dat zal bewijzen, hoever de afkeer van het Gouvernement gaat van de partikuliere nijverheid, hoe ver de bescherming gaat, die het aan de inlandsche hoofden verleent.

Eenige maanden geleden, gingen twee kooplieden van Batavia een notariëel kontrakt aan met drie Javanen, waarvan één een aanzienlijk hoofd, volgens hetwelk zij gedurende twintig jaar het algeheele vruchtgebruik erlangden van zekere uitgestrektheid grond, die bij uitzondering ter beschikking dezer inboorlingen was gebleven. Om de een of andere reden behaagt het een der inlandsche kontraktanten, juist hem die met eene administrative betrekking is bekleed, niet aan zijne verpligtingen te voldoen. Hij begeeft zich met zijne agenten naar het land, waarvan de twee Europeanen reeds bezit hadden genomen, en drijft hen er met geweld van daan. Zoo veroorlooft zich een inlandsch hoofd van zijn gezag gebruik te maken in zijn bijzonder belang, en dat gezag toe te passen op Europeanen, over wie hij geene regtsmagt hoegenaamd bezit. Dit dubbelde misbruik van gezag had plaats onder het oog van den Nederlandschen resident. En wat meent men dat er gebeurde? Volgens de eerste regelen van het regt zou het inlandsche hoofd door 't publiek ministerie vervolgd moeten zijn en zouden de Europeanen moeten zijn toegelaten om hunne regten te doen gelden. Maar noch het een noch het ander gebeurde; het hoofd bleef in zijne betrekking en de beide kooplieden, slagtoffers van zijn geweld en zijne kwade trouw, zagen zich de magtiging ontzeggen, hem in regten te dagvaarden.

Indien het zoodanig gesteld is met de verhouding tusschen de autoriteiten en de Europeanen, Nederlandsche onderdanen, mannen eervol bekend en die te Batavia op eenen soliden voet zich bevinden, hoedanig moet dan niet de verhouding zijn van diezelfde autoriteit met de gewone inlanders. Dezen zijn klaarblijkelijk zonder bescherming overgeleverd aan de willekeur hunner eigen hoofden en van alle verdedigingsmiddelen tegen hen verstoken. Op Java is alleen regt te verkrijgen, voor zoo ver de belangen van het Gouvernement er niet onder lijden.

Overal is een gezag, zonder kontrole en zonder verantwoordelijkheid, het ergste van alle kwaad; op Java is het een ongehoorde ramp, omdat diezelfde hoofden, die men in zeker opzigt onbeperkte regters maakt in hunne distrikten, te gelijker tijd de onbeperkte bestuurders zijn van die onmetelijke werkinrigting door het stelsel VAN DEN BOSCH in 't leven geroepen. Al de belangen der bevolking zijn in hunne handen zaamgebragt

en aan hunne willekeur overgegeven, zoo zelfs dat in 1850 het Gouvernement in beginsel heeft aangenomen, dat het beter is tien residenten te ontslaan dan een enkelen regent. Dat beginsel maakt noodzakelijk de Nederlandsche ambtenaren tot medepligtigen van de knevelarijen, waaraan de Javaansche hoofden zich ongestraft overgeven. Deze laatsten zijn dus te gelijk regters en partij in hunne konflikten met de bevolking, en het hoofdbestuur verlangt, dat de Nederlandsche ambtenaren de oogen sluiten voor de vrijheden, die de inlandsche hoofden zich veroorloven, omdat het koloniaal „batig slot" afhankelijk is van hunne goede verstandhouding met dezen. Deze overweging is de hoogste leidende gedachte van het Gouvernement; zij verhindert het, de noodzakelijkste hervormingen toe te staan, en geeft haar die beschroomdheid in hare handelingen, waardoor hare beste bedoelingen verijdeld worden. Indien wij uit de verslagen van de residenten wilden putten, en volgens deze schilders het tafereel wilden schetsen dat zij ons van den toestand van Java hebben gegeven, dan zou Europa verbaasd zijn, hoeveel schanddaden, onderdrukking en gewetenloosheid in werkelijkheid dat koloniale stelsel bevat, voor 't welk een Engelsch boek niet aarzelt zich te buigen.

Vergelijken wij eens met de bewondering van den heer MONEY de smartelijke bekentenis, in 1850 afgelegd door den heer SMISSAERT, een der hoofdambtenaren van de kolonie, in eene brochure, die bestemd was om een ontwerp van hervorming der kolonie te bestrijden. Er is sprake van de knevelarijen, waaraan de Chinesche pachters der bazar-regten zich jegens de inboorlingen schuldig maakten. „Men moet" zegt de heer SMISSAERT „de schuld daarvan niet alleen aan de Chinezen toeschrijven, noch hen de bloedzuigers der Javanen noemen; men moet hen veeleer beschouwen als de instrumenten van het Gouvernement, dat hunne knevelarijen oogluikend schijnt te moeten toelaten, want de opbrengst der bazar-pachten *moet* altoos stijgen en mag niet verminderen, omdat het „batig slot" er anders onder zou lijden" *).

---

*) De schrijver voegt hier een noot bij, waarop wij ons eenige aanmerkingen moeten veroorloven. De noot luidt aldus:

„Door eene kloeke daad, die men te danken had aan het initiatief van den heer DUYMAER VAN TWIST, den eersten openlijk liberalen Gouverneur-Generaal, dien Java gehad heeft, werd deze belasting, vooral te veroordeelen wegens de misbruiken waartoe zij aanleiding gaf, geheel en al afgeschaft.

„Het bestuur van den voorganger van den heer VAN TWIST, den heer ROCHUSSEN, — een zoo progressistisch behoudsman, dat hij onder de liberale staatslieden moet gerekend worden, en vooral in België bekend, waar hij de hooge betrekking van ambassadeur van Koning WILLEM II heeft vervuld, en waar hij de beste herinneringen heeft achtergelaten — werd verlamd door den ellendigen finantiëlen toestand van het moederland en door de gebreken van het muntstelsel, dat toen in Indië bestond, gevoegd bij den onwil van den Minister van Koloniën van dien tijd, den heer J. C BAUD, een uitstekend man, maar van een vast en weinig toegevend karakter. Sedert zes jaren betaalde toen de Javasche bank hare banknoten niet meer, de wissel was van 95 % tot 72 % gedaald, in het tijdvak van 1842 tot 1845, het jaar waarin de heer ROCHUSSEN in Indië kwam.

„De dwaze en onstaatkundige uitgift van aanzienlijke hoeveelheden koperen munt, die slechts 38 % intrinsieke waarde had, door den heer VAN DEN BOSCH begonnen en door den heer J. C. BAUD voortgezet, had al het zilvergeld van Java doen verdwijnen en de kas der bank uitgeput, zoodat er, bij de komst van den heer ROCHUSSEN, slechts millioenen gedepreciëerd koper en millioenen eveneens gedepreciëerd bankpapier aanwezig waren. Gelijk men tot zekere

Elders zegt de heer SMISSAERT, op blz. 14 zijner brochure, sprekende van de misbruiken der heerediensten: „Men klaagt over de misbruiken der heerediensten; die klagten, ik erken het, zijn gegrond, maar velen van die misbruiken, zoo niet allen, hebben hun oorsprong in de ongenoegzaamheid der middelen, die op de begrooting zijn toegestaan". Met andere woorden zegt hij dus: de begrooting der uitgaven is tot het geringste cijfer teruggebragt, ten einde het batig saldo te verhoogen. Wij zullen zien welke de gevolgen van deze bezuiniging zijn; 't is al weer de heer SMISSAERT, die 't ons zal verhalen. „De lagere inlandsche hoofden zijn slecht bezoldigd; in de residentie Cheribon hebben de distriktshoofden, die gezag uitoefenen over een grondgebied van 80 en meer vierkante mijlen, met eene bevolking van 20 tot 30 duizend zielen, een inkomen van 25 tot 30 gulden 's maands; hun geheele assistentie bestaat uit een inlandschen schrijver en een enkelen policie-agent, die door 't Gouvernement worden betaald. Zij voorzien in 't geen er aan hun inkomen en hun personeel ontbreekt, door knevelarijen en door misbruik van heerediensten. Als resident wist ik dit zeer wel, maar de middelen ontbraken mij, om deze misbruiken te keeren."

Hier ligt nu het stelsel in al zijne naaktheid. Het Gouvernement levert den inlander met gebonden handen en voeten aan zijne hoofden over, tot verzwaring van het juk dat het kwaad, onafscheidelijk van het koloniale stelsel, op de bevolking doet drukken. Het is magteloos om die misbruiken te verhinderen en de knevelaars te keer te gaan, ten gevolge van datzelfde verkeerde denkbeeld, dat alles ondergeschikt maakt aan het geheiligd cijfer van het batig slot. Ook de opium-pacht, dat onzedelijk monopolie van het Gouvernement van Batavia, vindt hare regtvaardiging in dit alles afdoende argument: het batig slot moet er wezen.

De heer MONEY tracht, in de geestdrift die men hem heeft weten in te boezemen, zelfs het privilege te regtvaardigen, dat het Nederlandsche Gouvernement zich op den verkoop van dit vergift voorbehoudt; wij schrijven dit treurig pleidooi hier woordelijk over.

„Ony thing like Government monopoly, properly so called, exists only, as in India, in opium and salt, and in one other article, gambier, which is imported like opium for Natives consumtion, and the limited distribution of which to the people, social and sanitary considerations have determined the Government to reserve in its own hands."

---

hoogte de geschriften naar hunne dagteekening moet beoordeelen, dient men ook tot zeker punt het bestuur van een staatsman naar de omstandigheden, waarin hij zich bevond, waarderen?"

Wij laten de vergoelijking van het bestuur van den heer ROCHUSSEN, die hier geleverd wordt, in hare waarde. Ieder Gouverneur-Generaal heeft te worstelen met moeijelijkheden, en dat het muntstelsel het bestuur van den heer ROCHUSSEN heeft belemmerd, zal niemand ontkennen. Maar ook onder dat van den heer VAN TWIST liet zich de werking van dat kwaad eveneens gevoelen. Dat echter de hervormingen, die de heer ROCHUSSEN wilde invoeren, op den onwil van den toenmaligen Minister van Koloniën, den heer J. C. BAUD, zouden zijn afgestuit, is een beweren, dat door niets wordt gestaafd. Beiden zijn later, toen zij in 's lands vergaderzaal zitting hadden, altoos volkomen eenstemmig geweest. En dat de heer ROCHUSSEN „zulk een progressistisch behoudsman zou wezen, dat hij onder de liberale staatslieden moet gerekend worden" is eene lofrede, waarmede hij, wanneer het de koloniale politiek geldt, waarschijnlijk volstrekt niet zal gediend wezen.

Dat wil zeggen, dat het Gouvernement het opium-monopolie behoudt, om het verbruik van dit heulsap, uit een maatschappelijk en gezondheids belang, te beperken.

Hooren wij al verder, wat de heer G. L. BAUD, toen direkteur van kultures op Java, in een *zeer geheim* rapport, door hem aan den Gouverneur-Generaal in 1843 gerigt, gezegd heeft over het muntstelsel, eene andere toepassing van dat vaderlijk Gouvernement, dat de heer MONEY voor het bestuur van Bengalen tot model zou willen nemen. Zie hier dat stuk in zijn geheel, gelijk wij het in het *Handelsblad* van 7 Januarij 1850 gevonden hebben *).

„Hoe nadeelig het in omloop zijn van eene groote massa kopergeld ook voor vele individuen moge wezen, hoe waar, in het afgetrokkene beschouwd, de inkonvenientiën, daaraan door het Gouvernement verbonden, ook in de rapporten van den Direkteur-Generaal van finantiën en de faktorij der Nederlandsche Handelmaatschappij mogen zijn omschreven, zulks neemt echter niet weg, dat naar mijn inzien in den tegenwoordigen geldsomloop van koper geene totale verandering kan worden gemaakt, zonder tevens eene geheele ommekeer van zaken tot groot nadeel van het moederland daar te stellen.

„Al hetgeen tegen eenen geldsomloop van koper bestaat, is met juistheid in genoemde rapporten omschreven, doch omtrent al hetgeen er *voor* is, heeft men een volstrekt stilzwijgen bewaard.

„Al hetgeen ten aanzien van het nadeelige om gedeprecieerde munt in omloop te brengen in Europa zeker is, kan echter op Java niet voor waar worden aangenomen.

„De direkte belastingen, die aldaar voldaan worden, zijn, in vergelijking der voordeelen welke de bevolking geniet, gering, minstens schieten haar millioenen over, welke thans als direkte inkomsten in 's lands kas vloeijen, en dit laatste grootendeels alleen om reden men op eene gedeprecieerde munt geen prijs stelt.

„Brengt men echter, door inwisseling van koper en door alle geleverd wordende produkten van de bevolking aan het Gouvernement in zilver te betalen, eene groote massa van dit geld in omloop, dan is er geen twijfel aan, of hetzelve wordt ten deele aan de cirkulatie onttrokken, en wel in die mate, dat de aanvoer van genoemde munt op den duur niet zou kunnen worden volgehouden.

„Als direkte belasting wordt door de bevolking alleen opgebragt ongeveer eene som van tien millioen aan landrenten; alle overige inkomsten, zoo als het debiet van zout, de inkomende regten, doch meer bepaald de verpachte middelen tot een bedrag van ongeveer 12 millioen, zijn indirekt en dus zeer wisselvallig en onzeker.

„Die middelen zijn grootendeels tot eene aanmerkelijke hoogte gestegen;

*) Men kan dit stuk ook vinden in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, XVIde jaargang, I, 103.

om rede de bevolking op de aan haar voor produkten door het Gouvernement betaald wordende som van ongeveer 20 millioen koper geenen prijs stelt, en dezelve wordt dien ten gevolge met eene verkwistende hand voor den inkoop van lijnwaden, amfioen enz. weder uitgegeven; doch zou dit het geval wezen, wanneer die produkten in baar zilver werden voldaan? Voorzeker neen! Die munt zou, tot nadeel van alle lands inkomsten, tot ondergang of verachtering van ons fabriekwezen in Nederland, en tot gevaar van ons bestaan op Java, aan de cirkulatie worden onttrokken.

„De Javasche bevolking, zoo zeer gehecht aan voorwerpen, uit gouden en zilveren metalen zaamgesteld, kan daarvan, bij hare tegenwoordige vele inkomsten, eene groote massa absorberen.

„Gesteld eens, dat 2 millioen huisgezinnen, waaruit de bevolking ongeveer bestaat, ieder slechts *f* 5 's jaars versmelten of bewaren, dan is daarvoor 's jaars tien millioen benoodigd. Van waar nu zal die aanhoudend benoodigde aanvoer steeds plaats hebben? Zullen alle direkte inkomsten, zoo als inkomende regten, amfioen en andere pachten, niet aanzienlijk verminderen?

„Men zegge niet, dat de behoefte aan goud en zilver bij de bevolking eenmaal zal zijn verzadigd, want zulks is niet te berekenen.

„Wanneer men de zucht naar goud- en zilverwerken, die onder de Javanen bestaat, aandachtig heeft gadegeslagen, dan zal men moeten erkennen, dat millioenen en millioenen schats zullen worden opeengestapeld.

„En ik vraag het, gezwegen van 's lands geldelijk belang, zou het, uit een staatkundig oogpunt beschouwd, doelmatig zijn, om eene bevolking, die thans zorgeloos en verkwistend voortleeft, die nagenoeg al hare overwinsten in 's lands kas doet vloeijen, aan het verzamelen en opeenstapelen van schatten en pretiosa's te gewennen?

„Ik vraag het, zou de laatste Javasche oorlog nog wel in vijf jaren zijn geëindigd, wanneer het opperhoofd DIPO NEGORO over bij voorbeeld 25 millioen zilver had kunnen beschikken?

„Ik mag dus voor eene totale verandering van het koperstelsel, hoeveel nadeeligs en zelfs onzedelijks er ook aan mogt zijn verbonden, niet adviseren, en zulks om reden de belangen van het moederland door zoodanige verandering grootelijks in de waagschaal zouden worden gesteld. Had Java eene bevolking, die als het ware beter hare eigen belangen kende, die op eenen hoogeren trap van beschaving stond, die hare overwinsten met beleid beheerde, ten einde zich door verbetering en uitbreiding van landbouw al meer en meer middel van inkomst te verschaffen, dan zou eene verandering in het tegenwoordige koperstelsel wenschelijk en in 's lands belang zoo wel als in dat der bevolking noodzakelijk zijn.

„Nu echter, en zoo lang de bevolking grootendeels als kinderen daarhenen leeft, kan ik althans in zoodanige verandering niet anders vinden, dan ten gevolge zullende hebben:

„1º. Opeenstapeling door de bevolking van massa's goud en zilver, hetwelk als een dood kapitaal aan de cirkulatie zal worden onttrokken;

„2o. Vermindering van alle lands indirekte inkomsten;

„3o. Vermindering in het debiet van lijnwaden, en dien ten gevolge verval of verachtering van het fabriekwezen in Nederland, en voornamelijk

„4o. Gevaar voor ons voortdurend rustig bestaan op Java, door der bevolking een verdedigingsmiddel in handen te geven, aan hetwelk tot dusverre gebrek heeft bestaan.

„De ondergeteekende, als zich weinig op het finantiewezen hebbende toegelegd, vertrouwt, dat men hem van meerdere beschouwingen of berekeningen, in het voor- en nadeel van het muntwezen op Java, wel zal willen verschoonen."

Wij houden het voor overbodig, al het naïef barbaarsche aan te wijzen, dat er in de theoriën van den heer BAUD gelegen is; maar om wel te doen uitkomen, dat ze hem niet alleen behoorden en naauwkeurig de gevoelens en koloniale beginselen, zelfs na de grondwetsherziening van 1848, teruggaven van hen, die de magt in handen hadden, is het voldoende te herinneren, dat de schrijver van deze lofrede op het stelsel van vergiftiging en verdierlijking der bevolking in massa *in* 1848 tot Minister van Koloniën werd benoemd.

Van nabij gezien, is alzoo het tegenwoordige koloniale stelsel niets anders dan het oude stelsel van de Oost-Indische Kompagnie.

Gelijk in de eerste tijden der opkomst dier Kompagnie, verkregen ook de voorstanders van het tegenwoordige kultuurstelsel schitterende resultaten; maar gelijk die Kompagnie bedreigde ook hen de toekomst met een volkomen ondergang, indien invloedrijke mannen, die betere inzigten hadden, geene hervormingen wilden invoeren. Onder deze mannen rekenen wij vooral den tegenwoordigen Minister van Koloniën, den heer LOUDON, en den Gouverneur-Generaal, die onder zijne verantwoordelijkheid is benoemd.

Opdat men niet meene, dat wij overdrijven, herinneren wij, dat de oude Oost-Indische Kompagnie, na jaren lang aanzienlijke dividenden te hebben uitgekeerd, zich verpligt heeft gezien, de hand uit te steken naar de Staten van Holland, die haar, van 1781 tot 1790, subsidiën moesten verstrekken tot 68 millioen guldens, om eenige jaren later op eene treurige wijze te eindigen met een te kort van 135 millioen, vooral in dien tijd eene verbazende som.

Het rapport van de Staten van Holland, dat de ontbinding der Kompagnie voorstelde en de Staten met hare schulden wilde belasten, zegt: „Men moet den toestand der Kompagnie daaraan toeschrijven, dat zij nagelaten heeft in tijds op veranderingen te letten, die langzamerhand ongemerkt in 't geheel van den handel in Europa zijn ontstaan, en op de konkurrentie, die zich meer en meer bij de naburige rijken heeft ontwikkeld."

Als 't waar is, dat dezelfde oorzaken altoos dezelfde uitwerkselen hebben, zal men verpligt zijn, te erkennen, dat wij niet overdrijven, wanneer wij de toekomst van een stelsel donker inzien, dat op hetzelfde beginsel is gebouwd en dus noodwendig dezelfde kwaal moet bevatten als die der oude

Kompagnie. Zij is gevallen, verbrijseld onder het gewigt van 't monopolie; en het monopolie, verzwaard door den dwangarbeid, zal dat batig slot doen verdwijnen, waarop men zich thans verheft, ten einde ieder denkbeeld van hervorming te bestrijden.

Hoe zijn de Nederlanders teruggekeerd tot het stelsel der oude Kompagnie? Wij vinden een antwoord op deze vraag in een zeer belangrijk officiëel stuk. De heer ELOUT, minister van marine en koloniën, had geweigerd mede te werken tot de toepassing der denkbeelden van den heer VAN DEN BOSCH, die, in weerwil van zijn advies, benoemd was geworden tot kommissaris-generaal van Nederlandsch Indië, ter vervanging van den heer DU BUS DE GUISIGNIES. Hij ontving van den sekretaris van staat, direkteur van het kabinet des Konings, een brief die hem berigtte, dat de Koning, om aan zijn herhaald verzoek te voldoen, zijn ontslag aannam uit de betrekking van minister van marine en koloniën, daartoe genoopt „wegens de geldelijke verlegenheden en zonder eenige andere 't zij staatkundige 't zij handels-overweging in aanmerking te nemen."

Van welken aard waren de geldelijke verlegenheden, waarvan de officiële brief van den direkteur van 't kabinet des Konings gewaagt? 't Waren de verliezen, door de Handelmaatschappij geleden sedert hare stichting tot 1830, dat wil zeggen: gedurende al den tijd, dat zij, zonder eenig privilegie, trachtte met den vrijen handel mede te dingen.

Men had, in tegenstelling van de lessen der staathuishoudkunde, in 1824 eene groote naamlooze vennootschap in 't leven geroepen, met een kapitaal van, zoo wij ons niet bedriegen, 30 millioen guldens. Die maatschappij moest de industrie der Belgische provinciën en den handel en de scheepvaart der noordelijke provinciën bevorderen. De Koning had een dividend van $4^1/_2$ pCt. gewaarborgd. Maar de uitkomst was gelijk zij wel moest zijn. De maatschappij was niet in staat om eenige zaak welke ook te bevorderen; in tegendeel, zij rigtte den handel te gronde en leed zelf aanzienlijke verliezen. De akties vielen tot 75 pCt. De Koning zag zich verpligt, het deficit te dekken tot de $4^1/_2$ pCt. van het gestorte kapitaal.

Eens op dezen verkeerden weg den voet gezet hebbende, ging men een stap verder. De maatschappij, opgerigt om den vrijen handel te bevorderen, verkreeg privileges ten nadeele van dien handel, en om zich gedurig grootere hoeveelheden produkten te bezorgen, vereenigde men zich met de inzigten van den heer VAN DEN BOSCH, die zoo even uit de West-Indiën was teruggekeerd, waar hij zich met den dwangarbeid der slaven vertrouwd had gemaakt.

Droombeelden zijn, zoo wel voor natiën als voor bijzondere personen, het meest te vreezen. Zonder te kunnen verhinderen, dat de gebeurtenissen haren loop vervolgen, beletten zij dat men er zich op voorbereidt. Laat ons zien van welken aard het verschil van gevoelen was tusschen de twee raadslieden van den Koning, de heeren ELOUT en VAN DEN BOSCH.

Wij vinden daaromtrent naauwkeurige berigten in een rapport, door den heer ELOUT, den 13den Mei 1828 aan den Koning gerigt, over de konsi-

deratiën en advis van den kommissaris-generaal in Indië, den burggraaf DU BUS DE GUISIGNIES, met betrekking tot de koffij-kultuur in de Preanger-regentschappen en elders op Java, tot de landrente, tot het partikulier landbezit en tot het vraagstuk der kolonisatie.

Het rapport vangt aan met de erkenning, dat de voorstellen van den heer DU BUS al deze belangrijke vraagstukken zoo grondig behandelen, dat de minister vermeent niet noodig te hebben er een woord bij te voegen. „Alzoo verwijzend", dus vervolgt hij, „naar den inhoud van dit staatsstuk, bepaal ik mij er bij, Uwe Majesteit een overzigt aan te bieden van den toestand, gelijk die door Uwen kommissaris-generaal wordt voorgesteld, wat de ontwikkeling van den landbouw betreft, na het tienjarig bestaan van een stelsel hetwelk aan den Javaan de vrije beschikking over tijd en vlijt moet verzekeren".

In den verderen loop van het rapport herinnert de minister, dat dit stelsel niet getrouwelijk is nageleefd. Omtrent het vraagstuk der overeenkomsten tusschen Europesche kapitalisten en inlanders, maakt hij de opmerking, dat deze ondernemingen weldra verlaten of verwaarloosd werden, ten gevolge van de wijze, waarop de plaatselijke besturen het liberale stelsel toepasten van de drie kommissarissen-generaal, die de kolonie van de Engelschen hadden overgenomen, en niet minder ten gevolge der tegenwerking en vijandigheid, die de Europesche kapitalisten op Java ondervonden, vooral na het vertrek der kommissarissen.

De maatregelen, in 1823 genomen, betreffende de landverhuringen in de vorstenlanden, doodden alle ondernemingzucht onder de Europeanen. De treurigste gevolgen moesten, naar de meening van den heer DU BUS, uit dezen staat van zaken, zoo hij werd volgehouden, voortvloeijen. Het middel van herstel zou zijn, de deuren voor de Europeanen en hunne kapitalen op nieuw wijd open zetten. Men moest in de omstreken der meest bevolkte plaatsen op woeste gronden Europesche pachters plaatsen, die deze landen zouden ontginnen met vrije Javaansche arbeiders, die zij uit de omliggende dessa's zouden trachten te halen. De verplaatsing van deze landbouwers naar nieuw te ontginnen gronden zou niet alleen weldadige gevolgen hebben voor den handel, daar de ondernemers zich bij voorkeur zouden toeleggen op de kultuur van produkten voor de Europesche markt; maar zou ook belangrijke verbeteringen brengen in den maatschappelijken toestand der inboorlingen. In de dorpen zou eene betere verhouding ontstaan tusschen de ontgonnen velden en de daarop regt hebbenden; het vruchtgebruik van een klein stuk grond, tijdelijk en bij afwisseling verdeeld, zou plaats maken voor het eeuwigdurend vruchtgebruik aan dezelfde persoon over eene grootere uitgestrektheid grond afgestaan; en terwijl men andere kultures naast den rijstbouw zou invoeren, zou zich onder de Javanen het beginsel van individuëlen eigendom meer ontwikkelen, 't welk de grondslag moet worden van alle toekomstige ontwikkeling op de ontgonnen velden, gelijk de wetenschap, de industrie en de kapitalen der Europeanen de grondslag moeten worden der ontginning en kultuur van woeste gronden.

't Gansche rapport draagt de kenmerken van eene diepe studie van 't maatschappelijke leven der Javanen; het bevat echt praktische gezigtspunten, volgens de beginselen der staathuishoudkunde, gelijk een naauwgezet man ze opvat, die zijne overtuiging eerst na een grondig onderzoek vestigt.

Een jaar later stelt een rapport, den 29sten Mei 1829 den Koning aangeboden, ons in staat om de zienswijze van dezen oud-minister te leeren kennen betrekkelijk de handelsvrijheid, gelijk zijn rapport van 1828 ons zijne denkwijze heeft geleerd omtrent de vrijheid van den arbeid, van den eigendom en van den landbouw. Toen de heer VAN DEN BOSCH voorgesteld had, om „eenige wijzigingen" te brengen in den Indischen handel die toen vrij was, en „eenige privileges" te verleenen aan de Handelmaatschappij, gaf de heer ELOUT deze gronden aan voor zijne afkeurende meening omtrent dit voorstel: „Men moet aan deze maatschappij geen monopolie verleenen; daarom heb ik mij onder anderen reeds verklaard tegen den afstand van het tin van Banka en van de specerijen, welk laatste overigens in strijd zou zijn met de beginselen waarop de kultuur in de Molukkos is gegrond. Op die wijze zal dit ligchaam de eenige handelaar in Indië worden. De statuten van de Handelmaatschappij verzetten zich daartegen, en ik kan niet zonder huivering denken aan den algemeenen kreet van geheel den handel, als hij zich plotseling beroofd zal zien van 't geen hem nog gelaten was. De luitenant-generaal VAN DEN BOSCH stemt dit zelf toe, en die verklaring bevestigt de juistheid mijner beschouwing, dat de partikuliere handel ook onder de Nederlanders daardoor aanmerkelijk zal worden bezwaard en de industrie beperkt.

„Ik kan er niet toe medewerken, om op die wijze den handel te treffen en de industrie te beperken. De heer VAN DEN BOSCH geeft ons wel de verzekering, dat het niet in zijne voornemens ligt, om een algeheel monopolie aan de Handelmaatschappij te geven. Hij meent, dat zekere mededinging van den bijzonderen handel gehandhaafd moet blijven, ten einde de maatschappij te verpligten om de redelijke grenzen, met betrekking tot de hoedanigheid en den prijs der waren, niet te overschrijden. Maar tevens wil hij deze mededinging beperken binnen zekere, door het Gouvernement te bepalen, grenzen, en hij gelooft, dat dit mogelijk is, als een gedeelte der stapel-produkten van eenige daartoe aantewijzen artikelen aan den vrijen handel werden gelaten, bij voorbeeld ¼ van de produkten. Maar wat beteekent eene, door het Gouvernement te bepalen, konkurrentie. Dat zou geene konkurrentie blijven. En wat beteekent dat geheele denkbeeld van een gedeelte der produkten aan den vrijen handel overtelaten! Dat is geene nieuwe uitvinding, maar een verouderd begrip uit den tijd der oude Oost-Indische Kompagnie. Zij was te gelijker tijd grondbezitter, handelaar en souverein in Indië. Zij had een absolut regt op het geheel; maar reeds toen was er eene neiging om eenige handelsvrijheid in te voeren. In haar eigen belang dacht de Kompagnie er aan, om een gedeelte harer regten aan den vrijen handel aftestaan; maar in de tegenwoordige omstan-

digheden komt zulk een denkbeeld niet meer in aanmerking. Sedert de Kompagnie, zijn geheel andere beginselen aangenomen, en de Handelmaatschappij is in geen der regten van de Kompagnie getreden. Zij moet ze niet verkrijgen, want zij heeft ook de verpligtingen, waartoe de laatste gehouden was, niet te vervullen. De vrije handel bestaat tegenwoordig sedert vele jaren in Indië; 't zou dus nu niet meer de vraag zijn, om een gedeelte van de handelsbeweging af te staan, maar wel om den handel van een verkregen regt te berooven. In den tegenwoordigen toestand van den handel zou zulk een maatregel de handelaren ontmoedigen; luide klagten, en naar mijne overtuiging regtmatige klagten, zouden zich overal doen hooren."

Nu wij de meening van den heer ELOUT, volgens zijne eigen rapporten, hebben doen kennen, zullen wij eveneens den heer VAN DEN BOSCH zelven laten spreken, om zijn stelsel te karakteriseren. In eenen, door hem aan heer J. C. BAUD, den ovolger van den heer ELOUT, in 1834 gerigten, brief, vinden wij: „Van mijne zijde doe ik al wat mogelijk is, om de belangen van de Handelmaatschappij te bevorderen, in overeenstemming met de bevelen van zijne Majesteit, maar de tegenstand, dien ik ondervind, gaat alle denkbeeld te boven."

In eene brochure, door den heer VAN DEN BOSCH, in 1840 geschreven en uitgegeven, „*Iets over de finantiën van het rijk*", lezen wij onder anderen: „Welken tegenstand ontmoette het stelsel niet, dat op Java is ingevoerd. In Nederland werd het door iedereen veroordeeld, behalve door den Koning en door den direkteur bij het departement van Koloniën, den heer J. C. BAUD. Op Java werd het door de meeste ambtenaren en door de uitstekendsten verworpen."

Terwijl alzoo de heer ELOUT zich stout op die breede gouvernementele begrippen, die den grondslag van alle goede, zoo handels als industriële, staatkunde uitmaken, terwijl hij den vooruitgang huldigt en dien onder de bescherming eener redelijke vrijheid wil gebragt hebben, trekt daarentegen de heer VAN DEN BOSCH zijne argumenten alleen uit het monopolie, en tracht hij alleen den Koning te behagen, die misleid was geworden.

Wij hebben eenige aanhalingen ons veroorloofd, die sommigen onzer lezers misschien droog zullen voorkomen. Maar, wij hebben het reeds in den aanvang van onzen arbeid gezegd, het Nederlandsche koloniale stelsel heeft in Europa veel naam, het batig slot oefent zijne magische kracht uit op allen, die zich met het bestuur van koloniën, zoo wel in Frankrijk als in Engeland, bezig houden, en doet hen gelooven aan de voortreffelijkheid van een stelsel, dat zulke finantiële uitkomsten heeft. Wij, die niet volkomen in de algemeene bewondering deelen, moesten dus bewijzen, dat wij ernstige beweegredenen hadden, om ons voorbehoud te maken met betrekking tot het Nederlandsche stelsel, en wij moesten vooral goed doen uitkomen, dat wij niet alleen stonden met onze meening, maar dat zij gesteund wordt door 't gezag van de achtenswaardigste autoriteiten.

Is het waar, hebben wij ons al aanstonds afgevraagd, dat het op Java

in werking gebragte koloniale stelsel van dien aard is, gelijk de heer MONEY beweert, dat het de belangen der inboorlingen en van het moederland gelijkelijk bevordert? De heer SMISSAERT heeft ons geantwoord met de erkentenis, dat het misbruik der heerendiensten en de knevelarijen der hoofden een der voornaamste grondslagen zijn van het koloniaal bestuur.

Is het waar, hebben wij ons al verder afgevraagd, dat het koloniaal bestuur een vaderlijk gezag uitoefent over de inboorlingen en hen aan het Nederlandsche Gouvernement tracht te verbinden, door hun eene afdoende bescherming, een billijk loon en een streng regt te verzekeren? Wij hebben feiten aangehaald, die bewijzen, dat van den eersten trap der administratieve hierarchie tot aan den laatsten, het regt afhangt van de willekeur der ambtenaren, die te gelijk regters en partij zijn in de regtsgedingen, die de inboorlingen mogten willen beginnen. Bovendien hebben wij bewezen, dat, indien het Nederlandsche Gouvernement een batig slot verkrijgt, het dit niet verschuldigd is aan de voortreffelijkheid van zijn stelsel, maar aan de gebreken die het aankleven, dat wil zeggen aan de zwakheid en toegevendheid, waarmede het verpligt is ten opzigte der inlandsche hoofden te werk te gaan, aan het exploiteren der massa's en aan het ongenoegzame van het loon, dat het den arbeider betaalt.

Voorzeker verlangen wij niet, dat de Nederlandsche koloniale ambtenaren allen beoordeeld zullen worden naar het overzigt, dat wij gegeven hebben van de leerstellingen van den heer G. L. BAUD, met betrekking tot de opium-pacht en de uitgifte van gedeprecieerde koperen munt. Wij weten, dat onder hen zich mannen bevinden, die over den toestand een zeer gezond oordeel hebben, en die de eersten zouden zijn om eene hervorming toetejuichen. Maar wij waren verpligt aantewijzen, en wij hebben het gedaan, dat de oude koloniale politiek slechts één doel, het batig slot, voor oogen had, en voor geen middel terugdeinsde om het te verkrijgen, zelfs niet voor, gelijk de heer BAUD dit erkent, onzedelijke middelen.

„Dat zij zoo", zal men zeggen; „gij wijst een, uit een zedelijk oogpunt beschouwd, betreurenswaardigen toestand aan. Maar wat wilt gij daarmede? Zijt gij van meening, dat het Nederlandsche Gouvernement heden of morgen een stelsel prijs moet geven, dat voor de schatkist voordeelig is geweest, en dat over 't algemeen den toestand der inlandsche bevolking niet erger heeft gemaakt, dan waarin zij zich vroeger bevond? Wilt gij, dat Nederland een batig slot in de waagschaal stelt, dat het niet missen kan, ten einde zich het genoegen te verschaffen van eene koloniale theorie in praktijk te brengen, die het getuigenis der ondervinding tegen zich heeft?" Neen, dat is niet ons voornemen. Wij weten, dat een koloniaal stelsel, als dat van Nederlandsch Indië, waaraan zoo veel groote belangen zich verbinden, niet in een dag kan hervormd worden. Heroïeke middelen aan te wenden is gevaarlijk; ze kunnen alleen in wanhopige toestanden worden toegepast, en de Nederlandsche koloniën zijn verre van in zulk een staat te verkeeren. Onze kritiek is dus niet volstrekt afkeurende; en wij zijn gereed te erkennen, dat de toepassing der denkbeelden van den

generaal VAN DEN BOSCH een krachtigen stoot heeft gegeven aan de industriële en handels-bedrijvigheid der kolonie. Alleen gelooven wij, en onze meening is gegrond op eene naauwgezette studie der feiten, dat de voordeelen van het tegenwoordige stelsel eveneens zouden zijn verkregen, met vermijding der groote nadeelen die het aankleven, indien men eene meer liberale staatkunde was gevolgd.

Het handels-monopolie is, bij voorbeeld, oorzaak geweest, dat de handelsvloot in 't leven is geroepen, die de Nederlanders te regt als de schoonste der wereld beschouwen; het heeft de vorming eener bewonderenswaardige markt bevorderd, die voor geene andere onderdoet. Al verder heeft de dwangarbeid de Javanen aan regelmatigen arbeid gewend, en hun geleerd, dat hun grond kan verdubbelen en verdriedubbelen in waarde, als ze er een deel van bestemmen voor de kultuur van produkten voor de Europesche markt. De hoofden hebben meer kennis opgedaan van administratie en zijn met de voordeelen onzer beschaving bekend geworden, en de Nederlandsche ambtenaren zijn bekend geworden met de zeden, de taal en de hulpbronnen van het land. Ziedaar de schoone zijde van het tegenwoordige stelsel; maar die voordeelen zelve hebben aanleiding gegeven tot nadeelen, die men zou hebben ontgaan, indien men de liberale denkbeelden van de heeren DU BUS en ELOUT had aangenomen. Zoo hebben de vermomde premiën, door de Handel-maatschappij aan de scheepvaart gegeven, op zulk eene wijze de reeders aangespoord, dat weldra het aantal beschikbare schepen de behoeften van den handel verre overtrof. En dat is natuurlijk. Het overvoeren van de produkten van Java was de eenige werkzaamheid der reeders geworden, terwijl de handel alleen dacht aan de periodieke veilingen der Handel-maatschappij voor rekening van het Gouvernement, en er zich slechts op toelei om kommissiën te verkrijgen. Van daar dat de Nederlandsche handel, die eenmaal de gansche wereld omvatte, eindigde met den weg naar de verwijderde zeeën te vergeten, en dat de kooplieden van Amsterdam en Rotterdam afstand hadden gedaan van hunnen ouden ondernemingsgeest, om zich de tusschenpersonen van den Duitschen verbruiker en het producerende Gouvernement te maken.

Het monopolie heeft zijne goede zijde gehad, die wij hebben opgegeven; maar het batig slot, dat er de vrucht van is, en dat tegenwoordig het eenige argument ten voordeele van het stelsel uitmaakt, is geheel en al afhankelijk van den uitslag van den oogst en van de hooge prijzen. Laat de oogst eens gedurende een jaar of drie slecht uitvallen of laten de prijzen der produkten eens eene daling ondergaan, en onmiddelijk is het evenwigt in de finantiën van het moederland verbroken. En toch heeft deze dubbele hypothese niets hersenschimmigs; de oogsten hangen immers niet van den ondernemer af, en zelfs het meest despotische bestuur is magteloos om den loop der jaargetijden te regelen. En wat de daling der prijzen betreft, zij is geheel afhankelijk van de minste krachtsinspanning van andere mededingende koloniën, om hunne kultures uit te breiden, eene krachtsinspanning die — men vergete het niet — juist door de verhooging der

prijzen wordt uitgelokt. Overigens zouden zij nimmer het cijfer hebben bereikt, waartoe zij langzamerhand zijn geklommen; nimmer zou dus het batig slot, waarop men zich thans zoo verheft, zijn verkregen, indien twee omstandigheden, die de heer VAN DEN BOSCH niet heeft voorzien en niet had kunnen voorzien, zich niet in tijds hadden voorgedaan, om de verderfelijke uitwerking van zijn stelsel te neutraliseren. Hebben wij noodig, die twee toevallige omstandigheden te noemen? De eerste is de groote uitbreiding, die de spoorwegen, tegen de verwachting in van de mannen van 1830, hebben verkregen; en de tweede is de groote stroom van volksverhuizing, eerst naar de Vereenigde Staten en vervolgens naar Australië en Californië. De spoorwegen hebben de koloniale waren onder 't bereik van iedereen gebragt. De vermindering der prijzen van vervoer, een gevolg van de spoorwegen, heeft deze waren in de verst afgelegene streken der oude wereld doen doordringen, en dus op zeer groote schaal het verbruik er van vermeerderd. De verbazende ontwikkeling van de katoenmanufakturen in Engeland heeft in de Vereenigde Staten eene aanzienlijke vermeerdering van bevolking ten gevolge gehad, en heeft die bevolking een graad van welvaart bezorgd, die dat land tot een der voornaamste middenpunten van verbruik heeft gemaakt. De ontdekking van goudmijnen in Californië en Australië heeft dezelfde uitwerking gehad. Al deze verschillende omstandigheden verklaren, gelijk wij gezegd hebben, de schijnbaar goede uitkomst van het stelsel van den heer VAN DEN BOSCH, maar regtvaardigen het niet. De verhooging der prijzen zal ongetwijfeld de uitbreiding der kultuur, in andere landen van produktie, in 't leven roepen, en dan zal de dwangarbeid magteloos zijn om de konkurrentie vol te houden. Ziehier de reden. De arbeider, die geen billijk loon ontvangt, legt er zich niet op toe om zijne taak goed te volbrengen; de kontrole van het Gouvernement kan, in weerwil der maatregelen die genomen zijn om den ijver van ambtenaren en inlandsche hoofden te prikkelen, het aanhoudende toezigt niet vervangen van partikuliere ondernemers. Daaruit volgt, dat, om dezelfde hoeveelheid produkten als de partikuliere industrie te verkrijgen, het monopolie een veel grooter aantal handen en veel uitgestrekter terrein noodig heeft. Zoo brengen op Java, bij voorbeeld, 250 millioen koffijboomen gemiddeld niet meer dan 850,000 pikols koffij op, dat is $^{22}/_{100}$ kilo van een boom. Nu raadplege men de statistieke opgaven van koloniën waar de produktie vrij is; ja, men raadplege zelfs de enkele partikuliere planters, die op Java voor eigen rekening verbouwen, en men zal zien, dat de gemiddelde produktie, onder vrijen arbeid, een halve kilo en meer bedraagt. Welk een verlies van krachten en hulpmiddelen!

Zoo zou het niet zijn, zeiden wij, indien men de liberale denkbeelden van de heeren DU BUS en ELOUT had gevolgd. Maar hier voorzien wij eene tegenwerping. Welke resultaten, zal men ons vragen, hebt gij verkregen, gedurende de tien jaren, waarin dit door u zoo zeer gevierde stelsel in praktijk is gebragt? Indien men de ondervinding in het oog heeft, die is opgedaan, sedert de teruggave van Java aan Nederland tot 1830,

dan antwoorden wij, dat de proef noch volledig noch afdoende is geweest. Wij zullen niet terugkomen op de kritiek, waaraan de toepassing van het liberale stelsel werd blootgesteld, na 't vertrek van kommissarissen-generaal; daaromtrent verwijzen wij naar de uitspraak van de heeren DU BUS en ELOUT, wier gezag niet zal worden betwist. En wat de gevolgtrekkingen betreft, die uit deze ondervinding kunnen worden afgeleid, is het duidelijk dat ze valsch zijn, indien men een feit niet in rekening brengt, hetwelk de elementen van dit gewigtig vraagstuk beheerscht. Gelijk gebeurtenissen, onafhankelijk van den wil van den heer VAN DEN BOSCH, schijnbaar zeer voordeelige resultaten van een verkeerd stelsel hebben doen verkrijgen, zoo hebben omstandigheden, onafhankelijk van de voorstanders van het liberale stelsel, er de goede uitkomst van tegengewerkt.

Werpen wij al aanstonds een blik op den staathuishoudkundigen toestand van het moederland, sedert den val der Oost-Indische Kompagnie tot het jaar 1830.

De revolutie van 1795 en de Fransche overheersching, de tiercering en de gedurige staat van oorlog hadden de groote fortuinen aanzienlijk verminderd, den burgerstand verarmd en den ondernemingsgeest uitgedoofd. De Oost-Indische Kompagnie was vernietigd, maar het kontinentale stelsel van NAPOLEON I en het Engelsche embargo hadden de zeevaart vernield; slechts eenige bevoorregten, van eene keizerlijke licentie voorzien, waren gemagtigd een schip naar Indië uit te rusten. In 1811 werd Java door de Engelschen genomen; van dien tijd af hield alle scheepvaart naar Indië op tot het jaar 1816.

Wat gebeurde er in dien tusschentijd in Engeland? De industrie had er een aanzienlijke vlugt genomen, ten gevolge der schoone uitvindingen van WATT, ARKWRIGHT, JAMES HARGRAEVE, CROMPTON, CARTWRIGHT en RADCLIFFE, terwijl in Amerika de uitvinding van WITHNEY dat land in staat stelde, aan de altoos toenemende navraag naar Engelsch katoen-fabrikaat te voldoen. De invloed van deze uitvindingen op de nijverheid van Engeland was zóó belangrijk, dat de invoer van katoen, die van 1776 tot 1785 gemiddeld niet meer dan 7 millioen pond bedroeg, in 1815 tot 99 millioen was gestegen. 't Spreekt van zelf, dat deze vooruitgang der katoen-industrie eenen krachtigen invloed uitoefende op den uitvoer-handel, beschermd als hij was door de talrijke oorlogschepen waarover Engeland te beschikken had. De uitvoer van katoenen goederen steeg in 1815 tot 18 millioen pond sterling. De door PITT volgehouden oorlog had het vasteland uitgeput, terwijl de nijverheid, de handel en de scheepvaart van Engeland zich aanhoudend hadden ontwikkeld.

Dit was eveneens het geval met den handel en de nijverheid der Vereenigde Staten, die Engeland in 1783 erkende, als een natuurlijk gevolg van de behoefte die de Engelsche fabrikanten hadden aan Amerikaansche katoen.

Terwijl dus in Nederland en op Java alles ten ondergang neigde en ineenstortte, verkeerden Engeland en de Vereenigde Staten in vollen voor-

spoed en beschikten over krachtige middelen om de mededinging vol te houde n

De vereeniging van België met Nederland, die voor de beide belangen zoo voordeelig had kunnen zijn, werkte mede om den ongunstigen toestand der koloniën te bevestigen, door de vijandschap van het noorden en het zuiden. Niet in staat om de protektionistische neigingen van het zuiden te weerstaan en voldoening te geven aan de begrippen van vrijen handel van het noorden, trachtte het kabinet van 's Gravenhage beide beurtelings voldoening te geven, door een stelsel van dualisme, dat in werkelijkheid niemand kon voldoen, dat de elementen van vooruitgang, in de vereeniging der beide landen gelegen, onvruchtbaar maakte, de hulp der kapitalen van het noorden, die voor de nijverheid van het zuiden zoo nuttig zouden geweest zijn, verhinderde, en wederkeerig het noorden beroofde van de produkten der nijverheid van het zuiden zoo noodig voor zijnen handel met Java.

Deze binnenlandsche moeijelijkheden hadden ten gevolge, dat de aandacht van het Gouvernement van den toestand der kolonie werd afgetrokken. De Minister van Koloniën, die tegenwoordig den eersten rang in het Nederlandsche Gouvernement inneemt, was in dien tijd tot den laagsten teruggezet. Het hoofd van dat departement kon er dus niet voor waken, gelijk hij dit wel gewild had, dat zijne denkbeelden inderdaad en regelmatig werden toegepast; hij kon niet met kracht opkomen tegen de hindernissen, die hem werden in den weg gesteld door de voorstanders van het oude stelsel, die er in de kolonie waren overgebleven, en tegen den invloed, dien zij bij den Gouverneur-Generaal, den baron VAN DER CAPELLEN, hadden weten te verkrijgen. Bovendien was de finantiële toestand allerellendigst; ten gevolge der uitgiften van allerlei aard, die gedurende de Fransche revolutie en overheersching hadden plaats gehad, was de geldsomloop geheel en al bedorven.

't Is duidelijk, dat in zulk eenen toestand de proef van nijverheids- en handels-vrijheid op Java slechts zeer onvolkomen kon zijn. En toch heeft de vrijheid, in weerwil van deze ongunstige omstandigheden, hare vruchten gedragen. Wij zullen het door cijfers bewijzen. Ten einde 't geen nu volgt goed te doen begrijpen, herinneren wij: 1°. dat de koffijboom gemiddeld vijf jaren noodig heeft, voor hij volkomen vruchtdragende is; 2°. dat vijf residentie's, die tegenwoordig 250,000 pikols koffij opbrengen, toen nog niet aan Nederland behoorden.

In 1816 was, onder den invloed van den oorlog, de uitvoer niet meer dan 50,000 pik. koffij geweest; vijf jaren later was de uitvoer gestegen: in 1822 tot 204,616 p., in 1823 tot 285,153, in 1824 tot 242,190 en in 1825 tot 277,622 p.

Daarbij werden de tekorten veranderd in overschotten, gelijk blijkt uit den volgenden staat:

Jaren.	Uitgaven.	Ontvangsten.
1817. . .	f 17,399,426	f 18,278,105
1818. . .	„ 19,804,216	„ 23,452,482
1819. . .	„ 21,071,513	„ 22,240,374

De Engelschen zelven hadden het, gedurende den korten tijd van hun bestuur, alleen door de kracht van liberale hervormingen die zij met ijver invoerden, in drie jaren zoo ver weten te brengen, dat zij acht en een half millioen daalders, ongeveer twaalf millioen guldens, van de koloniale schuld amortiseerden.

Men heeft ons, van Nederland uit, gevraagd, of wij dan van het tegenwoordige stelsel tabula rasa willen maken. Uit hetgeen wij geschreven hebben, blijkt genoegzaam, dat dit ons voornemen niet is. Wij willen slechts, en hierin zijn wij in overeenstemming met de groote meerderheid der Nederlandsche natie en met den tegenwoordigen Minister van Koloniën zelven, langzamerhand en met al de omzigtigheid, die het gewigt der in de koloniale zaken betrokken belangen vereischt, de werking eener verstandige vrijheid in de plaats stellen van de werking van het monopolie.

Men heeft gevraagd, wie de schrijver kan zijn van deze artikelen; maar men doet daar verkeerd aan. Wij hebben onder de oogen het rapport van den heer DU BUS en dat van den heer ELOUT, het boek van den heer MONEY en de verzameling van stukken, betrekkelijk de invoering van het kultuurstelsel, door den heer VAN DEN BOSCH zelven in het officiële *Staatsblad* van 1834 uitgegeven, en zoo ook de brochure van den heer SMISSAERT en de adviesen van den heer G. L. BAUD. Dat zijn, naar 't ons voorkomt, voldoende bronnen, die iedereen in de gelegenheid stellen, om den waarachtigen toestand der kolonie te leeren kennen. Hebben wij dien toestand met juistheid beoordeeld? Ziedaar de eenige vraag. De feiten, die wij hebben aangehaald, zijn uit authentieke bescheiden geput; zij kunnen dus niet worden ontkend. En wat onze beschouwingen betreft, die geven wij gaarne aan de algemeene beoordeeling over. Dat men ze wederlegge als men 't vermag!

Wij hebben alzoo aangetoond, dat de ondervinding van het stelsel van vrijheid van handel en industrie, op Java verkregen, meer voldoende resultaten had verkregen, dan de voorstanders van het monopolie voorgeven, en dit in weerwil van het feit, dat het stelsel slechts gedeeltelijk is toegepast, met zekere aarseling en onder geheele abnormale omstandigheden. Wij hebben tevens gezegd, dat het de Engelschen, in minder dan drie jaren, gelukt was, om voor ongeveer zes-en-twintig millioen francs papieren munt te amortiseren. De munts-omloop was zoo goed hersteld, dat van 1813 af de belastingen in zilver of goud werden betaald.

In plaats van zijne inkomsten van den dwangarbeid of van het handelsmonopolie te vragen, legde het Engelsche Gouvernement er zich op toe, om een beter belasting-stelsel in te voeren. De belangrijkste hervorming, die het tot stand bragt, was de instelling der landrente, die tot nu toe is blijven bestaan. Die belasting moest de kontingenten en heerediensten vervangen, behalve de heerediensten voor de bruggen en wegen. 't Is waar, dat men zich in 't cijfer der belasting bedrogen heeft en dat tegenwoordig een staatsman, gelijk de luitenant-gouverneur RAFFLES, maar beter met de

staathuishoudkunde bekend, liever den grond dan zijne produkten zou hebben belast; maar desniettemin is het waar, dat het Engelsche Gouvernement nuttige hervormingen in het belastingstelsel heeft gebragt, en de vrijheid van arbeid en handel op Java heeft bevorderd.

De drie Kommissarissen des Konings, belast met het overnemen der kolonie uit de handen der Engelschen, waren met dezelfde gevoelens bezield en bouwden op dezelfde beginselen. Al de overwegingen van hunne organieke besluiten getuigen van ruime inzigten, die ongetwijfeld de gelukkigste resultaten zouden hebben gehad, indien de Kommissarissen van de ondergeschikte ambtenaren der kolonie eenige medewerking hadden ondervonden. Maar ongelukkig geleken die ambtenaren, vervuld met de oude begrippen van een vroeger tijdvak, op de uitgewekenen die met LODEWIJK XVIII in Frankrijk terugkeerden en die in hunne ballingschap niets hadden geleerd en niets vergeten. Gelijk deze overblijfselen van een vorige eeuw den goeden wil van den vorst verlamden, bedierven de vooroordeelen en de tegenstand van de mannen, die de Kommissarissen wel moesten gebruiken, in de toepassing de liberale bedoelingen hunner chefs. Zij wisten, toen de heer VAN DER CAPELLEN alléén aan 't hoofd der zaken stond, het zoo ver te brengen, dat zij in 1823 van dien Gouverneur-Generaal een besluit verkregen, dat de vergunningen van vrije kultuur vernietigde, die door de inlandsche vorsten der vorstenlanden aan Europesche ondernemers waren verleend. En toch, in weerwil van deze verminkte toepassing van het liberale stelsel, was er, gelijk wij gezien hebben, voor de jaren 1817, 1818 en 1819 een overschot van *f* 5,895,806.

Men heeft beweert, dat de vrije handel het gevolg moest hebben, dat de markt van koloniale produkten van het moederland zou te niet gaan. 't Zij ons veroorloofd, eenige cijfers aan te halen, die 't bewijs zullen leveren, hoezeer dit beweren op een dwaling berust.

De uitvoer van koffij vertegenwoordigt in de jaren 1822, 1823 en 1824 eene waarde van *f* 42,500,000. Daarvan werden 38 millioen, dus $^9/_{10}$ van de waarde, naar Holland uitgevoerd, ofschoon de handel en scheepvaart vrij waren.

Van 1819 tot 1824, dus in de zes laatste jaren van den vrijen handel, werden van Java uitgevoerd, bestemd naar Europa: 1,299,521 pikols koffij, waarvan 1,228,783 naar Holland en 36,540 naar Engeland. De gansche uitvoer van koffij uit Java bedroeg, gedurende deze zes jaren, 1,346.929 pikols.

In 1824, het laatste jaar van geheel vrijen handel, werden, van de 242,190 pikols naar Europa uitgevoerde koffij, 227,104 naar Holland gezonden en slechts 1654 naar Engeland. Het totaal van den uitvoer van koffij naar Holland bedroeg ongeveer 9 millioen gulden, en die naar Engeland *f* 80,500.

Ook de invoer naar Java had het moederland in zijne hand. Wij vinden in de statistieke tabellen, dat in 1824 naar Java werd uitgevoerd:

Onder	Nederlandsche	vlag voor	*f* 8,763,496
〃	Engelsche	〃 〃	〃 3,848,803
〃	Amerikaansche	〃 〃	〃 1,790,926

Dit resultaat is te opmerkelijker, dewijl de kolonie nog zoo kort geleden uit de Engelsche hand was overgenomen, iets 't welk bewijst, dat niet het monopolie aan Nederland het voorregt van den handel met zijne koloniën bezorgt, maar de ligging zijner havens en de overvloed zijner kapitalen.

In 1829, onder het verlicht bestuur van den heer DU BUS, was de uitvoer als volgt, in weerwil van den in 1825 uitgebarsten opstand:

288,772	pikols	koffij.
108,640	〃	suiker.
11,062	kilos	foeli.
50,125	〃	kruidnagelen.
81,437	〃	muskaat-nooten.
435,630	pikols	rijst.
21,425	〃	tin.

Een getal van 103 Nederlandsche schepen, metende 24,889 last, was beladen geworden met eene waarde van *f* 10,886,371; en 45 Engelsche schepen, metende 8,163 last, hadden voor eene waarde van *f* 1,401,139 uitgevoerd.

Van de 288,772 pikols koffij, uit Java uitgevoerd, werden 264,458 naar Nederland gebragt.

Van de 108,640 pikols suiker, hadden 92,123 pikols dezelfde bestemming.

De invoer onder Nederlandsche vlag stond in verhouding van *f* 11,047,161 tot *f* 1,813,328 onder Engelschen vlag.

Ten einde de verdediging onzer meening ten voordeele van vrije kultuur en vrijen handel zoo volledig mogelijk te maken, zullen wij nog een staat mededeelen, door den heer DU BUS opgemaakt en op last van Koning WILLEM I door den heer ELOUT herzien. Die staat bevat de balans der koloniale administratie, uit een gouvernementeel oogpunt, en heeft betrekking op de jaren 1816 tot 1826.

PASSIEF.	Aan het Gouvernement van Groot-Brittannie	*f* 1,358,404
	Papieren munt en kredietpapier	- 9,545,780
	Onderscheidene schulden	- 9,975,912
	Te zamen	*f* 20,880,096
	Hierbij nog voor verschillende betalingen in 1826, 1827 en 1828, voor het jaar 1825	- 5,269,758
		f 28,149,854
AKTIEF.	In de schatkist	- 2,594,421
	In de magazijnen, het zout berekend naar aanmaak-prijs, en de overige artikelen volgens den marktprijs op 't einde van 1825	- 10,248,159
	Produkten naar Nederland, Bengalen en China gezonden	- 2,477,530
	Te goed	- 4,837,195
	Te zamen	*f* 20,659,305
	Hierbij ontvangsten in 1826, 1827 en 1828, over het jaar 1825	- 2,661,933
	Deficit	- 2,828,616
		f 26,149,854

Bij dit deficit moet nog gevoegd worden voor non-valeurs en misrekeningen op den verkoop der bovengenoemde produkten ƒ 3,749,931; zoodat het deficit der administratie sedert 1816 tot het einde van 1825, volgens de officiële berekening van den heer DU BUS, bedraagt: ƒ 6,578,547, waarvan men nog, op het departement van koloniën, heeft afgetrokken:

Voor uitgaven ten laste van West-Indië . .	ƒ 1,461,500
Voor den aanbouw van het stoomschip *de Atlas*.	- 300,000
Voor teruggekochte domeinen	- 1,000,000
	ƒ 2,761,500

Zoodat er nog ƒ 3,817,047 aan deficit overblijft.

Maar als men in aanmerking neemt, dat de kommissarissen-generaal, belast met het overnemen der kolonie uit handen der Britsche autoriteit en met hare hervorming, slechts ƒ 1,479,708 hadden medegebragt, terwijl men voor schulden van voorgaande Gouvernementen vóór 1816 moest

betalen	ƒ 4,105,211
en dat gedurende die acht jaren het materiëel van 't Gouvernement vermeerderd is met	- 7,175,000
Te zamen . . .	ƒ 11,280,211

dan wordt men genoopt te erkennen, dat het bestuur van den heer VAN DER CAPELLEN, in weerwil van de groote fouten door hem begaan, werkelijk is geëindigd met een voordeelig slot van ƒ 7,463,164, waarbij nog gevoegd moet worden ƒ 1,358,404, die aan het Britsche Gouvernement moesten betaald worden, maar die niet behooren voor te komen op de balans van 1816 tot 1825.

De inkomsten van het Gouvernement waren inderdaad gestegen van ƒ 9,025,176 in 1815, onder het Engelsche bestuur, tot ƒ 21,850,163 in 1823. Daarbij moet men ook in aanmerking nemen, dat men moest voorzien in de expeditie tegen Palembang, op Celebes en in de Molukkos, en dat de Engelsche autoriteiten de overgang der kolonie aan de Nederlandsche kommissarissen bijna een jaar vertraagden, en deze laatsten dus, eigenlijk kommissarissen in partibus, gedurende dien tijd van de inkomsten van het land verstoken bleven, terwijl het talrijk personeel, dat zij medegenomen hadden, ten hunnen laste bleef.

Toen zij eindelijk bezit van de kolonie genomen hadden, zagen zij zich verpligt niet alleen te voorzien in de kosten van eene volledige reorganisatie van het burgerlijk bestuur, maar ook in de belangrijke uitgaven, die de schepping van een leger en eene koloniale vloot vereischte.

Als men al deze moeijelijkheden in rekening brengt, ziet men dat het stelsel resultaten heeft gehad, die verre zijn van de vrijheid van kultuur en handel te veroordeelen.

Toen de heer DU BUS in 1825 op Java kwam, was hij door den heer ELOUT belast met een onderzoek naar den toestand der kolonie, met het voorstellen van maatregelen die genomen moesten worden, en met het in dien tusschentijd in werking brengen van de liberale beginselen der kommissarissen-generaal.

Nimmer is een staatsman in moeijelijker omstandigheden aan 't bestuur gekomen; nimmer ook is een bestuur slechter gewaardeerd dan dat van dezen in alle opzigten uitstekenden man. In 1830 door den heer VAN DEN BOSCH vervangen, kwam hij gedurende de revolutie in Europa, en was hij weldra vergeten.

De rapporten, waarop wij ons beroepen, veroordeelen deze ondankbaarheid.

Onder zijn bestuur genoot de pers een groote mate van vrijheid. De heer DU BUS stond toe, dat met zelfs in de officiële *Javasche Courant* zijne maatregelen beoordeelde.

Men is aan hem de hervormingen der komptabiliteit verschuldigd; eene menigte van administratieve maatregelen getuigt van zijne verlichte zienswijze en van zijne belangstelling in de ontwikkeling van den landbouw, dien grondslag der koloniale welvaart. Zijn rapport, dat wij onder de oogen hebben, is een toonbeeld van helderheid en doorzigt. De blik van den staatsman blinkt er op elke bladzijde in door, en tevens zijne grondige studie der staathuishoudkunde en der bijzondere omstandigheden, waarin het grondbezit in Mahomedaansche landen verkeert.

Wij zullen de finantiële resultaten van het bestuur van den heer DU BUS opgeven.

Bij zijne komst vond hij de kolonie ten prooi van een opstand, die aan 200,000 inboorlingen en aan 30,000 Europeanen het leven kostte. En toch bedroegen, volgens de komptabiliteit van Java, de gewone inkomsten in 1829 *f* 21,289,164 en de gewone uitgaven *f* 16,974,817.

Wij behoeven wel niet te zeggen, dat er nog een buitengewoon budget voor oorlogskosten was. Volgens den heer MONEY moeten die kosten voor het jaar 1829 bedragen hebben *f* 7,779,991.

Ziehier een volledig overzigt der ontvangsten en uitgaven van 1817 tot 1830, gelijk de heer MONEY dat opgeeft.

	Ontvangsten.	Uitgaven.	Balans.	
1817	*f* 18,278,105	*f* 17,399,426	*f* 878,679	overschot
1818	- 23,452,482	- 19,804,216	- 3,648,260	"
1819	- 22,240,374	- 21,071,513	- 1,168,914	"
1820	- 23,765,979	- 25,070,542	- 1,305,563	te kort *)
1821	- 23,781,771	- 22,718,420	- 1,078,151	overschot †)
1822	- 25,962,638	- 26,997,887	- 1,035,254	te kort
1823	- 27,417,443	- 26,182,780	- 1,434,663	overschot
1824	- 29,245,469	- 28,545,224	- 700,245	"
1825	- 23,618,384	- 30,781,263	- 7,167,879	Javasche oorlog.
1826	- 20,222,254	- 20,449,495	- 427,441	
1827	- 20,735,818	- 22,976,582	- 2,241,269	
1828	- 22,795,711	- 22,314,076	- 18,365	
1829	- 21,289,761	- 24,754,605	- 3,464,844	
1830	- 26,573,044	- 28,869,361	- 2,269,317	

*) Veroorzaakt door de expeditie tegen Palembang.
†) Expedities van Celebes en de Molukkos.

Uit al deze opgaven kan men zien, wat de uitkomst is van het stelsel van vrije kultuur, zelfs wanneer het verkeerd wordt toegepast. Maar 't zou moeijelijk zijn de resultaten te berekenen, die men zou verkregen hebben, als men maatregelen had genomen, om de inboorlingen voor de kultuur van den koffijboom te winnen, door hun een billijk loon voor hunnen arbeid te verzekeren; als men niet voortgegaan was met het heffen eener belasting op het produkt van ²/₅ bruto en meer; en als men maatregelen had genomen, om de werkzaamheid van Europesche ondernemers in de plaats te stellen van die van inlandsche hoofden, die hetgeen er van 't produkt overbleef na aftrek der betaling zich toeëigenden, om het tegen lage prijzen te verkoopen.

Men heeft zeer ver gezochte beweegredenen aangevoerd, om deze afkeerigheid van de medewerking van Europeesch kapitaal te regtvaardigen; een rapport van den heer VAN DE GRAAFF, door den heer DU BUS vermeld, somt ze met een voorbeeldeloos zelfvertrouwen op. Niet ligt zullen de voorstanders van het oude stelsel eene meer volledige pleitrede kunnen houden. Als men hen hoort, zijn zij geheel belangeloos; leggen zij geen dwangarbeid aan de Javanen op, maar zorgen zij voor hen tegen hunne overdreven luiheid; verhinderen zij de hervorming van het grondbezit niet, maar beschermen integendeel de gebruiken en gewoonten der inboorlingen.

Wij weten wat dat beteekent; wij kennen die phraseologie; zij, die er zulk een goed gebruik van maken, hebben ze niet uitgevonden; zij wordt overal gebezigd, waar de misbruiken zich niet aan het daglicht durven bloot stellen. Maar het misbruik der woorden verandert de natuur der dingen niet. Het volgende uittreksel uit het rapport van den heer DU BUS toont aan, wat eigenlijk achter die fraaije woorden verborgen ligt.

„Indien ik hier treden wilde in de menigvuldige berigten, die van zoo vele kanten bij mij zijn ingekomen over de middelen, door 's Gouvernements dienaren gebezigd, om de betaling van ²/₅ van het produkt van den koffijboom *in natura* af te wijzen en er die van *specie* voor in de plaats te krijgen, zoo weet ik waarlijk niet, of die met eenige mogelijkheid eene volkomen geloof zouden kunnen vinden bij hen, die niet, als ik hier ter plaatse, de zaken zoo van nabij en met eigen oogen kunnen gadeslaan. Alle andere getuigenissen ter zijde stellende, zoo zal ik mij dan ook liever uitsluitend bepalen tot hetgeen de heeren residenten ieder ten hunnent van zich zelven getuigen, van de wijze waarop eerst de koffij-kultuur is aangelegd, ontwikkeld en uitgebreid, en waarop vervolgens de voorwaarden zijn nagekomen, waartoe het Gouvernement zich zoo plegtig verbonden had."

Men zal ons misschien tegenwerpen, dat het zoo in den tijd van den heer DU BUS is geweest, maar dat sedert de invoering van het stelsel van den heer VAN DEN BOSCH de geest van het bestuur is veranderd. Maar dan antwoorden wij op dit beweren door § 9 van het verslag der kommissie van rapporteurs der Tweede Kamer der Nederlandsche Staten-Generaal over de begrooting van het departement van koloniën voor 1862 aan te halen. Daar lezen wij:

„Verdienen de berigten uit Indië geloof, dan zou onlangs Tagal andermaal het tooneel geweest zijn van eene betreurenswaardige gebeurtenis. De bedoelde berigten komen hierop neder: het bestuur zou een bevel hebben uitgevaardigd, waarbij eene andere wijze van aanplant van suikerriet werd gelast, die meer arbeid vorderde van de bevolking, dan de tot hiertoe gebruikelijke. De bevolking zou gewillig aan het bevel hebben voldaan, maar gemeend hebben dat haar voor meer arbeid ook meer loon toekwam. Toen haar dit was geweigerd, zou zij zich in aanzienlijken getale naar het huis van den resident hebben begeven, en op de op Java gebruikelijke eerbiedige wijze aan den resident hare klagten hebben kenbaar gemaakt, door tusschenkomst van een of meer harer woordvoerders. De resident zou de woordvoerders hebben aangehouden en afgestraft en de bevolking teruggezonden."

Gelijk men ziet zijn deze feiten in eenen vorm medegedeeld, als of men aan de waarheid twijfelde. Het rapport voegt er dan ook bij:

„Men hoopt van den Minister te vernemen, dat de Indische berigten onjuist waren; want de bedoelde handelwijze zou een slecht bewijs zijn van de zorg van het Indisch bestuur, om de inlandsche bevolking door eene regtvaardige en billijke behandeling aan ons te verbinden, om haar tegen willekeur te beschermen, en om haar de overtuiging te geven, dat zij, bij billijke klagten, van de zijde van ons bestuur steeds regt mag verwachten."

Wij hebben gezien in welke munt de vermeerderde gouvernements-arbeid op Java wordt betaald, nu zullen wij onderzoeken hoe de gewone arbeid er betaald wordt.

De dwangarbeid vereischt, volgens officiële opgaven, voor de kultuur

van suiker . . .	156,000	huisgezinnen
„ peper. . . .	14,000	„
„ cochenille . .	2,500	„
„ koffij. . . .	415,000	„
„ thee	2,500	„
„ indigo . . .	150,000	„
„ tabak . . .	20,000	„
„ zijde	1,000	„
„ kaneel . . .	8,000	„
	769,000	huisgezinnen
Voor houtvellingen en onderhoud der houtbosschen.	7,000	„
	776,000	huisgezinnen

Deze 776,000 huisgezinnen vertegenwoordigen eene bevolking van ongeveer 4 millioen zielen. De bevolking van dat gedeelte van het eiland, waar de dwangkultuur is ingevoerd, bedraagt 1,600,000 huisgezinnen, of 8 millioen zielen.

Van deze 8 millioen zielen neemt men nog, boven deze 776,000 huisgezinnen, gemiddeld 100,000 menschen voor allerlei soort van korvéën.

Het Gouvernement betaalt aan de bevolking voor de koffij de pikol van

62½ kilo, in de Preanger *f* 3 en eenige centen, in de residenties Madioen en Kediri *f* 5 en eenige centen, en in de overige residenties *f* 8 en eenige centen. Voor het tin van Banka *f* 15 de pikol, en *f* 2 50 voor onkosten.

In de Preanger, Madioen en Kediri betaalt de bevolking geen landrente van de rijst, ter vergoeding van 't verschil in prijs der koffij.

Bij de	koffij-kultuur verdient elk huisgezin jaarlijks gemiddeld.	*f* 16.00
〃 〃	suiker-kultuur	〃 20.00
〃 〃	peper-kultuur	〃 4.00
〃 〃	cochenille-kultuur	〃 12.00
〃 〃	indigo-kultuur	〃 15.00
〃 〃	tabaks-kultuur	〃 12.00
〃 〃	zijde-kultuur	〃 3.00
〃 〃	kaneel-kultuur	〃 11.00

Men ziet, dat, wanneer de voorstanders van het kultuurstelsel zich beklagen over de luiheid der inboorlingen, dezen wel eenige reden hebben, om juist niet zeer vlijtig te zijn, met een loon, dat van *f* 3 tot *f* 20 in 't jaar voor ieder huisgezin verschilt. Dit loon, zoo wij dat woord mogen gebruiken, is te belagchelijker dewijl men de bevolking verpligt heeft, om voor de kultuur door dwangarbeid ongeveer 80,000 bouws van hare rijstvelden af te staan.

Wij hebben gezegd, dat de inboorlingen, in de meest begunstigde residentiën, *f* 8 voor de pikol koffij ontvangen. Tot dit cijfer komt men op de volgende wijze.

Bij besluit van Februarij 1833 heeft men den marktprijs van de koffij op *f* 26.00 bepaald, waarvan eerst ²/₅ voor landrente wordt afgetrokken, dus *f* 10.00; voorts voor het transport van de plaats van produktie naar de zeehaven *f* 3.00 dus *f* 13.00; zoodat er *f* 12.00 koper of *f* 10.00 zilver overblijft.

In 1845 heeft men den fiktieven marktprijs verminderd, zoodat de bevolking sedert dien tijd niet meer dan *f* 8.00 ontving. Indien ons geheugen ons niet bedriegt, is deze prijs op nieuw op *f* 10.00 gebragt, onder 't bestuur van den heer ROCHUSSEN, toen hij in 1858 minister van koloniën was.

Als eene tegenstelling van den toestand, waarin men de bevolking gebragt heeft, moeten wij wijzen op het cijfer der premiën, die men zoo vrijgevig aan Europesche ambtenaren en inlandsche hoofden heeft toegelegd. De residenten genieten ½ pCt., de regenten ½ pCt., de mindere Europesche ambtenaren ½ pCt., de mindere inlandsche hoofden ½ pCt., de dorpshoofden 2 pCt. Bovendien hebben de laatsten nog 8 pCt. voor zoo verre de koffij geleverd wordt in mindering van de landrente. Zoo is het ook met de overige produkten.

Men merke hier wel op, dat, in dit stelsel van premiën, het grootste aandeel aan die inlandsche hoofden is toegelegd, die het digtst bij de bevolking staan, en die juist daardoor hare natuurlijke verdedigers moesten zijn. Indien het altoos verkeerd is, de belangen der ambtenaren in strijd te brengen met hun pligt, hoe veel te dreigender is dan niet dit gevaar op

een Aziatischen grond, waar de willekeur en 't misbruik van gezag met de uitoefening van elk gezag vereenzelvigd zijn.

Wij zijn aan het einde van onzen arbeid genaderd die, hopen wij, ten gevolge zal hebben, dat het publiek beter zal worden ingelicht over de waarde van een stelsel, waaraan men veel te veel lof heeft geschonken.

Wij hebben op onwederlegbare wijze bewezen, dat, zoo Java een batig slot aan 't moederland geeft, dit niet aan de verdienste van het stelsel maar aan misbruiken is toe te schrijven, waarvan de bevolking het slagtoffer is, gevoegd bij gelukkige omstandigheden die de heer VAN DEN BOSCH niet heeft kunnen voorzien. Indien iedereen, gelijk wij, de regelen der staatkunde met die eener gezonde zedekunde vereenigde, zou 't voldoende zijn, te hebben aangetoond, dat het oude koloniale stelsel gegrond is op de exploitatie der massa's, ten einde daaruit vast te stellen, dat eene hervorming noodig en onmisbaar is. Maar wij weten, en zekere autoriteiten, die wij hebben aangehaald, bewijzen het voldoende, dat in zaken van bestuur de zedekunde dikwerf op den achtergrond wordt geschoven. Ten einde dan ook ons betoog *zóó* volledig te maken, dat het de positieve mannen, die zich door geene bespiegelende beschouwingen laten bewegen, in staat zij te overtuigen, blijft ons nog over te bewijzen, dat het batig slot, in weerwil van al de door het Nederlandsche Gouvernement genomen maatregelen, op de zwakste en meest onzekere grondslagen steunt, dat het afhankelijk is van de geringste toevallen van de eerste de beste ongunstige omstandigheid, die den prijs van de koffij en suiker doet dalen. Laat men den staat van de inkomsten en uitgaven en van het overschot, door den heer MONEY uitgegeven, ontleden; laat men het cijfer der inkomsten uit belastingen en dat der opbrengst van verkoopingen van produkten, van 1830 tot 1847, van elkander scheiden; laat men eveneens de som der uitgaven, van 1830 tot 1847, door den dwangarbeid en door de kosten van bestuur veroorzaakt, van elkander scheiden, en men zal ontwaren, dat de staat verlies lijdt op de produkten van den dwangarbeid, tenzij de prijs dier produkten bij voortduring zoo hoog blijft.

Op den prijs der verkoopingen van 1830, of liever van 1834 tot 1847, zou altoos verlies zijn geleden, indien de verliezen op de produkten van den dwangarbeid niet door een overschot waren gedekt van *de opbrengst der belastingen boven de bestuurs-uitgaven.*

Tegen dien prijs der produkten van 1834 tot 1847 produceert men nog met voordeel in Brazilië. In een onderzoek, door den heer J. C. BAUD in 1845 bevolen, naar den toestand en de vooruitzigten van de koffijkultuur in Brazilië, leest men: »Ik moet hier doen opmerken, dat de heer COUTINHA, oud-minister van binnenlandsche zaken, thans préfekt, mij heeft gezegd, dat de planter zijne zaken kan volhouden tegen eenen prijs van 2000 reis of ƒ2.50 de aroba (15 kilo's), dus 8½ cent de halve kilo, terwijl de heer VAN ERVEN van een nog lager cijfer spreekt."

Uit dit feit is eene gewigtige gevolgtrekking af te leiden. Men weet,

dat het rijzen van den prijs van eenig produkt noodzakelijk de produktie aanmoedigt door de konkurrentie uit te lokken. Wanneer het Gouvernement op Java groote voordeelen behaalt op de koffij en de suiker, verdubbelen onmiddelijk de planters van Brazilië, Cuba enz. hunne krachtsinspanning, om hunne kultuur uit te breiden en zich een aandeel te verzekeren in de winsten, die uit de hooge prijzen voortvloeijen. In *gewone omstandigheden* moet deze krachtsinspanning noodzakelijk ten gevolge hebben, dat de markten van koloniale produkten overvoerd worden, en juist daardoor eene daling der prijzen geboren wordt, en ten laatste dat eene aanzienlijke vermindering van het Javasche batig slot, zoo niet de geheele vernietiging daarvan, plaats heeft. Wij drukken op die woorden „*in gewone omstandigheden*", omdat tot dus verre, gelijk wij reeds gelegenheid hadden te zeggen, de vermeerdering van konsumtie, door de uitbreiding van het Europesche spoorwegnet veroorzaakt, zoo aanzienlijk is geweest, dat de vraag aanhoudend het aanbod heeft overtroffen, in weerwil der toenemende produktie. Maar zeker is het, dat de exceptionele en geheel onverwachte voordeelen, die het achtereenvolgend openen van vroeger ongenaakbare nieuwe Europesche markten sedert het vierde eener eeuw aan het koloniale Gouvernement heeft gegeven, op den duur niet kunnen worden behouden, nu de uitbreiding der spoorwegen haar grens weldra heeft bereikt. Bovendien is het niet zeer waarschijnlijk, dat de vorming van middelpunten van bevolkingen en van nieuwe verbruikers, gelijk in de Vereenigde Staten van Australië, in dezelfde eeuw tweemaal zal plaats grijpen.

De prijzen der koloniale waren zullen dus weldra een teruggang moeten beginnen te maken. Elke rijzing moet noodwendig eene vermeerdering van produktie, dat is eene sterkere daling, ten gevolge hebben, zoodra de oorzaken, die de prijzen hebben staande gehouden en verhoogd, zullen ophouden. Deze teruggaande beweging zal voor de produkten van Java te gevoeliger zijn, dewijl de produkten van Brazilie zich in veel gunstiger toestand bevinden dan het Nederlandsche Gouvernement met zijn stelsel van dwangarbeid.

Zelfs in de veronderstelling eener uitbreiding der kultures, zou deze uitbreiding het kwaad, uit een Gouvernementeel oogpunt, nog verergeren; want het is eene eigenschap van het koloniaal stelsel, op de verhooging der prijzen te steunen, zoodat het zich in een strijd plaatst tegen de belangen der verbruikers en tegen de veel redelijker berekeningen van de vrije producenten.

De waarheid van 't geen wij zeggen is door het Nederlandsche Gouverment zoo goed begrepen, dat het de vergunningen tot vrije kultures slechts bij uitzondering heeft verleend. In den grond der zaak en zonder de barbaarsheid in den vorm, staan deze weigeringen van vergunning gelijk met de verwoestingen der specerijen, zoo als die vroeger in de Molukkos plaats hadden.

Uit het geheel van al deze feiten, gelooven wij geregtigd te zijn het besluit at te leiden, dat de heer MONEY verblind is geweest door de bij-

zondere wijze, waarop de resultaten van het koloniale stelsel hem zijn voorgesteld; en dat hij het bewijs heeft geleverd van weinig doorzigt, toen hij geen ander heil voor de Nederlandsche koloniën zag, dan in het behoud van het monopolie. Indien hij zich, gelijk wij, de moeite had gegeven, om tot de bronnen op te klimmen en de meest bevoegde en de meest belanglooze autoriteiten te raadplegen, zou hij zich hebben overtuigd, dat het tegenwoordige koloniale stelsel de kiem van ontbinding in zich draagt, die vroeg of laat Nederland in de grootste verlegenheid moet brengen, terwijl het de inlandsche bevolking uitput, die door de zware belastingen gevoegd bij den dwangarbeid veroordeeld is, jaarlijks inderdaad een werk van PENELOPE op nieuw te beginnen. Hij zou zich bovendien overtuigd hebben, dat de toepassing eener liberale staatkunde alléén de katastrophe, die aan het eind wacht en die alle vooruitziende mannen duchten, kan voorkomen.

Hetgeen wij zeggen heeft volstrekt niet ten doel, om het bestuur van den tegenwoordigen minister, den heer LOUDON, te veroordeelen. Reeds sedert vele jaren is het koloniaal Gouvernement tot onze begrippen bekeerd, en indien zijne handelingen niet geheel in overeenstemming zijn met zijne overtuiging, moet men dit toeschrijven aan de vrees, om de groote belangen te benadeelen, die er in begrepen zijn. Om aan zulk een ingewikkeld zamenstel, aan eene organisatie waarvan de vertakkingen zich zoo ver uitstrekken als die van den heer VAN DEN BOSCH, eene hervormende hand te slaan, wordt een staatsman vereischt van zulk een energisch karakter als het zijne, en zulke mannen treft men niet dagelijks aan. Toch heeft het koloniaal bestuur, vooral sedert 1850, een reeks van maatregelen genomen, die van het liberale karakter zijner rigting getuigen.

Zoo is de begrooting van uitgaven, die tot 1850 nimmer een vast cijfer mogt overschrijden, trapsgewijze met vele millioenen vermeerderd ten voordeele der kolonie. Zoo zijn meer havens voor den algemeenen handel geopend, terwijl het tot 1825 zelfs aan de Nederlandsche schepen niet geoorloofd was, in eene andere haven dan Batavia binnen te loopen, en van 1825 tot 1830 alleen de havens van Batavia, Soerabaja en Samarang voor den groothandel openstonden.

In 1847 verkreeg de heer ROCHUSSEN, toen Gouverneur-Generaal, die meer goed heeft gesticht en nog veel meer heeft voorbereid dan men hem algemeen toeschrijft, de magtiging van den toenmaligen minister, den heer J. C. BAUD, om Makassar tot een vrijhaven te verklaren.

Drie jaren later werden in Nederland, onder 't ministerie THORBECKE-VAN BOSSE, de scheepvaart-wetten afgeschaft, en eenige jaren later werden in de op Java geldende scheepvaart-wetten veranderingen gebragt, zoodat thans de Nederlandsche schepen overal kunnen laden en lossen, waar dit aan de kustvaarders was geoorloofd, en dat bijna alle havens van het eiland geopend zijn voor de schepen dier natiën, die wederkeerigheid toestaan.

Het monopolie van specerijen in de Molukkos is afgeschaft.

In 1858 had de heer ROCHUSSEN, toenmaals minister van koloniën, een

ontwerp van hervorming der tarieven vervaardigd, dat de differentiële regten aanzienlijk verminderde en op eene menigte handelsartikelen alle regten afschafte. De tegenwoordige minister heeft dit wets-ontwerp met eenige wijzigingen aan de Nederlandsche kamers van koophandel gezonden, met verzoek om inlichtingen.

In 1850 werd ook de onbillijke belasting op de bazar's en warong's afgeschaft, waarover wij reeds gesproken hebben.

In 1853 werd tot de hervorming van het muntstelsel besloten, die op dit oogenblik reeds bijna is tot stand gebragt.

Eindelijk is, in 1854, eene organieke wet vastgesteld, bepalende in beginsel, dat de dwangarbeid in vrijen arbeid moet worden veranderd. De diskussie bepaalt zich tegenwoordig tot de vraag, hoe men tot deze verandering zal geraken. Dat vraagstuk houdt tegenwoordig de staatslieden en staathuishoudkundigen van Nederland in hooge mate bezig. Om er zich van te overtuigen is het voldoende, een blik te slaan in de gewisselde stukken tusschen het Gouvernement en de Kamers. Zoo vroeg in hetzelfde Verslag, waarvan wij reeds een uittreksel afschreven, de Kamer aan den Minister, of hij reeds eenige uitvoering gegeven heeft aan de door hem medegedeelde voornemens, om den dwangarbeid langzamerhand en voorzigtig in vrijen arbeid te veranderen. Zij vraagt hem ook, hoe ver de zaak der spoorwegen op Java is gevorderd? Of in den laatsten tijd koncessies zijn aangevraagd? Zoo ja, door wie? voor welke lijnen? en op welke voorwaarden? Of het Gouvernement van voornemen is, om deze aanvragen in overweging te nemen voor zoo verre de voorwaarden billijk zijn? dan wel of het de voorkeur geeft om, gelijk in Nederland, de spoorwegen op de kosten van den staat te leggen? En of eindelijk de Minister van meening is, dat de beweegkracht door trekbeesten voldoende zou zijn voor de behoeften der kolonie?

Deze laatste vraag is, in den geest der rapporteurs, ongetwijfeld reeds bantwoord, want het is niet meer mogelijk, in de keuze tusschen de stoom en de beweegkracht door trekbeesten te aarzelen. Wat de vraagstukken over de beginselen omtrent de spoorwegen betreft, door de Kamer geopperd, is het niet noodig naar Java te gaan, om ze op te lossen. Met een weinig nadenken en oordeel moet men erkennen, dat eene kolonie, waar, volgens de opgave van den heer DU BUS, men vijf òf zes hektaren woesten grond aantreft tegen één hektar die bebouwd is, hare hulpbronnen vijf maal zal verdubbelen door het leggen van een net van spoorwegen, dat de meest verwijderde streken met de middenpunten der bevolking vereenigt. Als men allen, die aan den aanleg van spoorwegen hebben deel genomen, 't zij voor Gouvernementen 't zij voor partikulieren, kon raadplegen, en als men hun de vraag voorlei, wat te verkiezen is, vooraf een algemeen plan van spoorwegen op te maken, waarvan de uitvoering en exploitatie aan een en dezelfde kompagnie werd overgelaten, of wel achtervolgend partiële koncessies te geven, — zouden allen ongetwijfeld antwoorden, dat, na de verkregen ondervinding, ééne eenige koncessie, die 't geheel van

een net omvat, verreweg het voordeeligste zou zijn. Indien dat waar is voor Europa, hoe veel meer zal het dat voor Java, waar vele streken, die van spoorwegen verstoken zouden blijven als het Gouvernement partiële koncessie's gaf, in eene algemeene koncessie, die 't geheele land omvatte, konden begrepen zijn.

Hetzelfde verslag der Tweede Kamer spreekt ook van de uitvoering der spoorwegen door de staat. Ook in dit opzigt gelooven wij niet, dat deskundigen en de Minister lang zullen aarzelen. Wij hebben gezien, van hoeveel wisselvallige omstandigheden het batig slot afhankelijk is; de spreekwoordelijke voorzigtigheid der Hollanders zou zich hier ontrouw worden, indien hun Gouvernement ook voor het aanleggen der spoorwegen op Java de toekomst nog meer verbond, waarop zij voor het leggen van het net in het moederland reeds te veel heeft gesteund. Naar onze overtuiging zouden de Javasche lijnen er nimmer komen, indien ze voor rekening van den staat moesten gelegd worden.

Maar wij blijven bij dit punt niet staan. Ons eenig doel is geweest te bewijzen, dat de deskundigen in Nederland zich bezig houden met het zoeken der middelen, om langzamerhand het stelsel van den heer VAN DEN BOSCH te hervormen en om in de kolonie het initiatief der individuële krachten intevoeren, waaraan de Europesche nijverheid den grooten stoot harer bedrijvigheid heeft te danken. Wij weten dat nog vele hinderpalen in den weg staan aan de verwezenlijking der hervormingen, waarvan het nut volkomen is bewezen; zonder te spreken van hen, voor wie het oude koloniale stelsel een heiligdom is, zijn er nog vele anderen, die wel erkennen, dat veranderingen nuttig zouden kunnen zijn, maar die toch verlangen geheel of bijna stationair te blijven, uit vrees van dat kostbaar batig slot in de waagschaal te stellen, waarvan de bron over 't algemeen zoo weinig gekend en zoo onzeker is. Desniettemin, wij herhalen het, worden de voorstanders van hervorming in Nederland dagelijks talrijker. Daarbij hebben de goede en vaste voornemens van den tegenwoordigen Minister van Koloniën veel kans van eindelijk uit de theorie in de praktijk over te gaan; want in den grond der zaak is de meening van den Minister in volkomen overeenstemming met die der parlementaire meerderheid, en wij houden het voor zeker, dat, indien het de eene of andere van die partij-manoeuvres, waarvan konstitutionele staten soms het tooneel zijn, mogt gelukken, den heer LOUDON te verwijderen, toch de staatkunde van dien staatsman de eenige uitvoerbare zou blijven en de eenige in 't belang van het land.

Een adres van Droogstoppel en Co. aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Met schrik hebben de ondergeteekenden vernomen, dat de regering het verderfelijke voornemen heeft opgevat, om eene schendige hand te slaan aan het tarief van inkomende en uitgaande regten in onze koloniën, waarvan de welvaart van Holland ten eenenmale afhangt. Wij hebben nota genomen van hetgeen daarover onlangs in een zeer belangrijk boekje is gezegd, en waaruit wij hebben gezien dat het sloopingswerk, dat in 1850 begon, thans moet voortgezet worden.

In 1850, dat jaar onzaliger gedachtenis, durfde de regering den eersten stap op den noodlottigen weg doen. Destijds waagde men het de Nederlandsche vlag te berooven van het monopolie, dat voorvaderlijke wijsheid aan dezelve in de vaart tusschen het moederland en de koloniën verzekerd had. Een zekere mijnheer PEEL had toen in Engeland veel van een ding gesproken, dat zij „wetenschap" noemen; en daarom ontnam men alle bescherming aan onze vlag, zelfs in onze onschatbare koloniën, en bereidde aldus den ondergang voor van onze kostbare koopvaardijvloot!

Tien jaren zijn sedert dien tijd verloopen en op den rampzaligen weg is onze regering onafgebroken voortgegaan. Niet alleen had zij reeds in 1850 de doorvoer- en Rijnvaartregten afgeschaft, en later de tonnegelden; naderhand ook loodsgelden en andere kosten, die de scheepvaart drukten; verminderd, maar men liet ook de uitgaande regten vervallen. Altijd was men aan het morrelen met het tarief van inkomende regten; en laatstelijk heeft men herhaaldelijk pogingen aangewend om eene nieuwe vermindering van die regten, op groote schaal, in het leven te roepen: een maatregel, welke door U onbegrijpelijker wijze is goedgekeurd, maar door de wijsheid der Eerste Kamer gelukkiger wijze is verijdeld.

Is men dan blind voor de gevolgen van al die revolutionnaire maatregelen? Nu zelfs in Frankrijk en België, die bolwerken van het protektionisme, de vrijhandelsgeest is doorgedrongen, moet men dan nu nog verder op dien weg naar den afgrond voorthollen?

Wij bidden U, Mijne Heeren, ziet toch op het kwaad terug, dat die geest overal sticht! Ziet om U heen! Ziet toch, dat in ons land de nijverheid zich meer en meer uitbreidt, en dat telkens nieuwe fabrieken oprijzen, onder een tarief van inkomende regten, dat men in België het liberaalste van de gansche wereld heeft genoemd!

Maar let bovenal op den rampzaligen toestand, dien de toepassing van de voorschriften van die ongelukkige wetenschap aan onze scheepvaart heeft berokkend!

Wij zullen U dat bewijzen uit de opgaven die de regering alle jaren doet. Waarom men dat alles zoo laat drukken, begrijpen wij niet; het kost handen vol geld, en men hangt den vreemdeling alles aan den neus van hetgeen hier in den handel omgaat. Maar nu die dingen er toch zijn, hebben wij ook regt om dezelve te gebruiken, en dat zullen wij dan ook doen. Die statistiek van den handel en van de scheepvaart toont het ons telkens met nieuwe kracht, met onwederlegbare gevallen aan, waar het met Nederland heen gaat!

Wij willen maar enkele getallen aanhalen, omdat zij bewijzen, welke diep te betreuren gevolgen dat onzalige vrij-handelstelsel oplevert! En dat is beter dan al dat redeneren.

Op den 31sten December 1850 had men hier in Holland 400 driemastschepen, die met malkander 122,353 lasten goed konden laden. En na tien jaren hadden wij 536 zulke schepen, die met malkander 174,663 lasten groot zijn.

Uit de Oost kwamen er in 1850 212 schepen binnen, en vertrokken er 190, — en daaronder was maar één enkel vreemd schip! En in 1860 kwamen er 301 schepen van de Oost, maar daar waren 30 vreemden onder en daar vertrokken er 200 naar de Oost, allemaal Hollandsche.

Daar heeft men het nu! Die dertig vreemde schepen — dertig slangen die wij Hollanders aan onzen boezem hebben gekoesterd, — hebben het ons gedaan. Onze Hollandsche reeders hadden zoo hun best gedaan om 136 driemastschepen meer te bouwen, en nu komen de vreemden hun het brood uit den mond nemen. Is dat te verantwoorden? en kan dat wegen tegen de 60 Hollandsche schepen, die in 1860 uit de Oost hier kwamen, meer dan in 1850?

En dan de goederen-handel. Diezelfde statistiek zegt, dat het geen in 1850 naar Java uit Holland werd uitgevoerd, *f* 12,679,478 waard was, en dat daaronder *f* 10,419,179 was aan goederen hier uit ons land afkomstig; en dat in 1860 hetgeen naar de Oost ging uit Holland, *f* 42,942,884 waard en dat daaronder *f* 32,133,934 aan inlandsch goed was. Neen waarlijk; als het zoo moet, als er zooveel uit ons goede land wordt gebragt, dan kan men zich ook niet verwonderen, dat alles zoo duur wordt. Bijna *tien* millioen aan geld is in dat jaar 1860 naar de Oost gegaan; wij vragen wat moeten de Javanen in Gods naam! met *tien* millioen geld uitvoeren? Als wij dat aftrekken dan is er 21 millioen aan inlandsch goed in 1860 weggezonden; dat had men immers veel beter in ons land kunnen gebruiken, om het voor ons wat minder duur te maken. Nu zegt wel die statistiek, dat er in 1860 ook veel meer goed uit de Oost is gekomen dan in 1850. Dat zou geweest zijn zoo wat *f* 82 millioen in 1860, tegen *f* 61 millioen in 1850. Maar dat is niet waar. Want men zet de koffij in 1860, in die statistiek, op 22 cents. Dat weten *wij* beter! Dat mag in 1850 waar geweest zijn, maar in 1860 was de koffij wel 36 cents waard.

Als al de andere goederen ook zoo getaxeerd zijn, dan zou er in 1860 wel voor 100 millioen uit de Oost zijn gekomen, en dus *veertig* millioen

meer dan in 1850. Dat kan immers niet waar zijn; als men in 1850 de vreemde schepen in de Oost met de onze op een lijntje heeft gesteld!

Is er dus meer noodig om te bewijzen, dat die wetten van 1850 ons den dood hebben aangebragt?

Uit die statistiek zien wij al verder, dat er in 1850 voor *f* 284 millioen aan waarde is ingevoerd, en in 1860 voor *f* 452 millioen! Al dat geld hebben wij dus maar moeten betalen aan de vreemdelingen! En aan goederen is in 1850 uitgevoerd voor *f* 230 millioen, dat dan wel zoo veel te meer bewijst waarom alles zoo duur wordt.

Als er nu nog iemand is, die van vooruitgang durft te spreken, en die niet wil zien dat verder voortgaan op den weg, dien men ons met *de wetenschap* wil doen gaan, ons te gronde moet rigten, dan vragen wij, of die niet naar Meerenberg moet?

En toch! daaraan durft eene Nederlandsche regering denken!

Moeten dan niet Nederlands handel, scheepvaart, scheepsbouw, nijverheid en onze eigene kommissiehuizen in Indië te gronde gaan?

Wij drukken u die vraag ernstig op het hart! Ernstig, want wij zijn diep bezorgd.

Wij hebben toch gehoord, dat gij zelve er op aangedrongen hebt, dat de vrachten voor Gouvernements-goederen en produkten verminderd moesten worden, zoodat de zekerheid, die wij vroeger hadden om een schip in twee of drie reizen vrij te varen, reeds jaren geleden niet meer bestaat.

De assuradeurs klagen er over, dat de Tweede Kamer de assurantiën laat verminderen; en de kouranten, zeggen dat de Kamer er zelfs van heeft durven spreken om aan onze kourtages te komen!

Wij hebben dus wel grond tot zorg. Waar zal het heen, als gij ons de gelegenheid beneemt, om onze zonen, wanneer zij van school 't huis komen, aan een kostwinning te helpen door eene reederij of assurantie-kompagnie voor hen op te rigten, of hen in eene of andere makelarij te plaatsen. Zij kunnen toch niet allen kommissionairs in effecten of ambtenaren worden. Wel zullen wij er eenige bij de staats-spoorwegen kunnen kwijt raken, als die ooit klaar komen. Maar die plaatsen zullen ook met der tijd vervuld zijn; en waar moet het dan naar toe? Wil men ons dan volstrekt dwingen, om zelven de handen uit de mouwen te steken? en om te doen, wat men overal in de handelswereld doet, dat is op eigen kennis, kracht en inspanning te rekenen?

Voorwaar, Mijne Heeren, dat zou te veel gevergd zijn! Wij durven het met gerustheid vragen, is dat Nederlandsch gevoel? Waartoe hebben wij dan koloniën? Waartoe zijn de Javanen bestemd? De philanthropie en de staathuishoudkunde, die twee geessels van onzen tijd, hebben het reeds zoo ver weten te brengen, dat al het kapitaal, dat door voorvaderlijke wijsheid in Surinaamsche plantagiën en negers gestoken werd, geen vruchten meer oplevert. Onze kostbare West-Indische koloniën hebben derzelver waarde bijna geheel verloren! Men spreekt voortdurend van emancipatie der negers! Men brengt de hoofden van onze zwarte werklieden op hol

door allerlei vrijheidstheoriën! De handen van onze administrateurs in Suriname worden door philanthropische reglementen op allerlei wijze gebonden. Die dolle philanthropen willen evenzeer, dat aan de Javanen de vruchten van hunnen arbeid worden toegekend, zoo als men dat verkiest te noemen, en daarom wil men het kultuur- en konsignatie-stelsel aantasten! Maar hoe zullen wij dan aan den kost komen!

Onder een vroeger vaderlijk bestuur des lands ging het ons zoo wel. Iedereen bijna, die een kostwinning zocht, kon dezelve vinden. Het eigenlijke werken konden wij veelal aan onze bedienden overlaten; en den eigenlijken handel, die zoo veel kennis en moeite en inspanning vordert, bezorgden de Duitschers voor ons, omdat zij goed onderwezen zijn en zich niet schamen om van onder op te dienen en te werken. Dat gaf nog wat handel boven hetgeen de gouvernementshandel ons verschafte: de Duitschers kennen die zaken — wij niet.

Wilt gij ons dan dwingen, Mijne Heeren, het voorbeeld te volgen van Hamburg en Bremen, die geene koloniën hebben, geen gouvernementsprodukten, die geheel op eigen beenen staan? van die steden, waar de handel vrij is, maar waar dan ook de konkurrentie het noodlottige gevolg heeft, dat alle bijkomende onkosten van den handel oneindig *lager* zijn dan bij ons? en waar men zelfs vermindering van kourtages heeft ingevoerd? van die steden, welke zoo veel meer handel en scheepvaart hebben dan Nederland in deszelfs geheel, niettegenstaande Nederland zulke kostbare koloniën bezit?

Het is waar — en wij erkennen het met diep leedwezen — er zijn Hollandsche kooplieden, die dit wenschelijk achten; er zijn er onder, die praten van met hunnen tijd meê te gaan. Er zijn Hollanders, die om vuig gewin niet bevreesd zijn, den dierbaren vaderlandschen bodem te verlaten, en groot is het getal dergenen, die beste rekening daarbij hebben gemaakt. Zij schroomden niet, de teedere harten hunner moeders te verscheuren, door zich voor goed naar vreemde gewesten te begeven, om daar fortuin te maken. Wat zal het zijn, als het rampzalige vrijhandelsstelsel voortgaat de hoofden op hol te brengen? als er nog al meer van onze krachtigste en ijverigste jongelieden het vaderland verlaten, en zich laten verleiden door het vooruitzigt, om buitens lands betere belooning voor hun werk, betere vooruitzigten te vinden, ook in de Oost? Zal het dan niet wel eens *zóó* ver komen, dat hier te lande naauwelijks makelaars en kommissionairs genoeg zullen zijn, en dat er gebrek ontstaat aan sollicitanten naar alle mogelijke betrekkingen? Wij vragen u maar, waarvoor is anders een Gouvernement dan om te zorgen, dat de stille en rustige burgers zonder veel moeite en omslag aan den kost komen?

En om al die redenen verzoeken wij u zeer vriendelijk, Mijne Heeren, dat gij u niet verder met die „wetenschap" bemoeit. Onze voorvaders wisten het beter; die verbrandden de specerijen, om de markt niet te laten dalen.

Wij verlangen geene bijzondere gunsten; wij verlangen niet, dat de vrachten onzer schepen weder opgevoerd worden tot den koers waar op

zij voor twintig jaren stonden. Dat kunnen wij toch niet meer gedaan krijgen: want daarvoor zijn te veel schepen gebouwd; wij hebben met onze eigen drie guldens onze glazen ingegooid. Maar het is dan toch billijk, dat die vrachten *zóó* worden gesteld, dat onze reederijen ordentelijk kunnen bestaan. Dat men toch niet zoo dwaas zij om te denken, dat de vracht der Gouvernements-produkten niet hooger moet zijn dan die voor goederen van partikulieren!

Wij verlangen het behoud van onze markt in koloniale goederen; wij bidden u daarom, dat gij de verderfelijke pogingen doet mislukken van degenen, die willen, dat er goederen in Indië worden verkocht. Dat moet men goed vasthouden, en dan zal Java gevrijwaard zijn voor het gevaar, dat zijne produkten regtstreeks naar Australië worden gevoerd. Dagelijks kunnen onze schepen van hier naar Australië vertrekken; het zou een dubbel voordeel voor onze handelsvloot zijn, indien Australië gedwongen werd koffij en suiker van hier te ontbieden. De reeders klagen zoo dikwijls, dat er hier niet genoeg uitvoer-artikelen zijn; en dit voordeel, dat Australië uit Nederland zou worden voorzien van koloniale goederen, zou men, door afschaffing van de differentiële uitvoerregten op Java, willen prijs geven? Men zou immers daardoor niets anders uitrigten, dan onze *eigene kommissiehuizen in Indië te gronde rigten!*

Van de belangen van onze fabrieken spreken wij niet, want er moet bovenal op *onze* belangen worden gelet. Nederland is een handels- en geen fabriekstaat. Als de belangen van onzen handel het schenen te vorderen, hebben wij altijd krachtig onze stem opgeheven voor handelsvrijheid. Zonder vrijheid kan onze handel niet bloeijen; en daarom deugt een hoog tarief van inkomende regen niet voor Nederland. En het is maar al te waar, dat de Nederlandsche handel zich nog oneindig meer zou kunnen uitbreiden, indien niet een ongelukkige geest van bescherming in onze koloniale tarieven het beginsel had doen opnemen, dat goederen, die niet van certificaten van Nederlandschen oorsprong voorzien zijn, dubbel inkomend regt in de koloniën moeten betalen.

Geen dwazer bepaling heeft men ooit kunnen uitdenken: en dan nog de toepassing er van!

Witte katoenen stoffen, die hier te lande zijn geweven, worden als Nederlandsch fabrikaat belast in de Oost, ofschoon de garens, waaruit zij vervaardigd worden, in Engeland zijn gesponnen. Maar geverwde of gedrukte katoenen betalen alleen dan het inkomend regt als Nederlandsch fabrikaat in Indië, als de witte katoen, waarop zij gedrukt zijn, hier te lande is geweven.

Waarom moet in het eene geval de grondstof wel in Engeland worden gekocht, en in het andere geval niet? Als men nog had gezegd, dat de katoenen goederen alleen als de Nederlandsche zouden worden beschouwd, welke uit Nederlandsche garens, gesponnen van Surinaamsche katoen, waren vervaardigd, dan zou de bepaling billijk wezen, omdat dan ook de produktie van Surinaamsche katoen werd bevorderd; die katoen zou dan

met Hollandsche schepen uit Suriname moeten worden ingevoerd; dan had de handel er ook nog wel wat aan. Maar zoo als het nu is, raakt het eigenlijk kant noch wal! Wat kwaad hebben dan de katoenspinners gedaan?

Als wij er voordeel in zien om Engelsch of Duitsch of Belgisch glas en aardewerk naar de Oost te sturen, dan wordt ons dat belet door dat fraaije koloniale tarief, en moeten wij dubbel regt betalen. En waarom? omdat er in ons land eene of twee fabriekanten zijn, die wel twintig percent in ons eigen land boven de markt kunnen verkoopen wegens het hooge inkomende regt, en die dan nog protektie in de Oost willen hebben.

En als die koloniale inkomende regten nu nog maar door de vreemdelingen betaald werden. Maar die weten dat best te ontduiken.

Die regten worden in de Oost naar de waarde geheven, en die waarde wordt van Gouvernementswege om de drie maanden vastgesteld. Wat doen nu de vreemdelingen?

Vooreerst hebben zij het bekende kunstje van dubbele fakturen: een voor den korrespondent en een voor den *boom*. Maar zij hebben nog meer loopjes er op. Tegen den tijd, waarop de prijs-courant door het Gouvernement zal worden vastgesteld, wordt eene kleine partij goed voor den halven prijs verkocht, en zij dragen dan tevens zorg, dat in die weinige dagen geen ander goed aan de markt komt. De officiële prijs-courant moet dan daarnaar geregeld worden, en de vreemde goederen worden op die wijze bevrijd van de betaling van het dubbele inkomend regt! En door zulke kunstmiddelen weet men de wet te ontduiken tot groote schade van den eerlijken Hollandschen handelaar. De differentiële inkomende regten van 6 en 12½ pCt. worden dan ook zeer zelden en wel nooit geheel betaald.

En als nu, gelijk wij hierboven uit de statistiek aantoonden, in tien jaren tijds toch tweemaal zoo veel inlandsche goederen naar de Oost zijn gezonden, terwijl de bescherming in Indië eigenlijk met der daad slechts fictief is, dan kan het geen kwaad, dat die bescherming maar geheel wegvalt, in het welbegrepen belang van den handel. Als nu de regering de differentiële uitgaande regten in de Oost wil doen vervallen, en als zij telkens er aan denkt, om het beetje suikerbakkerijen, dat wij nog hebben, te berooven van het restant premiën van uitvoer, dat zij nog over hebben, — als men er op let, dat in ons land de voor den groothandel zoo gevaarlijke beetwortelsuiker-fabrijkage niet is verboden — dan vragen wij u met gerustheid, of er niet regtmatige grond tot bezorgdheid voor den handel bestaat?

De regering heeft haar projekt-tarief aan de kamers van koophandel medegedeeld. Wij erkennen gaarne, dat wij weinig hoop koesteren op een gewenschten uitslag van het onderzoek van vele dier ligchamen. Vele hunner, dat is waar, staan op de hoogte van derzelver tijd en roeping, en aarzelen niet manmoedig in de bres te springen, waar het aankomt op de verdediging der belangen, die aan hunne zorg zijn toevertrouwd.

Maar er zijn ook kamers van koophandel, en daaronder van de voornaamste, waarin de tuimelgeest van de eeuw de overhand heeft, waar men offers brengt op het altaar van die gedrochtelijke gevierde godin onzer dagen: „*De Wetenschap*.”

Ach; mijne heeren; wendt uw oog toch af van die heidensche wijsheid. Gedenkt, dat het Nederland's rol in de wereldgeschiedenis nooit kan zijn, de Fransche staatkunde te volgen. Een NAPOLEON buigt thans ook voor den boozen geest en tast het bolwerk der bescherming, de Fransche handelsstaatkunde, in het hart aan! Is het staatkundig, is het echt Nederlandsch, is het zedelijk, dat wij *dat* voorbeeld volgen? dat Nederland, dat een constitutionele staat is, het voorbeeld volge van den despoot, die de konstitutie in zijn eigen land vertrapt?

Nederland is immers niet meer gewoon op de baan van vooruitgang en ontwikkeling den toon aan te geven en vóór te gaan, het volgt immers, wat anderen doen, in de verte na. Waarom zouden wij dan nu zooveel vooruit willen streven?

Redenen waarom adressanten zich eerbiedig tot u, Mijne Heeren, wenden met het verzoek, dat gij de regering stuit op haren halsbrekenden weg: dat het tarief van regten voor Nederlandsch Indië door u niet worde aangenomen, dan met afschaffing, immers aanzienlijke vermindering, van de differentiële inkomende regten op vreemde fabrikaten, en tevens met onveranderd behoud van de bestaande differentiële uitgaande regten.

B. DROOGSTOPPEL EN COMP.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, benevens verzameling van stukken op de Delftsche aangelegenheden betrekking hebbende. Uitgegeven voor rekening van het Delftsche studentenkorps. 's Gravenhage, H. C. SUSAN, C. HZN, 1861.

De tusschenkomst van den wetgever in aangelegenheden van publiek belang, is niet slechts een band of wil men liever, een „dwangjuk;" zij is tevens, gelijk dit reeds meermalen van beginselen getuigd werd, — een steunpunt voor het uitvoerend gezag. Op koloniaal terrein, was het steeds het streven der oude partij, de tusschenkomst der Staten-Generaal te weeren en het moeijelijk bestuur der Indische gewesten voor eigen rekening en verantwoording te nemen. Zij was zich onbewust, eenig voordeel te kunnen ontleenen aan de medewerking der openbare meening en aan haar hoogste wettig orgaan, de vertegenwoordiging der natie; en zoo zeer was zij op dit punt onbeweeglijk blijven staan, dat, te midden eener al meer en meer opgewekte belangstelling in koloniale onderwerpen, de laatste minister, die onder haar vaandel streed, de Tweede Kamer met de dwaze doch naïve stelling te gemoet trad, dat een der grootste gevaren voor Nederlandsch Indië bestond in de „overdreven inmenging der Staten-Generaal in het bestuur der koloniën."

De geschiedenis is overstelpt met voorbeelden van regeringen, die vallen omdat zij kracht meenen te vinden in afgeleefde denkbeelden en hardnekkig aan deze denkbeelden vasthouden, terwijl het levensbeginsel in andere denkbeelden was overgegeven. De oude koloniale partij heeft aan ditzelfde euvel haren val te danken. Zij is gevallen omdat zij in 1860 nog op haar standpunt van 1830—1837 stond, omdat zij nu nog dacht te kunnen doen wat zij toen ongestoord mogt verrigten, omdat zij den tijdgeest miskende, en steun zocht waar hij niet meer te vinden is en hem daar afwees waar hij alleen te bekomen was.

Dat eene Nederlandsche regering, in de eerste plaats, haar steunpunt moet vinden in de vertegenwoordiging der natie, dat zij, bij gemis van dat steunpunt, eindelijk hare pogingen moet zien verijdelen, — zal bezwaarlijk kunnen betwijfeld worden, wanneer men de zoo geruchtmakende Delftsche aangelegenheid gade slaat. Die aangelegenheid is eene sprekende opluistering van de stelling waarvan wij hier boven uitgingen, en zij zal welligt sommige Indische specialiteiten des te meer treffen, daar zij niet tot het bloot zuiver Indisch gebied behoort.

De Delftsche akademie — het is algemeen bekend — was eene hybridische, gebrekkige en onvolledige inrigting. Ontstaan in het tijdperk der „berooide en beroofde schatkist," mistte men de middelen, om haar op hechte grondslagen te vestigen. Zij verkreeg daardoor een sukkelend bestaan, dat later eenigzins verruimd, doch niet in den eigenlijken zin versterkt werd door de toevoeging van het departement voor de opleiding van Indische ambtenaren. De gebreken van die inrigting zijn meermalen aangetoond; meermalen is op de behoefte eener betere organisatie gewezen. Doch het kon slechts in het brein van een wanhopig minister opkomen om, eigenzinnig eene reorganisatie tot stand te brengen en bij een eenvoudig besluit, een onderwerp te willen regelen, waarvoor de grondwet zelf de tusschenkomst van den wetgever inroept.

Het grondwettig voorschrift is imperatief. Art. 194 § 2 zegt duidelijk: „De inrigting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van „ieders godsdienstige begrippen, door *de wet geregeld.*" De geheele reorganisatie der Delftsche akademie, bij eenen eenvoudigen maatregel van bestuur, bij een besluit, terwijl het onderwerp eene wet eischte, was dus in lijnregten strijd met de grondwettelijke bepaling. Wij meenen gerust te mogen zeggen, dat deze bewering door niemand kan wederlegd worden. Het eenig argument, dat wij daartegen hebben hooren aanvoeren, is, dat zoolang de wet, die regelen moet, niet gemaakt is, het bestaande besluit, krachtens artikel 3 van de additionele artikelen der grondwet, moet gehandhaafd worden; en dus, wanneer de noodzakelijkheid aanvulling of wijziging der bestaande regeling eischt, daarin moet voorzien worden door dezelfde magt die den oorspronkelijken regel vaststelde. Wij laten deze redenering in hare geheele strekking gaarne gelden, maar wij houden staande, dat zij op het besluit van 7 September niet toepasselijk is. Het besluit van 7 September handhaafde niets *bestaands;* het *vulde* niets *aan;* het *wijzigde* niets. Integendeel; het zeide zelfs uitdrukkelijk in het laatste artikel der overgangs-bepalingen: „Dit reglement treedt in werking met het akademie-jaar 1861-62, komende met de invoering van bovenstaande bepalingen en voorschriften *alle vroegere* daarmede strijdige besluiten en bepalingen te vervallen, *in het bijzonder de koninklijke besluiten van* 20 *October* 1842 nº. 55 en van 3 *Januarij* 1845 nº. 60." Dit is zoo duidelijk gesproken als het kan. De vroegere regelingen worden afgeschaft; een nieuwe regel begint te werken. Het besluit van 7 September 1861 *vervangt* de besluiten van 20 October 1842 en van 3 Januarij 1845. Dit besluit is, in wezen en doel, wel degelijk eene wet, maar eene bloot ministeriële wet, buiten het grondwettig voorschrift en de wetgevende magt om gemaakt.

Het kan geene verwondering baren, dat bij de reorganisatie der Delftsche akademie juist op die wijze werd gehandeld. Het nieuwe reglement is uitgegaan van een minister, die mede in beginselen, dus ook in de beginselen door de grondwet gehuldigd, „dwangjukken" zag en, buitendien, blijkens het reglement bij het besluit van 7 September vastgesteld, eene bijzondere soort van regeling op het oog had, waaraan stellig, *casu quo*, de

vertegenwoordiging hare goedkeuring zou geweigerd hebben. Een algemeene kreet is er onmiddellijk opgegaan tegen de autokratische strekking van het reglement, dat de professoren zoowel als de studenten onder den plak van eenen schier dictatorialen direkteur stelt, en dus eenen allernoodlottigsten invloed zou uitoefenen op de zelfstandige wetenschappelijke vorming der studerende jeugd. Te regt wijzen de studenten hierop, in hun adres aan de Tweede Kamer; te regt beweren zij dat over het algemeen, althans in ons land, erkend zal worden" dat, hoe minder vrijheid in studie gebragt wordt, hoe meer men den student dwingen wil, een streng afgebakenden weg te volgen ter bereiking van zijn doel (namelijk den titel van doktor aan de hoogescholen of het diploma van ingenieur of ambtenaar aan deze akademie), hoe minder kansen men hebben zal, dat velen dat doel bereiken zullen. Een der grootste gebreken *van*, en de oorzaak van het mislukken van eene menigte jongelieden *aan* de Delftsche akademie, was dan ook de noodlottige afbakening der studie in een viertal jaren, waardoor, zoo men niet slagen mogt aan het einde van het eene studiejaar in een volgend over te gaan, men gedwongen was een *geheel jaar* langer aan de akademie te verblijven. Dit overgaan nu, werd geregeld naar een drietal driemaandelijksche rapporten, door de docenten ingeleverd omtrent de vorderingen en *ijver* (namelijk betoond door het al of niet geregeld *bijwonen der kolleges*) der kweekelingen. De wijze, waarop de leeraren noodig achten, zich van die vorderingen te overtuigen, wordt, zonder dat daar eenige vaste grondslag voor aangenomen is, geheel overgelaten aan hunne keus. Deze regeling bragt als van zelve mede, dat, indien men het ongeluk had, door ziekte of anderzins een drie of viertal weken de kolleges niet te kunnen volgen, en aan een inhalen van het verzuimde, en gevolgelijk aan een overgaan, dat jaar niet meer te denken viel. Dit ook inziende, heeft men in de laatste jaren hierin willen voorzien, door na de groote vakantie een overgangs-examen te laten plaats hebben, voor diegenen welke niet dadelijk bekwaam genoeg geacht worden, de studiën van een volgend jaar met vrucht te kunnen volgen. Doch de wijze, waarop deze schikking wordt toegepast, — te weten de ingeslopen gewoonte om slechts zeer weinige uitverkorenen het dadelijk overgaan te vergunnen, waardoor dus voor de groote meerderheid der jongelieden, de toch wel verdiende rusttijd ook nog in werktijd herschapen wordt, werkt te ontmoedigend op de ambitie der studenten, dan dat wij niet zouden vermenen, dat deze remedie de kwaal slechts erger heeft gemaakt. En terwijl men algemeen gehoopt had, dat deze gebrekkige inrigting tot de eerst gewijzigde zaken zou behooren, en plaats maken voor een goed, geregeld, opklimmend systeem van *examens*, waaraan men zich dan eerst zou onderwerpen, wanneer men zich voldoende voorbereid achtte, zoo ziet men bij het nieuwe reglement (art. 48, 49, 50, 51, 52) niet alleen de geheele oude inrigting behouden, maar wordt men bovendien verrast door eenige nieuwe, de vrijheid der studie beperkende artikelen, waaronder bij voorbeeld art. 57 en 62 in de eerste plaats genoemd mogen worden. Met het oog op deze beide artikelen meenen wij

ter loops te mogen aanmerken, dat het langer of korter verblijf aan de akademie en de keuze van studie-vak tot die zaken behooren, waarvan men de decisie gevoegelijk aan de alleen belanghebbenden, dat is, de studenten en hunne ouders of voogden, had kunnen overlaten, zonder in imitatie der militaire inrigting te Breda, door het reglement daarin eenige beperking te brengen.

„. . . . De natuurlijkste orde van zaken zou namelijk, naar ons inzien, geweest zijn, van een akademie, waar men het diploma van ingenieur en ambtenaar verwerfbaar stelt, *eerst* vast te stellen, welke bekwaamheden men voor het toekennen dier diploma's vereischte, en *daarna* de akademie inrigtte op eene wijze, welke men voor het verkrijgen dier bekwaamheden het geschikst achtte. Bij het nieuwe reglement ziet men echter juist de omgekeerde orde van handelen gevolgd. Wel wordt angtsvallig, uur voor uur, de weg bepaald door den student te volgen, maar het doel, waartoe die weg hem brengen moet, blijft een volkomen geheim. Met andere woorden, al wat in het reglement omtrent de hoofdzaak, de eischen van het eind-examen, gezegd wordt, is, dat hiervoor het programma door den direkteur, na overleg met de docenten, en mededeeling aan den raad van toezigt, den Minister van Binnenlandsche zaken ter bekrachtiging zal worden aangeboden. Van de wijze, waarop verder het examen zal afgenomen worden, vindt men alleen (art. 54), dat de raad van toezigt zich daartoe vereenigt in kommissie met de door hem aan te wijzen docenten, welke laatsten slechts eene raadgevende stem hebben, terwijl overigens de direkteur daarbij aan de kommissie mededeeling doet omtrent den algemeenen staat, door hem vervaardigd, aangaande de vorderingen en *vlijt*, door de studenten gedurende hun akademischen loopbaan betoond. Wij achten dit laatste gevaarlijk en overbodig. Het eind-examen, — zal het iets beteekenen, — moet voldoende zijn, om over de bekwaamheden van den examinandus te oordeelen, en dan vinden wij de mededeeling van dien staat, op zijn zachtst genomen, al ligt gevaarlijk voor het vertrouwen in eene onbevooroordeelde decisie der kommissie."

Wij achtten het onnoodig de bezwaren tegen het reglement bij besluit ingevoerd, verder op te sommen. Met het oog op deze en andere bezwaren, op de diskussie die eene wettelijke regeling zou in het leven roepen, op den dan te verwachten eisch, dat het openbaar onderwijs in al zijnen omvang zou geregeld worden, en met het bestaande voornemen, om de inrigting te schoeijen op een autokratische leest, waarvan men zich geenszins ontveinst dat onze natie toch eigenlijk afkeerig is, — dit alles in aanmerking genomen, moest het den Minister van Binnenlandsche Zaken eenvoudiger voorkomen, zich door een eenvoudig besluit aan dergelijke dwangjukken te onttrekken. Maar, eilieve, waar blijft thans uw steunpunt? Gij zelf komt tot de slotsom, dat uw reglement niet uitgevoerd kan worden, en gij sluit voor twee maanden de Delftsche akademie, waaraan gij kort te voren, door uwe eigenmagtige reorganisatie een nieuw leven dacht te geven; gij bewerkt eene doodelijke stilte, daar waar gij eene sterk gedisciplineerde

beweging meendet te verwekken; en gij neemt de openbare meening tegen u in, welke gij vooraf versmaadde in te roepen. Is dit een doel, dat eene regering kan beoogen? Bedenkt eens goed, waartoe gij, met eenige logika geraken zoudt; wat al niet stilstaan zou, wat al niet gesloten en geschorst zou worden, wanneer op dien voet achter de wetgeving om gehandeld wierd.

Men zal het ons onmogelijk kunnen betwisten, wanneer wij beweren, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken letterlijk vast is geraakt door de wijze waarop hij in de Delftsche aangelegenheid heeft gemeend te handelen. Zou dit ook het geval kunnen geweest zijn, zoo hij den weg, door de grondwet aangewezen, ingeslagen en de medewerking der Staten-Generaal ingeroepen had? Wij durven deze vraag stoutweg met eene ontkenning beantwoorden. Waarschijnlijk zou dan wel is waar het dwangjuk der beginselen het dwangjuk der autokratie bedwongen hebben; men zou op menig gegrond bezwaar het oog hebben moeten houden; doch wanneer de wet eindelijk ware afgekondigd, zou er geen verzet te duchten zijn geweest, en zoo dit ook al onverwacht zich getoond zou hebben, zou het de Minister, als handhaver der wet, niet moeijelijk zijn gevallen, daaraan het hoofd te bieden, en daarbij de algemeene sympathie op zijne zijde te bekomen. In de wet, zit de ware kracht van het uitvoerend bewind, omdat de Nederlandsche landaard een ingeboren eerbied voor de wet gevoelt. Wat onze natie denkt van de eigendunkelijke regelingen van Ministers, bewijst eenmaal te meer de Delftsche aangelegenheid, een bewijs dat ons zou gegeven worden in spijt van menige dure les der ondervinding, zoo dikwerf ingeroepen, maar waarvan zoo weinigen hun voordeel trekken.

V. S.

Varia.

Het verblijdt ons, dat de hatelijke naam van „koloniale oppositie" thans voor ons is vervallen. De beraadslagingen over de Staatsbegrooting, dezer dagen gehouden, hebben dat duidelijk aan 't licht gebragt. De Minister van Koloniën is op eene heftige en hartstogtelijke wijze bestreden geworden door onze tegenstanders en is ondersteund door onze vrienden. De rollen zijn omgekeerd. Zij, die ons zoo dikwijls van groote onvoorzichtigheid en van spelen met dreigende gevaren beschuldigden, omdat wij het licht op de koloniale aangelegenheden wilden doen schijnen en de belangen van Indië ook in 's lands vergaderzaal in 't openbaar wenschten behandeld te zien — zij hebben nu reeds de algemeene beschouwingen over de algemeene begrooting van het rijk te baat genomen, om het opperbestuur van Indië, tot in de meest teedere aangelegenheden, aan eene scherpe kritiek te onderwerpen. De volgelingen der politiek van den heer ROCHUSSEN, die den zeer bedenkelijken toestand, waarin Indië verkeert, voor een derde deel toeschrijft „aan te groote inmenging van de Staten-Generaal in het bestuur van Indië", zij hadden geen tijd om te wachten tot het XI hoofdstuk aan de orde zou zijn; zij schroomden niet, reeds bij de algemeene beschouwingen dat bestuur tot in zijne geringste bijzonderheden te beoordeelen.

Wij zeggen dit niet, om het feit der beoordeeling af te keuren. Wij zijn altijd van meening geweest, en wij zullen het altijd blijven, dat de medewerking der Nederlandsche wetgeving niet anders dan weldadig kan zijn, zoo voor Indië als voor de verhouding van Indië tot het moederland. Maar wij maken deze opmerking, om aan te toonen, hoe veel waarde men moet hechten aan de argumenten onzer tegenpartij. Toen de oppositie haar nadeelig was, betoogde zij, dat oppositie gevaarlijk zou zijn voor de rust in Indië en 't verlies der kolonie zou ten gevolge hebben; nu de oppositie voor haar een wapen is geworden, grijpt zij er gretig naar en maakt er gebruik van op eene wijze, dat haar, zonder tegenspraak te ontmoeten, het verwijt is toegevoegd: „nimmer zijn dergelijke gevaarlijke woorden, als thans door u, ooit te voren in deze Kamer gesproken."

Zoolang de tegenwoordige Minister van Koloniën blijft in de rigting, door hem aangewezen, zullen wij hem op loijale wijze trachten te ondersteunen. Wat wij vooral met genoegen in hem hebben opgemerkt, is de openhartige wijze, waarop hij voor zijn gevoelen is uitgekomen, en de waarheidsliefde,

die hem in al zijne mededeelingen kenmerkte. Men had ons daaraan tot dusverre van regeringswege niet gewend.

De punten van verschil tusschen den heer LOUDON en ons blijven bestaan. Een der voornaamsten is de vaststelling der begrooting van Indië bij de wet. Zoowel op dit als op andere onderwerpen, zullen wij trachten hem te overtuigen van de deugdelijkheid onzer inzigten en door die overtuiging tot onze meening overtehalen.

Ziedaar de verhouding, die er in 't vervolg tusschen het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* en het Gouvernement zal wezen. Ziedaar den aard der ondersteuning, die wij beloven. En naar 't ons voorkomt, is zulk eene ondersteuning van meer waarde, dan eene onvoorwaardelijke goedkeuring en verdediging van al wat de regering doet. Ware vrienden zijn zij, die ons goeden raad geven en daarin volgens hunne overtuiging te werk gaan. Slechte vrienden zijn de vlijers en pluimstrijkers. Wij willen tot de ware vrienden van den Minister behooren.

Door de veranderde rigting van het bestuur van Indië, is onze positie ook veranderd. Tot dus verre werden wij beschouwd als de vijanden van de regeringsmannen; en zij, die zich bij het Gouvernement aangenaam wenschten te maken, keerden zich van ons af en beschouwden onzen arbeid als een verderfelijk vergift, dat men met alle kracht moest trachten uit te roeijen. Zelfs onze vrienden moesten voorzigtig en op hunne hoede zijn, wilden zij, door hunne sympathie voor het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* te toonen, hunne belangen niet in de waagschaal stellen.

Die onaangename toestand is voorbij. Al is dit maandschrift geen orgaan der regering, en al blijft het zich een zelfstandig en onafhankelijk oordeel over alle regeringsdaden voorbehouden; toch zullen zij, die ons met hunne bijdragen vereeren of ons hunne medewerking schenken, niet meer onder de „suspekten" gerekend worden, met wie men allen omgang moet afsnijden.

Kan men het ons ten kwade duiden, dat wij ons daarin verheugen? Na zoo veel jaren lang al de bitterheden gesmaakt te hebben van eene, door het Gouvernement gehate, „koloniale oppositie", mag men ons het genot niet misgunnen verbonden aan eene positie, die door de regering niet meer met hydraoogen wordt aangezien.

Wij hoorden uit den mond van den Minister van Koloniën een belangrijk berigt, dat ons niet weinig genoegen doet. Hij heeft de eerste impulsie gegeven aan de afschaffing der kultuurprocenten, des noods met billijke verhooging der traktementen van de ambtenaren, die bij de afschaffing schade mogten lijden. Hij heeft verklaard, geen voorstander van die kultuurprocenten te zijn, omdat eene uitwerking daarvan is druk voor de bevolking.

't Zal niet noodig zijn te verklaren, dat dit voor ons eene groote vol-

doening is. Ontelbare malen hebben wij aangetoond, hoe de kultuurprocenten de verderfelijkste gevolgen hebben gehad, en met kracht hebben wij aangedrongen op hare afschaffing. Zelfs bij de diskussiën over 't regeringsreglement verlangden wij een bepaald verbod in de wet te zien opgenomen. Maar 't mogt niet baten, tot dat nu eindelijk de heer LOUDON het wenschelijke der afschaffing uitspreekt. En wij twijfelen niet, of de Gouverneur-Generaal zal aan dezen wenk van den Minister gevolg geven.

Deze maatregel zal vooral ook uitwerken, dat de adviesen over het kultuurstelsel, door, bij de kultures werkzame, ambtenaren uitgebragt, voortaan onzijdiger en onpartijdiger zullen wezen. Wij verdenken niemands goede trouw; maar toch zijn wij van meening, dat, wanneer men tusschen pligt en belang geplaatst is, zulk een toestand nimmer voordeelig kan zijn voor onpartijdigheid. Van elken pikol suiker en koffij, door dwang geproduceerd, ontvangt de ambtenaar zijn aandeel; maar van de produkten, door partikuliere ondernemers verkregen, ontvangt hij niets. Is het niet natuurlijk, dat zulk een feit onwillekeurig invloed uitoefent op de adviesen, die hij geeft?

